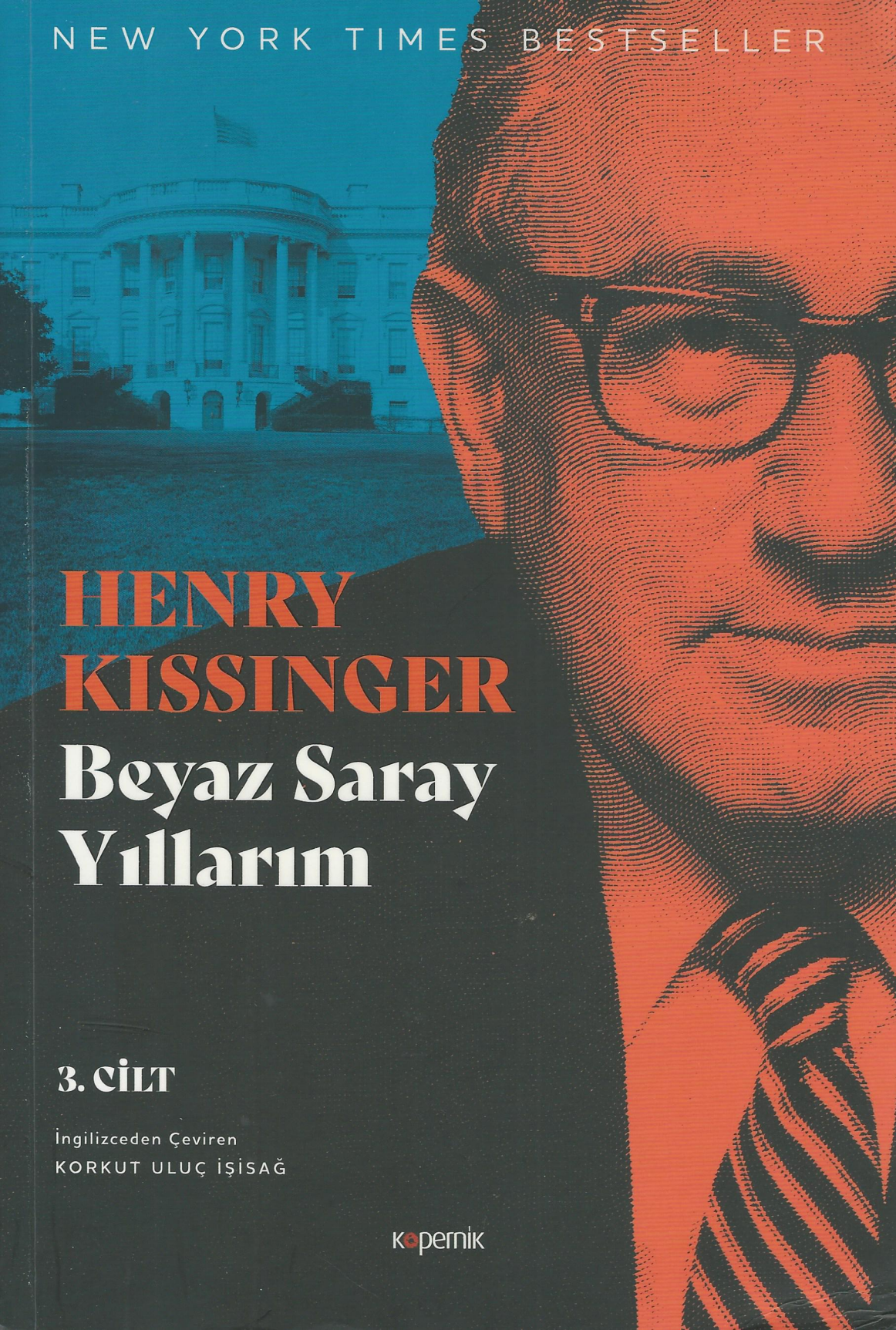
NEW YORK TIMES BESTSELLER

HENRY KISSINGER

Beyaz Saray Yıllarım

3. CİLT

İngilizceden Çeviren
KORKUT ULUÇ İŞİSAĞ

Kopernik

Kopernik Kitap 187
Çağdaş Siyaset: 4

BEYAZ SARAY YILLARIM
CİLT - 3 (Henry Kissinger'ın üç ciltlik hatıratının birincisi olan bu kitap Türkiye'de üç cilt halinde basılmıştır.)
℗ Henry Kissinger
İngilizceden Çeviren: Korkut Uluç İşisağ
℗ 2021, Kopernik Kitap / Dolmabahçe AŞ

Kitabın bütün yayın hakları Dolmabahçe AŞ'ye aittir. Tanıtım amacıyla kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni almaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevî ve malî hakları saklıdır.

Genel Yayın Yönetmeni
Abdülkadir Özkan
Yayın Kurulu Danışmanı
Ahmet Kot
Dizi Yönetmeni
Nurbanu İnan
Görsel Yönetmen
Mehmet Akar
Son Okuma
Sinan Onuş
Kapak Tasarım
Yusuf Kot
Grafik Tasarım
Dolmabahçe AŞ

ISBN: 978-625-7369-60-2 (3. Cilt)
978-625-7369-57-2 (Takım)
Sertifika no: 50043
1. Baskı, Ağustos 2021

White House Years
Copyright © 1979, Henry A. Kissinger
All rights reserved

Baskı ve Cilt
Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mh. Güvercin Cad. No: 3 Baha İş Merkezi A Blok K: 2 Avcılar - İSTANBUL
Sertifika No: 44451
Telefon: 0 212 412 17 00

Dolmabahçe AŞ
İstiklal Caddesi Asmalı Mescit Suriye Pasajı No: 166 Kat: 5 Daire: 48 Beyoğlu - İSTANBUL
Tel: 0 212 812 92 45

www.kopernikkitap.com
info@kopernikkitap.com | siparis@kopernikkitap.com

Kopernik Kitap, Dolmabahçe AŞ markasıdır.

Beyaz Saray Yıllarım

HENRY KISSINGER

İngilizceden Çeviren
KORKUT ULUÇ İŞİSAĞ

3. CİLT

Kopernik

HENRY KISSINGER: Richard Nixon ve Gerald Ford hükümetlerinde görev yapan, akademisyen, siyasetçi, diplomat ve jeopolitik strateji uzmanı olan Henry Alfred Kissinger, 1969'da ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı, 1973'te Dışişleri Bakanı olmuştur. 1969 ve 1977 yılları arasında ABD dış politikasında başat rol oynayan Kissinger, Sovyetler Birliği ile detant politikasını hayata geçirmiş, Çin ile ilişkilerin başlamasını ve ilerlemesini sağlamıştır. Vietnam Savaşı'nın sona ermesi için yaptığı müzakereler neticesinde 1973 Nobel Barış Ödülü'nü alan Kissinger, diplomasi tarihi ve uluslararası ilişkiler üzerine pek çok kitap yazmıştır.

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ KISIM

1972: SAVAŞTAN BARIŞA 11

XXIV: Nixon'ın Çin Gezisi 13

Haig Misyonu 13

Varış: El Sıkışma 19

Mao Zedong 23

Yürüyüşler, Görüşmeler ve Kadeh Kaldırmalar 36

Şanghay Bildirisi 48

Değerlendirmeler 66

XXV: Hanoi Zar Atıyor: Vietnam Bahar Saldırısı 77

İşgal 77

Birikim 79

Diplomatik Manevralar 84

Hangi Strateji 93

XXVI: Moskova'ya Gizli Gezi 114

Zirveye Hazırlanma 117

Leonid Brejnev 132

Brejnev ve Gromiko ile Yapılan Görüşmeler 141

Başkan ile Görüş Ayrılığı 155

XXVII: Hesaplaşma: Kuzey Vietnam Limanlarına Mayın Döşenmesi 170
Karar Aşaması 170
2 Mayıs'taki Gizli Görüşme 175
Kuzey Vietnam'a Mayın Döşenmesi 182
Muallakta Olan Zirve 200
Son Aşama 216
XXVIII: Moskova Zirvesi 222
Richard Nixon Kremlin'de 222
Kutlamalar ve Görüşmeler 230
Sovyet İktidar Yapılanması: Kosigin ve Podgorni 238
SALT'ta İlk Tur: Brejnev ve Nixon 241
Kır Evinde Yüzleşme 250
SALT Müzakereleri Tamamlanıyor 259
Gromiko ve Orta Doğu 284
Zirve Neleri Başardı? 293
XXIX: Zirve Sonrası 301
İran Şahı'nı Ziyaret 301
Varşova Üzerinden Dönüş 311
Sovyetlerle Tahıl Anlaşması 315
Avrupalıların Tutumları 321
XXX: Sedat, Sovyetleri Sınır Dışı Ediyor 324
Nasır'ın Ölümü 324
Geçici Çözüm Fikri 329
Hayali Bilgi Notu 334
Dahil Olma 337
Arka Kanal Keşifleri 343
Mısır, ABD ile Gizli Bir Kanal Açıyor 346
XXXI: Çıkmazdan Dönüm Noktasına 358
Hanoi'nin Hoşnutsuzluğu 358
Çıkmazın Test Edilmesi 364
Saygon'a Ziyaret 384

Ara Dönem: 15 ve 27 Eylül Toplantıları 400
Dönüm Noktası: 8 Ekim Toplantısı 413
XXXII: Barışa Uzanan Zahmetli Yol 439
Paris'te Ara 445
Thieu ile İstişare 448
İlk Haykırışlar 458
Thieu ile Hesaplaşma 464
Eve Yolculuk 483
XXXIII: "Barış Yakında" 487
Hanoi, Kamuoyuna Açıklamada Bulunuyor 487
Seçim Arası 502
Haig Tekrar Saygon'a Gidiyor 508
Le Duc Tho ile Toplantılar Devam Ediyor 515
Aralık Müzakereleri: Müzakerelerin Kopması 531
Noel Bombardımanı 557
Müzakereler Yeniden Başlıyor 572
Ocak Turu 577
Thieu İnsafa Geliyor 587
XXXIV: Sonunda Barış 591
Son Aşama 594

BÖLÜM SONU NOTLARI 599
FOTOĞRAFLAR 607

DÖRDÜNCÜ KISIM

1972: SAVAŞTAN BARIŞA

XXIV
NIXON'IN ÇİN GEZİSİ

Haig Misyonu

Nixon'ın göreve başladığı günün üçüncü yıl dönümünde, 1969'da, kimsenin hayal bile edemeyeceği bir etkinliği planlamanın tam ortasındaydık; bir ABD Başkanı'nın Pekin'e yapacağı ziyaret. 1972'nin başında Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerde ve Vietnam'daki savaşın sona ermesi için müzakerelerde bulunmanın yanı sıra başka alanlarda da ilerleme kaydetme peşinde olsak da yine de Çin zirvesi şu an için acil odak noktamızdı.

Çin'in fiziksel açıdan güçlü olması bizim için pek bir önem arz etmiyordu; ulusunun bir süper güç olmadığını defalarca vurgulayan Chou En-lai, bu konuda kesinlikle haklıydı. Aslında Çin daha güçlü olsaydı, bizimle olan ilişkilerini aynı kararlılıkla ilerletmeyi hiç düşünmezdi bile. Pekin, izolasyondan kurtulması ve potansiyel olarak kuzey sınırında yer alan ölümcül tehdide karşı bir denge ağırlığı oluşturulması için bize ihtiyaç duyuyordu. Diplomasimizin esnekliğini arttırmak için bizim de Çin'e ihtiyacımız vardı. Kendimizi dünya meselelerine dahil etme anını seçme lüksünün tadını çıkardığımız günler geride kalmıştı. Artık kalıcı olarak dahil olmuştuk fakat yine de fiziksel ya da ahlaki açıdan eskisi kadar baskın değildik. Diğer güç merkezlerini hesaba katmalı ve aralarında bir denge kurmaya çalışmalıydık. Çin girişimi aynı zamanda ulusal politikamıza yeni bir perspektif kazandırmış, Hindiçin'i gerçek ölçeğine, yani büyük bir kıtadaki küçük bir yarımadaya indirgemişti. Hindiçin'in drama-

sı; Amerikan halkının, Güneydoğu Asya'dan çekilmemize kaçınılmaz olarak eşlik eden acısını hafifletmişti. Ayrıca dünya genelindeki dostlarımızın algılarına denge de getirmişti.

Yeni yılın başlarında Amerikalı bir teknik ekip Pekin'e indi. Yardımcım olan Tuğgeneral Alexander Haig, ekibin başıydı ve görevi de öncü ekibimizin hayal gücüne biraz sınırlama getirmeye çalışmaktı. Haldeman ve Nixon, Çin'de halkla ilişkiler ilkelerini uygulamaya karar vermişlerdi. Televizyonun birkaç dakika içinde algıları tamamen değiştirebilmesi nedeniyle yazılı basının, yani gazetelerin kamuoyunda göz ardı edilebilir bir etkisi olduğunu, konunun yabancısı olanlara açıklamaktan asla şikâyet etmediler. Ayrıca televizyon yayıncılarının gazeteciler kadar rahatsızlık vermediğini düşünüyorlardı; Pekin'e yapılacak gezide ağırlık basın mensupları grubuna verilerek, televizyoncular karşı büyük bir ödeşmek fırsatı oluşacaktı. Bu kararın, haber ağı yöneticileri için büyük bir lütuf olduğu ortaya çıktı. Haber ağlarının yayın yapabileceği çok fazla saat olduğu için gereken TV muhabirleri ile teknisyenlerin sayısı, sadece haberin verilmesi için bile sınırlıydı. Ayrıca Beyaz Saray halkla ilişkiler uzmanları, haber ağlarına kullanabileceklerinden daha fazla sayıda medya mensubu yeri ayırdığı için, on yıldır neredeyse hiç haber yapmayan çok sayıda üst düzey personel, Çin'e ücretsiz seyahat ederken bazı gazetelerin mensupları ise tamamıyla dışarıda tutulmuştu.

Televizyon açısından bizden on üç saat ileride olan Çin, ek kolaylık sağlıyordu; sabah haberleri ABD'ye, televizyonun en çok izlendiği akşamları ulaşırken akşam haberleri ise sunucularımızın müşterek çalışmaları koşuluyla sabahları televizyonda canlı yayınlanabiliyordu. Dolayısıyla Amerikan halkla ilişkilerinin harikalarını, Kültür Devrimi'nden zar zor kurtulmuş Çinli memur sınıfına getirmek öncü ekibin görevi haline gelmişti. Şansımıza, Çinlilerin barbar işgalcilere karşı kullandıkları nesillerdir saygı duyulan yöntemleri vardı. Öncü ekibimizin akıllarında ne olduğunu anladıklarında, Uzun Yürüyüş'ün gazileri bir Amerikan Başkanı tarafından Amerikan televizyonunda takdim edilecek olmalarının faydasını hemen kavrayıp anında razı oldular. Haldeman'ın öne sürdüğü fikri, memnuniyetle kabul etmişlerdi. Doğrudan Pekin'den ABD'ye televizyon yayını yapmanın herhangi bir yolu olmadığı için bu geçici sorun, yayını bir yer istas-

yonu sayesinde uydu yoluyla aktararak çözülmüştü. Mao'nun, ülkesinin kendi ayakları üzerinde durabileceği açıklamasından yola çıkan Çinliler, bizim yayın ağımızın bu sorunu çözebileceğine yönelik teklifimizi geri çevirip yer istasyonunu satın alıp kendi imkânlarıyla kurdular.

Haig'in Ocak ayı başlarında yaptığı ön gezi, öncü ekibimizin takıntıları ile Çin'in egemen bir devlet olduğu yönündeki rahatsız edici gerçek nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlıkların çoğunu çözmeye yardımcı olmuştu. Gizli Servis, Başkan'ın Çin arabalarına binmesini istemiyordu ancak Çinli liderler, bir anda devasa Amerikan limuzinleriyle dolaşmaya başlarlarsa "kitlelerin" buna anlayış göstermeyeceğini düşündüler. En sonunda tek başınayken Nixon'ın kendi zırhlı limuzininde olacağına fakat Chou En-lai ile beraberken onun arabasına binmesine karar verildi. Buna benzer bir sorun, Başkan, Çin'e giderken Çinlilerin Çin uçağıyla gelmesini teklif ettiğinde ortaya çıktı. Kendi içimizde bir miktar mücadele ettikten sonra Gizli Servis hiç istememesine rağmen ev sahibi bir ülkeye uçaklarının güvensiz olduğunu söylemenin uygunsuz kaçacağını kabul etti. Gizli Servis'in çok ısrar etmesi durumunda bu sefer Çin içinde hiç seyahat edemeyeceğimizin farkına varmamızın epeyce yardımı dokunmuştu. Çinliler, öncü ekibimizi baştan sona olağanüstü bir beceriyle idare ettiler. Ev sahiplerimizin kabul ettiği taleplerimiz, fevkalade bir şekilde yerine getirildi. Diğer hususlar, asla yüzleşmeye gerek kalmadan geçirimsiz, ağırbaşlı bir nezaket bulutunda kaybolmuştu.

Haig, siyasi konuları tartışmak için Chou En-lai ile iki özel görüşme yaptı. Chou'ya yakın zamanda sonuçlanan Hindistan-Pakistan krizi hakkındaki görüşlerimizi anlattı. Chou, anlaşmazlığı halletmemize sevinmişti. Sovyetlerin yarımada politikasında, Çin-Amerikan yakınlaşmasının neden olduğu değişiklikten ziyade, Rusya'nın yayılmacı eğilimlerinin tarihsel yansımasını görmüştü. Vietnam konusuna gelince Chou, Hanoi'ye olan manevi desteğini yineledi ve Sovyetlerin Hindiçin'deki etkilerini azaltmak için savaşın hızlı bir şekilde çözülmesi gerektiğini ifade etti. Haig ayrıca önerilen nihai bildiride yer alan hassas Tayvan Boğazı için Chou'ya yeni bir Amerikan karşı taslağı sundu. Bu önemli mesele, Ekim 1971'de yaptığım ziyaretten kalma bir meseleydi. Chou En-lai, bunu ancak Başkan gelmeden

önce dikkate alacağına söz verdi. Tayvan hakkında birkaç cümlenin müzakere edilmesi, Başkan'ın ziyareti sırasında çok zaman alacaktı.

Bu kadar dikkatle planlanmış bir başka başkanlık gezisi ya da kendini bu kadar itinayla hazırlayan bir başka başkan bilmiyorum. (Yakın çalışma ekibimden olan Winston Lord ve John Holdridge tarafından benim gözetimim altında çıkarılan) hacimli brifing kitapları, gezinin asıl amaçları ile daha önce Çinlilerle birlikte belirlenen gündemdeki tüm konular hakkında makaleler içeriyordu. Bu makalelerde, her konuda Çin'in tutumunun ne olacağı ve Başkan'ın sırayla hangi konulara değineceği belirtiliyordu. Temmuz ve Ekim aylarında Chou ile yaptığım tüm konuşmalar, konuya göre çekip çıkarılmış ve düzenlenmişti. Arka plan malzemesi olarak ise Mao ve Chou'nun kişilikleri hakkında yapılan uzun analizler, CIA ve Çin uzmanı olarak ekibimde yer alan Richard H. Solomon tarafından hazırlanmıştı. Edgar Snow, Ross Terrill, Dennis Bloodworth, John Fairbank, C. P. Fitzgerald, Stuart Schram ve Andre Malraux dahil olmak üzere Çin hakkında Batılı öğrencilerin yazmış olduğu makaleler ve kitaplardan bol miktarda alıntı vardı. Önemli kısımların altını çizmesinden anlayabileceğimiz üzere Nixon tüm brifing kitaplarını büyük bir özenle okumuştu. Alışkanlığından kaynaklandığı için konuşulacak konuları ezberlemiş ve Chou En-lai ile yaptığı toplantılarda, doğaçlama konuştuğuna dair bir izlenim uyandırmaya çalışırken hafızasındaki konuları titizlikle ardı arkasına sıralamıştı.

Malraux'nun *Anti-Memoirs* adlı kitabından seçtiğimiz kısımlar Nixon'ın son dakikada o büyük Fransız'ı Beyaz Saray'a davet etmesine yol açmıştı. Nixon, Fransa'nın Mona Lisa'yı bize ödünç verdiği ve John ve Jacqueline Kennedy'nin de Malraux için düzenledikleri galadan bir hayli etkilenmesi nedeniyle gıpta edilen selefinden daha iyisini yapmak istemişti. Kennedy'lerin düzenlediği gece aslında sanatsal ve bu nedenle Nixon'ın gözüne "abartılı" göründüğünden Nixon'ın Malraux ile bir araya gelmesi tamamen iş icabı olacaktı. Nixon ve Fransız yazar, sosyal bir olayı sahnelemek için değil de tarihi bir misyon hazırlamak için iş birliği yapacaklardı.

Fakat ne yazık ki Malraux, Çin ziyareti ortaya çıktığı için güncelliğini tamamen yitirmişti. Malraux'nun Çin'in acil olarak ulaşması gereken hedeflerine ilişkin tahminleri ise son derece yanlıştı. Örne-

ğin, Nixon'a yapılan davetin Çin'in ekonomik yardıma olan ihtiyacını yansıttığını düşünüyordu; Başkan, Çin için yeni bir Marshall Planı öne sürme kabiliyetine göre değerlendirilecekti. Mao'nun, kendi ülkesinin tek başına ayakta durabildiği felsefesi göz önünde bulundurulduğunda böyle bir şeyin olması mümkün değildi; en iyi ihtimalle Malraux birkaç yıl erken doğmuştu.

Yine de Malraux'nun sezgileri, bir sanatçının içgörüsünün, sorunların özünü çoğu zaman uzmanlardan veya istihbarat analistlerinden daha iyi kavrayabildiğini ortaya koymuştu. Malraux'nun görüşlerinin çoğu son derece isabetliydi. Çin ile ABD arasındaki yakınlaşmanın kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştü; Çin-Sovyet uyuşmazlığı aşikârdı. Vietnam'daki savaş bir engel teşkil etmeyecekti çünkü Çin'in eylemleri, kendi iç ihtiyaçlarının yansımasıydı. Çin'in Vietnam'daki rolü "sahte bir tavır"dan ibaretti; Çin Vietnam'a asla etkin bir şekilde yardım etmezdi; Vietnam'a olan tarihsel husumeti çok derindi. Çinliler herhangi bir ideolojiye inanmıyorlardı; sadece Çin'e inanıyorlardı.

Malraux, aslında Amerika'nın Vietnam'daki rolünün artık önemsiz olduğunu düşünüyordu. Esas önemli olan Pasifik politikamızdı. Japonya nükleer korumamıza inanmayı bırakırsa, Sovyetler Birliği'ne yönelebilirdi. Japonya'nın bize bağlı kalması, Sovyetler Birliği'nin ve hatta Çin'in kendi halklarının memnuniyetine kulak verme aciliyetini hızlandırabilirdi. Malraux çok yakında, belki de iki yıl gibi erken bir süre zarfında Çin ve Japonya politikalarımızın çatırdamaya başlayacağı ve bu işin üstesinden gelmek için dikkatli olunması gerektiği konusunda uyarıda bulundu. Bu süreçte ABD'nin tereddüt içinde olan bir ülke olarak algılanmaması gerekiyordu; Asya'nın tamamı ABD'den istikrar ve metanet bekliyordu. Malraux, Çin'in her şeyden önce birlik ve beraberlik, şan ve itibar peşinde olduğunu ifade etmişti. En nihayetinde ekonomik kurtuluşu da arayacaktı.

Malraux hâlâ son on yılın klişelerine hapsolmuş bir seyirci kitlesi tarafından tam olarak beğenilmeyen çarpıcı bir performans sergilemişti. Malraux, öngörülü bakışlarıyla dinleyicilerin dikkatini çektiğinde sözcükler ağzından sel gibi akıp gidiyordu. Bir dizi muhteşem tablodan daha kolay anlaşılır bir analiz geliştirmişti. Malraux neredeyse on yıldır Çin'i ziyaret etmemişti; güncel gelişmeleri takip et-

mediği belliydi; içeride neler olup bittiğini bilmiyordu. Sahip olduğu tek şey duyarlılık, harikulade bir algı ve kurnaz bir anlayıştı. Görevimiz, onun sezgisini, yavaş yavaş edindiğimiz operasyonel bilgiyle birleştirmekti.

Şubat ayı beklenti içinde geçti. Ocak ayının sonunda, Başkan'ın 25 Ocak'ta yaptığı konuşması bağlamında Çinlilere, Hanoi'den sürekli ret cevabı aldığımızı ayrıntılı olarak ifade ettiğimizde Pekin ile aramızda zorlu ve fevri görüşmeler gerçekleşmişti. Chou, bizi Vietnam sorununda Halk Cumhuriyeti'ni tuzağa düşürmekle itham eden iğneleyici ve sert bir mesaj gönderdi. Gelen mesaj kısmen doğru, kısmen de yol göstericiydi. Çin'in Hanoi üzerinde baskı kurmasını tercih ederdik. Fakat yine de Pekin'in bu olaya müdahil olmamasından büyük memnuniyet duyardık.

9 Şubat'ta Nixon'ın ilk dört yılının her bir yılı için yakın çalışma ekibim ile benim tarafından hazırlanan Başkan'ın yıllık Dış Politika Raporu'nu yayınladık. Üzüldüğümüz nokta ise ne kadar düşünceli olursak olalım, medyanın bunu Amerikan dış politikasının temel felsefesinin bir ifadesi olarak ele almasını sağlamaya yönelik başlıca amacımızda her zaman başarısız olduk. Basının her yıl ele alacağı neredeyse tek şey Hindiçin ile ilgili kısımdı; Amerika'nın dünyadaki hedefleri üzerine düşünüp taşınmak yerine, sürekli Vietnam'da nasıl bir taktik izleyeceğimizi tartıştık. Yine de 1972 yılının raporu, 15 Temmuz'da yapılan çarpıcı duyurudan bu yana sürekli Çin hakkında gündeme gelen meseleleri ele alan uzun bir makaleyi gözler önüne serdi; Tayvan konusundaki mevcut taahhütlerimizin durumu neydi; "önceliklerimizi" Tokyo'dan Pekin'e mi kaydırıyorduk; Sovyetler Birliği'ne yönelik politikamızın olası sonuçları nelerdi? Başkan'ın raporu, mevcut tüm ittifak taahhütlerini doğruluyordu; Çin'e yeni bir açılımda bulunuyoruz diye Japonya ile yirmi yıldır süregelen yakın ilişkimizden vazgeçmeyecektik. Pekin'e varışımızdan iki haftadan daha kısa bir süre önce rapor, Tayvan'a olan "dostluğumuzu, diplomatik bağlarımızı ve savunma konusundaki taahhüdümüzü" doğrulamıştı; raporda, "bu sorunun taraflarca barışçıl bir şekilde çözülmesinin Uzak Doğu'daki gerilimi azaltmaya yönelik büyük katkıda bulunacağı" vurgulanıyordu.

Sovyetler Birliği'ne gelince, geleneksel lafımızı kullanmıştık: Po-

litikamız "Moskova'ya karşı" değildi. Asıl gerçek ise Sovyetler Birliği'nin verdiği gözdağı sonucu Çin ile bir araya gelmemizdi; Çin ile olan iş birliğimiz, Sovyet askeri gücünün büyümesine duyulan endişenin ortaya çıkardığı jeopolitik bir gerçekliği yansıtıyordu. Kışkırtıcı eylemlerden kaçınabilirdik; yeni ilişkinin bu gösterişsiz etkisini ortadan kaldıramazdık. Eğer bu ilişki ustalıkla yürütülürse, Sovyet tahdidi ve iş birliği için bir teşvik sağlayabilirdi; yok beceriksizce yürütülürse, kaçınmaya çalışılan kriz tekrar gün yüzüne çıkabilirdi.

11 Şubat'ta Başkan, Çin'e bir başka jest daha yaptı. NSC Müsteşarlar Komitesi'nin ticari ilişkilerin kolaylaştırılmasına yönelik öne sürdüğü bir dizi yeni tavsiye kararını onayladı. Bunun duyurusu ise 14 Şubat'ta yapıldı. Bundan böyle Sovyetler Birliği'ne ve Doğu Avrupa'ya satılabilen tüm mallar, Halk Cumhuriyeti için de geçerli olacaktı. Pekin'e yönelik son tek taraflı ekonomik jestti.

17 Şubat'ta Başkan, Kongre liderleriyle kısa bir veda toplantısı yaptıktan sonra Beyaz Saray'ın çimle kaplı kısmında bekleyen helikopterinin yanında durdu. Bir kereye mahsus olmak üzere Nixon karamsar bir duruş sergilemiyordu. Kendisine iyi dileklerini ileten mesajlardan bahsetti. Geleceğin, Pekin'e yapacağı ziyaretin tıpkı *Apollo 11*'deki astronotların Ay'a bıraktığı plakette yazıldığı gibi kaydını tutacağını umuyordu: "Bütün insanlık adına barış için geldik."

Varış: El Sıkışma

Nixon'ın ilk durağı Hawaii idi; dikkati çeken bir yaşam tarzı sürdüğü yönündeki eleştirilere maruz kalmamak için Kara Kuvvetleri üssünde kaldıysa da etrafın son derece konforsuz olduğunu görünce pişman oldu. Azorlar'da ve şimdi de Hawaii'de bir komutanın odasında kalıp buna tahammül etmek vatanseverlik adına büyük bir fedakârlık örneği gibi görünüyordu. Yolculukta Haldeman'ın televizyonda Nixon'ın en güzel görüntüyü nasıl vereceği konusundaki açıklamalarından ben de yararlandım. Ziegler, Pekin'de esasa ilişkin konularda brifing veremeyeceği kendisine söylendiği için bir hayli tedirgindi; zaten günlük haberlerin girilmesi için süre sonu sopasıyla güdülen gazeteci işkencecilerle yüzleşmekten de korkuyordu. Yolculuk boyunca Nixon, yetkin ekibinin halkla ilişkilerdeki ince nokta-

lara ilgisizliği nedeniyle duyduğu kaygı ile bir süre kalacağı Çin için yapılmış aslında ciddi hazırlık gerçeği arasında gidip gelmişti. Her brifing kitabını okuyan Nixon, uzun yolculuğumuz boyunca hiç durmadan bana soru yöneltti.

21 Şubat Pazartesi sabah 09.00'da, kısa bir mola verip Çinli rota belirleyenlerle kapışmak için Şanghay'a indik. Bu gezimin önceki gezilerimden tek farkı, modern bir terminalin önündeki direklerin birinde sadece bir tek Amerikan bayrağının dalgalanmasıydı; bu havaalanına daha sonra yaptığım birçok ziyaretimde ne başka bir yolcu ne de gelen ya da giden bir uçak gördüm. Nixon'ı, teknik olarak Dışişleri Bakan Yardımcısı olan fakat Dışişleri Bakanlığı'ndaki en önemli kişi olarak görülen Ch'iao Kuan-hua karşıladı. Chou'nun en yakın mesai arkadaşlarından biri olarak sayılan bu etkileyici adam, makul bir varsayım olarak, Chou'nun çekiciliğinin, bilgeliğinin ve zekâsının zayıf bir kopyasıydı. Aynı zamanda önceki ziyaretlerimden iki tanıdık sima da orada bulunuyordu: Chang Wen-chin (Amerikan Bölümü Başkanı) ve Temmuz 1971'de Pakistan'dan Çin'e gelirken bana eşlik eden Wang Hai-jung (Protokol Başkan Yardımcısı ve iddialara göre Mao'nun akrabası). Barbar misafirlerin açlıktan öldüğünün varsayılması gerektiği şeklindeki Çin geleneğine göre, Pensilvanya Bulvarı'ndaki servisin hızlandırılması yönünde Nixon'ın baskıda bulunacağını bilen Beyaz Saray personelini rahatsız eden rekor bir sürede özenle hazırlanmış bir kahvaltı servis edildi. Pekin'e vardığımızda saat 11.30 idi ki bu da pazar gecesi ABD'de Doğu standart saati ile tam 10.30'a denk geliyordu; televizyonun en çok seyredildiği zaman dilimiydi.

Bu tarihi varış anı hesapsız değildi. Nixon ve Haldeman, televizyon kameraları Başkan'ın Chou En-lai ile ilk defa karşılaşmasını çekerken yalnız kalmasına karar vermişti. Temmuz ayında Çin'e yaptığım ziyaretin raporunu okuyan Nixon, Dulles'un 1954'te Chou'nun elini sıkmayı reddederek kendisini küçümsediğini düşünen Chou'nun bu konudaki hassasiyetinden haberdardı. Başkan, bu saygısızlığı düzeltirken izleyicinin dikkatini başka hiçbir Amerikalının dağıtmamasında kararlıydı. Rogers ve ben, tokalaşma faslı tamamlanana kadar uçakta kalacaktık. Pekin'e varmadan önce en az bir düzine defa bu konuda talimat almıştık; dolayısıyla yanlış bir şey yapmamız mümkün değildi. Ancak Haldeman hiçbir şeyi şansa bırakmamıştı. Zama-

nı geldiğinde, iri yarı bir görevli Başkanlık uçağının koridorunu kapattı. Kafaları karışan Çinli ev sahiplerimiz, genellikle Başkan'ın hemen arkasından uçağın merdivenlerinden inen kimseyi görmedikleri için ekibin geri kalanına ne olduğunu merak etmiş olmalılardı. Bu tarihi Nixon-Chou el sıkışmasının tam da planlandığı gibi mükemmel bir tenhalıkta tamamlanmasından birkaç dakika sonra hepimiz bir anda ortaya çıktık.

Rüzgârlı bir pistte, merasim kıtası, narin ve zarif Chou En-lai ve siyasi saygınlık açısından kusursuz bir düzen içinde sıralanmış olsalar da tipik Mao ceketleri giydikleri için fark edilebilir bir hiyerarşi sergilemeyen bir grup ileri gelen Çinli tarafından karşılandık. Karşılama töreni aşırı derecede hafife alınmıştı. 350 kişilik merasim kıtası dışında -belki de katı disipliniyle şimdiye kadar Başkanlık gezilerinde gördüğüm en etkileyicisi- her şey tam bir sadelikten ibaretti. Bu ciddiyet, ülkeleri yalnızca en ürkütücü mecburiyetin bir araya getirebileceği gerçeğini yansıtıyordu. Diğer ilişkilerin, genelde devlet ziyaretleriyle bağdaştırılan sevindirici törenlere bir garantisi yoktu.

Herhangi bir halk karşılamasının planlanıp planlanmadığına dair bize hiç bilgi verilmemişti. Konvoyumuz şehir merkezine doğru hızla ilerlerken, Haldeman'ın Ziegler'le konuşurken telsizinden çıkan cızırtıda belki de Çinlilerden oluşan o fotojenik kalabalığın dahil olduğu gerçek karşılama töreninin Tiananmen Meydanı'nda bizi beklemekte olabileceğine dair biraz umut vardı. Fakat umutlar boşa çıkmıştı. Konvoyumuz son derece tenha olan meydandan geçerken her zaman var olan o Çinli kalabalık ara sokaklarda bekletiliyordu; bir tarafta Yasak Şehir'in kızıl duvarları, diğer tarafta ise muazzam, yüksek olmayan Büyük Halk Salonu'nun olduğu yoldan geçtik; Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in (muhtemelen Stalin'in dünyanın herhangi bir yerinde sergilenen portrelerinin sonuncularından biriydi) devasa portreleri asılıydı ve Diaoyutai Devlet Konukevi'ne doğru yol aldık.

Rezidanslardan ikisine yerleştirildik; Başkan ve ben de dahil olmak üzere yakın çalışma ekibi büyük olanda kalırken Dışişleri Bakanı ve beraberindekiler ise birkaç yüz metre ileride olan ve daha önceki gezilerimde benim de kaldığım küçük olanda kaldılar. Her konutun kendi yemek tesisi olduğu için iki Amerikan bürokrasisi arasındaki iletişim asgari düzeyde tutuluyordu. Yürütme Organı'ndaki

tuhaf kuvvetler ayrılığını çok iyi anlayan Çinliler, Pekin'in göbeğinde, Beyaz Saray ile Foggy Bottom* arasındaki fiziksel uçurumu yeniden yaratmıştı.

Başkanlık Konukevi'ne vardığımızda tüm ekip, ortasında geniş bir açıklık bulunan oldukça büyük bir oturma odasında daire şeklinde düzenlenmiş koltuklara oturdu. Mareşal Yeh Chien-ying, Dışişleri Bakan Vekili Chi P'eng-fei, Dışişleri Bakan Yardımcısı Ch'iao Kuan-hua ve diğer resmi görevlilerin yanı sıra Chou En-lai'nin eşi de bizi karşılamak için oradaydı. Çay servis edildi. Chou, her zaman olduğu gibi Amerikalılardan oluşan ekibin her bir üyesiyle tek tek ilgilenip sıcak ve samimi bir sohbet başlattı.

Böylelikle Nixon da ilk defa Çin tarzı diplomasi ile tanışmıştı. Sovyetler laflarını sakınmazlarken Çinliler ise üstü kapalı konuşmayı severlerdi. Sovyetler büyük bir güç olarak ayrıcalıklarında ısrar ederler. Çinliler ise evrensel ilkeler temelinde bir iddia ortaya atarlar ve gücün önemini alakasız göstermeye çalışan bir özgüven gösterisinde bulunurlar. Sovyetler, müzakerelerin başarılı geçmesi durumunda ödül olarak iyi niyetlerini sunarlar. Çinliler ise müzakereler öncesindeki dostluğu bir dizgin olarak kullanırlar; muhatabın en azından kişisel yakınlık görüntüsü verdiğini kabul ederek o kişini ileri sürebileceği iddialara hemen algılanamayan bir sınırlama getirirler. Sıkça işgal edilen bir ülkede yaşayan ve son zamanlarda nüfuzunu büyük ölçüde silah zoruyla genişleten Sovyetler, hata olasılığını kabul edecek bir ahlaki iddiada bulunmaktan hiç emin değiller. Mutlak dogmadan, değiştirilemeyen konumlara yönelirler (fakat çoğu zaman o konumlar onları değiştirebilir). Bin yıldır dünyanın kendi bölgelerinde kültürel açıdan üstün olan Çinliler, öz eleştiriyi bir araç olarak bile kullanabilirler. Kendilerini ziyaret edenlere akıl danışırlar; sempati ve destek görmek isteyen bir alçakgönüllülük jestidir bu. Bu şekilde ziyaretçinin de değerlerini ve amaçlarını anlamış olurlar; dolayısıyla ziyaretçi de bu işe kendini adamış sayılır çünkü Çinliler daha sonra onun tavsiyelerine başvurabilir (ve çoğu zaman da başvururlar). Fırtınalı ve ara sıra ortaya çıkan ikiyüzlü davranışlarıyla Sovyetler sıra dışı bir psikolojik güvensizlik izlenimi bırakır. Çinliler ise tamamen inandıkları Çin değerlerinin eşsizliğini vurgular. Dolayısıyla baskıya

* Dışişleri Bakanlığı (ç.n)

dayanıklı bir havaya bürünürler; aslında prensiplerinin tartışılamaz olduğunu ima ederek bu baskıların önüne geçerler.

Çinli diplomatlar bu ilişkiyi kurarken, en azından bizimle karşılaştıklarında kesinlikle güvenilir olduklarını kanıtlamışlardı. Küçük manevralara asla tenezzül etmezlerdi; sıkı bir pazarlığa girmezlerdi; ne söyleyeceklerse çabucak söyler, bunu makul bir şekilde açıklar ve ardından azimli bir şekilde savunurlardı. Taahhütlerinin anlamına olduğu kadar ruhuna da bağlı kalırlardı. Tıpkı Chou'nun sürekli "Sözümüz önemlidir" demekten hoşlandığı gibi. Çin'e yapılan her ziyaret, hiçbir şeyin tesadüfi olmadığı ve yine de her şeyin kendiliğinden gerçekleştiği, dikkatlice prova edilmiş bir oyun gibiydi. Çinliler, en düşük düzeydeki yetkililerden en kıdemli devlet adamlarına kadar yapılan her konuşmayı hatırlarlardı. İlk başta tamamen idrak edemesek de bir Çinlinin söylediği her söz, bir yapbozun parçasıydı. (Daha sonra Winston Lord ve ben bu konuda oldukça ustalaşmıştık.) Çin'e yaptığım on ziyaretimde, sanki her şeyi hatırlayan, görünüşe göre tek bir zekâ tarafından harekete geçirilen bir organizma ile sonu gelmeyecek bir sohbetin içine girmiş gibiydik. Böyle bir durum, karşılaşmalara heyecan kattığı gibi bazen de biraz kaygıya neden oluyordu. Bu kadar çok disiplin ve adanmışlık ile huşu ve acizlik duygusunun bir bileşimi ortaya çıkıyordu; Çin kültürüyle karşılaşan yabancıların çok da alışık olmadığı bir durum değildi.

Nixon'ın ziyaretinde de durum değişmemişti. Çayımızı içtiğimizde, hiç önemli bir konuşma gerçekleşmese de orada bulunan herkes son derece özel bir kulübe kabul edildiğimizi düşünmeye başlamıştı ki yedi ay önce Çin'e gerçekleştirdiğim gizli ziyaretimde ben de aynı şeyi düşünmüştüm.

Mao Zedong

O önemli konuşmanın başlaması fazla gecikmedi. 14.30'da Chou En-lai'nin beni kabul odasında acilen görmesi gerektiği söylendiğinde son derece güzel bir öğle yemeğinden daha yeni kalkmıştık. Her zamanki şakalaşmasını yapmadan "Başkan Mao, Başkan'ı görmek istiyor" dedi. Winston Lord'u da getirip getiremeyeceğimi sorunca "tamam" diyen Chou alışılmadık şekilde ısrarcı davranmıştı: "Başkan

onu da davet ettiği için uygun bir zamanda onunla da görüşecek." Chou'ya akşamki ziyafette kadeh kaldırırken yapacağı konuşmayı hazırlanmış metinden mi okuyacağını yoksa irticalen mi yapacağını, duygularımı belli etmeden sormaya karar verdim; okuyacağını söyledi. Onun ruh haline karşılık verebilmek için bizim yapacağımız konuşmanın yumuşak mı yoksa sert mi olması gerektiğini sordum. Az da olsa sabırsızlanan Chou, kendi metnini bana önceden göndereceğini söyleyince ben de gidip Nixon'a haber vereceğimi söyledim.

Dolayısıyla Başkan ile beraber, modern tarihin en önemli şahsiyetlerinden biriyle ilk defa karşılaşmak için Çin arabaları ile İmparatorluk Şehri'ne doğru yola koyulduk. Not tutmak için Lord da bizimle gelmişti. Mao ile yapılan görüşmelerin hiçbirinde temsil edilmeyen Dışişleri Bakanlığı'nın yarasına tuz basılmasın diye Lord'un varlığı belli edilmemişti. Hassas konuları Mao ve Chou ile tartışmak isteyen Nixon, bana beş gün önce Rogers ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Marshall Green'in o saatlerde başka bir yerde olmalarını istediğini söylemişti. Ayrıca Rogers, belki de Dışişleri'nin geçen yıl Tayvan'ın "çözüme kavuşmamış" hukuki statüsü hakkında yaptığı yorumlar nedeniyle Çinliler tarafından toplantıya davet edilmemişti. Yine de Rogers'ın gelmesi konusunda ısrar edebilirdim ve böyle yapmış olsaydım ne Nixon ne de Çinliler bunu reddederlerdi; akıllıca olmadığını düşündüğü başkanlık kararlarına itiraz etmek güvenlik danışmanının ayrıcalıklarından, hatta yükümlülüklerinden biridir. Ben de ısrar etmedim. Bu ihmalkârlık teknik açıdan tartışma götürmese de aslında pek de önemsiz değildi. Dışişleri Bakanı, bu tarihi karşılaşmanın dışında bırakılmamalıydı.

Hayatını, geleneksel Çin'in değerlerini, yapısını ve görünümünü tersine çevirmeye adamış bir başkan olan Mao Zedong, aslında küçümsediği imparatorlar gibi İmparatorluk Şehri'nde içine kapanık ve gizemli bir şekilde yaşamıştı. Hiç kimse önceden planlanmış bir şekilde yanına gidemezdi; bir hükümet makamına çağrılma gibi değil de direkt Mao'nun huzuruna çıkarılırdı. Mao'yu beş defa görmüştüm. Her seferinde, tıpkı Nixon gibi aniden çağrılmıştım. Ziyaretlerimden birinde Mao, eşim Nancy ile de tanışmak istediğini söylemişti. Nancy'nin alışveriş yapıyor olması, ev sahiplerimiz için hiçbir engel teşkil etmiyordu. Eşimin tam olarak nerede olduğunu bi-

len bir protokol görevlisi onu apar topar dükkândan dışarı çıkardı ve Mao'nun huzuruna getirdi. Bu sırada Nancy'ye refakat eden ve görevi şimdilik biten Dışişleri Bakanlığı güvenlik görevlisi, merkezi Pekin'de gerçekleşen kaçırılma olayından duyduğu dehşeti İngilizce bilmeyen bir mağaza sorumlusuna anlatmaya çalışmıştı.

Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun iki askerinin eski şehir duvarında oyulmuş bir boşluktan geniş Doğu-Batı eksenli yol üzerindeki trafiği sakin bir şekilde gözlemlediği kırmızı bir kapıdan geçerek Mao'nun evine yaklaştık. Kızıl duvarı geçtikten sonra ilk önce her iki tarafta sıralanmış ve birbirinden ayırt edilemeyen binaların yer aldığı bir caddeden ilerlemeye devam ettik; dışarıdan bakıldığı zaman ne olduğu anlaşılmayan dış cephelerin arkasındaki avlularda ne tür evlerin yer aldığını kestirmek mümkün değildi. Bir buçuk kilometre daha ilerledikten sonra artık etrafta hiç ev kalmamıştı ve gittiğimiz yolun bir tarafında göl, diğer tarafında ise ormanlık bir alan bulunuyordu. Mao'nun evi tek başına duruyordu; basit ve gösterişsizdi; evin alt düzey bir görevliye ait olduğu düşünülebilirdi. Herhangi bir özel güvenlik tedbiri de alınmamıştı. Araba, sütunlu bir girişin bulunduğu ön kapıya yöneldi. Geniş bir koridora açılan küçük bir oturma odasından içeri girdik; ziyaretlerimden en az ikisinde bu odada bir pinpon masası görmüştüm.

Orta büyüklükte bir oda olan Mao'nun çalışma odası, koridorun tam karşısındaydı. Her duvarda bulunan raflarda el yazması eserler diziliydi; masanın üstü ve yer kitaplarla kaplıydı; oda, dünyanın en kalabalık ulusunun son derece güçlü liderinin misafirlerini ağırladığı odadan çok bir bilim insanının sığınağı gibi görünüyordu. İlk birkaç ziyaretimde bir köşede ahşap çerçeveli sade ve gösterişsiz bir yatak duruyordu; daha sonra o yatağı hiç görmedim. İlk dikkatimizi çeken şey koltukların yarım daire şeklinde yerleştirildiğiydi ve tıpkı tutumlu bir orta sınıf ailenin pahalı olduğu için döşemeyi sürekli değiştiremeyeceği gibi koltukların hepsinin üzeri kahverengimsi kılıflarla kaplıydı. Her iki koltuğun arasında, koltukların kol dayanaklarına uyacak açıyla yerleştirilmiş ve üzerleri beyaz bir örtüyle kaplı V şeklinde bir sehpa duruyordu. Mao'nun genellikle kitaplarla dolu olan yanındaki masalarda, oradan hiç eksilmeyen bir fincan yasemin çayı için yeterli alan mevcuttu. Alışılmadık derecede büyük dairesel

başlıklı, ayaklı iki abajur koltukların arkasında duruyordu; Mao'nun önünde, tam sağına doğru bir tükürük hokkası vardı. Odaya birisi girdiğinde, Mao koltuğundan kalkardı; son birkaç ziyaretimde iki kişinin yardımına ihtiyaç duymuş olsa da kalkıp ziyaretçilerini selamlamayı asla ihmal etmemişti.

Ünlü ve güçlü bir liderle tanışırken herhangi bir kişinin o liderden ne ölçüde etkilendiğini ya da statüsünden ve adından ne derece çekindiğini anlamak genellikle mümkün değildir. Mao'nun durumunda ise kesinlikle şüpheye yer yoktu. Çağrıların ani olması dışında herhangi bir resmiyet de yoktu. İç mekân düzenlemeleri dış cephe kadar mütevazıydı. Mao öylece orada duruyordu; etrafı kitaplarla çevriliydi ve rafların uzun boylu ve iri yapılı bir Çinli için inşa edildiği aşikârdı. Yüzündeki gülümsemeyle ziyaretçilerine öyle bir bakardı ki bu bakış insanın hem içine işler hem de hafifçe alay eder gibiydi; duruşuyla öyle bir uyarıda bulunurdu ki bu uzmanı insanoğlunun zaafları ve aldatıcılığıyla oyuna getirmek mümkün değildi. Muhtemelen Charles de Gaulle dışında, böyle rafine bir saflıkta, yoğun bir irade gücüne sahip birisiyle hiç tanışmamıştım. Hemen yanında ona yardımcı olması için bir kadın görevli bulunuyordu (son ziyaretlerimde Mao'nun ayakta durmasına yardım etmişti); odaya hükmediyordu fakat bu hâkimiyet, çoğu devletin bir dereceye kadar liderine bahşettiği ihtişamdan ziyade ezici bir hükmetme dürtüsünün neredeyse somutlaşmış hali olarak yayılıyordu.

Mao'nun burada bulunuşu, azmin rolünü kanıtlıyordu. Güney Çin'de yaşamış bir köylünün oğlu olan ve Cennetin Krallığı'nı ele geçirme hedefinden bir an olsun vazgeçmeyen Mao'nun son derece destansı bir geçmişi vardı. Takipçilerini cezbeden Mao, neredeyse on bin kilometrelik Uzun Yürüyüş'te onlara liderlik etmişti fakat yürüyüşe katılanların üçte birinden azı yürüyüşü tamamlayabilmişti. Hiç bilmediği topraklarda önce Japonlarla, ardından milliyetçi hükümetle savaşmıştı. En sonunda İmparatorluk Şehri'ne yerleşti ve oturmuş tüm yapıları yok ettiğini iddia eden bir devrimin ortasında bile ebedi Çin'in gizeminin ve ihtişamının devam ettiğine tanıklık etmişti. Mao'dan yayılan güç duygusunu açıklayabilecek bir aksesuar veya eşya yoktu. Çocuklarım sürekli popüler sanatçıların yaydığı "titreşimlerden" bahsediyorlar, ki itiraf edecek olursam ben hiç etkilen-

miyorum. Fakat Mao güç, kuvvet ve azim titreşimleri yayıyordu. Hiç şüphesiz kasıtlı olarak yapılsa da onun yanında Chou bile ikinci derecede bir şahsiyet gibi görünüyordu. Chou, Çin'de iki numaralı konumun intihara meyil ettirecek kadar güvenilmez olduğunu anlamak için çok fazla zekiydi. Seleflerinden hiçbiri sağ çıkmamıştı.*

Mao'nun etkisi, fiziksel durumuyla bağdaşmasa da gitgide daha da belirgin bir hale geliyordu. İlk görüşmemizden önce hâlihazırda bir dizi felç geçirdiğinden kuvvetten düşmüştü. Güçlükle hareket eden Mao'nun, konuşmak için büyük bir çaba sarf etmesi gerekiyordu. Kelimeler, büyük bir gönülsüzlükle ağzından çıkıyor gibiydi; sanki ses tellerinden zor bir hamleyle dışarı fırlatılıyordu; her bir kelime bir sonraki turda sert ifadelerde bulunmak için gereken kuvveti elde edene kadar yeni bir fiziksel gücün toparlanmasını gerektiriyor gibiydi. Daha sonra Mao'nun sağlığı daha da kötüleştikçe, gösterdiği çabayı gözlemlemek gitgide daha da acı verici olmaya başladı. Onunla Ekim 1975'teki son başa baş görüşmemizde ve Başkan Ford'un Aralık 1975'teki ziyareti sırasında Mao zar zor konuşabiliyordu; söylediklerinden pek bir şey anlaşılmadığı için Nancy T'ang, Wang Hai-jung ve bir başka yardımcı Mao'nun ağzından çıkanları kâğıda yazıyor ve birbirlerine danıştıktan sonra tercüme etmeden önce anladıklarından emin olmak için yazdıklarını tekrar Mao'ya gösteriyorlardı. Yine de o zaman bile ölümün gölgesinde olan Mao'nun düşünceleri anlaşılır ve küçümseyiciydi.

Tanıdığım diğer tüm siyasi liderlerin aksine Mao, neredeyse hiçbir zaman söylediklerini tekrar etmezdi. Çoğu devlet adamının yaptığı gibi doğaçlama yapma ya da notlarından konuşma, onun tarzı değildi. Zahmetsizce ve aldatıcı bir sıradanlıkla götürdüğü Sokratvari diyalogdan ne demek istediği ortaya çıkıyordu. Esas gözlemlerini, şakayla karışık söylediği lafların içine yerleştirirdi. Bazen felsefi bazen de alaycı olan yorumlarını sokuşturmaya yönelik fırsatlar için muhatabına karşı önlem alırdı. Kümülatif etkisi, önemli noktaları pek çok yüzeysel ifadelerle anlatmasında yatmaktaydı. Böylece söylemek istediğini aktarıyor, vaatte bulunmaktan da kaçınıyordu. Mao'nun tam

* Aslında o da çıkamamıştı. Kanıtlayamasam da Chou'yu daha sonra Mao tarafından desteklenmese de en azından göz yumulan ve Dörtlü Çete olarak adlandırılan grubun saldırısından sadece hastalık ve ölümün kurtardığını düşünüyorum. Hayatının son birkaç yılında Chou'nun adı ne Çin basınında fazla geçti ne de diğer Çinli liderler bana bahsetti.

olmayan ifadeleri duvarda hareket eden gölgeler gibiydi; bir gerçeği yansıtsa da kapsadığı bir şey yoktu. İfadeleri, gidiş yolunu belirtmiyor, bir yön gösteriyordu. Mao kendine has özdeyişler dile getirirdi. Bir anda akıl karışıklığına neden olan ve hafifçe gözdağı veren bir hava yaratarak dinleyiciyi şaşkına uğratır. Sanki biri, geleceği perdeleyen bir örtünün bir köşesini ara sıra kaldıran ve sadece kısa bir bakışa müsaade eden fakat tek başına gördüğü şeyin tamamının görünmemesi için örtünün tamamını kaldırmayan başka bir dünyadan gelmiş bir figürle uğraşıyor gibiydi.

Yine de Mao direkt sadede gelme konusunda acımasız olabiliyordu. Daha sonraki gezilerimden birinde Teng Hsiao-p'ing'e iki ülkenin de birbirinden herhangi bir şey istemediği için aralarındaki ilişkinin sağlam temellere dayandırılması gerektiğini ifade ettim. Ertesi gün yorumuma değinen Mao hemen ayrıntılara olan ilgisini gösterdi ve öylesine söylediğim lafı çürüterek açıkça şöyle dedi: "Madem iki taraf da birbirinden bir şey istemiyor, o zaman neden Pekin'e geldiniz? Eğer iki tarafın da birbirinden herhangi bir talebi yoksa neden sizi ve Başkan'ı kabul edelim?" Başka bir noktada, Sovyet yayılmacılığına direnmede ABD'nin etkisiz kaldığına değinerek bu konudaki hoşnutsuzluğunu belirtti; bizi fırtınada kalan kırlangıç sürüsüyle karşılaştırdı: "Artık dünya huzurlu bir yer değil" diye zorlukla döküldü kelimeler bu iri yapılı bitkin adamın ağzından ve güçlükle konuşmaya devam etti: "Fırtına -rüzgâr ve yağmur- geliyor. Rüzgâr ve yağmurun yaklaştığını fark eden kırlangıçlar telaş içinde. Rüzgâr ve yağmurun gelişini ertelemek mümkün olsa da engellemek çok zor."

Yanına getirildiğimiz büyük ve azametli adam buydu. Tipik yandan bakışıyla Nixon'ı selamladı ve "Ortak eski dostumuz Başkomutan Çan Kay Şek bunu onaylamıyor" diye latife etti. Bu arada iki eliyle Nixon'ın elini tuttu ve fotoğrafçıların önünde sıcak bir karşılama sergiledi. Bu olay, en azından o sırada odada bulunan Çinliler ile bu fotoğrafı *People's Daily*'de görecek kişiler için büyük bir sembolik öneme sahipti. Mao, Nixon'ın uçak yolculuğunda Ch'iao Kuan-hua'ya yaptığı açıklamadan, Mao'yu felsefi bir söyleşinin mümkün olduğu bir adam olarak gördüğüne dikkat çekti. (Bu, Çin'in olağanüstü hızlı iç iletişiminin olduğunun ve Mao'nun da bu konuda bilgilendirildiğinin bir başka göstergesiydi.) Mao, felsefenin "zor bir ko-

nu" olduğu konusunda latife ettikten sonra konu hakkında bilgi verecek bir şeyi olmadığını söyleyip belki Dr. Kissinger'ın konuşmayı devralması gerektiğini ifade etti. Fakat Nixon'ın öne sürdüğü uluslararası sorunlarla ilgili ayrıntılara girmemek için aynı cümleyi birkaç defa tekrarlamak zorunda kalmıştı. Nixon, ortak ilgi gerektiren ülkelerden bahsettiğinde Mao'nun cevabı nazik ama belirleyiciydi: "Bu konular benim yerimde tartışılacak meseleler değil. Bunların Başbakan ile görüşülmesi gerekmektedir. Ben felsefi sorularla ilgilenirim."

Nixon'ın anılarında, bu görüşmenin detayları açık ve eksiksiz şekilde görülmektedir.[1] Bunlar arasında, kız arkadaşlarım ve gizli yolculuklarım için bu kızları nasıl kullandığıma dair şakalar da yer almaktaydı. Taipei ve Pekin liderlerinin birbirlerine söyledikleri yakıştırmalarla dalga geçildiği ufak bir sohbet gerçekleşti. Mao'nun, muhafazakâr liderlerin daha fazla hesaplanabilir olmasını, liberallerin kararsız kalmasına tercih ettiği apaçık ortadaydı: "Seçim zamanında size oy verdim" dedi afallayan Nixon'a. "İnsanlar sizin sağcı olduğunuzu, Cumhuriyetçi Parti'nin sağ kanatta yer aldığını ve hatta Başbakan Heath'in de sağ kanatta yer aldığını söylüyor... Sağ kanatta yer alan bu insanlar iktidara geldiğinde nispeten mutlu oluyorum."

Mao, kendi siyasi muhalefetinden bahsetmek için Nixon'ın siyasi beklentileri hakkında genel olarak alaycı bir konuşma yapmıştı. "Sizinle olan temasımıza karşı çıkan gerici bir grup vardı" dedi Mao. "Sonunda bir uçağa binip yurt dışına kaçtılar." Lin Piao'yla ilgili söylediklerini kaçırmayalım diye Mao ile Chou, uçağın Dış Moğolistan'da düştüğünü ifade ettiler. Nixon, iki ülkenin dış politika çıkarlarının birbiriyle uyumlu olduğu ve hiçbirinin diğerini tehdit etmediği önermesine dayanarak, anti-komünizmden Pekin'e süren uzun yolculuğu hakkında anlamlı bir konuşma yaptı (bu konuşma anılarında da yer almaktadır). Mao, sanki sadece Nixon konuşurken aklına gelmiş gibi, müttefiklerimiz hakkında bize önemli bir güvence vermek için bu fırsattan faydalandı: "Biz ne Japonya'yı ne de Güney Kore'yi tehdit ediyoruz." Daha sonra, Mao'nun konuşmasının çok katmanlı tasarımını daha iyi anladıkça bunun Yasak Şehir'deki avlulara benzediğinin farkına vardım; avluların her biri, yalnızca küçük bir farkla daha içlere girmesiyle diğerlerinden ayırt edilebiliyor ve ancak uzunca bir süre bakıp düşünüldüğü takdirde hepsinin bir bütün içinde yer

aldığına dair nihai bir anlama varılabiliyordu. Nixon'ın da yer aldığı bu hoş sohbette, tıpkı bir Wagner operasının uvertürü gibi, esasa varılmadan önce detaylandırılması gereken ipuçları ve temalar vardı.

Örneğin, Mao, bizimle olan ticari mübadeleyi genişletmeye yönelik fikrini öne sürerken bunu dolaylı olarak ifade etmiş ve iki yıldır Çin'in Amerikan girişimlerine yanıt vermede neden bu kadar ağır davrandığı şeklinde dile getirmişti. Çin'in sergilediği bu yaklaşımda "bürokratik" davrandığını söyleyen Mao, ticaret ve karşılıklı insan değişimi gibi daha küçük sorunların çözülebilmesi için önce büyük sorunların çözülmesi gerektiği konusundaki ısrarını sürdürdü. "Daha sonra haklı olduğunuzu gördüm ve masa tenisi oynadık." Bu, tarihin ezbere okunmasından ve yatıştırıcı bir özürden daha fazlasıydı ve Ekim ayındaki gezim sırasında Chou'ya da ifade ettiğim gibi, zirvede ticari mübadele konusunda gelişme kaydedileceği anlamına geliyordu. Kısacası Mao, ziyaretin başarılı bir şekilde geçmesini istemişti. Orada bulunmamız Mao tarafından tasvip edildikten sonra tüm Çinli yetkililer, Başkan Mao'nun direktiflerini idrak etmekte biraz güçlük çekiyor gibiydiler. Başlangıçta benim için muğlak olan ifadeler, bir yön işaret ediyor gibi aktarılmıştı. Bir sonraki hafta boyunca tüm Çinliler -ve özellikle Chou- Mao'nun değindiği konulara tekrar tekrar geri dönünce artık konuşmalar altmış beş dakika sürmeye başlamıştı ki bunun yarısı tercümeyle geçiyordu.

Ufak tefek dalga geçmelere, esprilere ve hazırcevaplara dikkat edilmesi gerekiyordu çünkü Mao'nun kasıtlı olarak nezaketsizce öne sürdüğü birtakım önemli hususlar nedeniyle Nixon'ın ziyareti olumlu geçmeyebilir ve itibar kaybedebilirdi. Büyük bir özenle Tayvan meselesine hafifçe değinen Nixon, bunun nispeten küçük bir Çin iç anlaşmazlığı olduğunu ifade etmişti; oradaki askeri varlığımızdan hiç bahsetmemişti bile. Siyasi açıdan bu konu hakkında konuşulan tek şey iki tarafın birbirine taktığı lakaplarla ilgili yapılan espriydi. Bu bile bize Çinlilerin nihayetinde bu sorunu kendi başlarına halledeceklerini söylemenin bir yoluydu. Yirmili yıllardaki ittifaklarına değinen Mao, "Aslında onunla [Çan Kay-şek] dostluğumuzun geçmişi, sizin onunla olan dostluğunuzun geçmişinden çok daha fazladır" diye Nixon'a hatırlatmada bulundu. Ne o toplantıda ne de daha sonra yapılan herhangi bir toplantıda Mao, Tayvan konusunda ne herhangi bir sabırsızlık göster-

di ne herhangi bir mühlet verdi ne herhangi bir tehditte bulundu ne de bu konunun ilişkimizde önemli bir yer kapladığına değindi. "Bu meselenin üstesinden şimdilik biz onlarsız da gelebiliriz ve bırakalım bu konu 100 yıl sonra yine ortaya çıksın." "Bu kadar acele neden?" "Bu mesele [Tayvan] çok da önemli bir mesele değil. Uluslararası durumla ilgili mesele çok daha önemli." "Tayvan, küçük bir meseledir fakat dünya büyük bir meseledir." Bunlar, birçok ziyaretimizde bize ifade edilen Mao'nun Tayvan hakkındaki düşünceleriydi. (Chou En-lai ve Teng Hsiao-p'ing'in görüşleri de bu yöndeydi.) Fakat Chou ve Teng gibi Mao da görüşmelerimizde bu konuya çok az vakit ayırmıştı.

O zamanlar Mao'yu ilgilendiren konu -ki onunla daha sonra baş başa görüştüğümüzde daha da fazla ilgilendirmeye başlamıştı- uluslararası meselelerdi; yani Sovyetler Birliği. Uzunca bir konuşmadan sonra Nixon, Mao'ya nükleer süper güçlerden hangisinin -ABD'nin mi yoksa Sovyetler Birliği'nin mi- daha büyük bir tehdit oluşturduğunu sorduğunda Mao şöyle cevap vermişti: "Şu an için ABD'den ya da Çin'den gelebilecek saldırı ihtimali nispeten küçük düzeydedir... Siz askerlerinizden bir kısmını ülkenize geri çekmek istiyorsunuz; bizimkiler ise yurt dışına hiç çıkmıyor." Bir başka ifadeyle, ikisi arasından güvenlik açısından Mao'yu esas endişelendirenin Sovyetler Birliği olduğu aşikârdı. Aynı derecede önemli olan bir başka husus ise dolaylı olarak verilen güvenceydi. Daha sonra Chou'nun da tekrar ettiği üzere her iki yönetimin [Washington ve Moskova] de kâbusu olan Çin'in Hindiçin'e askeri olarak müdahale edebileceği ihtimali şimdilik ortadan kalkmıştı. Çin'in yurt dışında herhangi bir yere askeri müdahalede bulunmayacağı konusundaki ve Japonya ile Güney Kore hakkındaki görüşlerini bize aktaran Mao, Pekin'in ABD için hayati önem taşıyan çıkarlarının karşısında durmayacağını ifade etmişti. Batılıların bazı şeyleri geç anlayan kişiler olduğu herkesçe bilindiğinden Mao, Chou ile yaptığım görüşmelerde sürekli tekrarlanan bir konuya yeniden değinmek zorunda hissetmişti kendisini: "Genel anlamda konuşmak gerekirse, benim gibi insanların çok sayıda top ateşinin çıkardığı gürültü gibi bir ses çıkardığını düşünüyorum. Yani 'bütün dünya bir araya gelip emperyalizmi, revizyonizmi ve tüm gericileri bozguna uğratıp sosyalizmi inşa etmelidir' gibi şeyler." Chou tarafından desteklenen Mao, Çin'deki her afişte yazan on yıl önceden kalma bir sloganı herkesin ciddiye alabileceğinden söz

ettikten sonra kahkahayı basmıştı. Çinli liderler, bizimle muhatap olurken ideolojinin çok ötesine geçiyorlardı. Bunun riski, jeopolitiğin mutlak önceliğinde ortaya çıkmıştı. Aslında bizimle üstü kapalı bir saldırmazlık antlaşması yaparak bir cepheyi serbest bırakıyorlardı.

Ancak Mao ile karşılaşmada her şey strateji anlamına gelmezdi. Kısa görüşmemizde bile, başarılarını gölgeleyen ve son yıllarının eziyet içinde geçmesine neden olan kâbustan kaçamamıştı; her şey gelip geçici olabilirdi, tüm uğraşlar, ızdırap, Uzun Yürüyüş, acımasız liderlik mücadeleleri, elde edilen başarılar arasında birer küçük olay olarak görülebilirdi. Bir gölete düşen taşın bıraktığı dalgalardan biraz daha fazlasını ardında bırakarak daha önce meydana gelen tüm ayaklanmaları bastıran bin yıllık bir kültürün sebat gösterdiği bir kararlılıktı bu. Nixon, "Başkan'ın yazıları bir ulusu harekete geçirdiği gibi dünyayı da değiştirmiştir" dediğinde Mao da "Değiştirmede pek başarılı olamadım" diye karşılık verdi dokunaklı bir şekilde. "Sadece Pekin civarındaki birkaç yeri değiştirebildim."

Bu da toplumunun özünü kökünden değiştirmek için bir ömür boyu süren muazzam mücadeleden sonra mütevazı bir iddiaydı. Aslında bunu kabullenerek devrim niteliğindeki ikilemin altını çiziyordu. Yok edilmesi gereken nitelikler, genellikle sürdürülmesi gerekenler değildir; karışıklık ne kadar büyükse, yeni düzenlemenin daha da nüfuz edici ve genellikle değiştirilenden çok daha fazla verimli olmasına yol açabilir. Özgürlük adına yapılan devrimler, çoğu zaman yeni egemenlik araçları geliştirir. Bu, bir rastlantı değildir. Akademisyenler insan özgürlüğünü insan hakları kavramlarıyla tanımlayabilir; tarihçiler, özgürlüğün sadece yasal yapılanmalarda değil, kurumların genel kabulünde ve insan ilişkilerinin serbestliğinde olduğunu anlarlar. Uzlaşıma varamayan hizipleşmelerle cezalandırılmayan bir toplum, yasal olarak tanımlanmış hakların yokluğunda bile hoşgörüde bulunabilir ve insan onuruna saygı duyabilir. Hoşgörü, bu tür toplumların doğasında vardır. İngiltere'nin hiçbir zaman için yazılı bir anayasası olmamıştır; medeni haklar, teamüli anayasa tarafından güvence altına alınmıştır. Fakat azınlığın asla çoğunluk olma umudunun olmadığı ya da bazı grupların toplumdan sürekli dışlandığının farkında olduğu fraksiyonlara ayrılmış bir ulus, yasal hakları ne olursa olsun, üyelerine baskıcı bir toplum olarak görünecektir.

Modern totalitarizmin özü, tek bir erdem standardı üzerinde diretme ve bunun yerini tutan tüm geleneksel sınırlamaların yok edilmesidir. Yeni ahlakı tekdüze bir hale getirme çabası, dini çatışmaların yaşandığı dönemlerden beri bilinmeyen hırslara yol açmış, hükümetlerin egemenlik gücünü tarihte benzeri görülmemiş şekilde kendilerine mal etmelerine neden olmuştur. (Amerikan Devrimi bu anlamda bir devrim değildi. Mevcut kurumları kökünden değiştirmekten ziyade onları asıl amaçlarına geri döndürmenin yollarını aramıştır.) Gerçek bir devrimci olmak için korkunç derecede bir özgüven gerekmektedir. Kaçınılmaz bir ızdırabı savunan görüşlerinden hiç şüphe etmeden, kendisini saplantılı şekilde inandığı şeylerin zaferine adayan birisi dışında, takipçilerine devrimci mücadelenin kaçınılmaz mahrumiyetlerini empoze edecek başka kim olabilir? Bazen insan bilincinin sınırlarını aşan, çoğu zaman da son derece acımasız olan bu çarpıcı hakikatin peşinden koşmanın sonucunda modern tarihe damgasını vuran büyük acılar ve şiddetli ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Çünkü "hakikat"in sınırları yoktur ve "erdem" de sınırlamaları kabul edemez; ikisinin de kendine göre haklı gerekçeleri vardır. Birbirlerine karşıt görüşler besleyenler ya cahildir ya da kötülük peşindedir veya yeniden eğitilmeli ya da ortadan kaldırılmalıdır. Kökten bir değişikliğe gitme ne kadar şiddetli olursa, disiplin yoluyla yeni düzen getirme ihtiyacı da o kadar artar. Kendiliğindenlik ortadan kalktığında, sıkı bir denetimin uygulanmasının onun yerine geçmesi gerekir.

Mao Zedong'un incelikle işlediği Çin'de durum aynı bu şekilde gerçekleşmişti. Baştan aşağı yenilediği kurumların çoğunun yozlaştığına dair hiç şüphe yoktu. Tartışmasız şekilde Mao'nun 800 milyonluk bir nüfusta eşitlikçiliğe ve dünyada şimdiye kadar sürmüş en uzun özyönetim döneminde ortaya çıkan kurumların kökünün kurutulmasına olan yükümlülüğünde fazlasıyla büyük ve görkemli bir şey vardı. Fakat yine de insan ölçeğinin çok ötesine uzanan bir teşebbüsten ayrı düşünülemeyen ızdırap da oldukça büyüktü. Şokların boğucu etkisiyle yetişerek çoğalan bir toplumun ilkel direnişi, istekleri yönünde tanrılara meydan okuyan muazzam bir kişide gitgide büyüyen kasılmalara neden olmuştu.

Mao'ya göre, komünizm tek hakikat idi. Gençliğinin hayallerini gerçekleştirirken -yirminci yüzyıl komünizminin tüm ileri gelen-

leri arasında yalnızca o- daha derin bir hakikatin farkına varmıştı. Komünizmin, kendi iddialarını alaya alarak gelişimini bitirebileceğini; görünüşe göre Çin'in ebedi sürekliliğinde, kendisinin yaptığı devrimleri de Çin'deki özün basit bir bölüme dönüştürebileceğini keşfetti. Milyonlarca insan, sınıfsız bir toplum uğruna can vermişti; fakat Mao bunun farkına vardığında, bir toplumu dönüştürmek için gereken devrimci hırsın da bunaltıcı kontrollerin de zaman içerisinde, hem sevdiği hem de nefret ettiği halkının geleneklerine karşı çıkacağını anlamıştı. Devlet hizmetini ilk bulan ülke; komünist bürokrasiyi, gerçek bir dogmanın ilkelerinden ziyade kendi ayrıcalıklarıyla daha oturmuş yeni bir devlet memuru sınıfına dönüştürecekti. Konfüçyüs tarafından kurumları evrensel etiği aşılamak için araçlar haline getirilen ulus, çok geçmeden son hanedanının kendisine dayattığı materyalist Batı felsefesini özümseyecek ve dönüşecekti.

Yaşlanan Başkan [Mao], ömür boyu süren mücadelede çekilen acıyla ve anlamıyla çok zalimce eğlenen bir kadere söylenip durmuştu. Yeni düzenin, yok etmeye çalıştığı eskinin teyidine dönüştüğü düşüncesine dayanamayınca da kendisinin hâlâ gücü varken, halkını kendilerinden korumak için daha da çılgınca mücadele etmeye başladı. İktidarı ele geçirmek ve mevcut yapıları yok etmek için pek çok devrim yapılmıştır. Devrimi yapanlar, kendi yarattıkları sisteme karşı yöneltilen kasıtlı sistematik ayaklanmalarla devrimi devam ettirecek kadar muazzam bir görevi asla üstlenmemiş ve sahiplenmemişlerdir. Hiçbir kurum ayrıcalıklı değildi. Her on yılda bir, muazzam, şişmiş bürokrasilere -hükümete, partiye, ekonomiye, orduya- saldırı başlatılmıştı. Birkaç yıl boyunca tüm üniversiteler kapalı kalmıştı. Bir noktada Çin'in yurt dışında yalnızca tek bir büyükelçisi vardı. Mao, iki numara olan herkesi ya ortadan kaldırmıştır ya da ortadan kaldırmaya çalışmıştır; Liu Shao-chi, Lin Piao, Teng Hsiao-p'ing ve hatta büyük ihtimalle Chou En-lai. Konumlarının doğası gereği bu adamlar, Çin yaşamının pratik, dolayısıyla devam eden meseleleriyle uğraşmak zorunda kalmışlardı; Mao'nun, geçici olmayla ilgili uyarısını ortaya çıkaran sorunlar ve bu sorunların Orta Krallık'ın ahlaki özgünlüğünü aşındıracağına yönelik Çinlilere özgü korkusu.

Dolayısıyla geçen her on yılda, yaşlanmakta olan Başkan, yarattığı şeyi parçalıyor, modernleşmeden vazgeçiyor, bürokraside değişiklik

yapıyor, liderleri tasfiye ediyor, şayet yapabilirse basit bir köylü toplum tarafından yerine getirilecek hiç bozulmamış değerleri muhafaza etmek için gelişime karşı çıkıyor, üstün nitelikli erdeminde kendi halkını sarıp sarmalarken bunu savunmak amacıyla her şeyi bu uğurda harcıyor. Üstelik bu süreçte, yerine geçtiği ve şu anda topraklarında yaşadığı imparatorlar gibi davranarak, onların değerlerine geri dönüşü önlemeye çabalarken, diğer taraftan yaptıkları onlar gibi oluyordu.

Tarihe geçmiş en büyük ironilerden biri, komünizmin doğasında olan gerilimi Çin Devrimi'ni yapan o görkemli şahsiyetten muhtemelen daha iyi anlayan birinin çıkmamış olmasıdır. Yine de bu içgörünün sonuçlarıyla başa çıkma cesaretine sahipti. Pragmatik komünizm, mandarinizme, milliyetçiliğe ve kurumsallaşmış ayrıcalığa yol açar. Sovyet Rusya ile ilgili yaptığı eleştiriler, Rusların canını çok yakıyordu çünkü söyledikleri doğruydu. Fakat gerçekten devrimci komünizm; durgunluğa, güvensizliğe, uluslararası meselelere kayıtsızlığa, saflığı kalıcılığa tercih eden yeni düzen inananlarının, din çömezlerini sürekli ortadan kaldırmasına yol açar. Mao, son yıllarında bu iki seçenek arasında gidip gelmişti. Komünizmin doğasında olan ikilemi anladıktan sonra yalnızca emirlerini yerine getirirken vizyonuna saygısızlıkta bulunanları yok etmek için periyodik olarak küçük miktarda modernleşmeye müsaade ederdi. Bu planlı ayaklanmalar dizisi de onu şu anda çok meşgul etmediğinden, geleneksel Çin devlet yönetimini, bir barbar takımını diğerini dengelemek için kullanırken ihmal etmişti.

Ölümüne kadar, incelikle işlediği kültürel üstünlükten asla şüphe etmeyen tam bir Çinli olarak yaşamıştı. Çin'in eşsizliğini yok edeceğini düşündüğü için modernleşmeye direnmişti; kurumsallaşma ile mücadele etti çünkü Çin'in ideolojik azminin önünde duruyordu. Devrimlerin, devrimi yapanları yok ettiği söylenir. Mao için bunun tam tersi geçerliydi; o, bir devrimci dalgayı birbiri ardına yok eden kişiydi. Kendi devriminin sonuçlarıyla, en az ortadan kaldırdığı kurumlarla savaştığı şiddetle savaşmıştı. Ancak kendisine insan kapasitesinin ötesinde bir hedef belirlemişti. Son aylarında, konuşmadan yoksun, günde yalnızca birkaç saat hareket edebilen Mao, yine Teng Hsiao-p'ing tarafından temsil edilen pragmatistlere karşı son bir patlama yapacak kadar güçlü bir hırsa sahipti. Sonra da o büyük, kötü ruhlu, öngörülü, baskın kişilik, kaderi olan unutulmaktan korkarken

sık sık kendisini karşılaştırdığı büyük imparator Ch'in Shih Huang-ti gibi ortadan kayboldu. Ayrıca Nixon'a daha önce de çoğu defa söylediği sözler gibi şu sözü de kehanet yüzüğü taşıyordu: "Sadece Pekin civarındaki birkaç yeri değiştirebildim."

Yürüyüşler, Görüşmeler ve Kadeh Kaldırmalar

Biraz tarihe değindikten sonra oradan politikaya nasıl yoğunlaşacağımız konusundaki pratik meseleye döndük. Önceki iki ziyaretimde Chou En-lai'ye, Amerika'nın dünya meselelerine yaklaşımını oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatmış olsam da nihai yetki ve karar Başkan'daydı. Pek çok şey Çinli liderlerin bize açılmalarının gerçek amacı olan güç dengesini korumak için tasarlanmış küresel bir politikayı Nixon'ın kendileriyle paralel olarak yürütme becerisine ilişkin değerlendirmelerine bağlı olacaktı.

Ayrıca yirmi yıldan fazla bir süredir hiçbir iletişimi, diplomatik bağları ve birbirleriyle herhangi bir çerçevede muhatap olmayan iki ülke arasındaki bu yeni ilişkinin ilerlemesi için resmi bir açıklamaya gerek duyulmaktaydı. Bu nedenle nihai bildiri çok önemliydi. İhtiyaç duyulan şey komünist çekirdek kadrosu ve kapitalist gözlemciler için eşit derecede sembolik olan ve hem Çin'deki ideolojik soldan hem de Amerika'daki muhafazakâr sağdan gelebilecek eleştirileri bastırabilecek bir belgeydi. Bu belge, Tayvan'ı kapsamalı fakat ihtilaf konusu olmasına müsaade etmemeliydi. Karşılıklı duyulan güvenlik endişeleri kışkırtıcı bir biçimde öne sürülmeden düzgünce ifade edilmeliydi. Gereken şeyi belirtmek, başarmaktan daha kolaydı. Ekim'de yaptığım gezi sırasında büyük ilerleme kaydetmiştik. Biri Hindistan-Pakistan, ikincisi ticari mübadele ve üçüncüsü de Tayvan ile ilgili olmak üzere çözüme kavuşturulması gereken üç mesele kalmıştı. Dört gece geç saatlere kadar bu konular üzerinde tartıştık.

Bu arada, Pekin zirvesi diğer meseleleri de gözler önüne sermişti. Bu karmaşık meseleler, ev sahiplerimiz tarafından ustaca birbiriyle alakalı hale getirilmişken öncü ekibimiz bu konuda o kadar başarılı olamamıştı. Çinliler, dünyanın resmen en devrimci Marksist devleti ile kapitalizmin somutlaşmış hali arasında giderek artan yakın bir ilişkiden daha doğal bir şey olmadığı izlenimini bırakmak için uygar-

lıklarının ihtişamından ve tavırlarının zarafetinden faydalanmak istediler. Öncü ekibimizin daha basit hedefleri vardı. Televizyonun en çok seyredildiği saatlerde kullanılmak üzere en iyi kareyi yakalamanın peşindeydiler. Başkan'ın Çin'in geçmişinin mimari ve sanatsal anıtlarına yapacağı ziyaretleri sunarak muhteşem bir yayın yapmak istiyorlardı: Çin Seddi, Yasak Şehir, Ming Mezarları, Yazlık Saray ile imparatorların kendi alemine daldığı ve haddini bilmezlik sergileyebildiği, bir dizi ortak merkezli dairelerin içinde evrenin geometrik merkezini kesin olarak belirleme noktasında yer alan -şu anda Pekin şehir merkezinde bulunan- Cennet Tapınağı.

Bu turistik yerlere yapılan gezilerin hiçbirine katılmamıştım. Gerçekten de titiz Çinlilerin zamanlama ve gerekli güvenlik önlemleri çalışmaları açısından bu garip Amerikalıların Çin tarihinin harikaları karşısında nasıl davranacaklarını incelemek için bir kobay olarak kullanması nedeniyle önceki iki ziyaretimde bu önemli yerleri görmüştüm. Bu nedenle zamanı, Ch'iao Kuan-hua ile bildiriyi müzakere etmek ve Başkan'ın güvenlik danışmanının Washington'daki görevini yapmak için kullandım.

Her açıdan Nixon'ın turistik yerleri gezip görmesi programa uygun şekilde ilerlemişti. Kaç durak planlanmış olursa olsun, ne zaman gidildiği ve ne zaman dönüleceği biliniyordu. Yine de Amerikalılar çevreden ne kadar uzaklaşırlarsa uzaklaşsınlar bir sonraki programa yetişme açısından Çinli ev sahipleri tarafından hiçbir zaman baskı görmemişlerdi. Etrafı dolaşıp keşfetmekte ya da bunu yapmamakta özgürdüler; bir sonraki programa her türlü yetişiliyordu. Çinlilerin planlama konusunda ne kadar usta olduklarını birkaç ay önce geldiğimde deneyimlediğimde, sergiledikleri ustalığı görünce Çinli bir protokol görevlisine -bizimki de dahil olmak üzere diğer ülkelerin protokol bölümlerinin yaptığı- çılgınca öfkeye kapılmadan bu kadar çok hassasiyeti ve serbestliği nasıl birleştirmeyi başardıklarını sordum. Çinli diplomat, her şeyin son derece kolay olduğunu söyledi. Ziyaretçilere sadece kalkış ve dönüş saatleri ile gezip görebilecekleri yerlerin listesi veriliyordu. Protokol görevlileri, (hazırlıklarının karmaşıklığından da anlaşılacağı üzere) yapmaları gereken işleri genellikle dakikası dakikasına uyan bir program dahilinde gerçekleştirdikleri için hiçbir zaman psikolojik baskı altında kalmıyorlardı. Çinliler

kendi planlamaları için tahsis edilen zamanı sekiz dakikalık dilimlere ayırmışlardı (neden sekiz dakikalık dilimler olduğu hâlâ gizemini korumaktadır). Konuklar herhangi bir yerde gereğinden daha fazla zaman geçirirlerse buna denk gelen sekiz dakikalık dilimler gezinin bir sonraki aşamasından düşülürdü; şayet daha az zaman geçirilmişse de bu sekiz dakikalık dilimler diğer kısma eklenirdi.

Bir başka ifadeyle Çinliler, karakteristik olarak bu tür konularda şöyle düşünürlerdi: Konukların, ev sahibinin programına uyması yerine, ev sahibi kendisini konukların isteklerine göre ayarlayacaktı. Çin protokolü bu nedenle tuhaf bir huzur duygusu uyandırır; hem saygıyı hem de pohpohlamayı, tamamen gerçekçi gibi görünmesi için son derece etkili bir şekilde ifade eder.

Bu hazırlıkların ardından çeşitli yerlere yapılan geziler büyük bir gösteriyle başlamış oldu. Ünlü televizyon yorumcuları ve üst düzey gazetecilerden oluşan kalabalık, başrol oyuncularının görüşlerini kaydetmeye can atar bir şekilde özenle hazırlanmış sahnenin etrafında toplanmıştı. Nixon, Çin Seddi'nde bir araya gelmiş basına, "Bu, büyük bir duvar" dedi ve tasdik mührünü insanlığın en etkileyici eserlerinden birine bastı. Gezilerin televizyona yönelik olması ve özellikle burada yapılması, aslında ortamın mesaj olduğu görüşünü sağlamlaştırıyordu. Amerikan halkının zihninde televizyon, Halk Cumhuriyeti gerçeğini ve Çin'in ihtişamını, muhtemelen hiçbir diplomatik notada yer almayacak şekilde ortaya döküyordu. Ne de olsa öncü ekip, önceden anlamadığım ya da takdir etmediğim bir şekilde tarihe katkıda bulunmuşlardı.

Sembolik etkinlikler her akşam devam etti; ziyafetler, Spor Sarayı'nda jimnastik ve masa tenisi gösterisi ve "Kızıl Kadınlar Müfrezesi" adlı şaşırtıcı bir devrimci bale performansı. Çin'e yaptığım on seyahatten sonra ziyafetler artık epeyce üslup kazanmış gibi görünüyordu. Şubat 1972'de bu ziyafetler hâlâ olağanüstü bir şekilde alışılmışın dışında ve Çinlilerin konuklarını özel birileri olarak gördüklerini ispatlarcasına marifetli küçük dokunuşlarla doluydu. Nixon'ın en sevdiği melodilerin bir listesini almışlardı ve muhteşem Kara Kuvvetleri Bandosu her akşam yemeğinde bunlardan çalıyordu. Pekin'de geçirdiğimiz yedi gecenin dördünde resmi ziyafetlere katılmıştık: Chou En-lai'nin verdiği karşılama ziyafeti; Nixon tarafından verilen bir ziyafet ve Hangzhou ve Şanghay belediyeleri tarafından onurumuza

verilen ziyafetler. Ayrıca Chou En-lai, Pekin'de bulunan Amerikan heyetine özel bir akşam yemeği verdi.

Başkentteki ziyafetler, komünistlerin yönetimi ele geçirmesinin anısına düzenlenen devasa Büyük Halk Salonu'nda gerçekleşmişti. Çin'in geçmişinin hemen göze çarpmayan ve davetkâr tasarımlarının aksine son derece belirgin ve kasvetli olup neoklasizm ve komünist barok kombinasyonundan ortaya çıkan Büyük Halk Salonu, Tiananmen Meydanı'nın karşısında yer alan Yasak Şehir'in kızıl duvarlarına bakıyordu. Binanın büyük bir kısmı sadece bir köşeyi doldursa bile hâlâ muazzam derecede geniş olan bu alanda, sahile vurmuş bir balina gibi görünen Salon, kapladığı alan bakımından hayranlık uyandırıyor ve dışa vurduğu faniliğe karşı çıkarcasına tasarımıyla ilgili geleneksel yansımaları ortadan kaldırıyordu.

Ziyaretlerim boyunca ziyafet protokolü hiç değişmemişti. Ziyafet salonuna, çeşitli katlardan geçerek görünüşe göre epeyce uzaklarda olan yüksekliğe kadar dik bir şekilde uzanan büyük bir merdivenle ulaşılıyordu. Kalp rahatsızlığı olan hiçbir ziyaretçi merdivenlerin en üstüne sağ salim varmayı başaramazdı. (Asansör de vardı fakat Başkanlık ziyaretlerine katılan ekip o kadar büyüktü ki merdivenleri kullanmak zorunda kaldık.) Çinli liderler ise merdivenlerin başında bizi bekliyordu. Pek dikkat çekmeyen görevlilerin bizi zorunlu grup resminde protokole uygun şekilde bir araya getirebilmeleri için birkaç ahşap stant, arkaya doğru yükselen biçimde sıra sıra düzenlenmişti. Grup ne kadar büyük olursa olsun, hızlıca herkesin nerede duracağı ayarlandı ve tüm fotoğraf çekme işlemi üç ila beş dakika içinde tamamlandı. Ardından onur konuklarına ziyafet salonuna kadar eşlik edildi ve uzun bir sıra halinde dizilen yüksek mevkidekiler birbirleriyle tokalaşmaya başladı. Salon, üç bin kadar misafiri aynı anda ağırlayabilirdi. Nixon'ın ziyareti sırasında salonu dolduranların sayısı yaklaşık dokuz yüzdü fakat büyük yuvarlak masalar o kadar güzel düzenlenmişti ki etrafta sanki hiç boşluk kalmamış gibiydi. Baş masalar hemen sahnenin yanına yerleştirilmişti ve masaların üzerinde ikişer mikrofon vardı; biri kadeh kaldıracak lider, diğeri de tercüman içindi. Nixon'lar ve Chou En-lai ile aynı masaya oturmuş olsam da yine de konuşmalarını duyamayacak kadar onlara uzak kalmıştım. Gayet keyifli bir ortam vardı. Yemek tabaklarının birinin gidip diğerinin gelmesi yetmiyormuş gibi bir de masalarda oturan her

Çinli, Çin geleneğine uygun olarak her ABD'linin tabağının yiyecekle dolup taştığından emin olmak için gerekeni yapıyordu.

Ardından tabii ki sonu hiç gelmeyecekmiş gibi görünen kadeh kaldırmalar başladı. Çok kolay tutuşabildiği için bence uçak yakıtı olarak kullanılmayan ölümcül bir içki olan mao-tai içtik. Washington'a döndüğünde Nixon, bu içeceğin etkisini kızı Tricia'ya göstermeye çalıştığında ne kadar sert bir içki olduğunu o zaman anladım. Bir şişe mao-tai'yi bir kâseye döktü ve ateşe verdi. Ateş sönmediği için Nixon paniğe kapılmıştı; kâse bir anda patladı ve alevler içindeki mao-tai masanın üzerine fırladı. Ailenin çılgın bir şekilde ortaklaşa verdiği çaba sonucunda, ulusal bir trajedi meydana gelmeden önce yangın kontrol altına alınmıştı. Aksi takdirde Nixon yönetimi, vaktinden önce kendi sonunu hazırlayan bir yönetim olabilirdi.

Masada bulunan her Çinli sadece bir Amerikalıya kadeh kaldırarak içiyordu. Bunu yaparken de neşeli bir şekilde "gan bei" diyorlardı; "gan bei", "haydi fondip" anlamına geldiği için gerçekten de bunu yapmanız gerekiyordu. Her seferinde o kadeh bitmeliydi; kadeh kaldıran kişi, içtikten sonra hile yapmadığını kanıtlamak için boş kadehini karşısındaki kişiye göstererek ondan da aynı şeyi yapmasını isterdi. Sayıca bizim iki katımız olan Çinliler, ulusal içkilerine de doğal olarak bizden daha alışık olduklarından bu tür akşamların ilerleyen saatlerinde coşku da haliyle artıyordu. Neyse ki ziyafette kadeh kaldırmalarda söylenecekler önceden hazırlandı ve söylendi. Bu ziyaret sırasında Nixon irticalen sadece Şanghay'da kaldırdığı kadehte askeri bir savunma ittifakı gibi görünen şeyi ifade ettiğinde, coşku insanın aklını başından almıştı.* Neyse ki o saatte basın çoktan gitmişti. Muhabirler de Şanghay Bildirisi'nin ardındaki büyük hikâye için yükseklere bakmıyordu. Genellikle taslak üzerinde çalışmak için her bir ziyafetten sonra birkaç saat boyunca Ch'iao Kuan-hua ile görüşmek zorunda kalmamız bu ziyafetlerde beni sıkıntıya sokuyordu. Bir keresinde ona herkesin bu mutlu hali göz önüne alındığında en azından bunu Çince olarak müzakere edebileceğimizi söylemiştim.

* "... bu büyük şehir geçmişte pek çok kez yabancı saldırganlığının ve yabancı işgalinin kurbanı olmuştur. Çin halkının yanında duran ABD halkı olarak da şu ilkeye olan bağlılığımızı dile getiriyoruz: Bu şehre, Çin'in herhangi bir yerine ya da bu dünyadaki herhangi bir bağımsız ülkeye bir daha asla yabancılar egemen olamayacak, işgal edemeyecekler. "Sayın Başbakan, bu gece iki halk dünyanın geleceğini elinde tutuyor."

Fakat Amerika'da sabah şovlarında canlı yayınlanan ziyafetler son derece ciddi bir amacı ortaya koyuyordu. Bu ziyafetler, her iki ülkenin halkına yeni bir ilişkinin doğduğunu hızlı ve çarpıcı bir biçimde aktarıyordu. İlk devlet yemeğinde son derece sıcak bir şekilde kadeh kaldıran Chou En-lai, ideolojik farklılıklara rağmen devletler arası normal ilişkilerin bir arada yaşamanın beş ilkesi temelinde kurulabileceğini açıkça bildirmişti. Tayvan'dan hiç bahsetmemişti; öne çıkan anlaşmazlıkları giderme konusunda savaşın çözüm olmadığının özellikle altını çizmişti. Bu açıklama ile özel olarak konuşurken öğrendiklerimiz alenileşmişti. Bu sayede -üstü kapalı da olsa- Çin'in Hindiçin'e askeri müdahalede bulunma ihtimalinden artık korkmamıza gerek olmadığını da görmüş olduk. Beş hafta sonra Vietnam saldırısı gerçekleştiğinde özellikle Moskova'dan aldığımız buna benzer (daha az etkili olsa da) güvence, bizim oldukça işimize yarayacak bilgiydi.

Nixon daha duygusal bir şekilde karşılık vermişti. Ona sunduğum taslak üzerinde çalışmış, kendi ifadelerini eklemiş ve Mao'dan alıntılar yapmıştı. İdeolojik uçurumun ötesine geçen ortak çıkarlar konusunda hemfikir olduğumuzu vurguladı (fakat bu çıkarların ne olduğuna değinmedi):

> Çocuklarımıza nasıl bir miras bırakacağız? Eski dünyanın başına musallat olan düşmanlıklar için mi ölecekler yoksa yeni bir dünya inşa etme yönündeki vizyonumuz için mi yaşayacaklar?
>
> Birbirimize düşman olmamızı gerektirecek hiçbir sebep yok. İkimiz de birbirimizin topraklarının peşinde değiliz; ikimiz de birbirimizin üzerinde hak iddia etmiyoruz; ikimiz de ellerimizi uzatıp dünyaya hükmetmeye çalışmıyoruz.
>
> Başkan Mao'nun da ifade ettiği gibi, "Yapılması gereken çok şey var ve de acilen yapılmalı.
>
> Dünya dönüyor. Zaman geçip gidiyor. On bin yıl çok uzun bir süre. Günü yaşa, anı yaşa."
>
> O an bu andır. Bugün, iki halkın yeni ve daha iyi bir dünya inşa edebileceği yüksekliklere çıktığı gündür.

Pek çok gezimden sonra ziyafetler, kadeh kaldırmalar ve müzik benim için artık sıradanlaşmıştı fakat itiraf etmeliyim ki bu ilk vesilede Çin Başbakanı, resmi görevlilerden oluşan ABD ekibinin her

üyesinin şerefine kadeh kaldırmaya başladığında yirmi yıl önce savaşta olduğumuz bir ordunun bandosunun "Güzel Amerika"yı çalması beni derinden etkiledi. Her halükârda, Richard Nixon, Washington'ın doğum gününde Amerikan dış politikasını desteklemek için Mao Zedong'dan alıntı yaptığında, diplomatik bir devrimin gerçekleştiğine şüphe yoktu.

Bu sembolizm ancak asıl mesele ile bağdaştırılabildiği takdirde anlam kazanırdı. Bu doğrultuda yapılan görüşmeler üç düzeyde gerçekleşti. ABD Dışişleri Bakanı, Çin Dışişleri Bakanı ve bu bakanlıkların Doğu Asya Büromuzun takıntılarına adanmış personeli arasında geçen toplantılar oldu; daha fazla ticaret ile karşılıklı insan değişiminin teşvik edilmesi. Bir başka ifadeyle, yıllardır devam eden Varşova görüşmelerinin ana konusu. Bu toplantıların bir diğer amacı, Nixon, Mao ve Chou ile görüşürken Dışişleri Bakanlığı heyetini meşgul etmekti. (Sızıntıların artık Dışişleri Bakanlığı'ndan kaynaklandığına kanaat getiren Nixon, Chou'ya da aynı şeyi ifade etti.) Bu grup, Dışişleri Bakanı için ayrılan konukevinde bir araya gelmişti. En büyük sorun, iç iletişimi bizimkinden daha az kısıtlanmış olan Çinlilerin, özellikle Şanghay Bildirisi'nin yapısı ve içeriği gibi diğer toplantılarda hâlihazırda açıklığa kavuşmuş konuları Dışişleri Bakanlarının katıldığı toplantılarda ifşa etmelerinin önüne geçebilmekte yatıyordu. Bu toplantıların hiçbirine katılmadım.

İkinci düzey toplantılar, sabah gezilerinin ardından öğleden sonraları Başkan Nixon ve Başbakan Chou En-lai arasında günlük olarak gerçekleşen toplantılardı. On iki saatten fazla süren bu görüşmelerin dördü, dönüşümlü olarak Büyük Halk Salonu ile Nixon'ın kaldığı konukevinde yapıldı. Uluslararası durumu gözden geçiren Nixon ve Chou, görüş birliğine varıp Pekin'e yaptığım gizli seyahatten bu yana iki ülke arasında gelişmekte olan fiili iş birliğini açıkça ortaya koydular. ABD tarafı olarak görüşmelere Nixon, ben ve yakın çalışma ekibimden Winston Lord ile John Holdridge katıldı.

Bildirinin taslağının hazırlanmasına yönelik gerçekleştirilen üçüncü düzey toplantılar, genelde benimle Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Ch'iao Kuan-hua arasında geçiyordu ve ara ara Başkan ile Başbakan'dan yardım istiyorduk. Bu taslak hazırlama toplantıları toplamda yaklaşık yirmi saat sürmüştü; iki defa toplantılarımıza kısa süreliği-

ne katılan Chou En-lai'ye toplantıların ardından baş başa birkaç hususu açıklamamı da sayarsak toplam saate iki saat daha ekleyebiliriz. Chou En-lai'yle, Çinlilerin bu görüşmeler için ayırdığı bir başka konukevinde bir araya gelmiştik.

Fakat bu toplantılar gerçekleşmeden önce Chou ve ben, kimin hangi toplantıya katılacağını ve kimin neyi bildiğinden emin olmak için senaryoyu belirlemeliydik. Mao ile görüşmenin sona ermesinden yaklaşık yirmi dakika sonra Chou ve ben, bildirinin taslağının hazırlanması için ayrılan konukevinde yaklaşık bir saat boyunca görüştük. Benim en büyük görevim Chou'ya hangi grupta, hangi konuların gündeme getirilmesi gerektiğini aktarmaktı. Ona, "Amerikan halkiyatına göre, Çinlilerin karmaşık, bizim ise daha yalın olduğumuzu fakat kendi konuşmalarımı dinlediğimde aslında bizim karmaşık, sizlerin daha yalın olduğunu düşündüğümü" söyledim. Chou, tuhaf Amerikalıları dengeli bir şekilde idare ediyordu. Çeşitli kanallarımızı birbirine düşürmeye kalkışmadan hiçbir gizli müzakerenin tamamlanmadığı Sovyetlerin aksine, Çinliler bu konuda hiçbir zaman hata yapmamışlardı. Tüm toplantıları ayarlayan Çinliler, sanki hayatları boyunca bizim tuhaf uygulamalarımızla uğraşmışlar gibi bilgi birikimini kategorilere ayırmışlardı. Chou'nun kendi Dışişleri Bakan Vekili Chi P'eng-fei'nin başka işlerle meşgul olmasına aldırış etmediği ortaya çıktı. "O, sınırlarını bilir" dedi Chou, Nixon'a umursamaz bir tavırla.

Chou ve ben asıl meseleye geçmeden önce ABD'ye özgü bir başka tuhaf olay dikkatleri çekmişti. Modern iletişim nedeniyle başkan nerede olursa olsun her zaman için hükümetten sorumludur. Fakat yine de her başkan, bunu göstermek için sembolik bir olaya gereksinim duyar. Bu gezi için Başkan'ın ABD'nin Batı kıyısında yer alan bir rıhtımda çalışan işçilerin başlattığı grevi çözüme kavuşturmak için basının önünde bir kanun teklifini imzalamasına karar verilmişti; bu olayla bağlantılı olarak, toplu sözleşme yasaları konusunda Kongre'nin harekete geçmesi için beyanatta bulunmuştu. Halkla ilişkiler uzmanları kuşkusuz bu tür konuların kendisine işçi devleti diyen bir ülkenin başkentinden çıkacak ideal konular olduğunu göz önünde bulundurmuşlardı. Öncü ekibimizde yer alan kişilerden biri, Nixon'ın kanun teklifini imzalarken kullandığı kalemi Chou En-

lai'ye uzatacağı fikrini ortaya atmamış olsaydı her şey çok daha güzel olabilirdi. Genellikle temkinli davranan ev sahibimiz, bir kez olsun ne yapacağını bilemez halde kalmıştı. Chou, resmi devlet belgeleri imzalanırken kullanılan Başkanlık kalemlerinin hediye edildiğini hiç duymamıştı. Ona bu durumu açıkladığımda pek hoşnut olmamıştı. Büyük bir nezaket örneği göstererek kalemi kabul etmesinin iç işlerimize müdahale ediyormuş gibi görünebileceğini ifade etti. Belki de bize yardımcı olmak için ona kalemi verme konusundaki ısrarımızı sürdürmemiz durumunda Amerika'ya geri döndüğümüzde kendisine başka bir kalem gönderebileceğimizi önerdi. En sonunda Chou'ya bu konu hakkında artık daha konuşmamamız gerektiğini söyledim.

Konu kapandıktan sonra Chou ile beraber bildiriyi gözden geçirmeye başladık. Üç konu üzerinde daha fazla tartışmamız gerekiyordu. Ekim'de yaptığım gezide her iki tarafın Hindistan ve Pakistan ile ilgili açıklamaları doğrultusunda ortaya çıkarılan taslak, Kasım ve Aralık aylarında yaşanan kriz nedeniyle artık geride kalmıştı; tekrar üstünden geçmeye gerek görmedik. Bizim görüşümüze göre ticari mübadeleyle ilgili olan kısa kısmın genişletilmesi gerekiyordu; Amerikan halkının, bu ilişkide ne kadar yol kat edildiğini görmesi açıdan bu önemli bir kriterdi. Tayvan ile ilgili kısım ise tamamlanmamıştı. Bu konuda, iki tarafın da mevcut taslağı diğeri için kabul edilebilir değildi. Chou ve ben, önümüzdeki günlerde daha fazla müzakere edilmesi konusunda aynı görüşü paylaşıyorduk.

Her iki tarafın delegasyonunun katıldığı ilk resmi toplantı 21 Şubat Pazartesi günü öğleden sonra yapılan kısa bir genel kurul toplantısında gerçekleşti. İki lider de -görünüşe göre bir anda ortaya çıkmış gibi- diğerinin düşündüğü tasarıyı öne sürdüğünde aralarındaki zımni iş birliği hâlihazırda ilerlemişti. Chou, yarım saat önce kendisine anlattığım çalışma programını kendi fikriymiş gibi ileri sürdüğünde Dışişleri Bakanları için ayrı bir grup kurma sorumluluğunu üstlenmiş olup bizi de kendi içimizde yaşayabileceğimiz dertten kurtarmıştı. Altta kalmak istemeyen Nixon, "açık bir şekilde anlaşılmayan" bildirilere olan muhalefetini dile getirdi. Böylesine önemli toplantılarda liderlerin, farklılıklarını açıklamaktan çekinmeden güçlerini göstermesi gerektiğini ifade etti. Chou, bildirinin ilk başta Ekim ayında önerdiği formata uygun bir hale geleceğini duyunca çok memnun

olmuştu. Dolayısıyla bürokrasiyle ilgili kitaplar kaldırıldı ve toplantı, Nixon'ın ülkeleri ideolojilerine göre değil de izledikleri dış politikaya göre gruplandırdığını söylemesiyle sona erdi.

Bir sonraki toplantı daha kısıtlı sayıda katılımla gerçekleşti ve ciddi meseleler konuşuldu. Salı öğleden sonra Nixon, Chou En-lai'ye Amerikan politikasının ana hatlarını büyük bir ustalıkla ve kısa ve öz bir biçimde anlattı. Diplomasisinin, diğer ulusların iç yapılarından ziyade izledikleri dış politikalara dayandığını tekrarladı. 1971 Temmuz ayında Kansas şehrinde hazırlıksız bir şekilde yaptığı konuşması, ABD, Sovyetler Birliği, Çin, Japonya ve Batı Avrupa'dan oluşan beş güç merkezine dayanan yeni bir dünya düzeninin ortaya çıktığı konusundaki önemli görüşünü gözler önüne sermişti. Amerika'nın Asya'da herhangi bir toprağa göz dikme gibi bir düşüncesinin olmadığını ifade ettikten sonra Çin'in de bizim topraklarımızda gözü olmadığına kanaat getirdiğini belirtti. İş birliğine dayalı bir ilişkinin temeli de böylelikle atılmıştı. Japonya ile olan dostluğumuzun ve ittifakımızın Çin'in menfaatine olduğunu ifade eden Nixon, böyle bir ilişki sayesinde Batı Pasifik'te başkalarının planlarını dengede tutmak açısından önemli bir faktör olacağımızı ve Japonya'nın militarist milliyetçilik yolundan ilerlemesinin önünde duracağımızın güvencesini verdi. Bu nedenle Filipinler'de ve hatta Güney Kore'deki varlığımız, Çin'e yakın bölgelerdeki güç dengesini koruyarak Çin'in güvenliğine katkıda bulunuyordu. Nixon, müzakere yoluyla Vietnam konusunda uzlaşıma varılması için büyük çaba gösterdiğimizi de aktardı. Hanoi'nin istediği siyasi çözümü Vietnam'a zorla kabul ettirmeyecektik. Bunu yaptığımız takdirde bir daha hiçbir ülkenin bize güvenmeyeceği gibi güvenilirliğimizin Çin'in güvenlik kaygılarıyla da alakalı olduğu dolaylı olarak anlaşılacaktı. Hanoi'nin 1972'de başka bir büyük saldırı başlatması durumunda Nixon buna şiddetle tepki göstereceğimizi ifade etti.

Tayvan konusuna gelince ise Chou'ya benim önceden bahsettiğim bazı temel ilkelerin üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durdu; ne "iki Çin" ne "tek Çin, tek Tayvan" çözümünü destekliyor ne de adadaki askeri konumumuzun yerini başka ülkelerin almasını istiyorduk. Nixon, ikinci döneminde "normalleşme" sürecini tamamlamaya ilişkin umudunu dile getirdi. Bu konudaki şartlarımızı açıklamasa da

barışçıl bir çözümde ısrar edeceğine dair hiçbir şüpheye de yer bırakmamıştı. Ayrıca askeri birliklerimizin geri çekilmesinin bölgedeki gerilimin durumuna bağlı olduğunu da açıkça belirtti. Tayvan ile ilgili hiçbir koşulda "gizli bir anlaşma" yapmayacağını defalarca yineledi ve yapmadı da.

Chou -her zaman olduğu gibi- Nixon'ın anlattıklarını duygularını açığa vurmadan keskin bakışlarla dinliyordu. Yine de Chou'nun özellikle Sovyet yayılmacılığından çekindiği her halinden belliydi. Hindistan'ın emperyalist planları, Sovyetler Birliği çatışma fitili ateşlemeden çok önceden belirginleşmiş olsa da Güney Asya bunun son günlerde yaşanan en büyük örneğiydi. Çin'in gördüğü kadarıyla en önemli sorun, dünyadaki güç dengesini korumaktı. Chou, ABD ile yeni Çin arasındaki yabancılaşmanın artık sona erdiğini düşünüyordu. Şu an yapılması gereken şey hegemonik hırsların önünde ortaklaşa durmaktı.

Chou'nun Vietnam'a yaklaşımı, dolaylı yoldan bir başyapıt olarak düşünülebilirdi. Nixon'ın hatalı olduğunu kızgınlıktan çok üzüntüyle gösterdi. Kuzey Vietnamlılar için hissettiği "acıyı" ifade etse de müşterek menfaati bir mazeret olarak ileri sürmedi. Hanoi'ye arka çıkma konusunda hissettiği yükümlülük, ortak çıkarlar bir kenarda dursun, ideolojik dayanışmadan ziyade Çin'in Vietnam'a imparatorluk geçmişinden kalan bir borcu olmasından kaynaklanıyordu. Çin, devam eden müzakereler hakkında herhangi bir görüş belirtmeyecekti. Chou, Çin ile ABD arasındaki farklılıkların barışçıl yollardan çözülebileceğini yineledi. Chou'nun bu lafını, Çin'in Vietnam'a askeri müdahalede bulunmayacağı, Kuzey Vietnam'ın Çin politikasının bir uzantısı olmadığı ve Chou'nun Vietnam'a büyük ölçüde Sovyetlerin Güneydoğu Asya'daki uzun vadeli hedefleri bağlamında yaklaştığı şeklinde yorumladık. Chou'nun savaşı hızlı bir şekilde bitirme konusundaki temel argümanı, ABD'yi çıkmaza sokmak ve enerjimizi dünyanın daha önemli bölgelerine çevirmemiz yönündeydi. Müzakere tutumumuzu da eleştiren Chou, baştan savma bir biçimde iş yaptığımızı söyledi. Vietnam'dan tüm birliklerimizi geri çekmemiz gerektiğini ifade etti; Hanoi'nin -ve bizim eleştirmenlerimizin- direttiği koalisyon hükümeti kurulması ve Thieu'nun devrilmesine yönelik politik program için bize asla baskıda bulunmadı.

Tayvan ile ilgili olarak ise Çin'in Tayvan'ı barışçıl bir şekilde "özgürleştirme" niyetini tekrar tekrar vurgulayıp bu konunun Çin'in iç meselesi olduğunu açıkça belirtti. Hem Mao hem de Chou'nun yoğun ve baskıcı bir biçimde bıraktığı intibaa göre, Tayvan konusunda süregelen görüş ayrılıkları daha ön planda olan uluslararası denge konusundaki karşılıklı endişemizin ardından geliyordu. Tayvan hakkındaki görüş ayrılıklarının, bu kadar çarpıcı bir şekilde gelişen ve jeopolitik çıkarlara dayanan yeni ilişkiyi bozmasına müsaade edilmeyecekti. Nixon gezisinin ve Şanghay Bildirisi'nin ana teması, Tayvan meselesini başka bir zamana ertelemek, iki ulusun arasındaki yirmi yıllık uçurumun kapanmasını sağlamak ve ortak çıkarların kesiştiği paralel politikalar izlemekti.

Özellikle Çinliler tarafında son derece üstü kapalı ve kurnazlıkla yapılan çoğu konuşmanın özünden çıkarılan anlam bu yöndeydi. Karşılıklı taahhüt olmadığı gibi, koordineli bir eylemi tanımlama girişimi bile yoktu. Asla resmileştirilmediği için daha etkili olan tuhaf bir ortaklık türü ortaya çıkmıştı. Bu ortaklık, Temmuz ayında yaptığım gizli geziyle başlamış ve Ekim ayındaki ziyaretimde de devam etmişti. Doruğa ulaşan ortaklığımız, Nixon'ın Çin'de büyük bir ustalıkla ve sağduyulu bir şekilde yaptığı konuşmalarla meşrulaştırılmış ve daha sonraki altı ziyaretimde de detaylandırılmıştı. İki büyük ülke, resmi sözleşmeler yoluyla değil de uluslararası meseleler konusundaki kendi görüşlerini ve bunlarla ilgili çıkarlarını uyumlu hale getirerek aralarındaki iş birliğini kuvvetlendirmeye çalıştı. Bu nedenle bu iş birliği sadece yasal bir gereklilik olmaktan ziyade psikolojik bir zorunluluk haline gelmişti. Chou, neredeyse Nixon'la olan tüm zamanını ne bildiriyi (sadece kısaca ve yüzeysel olarak ortaya çıkan) ne de operasyonel kararları tartışarak geçirmişti. Tartışmanın odak noktası -hem Nixon'ın ziyareti hem de benim Mao, Chou, Teng Hsiao-p'ing ya da Çinli büyükelçilerle ayrı ayrı görüşmelerim sırasında olduğu gibi- güç dengesi, uluslararası düzen ve dünya siyasetinin uzun vadeli yönelimleri üzerineydi. Her iki taraf da bu unsurlar üzerinde uzlaşıma varıldığı takdirde birbirine paralel olan bir eylem stratejisinin de doğal olarak bunun arkasından geleceğinin farkındaydı. Aksi halde ülke bazında alınacak taktik kararlar kısa ömürlü olup sonuçsuz kalabilirdi.

Şanghay Bildirisi

Aslında hem Çinlilerin hem de bizim görüşlerimiz birbiriyle uyumlu hale gelmiş olsa da yine de aynı doğrultuda olan stratejilerimizin daha da belirginleştirilmesi gerekiyordu. Ziyaretimiz sonucu şekil alan bildiri, hem dünya hem de halklarımız için bir sembol olmasının yanı sıra aynı zamanda (bu süre zarfında tüm konuşulanlara erişimi olmayan) iki bürokrasiye de yeni çizdiğimiz politika yönünde rehberlik edecekti. Bu nedenle bildiri, Washington resmen Taipei'yi tüm Çin hükümetinin merkezi olarak tanımaya devam ettiği sürece diplomatik bağları alışılmadık biçimde aynı kalmaya devam edecek iki ülke arasındaki ilişkinin mihenk taşı haline gelecekti.

Tartışmalı pek çok konuda, daha önce de belirttiğim gibi çelişkili bakış açılarını ifade eden eşi benzeri görülmemiş format da dahil olmak üzere taslak metnin büyük kısmı Ekim ayındaki ziyaretim sırasında karara bağlanmıştı. Bu karşıt görüşler, özellikle (Sovyet yayılmacılığının yeni kod adı olan) "hegemonya" ile ilgili olmak üzere ortak bir tutum sergileyebileceğimiz konulara daha büyük bir önem ve güvenilirlikle eğilmemize yol açmıştı. Dolayısıyla bildiri, anlaşmazlıkları olduğu kadar mutabık kalınan konuları da geçiştirme eğiliminde olan standart bir belgeye göre iki tarafın herhangi bir ifadeyi yanlış yorumlamasına ya da tutarsız bir şekilde detaylandırmasına çok da mahal vermiyordu; ilki gizli bir anlaşma yapıldığına dair olası ithamlardan kaçınırken ikincisi ise bir uyumluluk olduğu izlenimi veriyordu. Bildiri bu nedenle kendi müttefiklerimiz ve dostlarımız için daha güven vericiydi.

Fakat Tayvan son derece sıkıntılı bir sorundu. Ekim ziyaretim sırasında her iki tarafın tıpkı diğer konularda olduğu gibi her konuda kendi tutumunu açıkça belirtmesi konusunda anlaşmıştık. Pekin, Çin'in tek yasal hükümet olma iddiasını ve Tayvan'ın Çin'in bir vilayeti şeklindeki ısrarını ortaya koymuş ve Tayvan'ın geleceğinin bir iç mesele olduğunu dile getirmişti. Kendi ifademizde de belirtildiği üzere Çinlilerin Tayvan Boğazı'nın her iki yakası konusundaki görüşüne karşı çıkmamaya razı olmuştum: "ABD; her iki yakadaki tüm Çinlilerin Tayvan Boğazı'nı koruduğunu fakat Çin'in tek ve Tayvan'ın da Çin'in bir vilayeti olduğunu kabul etmektedir. ABD bu durumu tartışmaya açmayacaktır." Pekin'e gelince, Amerikan kuvvetlerinin tah-

liye edilmesi çağrısında bulunurken kendi konumundan bahsederek bizim, Tayvan'la olan savunma anlaşmamıza karışmamaya -hatta bu konudan hiç bahsetmemeye bile- razı olmuştu. Fakat Nixon, Pekin'e geldiğinde, Çin'in birlik ve beraberliğine ilişkin üzerinde mutabık kalınan açıklamadan çıkarılacak sonuçlar konusundaki fikir ayrılıklarımız hâlâ devam ediyordu. Çinliler barışçıl bir çözümün "umudumuz" olduğunu söylememizi istediler. Bunu bir Amerikan menfaati olarak doğrulamakta -aslında "tekrar doğrulamakta" ısrar ettik ve bunun hâlihazırda devam etmekte olan bir taahhüt olduğunu zımnen ifade ettik. Çinliler, Amerikan kuvvetlerinin Tayvan'dan geri çekilmesini kayıtsız şartsız kabul etmemizi istediler. Geri çekilmemizi bir hedef olarak tanımlamaktan daha fazlasını yapmaya pek niyetimiz yoktu ve hatta o zaman bile bunu, hem Tayvan sorununun barışçıl bir çözümle halledilmesi hem de genel olarak Asya'daki gerilimlerin hafifletilmesiyle bağdaştırılmasını gerektiğini öne sürdük.

Yirmi saat içinde Ch'iao Kuan-hua ile benim bu çelişkili yaklaşımların üstesinden gelmemiz gerekiyordu; tıpkı gizli yolculuğumda olduğu gibi, her iki taraf da kimin dayanıklılığının daha fazla olduğunu test etmek için diğerini zamana karşı yarışmaya zorluyordu. Metanet, aşırı nezaketle kamufle edilmişti. Her iki taraf için de mevcut olan en iyi baskı yöntemi, herhangi bir zaman sınırı yokmuş gibi davranmaktı. Uzlaşmacı bir tutum, kişisel baskı yaratmadan aciliyet hissini arttırırdı. Fakat her müzakerede baskı kaçınılmaz olsa da görüşmeler yine de alışılmadık bir incelikle gerçekleşmişti. Her iki taraf da geri alınamaz taleplerde bulunmamaya ya da birinin hamlesinin diğerinin taviz vermesini gerektiriyormuş gibi pazarlık etmemeye özen gösterdi. Farklı nedenlerden ötürü, Tayvan her iki ülke için de prensip meselesi olmuştu. Ve prensiplerin bir bedeli olduğunu ileri sürmek saldırganlığa yol açabilirdi. Bu nedenle her iki taraf, ortak bir sorunu keskin bir pazarlıkla değil de müşterek bir anlayışla çözmemiz gerekiyormuş gibi davrandı. Yurt içi gereksinimlerimizi birbirimize büyük bir samimiyetle açıklamaya özen gösterdik çünkü birbirimizi kandırarak müzakerelere devam ettiğimiz ya da yurt içinde kabul görmeyecek bir davranışta bulunduğumuz takdirde bildirinin ömrünün oldukça kısa olacağının farkındaydık. Müzakerecilerin bazı konularda başaralı olabilecekleri tek şeyin onurlu bir biçimde zaman kazanmak olduğunu idrak ettik. Tayvan konusuna ge-

lince yapılacak en doğru hareket, nihai sonucu bildirinin müzakere edilme tarzıyla şekillenecek ve bildiri tamamlandıktan sonra gelişecek olan ilişki doğrultusunda ileri bir tarihe bırakmaktı.

Nixon, Beyaz Saray işleriyle uğraşırken Ch'iao ile ben de müzakerelerin ilk gününü, hâlihazırda uzlaşıma varılan konuları tekrar teyit etmek için mevcut taslağı satır satır irdeleyerek geçirdik. Ben, Tayvan ile ilgili gereksinimlerimizi açıklarken Ch'iao ise Çinlilerin öne sürmüş olduğu mevcut teklifi değiştirmeye yetkisi olmadığını belirtti. Bu nedenle birtakım hususları ertesi güne bırakmaya karar verdim ve "müzakerelerin" ikinci günü olan 23 Şubat'ı, Çinlileri, Moskova zirvesinde öne sürmeyi düşündüğümüz konular hakkında bilgilendirmek için kullandım.

Çinlilerin Moskova'ya yönelik politikamızdan memnun olmadıkları aşikârdı fakat bu üçlü diplomasinin gerçekliğine de uyum sağlamak zorundaydılar. Çin'e olası bir saldırı da dahil olmak üzere Sovyetler Birliği'nin küresel güç dengesini herhangi bir şekilde altüst etmesi ikimizin de işine gelmezdi. Fakat Moskova uluslararası dengeye meydan okumadıkça, Moskova ile daimî bir düşmanlığa da gerek yoktu. Nükleer süper güçler olarak, aslında nükleer çatışma tehdidinin ortadan kaldırılması gibi önemli bir sorumluluğumuz vardı. Pekin, hiç şüphesiz Washington ile Moskova arasında daha anlaşılır ve aleni bir düşmanlık olmasını tercih ederdi. Böyle bir durum hem Pekin'in yaptığı hesaplamaları kolaylaştırır hem de pazarlık pozisyonunu iyileştirirdi. Bizim ihtiyaçlarımız ise daha da karmaşıktı. Pekin'in yurt içinde yaşadığı sıkıntılar, onu cepheleşmeye itiyordu; bizim yapmamız gereken şey ise halkımıza ve müttefiklerimize ortaya çıkabilecek herhangi bir çatışmanın müsebbibinin biz olmadığımızı göstermekti; aksi takdirde Kongre, arkasında durduğumuz her şeyi parçalarına ayırır ve müttefiklerimiz de bizimle olan ilişkilerini koparırdı. Sadece uzlaşmacı bir platformla, olası bir kriz anında gereken eylemde bulunmak için destek bulabilirdik. Sovyet yayılmacılığıyla yüzleşmeye hazırdık. Fakat zaman içinde başarılabilirse, Moskova ile olan gerilimi gerçekten azaltma seçeneğini de göz ardı etmeye istekli değildik. Bunun için Çin'in, hedeflerimizin farkında olduğundan ve tavırlarımız nedeniyle şaşkınlığa uğramamasından emin olmalıydık. Büyük bir özen göstererek Pekin'i her hamlemizden haberdar ettik.

Sovyetler Birliği ile müşterek bir hâkimiyet kuruyormuşuz gibi bir izlenime kapılmaması için elimizden geleni yaptık. Yapamayacağımız şey Çin ile olan ilişkilerimiz konusunda Sovyetleri veto edemeyeceğimiz gibi, Moskova ile olan ilişkilerimiz konusunda da Pekin'i veto edemezdik. Bu üç boyutlu bir oyundu fakat oyunu basitleştirmek felakete neden olabilirdi. Kararsız göründüğümüz ya da Moskova'ya yöneldiğimiz takdirde Pekin, Sovyetler Birliği ile uzlaşma yolları arayabilirdi. Çinlilerle yakınlaşmamız durumunda ise aslında Pekin'e yardımımız dokunmadığı gibi böyle bir tavır, Sovyetlerin Çin'e saldırmasına yol açabilir ve bu nedenle ortaya çıkabilecek büyük bir tehlikenin sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalabilirdik.

Ch'iao ile görüşeceğimiz son tarih, Nixon'ın 26 Şubat sabahı Hangzhou'ya gitmek üzere Pekin'den ayrılacağı gündü. Başkan yolculukta olacağından müzakere etmek için çok az bir vaktimiz olacaktı ve Çinli liderlerin sonucu onaylamak için Politbüro'sunu bir araya getirmesi de haliyle zorlaşacaktı. Müzakeremizin üçüncü günü olan 24 Şubat'ta Nixon ve ekibi, Çin Seddi'ni görmeye gitmişti. Gitmemize sadece otuz altı saat kala Ch'iao ile benim aramdaki gerçek müzakereler de artık başlamış oldu. O sabah iki buçuk saat süren görüşmede Ch'iao, ABD'nin Tayvan konusunda barışçıl bir çözüme ulaşılması yolunda "umut ettiği" formülü bir kez daha öne sürdü. Diğer koşullarla alakası olmaksızın ABD'nin, askeri birliklerini kademeli bir biçimde azaltarak en sonunda Tayvan'dan tamamıyla geri çekeceği ve askeri üslerini boşaltacağı yönünde bir açıklama yapmasını istedi. Böyle bir açıklamanın tüm ilişkiyi tehlikeye atabileceğini belirtip kabul edemeyeceğimi söyledim çünkü Amerikan kamuoyu bunu asla sineye çekmezdi. Uzlaşıma varma konusunda benden başka bir teklifte bulunmamı isteyen Ch'iao ile öğleden sonra kısa bir süreliğine de olsa tekrar bir araya geldik. Aslında yeniden önerdiğim program, ilk başta yaptığımız teklifin biraz değiştirilmiş bir versiyonuydu. Yeni teklifimizde, askerlerimizin geri çekilmesini Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde çözüme kavuşması ve Uzak Doğu'daki gerilimlerin azaltılmasıyla (ve böylelikle Vietnam ile de bir bağlantı kurulmasıyla) ilişkilendiriyorduk. Ch'iao teklifimizi inceleyeceğine söz verdi. Bir başka ziyafetin ardından gece yarısından sonra görüştüğüm Ch'iao teklifimizi reddetti. Müzakere süremizin bitmesine sadece on sekiz saat kalmıştı; çıkmaza girmiştik. 25 Şubat Cuma günü Nixon, Ya-

sak Şehir'i gezerken Ch'iao ile ben sabah doksan dakikalığına tekrar buluştuk. İkimiz de işleri aceleye getirmiyorduk. "Yüksek sesle düşünerek" fikir teatisinde bulunsak da iki taraf da herhangi bir vaatte bulunuyormuş gibi davranmıyordu. Özellikle barışçıl bir çözüme ulaşılması durumunda ABD'nin, birliklerini geri çekeceğini belirttim. O öğleden sonra Nixon dinlenirken Ch'iao ile ben iki defa daha görüştük. Saat 14.35'te Ch'iao öyle bir formülasyonla karşıma geldi ki ilk defa temel prensibimizi karşılıyor gibiydi. Tayvan sorunu barışçıl bir şekilde çözüme kavuştuğu takdirde ABD kuvvetlerinin tamamen geri çekilmesine Çin artık itiraz etmeyecekti. Ch'iao'ya kısa bir süre içinde cevap vereceğimi söyledim.

Önce mesai arkadaşlarımla ardından da Başkan'la görüştükten sonra saat 15.30 civarı Ch'iao'yla tekrar görüştük. Bir anda iki meseleyi birbirinden ayırma fikri aklıma geldi; tamamen geri çekilme ile birliklerimizi kademeli olarak geri çekme konusundaki görüşümüz şimdiye kadar hep aynı cümle içinde kullanılmıştı. Benim önerim, tamamen geri çekilmeyi Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde halledilmesiyle ilişkilendirmek ve kuvvetlerimizin aşamalı olarak azaltılmasını da "bölgedeki gerginliğin" kademeli olarak düşürülmesiyle alakalı hale getirmekti. Bu teklifimle ilgilenen Ch'iao küçük bir değişikliğe gitti. Daha pratik ve iki taraflı bir çağrışım olduğunu iddia ederek, barışçıl bir çözüme varılmasından ziyade "bu olasılıktan" bahsetmeyi tercih etti; "barışçıl bir çözüm" kulağa sanki Washington'ın tek taraflı bir dayatmasıymış gibi geliyordu. Böyle bir ifadenin bizim açımızdan daha iyi olacağını düşündüm; Çin bir bakıma taahhütte bulunuyordu. Her halükârda, Tayvan'ın kaderinin anlaşılması son derece güç ifadelerle belirlenebileceğine pek ihtimal vermiyordum. Ch'iao henüz geri çekilmemizi diğer şartımız olan "bölgedeki gerginliğin" azaltılmasıyla ilişkilendirmeyi kabul etmeye hazır değildi.

Önemli bir ilerleme kaydettiğimizi düşünüyordum. Her müzakerede, her iki tarafın da geri çekilemeyeceği kadar ileri gittiği bir noktaya varılır. Karşılıklı olarak sürekli artan tavizler kendi ivmelerini yaratır; bir aşamada geri adım atma, müzakerecilerin ne tür bir kararara varacağını sorgular. Mao, Nixon'a anlaşmanın gerekli olmadığını iddia ederken, aynı prensibi her zamanki dolaylı tarzıyla ortaya koymuştu: "... eğer ilk seferde başarısız olursak, o zaman insanlar ne-

den ilk seferde başarılı olamayacağımızı sorgularlar? Bunun tek nedeni yanlış yolda ilerlememizden kaynaklanmaktadır. Eğer ikincisinde başarılı olursak bu sefer insanlar ne diyecek?" Mao çok haklıydı. İlk seferde başarısız olma, bir sonrakini boşa çıkarırdı: "Çıkmaza girersek ne kıymeti kalacak?"

Chou'nun o öğleden sonra gerçekleşen müzakereye yarım saatliğine katılması, ilk seferde başarısız olmayacağımıza dair güvenini açıkça ortaya koyuyordu. Çıkmaza girdiğimizin doğrulanması için Chou'ya ihtiyaç yoktu; Chou'nun varlığı, uzlaşma için gereken sorumluluğu üstleneceğini gösteriyordu. Geri çekilme konusunda hiçbir şekilde koşulsuz bir taahhütte bulunamayacağımızı ve kısmi bir geri çekilme söz konusu olduğunda da buna yönelik koşulların gerçekçi ve kamuoyuna açıklanabilir olması gerektiğini bir kez daha açıkladım. Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde çözüme kavuşmasını istiyorduk ve Güneydoğu Asya'da çıkabilecek bir savaş aslında Tayvan'daki konuşlanmamızı da etkilerdi. Endişelerimizi açıkça ortaya koyduktan sonra Amerika'da bildirinin arkasında durabileceğimizi ifade ettim. Aksi takdirde, müzakerelerin ve ziyaretimizin en önemli amacı olan karşılıklı güveni zedeleyerek aynı koşulları tek taraflı olarak belirtmek zorunda kalacaktık. Chou, öne sürdüğüm argümanların artık bittiğini düşündüğünü söyledi.

Aslında tartışmanın yoğunluğu ile özü arasında ciddi bir uyumsuzluk vardı. Chou, Başkan'ın ziyareti sırasında Tayvan sorununun çözülemeyeceğinin gayet farkındaydı. Aslında bunu yapmaya yönelik herhangi bir girişim, Çin'in iş birliğine dayalı bir ilişki kurma hedefine ters düşerdi. Ya Amerika'da bir fırtına patlak verecekti ya da Pekin'de çıkmaza girecektik; her iki olasılık da daha yeni yeni filizlenmeye başlayan ilişkiyi ciddi şekilde zedeleyebilirdi. Her iki tarafın da temel amacı bölgesel değil, jeopolitikti. İkimiz de güç dengesinin korunması için birbirimize ihtiyacımız olduğunun farkındaydık. Çin'in bize olan ihtiyacı güvenlik açısındayken bizim onlara olan ihtiyacımız ise psikolojik açıdandı. Yurt içi ve yurt dışında on yıl boyunca eziyet çektikten sonra diplomasimize ve halkımıza umut verebilmek için bir girişimde bulunmamız gerekiyordu.

Bir başka ziyafetin ardından Nixon ile Chou arasında geçecek toplantıyı ertelemek zorunda kalmamış olsaydık meseleler hemen o

anda karara bağlanmış olabilirdi. Kadeh kaldıran Chou En-lai'nin yaptığı kısa konuşmada, "iki taraf arasında baş gösteren büyük prensip farklılıklarına" dikkat çekti. Nixon ve Chou'nun her konuşmasında aynı husus tekrarlanmış olup Chou En-lai de Çin'in ABD ile olan dostluğuna kadeh kaldırmış olsa da birtakım tedirgin gazeteciler, kadeh kaldırma sırasında yapılan açıklamalardaki nüanslar ve ziyafet sırasındaki genel ruh halinin ilk gecenin coşkusuna kıyasla daha sönük olması nedeniyle müzakerelerde ani bir "gerilim"in ortaya çıktığına kanaat getirmişlerdi. Her iki taraf, görüşmelerin özünü gizli tutma konusunda hemfikir olduğu için gelişmelerin pek farkında olmayan basın, en dramatik olasılıkları vurguladığı için hoş görülmelidir. Gerçek şu ki -bizim delegasyonumuzda meydana gelen bazı münakaşalar dışında- ziyafet esnasında bildiride birtakım sıkıntılar belirmişti. Cuma öğleden sonra bir saatliğine bir araya gelen Nixon ve Chou, bildiri hakkında hiç konuşmadılar. Baş masada gerçekleşen sohbet biraz sönük kalmışsa bunun nedeni kısmen müzakereciler arasında her gece geç saatlerde yapılan görüşmelerin sebep olduğu genel yorgunluktan, kısmen de hepimizin protokol sırasına göre oturduğumuzdan kaynaklanıyordu çünkü her ziyafette herkesin etrafında aynı kişiler oluyordu. Kaçınılmaz şekilde o zamana kadar akla gelebilecek her konudan sohbet etmiştik. Amerikan basını, orada bulunmasının -diğer bir ifadeyle medyanın yoğun ilgisinin- başarılı bir sonuca ihtiyaç duyan Nixon'ı sanki daha büyük olmasa da yine de eşit derecede bu işten çıkarı varmış gibi Çinlilerin "baskısı" karşısında savunmasız hale getirdiğini düşünüyordu. Sebep ne olursa olsun, "Ziyafet Sırasında Kaldırılan Kadehler Bir Sorun Olduğunu Hissettiriyor" (*Washington Star*'da) ya da "Nixon-Chou Görüşmeleri Çıkmaza Giriyor" (*Washington Post*'ta) gibi sansasyonel manşetler atılıyor ve hiçbir somut bilgiye dayandırmadan anlaşmazlığa düşüldüğü ifade ediliyordu.

Ch'iao ile saat 10.30'da tekrar buluştuk. Cuma günkü ziyafetten sonra en önemli meseleyi on beş dakika içinde halletmiştik. Ch'ia, hâlihazırda Chou'ya da açıkladığım tüm formülasyonları anında kabul etti. Bu sayede, Ch'iao'nun Tayvan'ı Çin'in bir "vilayeti" yerine "parçası" olarak değerlendirmeyi kabul ettiğimizi ve böylece herhangi bir taahhüdü ortadan kaldırdığımızı belirten mutabakatı güvence altına alıyorduk. Bu konu hakkındaki paragraf şu şekildeydi:

ABD tarafının açıklamasına göre "ABD; her iki yakadaki tüm Çinlilerin Tayvan Boğazı'nı koruduğunu, fakat Çin'in tek ve Tayvan'ın da Çin'in bir parçası olduğunu kabul etmektedir. ABD Hükümeti bu durumu tartışmaya açmayacaktır. Bu açıklama ile ABD Hükümeti, Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde çözüme kavuşmasını en az Çinliler kadar istediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu beklentiyle, tüm ABD kuvvetlerinin Tayvan'dan geri çekileceği ve askeri üslerin de boşaltılacağı teyit edilmektedir. Bu arada ABD, bölgedeki gerginlik azaldıkça askerlerini Tayvan'dan kademeli olarak geri çekip askeri üsleri de boşaltacaktır.

Tayvan ile ilgili kısmı yazdırdıktan sonra metni alıp hemen yan taraftaki konukevinde bulunan Nixon'a götürdüm. Tüm müzakerelerde olduğu gibi, genel hedeflerimiz üzerinde anlaşmaya vardıktan sonra Nixon, görüşmelerin yönetimini bana bırakmıştı. Nihai onayını gerektiren bir versiyon bulunana kadar diğer formülasyonların üzerinde pek durmamıştı. Bir yerden sonra ondan Tayvan taslaklarından biri hakkında küçük bir yorum yazmasını istedim ve Ch'iao'ya götürüp geri çekilmemizin birtakım koşullara bağlı olduğunu vurguladım. Artık karar verme aşamasına gelinmişti. Kabul edilebileceğini düşündüğüm bir taslak hazırlamıştık. Cuma gecesi saat 22.50'de Nixon ile beraber taslağı ayrıntılı şekilde inceledik. Daha önceki taslaklarla yapılan karşılaştırma, temel hedefimize ulaştığımızı ortaya koymuştu. Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde halledilmesi konusundaki talebimizi yeniden doğruluyorduk. Askeri kuvvetlerimizin Tayvan'dan tamamen geri çekilmesine ilişkin taahhüdümüzün direkt Tayvan meselesinin barışçıl bir çözüme kavuşmasıyla bağlantılı olduğunu açıkça belirtmiştik (böyle bir şeyin olmasını beklediğimize dair gerekli zeminin hazırlandığını kastederek); kuvvetlerimizi o zamana kadar geri çekmemiz, bölgedeki gerilimin azalmasına bağlı olacaktı. Her iki taraf da ABD'nin Tayvan'ın savunmasındaki rolünün Tayvan'da bulunan az sayıdaki birliklerimize bağlı olmadığını anlamıştı çünkü bu birliklerin çoğu Güneydoğu Asya'daki operasyonlarımız için kullandığımız haberleşme personeliydi. ABD'nin Tayvan'da üstlendiği güvenlik rolü, 1955 yılında imzalanan karşılıklı savunma antlaşmasında tanımlanmıştı. İki taraf da Şanghay Bildirisi'nde bundan bahsetmemiş ve bu rolün geçerliliğinin devam etmesi, Başkan'ın Pekin'e gitmesinden bir hafta önce yayımlanan Dış Politika Raporu'nda yeniden belirtilmişti. Buna ek olarak, Çin gezisinin en az tuhaf olan yanı, Tayvan konusundaki savunma taahhüdümüzün bir kez daha teyit edilmesiydi ki bu

sefer 27 Şubat'ta Şanghay'da basına verdiğim brifingde bu taahhüdümüzü tekrarlarken Çin topraklarındaydık.

Bildirinin Tayvan'la ilgili kısmı, bir tarafın diğerine sağladığı bir "üstünlük" değildi; bu temelde herhangi bir yapıcı ilişkinin kurulması mümkün değildir. Egemen devletler ortaklaşa bir girişimde bulunduğunda, yalnızca her iki tarafın da menfaatine olan anlaşmalar uzun ömürlü olur. Fakat her iki taraf da temel ilkelerinden ödün vermediği için Tayvan meselesi sürüncemede kalıyordu. Tayvan konusundaki görüşlerimizin farklılığına rağmen, küresel güç dengesine yönelik tehditler konusunda aynı endişeyi paylaştığımız için Çin ile olan yakınlaşmamız hız kazanmıştı.

Nixon, Tayvan'la ilgili olan kısmı onayladıktan sonra çoğunlukla ticari mübadele gibi karara bağlanmamış meseleleri Ch'iao ile hızlıca sonuçlandırdık. Çinlilerin ilk taslağında yalnızca kısa ve yansız bir cümle yer alıyordu fakat birçok Amerikalı için burada herhangi bir ilerleme kaydetmemizin bu yeni ilişkinin bir ölçüsü olarak görüleceğini vurguladık. Ch'iao, ticari mübadeleyle ilgili kısmın genişletilmesi koşuluyla teklifimizi artık kabul etmişti. Satır satır olmak üzere bildiriyi bir kez daha gözden geçirdik. Saat 02.00 itibarıyla işimiz bitmişti. Bildiri metninin sadece liderlerimizin onayına sunulması kalmıştı ki daha önceki konuşmalarımızdan bunun bir formalite olacağını biliyorduk.

Cumartesi günü, bir Çin uçağıyla Hangzhou'ya gitmek üzere yola çıkmadan önce (ki Gizli Servis'in bundan hoşlanmadığı sızmıştı) Pekin Havaalanı'ndaki bekleme odasında kısa bir toplantı yapıldı. Toplantının amacı, Dışişleri Bakanlarını ön plana çıkararak basın mensuplarının etrafını sardığı liderlerle birlikte bir önceki gece başarıyla tamamlanan işi kutlamaktı. Fakat ne yazık ki birileri merasim kıtasına uçağın kalkmasına daha epeyce vakit olduğunu söylemeyi unutmuştu. Chou ile Nixon'ı getiren limuzin havaalanına varır varmaz merasim kıtası selam durdu ve toplantının sürdüğü elli dakika boyunca buz gibi soğukta o pozisyonda öylece beklediler. Şaşırtıcı bir disiplin ve dayanıklılık gösterisiydi.

Toplantı gayet güzel geçmişti. Bildirinin daktilo edilmesi biz tam konukevinden ayrılırken tamamlandığı için ekibimizde bulunan çoğu kişi bildirinin son halini görememişti. Dolayısıyla bu rahatsızlık verici durum, bildiri hakkındaki görüşlerin ifade edildiği toplantıya

gölge düşürmüştü. İki Dışişleri Bakanı'ndan, hafta boyunca sürdürdükleri görüşmeleri rapor etmeleri istendi. Bu, pek vakit almamıştı. Chou, Nixon'ın Ming Mezarlarına yaptığı ziyaretle ilgili bir olaydan bahsederek boşluğu doldurdu. Keskin gözlü bir Amerikalı gazeteci, rengârenk kıyafetler içinde oynayan bazı çocukların son derece iyi prova edilmiş bir görüntü sergilediklerini fark edince bu konu hakkında bazı sorular ortaya attı. Chou nazikçe özür diledi:

> Bazı insanlar Ming Mezarlarını güzelleştirmek için küçük çocukları oraya götürünce ortaya hoş olmayan bir görüntü çıkmış. Madem muhabirleriniz bu konuya dikkat çekti, biz de bunun yanlış olduğunu kabul ediyoruz. Kesinlikle bu yanlışı örtbas etmek istemiyoruz ve bunu yapanları da tenkit ettik.
>
> Ming Mezarlarına ben daha hiç gitmedim ve daha önce böyle bir şey yapacaklarından haberim olmadığını da itiraf ediyorum. Benim de zaten bu olaydan sizin basın mensuplarınız sayesinde haberim oldu. Konuyu araştırdığımda durumun gerçekten de böyle olduğunu gördüm ve o muhabire de teşekkür etmek istiyorum. Hangzhou ve Şanghay'a vardığımızda bunu yapma fırsatım olabilir.

Chou'nun bu yanlışı örtbas etme konusunda yaptığı yorum, belli ki asıl konuğunun üzerinde kalıcı bir izlenim bırakmamıştı. Nixon, büyük bir zarafetle küçük kızları görmekten zevk aldığını ifade etmiş olsa da kızlar bir şekilde oraya gelmişti; bunun üzerine ağızlarını tutmadığı için basın mensuplarını eleştirmişti. Chou'nun bu hatayı kabul etmesi büyük bir özgüven ile epeyce bir kurnazlık gerektirmişti. Bu davranışla, takdire şayan bir açık sözlülük sergilenmesinin yanı sıra hata olasılığının bile kabul edilmediği prensip meselelerinde Çinlilerin ciddiyeti de pekiştirilmiş olmuştu. Ne yazık ki Chou'nun sözleri, Çin bürokrasisine alışılmış bir verimlilikle sızmış gibi görünmüyordu. Hangzhou'da bir kez daha rengârenk ulusal kıyafetler giymiş gençleri oyun oynarken gördük; o dönemde Çin şehirlerinin kasvetli sokaklarında başka koşullarda asla görülmeyecek bir manzaraydı bu. İki yıl sonra Chou, hastalık nedeniyle hükümetten çekildiğinde Soochow'da da aynı tabloyla karşılaştım. Büyük Chou'nun bile ortadan kaldırma yetkisine sahip olmadığı bu görüntü, seçkin ziyaretçiler için standart bir uygulama prosedürü gibi görünüyordu.

Pekin'den ayrılmamızın ardından seyahatin iş kısmının tamam-

landığını bilmek çok hoş bir duyguydu. Aslında Yangtze Nehri'nin aşağı ağzında yer alan Hangzhou, Çin'in en güzel şehirlerinden biridir. Zarif bahçeler, tapınaklar ve saraylarla dolu romantik göller boyunca kurulmuş Hangzhou, ılıman iklimi ve erken gelen ilkbaharı ile kutsanmış, eski bir kültür, bilim ve şiir merkezidir. On üçüncü yüzyılda burayı ziyaret eden Marco Polo, Hangzhou'yu yere göğe sığdıramayarak şu ifadeleri kullanmış; "Dünyadaki en muhteşem şehri burasıdır ve o kadar güzel bir yerdir ki burayı gören kendisini cennette zanneder."[2] Paris Büyükelçisi Huang Chen, General Walters'a bir Çin sözüne göre görülmeye değer iki yer olduğundan bahsetmiş; Yukarıda Cennet, aşağıda Hangzhou. Başkan, Batı Gölü'nü ziyaret ederken Chou En-lai'ye manzaranın "bir kartpostal gibi göründüğünü" söylediğinde tüm görüntü Nixonvari bir lafla özetlenmişti.

Turistik yerler söz konusu olduğunda, katıldığım tek gezi Hangzhou'daydı. Hangzhou'nun en güzel yerlerinden biri, bir gölün ortasında bulunan bir adaydı ki bu göl de daha büyük bir gölün içinde bulunan bir adadaydı. O iç adaya Çinliler, manzaraların âdeta tablo gibi görüneceği, aslında çerçevelerden oluşan, bir dizi basit yapı yerleştirmişlerdi. Bu özel yan gezi sırasında, sudan çıkan büyük bir bitki gibi yükselen narin tepelere bakıp durdum. Tek başına duran bir huş ağacı, çerçevenin kenarında zarif bir şekilde eğilmiş vaziyetteydi. Her şey huzur ve dinginlikten ibaretti. Bir anda resmin içine tökezleyen Walter Cronkite girdi. Çalışmaktan yorgun düşen Walter, sanki kutuplarda keşif gezisine çıkmış gibi kalın kürkler giymiş ve boynunda asılı olan o muhteşem fotoğraf ekipmanıyla yükü daha da ağırlaşmıştı. Walter'a ne kadar düşkün olsam da manzaranın verdiği dinginliğin bir kısmı gitmişti.

Her halükârda Amerikalı ekibin havası, manzaranın huzuruyla uyum içinde değildi. Hangzhou'ya giderken uçakta Dışişleri Bakanlığı uzmanlarına, hazırlanmasında hiçbir katkıları olmayan bildiri verildi. Tahmin edileceği üzere, bildirinin bazı yerleri bekledikleri gibi çıkmamıştı. Profesyonelleri müzakerelerin dışında bırakmanın bedeliydi bu. Üstesinden gelinen engellerin hiç farkında bile olmayıp görüşmelere katılmayanlar ütopik hedefler belirleyip (müzakerenin ilk gününde bunu gerçekleştirmiş olsalardı, toplantıyı anında terk etmeleri istenirdi) bunları da önlerindeki belgeyle karşılaştırmaktan büyük keyif alırlar. Ya da sanki dünya kendilerinden mah-

rum kalmış gibi, ustalıkla tasarlanmış nüanslara dikkat çekerek ve üslupla ilgili gerekçeler öne sürerek kusur bulmaya çalışırlar. Aslında Bakan Yardımcısı Green'in müzakere ekibimize katılmasını tavsiye etmiştim. Nixon, sızıntı korkusundan ve taslağın hazırlanmasında Rogers'ın yapması beklenen yüzleşmenin, her gün olacağına bir defada olup bitmesini tercih etmesi nedeniyle bu fikri veto etmişti. Rogers'ın Mao ile yapılan görüşmede olmaması gibi, burada da ısrar etmeliydim; şimdi bunun bedelini ödüyorduk.

Hangzhou'ya varır varmaz Bakan Rogers -tıpkı Berlin Müzakerelerinden sonra olduğu gibi- Başkan'a bildirinin tatmin edici olmadığını söyledi. Kendi personeli tarafından hazırlanan hem hiçbir önemi olmayan hem de çok sayıda değişikliğin olduğu bir liste verdi. Örneğin, Rogers'ın uzmanları, Tayvan Boğazı'nın her iki yakasının Çinlilere ait olduğunu fakat yalnızca bir Çin olduğu ifadesine itiraz etmişlerdi. Bu cümlenin çok kapsayıcı olduğunu düşündüler; aynı fikirde olmayan bazı Çinliler olabilirdi. "Tüm Çinliler"i, "Çinliler" ile değiştirmemizi önerdiler; tecrübesiz zihnimin kavrayamayacağı bir farktı bu. Diğer bir öneri ise "ABD, bu durumu tartışmaya açmayacaktır" ifadesindeki "bu durumu" kelimesini kullanmamak yönündeydi. İngilizce metinde ABD'nin tavrının ilk önce yazılması, Çince metinde bunun tersi olması şeklindeki makul öneri de dahil olmak üzere aynı önemde yaklaşık on beş değişiklik vardı. (Bu geleneksel bir diplomatik uygulamadır.)

Nixon çılgına dönmüştü. İçinde bulunduğu siyasi ikilemin farkındaydı. Muhafazakâr destekçilerinin geziye olan tepkileri konusunda zaten gergindi; şimdi ise bildiriye sağ kanattan bir saldırı geleceğinden korkuyordu. Üstelik Dışişleri Bakanlığı'nın ABD'nin verdiği tavizler nedeniyle rahatsız olduğuna dair sızıntıların bu saldırıyı tetikleyebileceği görebiliyordu. Ayrıca Çinlilere bildiriyi kabul ettiğini söyledikten sonra bildirinin üzerinde yeniden değişiklik yapmanın tüm geziyi zehir edeceğini biliyordu; özellikle önerilen değişikliklerin neden yapıldığını açıklamak neredeyse imkânsızdı. Oldukça hiddetlenen Nixon, iç çamaşırlarıyla Hangzhou'daki o güzel konukevinde sağa sola gürlemeye başlamıştı. İlk fırsatta Dışişleri Bakanlığı hakkında "bir şeyler yapacaktı"; Başkan'la yıllar önce Pierre Oteli'ndeki ilk karşılaşmamızdan bu yana düzenli aralıklarla yaptığı ve as-

la açıkça belirtmediği ya da yerine getirmediği bir tehditti bu. Bir an dediğini yapacağını dile getirirken başka bir an ise aralarında görüş ayrılıkları olan bir heyetle eve gidemeyeceğini söylüyordu. Bu durum ne kadar rahatsızlık verici olursa olsun akşam yemeğinden sonra Ch'iao Kuan-hua'yla görüşeceğimi söyledim. Eğer Çinliler mevcut taslakta ısrar etseydi taahhüdümüze bağlı kalmaktan başka seçeneğimiz olmazdı.

Son derece lezzetli olmasına rağmen devamında ne olacağını bilememenin verdiği endişeden dolayı güney mutfağından oluşan bu özel ziyafet içime pek sinmemişti. Ch'iao Kuan-hua ile saat 22.20'de bir araya geldik. Tek umudumuzun tamamen dürüst olmaktan geçtiğine karar verdim. Normalde Başkanlık kararıyla bildirinin sonuçlandırıldığını açıklardım. Fakat böyle bir durumda, sadece birtakım resmi tekliflerde bulunduğumuzu duyursaydım amacımıza tamamen ulaşamamış olurduk; izlediğimiz yoldà kamuoyunun desteğini almamız gerekiyordu. Bu nedenle Ch'iao'nun ABD Dışişleri Bakanlığı'na katkıda bulunduğu hissini vermek için iş birliği yapması her ikimizin de menfaatine olurdu. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı'nın önerdiği değişiklikleri Ch'iao'ya ilettim.

Argümanlarım Ch'iao'yu tamamen şaşkına çevirmemişti. Her iki tarafın da epeyce yol kat ettiğini ve Çin'in ABD'nin taleplerine karşılık olarak gereğinden fazla taviz verdiğini sert bir şekilde ifade etti. Politbüro, Başkan'ın bildiriyi kabul ettiğine dair verdiğimiz güvenceye dayanarak önceki gece metni onaylamıştı. Bildirinin yayınlanmasına yirmi dört saatten daha az bir süre kala bildiriye nasıl olur da yeniden başlayabilirdik? Fakat Çinliler pragmatik insanlardı ve liderleri de akıllıydı. ABD ile yeni bir ilişki için psikolojik bir temel oluşturmak, Ch'iao'nun bu geçerli itirazlarından çok daha önemliydi. Kısa bir aradan sonra -Başbakan'a danıştığına emin olduğum- Ch'iao benimle anlaşmaya varmak üzere geri döndü. Çinliler, Tayvan'la ilgili kısım da herhangi bir değişiklik yapılmasına sıcak bakmıyordu; bizimle uzlaşıma varmak için büyük değişiklikler yapmışlardı; liderleri, uzun tartışmalardan sonra metni onaylamıştı. Metni tekrar değiştirmeye yönelik herhangi bir girişim, ertesi gün bildirinin duyurulmasını tehlikeye sokabilirdi. Fakat Ch'iao, diğer önerilerimizi de göz önünde bulundurmaya hazırdı.

Bu nedenle bir başka gece toplantısı yaptık. Yararsız çok uğraştan sonra Çinliler, bildirinin Tayvan'la ilgili olmayan kısımları dışında, önerdiklerimizin çoğunu kabul ettiler. Saat 02.00 itibarıyla yine liderlerimizin resmi onayına sunulması gereken bir başka "nihai" taslak en sonunda tamamlanmıştı. Toplantımız ertesi sabah erken saatlere kadar sürmüştü. Ch'iao ile ben, yeni tamamlanmış metni bir defa daha gözden geçirmek için pazar günü öğle vakti iki buçuk saat boyunca bir kez daha bir araya geldik. Noktalama işaretlerini bile tekrar kontrol ederek taslağı satır satır okuduk ve formatta birkaç ufak değişiklik yaptıktan sonra da anlaşmaya vardık. (Bildirinin tam metni notlarda yer almaktadır.)[3]

Sonra Ch'iao Kuan-hua'ya o öğleden sonra basına bildiri hakkında vereceğim brifingden bahsettim. İki tarafın da bu anlaşmadan zaferle çıktığına dair yorumda bulunmaması çok önemliydi. Duyuruda bulunurken bildirinin tamamlanması aşamasında gösterdiğimiz üstün gayreti sergilememiz gerekiyordu. Böyle bir şey anlamı daha güzel bir şekilde ortaya koyma kapasitesi son derece başarılı olan hünerli (ve çoğu zaman epeyce yardımı dokunan) Bakan Yardımcısı Chang Wen-chin için çok da kinayeli bir davranış anlamına gelmezdi. Toplantıdaki asıl amacım, brifingimde Tayvan konusundaki savunma taahhüdümüzü tekrarlayacağımı Ch'iao'nun fark etmesini sağlamaktı. Çin'in tepki vermeyeceğini umuyordum. Ch'iao, bu düşünceliliğime itimat ettiğini söyledi.

Şanghay'daki Endüstriyel Sergi Merkezi'nin Ziyafet Salonu'nda gerçekleşen basın toplantısı, kesinlikle devrimden bu yana Çin topraklarında meydana gelen en paradoksal olaylardan biriydi. Yabancı bir yetkili, ülkesinin müzakere ettiği hükümete rakip olan bir hükümeti tanımaya devam edeceğini ve onu ev sahiplerine karşı askeri güçle savunacağını ilan ediyordu. Başkan'ın birkaç hafta önce yayınlanan Dış Politika Raporu'ndaki uygun bölümleri tekrar teyit ederek savunma anlaşmasının geçerliliğinin devam ettiğini yineledim. Bu konuda Çinlilerden herhangi bir tepki gelmemesi, bilgeliklerini ortaya koymaktadır. Ev sahiplerimiz, önceliklerinin farkındaydı.

Çinlilerin temel unsurları nasıl kavradıkları, bildirinin tercümesi yapılırken de gözler önüne serilmişti. Nixon, Dışişleri Bakanlığı tercümanlarının bilgi sızdıracağını düşündüğü için tüm toplantılarda

Pekin tercümanlarını kullanmıştık; üstelik onların tercümanları bizimkilerden çok daha iyiydi. Ara sıra dile getirilse de aslında böyle bir şey pek de bir dezavantajmış gibi durmuyordu çünkü Çince, İngilizce metne bağlı olacaktı. (Ayrıca Çinlilerin ekibinde bulunan pek çok kişi İngilizceyi iyi biliyordu; bizde de Holdridge vardı gerçi. Anlaşmazlık durumunda İngilizce metin baz alınacaktı.) Zaman sıkıntısı nedeniyle Çinceye çevrilen metni bile kontrol etme imkânımız olmamıştı; ilk SALT girişimimizi duyurduğumuzda öğrenmiş olduğumuz üzere Ruslarla muhatap olurken de yaptığımız bu ihmalkârlık intiharla eş değerdi. Fakat Chou En-lai küçük oyunlar peşinde değildi; karşılıklı güvenin müzakerelerde üstün gelmekten daha önemli olduğunu biliyordu. Şaşırtıcı bir şekilde Çince tercümenin bizim pozisyonumuz için İngilizce tercümeden daha uygun olduğu ortaya çıktı. Daha sonra yakın çalışma ekibimden Richard Solomon tarafından yapılan ve şu sonuca vardığı analizi, Başkan'a gönderdim:

> Tayvan, Hindiçin Savaşı ve kültürel alışveriş ile ilgili olmak üzere bu üç sorun göz önünde bulundurulduğunda Çince ve İngilizce metinler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkıyor. Neredeyse her durumda, Çince versiyon İngilizce metinde yer alan muğlak ifadeleri açıklığa kavuşturuyor ya da bizim konumumuzun hedeflerimizle çok daha uyumlu olduğunu ifade ediyor.
>
> Tayvan'ın geleceği ile ilgili olarak: adanın Çin toprağı olduğu konusundaki ÇHC'nin [Pekin] görüşünü ABD'nin onaylaması, Çince versiyonda İngilizce olandan daha az anlam yansıtıyor. Çin'in Tayvan konusundaki pozisyonuna ilişkin bir tartışmaya dahil olmak istemediğimiz fikrini daha güçlü bir şekilde aktarıyor ve Tayvan sorununun barışçıl bir çözüme kavuşması konusundaki sorumluluğumuzu arttırıyor.

Şanghay Bildirisi, yeni gelişen bu ilişki kadar olağan dışıydı. Bildirinin giriş kısmında Kore, Vietnam ve Japonya da dahil olmak üzere pek çok konu hakkında çelişkili görüşler yer alıyordu. Barışçıl çözümlere, dünyanın tüm halkları için bireysel özgürlüğe ve sosyal açıdan ilerleme ilkelerine olan bağlılığımızın vurgulandığı ABD'nin tutumu uzlaştırıcı bir tarzda ifade edilmişti. Çin halkına verdiğimiz önemin de belirtildiği giriş kısmında Amerika'nın insanlık ve ümitten yana olduğunu da vurgulamaya çalıştık. Çinlilerin ifadesi ise her ne kadar alışılagelmiş tarzlarını önemli ölçüde yumuşatmış olsa da daha militancaydı. Kültür Devrimi sırasında ortaya çıkan çekirdek

kadronun, Çinli liderlerle görüşen Amerikalıları görmeye alışması zaten yeterince zor bir durumdu; devrimci söylemlerden tamamen vazgeçmeleri mümkün değildi. Mao ve Chou'nun da sık sık kabul ettikleri gibi, kayıtlara geçsin diye ara sıra "gereksiz yere" uğraşılması gerekiyordu.

Birbiriyle çelişen bu ifadeler, her iki tarafın ortaklaşa ifade ettiği görüşlerde somutlaşan Çin-Amerikan ilişkisindeki devrimci değişimi vurgulamaya hizmet ediyordu. Aslına bakılırsa Çin ve ABD, birbirleriyle olan anlaşmazlıkların çözümünde güç kullanmaktan artık vazgeçiyorlardı. Başkalarının hegemonik hırslarının önünde durup ortaklaşa hareket edeceklerini ilan ettiler. Her iki taraf da bir diğerini ilgilendiren anlaşmalara karışmama konusunda hemfikir oldular. Ticari mübadeleyi teşvik edeceklerini açıkça ifade ettiler. Özellikle Tayvan meselesi, her iki tarafın da itibarını, öz saygısını ve taahhütlerini koruyacak şekilde ele alınmıştı.

Şanghay Bildirisi, 1979'daki diplomatik ilişkilerin yerini alana kadar anlamı konusunda hiçbir tartışmaya yol açmadan tam yedi yıl boyunca iki büyük ulus arasındaki ilişkilere rehberlik etme açısından gösterdiği başarıyla muhtemelen emsalsizdi. Hiçbir şekilde ne gizli kalmış bir cümle ne de ek bir açıklama vardı. Bildirinin önemi sadece içerdiği ifadelerde değil aynı zamanda bu ifadelerin altında yatan varsayımlarda da gözler önüne serilmişti. Medyanın vurgulamasına rağmen bildiri, ne Tayvan ne de ikili görüşmeler hakkındaydı; tamamen uluslararası düzenle ilgiliydi. Önceden düşman olan iki ülkeyi, aralarındaki sorunları çözmek istedikleri için değil -ki bu sorunlar uzun bir süreliğine ertelenmiş olabilirdi- ortak güvenlik endişeleri olduğu için bir araya getirmişti; bu sayede aralarındaki ideolojik uçurum da kapanabilirdi.

Çin ziyaretimiz yavaş yavaş sona yaklaşıyordu. Şanghay'da tüm gerilimin ortadan kalktığı ve mao-tai'nin su gibi aktığı son ziyafette kendinden geçen Nixon, kadehini kaldırırken irticalen yaptığı konuşmasında (daha önce bahsi geçmişti) ABD'nin Çin'e askerî açıdan güvence verdiğinden bahsetti. Anlaşılacağı üzere Ch'iao ve ben, gece geç saatlerde yaptığımız toplantılara o kadar çok alışmıştık ki geceleri toplantı yapmadan duramıyorduk. 27-28 Şubat'ta saat 23.05'ten 12.30'a kadar süren toplantımızda Vietnam konusunda görüştük.

Müzakere pozisyonumuzu, Nixon'ın Chou'ya anlattığından daha ayrıntılı olarak açıkladıktan sonra Hanoi'nin askeri bir çözüm arayışına girmesi durumunda gerçekleştirecekleri saldırının karşılığını vermek üzere elimizden geleni yapacağımızı söyledim. Ch'iao, Çin'in Kuzey Vietnam'a maddi ve manevi destekte bulunduğunu yinelediyse de Chou'nun talimatı üzerine Çin'in Hanoi'yle yapılan müzakerelerin dışında kalması gerektiğini ifade etti. Bunlar, Kuzey Vietnamlılarla bizim aramızda olan bir meseleydi ve Çin bu konuda görüş bildirmeyecekti. Ch'iao bize hiçbir uyarıda bulunmadı. Tehdidimizi yerine getirmemiz durumunda bize karışmayacaklarını söyledi.

Günüm bitmeden yapmam gereken bir görüşme daha vardı. Sabah saat üçte, kaldığımız yüksek katlı otelin üst katlarındaki bir odada konaklayan Nixon'ın odasına çağrıldım. Tam önümüzde, yaklaşık on bir milyona yakın insanın varlığını zar zor belli eden birkaç titreyen ışığıyla muazzam Şanghay şehri uzanıyordu. Geri kalan her yer zifiri karanlıktı. Önümüzde, her yere nüfuz eden ama görünmeyen koca bir Çin uzanıyordu. Haldeman'ı da uyandıran Nixon, büyük uğraşlarının sonucunda her zaman ortaya çıkan gerginliğini, neşesini ve yeni başlamak üzere olan endişelerini paylaşmak istemişti. Şüphelerini ve endişelerini gidermeye çalışan Nixon'ın, başarılarından bahsettikten sonra tasdik beklediği belliydi. Kısmen yalnız, kaygılı ve yoğun ızdırap içindeki bu adama karşı tuhaf bir şefkatle, kısmen de yorucu bir haftadan sonra tamamen tükenmiş bir vaziyette artık uyuma arzusuyla ikimiz de Nixon'dan desteğimizi esirgememiştik. Yine de Nixon'a istediği güvenceyi vermek kolaydı. Doğasının Walter Mitty tarafının ortaya koyduğu tavırlar yer yer önemsiz olsa da bazı yönlerden dokunaklıydı. Gerçekten de incelikle işlenmiş tarihi bir başarı elde etmişti. (Aynı sonuca ben kendim de varmış olsam da) Çin girişimini o tasarlamıştı; bu girişimi teşvik etmiş, tek başına bu yola baş koymanın yurt içinde sebep olacağı politik riskleri üstlenmiş ve bu uğurda takdire şayan bir şekilde davranmıştı.

28 Şubat sabahı Nixon'a havaalanına kadar eşlik etmeden hemen önce erkenden gelen Chou En-lai, Nixon'la bir veda konuşması yaptı. Artık birbirlerini ölçüp tartmış olan ve birbirlerinin ne istediklerini bilip bundan da memnunluk duyan iki adam arasında geçen hoş ve ılımlı bir konuşmaydı bu. Batılıların her şeyi anlayıp anlamadık-

larından asla emin olamayan Chou, kısa zamanda sorun teşkil etme ihtimali en yüksek olan iki konu hakkında Çin'in tutumunu bir kez daha dile getirdi: Tayvan ve Vietnam. Tayvan ile ilgili olarak sabırlı olunması gerektiğini ifade etti: "Çok büyük olan biz bile Tayvan meselesini yirmi iki yıldır akışına bıraktık ve bir süre daha akışına bırakabiliriz." Vietnam konusunda ise Chou'nun keyfi yerindeydi. Hanoi'ye olan desteklerini tekrar belirtse de bu desteklerini yine sadece ulusal çıkarlara ya da ideolojik dayanışmaya değil, aynı zamanda Çin İmparatorluğu'nun Vietnam'a birkaç yüzyıl önceden kalan tarihsel bir borca dayandırıyordu. Çin'in bazı maddi fedakârlıklarda bulunacağı aşikârdı; böyle bir borcu kapatmak için savaş riskini göze almazdı. Zeki Başbakan, Çin'in yanlış bir izlenim bırakmak istemediği için bildiride Vietnam ile herhangi bir özel bağlantı kurmaktan kaçındığını vurguladı. Chou, Nixon'a şunları söyledi:

> O bölgedeki insanlara aşırı sempati duyuyoruz. Bizimle yakından bağlantılı olduklarına inanıyoruz. Bildiride bazı yapılarla oynamayı planladık ama sonra bundan başka anlamlar da çıkabileceğini düşündük ve vazgeçtik... Başkan Mao'nun da dikkat çektiği gibi, zafer kazanmış bizler, yalnızca onlara yardım etme yükümlülüğüne sahibiz; egemenliklerine müdahale etme hakkımız yok. Onlara olan borcumuz, bizlere atalarımızdan kalmıştır. Eski sistemi devirdiğimiz için özgürlükten bu yana onlara karşı herhangi bir sorumluluğumuz yok. Dr. Kissinger, geçen yılın Temmuz ayından bu yana aşırı bir kısıtlama uyguladığımıza tanık olabilir. Yine de dünyadaki gerilimi hafifletmenin anahtarı burada yatmıyor ve Sayın Başkan, ben ve Başkan Mao da dahil olmak üzere hepimiz bunun farkındayız.

Gerçekten birbirimizi anladığımızı düşünüyordum; Vietnam'daki savaş ilişkilerimizin gelişmesini etkilemeyecekti. Gerilimi düşürmenin anahtarının Hindiçin'le alakası olmadığının açıkça ifade edilmesiyle, Pekin'in önceliğinin güney sınırındaki savaştan ziyade bizimle olan ilişkisi olduğu gözler önüne seriliyordu. Üç ay sonra Moskova da aynı öncelikleri daha nezaketsiz bir şekilde öne sürdü. Belki de birbirlerine olan tüm nefretleri nedeniyle Moskova ve Pekin, şu noktada aynı görüşü paylaşıyorlardı: Her iki başkent de daha büyük jeopolitik kaygılarını Kuzey Vietnam'ın geçersiz kılmasına müsaade etmeyecekti. Her şeye rağmen diplomasimiz Hanoi'yi izole etmenin eşiğindeydi.

Değerlendirmeler

Nixon'ın hassas gezisi büyük bir başarıyla tamamlanmış olsa da daha sonraları Çin-ABD arasındaki ilişkinin gelişmesine bu itici güç neden olmamıştı. Tüm çekiciliklerine ve ideolojik hırslarına rağmen Çinli liderler, güç dengesi politikaları söz konusunda olduğunda bunu şimdiye kadar karşılaştığım en gerçekçi şekilde uygulayan kişilerdi. Antik çağlardan beri Çinli hükümdarlar, Çinli olmayan güçlü komşuları ve potansiyel fatihlerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Yabancıların psikolojisini ve önyargılarını derinlemesine anlayarak -ve bunu kendi amaçları için kullanarak- zayıflıklarını lehlerine çevirip genellikle galip gelmeye başladılar. On dokuzuncu yüzyılda Çin, Avrupa ulusları tarafından tamamen ele geçirilip zapt edilmekten kurtularak en büyük mükâfatı almıştı. Her ne kadar sürekli aşağılanmış ve kötü muameleye maruz kalmış olsa da Batılıların egemenlik konusundaki hukuki kavramları (ki bunun Çin'de tam karşılığı yoktur) ile yurt içi meselelerini dışarıya meydan okumanın ötesine taşıma iddiasından ustaca faydalanarak kendi kendini yönetmeyi başarmıştı. Tarihi boyunca ne zaman tehdit edilirse Çin potansiyel düşmanlarını birbirine düşürmeye çalışmış ve -on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi- en uç noktada da ganimetlerinin paylaşılması konusunda düşmanlarının arasını bozmuştur. Çin'in sömürge döneminde Afrika ve Hindistan ile aynı kaderi paylaşmaktan nasıl kurtulduğunu Chou, bunu şu sözlerle ifade etmişti: "Birlik ve beraberlik Çin halkının en güçlü tutkularından biridir. Diğer bir sebep ise pek çok ülkenin Çin'den başka ülkelerin kontrol edemediği şeyleri almaya çalışmalarıydı." Nixon yönetimi göreve geldiğinde, meşruiyet iddiasında olan iki Çin hükümeti, şaşırtıcı derecede benzer yöntemlerle dış sorunlarla uğraşıyordu. Çan Kay Şek zayıf bir konumdayken bizimle muhatap olmuştu; Mao da aynı şekilde zayıf bir konumdayken Sovyetleri idare etmişti. İkisi de gayet iyi gidiyordu.

İdeolojinin psikolojik güvence vermek için tarihi ve kültürü pekiştirdiği üst düzey Çin devlet adamlığını uygulayan Mao ve Chou, Nixon'ı doğal bir ortak olarak görmüştü. Nixon, alışılagelmiş görüşün yetki kullanımını hoş görmediği bir dönemde başkanlık ediyordu; Nixon'ı eleştirenler, hiç değilse gerekçelerinin saflığından dolayı Amerika'nın üstün geleceğini öne sürüyorlardı. Fakat yine de böyle bir görüş bu yanılsama üzerine kurulu bir politikanın kesinlikle öngörüle-

mez olan kendine özgü doğasıydı ve bu yanılsamanın üstesinden gelinmesi gerekiyordu. Ulusal çıkar kavramından etkilenmeyen duygusal sloganlar, tarihsel olarak aşırı izolasyon ile aşırı genişleme arasında gidip gelmemize neden olmuştu. Yeni "ahlak"ın bizi aşırı taahhütlerden kurtarması gerekiyordu. Fakat ahlaki iddialar, savaşlar kadar savaşlardan kaçınmamıza da yardımcı olmuştu; bu iddialar, başlangıç olarak bizi uzaktaki girişimlere dahil etmişti. Bu Amerikan istikrarsızlığı, uluslararası dengeyi sarsmış ve bize güvenenleri tedirgin etmişti. Sonuçta barışın sürdürülmesi tehlikeye girmişti. Entelektüel topluluğun Nixon'ı hiç sevmedikleri için gözden kaçırdığı şey amaçları araçlarla ve taahhütlerimizi imkânlarımızla ilişkilendirme konusunda aslında onların öne sürdükleri görüşü bizim de paylaşmamızdı. Bir duygusal aşırılığı diğeriyle değiştirmenin mantıklı olduğuna inanmadığımız için pek çoğuyla ilişkimizi kesmek zorunda kaldık. Aslında Vietnam tartışmasının bu kadar sertleşmesinin bir nedeni, Vietnam'a ilk dahil olmamıza hem karşı çıkanların hem de bizi destekleyenlerin aynı geleneksel evrensel ahlaki misyon anlayışını paylaşmasından kaynaklanmıştı.

Nixon yönetimini bu kadar "Amerikalı olmayan" yapan şey birbiriyle çelişen duygu karmaşasından bir muhakeme yetisi oluşturma ve tarihsel algımızdan tamamen farklı bir dünyaya uyum sağlama girişimiydi. İzolasyon politikası ile küresel müdahale arasında gidip gelme konusuna, daha yerleşik bir ulusal çıkar anlayışına göre yargıda bulunarak çözüm getirilmeliydi. Değerler ve ilkeler bu gayretimize ilham verip yönümüzü belirlememize yardımcı olabilirdi. Ama heyecanlandığımızda ya da hayal kırıklığına uğradığımızda çadırımızdan somurtarak bir anda aceleyle dışarı fırlamanın hiçbir faydası da olmazdı. Ahlaki değerlerimizin güven verdiği -fakat bunların yalnızca aşamalar halinde ve uzun bir süre içinde başarılabileceğini kabul ederek- hatalı tercihlerde bulunduğumuzu, gerekeni tam olarak yapmadığımızı ve denge ve manevra konusunda tatmin edici sonuçlara varamadığımızı öğrenmemiz gerekirdi.

Önünde "çağın gereksinimlerini karşılamayan" sıfat grubunu görmeden güç dengesini idrak edememiş kişilere bunu öğretmek son derece zorlu bir işti. Yine de Amerika'yı yeni gerçekleriyle ve nükleer çağın getirdiği o korkunç tehlikeyle uyumlu bir şekilde barışa götürmek için inisiyatif alan -ve bazı insani dürtüleri söz konusu olduğunda son derece sert biri olan- bu hatalı adamı en iyi anlayan yabancı liderlerin, Amerikan liberalizminin tutarsız ve dik başlı temsil-

cileri yerine Richard Nixon'ı tercih ettiklerini açıkça ifade eden kişilerin Uzun Yürüyüş'ün iki kır saçlı veteranı Mao ve Chou olduğunu görmek o dönemin en az rastlanan ironilerinden biri değildi. Mao ile Chou'nun Nixon'ı övme tarzları, Çinlilerin hemen göze çarpmayan o pohpohlamalarından daha fazla algılanabiliyordu. Bir asır önce Bismarck, "Duygulara hitap eden bir politika mütekabiliyet tanımaz" diye yazmıştı. Egemen uluslar için öngörülebilirlik, istikrarsız bir şekilde ortaya çıkan mükemmellikten ya da duruma özgü dile getirilen ahlaki söylemlerden daha önemlidir. Bu uluslar, eylemlerini zaman içerisinde uzun süreler boyunca diğer ulusların sergileyecekleri davranışa göre şekillendirmelidir; kendi ülkelerindeki mevcudiyetlerini sürdürebilmeleri ve uluslararası güvenlikleri buna bağlı olabilir. Dolayısıyla bu da geçmişte birini komünist olmakla suçlayanla dünya devrimi için mücadele verenin birbirlerini buldukları felsefeleri ve kökeni aşan müşterek jeopolitik çıkar düzeyindeydi.

Önümüzdeki yıllarda büyük bir itinayla gelişecek bu temaslar sayesinde Amerika ve Çin'in birbirini destekleyeceği fakat taktiklerini neredeyse hiçbir zaman birbirlerine göre açıkça ayarlamayacakları bir ilişki ortaya çıkmıştı. ABD'nin (Şanghay Bildirisinde yer alması hâlâ beklenen) Japonya ile ittifakına daha önce düşmanlığı olan Çinli liderler, kısmen kararlı bir şekilde bastırmamız sonucunda da olsa, bu ittifakı Amerika'nın Batı Pasifik'te aralıksız bir şekilde devam eden çıkarının bir garantisi ve Japonya'nın tekbaşınacılığının dizginlenmesi olarak göreceklerdi. Çinliler, yakında Japonya ile Amerika arasında devam eden bu yakın ilişkiyi güçlü bir şekilde destekleyeceklerdi. Bir keresinde Mao, Asya'yı ziyaret ettiğimde Pekin'de olduğu kadar Tokyo'da da zaman geçirmemi tavsiye edecek kadar ileri gitmişti; Japonya'nın itibarına saygı duyulmalıydı. Mao'ya, tavsiyesine uyacağımı söyledim. Aslında Çinliler, ABD-Japon ilişkilerinin ABD-Çin ilişkilerinden daha önemli olduğunu gittikçe daha fazla vurgulamaya başlamışlardı. Pekin'le olan ilişkimizin avantajlarından biri, bir öncelik seçimi yapmamız ya da Pekin'in istediği şekilde hareket etmemiz için Çin'in ne bize ne de Japonya'ya baskıda bulunmasıydı.

Yıllar geçtikçe Çin'in ekonomik ve askerî açıdan güçlü bir Batı Avrupa'ya olan ilgisi, -sadece yarı şakacı bir tavırla Çin Halk Cumhuriyeti'ni en güçlü NATO müttefiklerimizden biri olarak adlandırdığım noktaya kadar- artmaya devam etmişti. Batı Avrupalı liderlerin Pekin'de At-

lantik savunmasının önemi hakkında duyduğu açıklamalar, Washington'da duyduklarından çok daha sertti. Ve Çin -tıpkı Japonya ile olan ilişkilerimiz gibi- Avrupa ile de yakın ilişkiler içerisinde olmamızı istiyordu. Çin, Filipinler ve Tayland'daki varlığımızı zımnen teşvik ediyordu. Pyongyang'ın temel çizgisini takip ederken askeri birliklerimizi Kore'den geri çekmemiz yönünde de bize asla baskı yapmıyordu. Haklı olarak, Asya ve Avrupa'daki güç dengesinin muhafaza edilmesi için ABD'nin gücünün gözler önüne serilmesinin çok önemli olduğunu düşünüyordu. Her ziyaretimde Çinli liderler, Avrasya'nın hayati önem taşıyan güney kısmına -Türkiye, İran ve Pakistan- dikkat etmemizi açıkça dile getiriyorlardı. ABD'nin (ve Çin'in) yakın dostu olan bu üç ülkenin güvenliği, Sovyetlerin Hint Okyanusu'na ilerlemesinin önünde bir engel olması ve Orta Doğu'da Sovyet yanlısı radikalizmin kontrol altında tutulması açısından büyük önem arz ediyordu. Sovyetlerin Orta Doğu'daki etkilerini azaltmanın en iyi yolunun müzakereler olduğunun farkında olan Çinli liderler, bu konudaki çabalarımızı sürekli teşvik ediyorlardı. Latin Amerika'ya pek ilgileri olmasa da Sovyetlerin bir ajanı olarak düşündükleri Küba'yı hakir gördükleri belliydi. Çinliler, Sovyet destekli radikalizmin Afrika'da yayılmasına, bu radikalizmin Fransa dışındaki herhangi bir Batı ülkesinde yayılmasından daha fazla endişe ediyorlardı.

Çin, çok kritik bölgelerde daima istikrar sağlayan güç olmuştur. Çin'in amacının, ABD'nin planlarını desteklemek değil, Sovyet yayılmacılığını sınırlamak olduğuna hiç şüphe yoktu. Eğer Moskova'nın kendi etkisini yayma dürtüsü Sovyet sisteminin doğasında bu kadar çok varsa, ki onsuz yaşaması mümkün değildi, işte o zaman bu Sovyet karşıtı bir yaklaşım olurdu. Moskova sınırlandırılmış bir dış politika izlediği sürece hem Pekin hem de Moskova ile yakın ilişkiler kurulması konusunda sorun çıkmazdı.

Çin'in hedefleriyle bizim hedeflerimizin her bakımdan aynı olduğunu varsaymak, aşırı derecede tehlikeli olabilirdi. Pekin, bizi Sovyetlerle karmakarışık bir ilişki içinde görmeyi o kadar çok isterdi ki bu sayede Washington'la iş birliğine dayalı bir ilişki için herhangi bir bedel ödemesine de gerek kalmayacaktı. Bu tür koşullarda Amerikan seçeneğinin sağladığı koruma da "kendiliğinden" gelecekti. Çinli liderler tartışmasız şekilde; ABD'nin Moskova ile Pekin'e eşit mesafede durma politikasında, Pekin'e meyletmesinden daha çok -çünkü komünist devlerden sadece daha güçsüz ve daha fazla tehdit altında olan ülkey-

di- düzgün bir iş birliğini arzu ediyorlardı. Bizim açımızdan, yeni ilişkinin kalıcılığı konusunda herhangi bir yanılsamamız yoktu. Pekin ve Washington, her şeyden önce Çin'in psikolojik becerisi ve eğer eskiden olmuşsa bile artık var olmayan ABD'nin Çin ile ilgili duygulara hitap eden anısıyla duygusal bir bağa dönüştürülen bir mantık evliliğine giriyorlardı. Çin tek başına ayakta duracak kadar güçlendiğinde, bizi gözden çıkarabilir. Hatta çıkarları gereği bir müddet sonra bize düşman bile olabilir. Ondan önce, Sovyetler Birliği eğer Çin'e yönelik bir askeri saldırı ile izolasyonundan kurtulmaya çalışmazsa bizimle olan gerginliği azaltma çabasına bile girebilir. Fakat yine de Çin'in uzun vadeli politikası ne olursa olsun, bizim orta vadeli çıkarımız Çin ile iş birliği yapmak ve dış baskılara karşı Çin'in güvenliğini sağlamak üzerineydi.

Çin inisiyatifinin uluslararası istikrara katkısını anlamak için Vietnam Savaşı sırasında ve sonrasında Asya'daki Çin baskılarının Sovyetlerin küresel maceracılığına eklenmesi halinde dünyanın nasıl olacağını kendimize sormamız yeterliydi. Amerikan halkının umutlarını yeniden canlandırarak bizi güçten düşüren bir savaştan ve yurt içinde geçen zorlu yıllardan çıkarken bile bize yeni bir uluslararası düzen kavramı şekillendirme şansı vermişti. Dolayısıyla Çin'e yaptığımız açılımın nihai önemi, resmi görüşmelerden ziyade Nixon'ın ziyaretinde ortaya çıkan üstü kapalı anlayışlarda yatıyordu. Farklı -hatta birbiriyle çelişen- maksatlar gerçekleştiğinde olağanüstü bir paralellik görülmesi, gayriresmî olsa da ortak bir stratejinin temelini oluşturuyordu. Dış politikanın yürütülmesinde soyut olanın zaferiydi bu.

Nixon'a eşlik eden gazeteciler, yolculuğun uzun vadeli sonuçlarıyla ilgilenmemişlerdi. Brifingsiz geçen bir haftanın ardından çılgına dönen, bitmek bilmeyen ziyafetlerle son derece sıkıcı kadeh kaldırmalardan usanan ve belki de Nixon'ın bu girişiminden hiçbir şey çıkmayacağını düşünen gazeteciler, karınları tok olsa da yine de kafeslerine atılan çiğ etler nedeniyle kışkırtılan kaplanlar gibi Şanghay Bildirisi'ne saldırmaya başladılar. 28 Şubat'ta *Washington Post* şöyle bir haber yaptı:

> Başkan Nixon, ilk kez tüm Amerikan kuvvetlerini Tayvan'dan geri çekme ve askeri üslerini boşaltma taahhüdünde bulunarak Çinli komünistlerin taleplerini resmen kabul etti... Başkan'ın verdiği bu dikkate değer tavizler, ABD ile Çin arasında karşılıklı olarak bilimsel, teknolojik, kültürel, spor, gazetecilik ve ticari mübadeleleri "kolaylaştırmak" için Çinlilerle yapılan nispeten küçük bir anlaşma karşılığında verildi.

Başkanın verdiği tavizleri değerlendiren birçok gözlemci, Çinlilerin bu pazarlıktan daha kârlı çıktığını düşünüyor. Çinli yetkililer müzakerelerin sonucundan memnun görünüyordu.

Tayvan'dan çekilme taahhüdümüzün belli başlı koşullara dayanması gibi hegemonya ve güçten feragat etmeyle ilgili kısmın haberi yapan gazetecinin gözünden tamamen kaçtığı belliydi.

Bir televizyon yorumcusu, Amerika'nın Tayvan'a olan savunma taahhüdüne dair yazılı bir söz ya da onay bulunmadığını belirterek bildiride Çin'in "dev bir adım" attığını ve karşılığında çok az şey verdiği sonucuna vardı. Çin'in Tayvan'la olan savunma anlaşmamızı alışılmış şekilde kınamasını ihmal etmesi aslında bir Çin tavizi olarak ele alınabilirdi. Çünkü Ch'iao Kuan-hua'nın da bana ifade ettiği gibi böyle bir taviz, Çin'in uzun süredir sahip olduğu konumundan vazgeçtiğinin bir göstergesiydi. Her halükârda aynı yorumcu, Çin topraklarında Tayvan'a olan savunma taahhüdümüzü yinelediğimi görmezden geliyordu.

28 Şubat'ta *Detroit Free Press*'te, aynı derecede etkili bir başka gözlemci şu yorumda bulundu: "Onlar Tayvan'ı aldılar; biz ise Çin böreğini." *Newsday* ise şu manşetleri attı: "Elveda dalgaları; şok dalgaları" ve "Uzlaşma -ABD, Çin ile Kurulan Diplomatik Köprü için Yüksek Geçiş Ücreti Ödedi." *Boston Globe*'un manşeti ise şu şekildeydi: "Nixon, Tayvan Konusunda Taviz Veriyor, Geri Çekilme Taahhüdünde Bulunuyor." İşinin ehli olan Avusturyalı bir muhabirin şu değerlendirmesine atıfta bulunuldu: "Tayvan'la ilgili kısım için bütün hafta mücadelesini sürdüren Chou, en sonunda istediğini elde etti." Benzer şekilde *Philadelphia Bulletin*'deki manşet şöyleydi: "Tayvan Konusunda Teslim Olan Nixon Eve Dönüyor." Güvenilirlik açığı çağında, formülasyonlarımızın mantıksız olduğu kadar gerçek olarak da görülebileceğini Çinliler kabul ettiğinde anlaşmaya varılmıştı.

En sonunda, özellikle Nixon'ın Washington'a vardığı zaman yaptığı açıklamada taahhütlerimizin hiçbir şekilde etkilenmediğini belirtmesiyle bu dehşet verici manşetler durulmaya başladı. *Christian Science Monitor*, aklıselim bir şekilde şöyle yazmıştı: "Başkan Nixon'ın kabul ettiği şey hâlihazırda yapmakta olduğu şeydi." Savunma Antlaşması yürürlükte kaldığı sürece "hiçbir şey değişmez." *Washington Post*, 29 Şubat tarihli başyazısında Şanghay Bildirisi'ni akıllıca analiz etti ve Tayvan'ı "gözden

çıkardığı" için Nixon'a yöneltilen suçlamalara karşı arkasında durdu; bu arada suçlamalar *Washington Post*'un kendi muharibinden gelmişti. Yine de her şeye rağmen neredeyse her Amerikan ailesinin televizyon ekranından da şahit olduğu üzere Nixon'ın Pekin ziyaretinin görsel etkisiyle olumsuz haberler alt edilmişti. Bir kez olsun Beyaz Saray'ın halkla ilişkiler stratejisi başarılı olmuş ve diplomatik işlevini de yerine getirmişti. Televizyon görüntüleri, yazılı basına üstün gelmişti; ABD halkı, bir zamanlar düşman olan bir ülkenin başkentinde bir Amerikan Başkanı'nın büyük bir heyecanla karşılandığı gösteriyi izledikten sonra yazılı basında ortaya çıkan karmaşık analizlere ilgi göstermemişti.

Ayrıca tüm bunların ardından gelenler, her iki tarafın gerçek öncelikleri hakkında şüpheye yer bırakmamıştı. Uzun yıllardır, Taipei ile diplomatik bağlarını koparmak zorunda kalmadan Pekin ile siyasi bir ilişki kuran tek ülke ABD olmuştu. Nixon'ın ziyaretinin üzerinden geçen yıllar boyunca Çinli liderler bize, Mao'nun Tayvan'ın ikincil bir sorun olduğu yönündeki görüşünü tekrar tekrar vurguladılar; ana ortak sorun, uluslararası dengenin korunmasıydı. Her şeyi tam olan fakat bir tek adı konmamış diplomatik bağlardan hoşlanıyorduk; her haliyle düzenli ve samimi bir iletişim kanalı kurmuştuk ve Pekin'i yıllar öncesinden tanıyan Batı hükümetlerinin çoğundan Pekin'le daha sık bir şekilde görüşüyorduk. 1973 yılında (Vietnam Anlaşması'nın ardından) birbirlerinin başkentlerinde irtibat bürolarının kurulmasından sonra iki ülke dost devletler arasındaki ilişkileri karakterize eden ekonomik, kültürel ve insanlar arası alışverişi daha geniş çapta teşvik etmek için gerçek elçiliklere bile sahipti. Eksik olan tek unsur, Çinli liderlerin rakip bir büyükelçilik varken Washington'a ayak basma konusundaki isteklilikleriydi.

Bazılarının ulaşamamaktan hayal kırıklığına uğradığımız hedefler olarak gördüğü ticari ilişkilerin büyük ölçüde artması, her iki taraf için de ikincil öneme sahipti. Çin tarafındaki isteksizlik, diplomatik ilişkilerin yokluğundan ziyade çoğunlukla Mao'nun ideolojik ve Orta Krallık'ın öz güvenine olan inancından geliyordu; Mao hayatta olduğu sürece başka hiçbir ülke bu konuda bizden daha iyisini yapamamıştı. 1977 ve özellikle 1978'de, yeni Çin liderliği Batı ile ekonomi ve eğitim alanındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla agresif bir şekilde hareket etti; ABD önemli bir katılımcıydı ve 1 Ocak 1979'dan önce resmi diplomatik ilişkilerinin olmaması nedeniyle çok az ceza aldı.

Fakat bu değişim o zamanlar bilinmediği için Pekin'den dönerken uçakta tuhaf bir kararsızlık hissi vardı. Nixon, gerçek bir diplomatik zafer kazandığını kavramayacak kadar uluslararası meseleleri fazla iyi anlamıştı. Fakat ilk basın açıklamalarının ulusal havayı ortaya çıkarması durumunda eski muhafazakâr destekçilerinden gelebilecek tehlikeyi de anlayacak kadar politikti. Kendisini Nixon'ın muhafazakâr vicdanı olarak gören konuşma metni yazarı Pat Buchanan, asık suratlı biriydi. Başkanlık maiyetinin en baskın geleneğinde Pat, Başkan'ın itibarının sarsılmasından, zararlı danışmanlarını (yani beni) sorumlu tutardı. (Başkan'ın liberal vicdanı olan Ray Price'ın da genellikle fikri ve hedefi aynıydı.) Döndüğünde neyle karşılaşacağını bilmeyen Nixon, endişelenmeye başlamıştı. Buna hiç gerek yoktu. Barış için uğraşan bir başkanın fotoğrafları, sonuçsuz kalan bir savaş nedeniyle yıllarca devam eden kargaşa nedeniyle tükenmiş bir ülkeyi gayrete getirmişti. Nixon, Başkan Yardımcısı'nın liderliğinde her iki partinin Senatör ve Kongre üyelerinden oluşan bir grup tarafından Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'nde zaferle karşılandı. Nixon, dinleyicilere başarılarını hatırlatmak ve aynı zamanda "ABD'nin herhangi bir ülkeye vermiş olduğu sözün arkasında durduğumuzu" açıkça belirtmek için bu olaydan faydalandı. Akşam saat onda ofisime vardıktan beş dakika sonra önde gelen iki muhafazakârı, Vali Ronald Reagan ile Senatör Barry Goldwater'ı aradım. Hem benim Şanghay'da hem de Başkan'ın Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'nde ifade ettiğimiz üzere Başkan, Tayvan konusundaki taahhüdünden vazgeçmediği sürece her ikisi de desteklerini esirgemeyeceklerini dile getirdiler. Reagan, Çin ziyaretinin harika bir televizyon "deneme yayını" olduğunu ve bir dizi haline getirilmesi gerektiği konusunda espri yaptı.

Ertesi gün Nixon, hem Temsilciler Meclisi'nde hem de Senato'daki iki partinin liderleriyle bir araya geldi ve tam desteklerini aldı. Sevinçten yerinde duramayacak hale gelen Nixon, tüm sorunlarını bir çırpıda halledebileceğini bile düşündü. Toplantı sona erdiğinde, Senatör Fulbright'ı durdurdu ve Vietnam konusundaki eleştirilerine bir son vermesini istedi çünkü bu çok hassas bir konuydu ve bu konu hakkındaki tartışmaların devam etmesi durumunda "ipler kopabilirdi". Nixon parmağını şaşkın Fulbright'a doğrulttu ve "Tamam mı Bill, anlaştık değil mi?" dedi. Biraz şüphe içinde kalan o seçkin Senatör öylece kalakaldı ve başını tamam anlamında salladı (ya da belki

de hayır anlamında sallamıştı); Kongre irtibat ekibinden tarihçi Tom Korologos bu konudan çok emin değil.

Basına Şanghay'da olduğundan daha ayrıntılı bilgi verdim ve ayrıca Senato Dış İlişkiler Komitesi ile de gayriresmî olarak görüştüm. Büyük olaylara eşlik eden mekanizma harekete geçmişti. Büyükelçilerin bilgilendirilmesi gerekiyordu. En can sıkıcı olanı Tayvan Büyükelçisi James Shen ile yaptığım görüşmeydi; aslında Tayvan'ın güvenliğini tehlikeye atacak herhangi bir taahhütte bulunmamıştık fakat yine de tüm bu süreç adanın statüsüne ters düşecekti. En titiz ve her şeyi merak edip soran ziyaretçim Japonya Büyükelçisiydi; Pekin'e yaptığım önceki gizli gezimi kaçırmış olan büyükelçi, bu kararlılığıyla devam ettiği sürece büyük bir sırrın ortaya çıkmasında başarısızlığa uğramayacaktı.

Çin'e yaptığımız yolculuk gittikçe büyük bir başarı olarak algılanmaya başlamıştı. Çin ziyareti nedeniyle Amerikan halkının umutları yeşerirken Vietnam meselesi takıntılı bir konu olmaktan çıkıp üstesinden gelinmesi gereken zorlu bir konu haline gelmişti. Uluslararası ilişkilerde devrim yaratan yönetim, Amerikan halkının en derin endişesini ihmal ettiği gerekçesiyle bu kadar kolay bir şekilde suçlanamazdı.

Bir defa daha başarının Nixon'ı başarısızlıktan çok daha fazla tedirgin ettiği ilginç bir olayla karşı karşıyaydık. Yeteri kadar itibar göremediğini düşünen Nixon, bu olayı ciddi biçimde kafasına takmış gibi görünüyordu. Çin ziyaretine daha fazla dikkat çekecek bir halkla ilişkiler kampanyası yürütmeleri için hiç durmadan mesai arkadaşlarına baskıda bulunuyordu. Herhangi bir eleştiriye anında karşılık verilebilsin diye basını dikkatle takip etmeye başlamıştı. Bazı yorumcuların, Şanghay Bildirisi'nde Çinlilerin kendi konumlarıyla ilgili yaptığı açıklamaların bizim konumumuzla ilgili yapılan açıklamalardan daha agresif olduğu yönündeki eleştirilerini okudu. Bu nedenle 9 Mart'ta bana gönderdiği bilgi notunda tutumumuzu daha ılımlı bir şekilde ifade etmek için bu "kararın" arkasında yatan karmaşık görüşleri ve analizi basına açıklamamı istedi. Böyle bir yaklaşımı tercih etmesinin nedeninin de geçmişe dayandığını ifade etti ve 1959'da Sovyetler Birliği'nde yaptığı ve *Altı Kriz* adlı kitabında geçen konuşmasını okumamı istedi. Chou En-lai ilk başta farklı ve çelişkili ifadeler kullanma fikrini önermiş olsa da, metnin neredeyse tamamını Ekim 1971'de Chou ve ben Washington'a danışmadan hazırlamış olsak da, Nixon bu konudaki yaklaşımımızı ve

içeriğini ancak ben döndükten sonra öğrenmiş olsa da, doğru olanın bu olduğuna karar verdi ve sanırım tüm bunları düşünerek basına her şeyi benim açıklamamı istedi:

> İki temel nedenden ötürü konumumuzla ilgili açıklamanın üslubu konusunda bir karara vardığımı belirterek söze başlayabilirsin. Birincisi, konumumuzu ne kadar agresif bir şekilde ifade edersek Çinlilerin de aynı koşulda agresif olmaları gerekirdi. Konumumuzu çok sağlam fakat saldırganca olmayan bir tarzda öne sürmemizin sonucunda, prensip olarak ödün vermeyen Çinliler, söylem açısından geçmiş yıllarda yaptığı açıklamalar kadar sert olmayan bir şekilde konumlarını belirttiler.
>
> İlk kez Çinli liderlerin, çekirdek kadronun ve bir dereceye kadar Çinlilerin bile Amerikan tutumunun nasıl ifade edildiğini görecekleri ya da duyacakları bu belgede, konumumuzu belirtirken mümkün olan en büyük gayreti göstermem gerektiğine karar verdim. Bu sayede bildirinin inanılabilirliği de sağlanmış olacaktı. Şayet konumumuzu daha agresif ifadelerle ortaya koymuş olsaydık karşı tarafa hiç inandırıcı gelmezdi; çünkü diğer tarafta 22 yıldır devam eden propaganda nedeniyle, bildiriyi okuyan ya da bildiri okunurken radyodan dinleyenler ifadelerin çok sert ve keskin olduğunun farkına vardıklarında bildiriye inanmaları pek de mümkün olmazdı.

Şanghay Bildirisi için Nixon'ın hakkını kesinlikle vermek gerekiyordu. Teknik işleri kim yaparsa yapsın politikadan her zaman için sorumlu olan kişi Başkan'dır. Ekim ayında geri döndüğümde, daha usule uygun açıklamaları kendisine takdim ettiğimde daha az cesur bir başkan, farklı açıklamalar nedeniyle geri çekilebilirdi. Bu önemsiz olay, Nixon'ın Çin'e yaptığı tarihi açılımda gösterdiği gözü pekliğin etkisini azaltmamıştı. Yine de burada izah edilen, hayali gerçekleştirme eğilimiydi: yalın karakter vasıfları yanında, düşüncelere dalan ve içine kapanma özelliğiyle ilk başta hatalı olan, ardından çok sayıda dış politika başarılarıyla mahvedilen bir başkanlık.

Nixon'ın ima ettiği şeyi Haldeman açıklığa kavuşturdu. 14 Mart'ta Haldeman, bana gönderdiği bilgi notunda brifinglerimde asıl meseleye gereğinden fazla odaklandığımı belirtti; basına ve her şeyden önce televizyonda tüm bu başarıların gerçekleşmesini mümkün kılan büyük kişisel meziyetleri öne çıkararak Başkan'a daha iyi hizmet edebilirdim. Yardımcı olmaya çalışan Haldeman'ın bilgi notunda, bu büyük meziyetlerden onunun yer aldığı bir liste de bulunuyordu. Hiçbir müzakereye katılmayan Haldeman tüm bu bilgileri ancak

tek bir kaynaktan almış olabilirdi. Oval Ofis prosedürüne aşina olan herkes için bu bilgi notu tanıdık bir sahneyi çağrıştırıyordu: Haldeman, (ben de dahil olmak üzere) her Beyaz Saray görevlisinin kıyafetinin bir parçasıymış gibi yanında taşıdığı sarı bloknota Başkan'ın neler düşündüğünü yazıyordu. Haldeman'ın yazdıklarının bir kısmı son derece isabetliyken diğer bir kısmı ise epeyce tuhaftı; genel olarak bakıldığında ise hepsi alakasızdı. Liderler performanslarını sergilemek için ellerinden geleni yaparlar; tarihin tek ilgilendiği şeyin bu olduğu konusunda şüphe yoktur. Nixon'ın duruşunun söylemlerinden ziyade eylemlerine bağlı olduğu yönündeki görüş, yönetimin yaşadığı sıkıntılardan biriydi. En büyük başarıları sırasında bile güven vermiyor gibiydi. Nixon'ın bu duruşu, telaşlı bir şekilde destek arayışına girdiğini gösteriyordu; gerçekleşmesinin pek mümkün olmadığı kanıtlanan sonu gelmeyen bir arayıştı bu. Bu nedenle Nixon'ın olayların gidişatına inanması da gittikçe güçleşiyordu. Nixon'ın bu duruşu, inkâr edilemez başarılarını süsleme ihtiyacına ya da başarı ihtimali son derece yüksek olan durumlarda bile garanti peşinde koşmasına yol açıyordu. Watergate skandalının psikolojik özü de buydu.

1972 yılında hâlâ olayların içinde bulunduğumdan bu bilgi notlarını biraz keyifle biraz da dargınlıkla olsa da okudum. Bugün ise bu bilgi notlarını pek duygusuzca bulmuyorum; başarılarla ve övgü dolu sıfatlarla gün gibi ortada olan başarılarıyla kendini avutan yalnız bir adam. Nixon, ziyaretinin en önemli hedefine ulaştığı için bu ziyaretten zaferle çıkmıştı. İki güçlü ulusun liderleri birbirlerini ölçüp tarttıktan sonra birbiriyle uyumlu dış politikalar izleyerek dünya diplomasisinde devrim yaratabileceklerine karar vermişti.

Savaş sonrası dönemin iki kutupluluğu sona ermişti. Yaratıcı, dayanıklı ve entelektüel ABD'ye daha fazla talep gelecekti fakat bununla beraber yeni fırsatlar da doğacaktı. Sürecin sonunda, dört çalkantılı yıl boyunca hem çok arzuladığımız hem de epeyce acı çektiğimiz bir gerçek vardı: onurlu bir şekilde müzakere ederek Vietnam'da barışın sağlanması.

XXV
HANOİ ZAR ATIYOR: VİETNAM BAHAR SALDIRISI

İşgal

Çin'den dönüşümüzün üzerinden dört hafta geçtikten sonra Vietnam'da uzun zamandır beklenen saldırı sonunda gerçekleşti. 30 Mart'ta Kuzey Vietnam topçu ve piyade birlikleri Quang Tri vilayetinin kuzeydoğusunda bulunan Güney Vietnam üslerine koordineli saldırılar düzenledi. Dört yıl önce bombalamanın durdurulmasıyla ilgili anlaşmaları tamamen hiçe sayan üç Kuzey Vietnam tümeni, tamamı Sovyetler Birliği tarafından verilen iki yüzden fazla tank ve çok sayıda 130 mm geri tepmesiz yeni silahlarla Askerden Arındırılmış Bölge (DMZ) boyunca akın akın gelmeye başladılar. Yeni askeri birlikler, bir önceki yıl Güney Vietnam'ın Laos'a düzenlediği saldırının yönünü tersine çevirerek 9. Kara Yolu boyunca Laos'tan Güney Vietnam'a sızıp Güney Vietnam'ın kuzeyini işgal etmek ve Ashau Vadisi üzerinden Hue'ye saldırmak için hazırda bekliyordu. Dağlık merkezi bölgelerde Kontum ve Pleiku şehirlerini tehdit eden kaygı verici askeri birlik yığınakları vardı. Kamboçya'dan gelen üç Kuzey Vietnam tümeni, içinde Saygon'un da bulunduğu 3. Askeri Bölge'ye doğru ilerlemeye başlamıştı. Orada da her an bir düşman saldırısı bekleniyordu. Vietnam çatışmasının bir "halk savaşı" -Güney'de bir gerilla ayaklanması- olduğu iddiası artık sona ermişti; bu, tamamen tümen gücünde olan Kuzey Vietnam düzenli ordusu tarafından yapılan bir işgaldi.

Washington'da, her zamanki gibi büyük olayların başlangıcında tam olarak neler olup bittiğini anlamak zordu. 31 Mart (Kutsal Cu-

ma) gibi erken bir tarihte Bakan Laird, düşmanın çok büyük bir saldırı gerçekleştirdiğini bildirdi. Fakat ilk başta Pentagon'dan gelen açıklamalar ortalığı biraz olsun yatıştırır türdendi. Bize söylendiğine göre, General Abrams saldırının henüz kritik bir aşamaya gelmediğini düşünüyormuş; Güney Vietnam ateş destek üsleri saldırıyı şimdilik savuşturuyor gibiydi. En üst düzeyde karar almaya şu an için gerek yoktu. İki gün boyunca saldırılar, kısmen savaşın iyi gidiyor gibi görünmesi nedeniyle yalnızca büyük bir düşman araştırması olarak göz önünde bulunduruldu; eğer bu uzun zamandır beklenen komünist saldırısı ise belki de sivil yetkililer Nixon'ın sürekli tekrarladığı büyük çaplı bir misillemeyle karşılık verebileceğinden çekiniyorlardı.

1 Nisan'da Nixon, DMZ'nin kırk kilometre kuzeyiyle sınırlı olmak üzere Kuzey Vietnam'daki askeri yığınaklara hava saldırıları düzenlenmesi yönünde emir verdi. Fakat Vietnam Savaşı'nın yıllardır süregelen hayal kırıklıklarından biriyle karşı karşıyaydık; havadan yapılacak operasyonları engelleyen kötü hava şartları. Azami irtifa sürekli 2.500 fitin altında olduğundan, kuzeye çok az uçuş gerçekleşebilirdi. Amiral Moorer'ı günde birkaç kez arayıp daha havalanıp havalanmadığımızı sorup duruyordum; ilk kırk sekiz saat boyunca aldığım cevap hep olumsuz yöndeydi. Hiçbir kabahati olmayan zavallı Moorer, sürekli tacizlerime ve iğneleyici laflarıma katlanmak zorunda kalmıştı. Bana öyle geliyordu ki Hava Kuvvetlerimizin tamamı sadece temmuz ayında çölde gerçekleşebilecek bir savaşta uçabilen hassas makinelerden oluşuyordu. Madem hava muhalefeti nedeniyle uçamıyoruz o zaman Kuzey'e doğru kırk kilometre boyunca pist üzerinde gitmelerini önerdim.*

2 Nisan'da Güney Vietnamlılar, DMZ'nin hemen güneyinde yer alan on dört üssü boşaltmak zorunda kaldı. Artık düşman saldırısının devam etmekte olduğuna dair hiçbir şüphe kalmamıştı. Önümüzdeki iki ay, Vietnamlaştırma için belirleyici bir sınav olacaktı. Şimdi, son üç yılın çabalarının ve ızdırabının ya işe yarayıp yaramadığını ya da esintideki bir toz bulutu gibi kaybolup kaybolmadığını görecektik.

* Sortilerin yüksek oranlı iptali neredeyse takıntım olmuştu. İsteğim üzerine Laird tarafından 19 Ağustos'ta gönderilen bilgi notunda hiç de iç açıcı olmayan istatistikler yer alıyordu. 8 Mayıs ile 12 Ağustos 1972 arasında, %42'si hava muhalefeti nedeniyle olmak üzere Kuzey Vietnam'da öncelikli hedeflere yönelik planlanan tüm saldırıların %53'ü iptal edilmişti.

Sonucu ne olursa olsun bu saldırının savaşı sona erdireceğini düşünüyordum. Bu saldırı, Hanoi'nin son hamlesiydi. Öyle ya da böyle artık ciddi müzakereler olacaktı; müzakerelerin asıl konusu savaş alanında hangi tarafın galip geleceğine bağlıydı. Güney Vietnam düşerse, savaş bir bozgunla sonuçlanabilirdi. Eğer Saygon bizim de desteğimizle tüm Kuzey Vietnam ordusunu durdurursa Hanoi'nin anlaşmaya varmaktan başka seçeneği kalmayacaktı.

Bunların dışında daha büyük riskler de vardı. Vietnam'da başarısız olursak dış politikamızın dayanıklı tasarımı tehlikeye girerdi. Moskova zirvesi -şayet olursa- Sovyet silahlarının (ilk olarak Hindistan-Pakistan ve şimdi de Hindiçin) Amerikan çıkarlarına yönelik iki başarılı saldırının arka planında gerçekleşecekti. Kremlin'deki soğukkanlı güç hesaplayıcılarının gözünde müzakere pozisyonumuz acınacak derecede zayıf olacaktı. Çin, ABD ile olan ilişkilerinin değerini yeniden gözden geçirebilirdi. Vietnam politikamızın gerçekliği hakkında ne düşünürlerse düşünsünler müttefiklerimiz, verdiğimiz kararları ve olaylara ne kadar hâkim olup olmadığımızı sorgulayacaklardı. Dünyanın diğer bölgelerinde, silahların üstünlüğüne inananlar cesaretlenecekti; bu da Orta Doğu'yu kararsızlığa düşürüp yerinden oynatabilirdi. Siyasi bir teslimiyetten kaynaklanacağını düşündüğümüz vahim sonuçlar askeri bir çöküşle daha da ağırlaşacaktı. Bu felaketi önlemeye kararlıydık; saldırıyı durdurup savaşı onurlu koşullar altında sonlandıracaktık. Vietnam Savaşı'nın son ama belki de en sancılı yükü bizim sırtımızda idi.

Birikim

1972'de gerçekleşen düşman saldırısı uzun zamandır bekleniyordu. Kuzey Vietnamlılar 1968'de, Başkanlık seçimlerinin olduğu yılda gerçekleşen büyük darbenin etkisini anladıklarını göstermişlerdi. Şimdi ise Kuzey Vietnamlıların gerçekleştirdiği saldırı, tam da kuvvetlerimizin artık epeyce azaldığı an olan Vietnamlaştırma sürecindeki kritik dönemle aynı zamana denk gelmişti ve haliyle böyle bir durumda Hanoi, Güney Vietnamlıların kendi savunmalarıyla bu saldırıyı durdurup durduramayacaklarını da görmek istiyordu. 1970 yılındaki Kamboçya saldırımız ile 1971 yılındaki Laos kurak mevsim saldırısının temel amacı, şu anda karşı karşıya olduğumuz acil du-

rum için Hanoi'nin zaman çizelgesini altüst etmekti. Saldırılar teknik olarak yalnızca aralıktan temmuza kadar süren kurak mevsimde gerçekleştirilebildiğinden, saldırılarımız Hanoi'nin her yıl tedarik hatlarını yeniden inşa etmek ve stokları yenilemek için gereken değerli zamanlarını tüketmelerine neden olmuştu. Kazanılan her ayın Güney Vietnam'ın direnme kapasitesini arttıracağını umuyorduk; Hanoi'nin gücünün azalması ise saldırıya geçmeleri durumunda saldırının etkisini önemli ölçüde hafifletirdi. Gerçekten de Kuzey Vietnam saldırısı bizim beklediğimizden iki ay sonra gerçekleşti ve hiçbir zaman da koordineli bir ivme kazanamadı.

1971'in ikinci yarısı boyunca Hanoi'nin yaptığı basın açıklamaları kaygı vericiydi. 20 Eylül 1971'de NSC toplantısında brifing veren Dick Helms, önemli ölçüde düşman takviye kuvveti ve DMZ'nin hemen karşı tarafında büyük bir saldırı gerçekleşme ihtimalinin olduğunu bildirdi. Tam o sıralarda, Hanoi'nin bizimle gizli müzakerelere olan ilgisinin de azaldığı her halinden belliydi; yedi madde ve dokuz madde hakkında yapılan görüşmeler Le Duc Tho yüzünden sekteye uğramıştı. Ekim 1971'de General Walters tarafından Hanoi'ye sunulan yeni teklifimize hiçbir yanıt gelmemişti; Le Duc Tho ile 20 Kasım'da yapılması planlanan görüşme, iddialara göre hastalığı nedeniyle üç gün öncesinden iptal edildi; karşılıklı olarak uygun olan başka bir tarihte buluşma teklifimiz göz ardı edildi.

4 Ocak 1972'de General Abrams, yeni bir saldırı olacağı konusunda uyarıda bulundu. 20 Ocak tarihli telgrafında, düşmanın "bizi şimdiye kadar karşılaştığımız en zor durumla karşı karşıya bırakmak için elinden geleni yapacağını" ifade etti. Abrams, Nixon'ın Pekin'e gitmesinden hemen önce Şubat ayının ilk yarısında bir saldırı olacağını öngördü. DMZ'nin kuzeyine yapılacak hava saldırıları ile düşmanın hazırlıklarını kesintiye uğratmak için yetki istedi. Bunun belirleyici bir savaş olacağını ve sahra komutanı olarak önceden azami esnekliğe ihtiyacı olduğunu da önemle vurguladı. Abrams, mesajını da gayet mantıklı bir şekilde şöyle bitirdi: "Son tahlilde, tüm bunlar bittiğinde Kuzey Vietnam'ın güney kesiminde vurulacak belirli hedefler de büyük bir sorun teşkil etmeyecek. Esas sorun, Vietnamlaştırmanın başarılı olup olmayacağı meselesidir."

General Abrams'ın taleplerini değerlendirmek için Üst Düzey İn-

celeme Grubu'yla 24 Ocak'ta bir toplantı yaptım. Kuzey'e tekrar saldırıda bulunmaya pek kimse yanaşmıyordu. Beyaz Saray, böyle bir saldırının Pekin gezisine zarar vereceğini düşünüyordu; Dışişleri Bakanlığı, bunun müzakere ihtimalini ortadan kaldıracağından çekiniyordu; Savunma Bakanlığı ise yeni bütçenin getireceği yükün altına girmeye isteksiz bakıyordu. Sınırlı bir alanda olsa bile, Kuzey'in tekrar bombalanmasının kesinlikle halkın tepkisini çekeceğinden herkes rahatsızlık duyuyordu. Bazıları ise karşılaştığımız tehdidi en aza indirme gayreti peşindeydi ki bir karara varma ihtiyacından kaçınmak için sıklıkla kullanılan bir yöntemdi bu. Grubun ortak görüşü, saldırının Dağlık Merkezi Bölgelerden geleceği yönündeydi; General Abrams'ın düşmanın DMZ'nin hemen üst tarafındaki bölgede konuşlanmasıyla ilgili endişesi hakkında anlaşmazlık vardı. 26 Ocak'ta Mel Laird güzel bir fikir öne sürdü. Kuzey'in bombalanması dışında Abrams'a istediği yetkiyi vermesini Başkan'a önerdi. Bunun yerine Güney'deki hava faaliyetlerinin arttırılmasını ve DMZ'ye daha fazla sensör yerleştirilmesini uygun buldu. Elbette, sensörler bize bir saldırı olup olmadığını haber verirdi; saldırıyı ne engeller ne de saldırıya karşı koyma kapasitemizi arttırırdı. Laird'in Kuzey'e yapılması düşünülen saldırıları onaylamaması fikrine iki neden yüzünden ben de katılmıştım; Nixon'ın Çin'e yapacağı ziyaretten iki hafta önce böyle bir saldırı akıllıca olmazdı ve yoğun ve baskıcı bir kışkırtma olduğu sürece buna misilleme olarak bombalamanın devam ettirilmesi mantıklı bir hareket olurdu. Her kriz için kendi hükümetlerini suçlamaya hazır olanları etkisiz kılmak için elimizden geleni yapmak zorundaydık. Bu nedenle gerçekleşecek bir saldırının boyutları hakkında yeteri kadar fikir edinene kadar bombalamanın başlatılması yönündeki yetkinin verilmesinin geciktirilmesini uygun gördüm.

Yine de kendimizi mümkün olan azami ölçüde güçlendirmek için bu beklemeyi lehimize çevirmeyi düşündüm. Hareket kabiliyeti için mümkün olduğunca çok sayıda helikopteri elimizde tutabilmek için kuvvetlerimizin geri çekilmesinin yeniden düzenlenmesi yönünde Laird'e baskıda bulundum. Ayrıca B-52'lerimizi, tüm hava koşullarında uçabilen uçaklarımızı ve uçak gemilerimizi güçlendirmeyi tavsiye ettim. Bu hedeflere ulaşmak için Nixon, 2 Şubat'ta NSC toplantısı düzenledi ve muhtemelen sert bir muhalefetle karşılaşacağından ve bu nedenle de desteğe ihtiyaç duyacağı için her zaman yaptığı gibi

Hazine Bakanı John Connally'yi de toplantıya davet etti. Başkan, önceden hazırlamış olduğum hususları dile getirdi (ne yazık ki toplantının kaydını bulamadım):

> ABD'nin yeterince destek olmamasına ya da kendi liderliğimiz veya belirleyiciliğimizdeki ihmalkârlıklara atfedilecek her türden başarısızlığa kesinlikle müsamaha göstermeyeceğim. Güney Vietnamlılara yardımcı olmak ve Hanoi'nin bu yıl içinde gerçekleştirecekleri saldırılara göğüs gerebilmeleri için hem gereken imkânlara hem de azme sahip olmalarını sağlamak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız.
>
> Son tahlilde düşman, savaşı sürdürerek hiçbir şey elde edemeyeceğinin farkına varana kadar bizimle ciddi bir pazarlığa girişmesini bekleyemeyiz. Bunun için yaklaşan kurak mevsimde gereken tüm gayreti göstermemiz gerekmektedir. Bu sancılı çatışmada bundan daha önemli bir dönem olacağını düşünmüyor ve her birinizden, başarının garanti altına alınması için atılabilecek her türlü ek adımlar konusunda öne sürebileceğiniz görüşü bir an önce dikkatime sunmanızı bekliyorum.

Nixon, NSC toplantılarında yalnızca en nadir durumlarda karar alırdı. Bu tür toplantılarda gelebilecek baskılardan kaçınmak isterdi. NSC'nin danışma dışında herhangi bir rolü olduğu yönündeki imalardan hoşlanmazdı. Bu nedenle takviye kuvvetlerin yola koyulması için gereken emri vermek üzere öğleden sonraya kadar beklemeye karar verdi; başka bir uçak gemisi, daha fazla B-52 ve tüm hava koşullarında uçabilen daha fazla uçak.

Bu arada, yurt içindeki durumumuzun gerektirdiği çelişkili ihtiyaçlarla karşı karşıya kalmıştık. Bu ihtiyaçlar, hazırlık önlemlerimizin en azından bir kısmını baltalıyordu. 13 Ocak'ta, Kuzey Vietnam kuvvetleri bir araya gelirken bile 1 Mayıs itibarıyla 70.000 Amerikan askerinin daha geri çekileceğini duyurmanın gerekli olduğunu düşündük. Üç yıldan daha kısa bir süre içinde, göreve geldiğimizde Vietnam'da hâlihazırda bulunan 545.000 askerden 480.500'ünü geri çekmiştik. Bunu, askeri durumu iyileştirirken ve Güney Vietnam'da hükümet tarafından kontrol edilen alanı genişletirken yapmıştık. Fakat askerlerimizi geri çekme arzusu bitmemeye başlamıştı; geri çekilme kendi içinde bir amaç haline gelmişti. Dolayısıyla yaklaşmakta olan saldırının iyice belirginleşmesiyle Mart ayı başlarında, kendimizi askeri birliklerimizin tavan sayısının aleyhine dönmeyecek şekilde kuvvetlerimizi arttırdığımız (B-52'ler, uçak gemileri) çelişki-

li bir pozisyonda bulurken Kara Kuvvetlerimizi de vaat edildiği gibi geri çekmeye ve 1 Mayıs'ta gerçekleşmesini beklediğimiz bir sonraki turda askerlerimizin geri çekilmesini planlamaya devam ettik. Nixon da ben de bu konuda verilebilecek en mantıklı kararı riske atabileceğimizi düşünmüyorduk ki böyle bir karar an meselesi olan büyük bir saldırı yaklaşırken geri çekilmeleri durdurmak yönünde olurdu.

Böylece Mart ayı, ulusal şizofreniyi yansıtan bir bekleme ve karar verme dönemine dönüşmüştü; geri çekilmeler, takviye kuvvetlerle birleştiriliyordu; misilleme tehditleri, belki bir kez olsun Hanoi'nin blöf yaptığına dair kısa süreli umut verici anlarla sürekli yer değiştiriyordu. Ne endişeliydik ne de kendimize güveniyorduk; aksine olayları kabullenmiştik. DMZ ve Dağlık Merkezi Bölgelerde eş zamanlı saldırılar bekleyen General Abrams, Kamboçya sınırından 3. Askeri Bölge'ye bakan üçüncü bir eş zamanlı düşman saldırısı olasılığını da göz önünde bulundurmaya başladı. 10 Mart'ta Nixon'a on gün içinde Güney Vietnam'da üç cephede birden saldırı olabileceğini söyledim. Sağduyulu birisi, silahların sınanmasını bizim istemediğimizi görene kadar Kuzey'e yönelik herhangi bir harekette bulunmamasını ifade ettim; ancak o zaman tüm gücümüzle saldırıya geçebilirdik. Bu arada, yakın zamanda gelen hava takviye kuvvetleri Güney Vietnam, Laos ve Kamboçya'daki düşman birikimini sekteye uğratmak ve saldırının başlamasını mümkün olduğu kadar uzun bir süre engellemek için kullanılmalıdır. Nixon, "Churchillvari strateji" olarak gördüğü şeyi öne sürdü: Güneydoğu Asya'daki tüm uçaklarımızı birkaç günlüğüne saldırı pozisyonundan çıkartıp sonra geniş çaplı büyük bir saldırı gerçekleştirmek için hepsini aynı anda kullanmak. Bana göre, ne zararlı ne de mantıklı bir öneriydi. Laird, Nixon'ın önerisini kabul etti. İki gün boyunca tüm uçaklar savaş pozisyonundan çıkartılıp üçüncü gün hepsi birden havalandı. Böyle bir taktiğin herhangi bir fark yaratıp yaratmadığı konusunda fikrim olmasa da neyin peşinde olduğumuzu anlamaya çalışan Hanoi'nin istihbarat analistlerini çılgına çevirmiş olmalıydı. Sebep ne olursa olsun -ister hava saldırıları ister önceki iki kurak mevsimde gerçekleştirdiğimiz saldırılar nedeniyle- Kuzey Vietnamlılardan beklediğimiz saldırının tarihi sürekli gecikiyordu. Yine de her geçen gün istihbaratımızın edindiği bilgiler doğrultusunda Hanoi'nin çok fazla hafta geçmeden tam güçle saldıracakları belliydi.

Diplomatik Manevralar

Kuzey Vietnam'ın askeri hazırlıkları Vietnam'da üç cepheyi birden tehdit ederken, biz de Hanoi, Moskova ve Pekin ile üç diplomatik cephede aktiftik. Nixon'ın 25 Ocak'ta yaptığı konuşmada gün yüzüne çıkardığı stratejimize devam ettik; buna göre, Hanoi ile yaptığımız gizli müzakerelerimiz ABD halkına açıklanmış, ABD hükümeti barışa giden her yolu denemiş ve Hanoi'ye müzakere seçeneğinin hâlâ geçerli olduğu açıkça belirtilmişti. Başkan'ın konuşmasının ertesi günü, 26 Ocak'ta Beyaz Saray'da gerçekleşen basın toplantısında da ifade ettiğim gibi:

> Karşımızda şimdi şöyle bir sorun var; acaba savaş tekrar mı başlıyor? Olası bir saldırıya göğüs gerebileceğimizi düşünüyoruz ve hatta böyle bir saldırının nedeninin bir müzakerenin başlangıcı olduğuna inanıyoruz. En azından 1954 ve 1968'de yaptıkları da buydu. Dolayısıyla onlara bir kez daha sesleniyorum: "Böyle bir şeye artık gerek yok ve gelin savaşa şu an son verelim."

O günün ilerleyen saatlerinde baş başa görüştüğüm bir başka gazeteciye de aynı hususu vurguladım. Ona, Kuzey Vietnamlıların muhtemelen bu yıl içinde askerî açıdan "ellerinden geleni yapacaklarını" ve eğer bunda başarısız olurlarsa şu anki teklifimize benzer bir teklifle bizimle pazarlık masasına oturacaklarını söyledim.

Nixon ve ben, savaşı olabildiğince çabuk bitirmeye çalıştık. Fakat bu konuda izleyeceğimiz strateji konusunda aramızda küçük bir fark ortaya çıkıyordu. Benim hedefim, bize en fazla sayıda seçeneği sağlayacak karmaşık bir ağ örmekti. Askerî açıdan sert bir şekilde misilleme yapmayı savunuyor olsam da sadece güce ya da hatta müzakere ihtimaline bel bağlamayı hiç istemiyordum. Benim görüşüme göre, diplomasi ile strateji birbirini desteklemelidir. Başarı şansını düşük olarak değerlendirdiğimde bile, askeri bir hareketin diplomatik bir hamlenin öncesinde ya da en azından eş zamanlı olarak yapılmasını her zaman daha uygun bulmuşumdur. Eğer bu önerim kabul edilirse diplomasimizin amacına da ulaşabilirdik. Yok reddedilirse, uzlaşımcı bir teklif, halkımızın da desteğiyle askeri çabalarımızı sürdürmemize yardımcı olabilirdi. Eleştirmenlerin, bir şekilde önümüze gelen fırsatları teptiğimize ilişkin suçlamalarını geçersiz kılarak öne sürdüğümüz onurlu koşullar altında direnmeye devam edebilirdik ki Viet-

nam'da oynanan oyunun adı buydu zaten. Elbette Kuzey Vietnamlılarla yaptığımız görüşmeler gizliydi. Fakat yine de tüm bu görüşmeleri yaparken her zaman için kamuoyunun nihai etkisini göz önünde bulundurdum. Üzerimizde çok fazla baskı olması durumunda ise Nixon'ın 3 Kasım 1969 ve 25 Ocak 1972'de yaptığı konuşmalarda olduğu gibi bu görüşmeleri ifşa etme seçeneğimiz de vardı.

Nixon genel olarak müzakerelere temkinli yaklaşırdı. Seçeneklerimizi arttırmaktan ziyade başarısızlığın kamuoyunda yaratacağı etkiye daha fazla önem veriyordu. Hem Hanoi'nin hem de muhafazakâr seçmenlerinin, müzakereleri zayıflıkla karıştırabileceğinden korkuyordu. Hanoi'nin, yurt içindeki desteğimizi baltalamak için müzakereleri kullanmak istediği konusunda Nixon'la hemfikirdim. Müzakere etmeyi reddederek bu stratejiyi etkisiz hale getireceğimizi düşünmüyordum. Böyle bir hareket, bizi hem uzlaşıma yanaşmayan taraf durumuna sokar hem de Lyndon Johnson'ı devirip ülkemizi bölen aynı baskılarla yüzleşmemize neden olurdu. Hanoi'nin diplomatik açıdan meydan okumasını kabul ettiğimiz takdirde, itibarımızı kaybetmeden barış tanımımızı daha da detaylandırarak bunu kendi avantajımıza çevirebileceğimize emindim; en azından savaşı bitirmek için yeterince çaba göstermediğimiz konusundaki argümanı etkisiz hale getirebilecektik.

Bu nedenle Nixon'a her zaman -kabul edecek olsa bile- Hanoi'ye sunulacak bir teklifi bekletmesi yönünde tavsiyede bulunurdum. Böylece elimizde alternatif bir program için komünistlerden bize periyodik aralıklara gelen teklifleri (sekiz madde, yedi madde, iki maddeli ayrıntı vb.) daha rahat bir şekilde değerlendirebilecektik. Bu stratejiyle, hem Hanoi'nin anlaşmaya yanaşıp yanaşmadığını anlayabilecektik hem de itibarımızı sarsabilecek koşullar ortaya çıktığında bu duruma direnip elimizde buna karşılık öne sürebileceğimiz bir programımız olacaktı. Genel toplantıları iptal ederek ya da barış görüşmelerine büyükelçi göndermeyi kabul etmeyerek bu tutumdan vazgeçtiğimiz birkaç olayda, kısa bir süre sonra kendimizi bir yandan Kuzey Vietnamlılarla mücadele ederken bir yandan da medyadan ve Kongre'den gelen eleştirilerle usule ilişkin konularda kamuoyunda yaşanan tartışmalarda hırpalanırken bulduk. Bu nedenle Nixon'ın 25 Ocak'taki konuşmasının yanına özel görüşmelerin yeniden başlama-

sı yönündeki talebimizi ekleyerek bu mesajı Hanoi'ye göndermemiz gerektiği konusunda tavsiyede bulundum. İstemeyerek de olsa Nixon bu teklifimi kabul etti. Mesaj 26 Ocak'ta gönderildi.

Aynı zamanda Moskova ve Pekin ile de iletişim kurduk. Nixon, Brejnev'e bir mektup gönderdi; General Walters da Paris'teki Çin Büyükelçisi Huang Chen'e bir not teslim etti. Huang, hâlâ ana bağlantımızdı. Her iki mesajımızda da aynı hususu vurguluyorduk; onurlu bir şekilde sunabileceğimiz tekliflerin üst sınırına varmıştık. Hanoi'nin saldırması durumunda çok sert bir şekilde karşılık verecektik.

Hem Pekin hem de Moskova gittikçe daha da huzursuz oluyordu. Komünist dünyadaki rekabette desteklerini kaybetmesinler diye her ikisi de Kuzey Vietnamlı müttefikine olan sorumluluğunda ihmalkâr davranmakla suçlanmak istemiyordu. Ne Moskova ne de Pekin, bizi kurtaralım diye riske girmeyi göze alıyordu. Yine de her ikisi de Hanoi'nin inatçılığı nedeniyle bizimle yıllardır geliştirmekte oldukları büyük tasarımların engellenebileceğinden çekiniyordu. Üstelik bizim vereceğimiz askeri tepkinin, içine düştükleri durumu daha da kötüleştirebileceğinden korkuyorlardı. Hanoi'nin bize meydan okuması halinde buna ciddi şekilde karşılık verecek olmamız, Moskova ve Pekin'in gerginliğini arttırıyordu.

Pekin'in cevabı -Çin'in (ya da hatta Moskova'nın bile) kamuya açık bir tartışmadan kaçınmaya çalıştığı durumlarda kullanılan özel kanalda- Vietnam müzakereleri hakkındaki hiçbir bilgisi olmadığı şeklindeydi; herhangi bir ulusal ya da ideolojik çıkar iddiasında bulunmuyor, sadece eleştirilerin hedefinde olan bir halka geçmişten kalan bir borcu olduğunu söyleyip bu hususta ahlaki yükümlülüğünü dile getiriyordu. Gelen mesajda önemli ölçüde belirtildiğine göre Çin, ABD'den Vietnam konusunda herhangi bir taahhütte bulunmasını hiç istememişti; Çin de aynı şekilde herhangi bir taahhütte bulunmamıştı ki bu da doğruydu. Çin, Hindiçin'i "bir ağ gibi sardığı" yönündeki iddiaları da reddediyordu. Bize öyle geliyordu ki Pekin aslına bakılırsa hiçbir konuda sorumluluk kabul etmiyordu. Pekin'in Hanoi'ye olan maddi desteği sınırlı kaynakları nedeniyle az olduğundan, Pekin'in bu umursamaz tavır bizim hedeflerimize ters düşmüyordu. Dolayısıyla biz de Çin'e fazla baskıda bulunmadık.

Temelde cevabı Pekin'le aynı olsa da Moskova, daha açık konuşmuştu. Müzakerelerden haberi olmadığını kabul etmek yeteri kadar güvenli değildi; aksine, Sovyetler müzakere siciline olan aşinalıklarını övünerek gözler önüne seriyordu. Genel olarak Moskova, Hanoi'nin pozisyonunu desteklese de bunu çok da tutkulu bir şekilde yapmıyordu. 7 Şubat'ta Dobrinin, Brejnev'in Nixon'ın mesajına verdiği cevabı iletirken son önerimizle ilgili yapılan argümanların Moskova adına ileri sürülmediğine dikkat çekti; tüm o argümanlar Kuzey Vietnamlılara atfedilmişti. Moskova bu karmaşık konumunu sonsuza kadar sürdüremezdi. Fakat Sovyetler Birliği, Hanoi'nin müzakere pozisyonunu en sonunda uygun bulmadan önce alışılmadık derecede uzun bir süre -bir haftadan daha fazla- oyalanmıştı. Sovyetler Birliği'nin bu durumu uygun bulmaları bile ancak Kuzey Vietnam büyükelçisinin Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Kosigin'i ziyaret etmesinin ardından ortaya çıkmıştı. O görüşme, Pravda tarafından büyükelçinin isteği üzerine gerçekleştiği şeklinde ifade edilmişti ki bu da Sovyetler Birliği'nin, kendisine bağımlı olan Kuzey Vietnam'dan kopma yönünde gösterdiği bir çaba anlamına geliyordu. *Tass*'ın bu konudaki yorumu ise dikkat çekici derecede sakindi.

Fakat yine de Moskova'nın Çinliler kadar kolay kurtulmasına göz yumamazdık. Hanoi'nin, planladığı saldırı için kullanacağı silahların neredeyse tamamı Sovyet yapımıydı. Eğer Moskova (sürekli iddia ettiği gibi), Hanoi'nin askeri çabasını teşvik etmediyse de en azından buna olanak sağladığı aşikârdı. Bu nedenle Kuzey Vietnamlılar saldırdığı takdirde Moskova'yla ters düşmeye kendimizi epeydir hazırlamıştık. Hanoi'nin askeri bir operasyon kararı alması durumunda Moskova zirvesinin tehlikeye gireceğini Dobrinin'e defalarca söyledim. Müttefikine baskıda bulunsun diye Moskova'ya ek bir teşvik vermek gerektiğinden, Sovyet liderliğiyle zirvenin hazırlanmasına yardımcı olmak için yılın başlarında Kremlin'in defalarca Moskova'ya gelmem yönündeki davetini kabul ettim. Fakat yine de ziyaretimi gerçekleştirmem, Moskova'nın savaşı sona erdirme konusunda herhangi bir atılımda bulunmasına bağlıydı; tercihen anlaşmaya varabilmemiz için yetki sahibi Kuzey Vietnamlı bir müzakerecinin Moskova'ya gelmesi.

Nixon, Çin'i ziyaret ederken bu konular hakkında birtakım kararlara varma işini Sovyetler Birliği'ne bırakmıştık. Çin'den döndük-

ten sonra Kuzey Vietnamlılara yönelik sözde Amerikan bombardıman saldırılarıyla ilgili Pekin ve Moskova'dan düşük düzeyde protestolar geldi. Anlaşılan Hanoi, kamuoyumuzu etkilemek ve müzakereleri ertelemek için bahane olarak kullandığı yanlış bilgileri müttefiklerine de aktarıyordu. Aslında bize yöneltilen suçlamaların hiçbir dayanağı yoktu çünkü Ocak ve Şubat aylarında Kuzey Vietnam'ın giderek artan kaygı verici birikimlerine rağmen Başkan'ın Pekin ziyareti sırasında kasıtlı olarak Kuzey Vietnam'a herhangi bir operasyon gerçekleştirmemiştik. Üstelik komünist saldırıyı "kışkırttığımız" konusunda yıllardır süren tartışmalardan kaçınmak için Mart ayındaki hava operasyonlarımızı bile durdurmuştuk. Hanoi açıkça "kardeş olarak gördüğü" komünist müttefiklerini diplomatik girişimleriyle ayağa kaldırmıştı; müttefikleri bu duruma karşı çıkmamış olsalar da yine de rahatsızlıklarını göstermişlerdi.

ABD, Çin ve Sovyetler Birliği gibi tüm büyük güçler Hindiçin'den daha büyük bir tuval üzerine resim yaparken, ilgilendiği sadece tek konusu ve saplantılı hırsı olan bir grup adam vardı: Hanoi'deki Politbüro. Savunmaya geçmeye pek alışkın olmayan bu adamlar, 2 Şubat'ta bir önceki Temmuz'da öne sürdükleri yedi maddeyi "iki maddeyle detaylandırdıklarını" beyan ederek Başkan'ın 25 Ocak'taki konuşmasına cevap verdiler. Fakat bu maddeler o kadar muğlak ve boştu ki Hanoi'nin batıdaki en ateşli destekçileri tarafından bile kabul edilmemişti. 26 Ocak'ta, Le Duc Tho'yla tekrar görüşmek istediğimizi bildirdiğimiz mesaja 14 Şubat'ta cevap geldi. Hanoi'nin görüşme teklifimizi kabul etmesine çok şaşırmıştık. Daha önce gelen cevaplarıyla pek alakası olmayan şekilde, 15 Mart'tan sonra bizim için uygun olan herhangi bir tarihte görüşebileceklerini bildiriyorlardı.

Kuzey Vietnamlıların bu tarz hareketlerine geçmişte hiç rastlamamıştık. Ayrıca gelen cevaptan uzlaşmaya razı oldukları o kadar çok anlaşılıyordu ki yine de tüm bunlar, Askerden Arındırılmış Bölge'nin hemen üst kısmında devam eden o hummalı askeri hazırlıklarla son derece tutarsızdı. O nedenle bir şeyler döndüğünü anlamalıydık. Hanoi daha önce hiç bu kadar ileri bir tarih vermemişti. (Vietnamlı olan Thieu -her zaman yaptığımız gibi onu bilgilendirdiğimizdemesajdaki ayrıntının hemen farkına varmıştı.) Hanoi, şimdiye kadar hiçbir zaman görüşme tarihini bize bırakmamıştı. Eğer aklımıza

gelmiş olsaydı, Hanoi'nin müzakerelerin yeniden başlamasını yaklaşmakta olan saldırısının zamanlamasına göre ayarladığı sonucuna varabilirdik. Görüşmelerin, büyük bir baskı altında hissedeceğimiz ve tedirgin olacağımız koşullarda gerçekleşmesini istediği belliydi. Gerçi böyle bir şeyin farkına varmış olsaydık bile yine de bildiğimiz yoldan ilerlemeye devam ederdik. Saldırıları başladıktan sonrasına kadar Kuzey Vietnam'a yapılacak bir karşı harekâtı geciktirme, yaklaşmakta olan saldırının üstesinden gelebilmemiz ve misillememizi alenen sürdürebilmemiz için politik ve psikolojik açıdan bizi en uygun pozisyona getirirdi.

Çin'e gitmeden bir gün önce -16 Şubat'ta- Hanoi'ye verdiğimiz cevapta Le Duc Tho ile 20 Mart'ta görüşmeye karar verdiğimizi bildirdik. "Askeri faaliyet düzeyini arttırarak bir tarafı askeri baskı altına alma girişimi bu görüşmelerin amacı ile tutarsızdır" diye uyarıda bulunduk. 29 Şubat'ta (Çin'den ayrıldıktan sonra), Hanoi'nin Paris'teki temsilcisi Vo Van Sung, General Walters'a Hanoi'nin cevabını iletti. Buna göre, Kuzey Vietnamlılar, ABD'nin önerdiği gibi "20 Mart'ta saat 11.30'da" toplantı için uygun olduklarını bildirdiler. Bu zarif ifade de son derece tuhaftı. Hanoi'nin bu kadar ileri bir tarihi kabul etmesi inanılır gibi değildi; kesinlikle şimdiye kadar görülmemiş bir şeydi. Yine ufak bir ayrıntıyı gözden kaçırmıştık.

Birkaç gün sonra Hanoi yüz seksen derece dönüş yaptı. 6 Mart'ta bize 20 Mart'ın artık uygun olmadığını bildirip toplantıyı 15 Nisan'a ertelemek istedi. Bahaneleri hiç inandırıcı gelmediği gibi direkt şüphe uyandırıyordu; ABD'nin, Başkan'ın Pekin'e gitmesinden hemen önce ve hemen sonra kapsamlı bir hava operasyonu planladığını dile getirmişlerdi. Bize yöneltilen suçlama sadece asılsız değil aynı zamanda saçmaydı da çünkü Hanoi iddia edildiği üzere uydurma hava saldırıları gerçekleştikten iki hafta sonra 20 Mart tarihini kabul etmişti. Hanoi'nin bize cevap vermesinden sonra gerçekleşen sözde saldırılar ise izlediğimiz stratejiyle tamamen tutarsızdı. Bu tür suçlamalardan kaçınmak için kuzeyden tamamıyla uzak duruyorduk.

Bu arada, Kuzey Vietnam diplomasisinin zamanlamasını kontrol eden şeyin yaklaşmakta olan saldırı olduğu bizim için artık iyice belirginleşmişti. Hummalı bir şekilde hazırlandıkları saldırıyı başlatıp Le Duc Tho ile yapacağımız görüşmeyi de askeri karşılık vermemi-

zi engellemek için kullanacaklardı; "müzakere" devam ederken saldırmaktan çekineceğimizi düşünüyorlardı. Ama bu seferki hamleleri çok acemiceydi; Hanoi kendine fazla güvenmişti. Müzakere yoluyla alternatif bir arayışa yöneldiğimiz herkesçe ne kadar çok bilinirse olası bir saldırıya şiddetle karşılık verme hakkımız da o kadar fazla olurdu ve bunu da yapmaya kararlıydık. Müzakereler için ne kadar çaba gösterdiğimiz ortaya çıkınca bu hususta herhangi bir hatamız olmadığı da açıkça anlaşılacaktı. Sağduyulu hiç kimse Hanoi'nin yalnızca kendi menfaati için uğraş verdiğini göz ardı edemezdi.

Dolayısıyla biz de sadece sözlü olarak tepkide bulunduk. Aramızda geçen görüşmelerle ilgili kayıtların üzerinden geçtikten sonra 13 Mart'ta sert bir mesaj gönderdik. Hanoi'nin suçlamalarını "tamamıyla reddediyorduk": "Bulguların dikkatlice yeniden incelenmesi sonucunda, 1 Mart - 6 Mart arasında ABD'nin hava saldırıları iddiaları bütünüyle asılsızdır." Diplomatik dilde, Hanoi'deki liderlere resmen yalancı diyorduk. Görüşme için önerdikleri 15 Nisan'ı geri çevirip bunun yerine 24 Nisan'ı önerdik. (Kesin olmamakla birlikte, 15 Nisan'da Japonya'ya gitmeyi düşünüyordum.) Askeri faaliyetlerin artmasına karşı tekrar uyarıda bulunmak için bu fırsattan istifade ettik.

Tüm bu zaman boyunca Paris'teki özel oturumlar, Kleber caddesinde yuvarlak bir masa etrafında devam etmekteydi. Oturumların başlaması, ülkemizi 1968'de ikiye ayırmıştı. Fakat bu oturumlarda diplomasi kayıtlarında da görüldüğü üzere büyük fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Dört yıllık müzakerelerde ve 140'dan fazla yapılan toplantıda en ufak bir sorun bile çözülememişti; ne kadar önemsiz olsa da bu uzunluktaki bir toplantı, tek bir başarıya bile ulaşılamayan tek düzenli toplantıydı. (Bu rekor bir daha da hiç kırılamadı; farklı bir toplantıda anlaşmaya varıldı; toplantının barışı sağlama sürecindeki tek rolü, sonuç alınamayan 174 toplantının ardından anlaşmaya varılması sebebiyle gerçekleşen son imza törenine katkıda bulunmasıydı.) Bu konuda tam yetkili temsilciler her hafta Majestik Oteli'nde bir araya geliyordu. Her büyükelçi önceden hazırlanmış konuşmasını yapıp kendilerine yöneltilen iddiaları çürütüyor ve ardından oturuma son veriliyordu. Daha sonra her biri ayrı ayrı olmak üzere basını bilgilendiriyordu. Xuan Thuy ve Nguyen Thi Binh Hanım, basın toplantılarının aralarında geçen görüşmelerden çok daha önemli olduğunu düşünüyorlardı.

Bu saçmalık sırasında Amerikan tarafını üç seçkin büyükelçi temsil etmişti: Henry Cabot Lodge, David Bruce ve şimdi de William Porter. Bu meseleye kendilerini tamamen adayan üç büyükelçinin ellerinden geleni yaptıklarını ne kadar söylesek az olur. Üçüne de şimdiye kadar tanıdığım en müstesna hariciyecilerden biri arka çıkmıştı; 1971'de Kore Büyükelçisi olarak atanana kadar heyetimizi bir arada tutan ve üstlerine destek veren enerjik ve yılmaz bir delege olan Phil Habib. Özel bir kanaldan gelmesi gerektiğini bildikleri halde, önemli bir gelişme olmayacağını bile bile her hafta gerçekleşen o uzun ve sıkıcı konuşmalara katlanmak için eşi benzeri görülmemiş derecede sabır göstermeleri, fedakârlıkta bulunmaları ve öz disiplinlerini kaybetmemeleri gerekiyordu. Artık hepsi Le Duc Tho ile yaptığım görüşmelerden tamamen haberdarlardı ve sık sık onların tavsiyelerine başvuruyordum. (David Bruce'dan bile görüşmelere katılmasını istemiştim fakat Güney Vietnamlı muhatabı görüşmelere katılmadığından Bruce bilgilendirilmenin daha iyi olacağını düşündü. En nihayetinde William Porter 1972'de gerçekleşen müzakerelerin son aşamasında masada kendisine yer buldu.)

Nixon, Kleber Caddesi'nde yapılan toplantıları hiçbir zaman sevmemişti. Görüşmeleri, bombalamanın durdurulmasıyla ilişkilendiriyordu çünkü bu toplantılar nedeniyle neredeyse 1968'deki seçimi kaybedecekti. Bu görüşmelerin, yurt içindeki desteğimizi baltalamak isteyen Kuzey Vietnamlılara her hafta televizyonda gerçekleşen oturumlarında onlara bir fırsat verdiğini düşünüyordu. Bu nedenle toplantıların çok da bir anlam ifade etmediğini göstermenin yollarını arayıp durmuştu. 1969'da görüşmelerden çekilen Lodge'un yerine yedi ay boyunca kimseyi atamamıştı. Şimdi eline yine bir fırsat geçmişti.

Hanoi bir hafta boyunca 31 Mart'ta gönderdiğimiz mesaja cevap vermeyince Nixon da Paris görüşmelerini askıya aldı. 24 Mart'ta yaptığı basın toplantısında, "görüşmelere ara vermeye" çalıştığımızı söyledi; düşman propaganda yapmak için Paris müzakerelerinden yararlanıyor ve bu nedenle "hiç umut yoktu".

Böyle bir hamleyi pek tasvip etmemiştim. Benim görüşüme göre, Kuzey Vietnamlıların gerçekleştireceği olası bir saldırıya karşı misillemede bulunmak için Paris müzakerelerinin askıya alınmaması daha iyi olurdu. Kuzey Vietnamlılar uzlaşmazlığımızın bir başka kanıtı ola-

rak bu kararımıza tepki göstermek zorunda kalacaklardı. Masaya tekrar oturalım diye propaganda yapmaya başlayacaklardı. Yurt içinde bizi eleştirenler konuyu tekrar gündeme taşıyacaktı. Er ya da geç direncimiz kırılacaktı; bir baskı taktiği olarak başlayan şey sonunda diplomatik bir geri çekilme olarak görülecekti. Şu an olan şey de zaten tam olarak budur. Hanoi, propaganda yapmaktan vazgeçmeyecekti; bombalamanın durdurulmasının Paris görüşmelerinde yasal bir dayanak teşkil ettiğini anlamışlardı. Tıpkı 1969 yılında Lodge'un yerine bir başkasını getirmeyi kabul etmememize tepki gösterip müzakerelerin ilerlemesi için Lodge'un yerine üst düzey bir temsilci atamamızı şart koştukları gibi şimdi ise Paris görüşmelerini yeniden başlatmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. 27 Mart'ta, saldırı hazırlıklarını neredeyse tamamlamış olan Hanoi -kamuya açık görüşmelerin daha önce yeniden başlatılması şartıyla- gizli bir görüşme için 24 Nisan tarihini kabul etti.

Nixon'a bu teklifi onaylamamız gerektiği yönünde tavsiyede bulundum. Sırf ana konusu büyük ölçüde bizim kontrolümüzde olan genel oturumlara katılmayı reddettiğimiz için gizli toplantıların başarısız olması durumunda, propaganda açısından büyük ölçüde dezavantajlı duruma düşerdik. Genel oturumlar her zaman bir hafta önceden planlandığından, Büyükelçi Porter'dan 13 Nisan için yeni bir genel oturum önerisinde bulunmasını istedim. 24 Nisan'da gerçekleşmesi planlanan gizli görüşmeden herhangi bir netice alınamazsa genel oturumları tekrar yarıda bırakabilirdik. O zamana kadar Kuzey Vietnamlıların planladığı saldırı hakkında daha fazla bilgi edinmiş olurduk. Nixon da aynı fikirdeydi.

DMZ boyunca gerçekleşecek saldırının büyük bir taarruz mu yoksa araştırma sondajı niteliğinde mi olacağından emin olamadığımız için 1 Nisan'da Kuzey Vietnam'ın tekliflerine cevabımızı ilettik. Bunker'a da ifade ettiğim gibi, amacımız "kusursuz bir mâkuliyet kaydı düşmek" ve Hanoi'ye, itidalimizin sınırlarına geldiğimize dair son bir uyarı vermekti. Hanoi'ye, Porter'ın 13 Nisan için genel bir oturum önereceğini söyledik ve bu temelde 24 Nisan'da gizli bir toplantı yapmayı planlıyorduk. Mesajımızın sonunda bir başka sert uyarı daha vardı:

> ABD tarafı, Kuzey Vietnamlıların son günlerde Askerden Arındırılmış Bölge yakınlarında ve başka yerlerde başlattığı askeri operasyonların ve

Kuzey Vietnam topraklarından Güney Vietnam hava sahasına füzelerin ateşlenmesinin bu görüşmelerin amacı ile tutarsız olduğuna dikkat çekmektedir. ABD tarafı, müzakerelerin başarılı olması için son derece ılımlı davranmaya gayret etse de askeri operasyonların artması halinde bu duruma kesinlikle kayıtsız kalmayacaktır.

Savaşın hiddeti, Hanoi'yle olan diplomatik dansımızı etkisi altına almak üzereydi. Mesajımızın Kuzey Vietnamlılara ulaştırıldığı gün olan 2 Nisan'da, Askerden Arındırılmış Bölge'ye riayet edilmesi konusundaki 1968 Anlaşmalarının açık bir şekilde ihlal edilmesi de dahil olmak üzere saldırının tüm kapsamı iyice belirginleşmişti. Fakat gerekçelerimizi bu sefer etkili olacak şekilde hazırlamıştık. Silahların sınanmasını önlemek için elimizden geleni yapmaya çalıştıktan sonra düşmana karşı koymak için artık psikolojik açıdan da güçlü bir konumdaydık; ayrıca askeri bakımdan da üstün gelmeye kararlıydık.

Hangi Strateji

Saldırının ölçeği belli olduğunda, hükümetimiz içinde farklı görüşler ortaya çıkmaya başladı. Saygın bir grup yetkili, mevcut yardım düzeyimizi krize neden olacak şekilde arttırmadan devam ettirerek olayları akışına bırakmamız gerektiğini düşünüyordu. Dışişleri Bakanlığı'ndaki yetkililerin büyük bir kısmı, Savunma Bakanlığı'ndaki sivil yetkililer ve benim yakın çalışma ekibimde yer alan sistem analiz uzmanları tarafından benimsenen bu görüşe göre Vietnamlaştırma çabalarımızın sonucunun belli olması an meselesiydi. Bu nedenle, biz kendimiz daha fazla gayret göstermeyip Güney Vietnam'ın kendini savunma kapasitesini arttırmamız gerekiyordu. Yakın çalışma ekibimden bana gönderilen bir bilgi notunda şöyle bir ifade yer alıyordu: "Esas önemli konu, bizim ne yaptığımızdan ziyade Güney Vietnamlıların ne yapması gerektiğidir ve hepimiz de bunun farkındayız."

Fakat ne Nixon ne de ben böyle bir şeyin farkındaydık. Kuzey Vietnam gaddar ve utanmaz bir şekilde silahların sınanması yolunu tercih etmişti. Aylarca bizimle oynadı; müzakereleri büyük bir saldırı için sis perdesi olarak kullandı. Müzakereler için üç yıl boyunca ciddi şekilde sürdürdüğümüz gayreti sonuçsuz bıraktı. Saldırıdan on gün önce 20 Mart'ta, Kuzey Vietnam Başbakanı Pham Van Dong, uzlaşı-

ma açık olmadığına dair dikkat çekici bir konuşma yaptı: "Tıpkı geçmişte olduğu gibi, saldırgan ABD yine şu iddiada bulunuyor: 'Müzakerelerde her iki taraf da yolun yarısını kat edip ortada buluşmalı ve yedi madde ile sekiz maddenin arasında bir orta yol bulunmalıdır.' Bu, tam bir gangster mantığıdır." ABD, "Nguyen Van Thieu kukla rejimine verdiği tüm desteği kesip taahhütlerinden vazgeçtiği" takdirde barış sağlanabilir. Daha önce de olduğu gibi savaşı bitirmemiz için şu anda yine bize tek bir çıkış yolu sunuyorlardı; müttefikimizi dağıtıp kayıtsız şartsız geri çekilmemiz. Konferans masasında boyun eğmemiştik; muharebe meydanında da eğmeyecektik.

2 Nisan'dan itibaren Nixon ile durumu günde birkaç kez gözden geçirmeye başladık. Washington Özel Çalışmalar Grubu neredeyse her gün bir araya geliyordu. 3 Nisan'da Başkan'a saldırının artık diğer meseleleri de tetikleyeceğini söyledim; ılımlılık gösterdiğimiz takdirde elimize bir şey geçmeyecekti. Saldırıyı savuşturursak akabinde anlaşmaya varılabilirdi. Kuzey Vietnamlılar bu uğurda her şeylerini ortaya koymuşlardı; başarısız olmaları durumunda müzakere etmekten başka seçenekleri olmayacaktı. Seçimlerin bitmesini beklerlerse, öngörülemeyen tepkilerinden korkabilecekleri ve son döneminde herhangi bir seçim baskısı altında olmayacak bir Başkan'la karşı karşıya kalabilirlerdi.

Nixon'a bu hususları hatırlatmaya gerek yoktu. Kuzey Vietnamlıların saldırması durumunda çok sert bir şekilde karşılık vereceğini yıllardır tekrar edip duruyordu. Üstelik söylediğini de yapardı. Yoğun bürokratik muhalefete rağmen yine de Güneydoğu Asya'daki Hava ve Deniz Kuvvetlerimizin sürekli takviyelendirilmesini emretti. Sortilere ilişkin tüm bütçe kısıtlamalarını kaldırdı. Deniz Kuvvetlerinin Kuzey Vietnam kıyılarının kırk kilometresine kadar uzanan yerlerini kontrol altında tutmalarını emretti. 4 Nisan'da Kuzey Vietnam'ın on sekizinci paraleline kadar olan kısımda taktik hava saldırılarına izin verdi (bkz. aşağıdaki harita). Fazladan yirmi adet B-52, dört F-4 avcı-bombardıman uçağı filosu ve sekiz destroyer daha Güneydoğu Asya'ya gönderildi. 4 Nisan'da Başkan'ın bu saldırıyı kesinlikle savuşturma niyetinde olduğunu WSAG'ye bildirdim. Bu koşullar altında Vietnam'dan çıkarsak, tüm dış politikamız tehlikeye girerdi. Varını yoğunu bu saldırı için seferber eden Hanoi, bozguna uğradığı tak-

dirde çok büyük ihtimalle bizimle anlaşmaya varmak zorunda kalacaktı. Her kuruma, saldırının püskürtülmesini mutlak öncelikleri yapması gerektiği konusunda talimat verdim.

Kuzey Vietnam: Kara Yolu Paketleri 1972

Fakat bu kararlılığımızı muharebe meydanında da sürdürmemizin zor olduğu ortaya çıktı. Bunun bir nedeni, bizi son derece hayal kırıklığına uğratan kötü hava koşullarıydı çünkü ilk hafta boyunca uçaklarımızın çoğu havalanamamıştı bile. On yıllık itidal ve üç yıldır devam etmekten olan geri çekilmeler sırasında askeri liderlerimiz arasında ortaya çıkan düşünce farklılıkları ve ruh halleri daha önem arz eden bir konuydu. WSAG'ye 5 Nisan'da şöyle bir açıklamada bulundum: "Ko-

mutanlarımızın, asgari düzeyde bir harekât istediğimizi ve hızlı bir şekilde Vietnam'dan çıktıktan sonra takdir göreceklerini düşündükleri izlenimine kapıldık. Komutanlarımız yeterince agresif değiller." Bu söylediklerimin hemen ardından sahra komutanı (Laird tarafından da desteklendiği üzere) ile Beyaz Saray arasında ciddi görüş farklılıkları ortaya çıkmaya başladı. Dört yıl boyunca General Abrams, şimdiye kadar bir Amerikan generaline verilmiş en takdir edilmeyen işlerden birini onurlu bir şekilde yerine getirmişti. 1968'de yönetiminde 540.000 kişilik bir kuvvet bulunuyordu fakat bir anda artan sınırlamalar nedeniyle eli kolu bağlanmıştı. Ona sürekli askerî açıdan hiçbir mantığı olmayan görevler veriliyordu. 1969'un ortasından başlayarak, Güney Vietnam'ın güvenliğini sağlarken ve Güney Vietnam kuvvetlerini kendi savunmalarını yapabilecekleri bir konuma getirirken, komutası altındakileri sürekli artan bir ivme ile dağıtması istendi. Bunu da dikkate değer bir ölçüde başarmıştı. Hanoi 1972'de saldırıya geçtiğinde, kırsal kesimin büyük kısmı şimdiye kadar olduğundan daha fazla olmak üzere Saygon'un kontrolü altındaydı; Güney Vietnam askeri birliklerinin çoğu büyük ölçüde ilerleme kaydetmişti. Aslında General Abrams, Amerikan Kara Kuvvetleri'nin küçük bir stratejik rezervinin bile neredeyse kesin olarak belirleyici olacağı bir savaşta, saldırıya karşı durması gerektiğinin farkındaydı. Üç yıldır komutanlığı, geri çekilme karargâhına dönüştürülmüştü. Şimdi ise hayati derecede önemli olan bu son savaşı kazanması isteniyordu.

General Abrams'ın bu yeni duruma hızla uyum sağlayamayacağını söylemek, mükemmel bir askeri lideri kötülemek anlamına gelmemektedir. Onunla ilk defa 1961'de kısa bir süreliğine Beyaz Saray Danışmanı olarak görev yaptığımda karşılaşmıştık. Abrams, o zamanlar Berlin Acil Durum Planlamasından Sorumlu Zırhlı Tümen Komutanı olarak bana mükemmel bir brifing vermişti. O zamanlar bile gözü pekliği ve hayal gücü, herkesin dikkatini çekmişti. Fakat Saygon'daki dört yıllık hayal kırıklığı, Abrams'ın bu niteliklerine ağır darbe vurmuştu. Görüşleri ile sivil otoriteye olan itaati arasında kalan Abrams, alışılagelmiş işlerle daha fazla ilgilenmeye başlamıştı. Laos operasyonu için bile normal operasyon prosedürlerini değiştirmeyi reddetmesi, kesin ve belirleyici bir sonuca ulaşılamamasına neden olmuştu. (Yine de asıl hata, ben de dahil olmak üzere tüm üst düzey yetkililerin bu sorumluluğu üstlenmek zorunda olduğu yeter-

siz güçlerle kesin bir sonuca ulaşmaya çalışma yönündeki girişimdi.) 1972'de Abrams, son derece sınırlı koşullarla Kuzey Vietnamlıların saldırısının farkına varmıştı. Washington üç yıldır onu Vietnam'dan çıkarmak için acele ediyordu; fakat şimdi birdenbire elindeki kısıtlı imkânlarla Vietnam'da başarması isteniyordu. Bazen ukalâca da olan cevapları, sahradaki komutanın ayrıcalıklarına ilişkin hırçın nutuklardı. Bunun üzerine bir noktada Moorer'a öfkeyle Başkomutanın da birtakım ayrıcalıkları olduğunu açıkça ifade ettim.

Abrams'ın büyük beklentileri olmasının önünde duran engellerden biri, savaş boyunca hava harekâtının tuhaf bir şekilde organize edilmesiydi. Bu durum, Pentagon bürokrasisi hakkında askeri gerçeklerden çok daha fazlasını gözler önüne seriyordu; aslında Washington bürokrasisine gereken zorunlulukların, stratejiden daha fazla olduğunu gösteriyordu. Kuzey Vietnam'a gerçekleştirilecek hava operasyonlarının amaçları doğrultusunda Kuzey Vietnam -Kara Yolu Paketleri- denilen belli başlı kısımlara ayrılmıştı ve her komutanın belirli hedef bölgelerinde farklı yetkileri vardı (bkz. yukarıdaki harita). Sadece altı bin beş yüz kilometre uzakta yer alan Hawaii'deki Pasifik Komutanlığı -CINPAC- tüm harekâttan sorumluydu. Bu Kara Yolu Paketlerinin 1965'te nasıl ve hangi gerekçeyle oluşturulduğu bürokratik psikoloji alanında çalışma yapanlara bırakılmalıdır.

Hanoi bölgesindeki hedefler, kuzeybatı demir yolu hatları ve DMZ'nin hemen üzerindeki kısım, Yedinci Hava Kuvveti'nin sorumluluğundaydı (Kara Yolu Paketleri 1, 5 ve 6a). Yedinci Filo ise Haiphong ve Kuzey Vietnam'ın kuzeydoğusunu hedef alan uçaklardan sorumluydu (Kara Yolu Paketleri 2, 3, 4 ve 6b). Bu kuvvetlerden biri dışında hepsi, Honolulu'daki CINPAC'a rapor veren Pasifik Hava Kuvvetleri ve Pasifik Filosu komutanlarına hesap veriyordu. General Abrams'ın yetki alanı, sadece Kuzey Vietnam'ın güneyinde yer alan hedeflerdi (Kara Yolu Paketi 1); o bölgede Yedinci Hava Kuvveti, Abrams'a rapor veriyordu. B-52'ler ise farklı yerlere tahsis edilmişti ve hepsi de eşit derecede karmaşıktı. Tüm bu B-52'lerin kontrolü Stratejik Hava Komutanlığımızdaydı (SAC) ve bu doğrultuda Güney Vietnam ile Kuzey Vietnam'ın en güneyinde yer alan bölgeler için koordineli bir şekilde Abrams'a tahsis edilmişti; diğer Kara Yolu Paketleri söz konusu olduğunda da SAC, ilgili komutan ile iş birliği içindeydi.

Kısacası, ortada kurumsallaşmış bir şizofreni vardı. Uçaklar, 1. Kara Yolu Paketi'ndeki hedefler için kalkar kalkmaz Abrams'ın uçaklar üzerinde artık yetkisi kalmıyordu; bu nedenle Kuzey'de yapılacak hava harekâtı, üzerindeki acil baskıları hafifletir miydi, yoksa kaynaklar başka amaca mı kullanılırdı, bir şey söyleyemiyordu. Fakat kaynakların başka bir amaç için kullandığı görüşündeydi. Kuzey'deki hava savaşı, hem kavramsal hem de organizasyonel açıdan Güney'deki savaştan farklılaşıyordu. Böyle bir durum, Washington'dan gelen politik kısıtlamalar kadar, hava harekâtının rastgele bir şekilde gerçekleştirilmesi ve öncelikler hakkındaki tartışmalara neden olmuştu. Benim ısrarım üzerine Nixon, bu komuta düzenlemelerini değiştirmek için birkaç girişimde bulundu; aslında Kuzey Vietnam'ın hiçbir kısıtlama olmadan bombalanmasının yeniden başlamasından hemen önce bu değişikliğin yapılması yönünde emir vermişti. Fakat bu karara Laird ve Moorer öfkeyle karşı çıktı. İlk baştaki planın ortaya çıkarılmasında etkili olan aynı kazanılmış haklar, herhangi bir değişikliğe gidilmesinin önünde engel teşkil ediyordu; Laird ve Moorer, oyunun bitmesine az bir süre kala iç tartışmaya girmeyip hâlihazırda yapmaları gereken çok fazla iş olduğunu düşünüyordu. Nixon'ın yeniden yapılanmaya ilişkin hemen hemen tüm girişimleri gibi, bu da iptal edildi. Nixon, başkanlığının en büyük dış politika krizine girerken bir iç bölünmeyi göze alamayacağına kanaat getirdi.

Bu nedenle Saygon'daki komuta merkezi ile diğer karar vericiler arasında hava varlıklarımızın Güney'deki savaşla sınırlı olup olmayacağı ya da Nixon'ın yapmaya istekli olduğu gibi Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başlamamız gerekip gerekmediği konusunda bir tartışmanın başlaması kaçınılmazdı. Artık Abrams'ın ya da Pentagon'un istediğinden daha fazla uçak mevcut olsa da yine de Saygon'daki komuta merkezi tüm bu uçakların Güney Vietnam'ı hedef almasını istiyordu. Vietnamlaştırmanın geçerliliğinin en iyi bu şekilde kanıtlanacağını düşünen Laird, Abrams'ı destekledi. Nixon, böyle bir şeyin çıkmaza sebep olacağını düşündü ki ben de ona katılıyordum. Ayrıca ne Hanoi ne de Hanoi'nin Sovyet ve Çinli hamileri baskı altında kalacaktı; basit bir ifadeyle Hanoi ilerlemesini durdurup yeni fethettiği topraklarda oturabilirdi; Moskova ve Pekin'in de herhangi bir konuda karara varması gerekmeyecekti. Kuzey Vietnam, 1968 yılında bombalamanın durdurulması yönünde yapılan anlaşmayı küçümser-

cesine ihlal etmesine rağmen yine de hiçbir çaba sarf etmeden istediğini elde edecekti. Mademki Hanoi artık meydan okuyordu, o zaman Nixon da hesaplaşmaya azimliydi. Askeri bir karara varılıncaya kadar daha fazla diplomatik bir hamlede bulunmanın yersiz olduğunu düşündü.

Savaşı Kuzey Vietnam'a taşımamız gerektiği konusunda Nixon ile hemfikirdim; ancak bu şekilde savaşa artık bir son verebilirdik. Aynı zamanda, Kuzey Vietnamlıların kısmen güçsüz olduğumuzu düşündükleri için bu şekilde hareket ettiklerine karar verdim. Gizli görüşmelerin defalarca ertelenmesi, Hanoi'nin saldırı için gerekli kuvvetleri bir araya getirmekte büyük zorluklar yaşadığını göstermişti. Hanoi'nin saldırısı, General Abrams'ın öngördüğü tarihten iki ay sonra gerçekleşti ve o zaman bile Kuzey Vietnamlılar üç kollu saldırılarını koordine etmekte başarılı olamamışlardı. Dağlık Merkezi Bölgelerdeki ve An Loc'taki saldırılar birbirinden o kadar uzaktaydı ki bu sayede hava gücümüz her birine ayrı ayrı olmak üzere eşit miktarda dağıtılabilir ve hatta Saygon'un stratejik rezervi, sınırlı ve koordinasyonsuz bir şekilde gerçekleşen saldırılara karşı başka yere de nakledilebilirdi. Kuzey Vietnam'ın karşı karşıya olduğu bu zorluklar, Kamboçya ve Laos operasyonlarıyla bizim hava tecridimizin birleşik etkisini yansıtıyordu. Üstelik, Pekin ve Moskova'yla olan girişimlerimizin Hanoi'nin üzerinde psikolojik bir baskı yarattığına dair hiç şüphe yoktu. Hanoi ile iki güçlü müttefiki arasında aylardır sürmekte olan anlaşmazlıklarına ilişkin raporlardan da haberdardık. Özellikle Hanoi'nin Pekin'den rahatsız olduğu gerçeği, Le Duc Tho'nun bana yaptığı bazı yorumlardan açıkça anlaşılıyordu.

Nixon ve ben büyük çaplı askeri bir müdahalenin önemi konusunda hemfikir olsak da Hanoi'nin hamileri olan Moskova ve Pekin söz konusu olduğunda, Hanoi'ye nasıl davranacağımız konusunda fikir ayrılığına düşmüştük. Kuzey Vietnamlıların gerçekleştireceği saldırının başarılı olması durumunda Sovyetlerle zirve olamayacağı konusunda tamamen hemfikirdik. Sovyet silahlarıyla desteklenen Hanoi karşısında bozguna uğrayıp küçük düşmemiz halinde Nixon'ın Moskova'ya gitme ihtimali tamamen ortadan kalkardı. Gerçi Nixon, Hanoi ve hamileriyle hep birlikte yüzleşmek isterken ben ise Kuzey Vietnam'ı izole etmek ve moralini bozmak için Moskova, Pekin ve

Hanoi'ye yönelik baskılarımızı farklılaştırmayı tercih ettim. Nixon, diplomasi alanında potansiyel bir zayıflık görürken ben ise bunu bir silah olarak değerlendiriyordum. Nixon, Pekin'in ve özellikle Moskova'nın Hanoi ile ilgili ne düşündüklerini bir araya getirmek istiyordu. Ben ise Pekin ile Moskova'nın çıkarlarıyla Hanoi'nin çıkarları arasındaki ayrımı daha da belirginleştirmeyi tercih ediyordum. En sonunda Nixon, Kuzey'e gerçekleştirilecek olan takviye edilmiş hava harekâtına herhangi bir müdahalesi olmadığı sürece Hanoi'yi komünist devlerden ayırmaya yönelik önerdiğim stratejiye onay verdi. Fakat yine de verdiği karar nedeniyle Nixon'ın içi pek rahat değildi ve önümüzdeki birkaç hafta boyunca birçok önemli hususta kendini gösterecekti.

Hanoi'nin saldırısından Moskova'yı sorumlu tutmak için Nixon'ın tercih ettiği yönde ilerlemeye başladım. Aynı zamanda Kuzey Vietnam'la bağlarını koparsın diye Moskova'ya gereken teşviki vermek için daha büyük çıkarlarını tehlikeye atacağını vurguladım. 3 Nisan'da Beyaz Saray'ın Harita Odasında Dobrinin'le görüştük ve Hanoi'nin saldırısında suç ortaklığı yaptığı için Sovyetler Birliği'ne ithamda bulundum. Saldırının devam etmesi halinde, Moskova'yı zirve öncesinde zor seçimlerle karşı karşıya bırakacak kesin önlemler almak zorunda kalacaktık. Bu arada, Moskova'yı özel olarak ilgilendiren meseleler konusunda attığımız adımları iptal etmemiz de gerekecekti. Örneğin, Moskova yaklaşık bir ay içinde oylama yapılması planlanan Doğu Anlaşmalarının onaylanmasını teşvik etmek için Batı Alman liderlere bir mesaj göndermemizi istemişti. Almanya'nın iç siyasetine bu ölçüde müdahale etme konusunda isteksizdik. Kuzey Vietnam saldırısını, her halükârda yapmakta isteksiz olduğumuz şeylerden kaçınmak için bahane olarak kullandık. Mevcut koşullar altında Dobrinin'e, Bonn'da aktif olamayacağımızı söyledim. Moskova, Güneydoğu Asya'daki konumumuzu baltalarken Avrupa konusunda bizden kendisine yardımcı olmamızı isteyemezdi. Kuzey Vietnam'ın eylemlerinin neticesinde Sovyetlerin birtakım önemli hedeflerinin tehlikeye girebileceği konusunda Kremlin'i uyardık.

Aynı gün Winston Lord'u, Çin BM Büyükelçisi Huang Hua'yı görmesi için gizlice New York'a gönderdim. Amerikan gemilerinin Çin'in, kara suları olarak iddia ettiği yer olan Paracel Adaları (Viet-

nam kıyılarında uzanan bir adalar zinciri) çevresine izinsiz girmesi nedeniyle Çin'in gösterdiği tepkiye (aktarıldığı üzere; aslında özel olarak iletilmeliydi) cevap vermek için gittiğimizi de resmi gerekçe olarak gösterdik. Bu, kısmen kara sularının belirlenmesi konusundaki bir anlaşmazlıktı. Pekin, sınırın yirmi kilometre olduğunu iddia ederken bize göre ise bu sınır beş kilometreydi. Çin'e yapılan her seyahatte bulunduğu ve Çinli liderlerle yapılan her toplantıya katıldığı için pek çok kişi tarafından tanınan Lord'un, Huang Hua'ya iletti̇ği "sözlü bildirim"de kara sularındaki hukuki konumumuzun hakları çerçevesinde Deniz Kuvvetlerimize adalardan yirmi kilometre uzaklıkta kalma yönünde talimat verileceği ifade ediliyordu. Fakat mesajımızın ana kısmında, Pekin'e Vietnam'daki çıkarımız hatırlatılıyordu. Çinlilere şimdiye kadar verdiğimiz mesajların hiçbirinde bu kadar keskin bir dil kullanmamıştık; buna göre Kuzey Vietnam'ın saldırılarına alenen arka çıktığı için Çin'i protesto ediyorduk. Pekin'in herhangi bir yanlış anlaşılmaya kapılmadan bu meselenin ABD için son derece önemli olduğunu vurguladık. Nitekim ABD'nin Hindiçin'de küçük düşmesinin Çin'in uzun vadeli çıkarlarına uygun olamayacağını da öngörülü bir şekilde belirttik. Mesajda, "büyük ülkelerin bu konuda ılımlı bir davranış sergilemeleri ve durumu daha da kötüleştirmemeleri gibi sorumlulukları olduğu" şeklinde bir de uyarı bulunuyordu. ABD'ye "askeri bir çözüm empoze etme girişimleri" sadece istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. Çin ile ilişkilerimizin geliştirilmesine "aşırı önem" verdiğimizi tekrar belirttik ve Vietnam'ın bu ilişkinin önünde bir engel olduğunu ima ettik.

Ertesi gün, 4 Nisan'da Sovyetler Birliği'ni resmen saldırıdan sorumlu tutmaya başladık. Talimatım üzerine Haig, Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü Robert McCloskey'den düzenli olarak verdiği brifingde Kuzey Vietnam'ın Güney'i işgal etmesinin sadece Sovyet silahlarıyla mümkün olabileceğine dikkat çekmesini istedi. Belki de tanıdığım en yetenekli basın sözcüsü olan McCloskey, kendisinden isteneni o kadar güzel bir şekilde yerine getirmişti ki söyledikleri hem diğer kurumların destekleyici yorumlarda bulunmasına yol açmış hem de zirve de dahil olmak üzere tüm ABD-Sovyet ilişkisinin tehlikede olduğuna dair spekülasyonları gün yüzüne çıkarmıştı. Bu, bizim istediğimizden biraz daha fazla olsa da doğru yönde ilerleyen bir yanılmaydı.

Aynı gün Hanoi'ye niyetimizin ciddi olduğunu göstermeye karar verdik. 13 Nisan'da Paris Konferansı'nın genel oturumlarına kaldığımız yerden devam edeceğimizi bildirmiştik. Gündemin önemi ile ters orantılı olan ayrıntılı prosedürlerin ardından, normalde bir hafta önce ya da 6 Nisan itibarıyla resmi bir teklifin yapılması gerekirdi. Gerçekleşecek saldırının sinirleri bozması nedeniyle Kuzey Vietnamlılarla görüşme talep etmenin anlamsız olduğu ortaya çıktı. Bu nedenle 6 Nisan'da Hanoi'ye iletilmek üzere Paris'e gönderdiğimizi mesajda Hanoi'ye fikrimizi değiştirdiğimizi bildirdik:

> Kuzey Vietnam hükümeti, 1968 Anlaşmalarını açık bir biçimde ihlal ederek Güney Vietnam hükümeti topraklarına yönelik askeri operasyonlarını yoğunlaştırmıştır. Askeri faaliyetin bu kadar ciddi şekilde artması ve Cenevre Anlaşmalarının ve 1968 Anlaşmalarının ihlal edilmesi nedeniyle Büyükelçi Porter 13 Nisan 1972 tarihi için genel kurul talebinde bulunmayacak. 20 Nisan'daki genel kurula ilişkin alınacak karar, o sırada mevcut olan koşullara bağlı olacaktır.

24 Nisan'daki gizli toplantı hakkında hiçbir şey söylemedik; görüşmeyi iptal edip etmeme kararını Hanoi'ye bıraktık.

Tesadüf eseri, 6 Nisan'da gönderdiğimiz mesaj, Kuzey Vietnamlılardan (1 Nisan'da gönderdiğimiz ön teklifimize cevap olarak) gelen mesajla çakıştı. Gönderdikleri mesajda, Hanoi'nin gizli toplantıdan ne beklediği ifade ediliyordu. Önceki her anlaşmayı ihlal eden bir saldırının ortasında küstah muhataplarımız, Kuzey Vietnam'ın bombalanmaması konusundaki "taahhüdümüze" bağlı kalmamız koşuluyla gizli toplantıya katılacaklarını belirttiler. Aslında hava muhalefeti nedeniyle bombalamaya daha başlamamıştık. Yine de Kuzey Vietnam'ın hâlihazırda her anlaşmayı ihlal etmiş olması nedeniyle ABD'yi "taahhüdüne" bağlı kalmaya zorlamak sıra dışı bir küstahlık gerektirirdi.

6 Nisan'da Dobrinin ile bir defa daha görüştüm. Ona mevcut durumun kabul edilemez olduğunu söyledim. Ocak ayında Dobrinin'i de uyardığım gibi, Kuzey Vietnamlıların saldırması durumunda savaşın sonucunu belirleyecek şekilde bir karşılık vermek zorunda kalacaktık. Sovyetlere gelince, bu saldırıların planlanmasında ya bu işle ilgileri vardı ya da ihmalkârlıkları böyle bir saldırıya neden olurdu. Her iki olasılık da hiç iç açıcı değildi. Şekillenmekte olan çeşitli an-

laşmalar açısından Moskova'ya neyi kaybedeceğine dair bir fikir vermek için zirve hazırlıklarımızı kısaca gözden geçirdim. Savaşı mümkünse müzakere yoluyla, gerekirse güç kullanarak bitirmek konusundaki kararlılığımızı vurguladım.

Bir yandan diplomatik baskıda bulunurken bir yandan da askeri birliklerimizi takviyelendirmeye devam ettik. 9 Nisan'da yirmi sekiz B-52 daha Guam'a gönderildi. 10 Nisan'da beşinci bir uçak gemisinin Vietnam'a gitmesi emredildi. Newport kruvazörü ile bir başka uçak gemisinin Atlantik'ten Güneydoğu Asya'ya doğru hareket etmesi yönünde talimat verildi. Nisan ayının ilk haftasının sonunda havanın da düzelmesiyle Kuzey Vietnam'daki taktik hedeflerin bombalanmasına başlanabilirdi. Kuzey'in on dokuzuncu paralele kadar olan kısmına saldırının başlatılması yönünde emir verildi.

Askeri yapıyı ölüm ve yıkım saçmak için sabırsızlanan bir yapı olarak tanımlayan savaş karşıtı eleştirmenler, neredeyse tüm takviyelerin en azından Pentagon'un sivil liderliğinin muhalefetine rağmen gerçekleştiğine şaşıracaklardı. Bütçe maliyetlerinden endişe eden ve Vietnamlaştırmanın kaderini belirlemek için saldırıdan faydalanmaya istekli olan Pentagon'daki siviller, genel olarak savaş meydanındaki kuvvetlerin hâlihazırda yeterli olduğunu savunuyorlardı. Böyle bir argüman, sistem analizinin sonucu ortaya çıkan komplike hesaplamalar göz önünde bulundurulduğunda mantıklı olabilse de yine de işi kökünden halletmek ve dışarıdan gelebilecek müdahaleleri engellemek açısından yeteri kadar işe yaramayabilirdi. Diplomatik bir çözüm için baskıda bulunmak istiyorsak, savaştan galip çıkma konusundaki kararlılığımızı göstermemiz gerekiyordu; sadece bu şekilde ya savaşın sonlandırılması için Sovyetlerin aktif bir rol oynaması gerekecekti ya da diplomasimizin işe yaramaması durumunda gittikçe artan askeri baskılarımız karşısında Sovyetler, olacakları kabullenmek zorunda kalacaktı. Nixon'ın etkili liderliği, Pentagon'u yıllarca süren hayal kırıklığının neden olduğu uyuşukluktan kurtarıp kendine getirmişti; Nixon'ın verdiği kararların uygulanmasını ve diplomatik açıdan geliştirdiği stratejileri günbegün izleyerek ona arka çıktım.

Yeni birlikler Güneydoğu Asya'da bir araya gelirken, yakın çalışma ekibim de bu birliklerin nasıl kullanılacağına dair acil eylem planları hazırlamakla meşguldü. Direktiflerim doğrultusunda Al Ha-

ig tarafından hazırlanan 6 Nisan tarihli planlama belgesinde, Güney Vietnam kuvvetlerinin saldırıyı durdurmaması halinde bizim ne yapacağımız anlatılıyordu. Belgede, (Çin sınırı boyunca yer alan tampon bölge dışındaki) Kuzey Vietnam'daki tüm askeri hedeflerin bombalanması ve tüm Kuzey Vietnam limanlarına mayın döşenmesi öngörülüyordu. Aslında 8 Mayıs'ta uygulanacak olan plan buydu.

Nixon, Amerikan halkını saldırı hakkında bilgilendirmek için televizyona çıkmaya karar verdi. Nixon'ın yapacağı konuşmanın hazırlanması için Safire görevlendirildi.[1] Fakat birkaç gün sonra 10 Nisan civarında bu projeden vazgeçildi. Güney Vietnamlıların saldırıyı püskürtmeleri durumunda boş yere bir kriz ortamı yaratmanın gereği yoktu. Kuzey Vietnamlıların saldırısının şiddetlenmesi durumunda sert önlemler almamız gerekeceğinden Başkanlık konuşması için en uygun zaman da ortaya çıkmış olurdu. Fakat Başkan'a da ifade ettiğim gibi, başarısız olmamız durumunda bir değil, on konuşma bile kâr etmezdi. İç karartıcı ve felsefi bir konuşma yaptık. Nixon, başarısız olmamız halinde, bunun nedeninin tarihin büyük güçlerinin başka bir yöne doğru hareket etmesinden kaynaklandığını düşünüyordu. Sadece Güney Vietnam değil, tüm özgür dünya kaybedilecekti. Nixon'ın bu sözlerine "Hayır" diye karşılık verdim ve "eğer başarısız olursa, kemerlerimizi sıkmalı ve güçleri tersine çevirmeliyiz" diye de ekledim.

Diplomatik baskıda bulunmaya devam ettik. 8 Nisan'da Willy Brandt'in danışmanı Egon Bahr'a gönderdiğim mesajda, Sovyetler Birliği'ne yönelik tüm politikamızı yeniden gözden geçireceğimizi bildirdim. Altı aylık bir süre içinde ABD'nin çıkarlarının önünü tıkayan iki askeri saldırının Sovyet silahlarıyla gerçekleşmesi çok fazlaydı. Bu koşullarda detant politikasının artık gerekli olup olmadığı konusunda şüpheye düştük. Brandt'in Doğu ile olan antlaşmaları onaylaması sürüncemede kaldığından Bahr'ın bu düşüncelerimizi Bonn'daki Sovyet Büyükelçisi'ne aktaracağı kesindi. Ayrıca gereken baskıda bulunabileceğimizin de Moskova'ya hatırlatılması gerekiyordu.

Üçlü politikanın kesinlikle benzersiz bir uygulaması olarak düşünülebileceği üzere, Pekin ziyaretimden dönerken getirdiğim Çin-yapımı filmleri seyretmek için Anatoli Dobrinin'i Beyaz Saray'a davet

ettim. Kendisi daha önce bu tür filmlere ilgisi olduğunu söylemişti zaten. Film bittiğinde Dobrinin, Güneydoğu Asya'da çoğalmakta olan kuvvetlerimizin kaygı verici bir düzeye geldiğinden yakındı. "Anatol" dedim, "Kuzey Vietnamlıların saldırması durumunda savaşı kesinlikle bitirmek için son derece sert önlemler alacağımız konusunda sizi aylardır uyarıyoruz. Artık işler o noktaya vardı." Dobrinin, Moskova'nın Le Duc Tho ile planladığım 24 Nisan'daki gizli görüşmemin sonucunun verimli olmasını beklediğini ve Hanoi'yi de buna göre bilgilendirdiğini ifade etti.

Moskova'nın endişelendiği her halinden belliydi. Savaş devam ettiği sürece hiçbir koşulda görüşmeyeceğimiz konusunda Dobrinin'e uyarıda bulundum. Kuzey Vietnamlıların saldırıya son vermemeleri halinde çok sert tedbirler almak durumunda kalacaktık. Dobrinin, bu tehdidimize sesini bile çıkarmadı. Sovyetler, rakibin güçlü ve ciddi olduğunu düşündüklerinde pek üstünlük kurmaya çalışmazlar. Dobrinin, bu uyarıyı Moskova'ya ileteceğini söyledi; cevabın çok çabuk geleceğinden emindi.

Krizlerin anlatıldığı diğer bölümlerde de belirttiğim gibi, karşılıklı meydan okumalar başladıktan sonra durmak, ilerlemekten daha tehlikelidir. Bir tarafın hamlede bulunurken ufak bir süreliğine de olsa duraksaması, diğer tarafın bu tepkinin üst sınıra ulaşıp ulaşmadığını merak etmesine ve mevcut durumun sürdürülüp sürdürülemeyeceğini sınamasına neden olur. Rakibin, amaçları doğrultusunda bu riskleri göze almaya değmeyeceğine karar vermesi durumunda bu karşılıklı meydan okumalar sona erer ve hal böyle olunca risklerin de yüksek ve hesaplanamaz olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle hem diplomatik hem de askeri dayanaklarımızı arttırmaya devam ettik. 10 Nisan'da Dışişleri Bakanlığı'ndaki bir törene katılan Başkan, biyolojik silahların yasaklanması konusunda çok taraflı bir sözleşme imzaladı. Dobrinin de oradaydı. Bu fırsattan istifade eden Nixon, Sovyetler Birliği'ne, "büyük güçlerin büyük sorumlulukları olduğunu" ve "doğrudan veya dolaylı da olsa bu büyük güçlerin bir başka ülkeyi, komşularından birine karşı güç kullanması ya da herhangi bir silahlı saldırı gerçekleştirmesi için teşvik etmemesi" gerektiğini hatırlattı. Hanoi'nin saldırısından Moskova'yı sorumlu tuttuğumuzu üstü kapalı da olsa göstermiş olduk.

Başkan'ın söylediklerini daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmek için bir saat sonra Dobrinin ile bir araya geldik. Son iki gizli görüşmemizde Hanoi'nin bize uyguladığı yıpratma taktiklerine artık tepkisiz kalmayacaktık. Şayet Hanoi, müzakerelerin ortasında bir kez daha yeni teklifler öne sürüp bunları da duyurmuş olsaydı, gizli kanala da artık gerek kalmazdı. Dobrinin bu vesileyle Moskova'daki zirveye yanımızda yüz muhabir getirebileceğimizi dile getirdi. Anlaşılan, Kremlin'in önceliklerini değiştirmeye yetecek herhangi bir olay daha meydana gelmemişti.

Baskımızı sürdürmek için Sovyetlerle ilişkiler konusundaki Başdanışmanım Hal Sonnenfeldt'e SSCB ile hangi müzakereleri ağırdan alıp Kremlin'deki liderlerin ilgisini çekebileceğimizi sordum. Sonnenfeldt ise şu önerilerde bulundu; tahıl satışları konusunda Moskova'da devam eden ABD-Sovyet görüşmelerinin şimdilik sonuç vermemesini sağlamak; diğer müzakereler için de gereksiz dostane temaslardan kaçınmak; Ödünç Verme ve Kiralama ile ilgili yapılacak anlaşmalarda öne sürdüğümüz zorlu taleplerimizi devam ettirmek; diğer ikili görüşmelerin şimdilik durdurulması; katı tutumumuzu göstermek için Mayıs ayı başında Washington'a gelmesi beklenen Sovyet Ticaret Bakanı Nikolay Patoliçev'in bu ziyaretinden istifade etmek ve işlerin daha da kötüleşmesi halinde Patoliçev'in ziyaretini iptal etmek. Tüm bu önerileri uygun bulup onayladım. Onaylamadığım tek öneri, Küba'ya gitmekte olan Sovyet gemilerini taciz etmekti; böyle bir hareket gereğinden fazla kışkırtıcı olurdu.

Askeri baskıda bulunmamız gereken yer Vietnam'daydı. Başkan, Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleşen törende Sovyetlere uyarıda bulunmasından önce on iki B-52, Askerden Arındırılmış Bölge'nin yaklaşık 240 kilometre kuzeyinde, Kuzey Vietnam'ın Vinh Limanı'nın yakınlarındaki ikmal depolarını vurmuştu bile. B-52'ler, Nixon yönetimi tarafından Kuzey Vietnam'da ilk kez kullanılmıştı.* Bu operasyon, Kuzey Vietnamlıların saldırılarını durdurmazsa işlerin kontrolden çıkabileceğine dair bir uyarıydı.

10 Nisan çok hareketli bir gündü. Çin Dışişleri Bakanlığı, Kuzey Vietnam'a gerçekleştirdiğimiz hava saldırılarımızla ilgili olarak eşi-

* B-52'ler daha önce 1967'de Johnson yönetimi tarafından Kuzey Vietnam'a karşı kullanılmıştı.

ne daha önce pek rastlanmamış türden bir eleştiri yaparak komünistlerin Güney'de kazandıkları zaferi beğeniyle karşıladı. Eleştiride kullanılan polemik üslubuna rağmen, bu açıklamanın pek de önemli olmadığını düşündük. Bizim bombalamamızın kınanması, ideolojik bir dayanışmayı gösteriyordu; komünistlerin zafer listesi, Çinlilerin ilave kaynaklar üzerindeki her talebi önlemişti. Çinlilerin yaptığı açıklamada, geleneksel "kararlı" desteğin taahhüt edilmediğini ve ABD'nin de -önceki açıklamalarda olduğu gibi- Hanoi'nin şartlarını kabul etmesinin gerekmediğini belirttik. İlkbahar ve yaz ayları boyunca Çin, protestolarının çoğunu özel kanalla sınırlamış ve hatta neredeyse her durumda, Amerikan uçaklarının veya gemilerinin sadece Çin'in kontrolündeki hava sahasına ya da kara sulara girdiği durumlarda sesini çıkarmıştı.

Şu ana kadar saldırı üç cephede de tüm hızıyla devam ediyordu. Birkaç komünist tümen, DMZ boyunca 1. Askeri Bölge'de yer alan Quang Tri vilayetinin iç kısımlarına kadar girmişti. İkinci saldırı, Dağlık Merkezi Bölgelerde gerçekleşirken üçüncüsü ise daha güneyde Binh Phuoc vilayetinin merkezi An Loc civarındaydı. 20 Nisan için planlanan görüşmeyi iptal ettiğimizi 11 Nisan'da bildirdik. Hanoi'ye şunları söyledik: "Askerden Arındırılmış Bölge'nin Kuzey Vietnamlılar tarafından sürekli olarak alenen ihlal edilmesi ve askeri operasyonlarının Güney Vietnam'ın 3. ve 4. Askeri Bölgelerine kadar yayılması göz önünde bulundurulduğunda, 20 Nisan'da gerçekleşmesi düşünülen Paris Konferansı'na katılmanın artık bir anlam taşımadığı ortaya çıkmıştır." Mesajımızda, 24 Nisan'daki gizli görüşme teklifimizin geçerli olduğunu ve bu görüşmenin verimli olması durumunda da genel oturumların yeniden başlatılmasını ileri sürüyorduk.

Hanoi'nin üzerindeki baskı sonuç vermeye başlamıştı. Saldırıları doruk noktaya ulaşmış olsa da Kuzey Vietnamlılar, şu anda beklenmedik bombardımanımız kadar tehditkâr olan takviyelendirilmiş ABD kuvvetleriyle karşı karşıyaydı. Yavaş yavaş püskürtülseler de Güney Vietnamlılar hâlâ direniyordu. Saldırıda ihtiyatlı, savunmada ise layıkıyla savaşmaya devam ediyorlardı. 15 Nisan'da Hanoi, Le Duc Tho ile 24 Nisan için önerilen gizli görüşmeyi, biz halka açık oturumlara devam etmeyi kabul edene kadar geri çevirdi. Fakat bunu alışılmadık şekilde isteksiz bir biçimde yapmaları ciddi bir karı-

şıklığın içine düştüklerini gösteriyordu. Genel oturumların yeniden başlaması için 27 Nisan'ı öneren Hanoi, gizli görüşme için de 6 Mayıs'ı ileri sürdü; mesajda ifade edildiğine göre, 6 Mayıs'ı önermelerinin sebebi, Le Duc Tho'ya seyahat etmesi için gereken zamanı vermekti. Daha önce Hanoi'nin bu kadar hızlı bir şekilde cevap verdiği pek görülmemişti. Üstelik verdiği kararlar hakkında genelde herhangi bir açıklamada da bulunmazlardı.

Biz ise stratejimize bağlı kalmaya karar verdik. 16 Nisan'da, gizli görüşmenin planlandığı gibi 24 Nisan'da yapılmasını önerdikten sonra 27 Nisan'daki genel kurul toplantısına katılacağımızı bildirdik. Kuzey Vietnamlılar, 19 Nisan'da yine eşi benzeri görülmemiş bir hızla cevap verdi. Hanoi ve Haiphong'a düzenlenen B-52 baskınları da dahil olmak üzere (*bkz. aşağı*) Kuzey Vietnam'a karşı şiddetli bir şekilde gerçekleştirilen o "acımasız" hava ve deniz harekâtlarını kınayan Hanoi önceki teklifini biraz daha yumuşattı. Genel kurul için 27 Nisan'ı ve gizli görüşme için de 6 Mayıs'ı kabul ediyorlardı fakat ABD, genel oturumlara katılma yönündeki isteğini vurguladığı takdirde Le Duc Tho'nun da hemen Paris'e doğru yola çıkacağını belirtiyorlardı.

Kısmen de olsa gizli bir görüşmeyi isteyen her iki taraf da açıkça gölge boksu yapıyor ve her şeyden önce bu görüşmeyi iptal etme sorumluluğundan kaçınmak için de ihtiyatlı davranmaya dikkat ediyordu. Aslına bakılırsa iki taraf da elverişli ana kadar bu ihtimali göz ardı etmemeye çalışıyordu. Kuzey Vietnamlılar, görüşme zamanını büyük bir yenilginin ardından küçük düştüğümüz ana denk getirmek için fırsat kolluyordu. Biz ise görüşme talebimizi ancak Sovyetler oyuna tam olarak dahil olduktan sonra dile getirmek istiyorduk. Gizli görüşme ile genel kurul toplantılarını eş zamanlı olarak ayarlama konusunda bir formül belirlemek bizim için son derece basit bir meseleydi; böyle bir şey sorunu hızlıca çözerdi. Fakat o kozumuzu Moskova devreye girdiğinde kullanmak istiyordum.

Artık her şey büyük ölçüde Sovyetler Birliği ile aramızda geçenlere bağlıydı. Sovyetler, 12 Nisan'da ciddi bir şekilde bu işe eğilmeye başlamıştı. Zirve hazırlıklarını gözden geçirmek için Dobrinin'le öğle yemeğinde bir araya geldik ve ona, Le Duc Tho ile planlanan (fakat kısa bir süre sonra iptal edilecek olan) toplantımın son derece

önem arz ettiğini ifade ettim. Bana, kendi liderlerinin olası bir hesaplaşmayla ilgilenmediklerini söyledi. Sovyetlerin, küçük ve zavallı bir ülke için kendilerini yıllardır müzakere edilmekte olan her şeyi tehlikeye atabileceği bir konuma soktuğunu belirttim. Sovyetler Birliği, yıl içinde iki ek yardım anlaşması imzaladığında, Kuzey Vietnamlılara bir saldırı başlatmak için gerekli malzemeleri verdiğini biliyor olmalıydı. Sovyet liderleri ne bekliyordu? Başkan'ın mağlup olma ve 69.000 Amerikalının esir düşme riskini göze alacağını mı düşünüyorlardı? Söylediklerime karşı çıkan Dobrinin, Kuzey Vietnamlıların sık sık tüm Amerikalıları derhal ülkelerine geri göndermeyi teklif ettiklerini vurguladı. Bunun üzerine ben de şöyle cevap verdim: "Anatol, bu konu hakkında yorum yapmaya değmez ve böyle bir durum da zaten olmayacak. Bu ay bir toplantı yapmamız gerekiyor. Toplantı, beraberinde olumlu sonuçlar da getirmelidir; aksi takdirde hesaplanamaz sonuçlar ortaya çıkar."

Dobrinin, yılın başından beri gündemde olan Moskova ziyaretimin artık büyük önem taşıdığını vurguladı. Ziyaretin gündemi hem Vietnam hem de zirve için gereken hazırlıkların hızlandırılması olacaktı. Dobrinin'e bu teklifi Başkan'a ileteceğimi söyledim.

Dobrinin'in bu teklifi Nixon'da karmaşık duyguların ortaya çıkmasına neden oldu. Moskova ile gerçekleşecek bir zirveyi dört gözle bekliyordu. Moskova'ya giden ilk ABD Başkanı olmak, geçmişin gözünde canlanmasına neden olmuştu; Eisenhower'ın kabul edilmediği yere gitmek, eski akıl hocasını geride bırakıp en çok arzuladığı şeylerden birini yerine getirmesini mümkün kılacaktı. Nixon'ın genellikle zirveyi iptal etmekten söz ettiği de yadsınamaz bir gerçekti. Ama onun tarzına aşina olan herkes, vazgeçilmez olduğu düşüncesine ara sıra dalmasının,[2] aslında kuşkularına bir güvence çağrısı olduğunu bilirdi. Hindistan-Pakistan Savaşı sırasında acı bir şekilde öğrendiğim gibi, kişinin düşünceye dalmayı ileri götürmesi, kendisini riske atardı. Öte yandan Nixon, hem Moskova'ya zayıf bir pozisyonda gitmek istemiyordu hem de Sovyetlerin beni Moskova'ya çağırıp müzakerelerle oyalayarak Kuzey Vietnam'a karşı planladığımız askerî harekâtı ertelemek veya karmaşıklaştırmak için komplo kurduklarından şüpheleniyordu. Nixon'ın diğer bir endişesi ise güvenlik danışmanının bir başka gizli göreve gideceğini Rogers'a nasıl açıklayaca-

ğıydı. Çünkü gizli gezi bu sefer Moskova'ya olacaktı ve Nixon, Dışişleri Bakanı'nı yaklaşık dört yıldır Moskova'ya göndermeye yanaşmıyordu. (Rogers, Pekin'e önceden yaptığım gezilerin karşılığı olarak kendisi de Moskova'ya gitmek istemiş ama Nixon geri çevirmişti.)

Yüksek mevkide iken kibirlilik asla ulusal çıkar algısından tamamen ayrılamaz. Moskova'ya gitme hevesim, şüphesiz hareketliliğe olan eğilimimden etkilenmişti. Fakat bunun temel nedeni, kaybedecek çok az, kazanacak çok fazla şeyimiz olmasından kaynaklanıyordu. Moskova ilk defa üst düzey ve herhangi bir koşul öne sürmeden Vietnam konusunda müzakere etmemiz gerektiğini öne sürmüştü. Bu durumun Hanoi'yi tedirgin edeceği belliydi. Kremlin bizi oyalayamazdı; Moskova'da geçirdiğim günlerden daha fazla zaman kazanamazdı. Zirve hazırlıklarına gelince, Moskova kendi çıkarlarını Hanoi'nin çıkarlarından ayrı tutmaya başlamıştı; zirveyi bir teşvik olarak gören Moskova, bu hususta ya Hanoi'ye uzlaşıma varması için baskıda bulunacaktı ya da meseleyi askeri yollarla halletme yoluna gittiğimiz takdirde Hanoi'nin bu durumu kabul etmekten başka çaresi olmadığını söyleyecekti. Eğer Moskova'ya yapacağım ziyaret, zirvenin bir an önce yapılmasını mümkün kılacaksa -ki muhtemelen öyle olacaktı- o zaman Sovyetler de çok büyük ihtimalle Güneydoğu Asya'daki misillememize tepki göstermezdi; hal böyle olunca Moskova da bize tepki göstermesi durumunda ödeyeceği bedelin de açıkça farkına varmış olacaktı. Elbette Moskova'nın da aynı oyunu oynuyor olması mümkündü. Ama Vietnam'da kaybedeceklerimiz, küçük düşmemizden dolayı Moskova'nın kazanacağından daha fazlaydı. Bu nedenle tuhaf bir şekilde pazarlık gücümüz daha fazla, tehditlerimiz de daha makuldü.

Nixon da argümanlarımı destekliyordu. 12 Nisan'da bana verdiği talimata göre 20 Nisan'da Moskova'ya geleceğimi Dobrinin'e bildirecektim. Hatta Moskova'da üst düzey bir Kuzey Vietnamlı yetkiliyle görüşme teklifini bile yeniden yapmayı düşündüm; bu teklifin kabul edilmesi pek mümkün görünmese de yine de Kremlin'i savunmada ve bizi de müzakerelere hazır durumda tutmak için işe yarayacak bir yoldu. Fakat Nixon'ın ruh hali pek istikrarlı değildi. 12 Nisan'da bana söylediğine göre Moskova'da sadece Vietnam konusunu değil aynı zamanda zirveyi de masaya yatırmamı istemişti. Fakat 15

Nisan'da Brejnev'in beni "oyalayacağından" ve askerî açıdan bir hafta boyunca elimizin kolumuzun bağlanacağından çekiniyordu. Kuzey'i ablukaya alma konusundaki "gizli kozumuzu" oynadığımız takdirde zirvenin heba olacağı kesindi. Belki de önce bizim davranıp zirveyi iptal etmemiz gerektiğini söyledi bana. Bunun üzerine ben Moskova'dayken bile Hanoi ve Haiphong'daki hassas bölgeler dışında Kuzey Vietnam'ın her yerini bombalayabileceğimiz konusunda ona güvence verdim. Buna ek olarak, Moskova'ya yapacağım ziyaretin kendisi zaten yurt içinde bizi eleştirenleri ve Sovyetlerden gelebilecek tepkilerini etkisiz hale getirmek için bizim "gizli kozumuz" olacaktı. Ayrıca zirvenin iptal edilme fikrini doğru bulmamıştım. Bunun üzerine Nixon şöyle dedi: "Sanırım haklısın, bence de Moskova'ya gitmende fayda var." Artık "her ikimizin de hemfikir olduğu stratejinin doğru olduğundan" emindi ama yine de açık bir şekilde teminat istediği belliydi. Her halükârda, Nixon'ın yaşam öyküsünden de anlaşılacağı üzere 15 Nisan'da günün sonunda bu şekilde devam etmem gerektiği sonucuna varmıştı.[3]

Hem Hanoi'nin hem de Moskova'nın ne kadar kararlı olduğumuzu görmeleri açısından, deniz topçu ateşleri kıyıyı bombardımana tutarken bir yandan da Hanoi-Haiphong bölgesindeki yakıt depolarına iki gün sürecek etkili bir B-52 hava saldırısı gerçekleştirmemizi öne sürdüm ve Nixon da onayladı. Bu fikrime Abrams karşı çıkmış fakat Laird desteklemişti. Saldırılarımız hafta sonuna denk gelen 15-16 Nisan tarihlerinde gerçekleşti. Rastlantı eseri 15 Nisan, Hanoi'nin 24 Nisan'daki toplantı teklifimizi geri çevirdiği gündü. Bu kararın -mesajların birbirimize gidip gelme süresi de göz önünde bulundurulduğunda- saldırıdan önce alınmış bir karar olduğu aşikârdı. Bu tehir, saldırıyı üstlenmemizi mümkün kılmıştı. Risk alındığı takdirde, neredeyse her zaman cesur olmak tercih edilen bir durumdur. Moskova ziyaretim sırasında Sovyetler Birliği'nin kararlaştırılan bir tarihte benimle tek bir görüşme bile yapamaması durumunda Vietnam konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilip kaydedilemeyeceğini öğrenmek için 15 Nisan'da Sovyetlere sert bir mesaj gönderdik.

O akşam evime gelen Dobrinin'le önce gönderdiğimiz mesaj hakkında konuştuk, ardından Moskova ziyaretimi gerçekleştirmem gerektiği konusunda bana baskıda bulundu. B-52 saldırılarından ke-

sinlikle haberdar olduğunu düşündüğüm Dobrinin, bu konudan hiç bahsetmedi. Son derece dostane bir tavırla, büyük güçlerin temel sorunları çözmek için küçük görüş farklılıklarını bir kenara bırakabilmeleri gerektiğini ifade etti. Bunun üzerine ben de şöyle cevap verdim: "Anatol, bu konu artık sadece uluslararası bir mesele değil; aynı zamanda bizim kendi ülkemizde de ciddi bir sorun haline geldi. İç yapımızın on altı bin kilometre ötedeki bu ülke tarafından sürekli yıpratılmasına müsamaha gösteremeyiz. Savaşın artık sonuçlandırılması gerekmektedir ve bunu ya diğer büyük güçlerle ya da tek başımıza yapmakta kararlıyız."

Ertesi sabah 16 Nisan'da, Dobrinin bana, Sovyet liderliğinden gelen mesajı okudu. Buna göre, Sovyetler iptal edilen gizli toplantıyla ilgili şikâyetimi Hanoi'nin dikkatine sunmuşlardı. Genel kurul toplantılarının yeniden başlaması halinde, Hanoi 24 Nisan'da yapılması planlanan gizli görüşmeyi "kabul edebilirdi"; Hanoi'nin 24 Nisan'daki toplantıyı bir gün önce reddetmesi kafaların karışmasına neden olmuştu. Ayrıca bizimle görüşmelerinin Kuzey Vietnam'ın "birçok yerinin" bombalanmasının durdurulmasına bağlı olduğuna dair bir de ima vardı. Hanoi, Moskova'da Kuzey Vietnamlı temsilcilerle görüşme önerime henüz yanıt vermemişti. Açıkçası, Hanoi'nin ne yaptığı belli değildi. Bize gönderdikleri cevapta, önceki yıllarda gördüğümüz o cüretkâr özgüvenlerinden eser yoktu.

Nihayetinde günün sonunda Sovyetlerden resmi bir uyarı geldi. Bombardımanımız sırasında Haiphong Limanı'ndaki dört Sovyet ticaret gemisi kazara vurulmuş ve can kaybı da meydana gelmişti. Çinliler gibi, Kuzey Vietnam'ın bombalanmasıyla ilgili Sovyet protestoları da ancak Sovyetlerin canları veya malları tehlikeye girdiğinde ciddi bir hal alırdı. B-52 saldırıları konusuna gelince, Moskova bu saldırıların "mevcut durumu ciddi şekilde karmaşıklaştırdığı" için bizi esefle kınadığını bildirdi. Fakat yine de Kremlin, bakış açılarımızın Hanoi'ye iletildiğine dair bize güvence verdi. Moskova ziyaretimden dört gün önce Hanoi ve Haiphong'u bombaladığımızı düşünürsek, böyle bir tavır üst düzey bir ılımlılıktı. Önemli olan bize yöneltilen eleştirinin bir protestodan çok kısa bir süre sonra durması değil, Moskova'ya bağımlı bir ülkenin eşi benzeri görülmemiş bir şekilde saldırıya uğraması durumunda bile bizi hâlâ davet ediyorlardı.

Nixon'ın Pekin'i ziyaret etmesinden sonra Moskova'nın yaklaşmakta olan zirveyi hafife almayacağı açıktı.

Sonraki birkaç gün içinde Nixon, Moskova'ya yapacağım ziyaret konusunda "tereddüde" düştü ki bu tereddüt daha sonra ortaya çıkacak huzursuzluğunun alametiydi. Moskova'ya yapacağım gezinin, Hanoi ile bir hesaplaşma için kendimizi mümkün olan en iyi konuma getirme sürecinde sadece bir aşama olduğunu söyledim; ziyaretin tek başına herhangi bir belirleyiciliği olması pek mümkün değildi. Fakat belirleyiciliği olmayan bir ziyaretin bile belirleyici bir sonuca katkısı olabilir.

Bunun üzerine bir başka sıkıntı ortaya çıktı; bu ziyaret Dışişleri Bakanı'na nasıl söylenecekti. Nixon, önceki yıl birçok defa kullanılmış ve test edilmiş bir yönteme başvurmaya karar verdi. Ben Moskova'dayken o da Camp David'e gidecekti; Nixon'la beraber mevcut durumu gözden geçirdiğimiz ilan edileceğinden Nixon'ın orada bulunması, benim Moskova ziyaretimin "kılıfı" olacaktı. Ben yola çıktıktan sonra da Nixon eski dostuna Vietnam konusunu görüşmek için Brejnev'den ani bir davet aldığımızı ve durumun da aciliyeti göz önünde bulundurulduğundan daveti hemen kabul ettiğini söyleyecekti. Pekin'e gelince, 3 Nisan'da gönderdiğimiz mesaja 12 Nisan'da özel kanaldan sert bir şekilde karşılık geldi. Çin, Kuzey Vietnam ile dayanışma içinde olduğunu belirtip gittikçe daha da batağa saplandığımız konusunda bize uyarıda bulundu. Fakat yine de mesajda herhangi bir tehdit unsuru bulunmuyordu ve mesajın sonunda ise Çin'in ABD ile ilişkilerin normalleşmesine olan ilgisi yeniden vurgulanıyordu.

Gizli Moskova gezim için yola çıkarken saldırı nedeniyle paniğe kapılmadığımızı düşündüm; Hanoi'nin görüşme talebimizi geri çevirme ihtimaline karşı bize gerçekleştirebilecekleri saldırılara göğüs germek için muazzam bir güç toplamıştık. Hanoi'yi, müttefiklerinden ayırma sürecindeydik. Önümüzdeki haftalarda, bir müzakere mi olacağını yoksa silahların sınanmasının daha sert bir boyuta taşınıp taşınmayacağını görecektik.

XXVI
MOSKOVA'YA GİZLİ GEZİ

20 Nisan Perşembe gecesi saat 01.00'den kısa bir süre sonra bir Başkanlık uçağıyla Moskova'ya doğru yola çıktım. Yanımda yardımcılarım Hal Sonnenfeldt, Winston Lord, John Negroponte, Peter Rodman, iki Gizli Servis ajanı, iki sekreter ve ayrıca Anatoli Dobrinin de bulunuyordu; Dobrinin'in Moskova'ya gitmesinin en çabuk yolu sadece bu şekilde olurdu. Sovyet topraklarında bize rehberlik etmesi için uçakta ayrıca bir de rota görevlisi vardı.

Neredeyse tüm seyahatlerimde olduğu gibi, uçağın kalkış saati özel olarak ayarlanmıştı çünkü bu sayede çok geç saatte Moskova'ya varıp ertesi günü önemli görüşmelere katılabilecektim. Bu şekilde hareket edince, en azından ciddi meseleleri konuşabileceğimiz toplantılardan önce bir gece dinlenip saat farkından pek etkilenmeyebilirdim. Bu temel prensibimi ikinci kez göz ardı ederek bir gecelik uçuştan sonra Le Duc Tho ile görüşmek üzere direkt toplantıya gittim ve bunun da bedelini psikolojik açıdan ödedim. O günlerde Kuzey Vietnamların uyguladığı yöntem, çok ağır adımlar atarak, her görüşmede aynı konuşmayı tekrarlayarak ve mantıklı olsa da öne sürdüğümüz her görüşü kabul etmeyerek bizi yıpratmak üzerine kuruluydu. Onlar kadar sabırlı olduğumuzu göstermek için normalde şaka yaparak, aynı konuları sürekli gündeme getirerek ya da aynı tavizleri sanki yeniymiş gibi tekrar tekrar vererek ben de onlar gibi davranıyordum. Fakat transatlantik bir uçuştan sonra doğruca görüşmelere gittiğimde, Kuzey Vietnamlıların küstahlığı karşısında öfkemi kaybetmenin eşiğine geldiğimin farkına vardım; benden istedik-

leri şeyleri yaparak tuzaklarına düşmek üzereydim. O andan itibaren uzun bir uçuşun hemen ardından asla müzakerelere gitmedim.

Moskova'ya yaptığım gezi gizliydi; ancak ben döndükten sonra duyurulacaktı. Neredeyse kesinlikle basit bir neden yüzünden Sovyetler aylarca gizli bir ziyaret için baskı yapıyordu; madem Pekin'e gizli bir ziyaret yapılmıştı, Moskova'ya da yapılması gerekiyordu. Dışişleri Bakanı ile görüşmekten kaçınan Nixon da -diğer tüm sebeplerin yanı sıra- bu gizliliği memnuniyetle karşılamıştı. Medyanın ve eleştirmenlerin önceden belirlediği kriterlere uyma zorunluluğundan beni kurtardığı için ben de bu gizliliğe olumlu bakmıştım. Görüşmeden sonra brifing vereceğimiz zaman bunu başkalarının beklediği, arzuladığı veya düşündüğü şekilde değil de elde edilenler bağlamında yapabilecektik.

Aynı gün yerel saatle akşam sekizde Moskova'ya vardım. Uçağımız askeri bir havaalanının pistinde karanlık ve gözlerden uzak bir köşeye gitti. Mobil merdivenin hemen aşağısında beni, Birinci Dışişleri Bakan Yardımcısı Vasili V. Kuznetsov karşıladı. Gromiko'yu andıran yapısıyla kır saçlı Kuznetsov, Sovyet Dışişleri Bakanlığı'nın deneyimli bir ismiydi. Profesyonel ve disiplinli biri olarak stratejiden çok, taktiklerle ilgileniyordu. Yanında ise Nixon'ın güvenliğinden sorumlu olacak KGB Generali Sergey Antonov yer alıyordu. Çin protokolü beni Başkanlık programı için kobay olarak kullanırken Antonov ise kendi güvenlik prosedürlerinin bir ön çalışması olarak kullandı.

Korkunç bir konvoy bizi, Stalin tarzı gotik bir gökdelen olan Moskova Üniversitesi'nin yakınında, Moskova Nehri'ne bakan Lenin Tepelerinde yer alan konukevlerine saatte yüz altmış kilometre gibi görünen bir hızla gidiyormuşuz gibi arabanın içinde sağa sola savurarak götürdü. Konukevlerinin mimarisi, Pekin'dekilerle hemen hemen aynıydı; Sovyetlerin Çin'e ihraç ettiği mimari, zamana yenik düşmemişti. Evler, kendi çabasıyla bir yerlere gelmiş, ciddi görünüşleriyle ve mobilyalarının ölçeğiyle yeni saygınlıklarını yansıtmaya çalışan sanayicilerin üst orta sınıf villalarına benziyordu. Asıl fark konumdu. Çinlilerin konuk evleri -askerler nedeniyle bir evden diğerine geçiş mümkün olmasa da- diğer evlerin de görülebildiği büyük bir parkın içindeki bir gölün etrafında yer alıyordu. Sovyetler, insanların zaafları söz konusu olduğunda işi şansa bırakmazdı. Her ev, duvar-

ların ve kapalı kapıların ardında tek başına duruyordu. Başka hiçbir ev görüş alanında değildi; sadece uçsuz bucaksız Rus ovasında nehir boyunca uzanan Moskova görünüyordu.

Konukevi son derece rahattı. Geleneksel Rus misafirperverliğinin efsanevi Sovyet inceliğiyle harmanlandığı çok belliydi. Üst kadro için tahsis edilen odada bir kasa vardı ve konukevi müdürü zarif bir şekilde istersek gizli dokümanlarımızı kasaya koyabileceğimizi söyledi. Eski püskü tuhaf bir düzenek olan kasanın iç kısımları sanki oynak bölmelerden oluşuyor gibiydi; yemek servis asansörlerini andıran raflar, kasanın içine konan belgeleri ev sahiplerimizin gece boyunca rahatlıkla inceleyebilmesi için alt kata gönderilebilirdi. Bu nazik teklifi kibarca geri çevirdik. Gizli evraklarımız, gündüzleri Gizli Servis Ajanı Gary McLeod'un gözetiminde olmak üzere büyük bir teneke kutuda muhafaza ediliyordu. Geceleri ise bu kutu, aynı odayı paylaşan McLeod ile Ajan Jack Ready'nin yataklarının arasında duruyordu.

Gezi aynı zamanda "babbler"ı ilk defa kullandığım geziydi. Bu, yanımda getirdiğim bir kasetti; aynı anda onlarca kişinin konuşmasının kayda alındığı ve çalındığında hiçbir şey anlaşılmayan sesler bütünüydü. Mesai arkadaşlarımla bir araya gelince, dinleme cihazları konuşmalarımızı duymasın diye babbler'ın etrafında toplanır ve aramızda alçak sesle konuşurduk. Biz birbirimizi anlayabiliyorduk fakat teorik açıdan bizim konuşmalarımızı dinleyen herhangi biri bu konuşmaları daha önce kayda alınmış o ahenksiz seslerin arasından seçmesi pek mümkün değildi. Babbler'ın işe yarayıp yaramadığından asla emin olamadık. Yine de kesin olan tek şey bir müddet sonra o son derece rahatsız edici seslerin arasında konuşmaya çalışan birinin kendi akıl sağlığını kaybedebileceğiydi. Bu nedenle babbler'ı idareli şekilde kullanmaya başladık. Ya dolaylı ifadeler kullanırdık ya da birbirimize notlar yazardık. Mesai arkadaşlarımdan biriyle bazen bahçede gezintiye çıksak bile yine de fısıldaşarak konuşuyorduk çünkü Willy Brandt'ın güvenlik görevlileri ağaçların bile arasında dinleme cihazları olabileceği konusunda bizi uyarmıştı. Bir keresinde Gromiko'ya, latife ederek bahçede dalları her hareketimi takip eden tuhaf bir ağaç olduğunu söylemiştim. KGB'ye duyduğumuz saygı nedeniyle, elektrikli makinelerin "telemetrisi" meraklı ev sahiplerimiz tarafından okunmasın diye sekreterlerimiz evden getirilen manuel daktiloları kullanmışlardı.

Gromiko ve Dobrinin, ertesi günkü programı belirlemek üzere akşam saat 11.00'de konukevine uğradılar. Not alması için sekreterim Julie Pineau'nun da yanımıza oturmasını istedim. Bu durumun Gromiko'yu rahatsız ettiği aşikârdı. Anlaşılan stenografik bir kaydın tutulmasını istemiyordu; sanki Julie'nin onu duymasını zorlaştırmaya çalışıyormuş gibi sessizce İngilizce konuşuyordu. Ekipten birinin not tutmasına Gromiko pek aldırış etmezdi; onu tedirgin eden sekreterdi. Kadın stenograflar ya Rus erkek şovenizmine ya da Sovyet gizliliğine rahatsızlık verirdi (birkaç yıl sonra Brejnev, belki de beni etkilemek için iki Sovyet kızını toplantılara dahil etmeye başladı).

Gromiko'nun bana söylediğine göre, pazar günü hariç Brejnev, Sovyetler adına tüm görüşmeleri yönetecekti çünkü o gün kız torununun düğününe katılması gerekiyordu. Gromiko'ya -zirveye engel teşkil edeceğini düşündüğüm- Vietnam sorununun ortadan kaldırılmasının esas görevim olduğunu söyledim. Hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin insanlığı yok edebilme kapasitesi, aramızdaki ilişkileri ilerletme sorumluluğunu da beraberinde getiriyordu. Şu anda ise önümüze bir fırsat çıkmıştı ancak Hanoi buna engel oluyordu. Pek çok konuda müzakere etme yetkim vardı fakat her şeyden önce Vietnam'daki savaşı sona erdirmenin yollarını irdelemem yönünde talimat almıştım. Gromiko, Brejnev'in savaş konusunda ayrıntılı bir tartışmaya girmeye hazır olduğunu doğruladı; daha önce eşi benzeri görülmemiş bir adımdı bu. Gromiko, zamanının çoğunu Sovyet liderliğinin zirveye verdiği önemi ve Başkan'la görüşmeye ne kadar istekli olduklarını vurgulayarak geçiriyordu. Haiphong bölgesine gerçekleştirilen büyük bir B-52 saldırısından sonraki dört gün içinde Gromiko'nun bu istekliliği, biz savaşı sona erdirme stratejimizi izlerken zirvenin de Sovyetlerin hareketlerini kısıtlamak için kullanılabileceğini gözler önüne seriyordu.

Zirveye Hazırlanma

Zirve hazırlıkları, Dobrinin'in 21 Ocak'ta Moskova'dan mutlu bir biçimde dönmesinden sonra ciddi anlamda başladı. Dobrinin, zirvenin başarıya ulaşmasını çok isteyen Sovyet liderleriyle önemli görüşmeler yaptığını öne sürdü. Ayrıca Brejnev'den bir de mektup getirmişti. Buna göre Brejnev iki tarafın zirvede "büyük önem arz eden

meselelerin kilit unsurlarına ilişkin bakış açılarını periyodik olarak karşılaştırarak" işleri bir an önce yoluna koyma konusunda Nixon'a çağrıda bulunuyordu. Bu meseleler şöyle sıralanabilirdi; SALT; Orta Doğu; Avrupa'nın güvenliği; ticaret ve ekonomik iş birliğinin önündeki engellerin kaldırılması; uzay, çevrenin korunması ve kamu sağlığı dahil olmak üzere bilim ve teknoloji alanındaki görüş alışverişlerinin genişletilmesi. Mühlet bitimi zirve olduğundan, Moskova'da bu konuların birçoğunda anlaşmaların imzalanması bekleniyordu. Brejnev'in mektubunun son kısmında Nixon'a verilen güvence şu şekilde ifade edilmişti: "Sizinle yapılacak olan toplantıya ve bunun ne tür bir durumda gerçekleşeceğine büyük önem veriyoruz." Acemice hazırlanmış bu cümle, ya Nixon'ın Çin'e yaptığı geziden dolayı Sovyetlerin ne kadar huzursuz olduğunu gösteriyor ya da belki de ileride Vietnam'da neler olacağı konusundaki önsezilerini açığa çıkarıyordu.

Nixon'a Dobrinin'in "heyecandan yerinde duramadığını" söyledim. Dobrinin, Vietnam'daki çıkmazdan Çin'i sorumlu tutuyordu; Sovyetlerin gösterdiği hassasiyetin bize sunduğu fırsatları istemeden de olsa hatırlatmakta asla başarısız olmazdı. ABD-Sovyet ilişkileri üzerindeki etkisi ne olursa olsun, bize yapılacak bir saldırıya mümkün olan en sert şekilde karşılık vereceğimiz konusunda Dobrinin'e uyarıda bulundum. Nixon ile görüştükten sonra Moskova'nın savaşı sona erdirmek için bir adım atması koşuluyla -tercihen Hanoi'nin mutabakata varmak için yetkilendirilmiş birisini göndermesi- Moskova'nın davetini kabul etmem konusunda anlaşmaya varıldı.

Zirve hazırlıkları artık hızlanmıştı ve her zamanki gibi bu hazırlıkları kimin denetleyeceği konusunda aramızda yine tartışma başlamıştı; Dışişleri Bakanı Rogers mı yoksa ben mi? O ana kadar ilişkilerimiz çok bozulduğundan bu denetimin müşterek yapılması artık pek mümkün görünmüyordu. Bu gelinen noktanın habercisi, uzun dış politika raporlarımızın hazırlanıp Kongre'ye ve kamuoyuna duyurulması konusunda her yıl tekrarlanan mücadeleydi. Dışişleri Bakanlığı üç defa epeyce uzun bir rapor hazırlayıp sunmuştu ve hemen yanında da Başkan'ın aynı konu hakkında yazdığı rapor bulunuyordu. Dışişleri Bakanlığı, Başkanlık raporu olmadan önce hiç böyle bir şey yapmamış ve o zamandan beri de yapmamaktadır. Teorik olarak, iki rapor birbirini tamamlıyordu. Birkaç mesai arkadaşımla birlikte hazırladığımız

Beyaz Saray belgesi analitik, nispeten kısa ve genel ilkelerle sınırlıydı. Dışişleri'nin hazırladığı belge ise bakanlığın bürokratik zorunluluklarını yansıtıyordu. Komite tarafından hazırlandığı için daha muğlaktı. Aynı zamanda son derece kapsamlıydı; her büro ve ülkeden sorumlu müdür, kendi alanının da dahil edildiğinden emin olmak istemişti. Sonuç itibarıyla ülkeler ve teknik meselelerle ilgili ortaya oldukça karışık bir katalog çıkmıştı. Her yıl Beyaz Saray ile Dışişleri Bakanlığı arasında, diğer şeylerin yanı sıra kimin raporu ilk sırada çıkacak diye şiddetli tartışmalar yaşanıyordu. Tahmin edilebileceği üzere, öncelik her zaman Başkan'ın raporundaydı. Bu rekabet her zaman üst düzey politika düzleminde değildi. Başkan'ın raporunun, elbette Başkan'ın merkezi rolünü ve dolaylı olarak kendi rolümü vurgulamakla birlikte, her zaman için Bakan Rogers'ın da hakkını verdiğinden emindim. Dışişleri Bakanlığı, anında rekabetçi bir ruha bürünürdü. Dışişleri Bakanlığı'nın 1972 yılına ait raporunda Başkan'ın adı 172, Rogers'ın 96 ve benimki ise bir defa geçiyordu ki o da Başkan'ın Çin seyahatinin duyurusunun metnini yeniden hazırladığım için adımın oradan çıkarılması zordu. Aynı raporda Başkan'ın dört, Rogers'ın sekiz ve benim hiç fotoğrafım yer almıyordu. SALT atılımı ve Berlin Antlaşması bir yana Çin'e yaptığım gizli gezi ve Kuzey Vietnamlılarla gerçekleştirdiğim yedi gizli görüşmenin ortaya çıktığı bir yıl boyunca pek fotoğrafımın olmaması gayet doğaldı. Yakın çalışma ekibimden biri referansları saydı; hangisinin daha önemsiz olduğunu bilmiyorum, Dışişleri'nin hakir görmesi mi yoksa benim bunu fark etmem mi.

Tam da böyle bir ortamda 14 Mart'ta Başkan'a bir bilgi notu gönderen Rogers, Moskova zirvesi için gereken hazırlıkları "tek başına üstlenmeyi" tasarladığını ifade ediyordu. Nixon'ı tanıyan herkes böyle bir şeyin asla olmayacağını bilirdi. Nixon'ın emri üzerine itinalı bir cevap hazırlayan Haldeman, Dışişleri Bakanlığı'nın Dobrinin ile kuracağı her teması, Beyaz Saray'ın önceden onaylaması gerektiğini bildirdi. Bu işe yaramayınca, 17 Mart'ta Nixon, Dobrinin ile yaptığım görüşmelerden birine kısa bir süreliğine katılıp zirve hazırlıklarıyla ilgili tüm konulardan benim sorumlu olacağımı söyledi. Ekonomik ilişkiler ya da bilimsel veya kültürel alışverişler konusundaki teknik müzakereler -Dışişleri Bakanlığı'nın ön planda olması koşuluyla- kabineye bırakıldıysa da büyük önem arz eden politika konuları 'Kanal'da ele alınacaktı.

Brejnev'in Ocak ayındaki mektubunda yer alan konulara bizim gösterdiğimiz ilgi onlarınkinden farklıydı. SALT'ı sonuçlandırmaya hazırdık. Avrupa Güvenlik Konferansı'nın, Almanya Federal Meclisi'nin Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki antlaşmaları onaylamasını beklemesi gerektiğini düşündük ki bu sayede özellikle Vietnam konusunda olmak üzere Sovyetlerin genel tavırlarında bir ılımlılık görülebilecekti. Orta Doğu'ya gelince, Sovyetlerin şimdiye kadar önerdiği koşullar altında herhangi bir anlaşmanın söz konusu olması pek mümkün değildi. Daha önce de belirttiğim gibi, bu hususta stratejimiz, iş birliğine dayalı bir çözüme ulaşmaktan ziyade -en azından Moskova, Arapların ölçüsüz taleplerini karşıladığı ve desteklediği sürece- Sovyetlerin etkisinin ne kadar sınırlı olabileceğini göstermekti. Ekonomik ve teknik konulardaki anlaşmalarla ilgili olarak ise Dobrinin, bağlantı kurma yaklaşımımızın nasıl olduğunu gayet iyi biliyordu. Buna göre, temel meseleler halledilinceye kadar hiçbir şey sonuçlanmazdı. Elbette hazırlıklar ilerledikçe bir de bildiri üzerinde çalışmamız gerekecekti.

SALT'a ilişkin başlıca sorunlar üçe indirilmişti. Biz saldırı sistemlerinin sınırlandırılması konusundaki meseleye dönmeden önce ABM'leri sınırlayan bir anlaşmanın yapılması konusunda ısrar eden Sovyetler, Mayıs 1971'deki duyuruda da ifade edildiği üzere her iki konunun aynı anda ele alınmasına razı oldu. Fakat ABM sınırlamasının nasıl olacağı hâlâ tartışılmaktaydı. Sovyet sistemi Moskova çevresindeki mevcut sahayla sınırlı kalırken bize iki ABM sahası (ya Malmstrom ve Grand Forks'ta inşasına başlamış olduğumuz yerler ya da bunlardan biri ve Washington) için izin verilmesi konusunda ısrarcı olduk. Sovyetler her ikimizin de eşit olması gerektiğini önerdi; her iki taraf da başkentini ve birbirine eş değer sayıda füzeyi korumakta özgür olmalıydı. Sovyetlerin füze sahaları bizimkilerden daha küçük olduğu için bu öneriye göre bizim iki, Sovyetlerin ise üç sahası olacaktı. İkinci sorun, ICBM'lerin konuşlandırılmasını dondurmayı kabul etmiştik fakat bu dondurmanın süresi üzerinde anlaşmaya varılmamıştı. Sovyetler karakteristik olarak bir buçuk yıldan iki yıla kadar bir moratoryum önerisiyle konuya girmişti. Biz bu sürenin beş yıl olmasını istiyorduk. Moskova gezim sırasında Sovyetler üç yıllık bir dondurma süresine razı olacaklarını ima etmişlerdi. Üçüncü sorun, Sovyetlerin denizaltından fırlatılan balistik füzeleri (SLBM'ler) sınırlama konusundaki isteksizlikleriydi.

Her zaman olduğu gibi, müzakere duruşumuz savunma bütçesine ilişkin tek taraflı olarak aldığımız kararlardan büyük ölçüde etkilenmişti. SALT pozisyonumuzla savunma konusunda aldığımız kararlar arasındaki giderek büyüyen farklılıklar beni endişelendiriyordu. 2 Aralık 1971'de Laird'e gönderdiğim bilgi notunda, Başkan'ın 1973 Mali Yılı için yaklaşmakta olan savunma bütçesi hakkındaki kararları yer alıyordu. Laird'e gönderdiğim notta ayrıca şunu da belirttim; özellikle önümüzdeki yıl "zayıflıktan ziyade güçlülükten kaynaklanan bir pazarlık gerektiren diplomatik girişimlerde bulunduğumuzdan" dış politikamız için güçlü bir savunma duruşu sergilemek hayati önem taşıyordu. Müzakerelerde kozumuz olması açısından SALT konusunda anlaşmaya varıldığı takdirde sadece iki ABM sahasına onay çıksa da yeni bütçede dört ABM sahasının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Aynı şekilde, Laird'den Sovyetlerin açıkça farkına varabilecekleri "genişletilmiş bir stratejik denizaltı programı"nı da ciddi biçimde düşünmesini istedim. Bu hedeflere ulaşmak için Başkan'ın savunma bütçesinde önemli bir artış konusunda emir verdiğini de Laird'e aktardım.

Diğer pek çok Başkanlık kararı gibi ABM direktifi de Savunma Bakanlığı'na iletilmişti. Fakat basit bir şekilde ifade etmek gerekirse muhalefet bizi çok zorluyordu. Kongre, askeri öneme sahip programı defalarca reddettiğinden komiteler de az meblağdaki tedarik fonlarını bunun için harcamaya yanaşmıyordu; Pentagon bile gönülsüzce destek vermişti. ABD Senatosu Silahlı Hizmetler Komitesi, hâlihazırda 1971'de ikiden fazla sahayı onaylamamıştı. ABM'nin tamamen yasaklanması yönündeki görüşe sıcak bakan Dışişleri Bakanlığı, ABM sahasının bir tane olması gerektiğini düşünen Gerard Smith'e arka çıkıyordu. Smith, 16 Mart'ta hâlihazırda Silahlı Hizmetler Komitesi'nin almış olduğu kararlar çerçevesinde bu kararları desteklediğini gösterir şekilde Komite'nin önünde görüşlerini açıkladı. Kendi amaçları doğrultusunda iki sahanın onaylanmasının yeterli olabileceğini dile getirdi; ek sahalara ilişkin fon, müzakerelerin sonucuna göre yeniden değerlendirilebilirdi. Müzakereler dönüm noktasına yaklaşırken ve zirveye de sadece iki ay kalmışken, aslına bakılırsa Başkan'ın ABM'yi genişletme kararı göz ardı edilmişti.

SLBM'lerle ilgili mesele daha da karmaşıktı. Seleflerimiz kırk bir adet Polaris ve Poseidon füzesi taşıyan nükleer denizaltıların füze

konusunda üst sayıya ulaşması nedeniyle üretimi durduklarından o an için biz de üretime geçemiyorduk. Sovyetler, denizaltının türüne bağlı olarak yılda toplamda doksan altı ila yüz yirmi sekiz füze taşıyabilen yaklaşık sekiz adet yeni denizaltı inşasına başlamışlardı.* Bu esnada Sovyetler kırk üç denizaltıyı ya denize indirmiş ya da denizaltıların omurgalarını yerleştirmişlerdi. Tahminimiz, bu sayının 1978 itibarıyla sekseni geçebileceği yönündeydi.

Dolayısıyla SALT duruşumuzu belirleyecek büyük bir üretim kararıyla karşı karşıyaydık. İki seçeneğimiz vardı; ya Poseidon gemilerinin geliştirilmiş bir versiyonunun üretimine hızlıca devam edecektik ya da Trident füzesi taşıyabilecek tamamen yeni denizaltıları bekleyecektik ki bu denizaltı en erken 1978 yılında üretilebilecekti. Daha geliştirilmiş Poseidonlar üretmeyi uygun bulmamız durumunda, denizaltından fırlatılan füzeleri SALT'ın dondurulmasının dışında tutmayı tercih edecektik; hızlı bir şekilde yeni denizaltılar inşa ederek hiç olmazsa Sovyetler Birliği ile durumu dengeleme fırsatımız olurdu. Öte yandan, yeni Trident programına yatırım yapma yoluna gidersek biz yeni sistemimizi geliştirmek için o beş yıllık süreyi kullanırken Sovyetlerin sayılarını dondurmak için SLBM'lerin SALT'a dahil edilmesinde ısrar etmemiz gerekirdi.

Pentagon, birçok iyi sebepten dolayı Trident programında karar kıldı. Kaynakların, mevcut Poseidon sisteminin değiştirilmiş bir versiyonu için kullanılmasından ziyade yeni nesil denizaltılar ve füzeler için kullanılması daha iyi olurdu. Yeni Poseidon'ların yapımı için yoğun bir program, tersaneleri bağlayarak diğer yapım programlarıyla rekabet edebilirdi. Bakan Laird, 4 Ocak'ta gönderdiği bilgi notunda, Amiral Moorer 8 Mart'ta gerçekleşen Tetkik Paneli toplantısında ve 17 Mart'ta yapılan Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında hem Laird hem de Moorer, bu zaman aralığında daha az stratejik denizaltının maliyetiyle, 1978'de yeni bir denizaltıya sahip olmanın daha iyi olduğunu hararetle öne sürdüler. Deniz Kuvvetleri Harekât Başkanı Amiral Elmo Zumwalt da aynı görüşteydi.[1] Mel Laird, mevcut türlerden daha fazlasını inşa etmeye yönelik ortaya çıkan seçenekler ko-

* Her biri on altı füzeye sahip Y-sınıfı, bizim Polaris'imize benziyorken her biri on iki füzeye sahip D sınıfı ise bizim Poseidon'umuzla karşılaştırılabilirdi; fakat yine de bizim denizaltılarımız hem daha iyi hem de daha sessizdi.

nusundaki argümanlarını şöyle dile getirmişti: "Bu seçeneklerin her biri temkinli, yapıcı ve uzun vadeli bir programdan ziyade acil bir durumda alınması gereken önlemleri yansıtmaktadır; bu nedenle de hem siyasi hem de diplomatik açıdan ciddi zararlar verebilir."

Trident'i seçmemiz durumunda ise acilen SLBM'nin dondurulması konusunda anlaşmaya varmamız büyük önem arz ediyordu. Sovyetler, moratoryum döneminde, füze taşıyan daha fazla sayıda denizaltı inşa etmemeye karar verdiğimizi anlamadan önce bu konunun müzakere edilmesi gerekiyordu. Aksi takdirde, sayıların dondurulmasını kolay kolay kabul etmezlerdi ve biz de tüm çıkar yolların en kötüsüyle karşılaşabilirdik; bu durumda ABD'nin birkaç yıl boyunca deniz-konuşlu füzelerinin sayısı herhangi bir kısıtlamaya uğramamış Sovyet programına karşılık gelmezdi. SLBM'ler de dahil olmak üzere saldırı silahlarının sayısında dondurmaya gidilmezse, Sovyetlerle aramızdaki fark her geçen ay daha da büyüyüp aleyhimize işleyecekti. Fakat bizde henüz böyle bir program yokken ve beş yıl boyunca da olmayacağından Sovyetlerden bu programı durdurmalarını nasıl isteyecektik? 18 Ocak'ta Laird dahiyane bir çözüm buldu. Başkan'a gönderdiği bilgi notunda, saldırı silahlarının dondurulması için acilen müzakere edilmesi gerektiğini vurguladı; denizaltılarla ilgili meselenin çözümü için de -daha düşük bir hızda olsa da- Sovyetlerin eski ICBM'lerle SLBM'leri yenileri ile birebir olarak değiştirmeleri koşuluyla, SLBM'leri inşa etmeye devam etmelerine izin vermeyi tercih ederdi. Sovyetlerin nükleer enerjili gemilerinde yaklaşık 209 kadar eski ICBM'leri ve otuz kadar da eski SLBM'leri olduğunu ve bu sayının toplamda 240'a denk geldiğini düşünüyorduk. Eğer Sovyetler tüm seçeneklerini kullanırsa; Sovyetlerin yalnızca ilk saldırısı gerçekleştiğinde savunmasız durumları işe yarayacağı için birkaç yüz eski ağır taşıma kapasiteli füzelerini bertaraf edebilirdik. Bu esnada, Sovyetlerin denizaltından fırlatılan balistik füzelerinin toplam sayısını 200'ün altında tutabilecektik ki Amiral Moorer, Sovyetlerin potansiyel programının bu şekilde olduğunu düşünüyordu.

8 Mart'ta yapılan Tetkik Paneli'nde ve NSC'nin 17 Mart'ta gerçekleşen toplantısında Laird'in planı görüşüldü ve herkesçe uygun bulundu (fakat yine her zaman olduğu gibi Başkan bu konudaki nihai kararını sonraya bırakmıştı). Aynı panelde hem Gerard Smith

hem de Dışişleri Müsteşarı John Irwin, SLBM meselesinin Başkan'a bırakılıp bu konunun Moskova'da masaya yatırılması gerektiğini öne sürdüler. Başkan'ın bu kadar çok teknik ayrıntıyı içeren bir konuda son anda müzakere etmek zorunda kalması beni dehşete düşürdüğü için hemen bu öneriye karşı çıktım. Uzlaşıma varmak için gereken baskının fazla olması makul bir sonucun elde edilmesinin önüne geçebileceği için endişeye kapıldım. (Aslına bakılırsa Moskova'da gerçekleşen zirvede herkes zaman açısından büyük baskı altında olsa da yine de pek çok konu çözüme kavuşmuştu; dolayısıyla bu şekilde düşünmem ironi olarak değerlendirilebilirdi. Aslında temel konulardan biri dışında hepsi zirveden önce çözüme kavuşmuştu; uzlaşıma varılmayan mesele ise SLBM'den daha karmaşıktı.)

Başkan benimle hemfikirdi ancak silahların kontrolü konusundaki müzakerecisi ve Dışişleri'yle mücadele etmek yerine Laird'in planını özel kanaldan Dobrinin'e aktarmamı istedi. Sovyetlerin kabul etmesi durumunda bürokrasinin üstesinden gelmeye gayret ederdik; geri çevirmeleri halinde ise bunun hiç kimseye bir zararı dokunmaz ve pek çok tartışmanın da önüne geçilirdi. Başkan'ın benden istediğini sanki çıkmazdan kurtulmak için bunu kendi fikrimmiş gibi öne sürerek ve "sesli düşünerek" 9 Mart'ta yaptım; Dobrinin hiç ilgi göstermeyince ben de yoğun ve hızlandırılmış bir program belirleyip bir an önce denizaltı yapımına başlayacağımızı söyleyerek ona gözdağı verdim. (Laird'in Trident programına saldırıda bulunan ve konseptin değişerek yeni nesil denizaltı için tüm denizaltı yapımının ertelenmesi yönünde baskıda bulunan basın kampanyasının, bu tehdidime hiçbir etkisi olamazdı.)[2] Dobrinin de yurt içinde bizi eleştirenlerle aynı çizgideydi; sadece ABM Anlaşması'nın tamamlanması ve ICBM'lerin sayısının dondurulmasının da en iyi yol olduğuydu, SLBM'ler ise daha sonraya bırakılmalıydı. Sovyet SLBM'lerinin sayısının serbest bırakılmasına göz yumamayacağımızı vurgulayınca Dobrinin de bu durumda bir çıkmazın kaçınılmaz olduğunu söyledi. Nisan ayı başlarında Dobrinin, Sovyet liderliğinin SLBM meselesini irdelediğini ima ettiyse de ne karara vardıkları konusunda herhangi bir ipucu vermedi. Moskova'ya doğru yola çıkacağımdan bu konuları o an için sonraya bıraktık.

Kanalda önemli iletişimlerin yaşandığı bir diğer kayda değer zirve sorunu da nihai bildiriydi. 21 Ocak'ta bu konuyu temkinli bir şe-

kilde açan Dobrinin, üzerinde görüşülen meselelerin sıralandığı tek bir belge mi düşündüğümüzü yoksa ayrı bir "İlkeler Bildirgesi"ni göz önünde bulundurup bulundurmayacağımızı sordu. Sovyetler, ilkeler bildirgesini tercih ederdi. Muhtemelen bu bildirgeyi, eşitlik usulünün esas alındığı ve ikili ilişkilerde büyük ilerleme kaydedildiği izlenimini gözler önüne serecek bir araç olarak görüyorlardı. Belki de Rus tarihinde, onları törensel ve onurlu bir şekilde hazırlanan bildirgelere ve rahatlıkla farkına varılabilir sembollere götüren bir şey vardır. Sebep ne olursa olsun zirve hazırlıklarımız iyice başladığında Sovyetler Birliği hâlihazırda biri Cumhurbaşkanı Pompidou, diğeri de Türkiye ile olmak üzere uzun ve coşkulu bir İlkeler Bildirgesi imzalamıştı. Ayrıca Almanya ve Sovyetler Birliği arasındaki saldırmazlık antlaşmasının yanı sıra Kanada ile istişarede bulunduktan sonra bir de protokole imza atmıştı. Çin'de hazırladığımız bildiride yer alan ilkeler beyanını eklemeyi planladığımızı bilmeme rağmen yine de Dobrinin'e fikrimi açıkça söylemeden karşılık verdim. ABD-Sovyet müşterek hâkimiyeti izlenimini vermememiz gerektiğini düşündüm ve ön taslaklar Pekin'i yanlış yönlendirmesin diye Çin gezisi ardımızda kalana kadar bu işleri ağırdan aldım.

Bu konudaki emsaller göz önünde bulundurulduğunda, bu ilkeler bildirgesinden kurtulmanın zor olacağı konusunda Nixon ile hemfikirdik. Bu nedenle birtakım olumlu sonuçlara ulaşmak için bildirgeden faydalanmayı düşündük. Nixon'ın 1970 yılında Birleşmiş Milletler'e ithafen yaptığı konuşmada açıkça ifade ettiği ilkeler gibi uluslararası tahdit konusundaki ilkelerimizi özenle detaylandırabilir ve böyle bir şeyin uygulanması sonucunda tansiyon da düşebilirdi; kabul görmediği takdirde ise Sovyet saldırganlığına karşı büyük bir başkaldırı meydana gelebilirdi. Dolayısıyla Dobrinin bu meseleyi 7 Şubat'ta tekrar gündeme getirdiğinde (hâlâ Pekin zirvesinden önce), Sovyetlerin önerisini hesaba katmaktan memnuniyet duyacağımızı söyledim. Dobrinin bunun için fazla zekiydi; kendi hükümetinin önerisinin reddedilmesinden korkuyordu. En azından son taslak Sovyetlerin büyük tavizler verdiğini gösterecekti. Nixon'ın Çin'e gidip gelmesinin ardından 9 Mart'ta Dobrinin, Fransız deklarasyonunu model olarak kullanmamızı önerdi. Ben yine de Sovyetlerin taslağını görmek istedim. Sovyetlerin taslağı ortaya çıktıktan sonra üzerinde yapılacak herhangi bir değişikliğin hükümetin onayını gerektireceği-

ni ifade eden Dobrinin bu isteğime karşı çıktı; uzun-mesafeli müzakerelerin son derece karmaşık olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir.

Mart ayının ortalarında, Pekin zirvesinden bu yana yeterince zaman geçtiğini düşündüm. Başkan'ın onayı ile 17 Mart'ta Dobrinin'e -tıpkı Şanghay Bildirisi'nde olduğu gibi- ABD-Sovyet ilişkilerine yön vermesi gerektiğini düşündüğümüz ilkeleri açıklayan bir bildiri taslağı verdim. Karşılıklı tahdit, diğer devletlerle olan ilişkilere karışılmaması ve tek taraflı avantaj elde etmeye yönelik baskılara son verilmesi gerektiğini vurguladık. Hiç cevap gelmedi. Bir ay sonra ben Moskova'ya gidene kadar bu konu hakkında hiç ses çıkmadı.

Orta Doğu konusunda Dobrinin beni, aslına bakılırsa ekstrem Arap programını zorla kabul ettirmek için tasarlanmış bir diyaloğa sokmaya çalıştı. Sovyet askerleri ve danışmanları Mısır'da öne çıktığı ve Sovyetler Birliği radikal Arapları desteklediği sürece böyle bir şey bizim stratejimize uymazdı. İsrail'in güvenlik endişeleriyle ilgili tasarıları ileri sürerek karşılık verdiğimde, Dobrinin'in ilgisi bir anda kaybolmuştu.

Bunun dışında, her iki bürokrasiyi ikili iş birliğine uygun çeşitli teknik konularda ayrıntılı anlaşmalar yapmaya teşvik etmek için gerçekleşmesi beklenen Mayıs zirvesinden yararlanıldı. Bu anlaşmalar siyasi açıdan önemli olmasa da büyük endüstriyel güçler olarak ABD ile Sovyetler Birliği'nin çeşitli alanlarda ortak çıkarlara sahip olduğunu ortaya koyacaktı. Bürokrasiler serbest bırakıldığı takdirde, yıllardır uyku halinde olan her proje tekrar canlandırılıp mühlet bitimi olan zirveye kadar sonuçlandırılabileceklerdi. En büyük sorun, Beyaz Saray ile çeşitli bakanlıklar arasında kimin övgü alacağı konusunda devam etmekte olan rekabetti. Örneğin, Şubat ayında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ticari hava hizmetlerini genişletmek için bir anlaşmaya varıldı. Her zaman olduğu gibi bu anlaşma 17 Mart'ta Dışişleri Bakanlığı'nda imzalandı. 22 Mart'ta Başkan'a gönderdiğim bilgi notunda bu konudan bahsedince o da şöyle bir not yazmıştı: "K, biraz da biz övgü alalım."

Bakanlıkların müzakere ederek tanınma arzuları ile Nixon'ın zaferden pay alma ısrarı arasında nihayet bir uzlaşmaya varıldı. İkili anlaşmaların çoğunun imzalanması zirveye kadar ertelendi. Bu anlaşmalar Moskova'da yüzü sevinçten parlayan Nixon ve Brejnev'in önünde kabine üyeleri tarafından imzalanacaktı; bu anlaşmaların

müzakerelerini bakanlıkların personeli yürütmüştü. Rogers sağlık, bilim ve teknoloji ile ilgili anlaşmaları imzalarken Deniz Kuvvetleri Sekreteri John Warner da denizde meydana gelebilecek olayları önleme konusundaki prosedürler üzerine bir anlaşma imzaladı. Birtakım sebeplerden dolayı zaman karmaşası içinde kaybolan Nixon, çevre koruma sözleşmesini imzalaması gerektiğine karar verdi. Anlaşmaların imzalanmasını bekletmenin bir etkisi de tesadüfi bir bağlantıydı; eğer zirve gerçekleşmeseydi, Sovyetlerin çok istediği bu anlaşmaların tamamlanması pek mümkün olmazdı.

Ekonomik cephe söz konusu olduğunda, iki tür baskıyla karşı karşıyaydık; Sovyetler ve yurt içi. Beşinci bölümde de değindiğim gibi, işbaşına geldiğimizin ilk zamanlarında Sovyetler ticaret konusuyla ilgilendiklerini göstermişlerdi. Nihayet zirve için anlaşmanın sağlandığı 1971 yılının sonbaharında, Gromiko bu meseleyi resmi olarak Nixon'ın dikkatine sundu. Bunun ardından Dobrinin de her iki ülkenin Ticaret Bakanı'nın diğer ülkeye ziyarette bulunmasını teklif etti. Ticaret Bakanı Maurice Stans, Kasım ayının sonlarında Moskova'ya gitti ve Sovyet misafirperverliğinden büyülenmiş şekilde ve Sovyetlerle olan ticarette büyük ilerleme olacağına dair beklentilerle geri döndü. Fakat üç engel vardı: Sovyetler Birliği'nin En Çok Gözetilen Ulus (MFN) statüsü, Sovyetlerin Ödünç Verme ve Kiralama borçları ve bunların bağlantısı. ABD, Kore Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'nden MFN statüsünü geri çekmişti; bu statüyü Sovyetler Birliği'ne geri vermenin aramızdaki ticarete pek faydası olmasa da bu statünün sembolik bir önemi vardı. Fakat MFN statüsü, Kongre desteği olmadan verilemezdi. Bunun için savaş zamanından kalan eski bir meselenin halledilmesi, yani Rusya'nın Ödünç Verme ve Kiralama borcunun ödenmesi gerekiyordu. Sovyetler, insan yaşamı açısından en çok acı çektikleri, ölümcül ortak düşmana karşı olan bir savaştaki yardım karşılığında, kendilerinden ödeme istemeleri önermesine hiddetle içerlemişlerdi. Kongre ise tam aksini düşünüyordu; üstelik İngiltere de bu temelde bir anlaşma yapmışken Sovyetlerin en azından tüketim malları için aldığı borcu geri ödemesi gerekiyordu. MFN statüsü ile Ödünç Verme ve Kiralama borcu birbiriyle bağlantılı olsa da bu yöndeki tartışmalar 1972'nin başlarında sonuçsuz kaldı. ABD, sorunu çözmek için 800 milyon dolar istedi; Sovyetler ise 300 milyon dolar teklif etti. Ayrıca tahıl satın almak istediklerini de

belirttiler; kartlarını son derece ustaca oynayıp ne planladıklarını anlatmadıklarından tam olarak neye gereksinim duyduklarını anlamada oldukça geç kalmıştık.

Maury Stans'ın karşılaştığı üçüncü ve son engel bağlantıydı; Beyaz Saray'ın, ticari ilişkilerin gelişmesinin siyasi ilerlemeden önce değil de peşinden gelmesi konusundaki kararlılığı. (Tarım Bakanı Earl Butz'un Moskova gezisini Nisan ayına kadar erteleyerek) Nixon ve ben tahıl satışlarına temkinli bir biçimde devam etmenin doğru karar olduğunu düşündük. Ödünç Verme ve Kiralama konusunda anlaşmaya varmayı da MFN için ön koşul haline getirecektik. Vietnam Savaşı sona erene kadar Sibirya doğal gazı gibi doğal kaynakların ortaklaşa kullanımından uzak duracaktık. Kısacası ekonomik ilişkileri, ABD'nin dış politikası için önem arz eden konulardaki gelişmelere göre belirleyecektik.

Bu yolun en mantıklı yol olduğuna Stans'ı ikna etmek oldukça zordu. Kendisine de ifade ettiğim gibi, "ya biz onları kullanacağız ya da onlar bizi." Söylediğime karşı çıkan Stans, ticaretin zaten kendisinin iyi bir şey olduğunu belirtti; aslında karşılıklı bir çıkar söz konusuydu. Muhafazakâr bir Cumhuriyetçi olan Stans, ABD-Sovyet ticaretinin önündeki tüm engelleri Soğuk Savaş'ın modası geçmiş kalıntıları olarak küçümsemeye ve bağlantıyı, gerilimlerin düşürülmesine olanak tanımayan bir engel olarak kınamaya devam eden liberal eleştirmenler korosuna katıldı. Düzenli aralıklarla yanıma gelen Maury, üzerinde çalıştığı işi tamamlayabilmesi için benden ricada bulunuyordu. Politikamıza sadık kaldığımız takdirde ya mesai arkadaşları basına serzenişte bulunacaktı ya da Stans, Dobrinin'e ticari ilişkilerin ilerlemesinin önündeki en büyük engelin Beyaz Saray olduğunu söyleyecekti. Bu sayede, istemeden de olsa stratejimiz, güvenilirlik kazanmıştı. Dobrinin, Amerikan usullerine göre Bakanlar Kurulu'nun üyelerinden birinin altında çalışmak zorunda olduğu politik kısıtlamalar hakkında komünist bir büyükelçiye şikâyette bulunmasını son derece doğal karşılayacak kadar tecrübeli biriydi. Fakat Dobrinin'in bana izah ettiği gibi Moskova, Stans'ın bu gayretini kasıtlı ve akıllıca yapılmış bir tasarımın parçası olarak görmüştü. Stans'ın kişisel olarak gösterdiği iyi niyetinin kanıtı olarak amaçladığı şey -ki bunun benim ofisimden planlandığı varsayılıyordu- bilhassa Moskova'da ustaca yapılmış bir siyasi baskı biçimi olarak yorumlanmıştı.

Birçoğu iç içe geçmiş tüm bu politik konular, Moskova gezimde sınanacaktı. Fakat tüm bunları gölgede bırakan şey tam ben yola koyulacakken meydana geldi; Kuzey Vietnam ordusu, 30 Mart'ta saldırıya geçmişti. Acaba Sovyetler Birliği zirve uğruna, kendisine bağımlı olan ülkeye baskı yapması için ikna edilebilir miydi? Yoksa biz mi, Sovyetler Birliği'nin manipülasyonuna maruz kalıp tehlikeye düşüyorduk? Böylelikle Kuzey Vietnam'ın saldırılarına askeri bakımdan karşılık vermekte tereddüt mü edeceğimizi düşünüyorlardı? Daha önce de bahsettiğim gibi Nixon, 12 Nisan'da alınan karar ile Moskova'ya gideceğim zaman arasındaki o bir haftada gözle görülür bir endişeye kapılmıştı. Sovyetlerin, Vietnam konusunda bizi oyalayacağı ve böylece karşılık veremeyeceğimiz için kaygılanmıştı. Bunun tam tersinin daha muhtemel olduğunu düşündüm; yaklaşmakta olan zirvenin etkisiyle Sovyetlerin tepkileri yavaşlatılıp bu sayede Hanoi ile Moskova birbirinden ayrılabilirdi.

Yola çıkmadan önce her zaman olduğu gibi Nixon katı bir tutum takınmam konusunda bana talimat verdi. Bu alışılmadık bir durum değildi; her müzakereden önce aynı şeyi söylerdi. Bu sefer benim görüşlerim de tamamen bu yöndeydi. Mademki Hanoi tüm ordusunu bu saldırı için seferber etmişti, bu işi kökünden halletmenin zamanın artık geldiğine karar verdim. Hanoi'nin saldırısını püskürttüğümüz takdirde müzakerelerin kaçınılmaz olduğunu düşünüyordum. Öte yandan, Moskova'nın savaşı hükümet emriyle durdurabileceğini ya da açıkça müttefikine cephe alacağını hiç beklemiyordum. Hanoi'de kendilerini devrime adamış tüm o kişiler, hayatları boyunca savaşmışlardı; Moskova'dan gelebilecek baskıları dikkate almaksızın tüm zorluklara rağmen saldırılarını başarıyla tamamlayabilmeleri için yeter kadar malzeme biriktirmişlerdi. Savaşın sonucunu, savaşta başarılı olmaya bağlamışlardı; Moskova'nın onlara durmalarını emretmesi için artık çok geçti. Hanoi'yi yenmek için gerekli adımları atmak Güney Vietnamlılara ve ABD'ye kalmıştı. Göstereceğimiz tepkiye sesini çıkarmaması işimizi kolaylaştırsa da Moskova vekilimiz olarak hareket edemezdi.

Tasarladığım stratejiyi bir bilgi notuyla Nixon'a takdim ettim. Bu notumda Moskova'nın bazı hususları anlaması gerektiğini ifade ettim: "Komünist saldırıyı durdurmak için askeri olarak gerekeni yap-

maya kararlısınız ve bu anlamda SSCB ile olan ilişkinizi Vietnam'a acil gerekenlerden daha az önemli saymaya hazırsınız." "ABD-Sovyet ilişkilerinin zirveyle ilgili asli meselelerine dönmeden önce" Vietnam konusunu masaya yatırmakta ısrar edeceğimi söyledim. Kuzey Vietnamlılardan,

> DMZ boyunca gerçekleştirdikleri saldırıdan vazgeçmelerini; bu saldırıda kullanılan silah, büyük çaplı topçu silahlar ve uçaksavarlarla donanmış üç NVA tümenini Kuzey Vietnam'a geri çekmelerini ve DMZ'ye tamamen riayet etmeleri ve Güney Vietnam'ın büyük şehirlerini kesinlikle bombalamamaları da dahil olmak üzere 1968 Anlaşmalarını yeniden yürürlüğe koymalarını isteyeceğim.
>
> Bu konularda mutabık kalınır ve hemen yerine getirilirse, biz de aynı şekilde DRV'ye yönelik hava ve deniz bombardımanlarımızı azaltacağız ve yukarıda sayılan hususlara riayet edildiği takdirde saldırılarımızı tamamen durduracağız.

Bilgi notuma göre, Sovyetleri bu konuda teşvik etmek için bizimle olan genel ilişkilerinden faydalanmamız gerekiyordu:

> Sovyetler, Vietnam'da gerçekleşen komünist saldırı için önemli ölçüde sorumluluk üstlenmeli ve bu nedenle gerilimi azaltmak konusunda nüfuzlarını kullandıkları için onları "ödüllendirmemiz" beklenmemelidir. Yine de genel stratejiyi uygulamak için en umut verici taktik, muhtemelen Brejnev'e bizimle olan ilişkilerinde büyük bir ilerleme olasılığı sunmak olacaktır.

Bir başka ifadeyle, ödül ve ceza. Durum, Sovyetler Birliği için ne kadar utanç verici, ayrıca Moskova ile olan ilişkilerimiz için de ne kadar riskli olursa olsun ve yurt içinde ne kadar protestoyla karşılaşırsak karşılaşalım yine de Hanoi'nin saldırılarına karşılık vermek için gereken tüm askeri önemleri almaktan çekinmeyecektik. Aynı zamanda ABD-Sovyet ilişkilerinde ne kadar önemli ilerleme kaydetseler de Sovyet liderlerini ödüllendirmeyecektik. SALT, Avrupa güvenliği ve Moskova ziyaretini tamamladıktan sonra oluşturacağımız bildiri gibi konularda alacağım pozisyonları Nixon'a anlattım. Sovyetlerin, Vietnam'a yaptığı yardım da dahil olmak üzere ekonomik ilişkileri siyasi ilerleme ile bağdaştıracağımı ifade ettim.

Bilgi notumu onaylayıp paraflayan Nixon, "Tamam; RN'nin sözlü talimatıyla değiştirildiği şekliyle" diye de ekledi. Bu sözlü talima-

tın daha kapsamlı bir açıklaması için Nixon'ın konu ile ilgili teyp kayıtlarının yayınlanmasını beklenmelidir. Tek kaynağım, Oval Ofis'in standart malzemelerinden olan sarı bloknotta tuttuğum el yazısı notlarımdı. Bu notlara göre, aldığım direktifler Nixon'ın alışılagelmiş abartısından yoksun değildi. Sovyetler Birliği ve ABD'nin uluslararası barışı sağlama konusunda en büyük sorumluluğa sahip olan iki ülke olduğunu vurgulayacaktım. Zirve, "bu yüzyılın en önemli diplomatik buluşması" olma potansiyeline sahipti. Zirvenin gerçekleştiği sırada Vietnam konusunda "mesafe kaydedilmesi" kaçınılmazdı. Notlarımda, Brejnev'e iletmem gereken Nixon'ın ayrıntılı tanımlaması da vardı: "açık sözlü, dürüst, güçlü... kaderci; onun için önemli [olan] seçim değil. Kamuoyundan bir nebze bile etkilenmez. Savaş devam ederken başka hiçbir başkan, SALT Antlaşması yapamazdı." Öte yandan, Vietnam konusunda ilerleme kaydedilmediği takdirde Kongre büyük ihtimalle ekonomik anlaşmalara karşı çıkacaktı. Başkan'ın Brejnev'e olan kişisel saygısını da ifade etmeliyim. Bildiride tek bir standarda duyulan ihtiyacı vurgulayacaktım; Sovyetler Birliği'nin bir yandan uydu yörüngesindeki Brejnev Doktrini konusundaki ısrarlarını sürdürürken diğer yandan da dünyadaki tüm kurtuluş hareketlerini destekleme hakkına sahip olduğu şeklindeki önermeyi kabul edemezdik.

Nixon'ın sözlü yorumları, daha ziyade notlarımda yer alan temel stratejinin detaylandırılması üzerineydi. Nixon'ın benimle yaptığı konuşmalardaki görüş farklılıkları açıkça vurgulanmadığı gibi bu konuşmalardan da kaynaklanmıyordu; diğer yaptığım gezilere çıkarken bana söyledikleri temelde aynıydı. Fakat yine de üzerinde durulması gereken önemli bir farklılık kısa süre içinde ortaya çıkacaktı.

Aslında bu fark, ben Moskova'ya giderken uçakta belirginleşmeye başladı. İlk defa, önemli bir müzakereye giderken izleyeceğimiz strateji konusunda aramızda tam bir fikir birliği olmadığı açıktı. Bir süre daha düşünen Nixon, ben uçaktayken gönderdiği mesajda derhal Vietnam konusuna girmem ve Brejnev'in işi ağrıdan almasına müsaade etmemem gerektiğini söylüyordu. Brejnev ile aramızda "bir nevi mutabakat" olana kadar bu konuya yoğunlaşmam gerekiyordu. Nixon, Moskova'nın Hanoi'ye büyük çaplı kamuoyu desteğini sürdürmesi halinde Moskova ziyaretimin eleştirmenlerimiz tarafından başarısız görüleceğini hissettiğini söyledi. "Böyle bir durum, şans

eseri, Çinlilerden çok Sovyetlerle olacak. Çinlilerle, Vietnam konusunda herhangi bir ilerleme kaydetmiş gibi bir iddiada bulunmadık. Öte yandan, Sovyetlerle bu konuda biraz ilerleme kaydettiğimiz izlenimini bırakmaya çalışacağız." Herhangi bir riske girmek istemeyen Nixon, Moskova ziyaretimin başlıca gerekçesi olarak Vietnam'ın zirve gündemindeki öncelikli maddelerden biri olacağını belirten veya ima eden bir cümle eklememi istedi. Bunun dışında, Kuzey Vietnam'ın bombalanmasına son vermemizin bir ön koşulu olarak, saldırıya katılan ilave Kuzey Vietnam birliklerinin DMZ'den geri çekilmesinin talep edildiği programa bağlı kalmamı söyledi.

Hem çok yumuşak hem de çok sert olan tuhaf bir talimattı. Mesajı okurken, Nixon'a cevap vermek için boşluklara notlar aldım. İhtiyaç duyduğumuz şey ilerleme "iddiasında" bulunmaktan ziyade hakikatti. Nixon'ın Vietnam'ı zirvenin gündemine alenen yerleştirmem konusundaki talimatı bana "işleri ağırdan alma" olarak göründü. Böyle bir duyuru zirve sonuçlanana kadar Hanoi'ye misilleme yapmamızı zorlaştırırdı. Haig aracılığıyla Nixon'a gönderdiğim mesajda şöyle demiştim: "Vietnam konusunun zirve gündeminde sonraya bırakılmasına yönelik bir açıklama yapmanın iyi bir fikir olduğunu düşünmüyorum. Artık epeyce bir hız kazandık ve Hanoi de savaş boyunca ilk defa geri çekiliyor. Ayrıca zirve, en iyi pazarlık kozlarımızdan biridir. Bu nedenle artık birtakım somut sonuçlar elde etmemizin zamanı geldi."

Hemen tekrar mesaj gönderen Nixon, söylediklerimi uygun bulduğundan aramızdaki görüş farklılığı da ortadan kalkmış gibiydi. Ama bu çok uzun sürmeyecekti.

Leonid Brejnev

Brejnev ile ilk görüşmem 21 Nisan sabahı saat 11.00'de gerçekleşecekti. Her şeyin yolunda gittiğinden emin olmak isteyen Dobrinin, o saatten önce bana uğradı. Dobrinin'in ABD-Sovyet ilişkilerinin gelişmesini canıgönülden istediğine eminim; büyük bir özveriyle gayret gösterdiği bu emeğinin karşılığını almak istediği her halinden belliydi. Dış politikada sınırlı deneyimi olan ve yabancı liderlerle yalnızca son iki yıldır düzenli temas halinde olan Genel Sekreteri'nin nasıl davranacağından pek emin değildi.

Kısa bir süre sonra Dobrinin'in gerginliğinin boş yere olduğu ortaya çıktı. Leonid Brejnev, kaldığımız villalar arasındaki en büyük konukevinde bizi bekliyordu. Her iki yanında Gromiko ve Dobrinin ve bir adım gerisinde de hiç dikkat çekmeden duran yardımcısı Andrey Aleksandrov olmak üzere Lenin, Stalin ve Kruşçev'in halefi beni coşkuyla karşıladı. Belli ki ketum olması için aldığı tavsiye ile kendi sosyal dürtüsü arasında kalmış olan Brejnev, bana vurmak veya ciddi bir tavır takınmak arasında gidip geliyordu. Müzakerelerin gerçekleşeceğini belirtmek için beni yeşil çuha ile kaplı bir masanın olduğu yemek odasına götürdü. Beni son derece sıcak bir şekilde karşıladığı için kendisine teşekkür ettim. Latife eden Brejnev ise bizi daha da sıcak hissettirmeyi düşündüklerini söyledi. Bunun bir tehdit mi yoksa hoş bir olasılık mı olduğunu sorunca Brejnev de Sovyetler Birliği'nin tehditlere inanmadığını belirtti; benim için yeni bir bilgiydi bu.

O zamanlar iki ay içinde, her iki komünist devin güçlü liderleriyle yüz yüze görüşme fırsatım olmuştu. Brejnev'in Çinlilerden çok da farklı olması pek mümkün değildi. Her iki liderlik de çoğu zaman yabancılar tarafından işgale uğramış olan muazzam büyüklükteki topraklara hükmediyordu. Fakat kültür, tarih ve kişisel deneyimler, birbiriyle çelişen kişilikler ve tarzlar ortaya çıkarmak için etkileyici biçimde bir araya gelmişti. Mao Zedong ve Chou En-lai, yönetim sanatında kesintisiz bir biçimde en uzun deneyime sahip bir toplumu -kendi bölgesinde kültürel olarak her zaman üstün olan bir ulusu- temsil ediyordu. Fethetmek isteyenleri kendine çeken Çin, onlara sosyal ve entelektüel tarzını empoze ederek içsel gücünü kanıtlamıştı. Liderleri sakin, soğukkanlı ve kendilerinden emin kişilerdi. Brejnev ise kendilerini fethetmek isteyenleri medenileştirmekten ziyade onlardan çok daha fazla kalıcı olmak için çabalayarak hayatta kalmış bir milleti -tamamıyla ne Avrupa'da ne de Asya'da kalan, geleneklerini yok etmeden, tamamen değiştirmiş bir halkı- temsil ediyordu. Kendisine olan güven eksikliğini taşkınlıkla ve herhangi bir belirti göstermeyen kifayetsizliğini ara sıra zorbalık yaparak gizlemeye çalışıyordu.

Dış görünüş, Brejnev için çok şey ifade ediyordu. Moskova'ya yaptığım gizli ziyaretimde, büyük bir gururla Nixon'ın konaklayacağı ve devrim öncesi Rus çarlarının evi olan ferah ve şık Kremlin Sarayı'nı gezdirdi; onay ve beğeni beklediği her halinden belliydi. Böyle bir ha-

reketin Çinli bir liderden gelmesi düşünülemezdi bile. Koridor boyunca her iki pencere arasında üzerlerinde devasa vazolar olan mermer kaideler bulunuyordu. Biri dışında tüm vazolar kumaşla kaplıydı; büyük bir emek harcandığı her halinden belli olan ustalıkla cilalanmış o vazo bana örnek olarak gösterilmişti. Bana anlatıldığı üzere, Nixon'ın gelişinden bir saat öncesine kadar vazoların parlaklığının muhafaza edilmesi için vazoların üzerlerindeki kumaş çıkarılmayacaktı. Tüm bunlar, iddialı bir kişisel tarzla uyumlu olmayan, huzursuz eden, insanın içine işleyen bir savunmacı halin, kırılganlıkla birleşimini gösteriyordu. Bu noktada Nixon ile Brejnev'in kişilikleri kesişiyordu.

Şüphesiz hiç kimse acımasızlık göstermeden komünist hiyerarşinin tepesine ulaşmadı. Yine de Çinli liderlerin cezbediciliği, bu niteliği gizlerken, Brejnev'in katı otoritesi ise o niteliği öne çıkarma eğilimindeydi. Çinliler en samimi ortamlarda bile mesafelerini korurlardı. Fiziksel bir çekiciliği olan Brejnev ise muhatabını sıkıştırırdı. Ruh hali anında değişebilen Brejnev, duygularını çok belli ederdi. Bu zıt tarzlar, Çin ve Rus yemeklerine de yansımış gibiydi. Çin mutfağı lezzetliydi, özenle hazırlanırdı ve çok çeşitliydi. Rus yemekleri ise ağır, basit ve önceden kestirilebilirdi. Çin yemeklerini büyük bir zarafetle çubuklarla yerken Rus yemeklerinin çoğunu ellerinizle yiyebilirdiniz. Çin yemeğini yedikten sonra memnun ama doymamış bir şekilde masadan kalkar ve bir sonraki deneyimi dört gözle beklersiniz. Rus yemeğini yedikten sonra ise tıka basa doymuş halde bir sonraki yemeği çok çok az beklersiniz.

İlk tanıştığımız Çinli liderler kendi devrimlerini kendileri yapmışlardı. Mao ve Chou, tarihte yeni bir dönem olarak gördükleri şeyi başlatmışlardı. Brejnev ise devrimcilikte dördüncü sıradaydı; Batılı ülkelerle karşılaştırıldığında bu sıra pek önemli olmasa da yine de uzun bir gelenek göz önüne alındığında kendisine sağlam bir yer bulmuştu. Çinliler, özellikle efsanevi Uzun Yürüyüş başta olmak üzere, destansı kişisel deneyimlerinden ilham almışlardı. Brejnev ve mesai arkadaşlarının uzun yürüyüşleri ise komünist bir sistem içerisinde hiç eksik olmayan acımasız iç çatışmalar ve bürokratik hamlelerle boğuşarak gerçekleşmişti. Tüm yaşamları, tırnaklarıyla kazıyarak zirveye ulaşmakla ve zorlu Marksist yoldaşlarını kenara itmekle (ya da uzaklaştırmakla) geçmişti. Haleflerinin yönetimi sırasında Rusların stratejik vizyonları zedelenmiş olsa da taktik becerileri keskinleşmişti.

Altmış yıl içinde yalnızca dört Sovyet liderinin yönetimde olduğu gerçeği, (her ne kadar Sovyetler bu sorunu en uzun süre yaşamış millet olsa da) Sovyet sistemi ya da belki de komünist bir sistem hakkında çok şey anlatabilirdi. Hiçbir komünist devlet, liderlerin düzenli bir şekilde peş peşe gelme sorununun üstesinden gelememiştir. Her lider ya görev başında hayatını kaybeder ya da darbe benzeri yöntemlerle devrilir. Saygın bir biçimde emekliye ayrılma en üst konumdaki lider için pek rastlanan bir şey değildir. Lenin dışında hiçbir Sovyet liderin itibarı ölümünden sonra baki kalmamıştır. Her komünist devlette, bir lider grubu iktidarı ele geçirir, birlikte yaşlanır ve sonunda, zirveye ulaşma yetenekleri hırslarını kamufle etme becerilerine bağlı olan haleflerle yer değiştirir. Zirveye giden yolda istikrarsız bir şekilde ilerlerler ve azami güce sahip olduklarında ise geçiciliğin farkına varırlar çünkü büyük olasılıkla -çoğu devlet adamında olduğu gibi- geçmişte yaptıklarının halefleri tarafından beğenilmeyeceğini bilirler. Kesin olan bir paradoks vardır ki o da tarihsel gerçeğe dayalı olan siyasi sistem, ateşli savunucuları için kendisinin tarihi bir öneme sahip olmadığını düşünür. En sonunda unutulma pahasına olsa bile Sovyet liderler uzun yıllar görevde kalma hakkını elde ederler.

Kendisiyle tanıştığımda Leonid Brejnev, açıkça Sovyetler Birliği'nin en öne çıkan kişisiydi. Fakat aynı ölçüde, tam bir yetkiye sahip değildi ve fiziksel gücü de hâlihazırda tükenmenin eşiğine gelmişti. Zirve sırasında Bakanlar Konseyi Başbakanı Kosigin ile Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Podgorni'yi toplantılara dahil etmek için büyük çaba sarf etti. Benimle ilk karşılaşmasında bile, rapor verme yükümlülüğü altında olduğu ortak girişimimiz üzerinde mutabık kalınan pozisyonu izah etmeye çalışıyor gibiydi. (Elbette, gözle görülür şekilde kendini esneklikten mahrum bırakmak, bazen benim bile kullandığım etkili bir pazarlık aracıdır.) Görünüşe göre bir ABD Başkanı'ndaki yetki ve serbestliğe sahip olmayan Brejnev, üzerinde uzlaşıma varılan pozisyona nüanslar ekleme yetkisine sahip olsa da kendi başına radikal değişiklikler yapamazdı. Fakat yine de herhangi bir değişikliğin gerekli olduğunu düşündüğü takdirde Politbüro'yu etkisi altına alabileceği izlenimini de vermişti. Zaman geçtikçe Brejnev'in otoritesi gözle görülür şekilde artmaya başlamıştı. Fakat 1975'ten sonra sağlığının kötüleşmeye başlaması ve sınırlı dikkat aralığı nedeniyle Gromiko'ya dış ilişkilerde daha fazla rol vermeye mecbur kaldı.

Brejnev'le ilk karşılaşmamız sırasında muhtemelen üst düzey Amerikalılarla ilk defa muhatap olduğu için kendini güvende hissetmediğinden, kısmen de bol miktarda tütün ve alkol tüketimi, kalp hastalığı geçmişi ve işinin getirdiği baskılar nedeniyle oldukça gergin görünüyordu. Elleri sürekli hareket halindeydi; saatiyle oynuyor, elinden hiç düşürmediği sigarasının küllerini silkiyor (sigara tabakasının sadece önceden belirlenmiş aralıklarla açıldığı bir sisteme geçene kadar ki o sistemi de atlatmanın bir yolunu bulmuştu) ve sigara ağızlığını kül tablasına vurup duruyordu. Kımıldamadan duramıyordu. Söyledikleri tercüme edilirken oturduğu yerden tedirgin bir şekilde kalkar, odanın içinde dolaşır, meslektaşlarıyla yüksek sesle sohbet eder ve hatta hiçbir açıklamada bulunmadan odadan çıkar ve bir süre sonra geri dönerdi. Böylelikle Brejnev ile yapılan görüşmelerin tuhaf bir özelliği de Brejnev'in her an için ortadan kaybolabilmesiydi. Çok ikna edici olduğunuz takdirde ise söylediklerinize kulak vermeyip bir şeyler yemeniz için ısrarcı olurdu. Bir keresinde konferans salonuna, normalde Politbüro toplantıları için kullanılan oyuncak bir askeri top getirmişti. Top ateş almamıştı. Topu tekrar çalıştırmaya gayret etmesi, o an için anlatmakta olduğum önemli şeylerden onu çok daha fazla meşgul etmişti. Sonunda mekanizma bir kükreme ile patladı. Brejnev, rakibini yere seren profesyonel bir boksör gibi odada kasıla kasıla dolaştı. Ardından rahatsız edici bu sükûnet azalınca müzakereler yeniden başladı, artık Brejnev'e aşina olan bizler bu durumun geçici olduğunu biliyorduk.

Sağlığı bozulmadan önce -ara sıra olsa da kesinlikle konu ile alakalı- farklı türde anekdotlarla görüşmeleri bölmeyi severdi. İlk görüşmemizde büyük bir ilerleme kaydetmenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya çalışırken şu hikâyeyi anlattı:

> Bir yerden başka bir köye gitmek isteyen bir gezginin başından geçenler. Aradaki mesafeyi bilmeyen adam sadece gideceği güzergâhı ve ne için gittiğini biliyor. Yolda giderken ağaç kesen bir adama rastlar ve varmak istediği köye ne kadar sürede gidebileceğini sorar. Ormancı ise bilmediğini söyler. Fakat gezgin aldığı cevap karşısında ormancıya sinirlenir; çünkü adam oralıdır ve bilmemesi mümkün değildir. Bunun üzerine gezgin tekrar yola koyulur. Birkaç adım attıktan sonra ormancı arkasından bağırır: "Dur. 15 dakika sürer." "Neden ilk sorduğumda bana söylemedin peki" diye sorar gezgin. "Çünkü o zaman adımlarının uzunluğunu bilmiyordum."

Müzakerelerde "uzun adımlar atmam" için beni özendirmek isteyen Brejnev, bu basmakalıp hikâyeyi anlatmıştı.

Brejnev'in başka bir anekdotu, ilk karşılaşmamızda geçen sohbetin havası hakkında biraz fikir verebilir:

> BREJNEV: Tutuklanan bir adamın, çarın huzuruna çıkarılmasıyla ilgili bir anekdot var. Soru şu: Acaba adam idam edilecek mi yoksa suçu bağışlanacak mı? Bir parça kâğıt çıkaran çar, üzerine sadece üç kelime yazdı: "İdam imkânsız af". Fakat virgüller yanlış yerleştirilmişti. Şöyle olması gerekiyordu: "İdam imkânsız, af." Fakat kâğıdı alan görevli bunu "İdam, affedilmesi imkânsız" olarak okudu. Hayır, tam olarak böyle değildi; aslında çar bu üç kelimeyi virgül kullanmadan yazmış ve sonra dava vekilleri onun ne demek istediğine karar vermek zorunda kalmıştı.
>
> KISSINGER: Adama ne oldu?
>
> BREJNEV: Siz buradan ayrılmadan önce görüşmelerimizin sonunda söyleyeceğim. Cevabım, görüşmelerimizin nasıl gittiğine bağlı olacak.
>
> GROMIKO: Belki de cevap sadece zirvede verilmeli.
>
> BREJNEV: Hayır, Dr. Kissinger, Moskova'dan ayrılırken tüm sorularına net cevaplar almak zorunda. Çünkü bu hikâyeyi Başkan'a anlatmak isteyebilirsiniz. Sonunu öğrenmek isteyeceğinden eminim. Eğer cevabı öğrenemezseniz, burada ne konuştuğunuzu merak eder.
>
> KISSINGER: Bürokrasilerle olan deneyimlerime dayanarak, muhtemelen ikisini de yaptılar.

Cevabı hiçbir zaman öğrenemedim.

Kısacası Brejnev, yalnızca Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin başkanı değil aynı zamanda tipik bir Rus idi. Kabalıkla samimiliğin karışımıydı; hem acımasız hem sempatik olmasının yanı sıra hem kurnaz hem de kendisini sevdiren biriydi. Sovyetlerin gücünden övgüyle söz ederken bundan pek emin olmadığını hissedebilirdiniz. Nazi istilasının neredeyse ülkenin her yanına yayıldığı geri kalmış bir toplumda büyümüş olan Brejnev, göreceli güç istatistiklerini biliyor olabilirdi fakat yine de kendi sisteminin savunmasızlığını iliklerinde hissediyor gibiydi. Daha sakin ve huzurlu zamanlarda ortaya çıkmış ve modern teknolojiye ve askeri güce alışkın olan haleflerinin kendilerinden hiç şüphe etmeme olasılığı benim kâbusumdur; bu türden aşağılık kompleksleri olmadığı için de kendi kendile-

rini övmekten geri kalmazlar ve şu anda tüm dünyayı içine alabilen ordu teşkilatıyla çok daha tehlikeli olabilirler.

Eşitlik Brejnev için çok önemli gibi görünüyordu. Çinli liderlerin eşitlik peşinde koşmaları mümkün değildi; çünkü Orta Krallık geleneğinde böyle bir şey bir yabancıya verilebilecek en büyük ödün olurdu. Brejnev için bu esastı. Toplantımızın ilk on beş dakikasında, Nixon'ın Şanghay'da kadeh kaldırdığı sırada hazırlıksız bir şekilde yaptığı konuşmadan yakındı. Çünkü Nixon o konuşmada, ABD ve Çin'in dünyanın geleceğini ellerinde tuttuğunu dile getirmişti. En kibar ifadeyle Brejnev, böyle bir açıklamanın Sovyetler Birliği'ni küçük düşürdüğünü düşünüyordu. Kısa olan açılış konuşmamda aşikâr olanı -yani zirveye eşitlik ve mütekabiliyet esasında yaklaştığımızı- belirttiğimde memnuniyetini dile getirdi. Kendisini sağlama almak isteyen bir lider için bu laf ne kadar klişe ya da lütufkârlık olsa da yine de bu ciddiyetimizden memnun kalmıştı. (Böyle düşünmesinin sebebi bizi pohpohlamak olsa bile ilginç bir yol izlemişti; pohpohlama ancak bir miktar inandırıcılıkla süslendiği takdirde etkili olabilir.)

Brejnev, neredeyse altmış yıl boyunca müthiş bir şekilde gayret gösterse de yine de teknoloji ve yaşam standardı açısından Batı Avrupa'nın gerisinde kalmış bir ulusa liderlik ediyordu. Amerikan teknolojisine hayranlık ve saygı duyuyor gibi görünüyordu; olası bir kriz ortamında tüm gücümüzle açık bir şekilde onunla yüzleştiğimizde geri adım atardı. Sovyetler Birliği muazzam bir askeri potansiyel elde etmişti; o bir süper güçtü; kesinlikle ciddiye alınması gerekiyordu. Fakat komünist sistemin insan ruhu ile uyumsuz olduğu, modern bir ekonominin mevcut planlama ile verimli bir şekilde yürütülemeyeceği, insanın özgür olmadan gelişemeyeceği gerçeğinden -belki de önsezisinden- kaçınılamazdı. Kapitalist sistemin çelişkilerini ortadan kaldırmaya çalışan devlet, hem bizi rahatlatan hem de tehdit eden bir ikilemle ortaya çıkmıştı; ruhsuz bir bürokrasiyle tüm yaratıcılığı bastırdığı için mevcut yapısıyla o devletin gelişmesi mümkün değildi. Fakat başarı gösterdiği tek şey olan azimli bir odaklanmaya, yani temel askeri güç birikimi için olan hevesi, ona her dengeyi bozma ve içi gittikçe daha fazla boşalsa bile yabancılara karşı başarıyı arama dürtüsü vermişti. Böylelikle liderlerinin bir noktada on yıllar boyunca amansızca bir araya getirdikleri silahları kullanarak tarihsel kafa

karışıklığından kurtulmaya çalışabilecekleri büyük bir tehlikeyle bizi karşı karşıya bırakmışlardı.

Brejnev, bu duygu karmaşasının vücut bulmuş haliydi. Onun yönetimi altında Sovyetler Birliği muazzam bir askeri birikim gerçekleştirmişti. Bunun kaynağı, Brejnev'in Kruşçev'i devirmek için askeri yapıyı kendi yanında tutma ihtiyacı ve tüm dünya hâkimiyeti için iyi düşünülmüş bir proje olabilirdi. Zamanla asıl sebep önemsiz hale gelecekti. Askeri imkânların birikmesi, kendi fırsatlarını yaratıp küresel güç dengesine içsel bir tehdit yaratırdı. Öte yandan, kıt kaynakların askeriyeye olan bu muazzam bağlılığı, Sovyet toplumunun modernleşmesini de engelleyecekti. Brejnev, ülkesinin iç yapısını değiştirmeden veya askeri birikimini bozmadan ya da Sovyetlerin tüm dünyaya uyguladığı baskıları azaltmadan Batı teknolojisini elde edebilmek için gerilimi düşürerek bu ikileminden kurtulmaya çalıştı. Gittikçe daha da artan bir dürtüyle Brejnev bunu yapmayı aklına koymuştu çünkü sözde gücüne rağmen jeopolitik açıdan Sovyetler Birliği mevcut konumundan hoşnut değildi. Pekin'e açılmamızla birlikte tüm büyük güç merkezlerinin -ABD, Batı Avrupa, Çin ve Japonya- bir tarafta ve Sovyetler Birliği'nin de diğer tarafta olacağı zaman pek de uzak değildi. Brejnev, iki zorluk arasında sıkışıp kalan ve acelesi olan bir adamdı; ileride Çin'le başa çıkabilmek için Rusya'nın batısından gelebilecek tehdidi azaltmak istiyordu. Detant, en uygun yol gibi görünüyordu. Potansiyel bir tehlike olduğunu sezen Çinliler pek de haksız sayılmazlardı. Bizim zorluğumuz ise ne kadar güçlü olduğumuzu ustalıkla sergileyip gerilimi gerçek anlamda düşürüp düşüremeyeceğimizdi; Asya'ya yönelik tehdidi büyütmeden Avrupa'yı hedef alan tehlikeleri azaltma anlamında bir gerçekten bahsediyorduk.

1972'den hemen sonraki dönemde gerilimin gerçekten azalıp azalmadığını asla bilemeyeceğiz. Brejnev'in, Batı'nın aklını çelmek için mesai arkadaşlarına detantın gerekliliğini anlattığına dair hiç şüphe yoktu. Dolayısıyla Batı'nın başına gelebilecek tehlikelerden biri buydu. Fakat aynı zamanda Brejnev'in gerçekten peşinde olduğu şeyin bir parçası -Batı anlamında barış olmasa da- bir ömür boyu tehlikelerden, risklerden ve zorlu mücadelelerden kurtulmak istediği yönündeydi. Her insanın cesaret, dayanıklılık ve bilgelik gibi sınırlı sayıda niteliğe sahip olduğu ve hayatın giderek azalan bu kaynak-

ları harcamaktan ibaret olduğu önermesine dayanan bir roman okumuştum. Brejnev'in başına böyle bir şey gelmiş gibiydi. Onunla tanıştığımda, Stalin'in otuzlu yıllardaki tasfiyesinden (aslında tam da o zamanlar yukarıya doğru ilk büyük sıçrayışı gerçekleşmişti), İkinci Dünya Savaşı'ndan, yeni bir tasfiye dalgasından, Stalin'in ölümünden sonraki güç mücadelesinden ve Kruşçev'in devrilmesine yol açan ve Brejnev'i tepeye fırlatan entrikadan geçmişti. Coşkulu ve bitkin görünen Brejnev, asgari derecede riske girerek üstün gelmeye can atıyordu. Bir ömür boyu yetecek kadar heyecan duymuştu. Ara sıra dokunaklı olsa da fırsat buldukça İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu acı ve travmalardan söz ederdi.

Elbette bunların hiçbiri, büyük çaba harcayarak arttırdığı Sovyet gücü hakkındaki gerçekleri değiştirmiyordu. Brejnev'in niyeti ya da açıklamaları hangi yönde olursa olsun Sovyetlerin gücünü kendi gücümüzle dengelemek zorunda kalacaktık. Detant asla bir güç dengesinin yerini alamaz; sadece dengenin sonucu olur, onun yerine geçemez. Bu nedenle sürekli kendi savunmamızın güçlendirilmesi yönünde baskıda bulundum. Gerçi yabancıların yoğun ve hareketli bir yaşam süren liderlerin sürekli bir şeyleri gizleme yeteneklerini abarttıklarını düşünsem de belki de Brejnev'in performansı tamamen taktik icabıydı. Kısa bir süreliğine de olsa ülkesine soluk aldırma gayreti içinde olduğunu düşündüm. Emin olmadığım şey ise bunun için ödemeye razı olacağı bedeldi. Sürekli açılım peşinde koşmaya ve her dengenin sınanmasına son vermeye hazır mıydı? Gerçekten de herkesin bir arada yaşadığı bir döneme girmeye hazır mıydı? Yoksa tüm bunlar gittikçe daha da büyüyen bir güçle bir sonraki aşamada baskısını hissettirmeden önce ihtiyatlılığımızı ortadan kaldırmak için yapılan taktik bir manevra mıydı?

Detanta ilişkin stratejimiz her zaman için psikolojik ve fiziksel kısıtlamaların sıkı bir şekilde uygulanmasına ve zorluklara karşı dirençli bir şekilde durmamıza bağlıydı. Bunu Ürdün, Cienfuegos ve Hindistan-Pakistan'da göstermiştik ve kısa bir süre sonra Vietnam'da da gösterecektik; daha sonra da Angola'da göstermeye çalıştık. Daha sonraki yıllarda Watergate'in bir sonucu olarak yürütme organımızın çökmesi, Kongre'de bile liderlik yapısının yıpranması, Vietnam'ın yarattığı hayal kırıklıklarının getirdiği izolasyon ve jeopolitik sorum-

luluktan kaçma şeklinde ortaya çıkan model, pek çok krizin olmasının önüne geçebilecek bir teşvikler ve yaptırımlar dengesi kurulmasını ve uzun vadede gerçek bir itidal dönemini engellemek için bir araya geldi. Bunun yerine, başımıza gelebilecek en kötü sonuçlara katlandık: Sovyet ayısının sürekli huzursuzluk çıkarması (örneğin, MFN statüsünün reddi), yine de tek başına Sovyet tedbiri gerektiren riskler, bizim de göze almaya hazırlıklı olmamızla ilgili değildi (Örneğin, Angola'da). Teşviklerin ve yaptırımların karşılığının olmadığı bir dengenin yokluğunda, Sovyet sisteminin doğasındaki iç dinamikler, 1972 yılında yapılan zirveden birkaç yıl sonra onu yeniden yayılmaya itti. Brejnev'in kötüleşmekte olan sağlığı, 1970'lerin ikinci yarısında Batı'ya karşı bilinçli bir meydan okumanın tasarlanmasında daha zinde kişilerin rol almasına mahal vermiş olabilirdi. Eğer dayanıklılık ve uzlaşma arasındaki doğru dengeyi sağlamış olsaydık, Brejnev'in şu anda kendisi bile 1972'den hemen sonra gerçekten barış için itidalli olma karşılığında ne kadar bedel ödemeye hazır olabileceğini asla bilemezdi.

Brejnev ve Gromiko ile Yapılan Görüşmeler

21 Nisan'daki toplantımızı başlatan Brejnev, notlarına bakarak konuştu; yabancı liderlerle daha önceki karşılaşmalarından öğrenmiştik, önceden hazırlanmış ifadeleri okumaya bağımlı olduğunda kullandığı bir yöntemdi bu. Brejnev, büyük bir coşkuyla yaklaşmakta olan zirvenin başarıya ulaşacağını ifade etti. Pek çok konuda anlaşma yapılacağını iddia etti. "[Zirve] toplantısında herhangi bir münakaşa çıkarmak gibi bir niyetimiz yok. Bu zaten Washington ve Moskova'da kalarak da kolaylıkla yapabileceğimiz bir şey." Sadece Vietnam konusuna yüzeysel olarak değinmişti. Benim varışımdan dört gün önce B-52'lerin Hanoi ve Haiphong'u bombalamasına alışılmadık derecede hassas bir biçimde değinen Brejnev şunları söyledi: "Maalesef, son dönemde yaşanan olaylar -aramızdaki bu özel toplantıdan kısa bir süre önce- ortamın tadını biraz kaçırdı." Şu anda bile hemen hemen her gün bombalanmakta olan bir müttefik için pek de destek içeren bir ifade değildi. Hatta bu ifade bile anında bir başka güvenceyle pekiştirilmişti: "Bu olayın toplantımızın önünde bir engel teşkil edeceğini söylemiyorum." Ertesi gün ne barış önerilerimizi ne

de bombardıman uçaklarımızı kontrol eden Brejnev, barış önerilerimiz konusunda hiçbir söylemediği gibi Kuzey Vietnam'ı bombalamamız hakkında da herhangi bir tehditte bulunmadı. Önceliğinin Vietnam'dan ziyade açıkça zirve ve ABD-Sovyet ilişkileri olduğu belliydi.

Ancak ilk günün tamamı savaşla ilgili meselelere ayrılacaktı. Ültimatomlarla başlamak yerine, Başkan'ın adına zirvenin başarılı bir şekilde geçmesini umut ettiğimizi ifade ettim. Doğu-Batı ilişkilerinin sadece mevcut durumunda değil, aynı zamanda içeriğinde de gelişme kaydetmek istiyorduk. Bu sayede, Kuzey Vietnam'ın ikiyüzlülüğünü ve Vietnam meselesine artık bir son verme konusundaki kararlılığımızı göstermek için gereken zemini de hazırlamış olacaktık. Hanoi'nin gerçekleştirdiği saldırının zirveyi tehdit ettiğini çok açık bir şekilde ifade ettim. Sovyetlerin, Kuzey Vietnamlıların zaferine mâni olmakla alakadar olduğu konusundaki şaşırtıcı tezi öne sürecek kadar ileri gittim; yenilgiye uğramamız durumunda Başkan'ın Moskova'ya gelebileceğinden emin değildim. O zamana kadar sonuç hâlâ belirsiz olsa bile, Amerikan halkı Hanoi'nin saldırısını mümkün kılan şeyin Sovyetlerin tedarik ettiği ekipman olduğunun farkına varırdı; bu nedenle Başkan'ın hareket özgürlüğü de ciddi şekilde sınırlanacaktı: "Açık konuşmak gerekirse Genel Sekreter'e şu hususları belirtmemde fayda var; eğer gelişmeler önüne geçilemez şekilde devam ederse, ya zirveyi tehdit edecek önlemler almak durumunda kalacağız ya da zirvenin yapılması durumunda daha önce belirtmiş olduğum hedefimize ulaşmak konusundaki hareket özgürlüğümüzü kaybedeceğiz." Le Duc Tho ile 6 Mayıs'tan önce özel bir görüşme yapılması ve bu görüşmenin sonucunda nihai kararlar alınması gerektiği konusunda ısrarda bulundum: "Biz, görüşmelerle ilgilenmiyoruz. Sadece sonuçlarla ilgileniyoruz. Bay Le Duc Tho'yu severim. Oldukça etkileyici bir adam fakat onu görmek istememin sebebi arkadaşlığından memnun kalmamdan ziyade somut sonuçlar elde etmektir."

Brejnev'in tepkisi son derece ılımlıydı. Kuzey Vietnamlılardan bahsederken hiçbir şekilde itirazda bulunmamıştı. Açıkça tehdit etmeme rağmen bile bana karşılık vermemişti. Bunun yerine, Hanoi'den gelen mesajı bana okudu; Hanoi benimle Moskova'da buluşması için bir temsilci göndermeyi reddediyordu. Mesajın dağıtım kısmında yalnızca kendisinin olduğunu kanıtlamak için elbette oku-

yamadığım mesajı bana gururla gösterdi. (Eğer bu doğruysa, kendisi tam da yerinde açık olarak yayımını yapıyordu.) Kuzey Vietnamlılar, şimdi de 27 Nisan'da özel oturumların yeniden başlaması, ardından 6 Mayıs'ta da gizli bir toplantı için ısrar ediyorlardı. Fakat iki küçük taviz eklemişlerdi: genel kurul toplantısına razı olduğumuz an Le Duc Tho Hanoi'den ayrılacaktı ve Le Duc Tho'nun Paris'e ulaşması için bir hafta vermemiz şartıyla daha erken bir tarih önerebilecektik. (Genellikle "kardeşleri" olarak gördüğü Pekin ve Moskova'ya uğrayıp istişarede bulunduktan sonra seyahatine devam ederdi.) Kimseye, hatta ana destekçilerine bile güvenmeyen Kuzey Vietnamlılar, Brejnev'in bana okuduğu teklifi kırk sekiz saat önce doğrudan bize göndermişti. Fakat Moskova'da benimle görüşmeyi uzun süredir reddettiklerini de bize bildirmeye gerek duymamışlardı.

Moskova'ya gitmeden önce de hâlihazırda belirgin olduğu üzere, özel bir toplantı yapmak için gereken şey herkesin itibarını koruyacak bir formüldü. Bunun için Sovyetlerin yardımına ihtiyacımız yoktu. Moskova'da başarılı bir şekilde tamamlamamız gereken şeyler, bazı meselelerin artık bir sonuca bağlanması konusundaki kararlılığımızı göstermek; tek taraflı olarak ilerlememiz durumunda ev sahibimizin olası tepkilerini tahmin etmek ve Kremlin'in en iyi ihtimalle Hanoi'nin giderek artan izolasyonu hakkındaki gerçekleri görmesini sağlamaktı. Brejnev'e kaygı verici bir şekilde şunları söyledim: "Demek ki iki konu hakkında konuşmamız gerekiyor. İlki, toplantının 6 Mayıs'ta yapılamayacağıdır; çünkü o gün hem çok yoğun olacağım hem de hâlihazırda büyükelçinize de ifade ettiğim gibi o tarih için vakit artık çok geç. Toplantıya katılabileceğim en son tarih 2 Mayıs'tır ve sadece o tarihte yapılacak özel görüşmeler makul gibi duruyor." Bir sonraki toplantıda Le Duc Tho'nun müzakere alışkanlıklarını değiştirmesi gerektiğini açıkça belirttim. Hanoi'nin taleplerinin ayyuka çıkmış tek gerçek olarak ele alındığı bir ültimatom resitaline artık katlanmazdık: "Bu böyle devam ettiği takdirde hangi ilişki nasıl zarar görürse görsün hiç fark etmez biz yine de tek taraflı olarak hareket edeceğiz."

Brejnev'in bu kışkırtıcı sözleri hiç itiraz etmeden dinlemesi zirveye olan bağlılığının bir göstergesiydi. Zirveye sadece Çinlilerin karşı çıktığını söyledi: "Dünyadaki etkili güçlerin zirve toplantısını engel-

lemek için dışarıda beklediklerini aklınızdan çıkarmamalısınız. Zirvenin gerçekleşmemesi, kesinlikle Çinliler için muhteşem bir hediye olur. Böyle bir şey sadece Çinlilerin işine gelir." Bu açıklamayla Brejnev'in zirveyi iptal etmemek için büyük çaba sarf edeceğine ikna oldum. Ayrıca Brejnev'in Çin'e yardımcı olacak bir şeyin aslında bizim için son derece kötü olacağı şeklindeki gözle görülür varsayımından daha fazla hiçbir şey Sovyetlerin Çin saplantısını ortaya koyamazdı. "Çin tehdidi" artık alışkanlık haline gelmişti; daha iki ay bile geçmeden hegemonyaya yönelik kınamaların açıkça Sovyet yayılmacılığını hedef aldığı bir bildiri taslağını Pekin'de hazırlamış olan bir Amerikalıya bundan bahsedilirken bile Çin tehdidinin doğruluğu ortaya çıkıyordu. Bu takıntı aynı zamanda Sovyet liderlerinin kendilerini sanki zorunluymuş gibi hissederek sürekli Çin konusunu ortaya atmalarından da anlaşılıyordu. Aynı şekilde düşünmeye uzun süre devam etmeleri durumunda, görünürde tedirginlikle doğudan karşı konulamaz bir şekilde gelebilecek tehdidi ortadan kaldırmalarına yardımcı olalım diye müşterek bir hâkimiyet için eninde sonunda onlara katılacağımız yönündeki sabit fikir arasında gidip geliyorlardı.

Hanoi ile usule ait çıkmazın kırılması konusunda o an için bir formül ileri sürmediğim gibi o toplantıda görüşülmesi gereken konular için bir hayli süre harcandığını hesaba kattığımdan müzakereler için en sağlam teklifimizi de ibraz etmemiştim. Ayrıca saat de geç olduğundan, reddedilebilecek koşullar öne sürerek toplantıyı bitirmek istemedim. Şayet teklifimizi sunsaydım Brejnev'e bütün bir geceyi verip neden kabul etmediğini mantıklı gerekçelerle açıklayabileceği bir fırsat sunmuş olurdum.

Brejnev, Merkez Komite tarafından ya da Başkan tarafından eleştirilmememiz için hem birbirimize söylediklerimiz üzerinde düşünmemiz hem de birtakım "sonuçlar elde etmemiz" gerektiğini önererek beş saatlik toplantıyı bitirdi. Benim, Başkan tarafından azarlanma riskimin onun Merkez Komite tarafından azarlanma riskinden daha fazla olduğunu belirttim. Doğruyu söylediğimi bilmiyordu.

Ertesi gün, 22 Nisan'da beş saat sürecek bir başka toplantımız başlamıştı. Kuzey Vietnamlılarla genel toplantılarla özel görüşmelerin sırasına ilişkin çıkmazdan kurtulmak için toplantıya bir uzlaşma önerisi sunarak başladım: Hanoi'nin 2 Mayıs'taki özel görüşmeyi ka-

bul etmesi koşuluyla 27 Nisan'daki genel kurul toplantısına katılacaktık. Kaygı verici bir şekilde bunun, "başka kararlar" almak zorunda kalmadan önceki en makul tarih olduğunu açıkça ifade ettim; bu nedenle o toplantıda bazı meselelerin neticelendirilmesi gerekiyordu. Çok da üstü kapalı olmayan uyarıma vurgu yapmak için muallakta olan toplantıya kadar Hanoi ya da Haiphong bölgesini bombalamayacağımızı söyledim. Teklifimi "gayet yapıcı" bulan Brejnev memnuniyetini dile getirdi. Bana kalırsa, teklifimin en büyük faydası, Sovyetlerin toplantının başarılı geçmesi durumunda kendilerine bu başarıdan pay çıkarmalarını, başarılı geçmemesi durumunda ise tüm sorumluluğu Hanoi'ye atmalarını mümkün kılmaktı.

Bu nedenle 2 Mayıs'ta Le Duc Tho ile yapılması beklenen görüşmede öne süreceğim tekliften de bahsettim. Başkan'a takdim ettiğim ve kendisinin de 19 Nisan'da onayladığı stratejimin ana hatlarını içeren bilgi notumda da ifade edildiği gibi teklifim şu şekildeydi; 29 Mart'tan bu yana Güney Vietnam'a giren Kuzey Vietnam birliklerinin geri çekilmesi, DMZ'ye riayet edilmesi, dört yıldan fazla bir süredir esir tutulanların bir an önce iade edilmesi ve üzerinde mutabık kalınan bir süre içinde ciddi biçimde çaba sarf ederek bir an önce uzlaşıma varılması için müzakerelere başlanması. Bunların karşılığında ABD, Kuzey Vietnam'ı bombalamayı durduracak ve 29 Mart'tan bu yana öne sürdüğümüz üzere Hava ve Deniz Kuvvetlerini geri çekecekti.

Bu öneri, birtakım kurmacaların ortaya çıkmasına neden oldu. Bir iddiaya göre, böyle bir teklif Brejnev'i "hayrete düşüren" "muazzam büyüklükte bir taviz", "tam bir diplomatik bomba" ve "Vietnam müzakerelerindeki ilk büyük dönüm noktası" idi.[3] Brejnev'in Vietnam müzakereleriyle ilgili ayrıntılar hakkında pek bilgi sahibi olmadığı yönündeki düşüncemi hesaba katmasak bile yine de böyle bir iddia tamamen saçmalıktan ibaretti. Aslında teklifimde, göründüğünden daha azı vardı. Mart saldırısında Güney Vietnam topraklarına giren Kuzey Vietnam birliklerinin tek taraflı olarak bir an önce geri çekilmeleri gerektiği konusundaki sert talebi içerdiğinden benim teklifim ABD'nin standart tutumundan daha katıydı. Bu talep aslında öylesine bir talepti; hiç kimse muharebe meydanında başarılamayan bir şeyi pazarlık masasında başarmanın bir yolunu bulamazdı. Hanoi ciddi müzakerelere hazır

olduğunda bu talep göz ardı edilebilirdi; Nixon'ın 8 Mayıs'taki konuşmasında bu konudan hiç bahsedilmemişti. Benim Nisan seyahatimin önemi, öne sürdüğüm tekliften ziyade SSCB'nin bu sürece bizim yararımıza olacak şekilde dahil olmasında yatıyordu.

Brejnev bir nevi cüretkâr olan teklifime alışılmadık biçimde uzlaşmacı bir tavırla cevap verdi. Saldırı esnasında Kuzey Vietnam tümenlerini geri çekmenin ne kadar zor olduğu hakkında bir şeyler mırıldandı. "Sadece dinleyen ve içinden geldiği gibi hareket eden" -ve "herhangi bir koşul öne sürmek" istemediği konusunda bana güvence veren- Brejnev bu hükmün "belki" de teklifin dışında tutulup tutulamayacağını sordu. Tüm askeri birlikler olduğu yerde kalırken hâlihazırdaki sınırlar boyunca bir ateşkes hakkında acaba ne düşünürdüm? Üç hafta önce böyle bir fırsatı asla kaçırmayacağımızı söyledim. Mademki Hanoi tüm ordusuyla Güney'e girmişti; o zaman böyle bir şey artık mümkün değildi:

> Ama şimdi, Kuzey Vietnam'ın 1968'de onlarla üzerinde mutabık kaldığımız anlaşmayı ihlal ettikleri bir durum söz konusu. Askerden Arındırılmış Bölge'ye riayet edilmesi gerektiğini bu odada bulunan herkes çok iyi bilir. Bu nedenle, eğer bombardımanı durduracaksak Kuzey Vietnamlıların da DMZ'ye giren tümenlerini geri çekmeleri ve bundan böyle DMZ'ye riayet etmeleri kaçınılmazdır.

Zorlu talepler, Sovyetler zirveyi tehlikeye atmadan önce epeyce mesafe kat edebileceğimizin göstergesiydi. Kuzey Vietnamlıların 2 Mayıs görüşmesini geri çevirmeleri ya da benim başarısız olmam durumunda ortaya çıkacak kriz için elimize çok önemli bir istihbarat geçmişti.

Tam bu noktada çok önemli bir karar verdim. Vietnam meselesini kenara bırakıp yaklaşmakta olan zirve için gereken hazırlıklara devam edilmesine razı oldum. Aşağıda bahsedilecek olan haberleşmedeki anlaşılmazlıklar nedeniyle aksi yönde herhangi bir talimat almamıştım. Ben uçaktayken Nixon ile yaptığım ve pek anlaşılmayan haberleşmeden, onun Vietnam dışında başka meseleleri tartışmam konusunda endişeli olduğuna dair çok az şüphem vardı. Bir önceki gece aldığım talimat doğrultusunda görüşmeleri acilen yarıda kesip Sovyetlerin Hindiçin'deki savaşı sona erdirme konusunda bir karar alacakları zamana kadar eve dönmem isteniyordu.

Böyle bir yolun tehlikeli ve mantık dışı olduğuna karar verdim ve bu nedenle takdir yetkimi üst sınırlarına kadar zorlayıp gündemdeki diğer maddelere geçtim. Zirve konusunda ilerleme kaydetmek isteyen Brejnev, bir Sovyet müttefiki aleyhine yöneltilen tehditkâr açıklamalar karşısında bir buçuk gün boyunca hiç sesini çıkarmadan durdu. Eğer ona açık ve seçik bir biçimde hazırlamış olduğu önerileri sunma fırsatı vermeyip hemen Moskova'dan ayrılırsam, bunu bir hakaret, ortaklarının önünde bir küçümseme, ulaşılmak istenilen noktanın tam tersine doğru bir yönelme ve Vietnam hakkında olmasa bile genel olarak ABD-Sovyet ilişkileri konusunda kasıtlı olarak restleşmeye zorlanma olarak algılayabilirdi. Cepheleşme için en mantıklı hasmın Hanoi olduğunu düşünüyordum. Zirveye devam edip etmeme arasında bir tercihte bulunmak zorunda kalsın diye Moskova'ya karşı bir hamle yapılması gerekiyordu; bir karara varmaları için baskıda bulunamazdık. Bu ve aşağıda daha ayrıntılı olarak anlatacağım diğer nedenlerden ötürü, Brejnev'in zirvede görüşülecek esas maddeler hakkındaki önerilerini dinlemeye karar verdim. Eğer bir restleşme peşinde koşsaydık Başkan'ın tüm bu önerileri geri çevireceği aşikârdı; böyle bir tutum, Sovyetlerin Moskova'da öne sürecekleri teklifleri dinlemeyi bile reddetmekten ve Brejnev'i Politbüro'nun önünde bariz bir biçimde sindirmeye çalışmaktan çok daha iyi bir yoldu.

Diğer tüm Sovyet müzakerecilerinde olduğu gibi Brejnev'in de neredeyse en çarpıcı özelliklerinden biri, dönüm noktasına ulaştığı an bütün meseleleri tek bir çırpıda çözüme kavuşturma konusunda endişeye kapılmasıydı. Aylarca hatta yıllarca müzakere edip her şeyi ağırdan alabilirdi. Fakat kendi hantal mekanizması bir tasarımı zoraki olarak geri verdiğinde Brejnev'in yurt içindeki konumu, hızlıca o tasarımı uygulamaya koyma yeteneğine bağlı görünüyordu.

Brejnev, hazırlıklı bir şekilde büyük tekliflerle gelmişti. SALT ve bildiri gibi son derece iki önemli konu bizim görüşlerimize epeyce uyuyordu. ABM'ler konusundaki yeni teklifiyle söze başladı. "Sovyet tarafının sorunları yapıcı bir ruh haliyle nasıl çözdüğünü" göstermek istediğini öne sürerek, Sovyetler için üç, bizim için ise iki ABM sahası anlamına gelen bir önceki iddialarına ilişkin karmaşık formülleri bir kenara attı. Brejnev'in yeni teklifi, her iki tarafın da kendi başkentini ve bir de ICBM sahasını korumasını mümkün kılıyordu. Sovyetle-

rin konuşlanma modeli göz önüne alındığında, Brejnev bunun Sovyetlerin bizim korumakta olduğumuz füzelerin yalnızca yarısını koruyabilecekleri anlamına geldiğini belirtti. Son sıkıntı dışında Mel Laird'in önerdiği pozisyon tam da buydu. Washington'ın füzelerle savunulması için gereken fonları alacağımıza dair şüphelerim vardı. Bu nedenle her iki tarafın da istediği iki yeri seçme hakkına sahip olmasını tercih ettim. Bizim durumumuzda ikinci bölge, hâlihazırda inşaatın başlamış olduğu Malmstrom'daki füze sahası olurdu (birinci bölge ise Grand Forks'taydı). Fakat bu noktaya kadar geldikten sonra müzakereler kesinlikle her iki tarafın ABM konusundaki formülleri arasında ortaya çıkan nispeten küçük farklılıklara rağmen bile çıkmaza girmezdi; özellikle de Pentagon, Brejnev'in formülünü tercih ederken.

Yine de bu teklife hemen cevap vermedim çünkü Brejnev'in öne sürmeye istekli olduğu bir başka teklifinin olduğunu biliyordum. İlk önce o anki atmosferin nasıl olduğunu göstermek için buraya yeniden yazdığım bir ön konuşma vardı:

KISSINGER: Sayın Genel Sekreter, bunun yapıcı bir yaklaşım olduğunu söylememe müsaade edin. Denizaltılar hakkında söylediklerinizi duyana kadar herhangi bir yorumda bulunmayacağım.

BREJNEV: Hiçbir şey.

KISSINGER: Hiçbir şey mi?

BREJNEV: Sabırlı olun. Denizaltılar hakkında ne söyleyebilirim ki? Suyun altında giderler ve onları göremeyiz. Sessizdirler.

GROMIKO: [İngilizce] Bilmece, bilmece!

KISSINGER: Denizaltılarla ilgili bir şey mi var?

GROMIKO: Sukhodrev'den önce anlayamazsınız![*]

Brejnev'in yeni teklifinin, aslında Laird'in 18 Ocak'ta bulduğu çözümle uyuştuğu ortaya çıktı ki ben de bu çözümü Mart ayında Dob-

[*] Viktor Sukhodrev, mükemmel bir Sovyet tercümandı. Sovyet tercümanlara çok güvendiğim için sık sık eleştirilirdim. Çinlilerle yaşanan olay gibi bu da mantıksız bir eleştiriydi. Aslında yakın çalışma ekibimden üç kişi Rusça biliyordu (Sonnenfeldt, Hyland ve Rodman); Masanın Brejnev tarafında ise İngilizce bilen birkaç kişi vardı (Gromiko, Dobrinin ve Aleksandrov). Eğer Sukhodrev herhangi bir kelime ya da deyim konusunda güçlük çekerse, diğerleri koro halinde yardımcı oluyordu. Bunun dışında, Brejnev'e söylediklerimi ya da Brejnev'in bana söylediklerini kasıtlı olarak yanlış tercüme ederek Sovyetlerin nasıl bir kazanç elde edebileceklerini hiçbir zaman anlayamadım. İmzalanacak tüm belgeler için Rusça metni de inceleyebiliyorduk.

rinin ile görüştüğümde "sesli düşünerek" öne sürmüştüm. Sovyetler Birliği, denizaltından fırlatılan balistik füze sayısının üst sınırı olan 950'yi (en azından o süre zarfında bu sayıya ulaşma kapasiteleri bizim tahminlerimizden 200 daha azdı) kabul edip bu sayının altında kalmak koşuluyla eski SLBM'leri ve ICBM'leri "yenileriyle değiştirebilecekti." (Değiştirilecek füzelerin sayısının hâlâ müzakere edilmesi gerekiyordu.) Brejnev ayrıca saldırı güçlerini sınırlayan anlaşmanın Helsinki'deki Sovyet delegasyonunun halen iddia ettiği gibi üç yıl değil de bizim de istediğimiz gibi beş yıl boyunca sürebileceği konusunda bizimle hemfikir oldu. Toplantının geri kalanını "eski füzeleri yenileriyle değiştirme" hükmünün tam olarak ne anlama geldiğini irdeleyerek ve zirveden önce sonuçlandırılması gereken resmi SALT müzakerelerinin nasıl yürütüleceğini tartışarak geçirdik. Brejnev'e çok büyük bir adım attığını söyledim. Cevabımızı ben döndükten sonraki on gün içinde verecektik.

Brejnev'in SLBM'ler ve beş yıllık moratoryumla ilgili teklifi, Sovyetlerin büyük tavizler verdiğini gösteriyordu. Trident programımız doğrultusunda beş yıl boyunca denizaltından fırlatılan yeni balistik füzeler üretmeyeceğimiz düşünülürse, Sovyetlerin mevcut programına potansiyellerinin altında bir sayı belirlemek yalnızca onları etkileyen bir sınırlamaydı. Üstelik birkaç yüz eski füzenin tedavülden kaldırılması bizim için bir başka lütuftu. Beş yıllık bir moratoryum, aslına bakılırsa yeni stratejik füzeler geliştirmemizi fiilen durduran ve 60'lı yılların kararlarının neden olduğu boşluğu doldurmak için yeni silahlar ortaya çıkarmamız için tam olarak ihtiyaç duyduğumuz dönemi kapsıyordu.

Daha fazla şakalaşma ve hoş sohbetle geçen toplantının sonunda Brejnev bir başka belge gösterdi; İlkeler Bildirgesi'nin yeni taslağı. Sovyetler, 17 Mart'ta ileri sürdüğüm altı ilkeyi almış, on ikiye ayırmış ve Pravda-benzeri bir retorikle süslemişlerdi. Uluslararası eylemlerin kısıtlandırılması konusunda bizim görüşlerimizin çoğunu içermesine rağmen Gromiko'yla Dobrinin, bu versiyonu asla kabul etmeyeceğimi Brejnev'e kesinlikle söylemiş olmalılar çünkü tavsiyesini dikkate almam durumunda Brejnev, tarihin benden övgüyle söz edeceğini garanti ederek ısrarla belgesini "desteklemem"i istedi. Herkesçe bilinen kibrimle bile tarihin, en büyük kapitalist devlet

ile en güçlü komünist devlet için eşit derecede kabul edilebilir olacak şekilde yumuşatılarak öne sürülmüş bir dizi ilkeyi hatırlayacağını hiç sanmiyordum. Ancak bu noktaya kadar geldikten sonra Sovyet liderlerinin ileri sürdüğü bu belgenin kendi söylemlerini geçersiz kılmasına müsaade etmeyeceklerinin de farkındaydım. Brejnev'in belgenin "geliştirilmesi"ne yönelik daveti, bizim için kabul edilebilir bir versiyon ortaya çıkana kadar Sovyetlerin pazarlığa açık olduklarını gözler önüne seriyordu. Yeni bir taslak hazırlamaya çalışıp ertesi gün (pazar) Brejnev torununun düğünündeyken Gromiko ile beraber taslağı gözden geçirebileceğimizi söyledim.

Dikkat edilmesi gereken diğer husus ise Brejnev ve Gromiko'nun yakında Bonn Parlamentosu'nda Doğu ile olan antlaşmaların onaylanması konusunda yapılacak oylamaya için bizden yardım istemeleriydi. (Sanki bizim başka seçeneğimiz varmış gibi Brandt'ın iki önemli ara seçimi kazanmasına yardım etmemizi istiyorlardı.) Dostane fakat çekimser bir tavırla cevap verdim; Hanoi'nin saldırısının tüm bunların işe yaramasını zorlaştırdığını belirttim. Nitekim önümüzdeki haftalarda Vietnam krizinin doruk noktasına ulaşması durumunda Sovyetlerin bu anlaşmaların başarıyla tamamlanması yönündeki istekleri bizim lehimize olacaktı. Bizim bakış açımıza göre, Doğu ile olan antlaşmaların sürüncemede bırakılması aslında tam da istediğimiz şeydi.

Pazar günü Gromiko ile beraber -Sonnenfeldt ve benim bir önceki gece hazırlamış olduğumuz karşı taslağa dayanarak- "ABD-Sovyet İlişkilerinin Temel İlkeleri"ni tamamladık. Bu doğrultuda dünyanın sorunlu yerlerinde itidalli olmanın ve çatışmaların durmasının şart olduğu vurgulanıyordu. Her iki taraf da dünyanın herhangi bir yerindeki özel ayrıcalık iddialarından feragat ediyordu (en azından biz bunu Brejnev'in Doğu Avrupa'ya yönelik Doktrini'nin bir reddi olarak yorumluyorduk).

Orta Doğu konusunda ise sonuçsuz kalan bir tartışma yaşandı. Gromiko, hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin müşterek bir şekilde uygun bulacağı birtakım genel ilkeleri bana dayatmaya çalıştı. Onu kesin bir şekilde geri çevirmek yerine, iyi niyet konusunda uzun fakat ayrıntılar konusunda kısa yorumlarda bulunarak ortamı yumuşatıcı bir şekilde karşılık verdim. Zirveyle ilgili ayrıntıla-

rın bir başka sefere etraflıca tartışılmasını teklif ettim. Aslında Orta Doğu üzerinde müşterek bir hâkimiyet, hiç ilgi göstermediğimiz bir meseleydi. Benim buradaki hedeflerim daha makul ve gösterişsizdi; zaman kazanmak ve etkisi nasıl olursa olsun gelecekteki ABD-Sovyet istişarelerinin olasılığını Sovyetlerin ılımlılığı için bir teşvik olarak kullanmak.

Sonunda Gromiko ile beraber ziyaretimin kısa bir duyurusunun yer aldığı metni tamamlamıştık. Sovyetler, toplantı için bizim talepte bulunduğumuz ve toplantının gündeminin de zirve hazırlıklarıyla sınırlı olduğu izlenimini bırakmak istiyorlardı. Nixon'ın talimatı ise tam tersiydi; Kuzey Vietnamlıların cesaretini kırmak ve halkımızı yüreklendirmek için Moskova'da Vietnam meselesini tartıştığımı belirtmek ya da ima etmek. Böyle bir davetin nereden icap ettiği sorusunu, rica eden tarafın biz olduğumuz ima edilmediği sürece açık bırakmaya hazırdım. Nihayetinde aşağıdaki metin üzerinde mutabık kaldık:

> 20 Nisan ve 24 Nisan tarihleri arasında ABD Başkanı'nın Ulusal Güvenlik Danışmanı Dr. Henry A. Kissinger, CPSU Merkez Komitesi Genel Sekreteri Brejnev ve Dışişleri Bakanı Gromiko ile görüşmek üzere Moskova'daydı. Görüşmelerde, önemli uluslararası sorunların yanı sıra Mayıs ayında Başkan Nixon ile Sovyet liderleri arasındaki görüşmelere hazırlık niteliğindeki ikili meseleler ele alındı. Samimi bir ortamda geçen görüşmeler verimliydi.

Tarihin tam o noktasında (Hanoi'nin saldırısından üç hafta sonra) adı geçen "önemli uluslararası sorunlar", Vietnam meselesine açık bir göndermeydi.

Ertesi sabah Brejnev ile bir toplantı daha yaptık. Hanoi'nin hedeflerini uygun bulma konusunda tereddüt eden Brejnev, Vietnam hakkında uzun bir duygusal konuşmayla söze başladı. Brejnev, saldırının arkasında Moskova'nın olmadığını, Hanoi'nin iki yıldır Sovyet silahlarını stokladığını, ABD'ye meydan okuyanların Moskova olmadığını fakat başta Çinliler ve ayrıca Hanoi olmak üzere zirve fikrine karşı çıkanların meydan okuduğunu ifade etti. Brejnev, kendisini ABD-Sovyet ilişkilerini geliştirmeye adadığını açıkça belirtti. Hanoi'nin resmi olarak zirveyi iptal etme konusundaki talebine rağmen yine de zirveyi dört gözle beklediğini söyledi. Üstelik bizim tekliflerimizi Hanoi'ye de iletiyordu.

Görüşmenin konusu, daha sonra ekonomik ilişkilere kaydı. Brejnev, Sibirya'daki ortak girişimlerin potansiyel faydalarını göklere çıkardı. Bu tür projelerin özgecilik temelinde yararlı olduğunu ileri sürdü; doğal gazımızın her an bitebilecek olması nedeniyle böyle projeler ABD için büyük önem taşıyordu. Brejnev'in Amerika'nın ekonomik zorluklarını hafifletme konusundaki endişesi, mantıksız olduğu kadar memnun ediciydi. Brejnev, MFN statüsünden ve kredilerinden de bahsetti. Kurnazca davranan Brejnev, gerçekten ihtiyacı olan şeyden, yani tahıldan hiç bahsetmedi. Benim tutumum ise siyasi açıdan belli bir ilerleme kaydedene kadar ekonomik programları sonraya bırakmak yönündeydi. Eğer zirveye kadar ilişkiler beklendiği gibi gelişirse, "zirve sırasında eksiksiz ve kapsamlı bir tasarı hazırlayabilir ve yaz mevsiminde de bunu somutlaştırabiliriz" dedim. Fakat Kongre'nin tepkisinin Vietnam meselesinden etkileneceğini belirtmeyi de ihmal etmedim: "Vietnam'da silah taşıyan kamyonların Rus malı olması işleri biraz zorlaştırıyor."

Brejnev yine de dostane bir tavır sergiliyordu. Benimle yalnız görüşmek istedi ve birdenbire nükleer silahların birbirimize karşı kullanılmaması yönünde bir "anlaşma" yapmamız gerektiği fikrini ortaya attı. Bunu "büyük öneme sahip" bir adım, "barışçıl bir bomba" olarak adlandırdı. Nitekim öyleydi de. Böyle bir haber, NATO İttifakı'nda, Çin'de ve hatta tüm dünyada bir infilaka sebep olabilirdi. Ya ABD-Sovyet müşterek hâkimiyeti ya da ABD'nin sorumluluktan kaçması olarak göz önünde bulundurulabilirdi. Konuyu kibarca başka tarafa çevirdim. (Sovyetler bu fikrin peşinden gitmekten asla vazgeçmedi. Nihayetinde Haziran 1973'te, her ikimizin de çıkarlarına zararı dokunabilecek tüm olası sonuçları sistematik şekilde bertaraf eden ve her iki tarafı da zorlamayan bir dizi ilke üzerinde anlaşmaya vardık.)

Sonra Brejnev, Gromiko ve benim bir gün önce çalıştığımız ziyaretimin duyurusunun "bazı küçük değişiklikler" dışında genel olarak kabul edilebilir olduğunu düşündüğünü, kendi nüshasına birtakım notlar aldığını ve Politbüro toplantısına gideceğini söyleyip yola koyulmak üzere hazırlandı. Kendi nüshasını masaya bırakıp dışarı çıktı. Belgenin, önceki gün kabul etmediğim ilk Sovyet taslağı olduğu ortaya çıktı. Ziyaretimin amacının sadece zirve için gereken hazırlıklarda bulunmak olduğu belirtilmiş ve zirvenin peşinde bizim koştuğumuz yönünde bir izlenim yaratılmıştı.

Tahmin edilebileceği üzere bu duruma öfkelendim. Politbüro toplantısını bölemeyeceğini söyleyen Gromiko, Brejnev'in taslağını kabul etmekten başka çarem olmadığını dile getirdi. Ziyaretin duyuru yapılmadan sonuçlandırılmasının yıkıcı bir izlenim bırakacağı konusunda onu uyardım. Kamuoyu ve basının bunu tam bir başarısızlık olarak değerlendireceğini söyledim. Fakat "uluslararası sorunlar" (Vietnam yerine kullanılan şifre) üzerine görüşmelerde bulunulmasının gerekliliğinden sapmak yerine böyle bir şeyle karşı karşıya kalmayı tercih ederdim. Gromiko, metni değiştiremeyeceğini iddia etmeye devam ettiyse de benim de kararımdan dönme gibi bir niyetim yoktu. Sonunda Gromiko, her şeye rağmen Brejnev'e ulaşabileceğini ifade etti. Birkaç dakikalığına müsaade istedi ve geri döndüğünde kendisiyle bir gün önce üzerinde mutabık kaldığımız taslağın biraz değiştirilmiş bir versiyonuna razı oldu. Temel değişiklik, görüşmelerin "samimi ve verimli" olduğu şeklinde en sonda yer alan ifadeyi kaldırmak yönündeydi fakat Gromiko bu ifadeyi brifinglerde kullanabileceğimi ve Sovyetlerin de buna karşı çıkmayacağını açıkça belirtti. Bir başka ifadeyle ABD ve Hanoi için ayrı ayrı versiyonlar olacaktı.

Bu kısım, tam anlamıyla önemlidir çünkü çok sıradandı. Böylesine derme çatma bir manevra ile akla uygun elde edilebilecek herhangi bir şey Sovyet liderleriyle olan ilişkilerde kişinin sürekli tetikte olması gerektiği şeklindeki sert uyarı karşısında kesinlikle hafif kalmaktaydı. Bu, Sovyetlerin az kazançlar için iyi niyetini boşa harcama eğiliminin ve sadece Politbüro'daki iç rekabet yönünden -şayet böyle bir şey varsa- anlamlı prim yapmak için neredeyse mecburi olan eğilimin örneğidir.

Bu fırtınalı oturumdan sonra Sovyet müzakerecilerinin her zaman için en sonunda müzakere sınırlarının ne olduğunu keşfettiklerinde olduğu gibi, her şey yine sakin ve neşeli bir şekilde ilerledi. Gromiko, Vietnam meselesini yeniden gündeme getirdi. Bana Moskova'nın on gün öncesine kadar durumun ciddiyetinin tam olarak farkında olmadığını söyleme yetkisine sahip olduğunu ifade etti. Sovyetlerin artık etkilerini hissettirmek için biraz zamana ihtiyacı vardı. Savaşın hızlıca bir çözüme kavuşması için gayret göstermeye çalışacaklardı. Bombalamanın sona erdiğine dair bir şey konuşulmamıştı.

Moskova'dan ayrılmadan önce son bir sancılı görevim vardı; bü-

yükelçimizi ziyaretim hakkında bilgilendirmek. Jacob Beam, Nixon daha göreve gelmeden bile ona daima saygılı bir biçimde davranarak Nixon'ın minnettarlığını kazanmış gerçek bir profesyoneldi. Moskova'daki görev süresi boyunca hep nazik olan Beam, mütevazı bir ustalıkla işini yürütmüştü. Hükümetimizin ona dayattığı tuhaf sistemin sonucu nedeniyle güvenoyu almadığı aşikâr olan bu durumdan daha iyisini hak ediyordu. Kendisiyle toplantıda görüştüğümüzde ağırbaşlılıkla ve Dışişleri mensubu olarak resmi unvanında yer alan "Hizmet"* kelimesini vurgulayarak davrandı. Ondan sonra büyükelçimizin de toplantılara katılmasını şart koşmadan Moskova'yı bir daha hiç ziyaret etmedim.

Böylece gizli Moskova ziyaretim sona ermiş oldu. Nixon'ı bilgilendirmek için gönderdiğim son mesajımda neleri başarıyla tamamladığımızı düşündüğümüz hususlara değindim:

(a) Hanoi ve Haiphong'u bombaladıktan üç gün sonra ve hâlihazırda [Kuzey Vietnam'a] bomba yağdırırken Moskova'nın beni kabul etme konusunda gösterdiği isteklilik.

(b) Uygun şekilde gerekli bilgi verildikten sonra Vietnam meselesini açıklığa kavuşturan bir duyuru üzerinde tartışıldı. Önem arz eden uluslararası sorunlar ile zirveyle ilgili ikili meseleler arasındaki ayrım, Vietnam için kullanılan bir örtmecedir.

(c) Sovyetlerin usule ilişkin önerilerimizi Hanoi'ye iletme ve biz bombalamaya devam ederken bile özel görüşmeleri teşvik etme hususlarında gösterdikleri isteklilik.

(d) Sovyetlerin Hanoi'ye hiç ödün vermeyen sert teklifimizi aktarma konusunda gösterdikleri gönüllülük.

(e) Sovyetlerin Vietnam konusunda son derece ciddi olduğumuzun ve diğer her şeyin buna bağlı olduğunun farkında olmaları.

(f) Özel kanalın en yüksek noktasına ulaştığı ve tekliflerimizin çoğunun kabul edildiği bir SALT teklifi.

(g) Zirvede duyurulacak ilkeler bildirgesi üzerinde mutabık kalma. Bu bildirgede tekliflerimizin çoğunun yanı sıra Brejnev doktrininden de vazgeçildiğini açık bir biçimde belirten ifadelerin yer alması.

(h) MBFR'nin irdelenmeye başlanması için anlaşmaya varılması.

* Memuriyeti gereği, Bakanlığın asli bir görevlisi olduğunu belirtmek için. (ç. n.)

(i) GDR'nin [Doğu Almanya] BM'ye kabul edilmesinde FRG'nin [Batı Almanya] konumundan ileriye gidilmemesi konusunda mutabık kalınması.

(j) Yukarıdaki hususların uygulanmasında, ikili konularda herhangi bir eylemde bulunulmaması için yeteri kadar kontrolün bizde olması.

Bütün bunlar için Haiphong'un bombalanmasına bir hafta boyunca ara verdik.

Başkan ile Görüş Ayrılığı

Maalesef benim içim ne kadar rahat olsa da başarılı olduğum konusunda Washington benimle hemfikir değildi. Moskova'da kaldığım süre boyunca aslında karşımda iki cephe vardı; biri konferans masasında karşımda oturan Brejnev, diğeri ise Camp David'de kara kara düşünen Nixon.

İşin gerçeği, o zamanlar bu konuda kesin bir şekilde diretmemiş olsa da şu anda Nixon'ın, Moskova'da Vietnam dışında başka konuları tartışmama ve diğer meseleler söz konusu olduğunda en üst düzeyde inisiyatif almama karşı çıktığı açıkça anlaşılıyordu.[4] Zirve hazırlıklarını sona erdirme tehdidinde bulunarak Sovyetlerin Vietnam konusundaki politikalarında büyük bir değişime gitmeleri için onları zorlamamı istemişti. Eğer istediği gibi ziyaretimi yarıda kesip geri dönseydim böyle bir durumun hem tehlikeli hem de kesinlikle imkânsız olacağını düşündüm. Kuzey Vietnamlılar saldırılarını durdurmadığı takdirde, onlara karşı alınacak tedbirler konusunda Nixon ile aramızda herhangi bir anlaşmazlık söz konusu bile değildi. Moskova'ya gitmeden dört gün önce Haiphong'daki yakıt depolarına gerçekleştirdiğimiz B-52 saldırısını en fazla destekleyenlerden biriydim. Tavsiyelerim doğrultusunda ben Moskova'dayken yirminci paralelin güneyinde yer alan Thanh Hoa'daki uçak pistine bir B-52 saldırısı gerçekleştirilmesi gerektiğini öne sürdüm. Kuzey Vietnamlıların bir başka gizli görüşmeyi kabul etmemeleri ya da ettikleri takdirde görüşmenin başarısız geçmesi durumunda yirminci paralelin kuzeyini düzenli şekilde bombalayarak daha fazla bölgeye de bomba yağdırma ve gerekirse Kuzey Vietnamlıları ablukaya alma konusunda Nixon ile hemfikirdik.

Moskova ile Washington arasındaki telgraf alışverişi ilerledikçe Nixon ile aramda ortaya çıkan anlaşmazlık, yaklaşmakta olan Mos-

kova zirvesiyle ilgili ne tür kararlar alınacağı hakkındaydı. Nixon, Vietnam konusunda Sovyetlerle iş birliğinde bulunmak için zirveyi iptal etme kozunu kullanmak istiyordu; ben ise riskleri ve zirveyi iptal etme sorumluluğunu Sovyetlere yüklemenin ve Moskova'nın zirve hevesini Moskova'yı Hanoi'den ayırmak için bir yol olarak kullanmanın daha akıllıca olacağını düşünüyordum. Bu görüş ayrılığının büyümesini izlemek çıldırtıcı derecede sinir bozucuydu çünkü tamamen aramızda gerçekleşen iletişim döngüsüne ve Washington saati Moskova saatinin epeyce gerisinde olduğundan Washington'ın gelişmekte olan olaylar hakkında sonradan fikir sahibi olduğu zaman dilimi farkına kilitlenmiştik. Dolayısıyla Nixon'ın gönderdiğim raporlarıma ilişkin yorumları, o gün gerçekleşen toplantıların çok sonrasında ya da çoğu zaman ben hâlihazırda bir sonraki görüşmedeyken geliyordu. Hal böyle olunca Nixon'ın direktiflerini yerine getirmem oldukça zor oluyordu. Ziyaretim gizli tutulduğu için büyükelçiliğin iletişim sistemini de kullanamıyorduk; zirve hazırlıklarıyla ilgili sızıntılara engel olmak isteyen ve bu nedenle Beyaz Saray kanallarını kullanmaya yanaşmayan Başkan da zaten aynı görüşteydi. Bu nedenle iletişim için uçağımızı kullandık. Uçağın mükemmel bir iletişim sistemi vardı ve Beyaz Saray İletişim Bürosu'nun iki üyesini de yanımızda getirmiştik. Fakat mesaj göndermek istediğimizde, yaklaşık bir saat uzaklıktaki havaalanına gidip bu mesajı iletmek zorunda kalıyorduk. Washington'dan mesaj geldiğinde ise prosedür tam tersine dönüyordu. Raporlarımızı genellikle gece geç saatlere kadar bitiremediğimizden, tüm raporlar Washington'a iş bittikten sonra varabiliyordu. Bu süreye havaalanına gidilen ve raporları iletmek için gereken süre de eklenince durum bir hayli zorlaşıyordu. İletişim sırasındaki parazitlerden kaynaklanan ek bir gecikme de ortaya çıkmıştı.* Sebep ne olursa olsun Moskova ziyaretimin ilk raporu Washington'a karmakarışık bir şekilde ulaştığı için tekrar iletilmesi gerekmişti ve bu arada Nixon'ın da gerginliği artmıştı. İstemediği (ya da en azından artık istemediği) bir tutum içerisinde olabileceğim kaygısı gittikçe çoğalmaya başlamıştı.

* Böyle bir şeyi o sırada hava koşullarıyla bağdaştırdığımdan hiç aldırış etmemiştim. 1973 yılında ben yine Moskova'dayken Orta Doğu'da devam etmekte olan savaşı durdurmak için ateşkes peşinde koşarken ve zaman da kritik öneme sahipken yine aynı şey yaşanmıştı ve o zaman bunun tesadüften fazlası olabileceğini düşündüm.

Aramızdaki iletişim daha iyi işlemiş olsaydı bile yine de bana telaş içinde gönderdiği bu mesajlar karşısında ne yapardım hiç bilmiyorum. Nixon ile yakın dostu Bebe Rebozo -genellikle çok sakin bir yansıması olmayan tesadüf- Camp David'deydi; onunla irtibatımı çalışma ekibimdeki Al Haig sağlıyordu. Üstelik Sovyetler gereksiz yere başka zorluklar da çıkarmıştı. SALT müzakerecimiz Gerard Smith, 21 Nisan'da Helsinki'den gönderdiği telgrafta muhatabı olan Vladimir Semenov'un SLBM meselesinin Moskova'da yoğun bir şekilde yeniden ele alındığını belirttiğini bize bildirmişti. Semenov, Smith'e daha fazla bilgi vermediyse de bu üstü kapalı olarak dile getirilen ifade, heyecana kapılan Smith'in arka kanaldan Beyaz Saray'a mesaj atmasına, Rogers'ın Başkan'ı telefonla aramasına ve Nixon'ın da kurnaz Sovyetlerin SALT konusunda anlaşmaya varılması halinde tüm övgüyü kendilerinin alacağı sonucuna varmasına yol açmıştı. Semenov'u tıpkı bir önceki yılda da yaptığı gibi yine iki kanalımızı birbirine düşürmeye sevk eden şey sadece Sovyetlerin bilgi kaynağını ifşa etmesiyle açıklanabilirdi. Bunun sebebi, ya Sovyetlerin bürokrasisinde yaşanan kargaşadan ya da bize baskıda bulunabilsinler diye önceden planlanmış bir uğraştan kaynaklanıyor gibi görünüyordu. Sovyetlerin benim aldığım direktifler doğrultusunda hareket etmediğimi düşünmeleri söz konusu bile değildi. Vietnam meselesi nedeniyle Moskova'da gerçekleşen görüşmeleri yarıda kesseydim, bu olaydan önce denizaltından fırlatılan balistik füzelerle ilgili yeni bir tutum sergileyeceğimizi düşünürlerdi. Sadece zirve değil, aynı zamanda neredeyse üzerinde mutabık kalınmış bir SALT Anlaşması da Vietnam konusunda bizim teminatımızmış gibi görünebilirdi. Eğer hem zirveden hem de SALT Anlaşması'ndan vazgeçseydik basından, akademik çevreden ve Kongre'den gelebilecek iç kargaşa kontrol altına alınamazdı.

Smith'in telgrafı ile Rogers'ın telefon görüşmesinin bir araya gelmesi, Nixon'ın Moskova'da yaptığım görüşmelerle ilgili gerginliğini daha da arttırıp Sovyetlerin neyin peşinde olduğuna dair şüphelerini de pekiştirmişti. Dolayısıyla Vietnam konusunda sert bir şekilde harekete geçmemizin zorlaştırılmasının yanı sıra zirvede başarılı sonuçlar elde edildiği takdirde kendisinin bu hususta tüm övgüden mahrum bırakılması için Moskova ile Hanoi arasında incelikle işlenmiş bir gizli anlaşma olduğunu düşünüyordu. Bu teoriye gö-

re Moskova, Kuzey Vietnam'ı bombalamamıza engel olmak için zirve olasılığını bize karşı koz olarak kullanıyordu ki bence bu, son derece mantıksız bir varsayımdı. Nixon'ın bana yazdığına göre, SALT konusundaki esnekliğe dair söylenen üstü kapalı sözler, "Güney Vietnam'la ilgili verdiğimiz tavizler için bir tatlandırıcı" olarak tasarlanmıştı. Fakat bizden ne böyle bir şey istenmiş ne de biz bu konuda tavizde bulunmuştu. Nixon, Kuzey Vietnam'ın bombalanmasının durdurulmasına Moskova'dayken razı olacağımdan korkuyordu. Hâlbuki böyle bir şey ne gündeme gelmiş ne de son derece ilginç bir şekilde Brejnev tarafından dile getirilmişti.

Moskova ziyaretim boyunca Nixon'dan mesajlar aracılığıyla gelen direktifler aslında oldukça karışık duygular içeriyordu. Semenov'un Smith'e dokundurduğu sözlere çok sinirlenmişti; yapılacak bir SALT anlaşması, Başkanlık Kanalı'nın güveninden mahrum kalacaktı. Aynı zamanda Vietnam dışındaki meselelerde Nixon'ın Brejnev'e zorluk çıkarmam yönündeki tavsiyesini dinlemiş olsaydım, böyle bir tavır SALT'a dair ne varsa Moskova'nın bunu Helsinki'deki normal kanallarda ifşa etme olasılığı da o kadar fazla olur ve Vietnam konusundaki uzlaşmazlığımız nedeniyle ne kadar fırsat kaçırdığımız da ortaya çıkardı. Diğer telgraflarda da olduğu gibi, bana tüm zirve hazırlıklarını durdurmam ve hâlihazırda Moskova'dayken Başkan'ın zirve programını düzenleme konusunda teknik öncü ekibe her türlü desteği vermem gerektiği söylenmişti.* Zirveyle ilgili asıl meseleleri tartıştığım için kırk sekiz saat boyunca Başkan tarafından yerden yere vuruldum. Fakat daha sonra Kremlin'in, Nixon'ın yapacağı geziyi protokol sırasında devlet ziyaretinden resmi bir çalışma ziyaretine indirgediğine dair bir haber okuyunca hemen Gromiko'ya bunun kesinlikle kabul edilemez olduğunu bildirmemi emretti. (Ben de bana söyleneni yaptım. Haberin gerçek olmadığı ortaya çıktı.)

Mesajlardaki iç çelişkiler bir kenara bırakılacak olursa, tüm bu hararetli ve uzun mesafeli iletişimde son derece önemli olan bir fark-

* Öncü ekibin başında, Başkan'ın yaveri bulunuyordu. Daha sonra benim yardımcım olan Tuğgeneral Brent Scowcroft, parlak bir subaydı. Uçağımı ayarlayan Scowcroft olduğu için Moskova ziyaretimden haberdardı. Scowcroft'a eşlik eden ve yakın çalışma ekibimde yer alan Bill Hyland, sürekli Kissinger'ın Brejnev'e herhangi bir gizli mesajı olup olmadığını soran KGB'lileri savuşturmak zorunda kalmıştı. Şehrin diğer tarafında olduğumu ve böyle dolambaçlı prosedürlere ihtiyacım olmadığını bilen Hyland, KGB'lilere kibarca hayır cevabını veriyordu.

lılık ortaya çıkmıştı. Bana göre, bir müzakerede yapılacak en kötü hatalardan biri, yerine getirilemeyecek bir şeyin istenmesidir. Böyle bir talep ne kadar zor görünse de psikolojik dengenin aksi yönde değişmesine neden olur. Karşı taraf, kendi gücünün veya nüfuzunun sınırlarını göstermek istemeyebileceğinden, tüm ilişkiyi bozacak olumsuz sebepler üretebilir. Üstelik teklifte bulunan taraf, ya müzakerenin durmasıyla karşı karşıya kalır ya da müzakere devam etmesi durumunda taleplerinin ciddiye alınmadığını vurgular. Benim görüşüme göre, Washington'ın bana dayattığı yolda ilerlememiz halinde kısa süre içinde tam da bu ikilemle karşı karşıya kalacaktık.

Kuzey Vietnamlıların, Moskova ziyaretim için planlanan doksan altı saatten daha kısa bir süre içinde bir ömür boyu sürdürdükleri mücadeleden vazgeçmeyi kabul etme ihtimalleri kesinlikle mümkün değildi. Moskova'nın bu yönde bir baskısı olsa bile, Hanoi pazarlık pozisyonunu iyileştirmek için hâlihazırda kendisini tamamen adadığı mevcut saldırı pozisyonunu sonuna kadar sürdürmek isteyecekti. Moskova neye karar verirse versin, Kuzey Vietnamlıların saldırılarını engellemek ve ibreyi tersine çevirmek bizim sorumluluğumuz altındaydı. Askerî açıdan ağır kalmamız durumunda kaçınılmaz şekilde bunun akabinde müzakerelerdeki pozisyonumuz da kötüleşirdi. Tepkilerimizi arttırmamız durumunda ise Sovyetlerin Hanoi'ye baskıda bulunabilecekleri en iyi yol bizim eylemlerimize seslerini çıkarmamaları yönünde olurdu.

Eğer Nixon'ın stratejisi zirvede zorluk çıkarmak olsaydı o zaman Moskova'ya benim gitmeme hiç izin vermemeliydi. Zaten bu iş Washington'dan da rahatlıkla halledilebilirdi. Beni gönderdi çünkü ben gitmeseydim kendi yaptığı ziyarette de aynı ikilemle karşılaşacağını biliyordu. Olaylara mantıklı bir şekilde bakılacak olursa Vietnam meselesi çözüme kavuşmadığı için kendi ziyareti de iptal edilmek zorunda kalacaktı. Eğer Nixon yine de gitmiş olsaydı, bu durum sözünden döndüğü şeklinde görülür ve Moskova'da bulunduğu süre içinde bir yandan SALT'a ilişkin çoğu mesele hâlâ çözüme kavuşmamış, bir yandan da aynı sorunların üstesinden gelmek için büyük baskı altında kalmış olurdu. Öte yandan, eğer Nixon kendi seyahatini iptal etmiş olsaydı, Sovyetlerin Hindiçin üzerindeki baskılarını sınırlandırmaya yönelik ana gerekçe de ortadan kalkmış bulunurdu. O zaman da Güneydo-

ğu Asya'da hayali bir askeri çözüm arayışı içinde küresel barışı riske atmakla itham edilerek hem büyük çaplı bir Sovyet propagandası hem de yurt içinde ortaya çıkabilecek siyasi saldırı karşısında yine de Vietnam politikamızı sürdürmek zorunda kalacaktık. 1960'da planlanan zirvenin gerçekleşmemesi nedeniyle Sovyetler Birliği'ne gidemeyen Eisenhower'ın başına gelenler bir şekilde Nixon'ın da başına gelebileceğinden bu durum Nixon'ı oldukça rahatsız ediyordu.

Her ne kadar çelişkili de olsa bu nedenle Vietnam konusunda izleyeceğimiz zorlu politikanın koşulu olarak zirvenin iptal edilmesi durumunda bu sorumluluğu Moskova'ya yıkmak ve ABD-Sovyet ilişkilerinde gelişim kaydetme ihtimalini göz önünde bulundurarak Sovyetlerin alacağı kararları daha da içinden çıkılmaz hale getirmek durumundaydık. Bunları yapmak için gayet iyi bir konumdaydık. Brejnev, görüşmeleri benimle şahsen yürütmeyi teklif ederek saygınlığını göstermişti. Zirvenin başarılı bir şekilde tamamlanması için elinde gelen gayreti göstereceği aşikârdı; ister Gromiko ister Washington'a gidip gelen Dobrinin sayesinde Sovyetler zorluk çıkarabilirlerdi.

Nixon'ın talimatı üzerine Moskova'daki ilk bir buçuk günümü Vietnam konusunda Ruslara meydan okumaya adadım. Daha sonra görüşmeleri yarıda kesmemi, başka hiçbir şey hakkında konuşmamamı ve eve erken dönmemi istedi. Bu hususta kendisine katılmadığımı bildirince o da yumuşadı fakat o sırada zaten kendi başıma görüşmeleri tekrar başlatmıştım bile. Aramızdaki iletişimin gecikmesi nedeniyle başka seçeneğim de yoktu.

Eğer Nixon da dayatsaydı, direktiflerimi harfi harfine uygulamamız durumunda yerine getirilmesi oldukça zor bir dizi taleple Moskova'da Sovyet liderliğine meydan okuyabilirdik; üstelik Brejnev de gereksiz bir şekilde Nixon'ı Moskova'ya getirmek için SALT konusundaki tutumumuza razı olup daha önce Dobrinin ile üzerinde çalışmış olduğumuz bildiriyi de kabul ederdi. Hem Vietnam hem de Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerimizde eş zamanlı bir kriz yaşayabilirdik. Halkımıza yaratıcı bir dış politika yürütebileceğimiz konusunda umut vermeye çalışırken tüm şiddetiyle süren savaşta Hanoi'yi izole ederek, küresel dengeye istikrar kazandırmak ve Vietnam'ı barışa kavuşturmak için üçlü bir ilişki oluşturma stratejimiz boşa gidebilirdi. Sonuçta Vietnam konusunda gösterdiğimiz tüm gayret heba olurdu ki böyle bir şey sa-

dece bizim değil aynı zamanda bizi eleştirenlerin de kâbusu haline gelebilirdi. O an için dış politikamızın tüm tasarımlarından vazgeçmek, kesinlikle Moskova'da Hanoi'yi bahane göstererek izlediğimiz yolda temel bir değişiklik yaptığımız şeklinde yorumlanabilirdi. Ayrıca böyle bir yol, hem Doğu-Batı ilişkileri hem de Çin'in güvenliği için öngörülemeyen sonuçları olacak biçimde Sovyetler tarafından Çin seçeneğini değerlendirdiğimiz şeklinde göz önünde bulundurulabilirdi.

Sovyet liderlerine yerine getirmeleri pek mümkün olmayacak türde üstü kapalı ve zorlu taleplerde bulunarak stratejimizin yönünü aniden değiştirmemiz, Sovyetler Birliği ile başa çıkmak konusundaki uzun vadeli stratejimizi doğrudan baltalardı. Benim görüşüme göre, Sovyetlerin güçlü olduğu bir dönemde Amerika'nın karşılaştığı kavramsal sorun, liberal pragmatik geleneğimiz, başlangıçta pek de anlaşılmayan zorluklara göğüs germemiz için bizi isteksiz yaparken, ahlaki eğilimimiz içinde cisimleşmiş bir komünizm karşıtlığıyla uzun vadeli daha yapıcı bir ilişki için gerçekçi fırsatları araştırmaktan bizi alıkoyabilirdi. Sovyet yayılmasının ilk aşamalarında, gerekirse şiddetle olsa da sert bir şekilde tepki vermek zaruriydi; bu görüşün arkasında Cienfuegos, Ürdün, Hindistan-Pakistan krizlerinde ve savaşlarında durduğum gibi ileride Angola krizinde de duracaktım. Mayıs ayında, Hanoi'nin saldırısını püskürtmek için ne gerekiyorsa yapıp bu arada Moskova zirvesini de riske atmaya hazırdım. Sovyetler Birliği'nin, güç dengesinin çökmesiyle ya da muazzam bir cepheleşmeyle karşı karşıya kalmamıza neden olacak kadar ivme kazanmasının önüne geçilmesi gerekiyordu.

Fakat aynı zamanda nükleer çağın dayattığı yükümlülüğü de kesinlikle dikkate almak zorundaydık. Barış, hedeftir; iki süper gücün teknolojilerinin dehşeti, ideolojiyi, açgözlülüğü ve geçmişin momentumunu hiçe sayarak onları bu hedefi aramaya zorlayandır. Barış seçeneği asla göz ardı edilmemelidir. Başkan'ın 1972 Dış Politika Raporu'nda da öne sürdüğü gibi:

> Gerilimlerin azaldığı şu mevcut dönemin yalnızca bir başka saldırı taktiği mi yoksa süper güçler arasındaki ilişkilerin istikrarına dayanan uluslararası bir sistem geliştirmek için gerçekten bu dönemin bir fırsat mı olacağı yönünde SSCB'nin tercihini belirlemesi gerekiyor. Sovyetlerin tercihi, toplantılarımızdan önce ve sonraki tavırlarında ortaya çıkacaktır.

Bu değerlendirmeler, Brejnev ile zirve gündemini belirlerken beni harekete geçiren hususlardı; bu doğrultuda Başkan'ın hem çok geç gelen hem de pek anlaşılır olmayan direktiflerini hiçe sayarak değil de iki yıldır istikrarlı bir şekilde devam eden politikamızın uygulanması ve sadece birkaç gün önce üzerinde mutabık kaldığımız taktikler esasına dayanarak bu işe girişmiştim.

Her günün sonunda Washington'a düzenli şekilde ayrıntılı bir rapor veriyordum. İlk gün gönderdiğim rapora gelen tepki, Haig'in beklenen düzeyde gerçekleşmeyen iletişimle ilgili şikâyetini ve Nixon'ın Vietnam konusunda bir an önce "uzlaşıma varılması"nı içeriyordu. (Bu mesaj 21 Nisan'da günün sonunda elime geçmişti.) Hâlihazırda uzlaşıma varmayla ilgili herhangi bir konuşma olmadığından bu mesaj yersizdi. Nixon, 23 Nisan Pazar akşamı Washington'a dönmemi istedi. Pazar günü torununun düğününe katılacak olan Brejnev'in müsait olmaması nedeniyle 24 Nisan Pazartesi öğlen saatlerine kadar (Perşembe gecesi geldiğim) Moskova'da kalmayı planlamıştım. Cuma günüyle Cumartesi gününün bir kısmını Vietnam hakkında konuşarak geçirmiştim. O tarihlerde Le Duc Tho ile görüşmek istediğimi bilen Sovyet liderleri, pek vakit sıkıntım olmadığını düşünüyorlardı. Washington'a geri dönmem, Brejnev ile tüm ciddi meseleleri tamamıyla Cumartesi günü bitirmek anlamına geliyordu. 22 Nisan günü erken saatlerde Haig'e kısmen olumsuz bir cevap gönderdim:

> Bana kalırsa durum şu şekilde: Brejnev neredeyse ne pahasına olursa olsun zirvenin yapılmasını istiyor. Bana zirveyi hiçbir koşulda iptal etmeyeceğini söyledi. Saldırı hakkında kesinlikle hiçbir şey bilmediğini açıkça dile getirdi. Yardım sevkiyatını arttırmadıklarını belirtti. Dediği asılsız olsa bile böyle bir durum bize üç fırsat sunuyor:
>
> (a) Savaşın şiddetini azaltmak ya da bitirmek için Brejnev'den yardım alabiliriz.
>
> (b) Alamazsak bile Kuzey Vietnam'ı sınırlarına kadar zorlama konusunda Brejnev'in neredeyse kesinlikle sesini çıkarmayacağını düşünüyorum.
>
> (c) ABD'deki kargaşayı kontrol altına almak için zirveden faydalanabiliriz.
>
> Bu noktaya, makul bir baskı ve esneklikle geldik. Ama burada hiçbir esneklik göstermedik. Neden şu anda her şeyi mahvedelim? Üstelik ne için?..
>
> 2 Mayıs'ta [Le Duc Tho ile] gerçekleşmesi düşünülen toplantıda müm-

kün olan en zor şartlarda bile olsa somut bir ilerleme kaydedilmesi gerektiğini ifade ettim. Bugün Brejnev'e DMZ'den geri çekilme, savaş esirlerinin serbest bırakılması vb. taleplerimizi içeren programımızı vereceğim. Hemen hemen buradaki herkes yardımcı olmaya çalışacakları konusunda söz verdi. Bu hafta 20. paralelin güneyindeki eylemleri arttırmak, [2 Mayıs'taki] özel toplantıya gitmek ve toplantının başarılı geçmemesi durumunda elimizden geleni yapmak bana daha mantıklı geliyor. Şu an kan görmek isteyenler, işler gerçekten gittikçe sarpa sardığında cesaretlerini kaybedip mahvolacaklar. Fakat Başkan'a şu konuda kesinlikle güvence verebilirsiniz ki burada hiçbir koşulda bombalamanın sona erdirilmesini kabul etmeyeceğim; üstelik şimdiye kadar Sovyetlerin de bu yönde herhangi bir talebi de olmadı. Yine de hiçbir şekilde kışkırtıcı olmadan elimden geleni yapmam büyük önem taşımaktadır. Başkan her şeyden önce bana güvenmeli. Onu diğer görevlerde olduğu gibi bu görevde de hayal kırıklığına uğratmayacağım.

Olaylara geniş bir perspektiften bakacağınıza dair size güveniyorum. Tüm hedeflerimize varmak üzereyiz. İstikrarlı bir şekilde ilerliyoruz ve son düzlüğe geldik. İsterseniz bu mesajı Başkan'a da gösterebilirsiniz.

Haig'in cevabı hâlihazırda şüphelendiğim şeyi belirginleştirmişti. Nixon, Le Duc Tho ile 2 Mayıs'ta yapılması planlanan toplantımın başarısız olması halinde -hem kendisinin hem de benim yapmaya kararlı olduğumuz şekilde- Kuzey Vietnam üzerindeki baskımızı arttırdığımızda Sovyetlerin zirveyi iptal edebileceğinden korktuğu için kendisi iptal etme eğilimindeydi. Hatta ben Moskova'ya gitmeden önce bile zirveyi iptal etmeyi düşünüyordu. Başkan'ın XVI. Bölüm'de bahsettiğim Küba konusundaki nevraljisi gibi, bu düşüncesinin de siyasi geçmişinden kaynaklanan ve içini kemirip duran bir başka korku olduğundan şüphelenmeye başladım. Özellikle 1960 yılında, iki dış siyasi olay nedeniyle bozguna uğradığını düşünüyordu; Kennedy ile arasında geçen tartışmada Küba'ya olan tutumu ve Kruşçev'in, Eisenhower'la planlanan Moskova zirvesini iptal etmesi. İşin o noktaya gelmesi durumunda Nixon, zirveyi iptal edecek kişinin kendisi olmasını istiyordu; bu sayede seçimin olacağı yılda zirveyi kendisinin iptal etmesi, Sovyetlerin iptal etmesinden daha olumlu bir etkiye neden olabilirdi. Yine bir başka faktör Haig'den aldığım sert mesajları etkilemişti: "Başkan'ın, Vietnam'daki savaşın şiddetlenmesinden bu yana popülaritesinin keskin bir şekilde arttığını gösteren Sindlinger Anketi'nin sonuçlarını aldığını bilmelisiniz... Sizin de görebileceğiniz üze-

re Başkan'ın sert tutumu, öğleden sonra tahmin edilemeyecek boyutlarda arttı" dedi Haig bana.

Şüpheleri ne olursa olsun Nixon en sonunda "Vietnam meselesinde ilerleme kaydedilmesinin" garanti edilmesi koşuluyla pazartesi gününe kadar Moskova'da kalmama izin verdi. Bu da Nixon'ın izlediğimiz stratejiyle gerçekten tutarlı olup olmadığı ya da sadece bana iğneleyici laflar edip etmediği konusunda şüphe uyandırıyordu; yetmiş iki saat içinde Moskova'da Vietnam meselesi hakkında somut sonuçlar almak teknik olarak imkânsızdı. Haig, Başkan'ın gitgide gerginliğini şöyle ifade etti:

> Şu an Camp David'de bulunan ve giderek daha fazla huzursuz olmaya başlayan Başkan, en geç pazartesi akşamı Washington saatiyle 18.00'den önce Camp David'de olmanızı size bildirmemi istedi. Dolayısıyla Moskova saatine göre Moskova'dan saat 13.00'te ayrılmanız gerekmektedir. Bu mesajı tamamlar tamamlamaz Başkan beni tekrar aradı ve Sovyetlerin Güney Vietnam konusundaki tutumlarının dengesiz ve ciddiyetsiz olduğunu öne sürüp bu nedenle Vietnam meselesiyle ilgili büyük bir ilerleme kaydedilmediği takdirde Hanoi ve Haiphong'a daha fazla saldırı düzenlemeye kararlı olduğunu ekledi. 2 Mayıs'ta gerçekleşmesi beklenen görüşme tamamlanıncaya kadar Başkan'a yirmi derecelik kısıtlamanın sürdürülmesi gerektiğini ifade ettim ama Başkan şu sözüyle konuşmayı bitirdi: "Sürdürülebilir ya da sürdürülemez."

Haig'e gönderdiğim cevabımın hoşgörülü olduğunu söylemek biraz abartmak anlamına gelebilirdi:

> Mesajlarınızı büyük bir şaşkınlıkla okuyorum. Washington'ın üzerinde çalıştığı teoriye katılmıyorum. Moskova'nın Hanoi ile doğrudan gizli bir anlaşma içinde olduğunu düşünmüyorum. Şu an buradaki liderler son derece mahcup ve şaşkın görünüyor. Zirve hedefleri Vietnam meselesinin çok daha ötesinde ve bu konuyu dışarıda tutarak hedeflerine kolaylıkla ulaşabilirler. NATO'yu dağıtmak, diğer ittifaklarımızı mahvetmek ve iyi niyetlilermiş gibi görünüp yeni bir devir başlatarak bizi yıpratmak isteyebilirler. Yine de bunun için Vietnam'a ihtiyaçları yok. Nitekim şu anda Vietnam, onların önünde bir engel.
>
> Üstelik Tanrı aşkına tüm bunlardan nasıl bir anlam çıkarıyor olabilirler acaba? Biz Hanoi'yi bombaladıktan üç gün sonra benimle görüşüyorlar. Kamuoyuna duyuru yapmayı kabul etmelerinin, Hanoi'yi çileden çıkarıp cesaretini kıracağını düşünüyorum. Başkan, Kuzey Vietnam'ı bombala-

maya devam ederken yine de onunla görüşmek istiyorlar... bu durumdan en iyi şu şekilde yararlanabiliriz; (1) Hanoi'yi azami derece cezalandırabiliriz, (2) şahinlere hoş görünebiliriz, (3) güvercinlere hoş görünebiliriz, (4) SALT konusunda tarihi bir ilerleme kaydedebiliriz, (5) herkesçe kabul edilebilecek bir bildiri yayınlayabiliriz. Sizin bahsettiğiniz türden tavırlarla her şeyi bir anda mahvetmeyi nasıl düşünebildiğinizi aklım almıyor. Lütfen herkese sakin olmalarını söyleyin. Başarılı bir şekilde politikalarımızın belirlediği hedeflere emin adımlarla yürüyoruz. Yerinden kıpırdamayacak hedefleri bombalama hevesiyle ve sadece bir haftalık bir gecikmeyle her şeyi mahvetmemiz mi gerekiyor?

Düşüncelerimi ABD Başkanı'na usturuplu bir şekilde aktarıp aktarmamak Al Haig'in bileceği işti. Aşağı yukarı aynı çizgide ilerlesek de temel sorunun ne olduğu apaçık ortadaydı. Kuzey Vietnam konusunda elinden geleni yapmaya kararlı olan Başkan bu seçenekten vazgeçmek yerine zirveyi iptal etmeyi tercih ediyordu. Kuzey Vietnamlıların saldırılarını püskürtüp onları bozguna uğratmak için aynı tedbirlerin alınmasını ben de uygun buluyordum fakat yurt içinde gerekli olacak manevra kabiliyetimizi arttırmak, Sovyetlere karşı avantaj sağlamak ve Hanoi'yi izole etmek için yaklaşmakta olan zirve ile Le Duc Tho ile yapılması planlanan bir başka görüşmeden azami şekilde faydalanmanın yollarını arıyordum. Nisan 1972'de Nixon, neredeyse tamamen Vietnam'daki mevcut krizin Amerikan kamuoyu üzerindeki etkisine odaklanmıştı; ben ise bunu daha geniş bir stratejiyle ilişkilendirmemiz gerektiğini düşünüyordum; Hanoi ile Moskova'yı bir araya getirmekten ziyade Hanoi ile hamileri arasındaki görüş farklılıklarını daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarıp Hanoi'nin cesaretini kırmaya ve bunun sonucunda da kamuoyunun daha fazla desteğini kazanmaya odaklanmamız gerekiyordu. Saldırılarını sürdürüp müzakere etmeyi reddetmeleri durumunda kimse bizi Kuzey Vietnamlılarla karşı karşıya gelme zorunluluğundan kurtaramazdı. Fakat yine de yurt içindeki istikrarlı tavrımızı devam ettirmemiz gerektiğinden Kuzey Vietnamlıların uzlaşmaya kesinlikle yanaşmadıklarını açıkça gözler önüne sermemiz büyük önem taşıyordu. Bu nedenle her ne kadar çelişkili de olsa Le Duc Tho ile başka bir görüşme daha yapmamız şarttı. Üstelik Hanoi'yi izole etmek için Moskova zirvesinin hazırlıklarına da devam etmemiz gerekiyordu.

Birkaç hafta önce Nixon, Moskova gezimin başarıyla tamamlan-

masından son derece mutlu olurdu; zirvenin verimli geçmesi garanti altına alınırdı; SALT meselesi, tamamen kendi önerilerimiz doğrultusunda sonuçlandırılabilirdi; ilkelerimizle uyumlu bir zirve bildirisi ortaya çıkabilirdi. Fakat yanında kendisine tek eşlik eden Rebozo ile Camp David'de bulunan Nixon, alıngan bir ruh halindeydi. Mesai arkadaşlarım ve ben büyük atılımların gerçekleşmesini beklerken, kurnaz Sovyetler tarafından "kandırıldığımıza" dair Washington'dan gelen resmi mektuplarla bombardımana tutuluyorduk. Nixon, 1968'de Kuzey Vietnam'ın bombalanmasının durdurulması konusunda Johnson'a saldırmış ve ona neredeyse seçimi kaybettirdiğini düşünmüştü. Şimdi de aynı mesele nedeniyle Sovyetlerin bizi oyuna getirme ihtimalinden korkması onda takıntı haline gelmişti. Hâlbuki bunun için en ufak bir gösterge bile olmadığı gibi ne Brejnev ne de bir başka Sovyet lider böyle bir şey istemişti. Yine de Nixon'ın şüphelerinde hiçbir azalma olmamıştı. Zirvenin başarıyla tamamlanması durumunda sırf Nixon herhangi bir övgü almasın diye Brejnev'in herhangi bir hamlede bulunacağını düşünmüyordum ama yine de Nixon'ı rahatlatmada başarılı olamadım. Üstelik tüm bulgular bunun aksini işaret ediyordu; sonuçta SALT'la ilgili bir anlaşma yapıldığı takdirde Nixon'ın olduğu kadar Brejnev'in de bundan çıkarı olurdu.

En nihayetinde Başkan'ın tüm kaygıları Camp David'de kaleme aldırdığı uzun bir bilgi notunda sıralanmıştı. (Saat farkından dolayı, bu bilgi notu bana ulaştığında Moskova'daki tüm görüşmeler sona ermiş ve ziyaretimin duyurulmasıyla ilgili bildiri üzerinde de anlaşmaya varılmıştı.) Sözlerine "yeteneğim, becerikliliğim ve kararlılığım" hakkında iltifatlarla başlayan Nixon, sanki söylediklerini geri almış gibi sonraki cümlelerinde her şeyi yanlış yaptığımı öne sürmüştü: "Bana öyle geliyor ki zirve hakkında görüşmelerde bulunmak için seni Moskova'ya çağırmaları, amaçlarına ulaştıklarını gösterirken -tabii ki bahsetmiş olduğun son derece önemli ve soyut gelişmeler dışında- bizim Vietnam meselesinde yol kat etme amacımız herhangi bir sonuca varmadı..." Nixon, Moskova gezimin hemen ardından Paris'te gerçekleşmesi düşünülen genel oturuma katılmamızın geri adım atma olarak göz önünde bulundurulacağından korkmaya devam etti. Moskova'ya gidip Vietnam meselesini çözüme kavuşturamadığımız için her taraftan saldırıya uğrayabilirdik. Hanoi'nin 2 Mayıs'taki görüşmede uzlaşmaz tavrının ortaya çıkması durumunda "o

zaman bombalamaya devam etmek için elimizden geleni yapmamız gerekecekti." Zayıf bir konumdayken Nixon'ın Moskova'ya gitmesi pek mümkün görünmüyordu. Semenov'un Smith'e, "22 Nisan'daki mesajda belirtilen teklifin aynısını" öne sürmesi nedeniyle Nixon, SALT konusunda sorun çıkacağını düşünmeye başlamıştı. SALT görüşmelerinin detayları Nixon'ı pek ilgilendirmediği için durumun böyle olmadığı konusunda onu ikna etmek zordu. Semenov yalnızca Moskova'nın konuyu incelediğini belirtmiş ve başka bir ayrıntı vermemişti. Nixon'ın iddia ettiği üzere SALT, her halükârda sadece "çokbilmiş birkaç kişiyi" ilgilendiriyordu; asıl mesele Vietnam'dı ve o konuda başarısız olmuştuk. Her şeye rağmen yine de cesaretim kırılmasın diye, Nixon dostane bir tavırla sözlerini şöyle noktalamıştı: "Ne olursa olsun, herkesin şu anda Moskova'da Kissinger'dan daha iyi bir adam olamayacağının farkında olduğunu asla aklından çıkarma. Bizimle aynı görüşte olan Rebozo da sana selamlarını iletiyor." Önceki hatalar listesi göz önüne alındığında, en iyi adamının bundan daha iyisini yapamayacağını düşünen yönetimin gerçekten de çok iyi bir ruh halinde olduğu sonucuna varılabilirdi.

Ne olduğu çok da anlaşılmayan şekilde uçaktan gönderdiğim cevabımda Nixon'ın mesajının benim için çok şey ifade ettiğini söyledim. Paris'te yapılacak genel oturumlar hakkında onunla aynı fikirde değildim:

> Sizin endişelerinizi yersiz buluyorum. Birincisi, Moskova ziyaretinin duyurulmasından sonra herkes göründüğünden daha fazlasının olduğunu anlayacak. İkincisi, bu ziyaretin gizli görüşmelerle bağlantılı olduğunu kuvvetle ima edebiliriz. Üçüncüsü, genel oturumların Kuzey Vietnamlıların saldırılarının nasıl sona erdirileceğine dair bir tartışmayla sınırlayabilir ve bu yapılıncaya kadar başka hiçbir konuyu tartışmayacağımızı açıkça belirtebiliriz.

Ayrıca uçakta hazırlamış olduğum stratejimi bir bilgi notuyla Başkan'a açıklamak için de fazladan çaba gösterdim:

> Brejnev'in performansı, zirve için çok uğraştığını gösteriyor... Kasım ayında seçime gidebiliriz; Brejnev sanki önünde tek bir haftası kalmış gibi davranıyor. Mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda Sovyetlerin seçenekleri ikilemlerle kuşatılmış halde. Kuzey Vietnamlıların saldırıları devam ederken Hanoi'ye ses çıkarmamaları nedeniyle Kuzey ko-

nusunda elinizden geleni yapacağınızı anlamış olmalılar. Bu koşullar altında zirvenin yapılması görüşünü savunmaları, onlar için hem psikolojik hem de politik açıdan sancılı bir olasılıktır. Sovyetlerin düşüncesine göre, zirveyi iptal etmek sizin Kasım ayında yenilgiye uğramanıza neden olabilirse de biz de bu arada DRV'yi darmadağın edip Brejnev'in Batı politikasını başarısızlığa uğratırız. Zirveyi sizin iptal etmeniz durumunda yine aşağı yukarı aynı şeyler olurdu. Siz buraya gelmek isteseniz de bu sefer de sağ-kanattan gelebilecek baskılar buna engel olurdu. Fakat [Sovyetlerin] tüm bunlara alternatifi, -vazgeçmesi için Hanoi'ye baskıda bulunması- sosyalist bir müttefike ihanet etmesi, Hanoi'deki nüfuzunu kaybetmesi, Hanoi'nin saldırılarına devam etmesi ve bizim de misillemede bulunmamız anlamına gelen problemlerdi.

Özetleyecek olursam, şahsen Brejnev'in ve topluca tüm Sovyetler Birliği'nin yıllar boyu siyasi açıdan en fazla köşeye sıkıştıkları bir döneme girdikleri sonucuna varabilirim. Vietnam meselesinin çözüme kavuşmasını istediklerine eminim ve önlerindeki nahoş alternatiflerden Hanoi'ye baskıda bulunma yolunu seçeceklerini düşünüyorum; üstelik bunu yaparlarken bize değil, kendi kendileri yardım ediyorlardı. Brejnev'in sırdaşı Katuşev'in Hanoi'ye gönderilmesi, bu argümanımı destekleme eğilimini göstermektedir.

Askeri tehdit kararlılığınız ve teşvik çıkabilecek zirve; bunlarla Moskova'ya gittim, orada bunları kullandım, şimdi de bunu sürdürmeliyiz. Bu bize Kremlin'in politikasında avantaj sağladığı gibi, kendi konumumuzu da en iyi konuma getirecektir.

Nixon bilgi notumu okur okumaz anında sakinleşip notumun üzerine "Harika bir iş" yazmıştı. Bu şekilde yazması, ya onun gerçek düşüncelerini yansıtıyordu ya da oldubittiye getirilen bir işe razı olduğunu gösteriyordu. Moskova'da devam etmekte olan görüşmelerin sonuçları kendi içinde gitgide ivme kazanmaya başlamıştı. Gelişmekte olan olaylar, her seçeneğin masaya yatırıldığını ve aslında bizim manevra özgürlüğümüzün büyük ölçüde arttığını gözler önüne seriyordu. Prosedür gereği, teklifimizi Paris kanalımız üzerinden 23 Nisan'da Moskova'dan Kuzey Vietnamlılara gönderdik. (General Walters o dönemde CIA Müdür Yardımcısı olarak atanmıştı ve her ne kadar daha az şaşaalı olsa da o kanal artık hava ataşemiz Albay Georges R. Guay tarafından etkili bir şekilde yürütülüyordu.) Hanoi'nin 2 Mayıs için planlanan gizli görüşmemizi hemen kabul etmesi durumunda 27 Nisan'da gerçekleşecek genel kurul toplantısına katılacağımızı 25 Nisan'da duyurmaya hazır olacaktık. Bir başka ifadey-

le Hanoi'ye cevap vermesi için yirmi dört saat süre vermiştik. Daha önceki iletişimlerimizde bizi haftalarca hatta aylarca bekleten Hanoi, ertesi gün teklifimizi kabul ettiğini bildirdi.

25 Nisan'da Beyaz Saray'dan yapılan açıklamayla Moskova'da olduğum duyuruldu. Bunun etkileriyle ilgili tahminlerim doğru çıktı. O günün ilerleyen saatlerinde ve haber döngüsünde ayrı bir etki yaratacak kadar uzun bir süre sonra Paris barış görüşmelerinin genel oturumlarına kaldığımız yerden devam etmeye karar verdiğimizi duyurduk. Bizim tarafımızdan herhangi bir ipucu verilmemesine rağmen tam olarak tahmin ettiğim gibi medya bu açıklamayı Moskova'daki görüşmelerimle bağdaştırma eğilimindeydi. Le Duc Tho'nun Paris'e gittiğinin haberi de duyulduğunda, diplomatik girişimler hakkındaki umut dolu spekülasyonlar da ek bir ivme kazanmış oldu.

Sovyetlerle Kuzey Vietnamlıların politikalarının birbirinden ayrılmasının önemi daha da belirginleşmişti. 19 Nisan'da *New York Times*, "Başarısızlığın Stratejisi" adlı iğneleyici başyazısında, Kuzey Vietnam'ı bombalayarak SALT Anlaşması'nı riske attığı için yönetimi yerden yere vurdu. Fakat 26 Nisan'da, Moskova ziyaretim duyurulduktan sonra çok daha iyimser ifadelerin kullanıldığı bir başyazıda, Moskova ziyaretimin "Vietnam hakkındaki gizli diplomasi tarihine başka bir bölüm eklememesinin" oldukça şaşırtıcı olabileceği iddia edilmişti. *Washington Post* ve *Wall Street Journal* gibi diğer gazeteler de aynı kanıdaydı.

Moskova gezim, Sovyet ve Vietnam politikalarımız arasında seçim yapmak zorunda kalmayacağımız izlenimini verdiğinden biraz olsa da yine de zaman kazanmıştık. Fakat temel sorumuza cevap bulamamıştık: Zirveyi riske atmadan ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek iç karışıklığa mahal vermeden Moskova'yı daha ne kadar zorlayabilecektik? Moskova ziyaretim, zirve konusunda Kremlin'in de çıkarlarına hizmet ediyordu çünkü böyle bir zirve Sovyetlerin iştahını kabarttığından pratikte zirvenin başarılı bir şekilde tamamlanacağını öngörüyorlardı. Sovyetlerin doğalarında olan şüphecilik bile ortadan kalmıştı; rotamızı tersine çevirebileceğimiz ihtimalini bile artık düşünmüyorlardı. Fakat yine de Sovyetlerin göstereceği hoşgörünün kesin sınırlarını bilemiyorduk. Bunun cevabı iki faktöre bağlı olacaktı: Kuzey Vietnamlıların saldırılarının başarılı olup olmayacağı ve 2 Mayıs'ta Le Duc Tho ile yapacağım gizli görüşmenin sonucu.

XXVII
HESAPLAŞMA: KUZEY VİETNAM LİMANLARINA MAYIN DÖŞENMESİ

Karar Aşaması

Vietnam'daki hesaplaşma yaklaşırken hem askeri hem de siyasi açıdan güçlü bir konumdaydık. Güney Vietnamlılar direniyordu; henüz paniğe kapılmamıştık. Hava ve deniz gücümüz büyük ölçüde takviyelendirilmişti; Kuzey Vietnam'ı tekrar bombalamaya başlamıştık. Benim Moskova'ya yaptığım geziyle Başkan'ın Çin'e yaptığı çarpıcı ziyaret, en azından şimdilik yurt içindeki baskıları azaltmıştı. Diplomasimizin savaş nedeniyle aksamadığı ve yönetimin yeni bir uluslararası düzen inşa etmek için büyük çabalar sarf edip başarılı olduğu gözle görünür bir gerçekti. Birbirlerine karşı daima temkinli davranan ve bizimle olan ilişkilerindeki çıkarlarının farkında olan Moskova ve Pekin, Kuzey Vietnamlı müttefikleriyle aralarına mesafe koymuştu.

Fakat yine de Hanoi'nin hâlâ saldıracak gücü vardı; en azından büyük çaplı son bir saldırıda bulunmadan boyun eğmeye hiç niyetleri yoktu. Kuzey Vietnamlıların 2 Mayıs'taki gizli görüşme teklifimizi kabul ettikleri gün olan 24 Nisan'da Hanoi, Dağlık Merkezi Bölgelerde askeri operasyon başlattı. Bu sert ve etkili saldırı, Güney Vietnam'ın 22. Tümeni'nin yaklaşık yarısını yok ederek vilayet merkezleri olan Kontum ve Pleiku'yu ciddi biçimde tehdit etti. Saldırılar ayrıca Saygon'un yüz kilometre kuzeyinde yer alan bir başka vilayet merkezi olan An Loc'ta da yoğunlaşmaya başlamıştı. Anlaşılan Kuzey Vietnamlılar, eleştirmenlerimiz tarafından sürekli bize dayatılan iyi niyet hareketlerin getirisine inanmamışlardı. Görüşmeler yeniden

başladığında bizi askerî açıdan en dezavantajlı konumda tutmak istiyorlardı; politik ya da askeri baskılarımız işe yaramadan Güney Vietnam'ın çöküşünü görmeyi umut ediyorlardı.

Kuzey Vietnamlıların gerçekleştirdiği yeni saldırılarına misilleme yapamadan önce beklemek her ne kadar acı verici olsa da yine de 2 Mayıs'ta Le Duc Tho ile görüşmek zorunda kaldık. Aramızdaki mücadelemiz askeri olduğu kadar hem psikolojik hem de politikti. Yurt içindeki hamlelerimizin yanı sıra diplomatik ve askeri hamlelerimizi de bir arada tutmamız gerekiyordu. Misilleme yapacağımız zaman, müzakere yoluyla çözüm bulmak yerine güç testi seçenin Hanoi olduğu herkesçe bilinmeliydi. Yurt içinden alacağımız destek bizim açımızdan her türdeki askeri önlemin etkili olması için gereken önemli bir hususdu. Üstelik zirveye kadar ne kadar kendimizi tutarsak, Sovyet liderliği de zirvenin başarılı olmasını aynı ölçüde bekler ve bulunacağımız herhangi bir askeri eyleme de asgari düzeyde tepki gösterirdi.

İlk başta tüm taşlar yerine oturuyor gibiydi. 25 Nisan sabahı Moskova'ya yaptığım gizli gezimi ifşa ettik; aynı günün akşamında da Paris'teki genel kurul toplantılarının yeniden başladığını ilan ettik. Ertesi sabah 26 Nisan'da Nixon, birliklerimizin bir kısmının geri çekileceğini duyurdu. Dolayısıyla üç ay önce ilan edilen 70.000 askerimizin geri çekilmesinin tamamlanmasıyla bir kez daha bize dayatılan bir durumla karşı karşıyaydık ve geri çektiğimiz asker sayısının her defa artmasıyla daha büyük bir ikilem içinde kalıyorduk. Ne kadar az sayıda askerimiz kalırsa, geri çekilmeleri sabit tuttuğumuz takdirde bunun etkisi de o kadar fazla olurdu. Mevcut hızda ilerlersek, kısa bir süre sonra müzakere masasına oturduğumuz vakit geride kalmış hiçbir askerimiz olmayacaktı. Askerlerimizi geri çekmeyi yavaşlatmamız durumunda ise eleştirmenlerimiz Vietnamlaştırmanın başarılı olmadığını öne sürecekler ve bunun neticesinde Kuzey Vietnamlıların gerçekleştirdikleri saldırılar nedeniyle hâlihazırda devam eden tedirginliğe bir de iç karışıklık eklenecekti.

Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık durumu söz konusuydu; ne geri çekilmeyi durdurabiliyor ne de hâlihazırda Saygon'un taşıdığı yükü arttırmak istiyorduk; bu nedenle çoğu zaman olduğu gibi bakanlıklar arası manevraları yaptık. Laird her zamanki gibi, kamuoyunu

yatıştırmanın en iyi yolu olarak azami geri çekilmeyi tercih ediyordu. 1 Mayıs - 31 Aralık 1972 tarihleri arasında 54.000 askeri geri çekmek istedi. Dolayısıyla geride kalacak asker sayımızın 15.000 olacağını ifade eden Laird'e göre, bir yandan Hanoi'nin saldırılarına direnme konusunda kendimize güvenebileceğimizi ortaya koyarken diğer yandan da halkımıza geri çekilmelerin devam edeceğini gösterebilecektik. Ben aynı fikirde değildim. Asker sayımızın azaltılması, mevcut tehdit karşısında lüzumsuz olmasının yanı sıra müzakere açısından da çok fazla esnek değildi. Bu durum Saygon'un moralini bozabilir ve Hanoi karşısında elimizde kalan son kozu da kaybetmemize neden olabilirdi. General Abrams ile geri çekilmelerin çoğunun dönemin sonunda gerçekleşeceği konusunda bir başka uzlaşıma varan Nixon, nihayetinde iki ay içinde 20.000 askerin geri çekileceğine karar verdi; o zamana kadar da Kuzey Vietnamlıların saldırılarının normal akışında ilerlemesini bekleyecektik. Geri çekilmeleri duyurmanın en büyük avantajı, yalnızca Kuzey Vietnam saldırısına hitap eden bir Başkanlık konuşmasını çevreleyen kriz atmosferinden ziyade Nixon'ın mevcut askeri durumu televizyonda umut veren bir bağlamda rapor edebilmesiydi. Oval Ofis'ten konuşan Nixon, kararlılıkla uzlaşmayı birbiriyle bağdaştırdı. Bizim barış yönündeki tekliflerimizi, düşmanın yeni bir saldırı için düzenli şekilde birliklerini takviyelendirmesiyle karşılaştırdı. Bu "işgal", "uluslararası bir sınır boyunca gerçekleşen mesnetsiz ve sebepsiz saldırganlığın açık bir örneğiydi." Kuzey Vietnam'ın on üç düzenli muharebe tümeninden on ikisi Güney Vietnam, Laos ya da Kamboçya'da bulunuyordu. Güney Vietnam kuvvetleri karada savaşırken ABD kuvvetleri ise havadan ve denizden destek veriyordu. Nixon, 20.000 kişinin geri çekildiğini duyurdu. Büyükelçi William Porter'a ertesi günkü genel kurul toplantısına katılma talimatı (bir gün önce Ziegler tarafından duyurulmuştu) müzakereye hazır olduğumuzun bir göstergesiydi. Nixon, haklı olarak geri çekilen asker sayısıyla iftihar ediyordu:

> 1 Temmuz itibarıyla 1969'da Vietnam'da bulunan askerlerimizin %90'ından fazlasını geri çekmiş olacağız. Düşman saldırıları başlamadan önce sortilerimizi yarıya düşürmüştük. Barış için son derece cömert tekliflerde bulunduk. Yapmayı asla kabul edemeyeceğimiz tek şey düşmanın, yasalara uygun şekilde kurulmuş Güney Vietnam hükümetini devirme ve onun yerine komünist bir diktatörlük dayatma yönündeki talebine razı olmaktır.

Doğru olsa da Kuzey Vietnam'ı bombalamamızla ilgili hiçbir infial, geriye kalan tek sorunun bu olduğu gerçeğini gizleyemezdi. Muhalifleri tarafından ahlaka aykırı davranan bir adam olarak görülen Nixon, inandığı şeyin -ki ben de Başkan'a katılıyordum- aslında temel bir ahlaki mesele olduğunu yineleyerek bu kişilerin kininin daha da artmasına neden oldu:

> Önümüzdeki yıllarda bu ofiste kimlerin olacağını bilmiyorum. Ama ben nasıl barış için yolculuk yaptıysam geleceğin başkanlarının da yurt dışındaki ülkelere bu şekilde yolculuk yapacaklarını biliyorum. Eğer ABD, Vietnam konusunda bize güvenen milyonlarca insanın güvenini boşa çıkarırsa ABD Başkanı kim olursa olsun o kişi saygıyı ne hak eder ne de alır. Eğer ABD, kaderimizde dünyada yeni bir barış çatısının inşasına yardım etmenin olduğu o büyük rolü oynamaya devam edecekse o saygı olmadan hiçbir şey başarılamaz. Böyle bir durum, ahlakımızdan vazgeçme, uluslar arasındaki liderliğimizden feragat etme ve güçlü olanın dünyanın her yerinde bulunabilen güçsüzlere zulmetmesine davetiye çıkarmak demektir. Barışı ve barışın sahip olmayı hak ettiği şansı inkâr etmektir. Biz asla böyle bir şey yapmayacağız.

O zamana kadar yaşanan olaylar Nixon'ın ne kadar haklı olduğunu gözler önüne sermişti; Hindiçin'deki halkların kaderi tam olarak onun öngördüğü gibi olmuştu. Nixon'ın muhaliflerinin savaş nedeniyle endişeli olmaya hakları vardı ve Başkan ile yönetimi de aynı kanıdaydı. Fakat yine de Başkan'ın muhalifleri onun sayesinde hiçbir şekilde ıstırabın ya da erdemin tekelinde olmadıklarının ve hükümetlerinin geleceğimizi ve on milyonlarca insanın hayatını etkileyecek karmaşık bir sorunla düzgün bir biçimde başa çıkmaya çalıştığının farkına vardılar.

Hanoi geri çekilme duyurumuza bu kez Kuzey'de bulunan Quang Tri'ye saldırı düzenleyerek cevap verdi. (Bu saldırının hazırlıklar çok büyük ihtimalle Başkan'ın konuşmasından önce başlamış olmalıydı.) Le Duc Tho ile yapacağımız görüşmeden beş gün önce 27 Nisan'da, Kuzey Vietnamlılar savaşın şu ana kadar yapılan en ağır ve yoğun yaylım ateşi ve çok sayıda tankla saldırmıştı. Birkaç gün içinde Güney Vietnam'ın Üçüncü Tümeni yok edildi. Kuzey Vietnamlılar, 1 Mayıs'ta Quang Tri şehri düştüğünde ilk vilayet merkezini ele geçirince vilayetin büyük kısmı da kaderine terk edilmiş oldu. Güney Vietnamlı askerlerin çoğu paniğe kapıldı. Düzenli bir şekilde geri

çekilme planları olmayan ve subayları tarafından terk edilen Güney Vietnam askerleri ve binlerce sivil, Hue'ye yöneldi. Kuzey Vietnamlılar kaçışmakta olan çok sayıda kişiyi aman vermeden yaylım ateşine tuttu. 20.000 civarında zayiat olduğunu düşünüyorduk ki bunların büyük bir yüzdesi sivillerden oluşuyordu. Kuzey Vietnam birlikleri Güney'e doğru kaçmakta olanların üstüne kasıtlı olarak bomba yağdırarak binden fazla sivili öldürüldü. Nitekim Quang Tri'den geri çekilirken pusuya düşürülen ve öldürülenlerin sayısı, neredeyse kesinlikle sekiz ay sonra Aralık ayında B-52'lerin Hanoi'yi bombalamasının ardından Kuzey Vietnamlıların ifade ettiği toplam zayiattan daha fazlaydı.* Kuzey Vietnam'ın merhametsizliğiyle ilgili herhangi bir halk protestosuna yer verilmemişti.

Huzursuzluğu artan Nixon gitgide daha da sabırsızlanmaya başlamıştı. Yirminci paralele kadar olan her yeri bombalıyorduk fakat 2 Mayıs'ta Le Duc Tho ile yapacağım görüşmeye kadar Hanoi ve Haiphong'a operasyon düzenlemekten kaçındık. Hanoi'nin bir defa daha saldırması üzerine Nixon'ın artık bir şeyler yapmak istediği ortadaydı. 30 Nisan'da, "Vietnam konusunda uzlaşıma varılmazsa" zirveyi iptal etmeye "karar verdiğini" bana söyledi. Genelde olduğu ve Nixon'ın da bildiği üzere, gerçekten yerine getirilmesini istemediği "kararlarından" bazılarını elemek Güvenlik Danışmanı'nın görevinin bir parçasıydı. Temel kural; Başkan'ın ciddiyetinin, verdiği emirlerin sıklığı ve ileriye sürülen bu emirlerin gerekliliğinin ters orantılı olmasıydı. Haldeman'ın vazgeçilmezliği, ruhsal durumu aniden değişebilen patronunun gerçekten aklındaki şeyi anlama konusundaki olağanüstü içgüdüsünden kaynaklanıyordu. Haldeman daha sonra yerine getirdiği emirler yüzünden gözden düşmüştü; görmezden geldiği ya da hafiflettiği emirler için kendisine hak verilmeliydi. Konu dış politika olunca benim sorumluluğum da aynıydı. 2 Mayıs'taki yapılması düşünülen görüşmenin sonrasına kadar gerginliği arttırmadan yolumuza devam etmemiz gerektiğini Nixon'a ifade ettim. Kırk sekiz saat içinde Hanoi'nin bir hesaplaşma mı yoksa müzakere mi istediğini öğrenecektik.

30 Nisan'da Nixon'ın bana gönderdiği uzun bilgi notunda, Le

* 4 Ocak 1973'te Hanoi Radyosu, on iki günlük bombardımanın ardından öldürülenlerin sayısının ilk etapta yaklaşık bin üç yüz olduğunu duyurdu.[1]

Duc Tho ile yapacağım görüşmenin sonucuna bakılmaksızın, bir sonraki hafta sonu (5-7 Mayıs) için B-52'lerin Hanoi ve Haiphong'u üç gün boyunca bombalaması yönünde emir verdiği belirtiliyordu. Bilgi notu, Nixon'ın tıpkı Moskova gezim sırasında olduğu gibi yine aynı korkuya kapıldığını, planlanan gizli toplantı nedeniyle Kuzey Vietnamlıların bir şekilde bizi alt ettiklerini gösteriyordu. Nixon, durum düzelmediği takdirde zirveyi iptal etmeye kararlı olduğunu yineledi.[2] O akşam John Connally'nin Teksas'taki çiftliğinde basına açıklama yapan Nixon, Güney'deki saldırılarına devam ettiği sürece Hanoi'nin "çok büyük bir risk" alacağı konusunda Kuzey Vietnamlılara uyarıda bulundu.

1 Mayıs'ta Brejnev, Nixon'a gönderdiği mektupta, itidalli olmamız durumunda müzakere olasılıklarının artacağını dile getiriyordu. 1968'de bombalamanın durdurulması için kullanılan argümanla tamamen aynıydı; sonuçsuz geçen 147 genel kurul toplantısından sonra uzun süre bekleyip eskimiş olsa da yine de bu mal hasarlıydı. Küçük bir bağlantı kurup bunu tersine döndürmeye çalışan Brejnev mektubunda, ılımlılığımızı korumanın zirve olasılığını arttıracağını öne sürüyordu.

Nixon mektupta, Hanoi ve Moskova'nın gizli bir anlaşma içinde olduğuna dair tüm şüphelerinin doğru çıktığını gördü.[3] Fakat bana göre, Brejnev'in müdahalesi standart bir retorikten başka bir şey değildi. Mektupta herhangi bir tehdit yer almıyordu; bombalamanın, zirvenin "atmosferi" üzerinde oluşturacağı etkiden söz ediyordu; zirvenin iptal edilmesiyle ilgili herhangi bir ima bulunmuyordu. Aynı akşam Paris'e doğru yola koyulacağımdan spekülasyon yapmak gereksizdi. Rotamızı, Sovyetlerin söylediklerine göre değil, Le Duc Tho'nun tavrına göre değiştirmek durumunda kalacaktık. Görüşmenin başarısız olması durumunda birtakım yeni ve önemli kararların alınacağına dair hiç şüphe yoktu. Her ne olacaksa biz yine de tüm hazırlıklarımızı yapmıştık.

2 Mayıs'taki Gizli Görüşme

Le Duc Tho ile olan görüşmem oldukça sert geçmişti. Zamanın mitolojisinin aksine, Kuzey Vietnamlılar yanlış anlaşılmış zavallı reformcular değildi. Aman vermeyen devrimcilerdi, komşularına dehşet saçan

kişilerdi, gereken her tür gücü kullanarak Hindiçin'deki tüm Fransız sömürge mirasına konma iddiasındalardı. Ayrıca deneyimlerime göre, Kuzey Vietnamlılar kendilerinin güçlü bir askeri pozisyona sahip olduğunu zannettiği zaman asla daha çetin olmadılar; harp meydanında da başları belada olduğundan asla daha uzlaşmacı olmamışlardı. Duygusal dengemiz açısından ne yazık ki 2 Mayıs Salı günü, Le Duc Tho'nun bize karşı üstünlük sağladığından emin olduğu bir gündü. Quang Tri, bir gün önce düşmüştü. Pleiku tehlikedeydi. Şimdi de An Loc kuşatılmıştı. (An Loc'un etrafının sarılması Kuzey Vietnamlıların hatalı bir karar verdiğini ortaya koymuştu; eğer kaçış yolunu açık bırakmış olsalardı, An Loc'u savunanlar muhtemelen Quang Tri'deki gibi kaçarlardı ve An Loc da düşerdi.) Her şeye rağmen Le Duc Tho, Güney Vietnam'ın tamamen düşmesinin an meselesi olduğunun farkındaydı. Hanoi, askeri baskıya karşı dayanıklı olduğu konusunda ısrar etmeye meyilliydi; bizim de öyle olduğumuza inanmadığı ortadaydı.

Le Duc Tho hiç vakit kaybetmeden hücuma geçti. ABD'yi gizli görüşmeleri kesintiye uğratmakla söze başladı; Hanoi'nin 20 Kasım'da yapılması düşünülen toplantıyı üç gün öncesinden iptal etmesi, alternatif bir tarihte buluşma teklifimize iki ay boyunca cevap vermemesi ve ardından Kuzey Vietnamlıların saldırılarına denk gelecek şekilde önceden planlanmış birçok görüşmeyi iptal etmeleri göz önünde bulundurulduğunda bize yöneltilen bu itham eşi benzeri görülmemiş bir küstahlıktı. Gece boyunca transatlantik uçuş yaptıktan sonra direkt toplantıya gelmemle Kuzey Vietnamlılarla hesaplaşmaya karar vermemiz bir araya gelince öfkeme hâkim olamadım: "Sizlerin hangi dünyada yaşadığınızı bilmiyorum ama sanırım gizli görüşmeleri sizin ertelediğiniz yanılgısına düştüm. Aslında sizin temsilciniz olduğunu söyleyen kişi, bize bu mesajları gönderiyordu; dolayısıyla hepsi bizde yazılı halde mevcut."

Le Duc Tho'nun geri adım atmayacağı belliydi. Saldırısına kaldığı yerden devam eden Le Duc Tho, Hanoi'nin saldırısının aslında bir saldırı olmadığı çünkü bu saldırının esas saldırgan olan ABD tarafından kışkırtıldığı için gerçekleştiği yönündeki argümanı öne sürdü. İddiasını desteklemek için de yurt içinde bizi eleştirenlerin söylediklerinden alıntılar yapınca dolayısıyla aramızda zorlu bir konuşma geçmeye başladı:

KISSINGER: Amerikalıların yurt içinde yaptıkları açıklamaları dinlemeye hiç niyetim yok. Bunu Özel Danışman'a belirtmiştim.

LE DUC THO: Amerikalıların kendilerinin söylediklerini size göstermek için Senatör Fulbright'tan bir cümle alıntı yapmak istiyorum.

KISSINGER: Yurt içinde devam eden tartışmalarımız sizi hiç ilgilendirmez ve Senatörün ne dediğini de biliyorum.

LE DUC THO: Bunu size kanıt olarak sunmak istiyorum. Tamamen Amerikan kaynaklarından alınmıştır; bizim kaynaklarımızdan değil. Senatör Fulbright'ın 8 Nisan'da yaptığı açıklamaya göre, Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Güney Vietnam'daki eylemleri Paris Konferansı'nı baltalamanıza karşı yapılan doğrudan bir tepkidir.

KISSINGER: Bunu daha önce de duymuştum. Tercüme edilmesine gerek yok. Biz tartışmamıza geri dönelim.

LE DUC THO: Alıntı yapmak istiyorum...

KISSINGER: Bunu daha önce de duymuştum. Lütfen devam edin.

En sonunda tekrar işe koyulduğumuzda, Sovyetlerle de tartıştığımızı ima ederek tavrımızın ne yönde olduğunu belirttim:

Yapıcı bir şeyler söylemeniz beklentisiyle bugün sizlerle buluşuyoruz. Müzakerelerimizin verimli olabilmesi için üç koşula gereksinim duyulmaktadır. Birincisi, saldırılarınıza son vermelisiniz. İkincisi, 1968 Anlaşmalarına riayet edilmelidir. Üçüncüsü ise aramızdaki anlaşmazlığın bir an önce çözüme kavuşması için ciddi, somut ve yapıcı müzakereler gerekmektedir.

Bu son noktaya katkıda bulunmaya hazırız. Barışçıl bir çözüme yönelik umut vaat eden bir açılım gerçekleştirmek için sizinle birlikte çalışmaya hazır durumdayız. Fakat yine de geldiğimiz şu noktanın ciddiyetini küçümsemek istemiyorum ve hâlihazırda bizimle gizli bir görüşmeye hazırlanırken bir yandan da büyük bir saldırı başlatmayı seçen taraf siz olduğunuz için artık somut önerilerde bulunmak zorunda olduğunuzu düşünüyorum.

Şu an itibarıyla söyleyeceklerin bundan ibaret. Üstelik bildiğim kadarıyla müttefikleriniz size düşüncelerimizden biraz olsa da bahsetmiş olmalı.

Fakat somut olsun ya da olmasın, Le Duc Tho'nun herhangi bir önerisi yoktu. Sadece iş yapıyor gibi görünüyordu. Hanoi, 11 Ekim 1971'deki önerimize veya Nixon'ın 25 Ocak 1972'deki konuşmasında

da vurgulandığı gibi önceki teklifimizde yapılan değişikliklere bile cevap vermemişti. Fırsattan istifade eden Le Duc Tho, bu konu üzerine pek bir şey söylemedi. Bakan Rogers'ın, sekiz maddemizin "ültimatom olmadığı" şeklindeki açıklamasından alıntı yapan Le Duc Tho, müzakerelere B planımız olmadan başlamamızı önerdi: "Şu anda bize hangi konularda esnek davranabileceğini gösterirseniz ben de bu yeni esnekliğinizi ve öne süreceğiniz bu yeni tavrınızı sizinle tartışmaya hazır olabileyim. Zamanın sizin lehinize işlemediğinin farkındayız."

Ateşkesin, tamamen geri çekilmenin ve uluslararası denetim altında komünistlerin de yer alacağı serbest seçimlerden bir ay önce, müttefik bir hükümet başkanının istifasının da sunulduğu Amerikan teklifinde Hanoi, neyi yetersiz bulduğuna dair açıklamada bulunma zahmetine hiçbir zaman girmemişti. Şu anda da bize herhangi bir açıklamada bulunmuyorlardı. Xuan Thuy'un tek yapması gereken, bana üç ay önce öne sürülen "iki maddelik detaylandırmanın" yayınlanmış metnini okumaktı. Bu toplantıdan önemli kararlar çıkabileceğinden bu kararların belirli bir nitelikte olması gerekiyordu:

KISSINGER: Bunda yeni olan nedir? Ben okudum zaten. Orada ne yazdığını biliyorum. Tam olarak ne cevap vermemiz gerekiyor? Hem yedi maddenin hem de dokuz maddenin üzerinden geçtik. Hâlihazırda orada var olup da geçen yaz tartışmadığımız bir şey var mı?

XUAN THUY: Diyor ki ... [iki maddeli detaylandırmanın birinci maddesinden okumaya devam ediyor].

KISSINGER: Ben de okudum o maddeyi. Tekrar okumanıza gerek yok. Benim sorum bu değil. Geçen yaz konuştuğumuz şey bu. Kapsamlı bir cevap da vermiştik. Daha nasıl bir cevap bekliyorsunuz?

XUAN THUY: Askerlerinizin geri çekilmesi konusunda belirli bir tarih vermiyorsunuz. Sadece altı aylık bir dönemde gerçekleşecek diyorsunuz.

KISSINGER: Geçen yaz kabul etmediğimiz şeyin aynısını sorduğunuzu biliyorum [herhangi bir anlaşmadan bağımsız olan kesin bir son tarih]. Ek cevap gerektiren yeni bir şey isteyip istemediğinizi soruyorum.

XUAN THUY: İstediğimiz şeyi kabul etmediğiniz için talebimize devam etmek zorunda kalıyoruz. Bizi ne kadar çok geri çevirirseniz biz de talebimiz yönünde o kadar fazla ısrarcı oluruz.

İki maddeli detaylandırmanın ikinci maddesi, Güney Vietnam'daki si-

yasi meseleyle ilgilidir. [Xuan Thuy ikinci maddeyi okumaya başlıyor.] "ABD hükümeti, Güney Vietnam halkının kendi kaderini belirleme hakkına tam olarak saygı göstermelidir."

KISSINGER: Ben de okudum o maddeyi. Ne yazdığını gayet iyi biliyorum.

XUAN THUY: Ama cevap vermediniz.

KISSINGER: Anlamadığımızdan değil, zaten çok iyi anladığımız için o maddeyi kabul etmedik.

XUAN THUY: Cevap vermeyi reddetmeniz, maddeyi çok iyi anlamadığınızı gösteriyor. Eğer tekrar açıklamamı isterseniz de açıklarım.

KISSINGER: Bir daha açıklamanıza gerek yok.

Haftalarca süren uzun gayretler sonucu yaklaşık sekiz aydan bu yana Kuzey Vietnamlılarla gerçekleşen bu ilk gizli görüşmede, Hanoi herhangi bir açıklama ya da değişiklik yapmadan veya müzakere girişimi olmadan kamusal konumunu belirtmekten başka bir şey yapmamıştı. Artık gerçekten tartışacak hiçbir şey kalmadığını söyledim. Le Duc Tho ise aksini düşünüyordu. Ona göre, ABD'nin ihaneti ve Vietnam'ın kahramanlığı hakkındaki destansı şiirinden çok uzun süredir mahrum kalmış olduğum için şimdi bu ihmalkârlığı telafi etme yolunda ilerliyordum. Tartışmaları başlatmanın belki de en uygun yolunun, Kuzey Vietnam'ın saldırısından önceki 29 Mart'taki duruma geri dönmenin ve dolayısıyla Kuzey Vietnam'ı bombalamayı durdurmanın ve ayrıca askerlerimizi geri çekmenin olduğunu ileri sürdüm. Bu hususların bizim lehimize olduğunu düşünen Le Duc Tho, söylediklerime küçümseyici bir şekilde karşı çıktı. Bunun üzerine ben de mevcut tutumumuzu özetledim:

Sayın Özel Danışman ve Sayın Bakan, savaş tarihi hakkındaki bu sohbetten ne kadar keyif alsam da aramızda devam etmekte olan savaşa hızlı bir çözüm getirme konusunda ciddi olarak konuşmaya hazır olduğunuzu görmüyorum. Hal böyle olunca, çok kısa bir görüşme için uzun bir mesafeden gelmekten pişmanlık duysam da görüşmeyi ertelemeyi ve her iki tarafın da söyleyecek yeni bir şeyi olduğunda tekrar görüşmeyi öneriyorum...

Bizim öne sürdüğümüz sekiz maddeyi tartışmaya ve görüşlerinizi de dahil etmeye hazır olduğumuzu Şubat ayında size bildirdiğimizi açıkça belirtmek isterim. Bizim ileri sürdüğümüz sekiz maddeyi tartışmayı hiç düşünmediniz bile. Sizin maddelerinizi geçen yaz irdelemiştik ve gördüğüm kadarıyla yine sadece sizin maddeleri tartışacak olmanız nede-

niyle şu an itibarıyla konuşacak bir şey yok. Sizden, bizim önerilerimize karşı teklifler sunmanızı istedik. Ama sunmadınız. Size tekliflerinizde yeni bir şey olup olmadığını sorunca da bana aynı teklifinizi açıkladınız. Geçen hafta Sovyet müttefiklerinize sizinle bazı konuları tartışmak istediğimizi söyleyince onlar da bu talebimizi size ileteceklerini söylediler. Neyi tartışmak istediğimizi bildiğiniz halde neden bizimle görüşmeyi kabul ettiğinizi anlamakta güçlük çekiyorum.

Herhangi bir yanlış anlaşılma olmasın diye şu hususu açıklığa kavuşturmak istiyorum; Güney Vietnam'ın siyasi geleceğini gerçekten açık bırakacak her türdeki siyasi süreci tartışmaya hazırız. Saygon'da sizin istediğiniz gibi bir hükümet kurulmasına yönelik hiçbir önerinizi tartışmaya hazır değiliz. Bunu size geçen yaz da belirtmiştik. Şimdi tekrar altını çiziyoruz.

Bu noktada, görünüşe göre söyleyeceklerinin henüz bitmediğini düşünen Xuan Thuy, Thieu'nun derhal istifa etmesi yönündeki talebini yineleyerek cevap verdi: "Ne kadar erken olursa o kadar iyi. Eğer yarın olursa çok daha iyi." Sonra da geriye kalan "Saygon Yönetimi" politikasını derhal değiştirmeli, baskı sistemini kaldırmalı ve Vietnamlaştırmadan vazgeçmelidir. Ona bir Vietnam hükümetinin Vietnamlaştırma politikasından neden vazgeçmesi gerektiğini sorduğumda, başsız kalmış ve gerek silahlı gerekse kolluk kuvvetlerinden yoksun bırakılmış komünist-karşıtı bir hükümetin (Hanoi tarafından uygun bulunan) "tarafsızlar" ve Kuzey Vietnam ordusu tarafından desteklenen tepeden tırnağa silahlı komünistlerle koalisyon yapacağı ve ardından Hanoi'nin tüm silahlı kuvvetlerince desteklenen tepeden tırnağa silahlı Viet Kong ile pazarlık masasına oturacağı üçlü bir koalisyon hükümeti kurulması yönündeki talebinde yine diretmeye başladı. Xuan Thuy'un "Güney Vietnam'daki gerçek durum" dediği şey budur.

Kendisini olayın ruhuna çok fazla kaptıran Xuan Thuy, Saygon'da basın özgürlüğüne uygulanan kısıtlamalardan yakınmaya başladı. Bunun üzerine aramızda şöyle bir konuşma geçti:

KISSINGER: Kuzey Vietnam'da gazete çıkartabilen herhangi biri var mı? Sadece bu konuda bilgi sahibi olmak istediğimden sordum.

XUAN THUY: Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin tamamen farklı bir sistemi var ve bu sistemi Güney Vietnam'a dayatmıyoruz. Bizden de Güney Vietnam'daki gibi bir sistem uygulamamız istense biz de onu kabul etmeyiz.

LE DUC THO: Bize göre sosyal demokratik sistem, en demokratik yönetim şeklidir.

Muhataplarım bu kadar alıngan ve haklarını savunan bir ruh hali içinde olduklarından, kamuoyu tartışmamızı bir yıldan fazla bir süredir meşgul eden bir meseleyi tek seferde açıklığa kavuşturmak için bu fırsatı değerlendirmeye karar verdim. Tüm bu süre zarfında Hanoi, kamuoyunda bıraktığı izlenim doğrultusunda askeri ve siyasi meselelerin ayrılabileceğini, askerlerimizi geri çekersek savaş esirlerimizin serbest bırakılacağını öne sürerken benimle yaptıkları görüşmelerde tutarlı bir şekilde tüm bu hususları inkâr etmişti. Daha önce de belirttiğim üzere, medya ve Kongre'nin bu yöndeki baskıları bitmek bilmiyordu. Aşağıdaki konuşma bu sorunu açıklığa kavuşturur:

KISSINGER: Sizlerin de gayet iyi bildiği gibi, sizi görmeye gelen bir sürü gazeteci ve senatör oldu. Sadece askeri bir çözümü tartışmaya hazır olduğunuz izlenimini edindiler. Hiç bu kadar açık bir şekilde söylemediğiniz doğru fakat yine de büyük bir beceri örneği göstererek böyle bir izlenim bıraktınız...

Sizlere şu andan itibaren ne olacağını anlatayım. Sadece askeri meseleler, yani geri çekilme ve savaş esirleri ile ilgili karmaşık meseleler söz konusu olursa bu görüşmeleri tekrar başlatmaya hazırız. Ama edindiğim izlenime göre şu anda bu konuları tartışmaya hazır değilsiniz. Derslerimi doğru bir şekilde çalıştığımdan emin olmak istiyorum.

LE DUC THO: Demek bu dersi doğru bir şekilde öğrendiniz çünkü bu iki meseleyi birbirinden hiçbir zaman ayırmadım. Ayrıca gazetecilerle konuştuğumda da bu konudan onlara hiç bahsetmedim. Gazeteler sadece spekülasyon yapıyordu.

KISSINGER: Ama cesaretlerini kırmak için de pek bir şey yaptığınız söylenemez.

LE DUC THO: Çok fazla spekülasyon yapıyorlar.

Toplantıya devam etmenin artık bir anlamı olmadığını açıkça belirtmeye yetecek kadar söz söylenmişti. Nixon'ın korkularının aksine, Le Duc Tho'nun zaman kazanmaya çalışmadığı belliydi. Bizim görüşlerimiz alakasız hale gelmişti; Le Duc Tho kendi şartlarını öne sürüyordu. Sanki her geçen gün bizim konumumuzu daha da savunmasız bir hale getirecekmiş gibi davranmıştı. Kendi hareket özgürlüğünün engellenmesini istemeyen Hanoi bu nedenle ABD'nin misillemesini önleme konusunda görüşmelerden istifade etmeye çalışmıyordu. Muhtemelen herhangi bir ilerleme kaydedilmesi konusunda

halkımızı umutlandırmaktan bizi yoksun bırakmak isteyen Le Duc Tho, toplantı yapıldığı gerçeğiyle toplantıda konuşulan meselelerin gizli tutulmasında ısrar etti. Cüretkârlığını daha da arttırarak bana birtakım belgeler uzattı ve "bilginize" dedi. Bu belgelerin, genel oturumların ardından yapılan brifinglerde Kuzey Vietnam basın görevlileri tarafından rutin olarak dağıtılan türde propaganda malzemesi oldukları ortaya çıktı. Şimdiye kadarki en kısa süren -üç saat- toplantılardan birinden kalkmak üzereyken Le Duc Tho beni kenara çekti ve dost bir komplocu edasıyla bana kendi tarafının beklentilerinin "iyi" olduğunu söyledi.

Ok yaydan çıkmıştı. Her diplomatik yolu araştırıp iyice ortaya çıkarana kadar kapsamlı bir cevap vermek istememiştim. Büyük bir darbe için yeterli gücü topladığımızdan emin olmanın arzu edilen yol olduğunu düşünmüştüm. Diplomatik açıdan Hanoi'nin tamamen izole olmasını istiyordum. Yurt içinde ileride karşılaşacağımız öfkeye göğüs gerebilmek için müzakere sicilimizin bu suçlamaların ötesinde olması büyük önem taşımaktaydı. Artık Kuzey Vietnamlılarla hesaplaşmamız gerektiğine dair akıllarda hiçbir soru işareti kalmamıştı. Kuzey Vietnamlıların saldırılarının arkası askeri olarak kesilmeliydi. Gerektiğinde Sovyetlerin bu konudaki rızalarını da alabilirdik fakat Hanoi'nin saldırılarının sonucu kesinlik kazanana kadar Moskova'nın Hanoi'nin almış olduğu kararları etkileyemeyeceği ya da etkilemeyeceği aşikârdı. Başka seçeneğimiz yoktu. Belki de Moskova zirveyi iptal edebilirdi ama yine de Saygon'un Sovyet silahlarının karşısında düşmesi zirveye değmezdi. Bir karar verilmesi gerekiyordu.

Kuzey Vietnam'a Mayın Döşenmesi

2 Mayıs'ta Paris'ten eve dönerken önemli tercihlerde bulunmak için hazırlıklara başlanması yönünde hem Beyaz Saray'a hem de Saygon'a telgraf çektim. Haig, Başkan'ın ön raporumu sakin ve uysal bir şekilde aldığını bana bildirdi. Haig, toplantının sonuçlarını analiz edene kadar Başkan'ın herhangi bir karar almaması yönündeki tavsiyemi ona iletmişti. Sanki ihtiyacımız olan şey hayal kırıklığından kaynaklanan bir sancı değil de kesin bir eylem planıymış gibi geliyordu. Haig'in telgrafında sıkıntılı bir haber de yer alıyordu; Hue'nin çevresinde bulunan bir Güney Vietnam üssü ağır düşman saldırısı al-

tında kalmasından dolayı boşaltılmıştı. Eski imparatorluğun başkenti düşerse, büyük bir hezimet olur ve Güney Vietnam dağılmanın eşiğine gelebilirdi.

Kısa bir süre sonra Haig'den başka bir rapor geldi. Nixon, 5 Mayıs Cuma gününden itibaren başlamak koşuluyla B-52'lerin Hanoi'ye iki günlük bir saldırı düzenlemesine karar vermişti. (Daha önce bu karar hafta sonunu da kapsayacak şekilde üç gün olarak düşünülmüştü.) Böyle bir kararın kamuoyu için gerekli olduğunu göz önünde bulunduran Nixon, saldırının hem Güney Vietnamlılara moral vereceğini hem de Sovyetler ile Kuzey Vietnamlılara uyarı olacağını düşünüyordu. Zirveyi "politik" bir mesele olarak nitelendiren Nixon, -ki böyle bir şey benim izanımın dışında kalıyordu- yine zirveyi iptal edip etmeme konusunda derin düşüncelere dalmıştı. Haig benim bu konuda hakkındaki görüşlerimi biliyordu; Nixon'a "hem zirveye mal olacak hem de Güneydoğu Asya ile ilgili istediğimizi şeyleri elde edemeyeceğimiz" bir yola girmemeye dikkat etmesini defalarca söylediğini bana bildirdi. Haig, eve dönüş yolunda benden seçeneklerimiz üzerinde düşünmemi istedi. Bir helikopterle beni Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'nde karşılayacak olan Haig, beni alıp Washington Askeri Tersanesi'nde bekleyen ve Nixon'la stratejimizi tartışacağımız Başkanlık yatı Sekoya'ya götürecekti.

Şüphesiz Sekoya daha iyi günler görmüştü. Alt katında, her taraf lambri kaplı bir yemek odasıyla bitişik olan üstü kapalı bir güverte vardı; üst katında ise Nixon'ın akşam yemeğinden önce bir içki içerek dinlenmeyi sevdiği bir güneşlenme güvertesi bulunuyordu. Motoru, yemek odasındaki konuşmaların duyulmasını imkânsız kılan korkunç bir ses çıkarıyordu. Mobilyalar alçak, ağır ve orta halliydi; duvarlar, deniz ve gemicilikle ilgili sıradan resimlerle kaplıydı. Sekoya, Vernon Dağı'na gidip gelebilirdi fakat açık denizde neler olabileceği karşısında kişinin tüyleri ürperebilirdi. Yine de Başkanların Beyaz Saray'ın klostrofobik geriliminden kurtulmalarını sağlamak açısından yararlı bir amaca hizmet ediyordu. Çünkü Beyaz Saray, insanı içine hapsettiği kadar yüceltiyordu da. Aynı binada bulunan yaşam alanlarıyla ofislerin bir arada bulunması, Başkan ve yardımcıları için sanki bir kasırganın ortasında yapayalnız kalmış gibi bir izolasyon hissi yaratabilir. Beyaz Saray, içinde yaşayan sakinlerinde ay-

nı anda hem aşırı güven hem de paranoya uyandırma eğilimindedir; Beyaz Saray'ın getirdiği baskılardan periyodik olarak kaçma, bir gerekliliktir. Sekoya hızlı bir sığınak sağlıyordu; Camp David'den daha kullanışlıydı, gündelik gayriresmî toplantılar için daha uygundu. Daha sonra gözden çıkarılması üzücü oldu. Şimdiki gibi çok önemli tartışmaların görüşülmesi için siparişle yaptırılmıştı.

Nixon'ı karar verme aşamasına götüren yol çetrefilliydi. Genelde, karşı çıkılmasını beklediği önerilerini sanki kendi emriymiş gibi kılıfına uydurarak ileri sürerdi. Mümkün olan en son ana kadar genellikle birbiriyle çelişen birkaç seçenek ortaya atardı. Fakat artık karar verme aşamasının en son anına gelindiğinde, o gerginlik soğukkanlı bir belirleyiciliğe yol açardı. Gerçek kriz anlarında Nixon sakin bir şekilde analitik olurdu. Danıştığı kişilerin sayısını, kendisiyle aynı fikirde olan birkaç kişiyle sınırlayabilirdi; mutlaka İdari Ofis Binası'ndaki saklandığı yere çekildiği zamanlar olurdu. Elinde sarı bloknotuyla oturur ve önündeki seçenekleri değerlendirirdi. Yakın arkadaşlarını sonu gelmek bilmeyen toplantılar için çağırır, aynı soruları tekrar tekrar sorardı; bu iş birileri acil bir şey çıksa da bunu bahane olarak öne sürüp kendi ofisine geri dönmek için fırsat kollayana kadar devam ederdi. Fakat bir işe giriştikten sonra -dış politika meselelerinde- her zaman meselenin özüne iner ve mevcut siyasi çıkarlarını riske atıyormuş gibi görünse de yine de cesurca bir yol belirlerdi.

Şu anki durum da diğerlerinden pek farklı değildi. Le Duc Tho ile yaptığım görüşmeyi, Sekoya'nın yemek masasında oturan Başkan ve Haig'e anlattım. Görüşmenin önemi, Kuzey Vietnamlıların uzlaşmaz, hatta dik kafalı olmalarından kaynaklanmıyordu. Daha önce yaptığımız pek çok görüşmede de durum aynıydı. 2 Mayıs'ta gerçekleşen toplantının ortaya çıkardığı şey Hanoi'nin zafere çok yakın olduğuna ve artık bir müzakere talebinde bulunmasına bile ihtiyaç duymadığına olan inancıydı. Uzlaşmacı bir tavır takınması ve olası bir diplomatik atılım meydana geldiğinde bizi çatışmayı tırmandırıp tırmandırmama ikilemine sokacak belirsiz bir formülasyon ileri sürmesi Le Duc Tho için çok daha kolay olurdu. Örneğin, -Hue'nin eteklerinde toplanan komünist kuvvetlerin An Loc'u kuşatması ve Kontum ile Pleiku'yu tehdit etmesi göz önünde bulundurulduğunda- öne sürülecek bir ateşkes teklifini kabul etmemiz halinde Saygon'un cesareti

kırılırdı; reddetmemiz durumunda ise yurt içindeki desteğimiz sarsılırdı. Le Duc Tho'nun her türden manevrayı hafife alması, Hanoi'nin muhakemesine göre, misilleme ile tersine çevirme kapasitesinin ötesinde, hezimetin başladığını gösteriyordu. Hem Kuzey'i durduracak hem de Güney'i toparlayacak bir şok etkisi yaratmak için eylemde bulunmamız gerekiyordu.

Nixon, 5 Mayıs Cuma gününden itibaren başlamak koşuluyla B-52'lerin Hanoi ve Haiphong'a saldırı düzenlemesini istiyordu. Tek seferlik bir operasyonun ihtiyaçlarımızı karşılayacağını düşünmüyordum; Nixon'dan pazartesiye kadar beklemesini ve operasyonların sürekli hale gelmesi konusunda bir plan geliştirmem için bana kırk sekiz saat süre vermesini istedim. Ayrıca General Abrams'ın da bu hava operasyonuna karşı olduğunu biliyordum; her zamanki gibi Abrams, tüm B-52'lerin Güney'de devam etmekte olan kara savaşına katılmalarını istiyordu. Bilhassa tepkimizi nasıl göstereceğimizi belirlemek taktiksel bir soruydu. Fakat yine de Nixon, Haig ve ben, büyük çaplı bir askeri operasyonun gerekliliği ve kırk sekiz saat içinde bu operasyonun nasıl olacağını şekillendirmemiz gerektiği konusunda hemfikirdik.

Nixon'ı en çok endişelendiren husus, yakında gerçekleşecek olan Moskova zirvesiydi. Eisenhower'ın 1960 yılında yaşadığı deneyimi kendisinin de yaşayacağından korkan Nixon, herhangi bir iptal veya erteleme kararının kendi inisiyatifinde olması gerektiğine karar verdi. Benim görüşüme göre başka da seçeneğimiz yoktu; gerekli olan her türlü riski almak zorunda kalacaktık. Şayet Le Duc Tho haklı olsaydı ve hezimet de ufukta görünseydi, Moskova'ya zaten gidemeyecektik. Sovyet yapımı tanklar Güney Vietnam şehirlerinin sokaklarında ilerlerken ve Sovyet silahları altı ay içinde ikinci defa çıkarlarımıza ters düşen bir şekilde kullanılırken Sovyet liderleriyle dostluk çerçevesinde bir ilişki de kuramazdık. Uzlaşıma varmaları için Hanoi'ye her türlü fırsatı ve Hanoi'yle bağlarını koparmaları için de Sovyetlere azami ölçüde teşvik vermeye çalıştım. Bu stratejinin şimdi sınanması gerekecekti. Hindiçin'deki psikolojik dengeyi yeniden kurmak için Hanoi'nin saldırısının arkasını kırmamız gerekecekti. Zirve konusunda beklenen iptali önlemek veya kararı Sovyetlere bırakmak bana, Nixon'ın siyasi yargısı için önemli bir mesele gibi gelmişti.

Zirveyi Moskova'nın iptal etmesinin kendisi için aşağılayıcı ve siyasi açıdan da felaket olacağını düşünüyordu; eğer zirvenin iptal edilmesi gerekecekse bunu biz yapmalıydık. Kuzey Vietnamlılara karşı misilleme amaçlı bir dizi sert askeri önlemler alınmasını emretti; kendisine böyle bir yol izlemenin Sovyetlerin zirveyi iptal etmelerine yol açabileceğini söylediğimde benden, Moskova zirvesini iptal etmeye yönelik bir varsayım üzerinde çalışmamı istedi. Ertesi haftanın başlarında nihayet bir karara vardığı askeri hamleleri açıklamak için ulusa seslenip zirveyi iptal ettiğini duyuracaktı. Fakat SALT konusunda ilerleme kaydedilecekti; gösterişten uzak ve daha düşük bir düzeyde anlaşma imzalanabilirdi. Dolayısıyla hayati öneme sahip Sekoya toplantısı da sona ermişti.

İlk adımımız Sovyet liderlerini vahim kararların yaklaşmakta olduğu konusunda uyarmak yönündeydi. Sonnenfeldt, Lord ve benim birlikte hazırladığımız ve 3 Mayıs'ta Brejnev'e gönderdiğimiz Başkanlık mektubunda, Le Duc Tho ile sonuçsuz kalan görüşmem hakkında bilgi verdik. Brejnev'e gönderdiğimiz mektupta, Hanoi'nin teslim olmaya eş değer şartları bize zorla kabul ettirmeye çalıştığını ifade ettik. Böyle bir şeye asla müsaade etmezdik. Paris toplantısında yaşadığımız deneyimden sonra başka bir teklif öne sürmeyecektik; Hanoi'nin sergilediği tavır göz önüne alındığında bizim ileri süreceğimiz hiçbir teklif, Hanoi üzerinde olumlu bir etkiye neden olmazdı. Mektupta, alınacak "kararlardan" bahsediliyordu. En azından Sovyetler Birliği'nin bu durumdan kısmen de olsa sorumlu olduğu ima ediliyordu. Brejnev'den acil olarak "durum değerlendirmesi" yapmasını istiyorduk.

3 Mayıs'ın geri kalanı askeri planların hazırlanmasıyla geçti. Bu hazırlıklar arasında yirminci paralelin kuzeyine çeşitli şekillerde hava saldırıları yer alıyordu. Herhangi bir karar alınmasa da Nixon'la beraber gece geç saatlere kadar Lincoln Oturma Odası'nda önümüzdeki seçenekleri gözden geçirdik. Haldeman bu toplantıların birkaçına katıldı. Askeri operasyonlar hakkında pek bilgisi yoktu ama yine de zirveyi iptal etmemiz yönündeki görüşe şiddetle karşı çıktığını ifade etti. İnisiyatif almanın hiçbir faydası olmayacağını öne sürdü; aksine düşüncesizce yapılan böyle bir hareket, Başkan'ın itibarını sarsardı. Nixon, Haldeman ve benden, John Connally'nin bu konudaki görüşlerini almamızı istedi.

4 Mayıs Perşembe günü öğle saatlerinde Hazine Bakanlığı'na gidip Connally'ye uğradık. Hazine Bakanlığı'nın ofisi; İçişleri, Ticaret veya Adalet Bakanlığı gibi, 30'lu yıllarda inşa edilen -Mussolini tarzı- bakanlık ofislerinin büyüklüğüne benzemiyordu. Ayrıca 1947'den beri Dışişleri Bakanlığı'na ait olan gibi, bir eyalet kurumuna ait büyük bir toplantı salonu havası da yok. Andrew Jackson'ın bastonuyla işaret ederek konumu hakkındaki tartışmayı çözdüğü, böylece Beyaz Saray'dan Capitol Hill'e olan manzarayı sonsuza kadar kesip L'Enfant'ın Washington sokaklarının gözler önüne serilmesindeki titiz sanatını ortadan kaldıran zarif ve yine de insani boyutlarda bir yerdi.

Haldeman ve ben bir kanepeye otururken Connally de tam karşımızdaki koltuğa geçti. Her zaman yaptığı gibi önündeki zorluğu tartarken yine gözlerini kısarak bakıyordu. Başkan'ın üç günlük bir B-52 saldırısı başlatarak Hanoi-Haiphong bölgesini bombalamaya devam etmeye kararlı olduğunu ve zirveyi iptal ederek Moskova'nın olası tepkisini engellemeye karar verdiğini belirttik. Haldeman, zirvenin iptal edilme kararına katılmadığını ifade edince Connally de Haldeman'la hemfikir olduğunu söyledi. İptal hakkında herhangi bir duyum almadığını belirttikten sonra böyle bir hareketin bize yurt içinde hiçbir şey kazandırmayacağını izah etti. Her iki durumda da Doğu-Batı ilişkilerini tehlikeye atmakla itham edilecektik; inisiyatif almamız durumunda ise aceleci davrandığımız için bize yöneltilen eleştiriler çok daha artabilirdi. Gerekli olduğunu düşündüğümüz şeyi yapmalı ve bu ikilemi Sovyetlere bırakmalıydık çünkü tüm bunların sebebi onların silahlarıydı. Her halükârda Connally, Sovyetlerin zirveyi iptal edeceğini düşünmediğini söyledi.

Connally konuşmaya başlar başlamaz haklı olduğunu anlamıştım. Bir aydır, başarılı bir zirve gerçekleştirme yönündeki beklentileri arttırarak, askeri eylemlerimiz konusunda Sovyetlerin rızasını almak için fırsat kollayıp bu doğrultudaki stratejinin peşinden gidiyordum; ihtiyatlı bir şekilde işleri bu raddeye getirdikten sonra gayret ettiğimiz her şeyin işe yarayıp yaramadığını görmeyi geri çevirmenin de hiçbir anlamı yoktu. Nixon'ın bu konudaki ön kararını, iç siyasi sonuçlara ilişkin üstün bilgisini dikkate alarak destekliyordum. Fakat genellikle yönetimdeki en iyi siyasi akıla sahip olduğu düşünülen kabine üyesi, zirvenin iptalinin bir yurt içi sorumluluk olduğunu göz önünde bulun-

durunca Sekoya'dayken Başkan'ın asistanlarının en büyük hatalardan birini işlediğinin farkına vardım; Başkan'ın tercihleri doğrultusundaki argümanlara kendimi fazlaca kaptırmıştım. Benim görevim, sorumluluğum dahilinde olan konular hakkındaki görüşlerimi açık bir biçimde belirtmekti. Anlaşılan dış politikada izlediğimiz yol ile Sekoya'da zirvenin iptal edilmesinin örtüşmediğini pek anlayamamıştım. Aslında Moskova gezimin temel amacı, zirvenin iptal edilme sorumluluğunu Sovyetlere yükleyip bunu da mümkün olduğunca zorlaştırmaktı. Connally'nin bu sert duruşu, bana hatamı düzeltme fırsatı vermişti.

Connally'nin ikinci katkısı, bir yandan zirveyi iptal etmememiz gerektiği yönünde görüş belirtirken bir yandan da sırf Sovyetler zirveyi iptal edebilir diye yapmak durumunda olduğumuz şeyleri yapmaktan çekinmememiz gerektiğini vurgulamasıydı. Alacağımız önlemler ne olursa olsun belirleyici olmalıydı. Aslında hiç tereddüt göstermeden Sovyetler Birliği'ne meydan okumak daha güvenliydi. Esas sorunun en etkili şekilde askerî açıdan nasıl karşılık verileceğinin düşünülmesi gerektiği olduğunu ifade etti. Bu laf, şüpheleri ortadan kaldırmıştı. Hükümetteki tartışmaların çoğu önemsiz sorunlara odaklanmakla geçiyor. Fakat yine de cevaplar sorulan sorulardan daha iyi olmamalıdır. Danışmanların yapabileceği en hayati katkı, esas sorunu gözler önüne sermektir. Connally bunu yapmıştı.

Vietnam'daki olayların gidişatını değiştirmek ve Amerikan kamuoyu açısından bu durumun sürdürülebilir olduğunu göstermek için Hanoi'yi bir anda şok edecek askeri bir adım atmamız gerektiğini Connally'ye söyledim. Hanoi ve Haiphong'a düzenlenecek üç günlük bir B-52 saldırısı Kuzey Vietnamlıları dehşete düşürse de yine de bu çok kısa sürerdi. Uzun vadede, muhtemelen yurt içinde sebep olacağı halk öfkesi nedeniyle böyle bir saldırının olumsuz olduğu düşünülse de bizi eleştirenler için beklenmedik bir şanstır. (Aynı zamanda, emrindeki hava kuvvetlerine yapılan takviye beklentilerinin oldukça üstünde olsa da bu saldırının General Abrams'a kabul ettirilmesi gerekiyordu çünkü Abrams, komutası altındaki tüm askerlerin Güney Vietnam'da devam etmekte olan savaş için hazır olmalarını istiyordu.) Benim tercih ettiğim strateji, ilk olarak 1969'da yakın çalışma ekibim tarafından geliştirilen ve 6 Nisan'da Haig tarafından yeniden öne sürülen plandı; gereken sayıda mayın döşeyerek Kuzey Vietnam'ın ablukaya alınması.

Ablukayı tercih ediyordum çünkü böyle bir plan neticesinde Hanoi ikmal malzemelerini müdafaa etmeye çalışıp dolayısıyla en azından Çin üzerinden güvenilir yeni karayolları oluşturana kadar saldırılarını azaltmak durumunda kalacaktı. Malzemelerinin çoğu Sovyet malı olacağından, bu görev hiç de kolay olmayacaktı. Mayın döşenmesini istiyordum çünkü ilk karardan sonra buna kesin gözüyle bakılıyordu; gemilerin müdahalesi ile olan ablukalarla tekrar karşılaşmamıza gerek kalmıyordu. Kuzey Vietnamlıların saldırılarını durdurmanın getireceği külfete yine Güney Vietnam'daki askeri birlikler katlanmak zorunda kalsa da düşmanın Güney'deki kaynakları tükendiğinde, mayınlar nedeniyle müzakereler için gereken baskı da kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktı. Hanoi ve Haiphong da dahil olmak üzere yirminci paralelin kuzeyinin bombalanmasının gerekliliği konusunda hemfikirdim çünkü bu durumda Hanoi ablukayı delmeye çalışıp Çin'e giden kara yolu ve demir yolu bağlantılarına odaklanacaktı. Fakat yine de böyle bir saldırının B-52'lerle değil de istikrarlı bir şekilde avcı bombardıman uçaklarıyla yapılması gerekiyordu.

Connally'yle işimiz biter bitmez bu argümanları Oval Ofis'te Nixon'ın önüne koydum. Tüm cesaret gösterisine rağmen, Nixon'ın söylediklerimizi anında kabul etmesi, zirveyi iptal etme konusundaki "kararını" pek de isteyerek almadığını ortaya koymuştu. Hemen o gün saat 15.00 için bir toplantı ayarladı; toplantıya katılacak kişiler sadece Başkan, ben, Haig ve Haldeman idi. Bu arada Amiral Moorer'a Kuvvet Komutanlarının mayın döşenme seçeneği hakkındaki görüşlerini ve bunun ne zaman gerçekleştirilebileceğini sordum. 60'lı yıllarda bunu defalarca dile getiren Moorer bu konuda istekliydi; 1969'da Ördek Kancası'nın planlamasına da katılmış ve Nisan ayı başlarında Haig, kendisine bu konuda danışmıştı. Mayın döşenmesine, Hindiçin saatine göre 9 Mayıs ya da Washington saatine göre 8 Mayıs akşamında başlanılabileceğini düşünüyordu.

Belirlenen saatte Nixon'ın İdari Ofis Binası'ndaki saklanma yerinde buluştuğumuzda, keyfi yerinde olan Başkan, sakin ve analitikti. Başkan'ın heyecanlı olduğunun tek göstergesi, her zamanki gibi rahat bir koltukta oturup ayaklarını da kanepeye uzatmak yerine, ara sıra tüttürdüğü piposuyla el kol hareketleri yaparak odada volta atıyordu ki daha önce Başkan'ı bu şekilde hiç görmemiştim; Başkan'ın bitmek

bilmeyen sürprizler deposundan bir başka sürpriz dahaydı. Bir açıdan MacArthur gibiydi. Diğer bir açıdan ise siyasi geleceğinin bağlı olacağı bir karara varmak için kendisini hazırlıyordu. Bir yandan sahnedeymiş gibi rolünü oynarken diğer yandan ise kendinden emin ve kararlı görünüyordu ve sorduğu sorular da tam yerindeydi. Neden abluka yerine mayın döşenmesinin tercih edildiğini sordu. Mayın döşenmesinin başlıca avantajının sadece tek bir karara bağlı olduğunu söyledim; mayınlar döşendikten sonra iş bitiyor ve genellikle dört ay sonra da devre dışı kalıyorlardı. Buna karşın Kuzey Vietnamlıları ablukaya aldığımız takdirde Sovyetlerle her gün karşı karşıya gelmek durumunda kalabilirdik. Ne zaman bir gemi durdurulsa, Küba füze krizinde yaşanan dramın bir tekrarını görüyorduk; bizim meydan okumamız ve Sovyetlerin buna göstereceği tepkinin -muhtemelen televizyonda- defalarca canlandırılması gerekecekti. Olası bir hatanın ya da ciddi bir olay için mazeret bulmanın getireceği tehlike son derece büyük olabilirdi.

Oldukça ilginç bir şekilde Nixon zirveyi iptal etme konusunu gündeme getirmemişti. İster Connally'nin öne sürdüğü argümanlar ister Eisenhower'ın Moskova'yı ziyaret etme planını gerçekleştirmek için uzun zamandır devam eden özlemi olsun, askerî açıdan daha önce düşünüldüğünden çok daha sert bir şekilde karşılık vermeye niyeti olsa da yine de zirveden vazgeçme kararına ilişkin yükümlülüğü Sovyetlere bırakmaya hazırdı. Nixon tam o anda Kuzey Vietnam limanlarına mayın döşenmesi gerektiğine karar verdi. 8 Mayıs Pazartesi akşamı ya da mayınların döşenmeye başlanmasından hemen sonra ulusa seslenecekti. Danışmanlarına görüşlerini sunma fırsatı vermek için Pazartesi sabahı Ulusal Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını istedi. Zirveye ilişkin karar da haliyle Sovyetlere kalıyordu.

Nixon'ın başkanlığının en güzel anlarından biriydi. Savunma Bakanı'nın desteğini alabilir, sahadaki komutanının tavsiyesine kulak verebilir ve Güney Vietnam'daki savaşa odaklanabilirdi. Bu şekilde muhtemelen herhangi bir skandalla karşılaşmadan tekrar seçime girebilecek olsa da çok büyük ihtimalle yıl sonunda yine aynı sorunla karşı karşıya kalıp savaşa ilişkin tüm müzakere yolları tıkanmış olabilirdi. Çoğu liderin yaptığı gibi uygun zamanı kollayabilir ve ardından Güney Vietnam'ın çöküşünün sebebi olarak da kontrolden çı-

kan olayları gösterebilirdi. Zirveye konsantre olabilir ve bunu Vietnam politikasının başarısızlığını gizlemek için kullanabilirdi. Nixon bunların hiçbirini yapmadı. Seçim yılında, kabinedeki mesai arkadaşlarının çoğunun sorguladığı bir rotayı izleyerek siyasi geleceğini riske atıyordu. Zirveden vazgeçmek istiyordu çünkü Sovyet silahlarının mümkün kıldığı bir yenilginin ortasında Moskova'ya gitmeye hiç yanaşmıyordu. Vietnam'dan onurlu bir şekilde geri çekilme konusunda ısrar ediyordu çünkü Vietnam sonrası dünyanın istikrarının buna bağlı olacağını düşünüyordu. Her açıdan haklıydı.

Artık büyük kararların alınmasının an meselesi olduğu gerçeğini gizlemeye çalışmıyorduk; bu kararlar ne kadar az şaşırtıcı olursa, Moskova'nın sert bir şekilde tepki verme olasılığı da o kadar az olurdu. 4 Mayıs'ta, olağan genel oturumlardan biri Paris'te gerçekleşti; sadece bir hafta önce yeniden başlamıştı. Oturumun sonunda, aldığı talimatı yerine getiren Büyükelçi Porter, "o anda mevcut olan her kanalda herhangi bir ilerleme olmaması" nedeniyle başka bir toplantı yapılmasına karşı çıktı. Le Duc Tho ile 2 Mayıs'ta yaptığımız toplantının gizli kalması konusunda ısrar eden Hanoi, 5 Mayıs'ta bu toplantıyı ifşa ederek gizlilik taahhüdünü ihlal etti. Ne toplantıda konuşulanları ne de benim başka bir tarihi geri çevirdiğimi açıkladı ancak bunun yerine, bir koalisyon hükümetini kabul ettiğime dair söylentiler yaydı. Şayet böyle bir şey varsa, bu türde acemice yapılmış bir düzenbazlık sadece Saygon'un moral bozukluğunu arttıracak bir izlenim yaratmak için psikolojik bir savaş başlatma girişimi olarak açıklanabilirdi. Bu taktik hem kolay anlaşılır hem de ahlaki değerleri hiçe sayan bir taktikti. Aslına bakılırsa bu taktik bizim işimize yaramıştı; bu sayede artık mecbur kalınacak eylemlerde bulunacağımız zaman Hanoi'nin 2 Mayıs'ta gerçekleşen toplantıdaki uzlaşmazlığından faydalanabilecektik. Thieu'ya, Hanoi'yi görmezden gelmesini tavsiye ettik; hedefimize emin adımlarla ilerliyorduk ve rotamızı da değiştirmeye hiç niyetimiz yoktu. Thieu, uygun gördüğü her şekilde koalisyon hükümeti hakkındaki söylentileri reddetmekte özgürdü.

Normalde Washington Özel Çalışmalar Grubu tarafından yürütülen planlamanın yükü o sıralar yakın çalışma ekibimle benim üzerimdeydi. Konu ile alakalı bakanları bilgilendirdik ancak sızıntıları önlemek için Başkan, 8 Mayıs'ta yapılması planlanan NSC toplantı-

sından önce bakanlıklar arası ortak bir iş yürütülmesini istemedi. Üst düzey yöneticilerin görüşlerini tek tek aldım. Moorer istekliydi. Tüm gayretiyle plan yapıyordu. Mayınların döşenmesi, Washington saatiyle 8 Mayıs akşamı başlayabilirdi. Laird karşı çıkıyordu. Savaşın sonucunun Güney Vietnam'da belirginleşeceğini düşünüyordu; muharebe meydanını mayınlamanın tesiri, saldırının etkisini değiştirmeyecek kadar gecikirdi. (Laird'e katılsam da Hanoi'nin saldırıdan sonraki eylemleriyle daha çok ilgileniyordum.) Laird ayrıca Kuzey Vietnamlıların denizyoluyla taşınan ikmal malzemelerini artık kara yoluyla taşıyabileceklerini düşünüyordu. Rogers Avrupa'daydı; 8 Mayıs'ta yapılacak NSC toplantısına katılması için geri dönmesi istendi. Mesai arkadaşlarının Başkan'ın kararını desteklediklerini düşünmüyordum. Helms, tartışmasız şekilde karşı çıkmıştı. Medyanın ve Kongre soruşturmacılarının daha sonra ileri sürdüğü gözü dönmüş Soğuk Savaşçılar grubundan asla olmayan CIA'nın analitik tarafı, genellikle hükümetteki en liberal görüşü yansıtıyordu. Vietnam defterini çoktan kapatmışlardı; artık hiçbir şeyin işe yaramayacağına inanma eğilimindeydiler. En azından daha sonra yanlış olduğu ortaya çıkabilecek umut vaat edici tahminlerde bulunarak büyük zarar görebileceklerini biliyorlardı; karamsar tahminlerde bulunarak çok daha az risk alıyorlardı. Şu anda da Laird'in önerdiği şeyin arkasındaki analitik mantığı açıklıyorlardı. Dediklerine göre, Hanoi, denizyoluyla gelen ikmal malzemeleri için artık kara yolunu kullanabilecekti; bunun için de Kuzey Vietnam demir yolu sistemine bağlı olan Güney Çin'deki bir limanı kullanmaları ya da kara yoluyla Çin üzerinden bir güzergâh bulmaları gerekecekti.

Helms'e olan tüm saygı ve sevgime rağmen, söylediklerinin saçma olduğunu düşündüm. Tahminimiz, tüm petrolü de dahil olmak üzere Hanoi'nin 2.1 milyon ton malzemeyi Haiphong Limanı'ndan aldığı yönündeydi. Demiryolları sadece 300.000 ton malzeme ya da Haiphong'daki toplamın yedide birini taşıyabilirdi. Geri kalan yedide altılık kısmı başka yere kaydırmak -şayet mümkün olsa bile- zamana ve her şeyden önce Sovyetler Birliği ve Çin'in alacağı siyasi kararlara bağlı olacaktı. Çinlilerin Sovyetlere olan güvensizliğini gördükten sonra ne Çin limanlarının ne de demir yolu sisteminin aslında Moskova tarafından kullanılabileceğini hiç düşünmüyordum. Ayrıca Odessa, Murmansk ve Vladivostok'a bağımlı olan ayrıntılı bir deniz-

yolu lojistik sistemini düşman olmayan bir ülkedeki demir yolu taşımacılığına kaydırmak da bana çok kolay bir iş gibi gelmiyordu. Boru hatları olmadan petrolü binlerce kilometre boyunca karadan naklet-mek son derece zorlu bir iş olurdu. Bu iş en iyi ihtimalle aylar alırken, Hanoi'nin malzemeleri de her geçen gün azalacaktı. Biz planlamamıza devam ettik.

5 Mayıs'ta Dobrinin'e son derece ciddi kararlar alma aşamasında olduğumuzu tekrar vurguladım. Dobrinin'e, Başkan'ın kızgın olmadığını söyledim; eylemlerimizi sakin ve temkinli bir şekilde hazırlıyordu. Artık Moskova'dan bizim için herhangi bir şey yapmasını istemiyorduk. Biz kendi ihtiyaçlarımızı karşılayabilirdik. Moskova'dan sadece bizi bu noktaya getiren şeyin ne olduğunu öğrenmek istiyorduk.

6 Mayıs'ta Laos operasyonunun -yetersiz kuvvetlerle büyük bir saldırı girişiminde bulunmamızın- yanlış olduğunu açıklamamak için elimden geleni yaptım. Saygon'daki komutamızın Başkan'ın kararlılığı konusunda herhangi bir yanlış anlamaya kapılmadığından emin olmak için Büyükelçi Bunker'a arka kanaldan mesaj gönderdim:

> Açıkça söylemek gerekirse, yeterli olmayan tedbirlerle ilgilenmiyoruz; Hanoi'ye niyetimizin gerçekten de ciddi olduğunu göstermek ve misilleme yapmadan önce önceliklerinin ne olması gerektiğini belirleme konusundaki zorluklarını en üst düzeye çıkaracak bir saldırı düzenlemek istiyoruz.
>
> Sizin de General Abrams'ın da aklında bu eyleme yönelik elimizde ne varsa kullanmak istediğimiz konusunda hiçbir şüphe olmamalı. Sizin kararınıza göre, Kuzey'de yapılması düşünülen operasyonlar için gerekenler sizi Güney'deki taktiksel gereklilikleri karşılamak için daha fazla hava desteğine ihtiyaç duyulduğu sonucuna götürürse, o zaman o hava desteği derhal talep edilip size ulaştırılmalıdır.

Bunker aracılığıyla cevap veren Abrams, elindeki kuvvetlerin yeterli olduğunu ifade etti ki bu da onu, Amerikan askeri liderleri arasında benzersiz kılıyordu. Çünkü bu liderler takviye kuvvet isteyip reddedildikleri takdirde başarısızlığın mazereti olarak bunu öne sürebildikleri için doyumsuz şekilde hiç durmadan bu taleplerini yinelerlerdi. Elbette Abrams son zamanlarda Başkanlığın büyük ve beklenmedik cömertliğinden epeyce faydalanmıştı. Herhangi bir talebi olmamasına ve Pentagon'daki sivillerin sürekli karşı çıkmalarına rağ-

men yine de ek olarak elli altı B-52, üç uçak gemisi ve 129 adet de F-4 Phantom jeti almıştı. Üstelik fazladan yetmiş iki Phantom da yoldaydı. Bunker, Başkan'ın bu cesareti karşısında minnettarlığını dile getirdi.

.Dobrinin ile yaptığım konuşma, Brejnev'in Başkan'ın 3 Mayıs'ta gönderdiği mektubuna hızlı bir şekilde cevap vermesine yol açtı. 6 Mayıs Cumartesi günü öğleden sonra Dobrinin, gerçek durumla neredeyse alakasız olan bir mektup getirdi. Tüm bulguları hiçe sayan Brejnev, mektubunda Le Duc Tho ile yaptığımız görüşme hakkındaki "karamsarlığımızın" "gerekçesiz" olduğunu ifade ediyordu. Katuşev'in Hanoi ziyaretine dayanarak, Kuzey Vietnam'ın siyasi bir çözüm aramaya hazır olduğuna dair bize güvence verebileceğini belirtmiş ve tabii ki düşüncesiz bir şekilde bu durumun gerçekleşmesi için bir koalisyon hükümetinin gerekliliğini de eklemişti. Bir başka ifadeyle, Hanoi'nin şartlarını kabul ederek barış ortamı sağlanabilirdi; bunun için Brejnev'e ihtiyaç yoktu. Brejnev, iddialara göre Hanoi'nin ABD'nin eylemlerine ve tavırlarına güvenmediği yönündeki sebepler arasında gösterdiği Pentagon Belgelerinden de hiç hoş olmayan bir şekilde bahsetmişti; Nixon'dan bu duruma soğukkanlılıkla tepki vermesi pek de olası olmayan bir gaftı. Hanoi'ye askeri baskı uygulama girişimine karşı bize uyarıda bulunan Brejnev, esrarengiz bir biçimde böyle bir hareketin barış ve Sovyet-Amerikan ilişkileri açısından "ciddi sonuçlar doğurabileceğini" ima ediyordu. Brejnev, "itidalli davranmamızı" ve savaşın müzakere yoluyla bitirilmesine ilişkin "fırsatları" kaçırmamamızı istedi. Fakat yine de Moskova'nın bu diplomasiye dahil olmayacağını açıkça belirtti. Meselenin Washington ile Hanoi arasında halledilmesi gerekiyordu.

Brejnev'in mektubu, kararlılığımızın daha da pekişmesine neden olmuştu. Bize belirgin herhangi bir tehditte bulunmamıştı; Brejnev'in barışa giden yoldaki tehlikeler hakkında öngördükleri, varsayımsal olarak ifade edilmesinin yanı sıra "bizim isteklerimizin dikkate alınmaması durumunda bile" hâlihazırda ortaya çıkabilirdi. Her halükârda ABD'nin, Sovyetlerin muğlak öngörüleri ve dolaylı tehditleri nedeniyle işleri ağırdan alması söz konusu olamazdı. Harekete geçene kadar Brejnev'in mektubuna cevap vermedik.

Tüm olasılıkları değerlendirdiğimizden emin olmak için 6 Mayıs

Cumartesi öğleden sonra yakın çalışma ekibimde yer alan uzmanlarla bir araya geldik: yardımcım Al Haig; Sovyetler Birliği uzmanım Hal Sonnenfeldt; Asya ve Vietnam uzmanları John Holdridge ve John Negroponte; Richard T. Kennedy; Winston Lord ve Komutan Jonathan Howe. Bu ekibe ilaveten, Vietnam konusunda baş CIA uzmanı olan George C. Carver'ı da toplantıya davet ettim. Farklı uzmanlardan oluşan bir toplantıydı: Hariciyeciler, askeri görevliler, bir CIA temsilcisi ve birkaç sivil uzman. Toplantıya katılan herkesin Vietnam Savaşı hakkında çeşitli görüşleri vardı ve hiçbiri de lafını esirgemezdi. Başkan'ın verdiği kararın olası sonuçları üzerinde durduk. Sovyetler Birliği uzmanı Sonnenfeldt, Sovyetlerin zirveyi iptal edeceğini düşünüyordu. Çin uzmanı Holdridge, Pekin'in daha az önem teşkil eden toplumlar arası temaslar dışında bizimle olan tüm ilişkilerini donduracağını umuyordu. Negroponte, olumlu bir etkinin Güney Vietnam'ın moralini çarpıcı şekilde düzelteceğini öne sürmüştü. Carver, CIA'in, ikmal malzemelerinin denizyoluyla taşınmasının yerine kara yoluyla taşınabileceği yönündeki analizini tekrarladı.

Operasyonun lehine ve aleyhine olan argümanları toparladım. Lehte olan argümanlar, Kuzey Vietnamlıların hâlihazırda ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya oldukları ve şimdi ise sınırlı insan gücü ve kaynakları üzerinde ortaya çıkacak yeni baskılarla yüzleşmek zorunda kalacakları şeklindeydi. Mayın döşenmesi, Hanoi'nin zamanın kendi lehine işlediği yönündeki inancını sarsacaktı. Güney Vietnam'ın morali yerine gelecekti. Savaş esirlerimizin iadesine ilişkin elimizde ek bir pazarlık kozu olacaktı. Müzakereler hız kazanacaktı. Sovyetlerle olan psikolojik denge yeniden kurulacak ve böylece zirvenin de yapılması mümkün hale gelecekti. Aleyhte olan argümanlar ise ileride ABD'nin itibarına yapılacak yatırımlar, elimizden geleni yapmamıza rağmen yine de Güney Vietnam'ın düşmesi sonucunda yenilgimizin vahametini daha da kötüleştireceği şeklindeydi. SALT da dahil olmak üzere zirvenin ve yeni yeni olgunlaşmaya başlamış olan tüm anlaşmaların iptali söz konusu olabilirdi. Pekin ile olan ilişkiler sekteye uğrayabilirdi. Yurt içinde bir başka karışıklık daha ortaya çıkabilir ve bu da Hanoi'nin uzlaşmazlığını arttırabilirdi.

Tüm argümanları tekrar dile getirdikten sonra her katılımcıdan görüşlerini ve önerilerini belirtmelerini istedim. Winston Lord ope-

rasyonumuza karşı çıkıyordu; potansiyel kazançların kaybedeceklerimizle orantılı olmadığını düşünüyordu. Diğerlerinin fikir birliği ise yolumuza devam etmemiz gerektiği şeklindeydi. Ayrıca eğer operasyon yapılacaksa bunun "derinlemesine" yapılması gerektiği konusunda da fikir birliği vardı; her halükârda bunun bedelini yurt içinde ödeyeceğimizden başarılı olsak iyi olurdu.

Bu arada Vietnam'da savaşın sürdüğü cephelere bir sessizlik çökmüştü. An Loc kuşatılmış haldeydi; Kuzey Vietnamlılar, Hue ve Kontum'a gerçekleştirecekleri saldırılar için hâlâ malzeme topluyorlardı. Dolayısıyla fırtına tekrar başlamadan önce Saygon'un moralini güçlendirmek için hızlıca harekete geçmemiz gerekiyordu.

Pazar günü, NSC toplantısına hazırlık yapmakla geçti. İki yıl önceki Kamboçya operasyonunun aksine, ruh hali başlangıç aşamasında olan histeriden ziyade kabullenilmiş kararlılıktan ibaretti. Üç yıl boyunca büyük bir özen ve sabırla bir araya getirdiğimiz her şeyin yirmi dakikalık bir konuşmayla heba olacağı konusunda Winston Lord'a hak veriyordum. Ama başka seçeneğimiz yoktu. Biz Vietnam'da, Sovyet silahları tarafından yenilgiye uğrarken Başkan'ın Brejnev'le birlikte kadeh kaldırdığının görülmesi, oğullarının Vietnam'da hayatlarını riske attığını bilen ya da oğullarını bu savaşta kaybeden Amerikalılar tarafından kabul edilemez bir durumdu. Kararlılığımızdan vazgeçmemek, saygınlık kazanmak ve yaşanılan sorunun etkilerini yok etmeye çalışmak çok daha iyi olurdu. Lord ve ben o güzel bahar gününü Camp David'de Başkan'la birlikte Başkan'ın ertesi akşam yapmayı düşündüğü konuşma üzerinde çalışarak geçirdik. Televizyona çıkacak olması, her zaman olduğu gibi Nixon üzerinde bir heyecan kasırgasının başlamasına neden olmuştu. Halkın önüne her çıktığında gergin olan Nixon, karar aşamasına varana kadar önündeki psikolojik engeli atlattığı takdirde direkt hazırlıklara geçebiliyordu. Teknik olarak operasyona başlama konusundaki karar ertesi sabah yapılacak NSC toplantısına kadar alınamayacak olsa da Başkan'ın konuşmasıyla ilgili birbiri ardına gelen her taslak toplantının sonucunu daha belirgin bir hale getiriyordu.

NSC ertesi gün -8 Mayıs Pazartesi günü- Nixon'ın yöntemleriyle meydana gelen gerçek dışı bir atmosferde toplandı. Toplantıda bulunan herkes Başkan'ın nihai kararının neredeyse kesin olduğunu bili-

yordu. Bu nedenle meselelere daha fazla odaklanmak yerine kamuoyunda ortaya çıkabilecek kargaşaya karşı pozisyon almayla daha çok ilgileniyorlardı. Sırtı duvara dönük olan Nixon formundaydı; biriyle karşı karşıya kaldığında karakterinin simgesi haline gelen o kaçamak cevaplardan eser yoktu; direkt ve yerinde müdahalelerde bulunuyordu. Güney Vietnam'ın düşmesine müsaade etmeme yönündeki kararlılığını vurgulayan uzun bir monologla toplantıyı başlattı. Hangi yolu seçersek seçelim "zirve olmayacağına" ikna olmuştu. Sert adımları attığımızda zirve "tehlikeye girebilirdi"; hiçbir eylemde bulunmayıp Vietnam'ın da düşmesi durumunda Başkan zaten bir yere gidemezdi.

Amiral Moorer, mayınların döşenmesiyle ilgili plandan ve demiryollarının tutulmasına yönelik askeri operasyondan bahsetti. Helms ise istihbarat değerlendirmesini anlattı. CIA'in üzerinde düşünüp taşındığı değerlendirmesi şu şekildeydi; Moskova "neredeyse kesinlikle zirveyi iptal etmek için harekete geçecek" ve belki de Berlin'e baskıda bulunacaktı; Çin, 1968 öncesi Amerikan bombardımanı sırasında gönderdiği 90.000 destek birliğine benzer şekilde Hanoi'ye "muhtemelen" doğrudan destek sağlayacaktı; kara yolundan oluşan güzergâh etkin bir şekilde denizyolunun yerini alacaktı. Tarafsız kalan Helms, şöyle bir öngörüde bulundu; Hanoi, rotasını çizmeden önce askerî açıdan sınanmanın sonucunu bekleyebilirdi. (Çok aydınlatıcı olmasa da Helms'in görüşünün değerlendirmedeki tek doğru tahmin olduğu ortaya çıktı.) Laird, en kritik tedariklerin demir yoluyla geldiğini ve her halükârda Kuzey Vietnamlıların dört-beş ay boyunca yetecek kadar stokları olduğunu ileri sürdü ve Güney Vietnamlıların bu işin üstesinden gelebileceğine olan inancını dile getirdi. "Hue düşebilirdi ama 1968'deki kadar da kötü olmazdı." Laird, mayın döşenmesi ve demir yollarının tutulmasının gereksiz olduğu sonucuna vardı. Bütçe açısından daha ferah bir çözüm, Güney Vietnam'a daha fazla ekipman göndermekten geçiyordu. Araya giren Nixon şöyle dedi: "Diyelim ki yanılıyoruz? Diyelim ki Vietnam düştü? Bununla nasıl başa çıkacağız peki? Politikamız için tehlikeli olacak durumları göz önünde bulundurmuyorsunuz."

John Connally ve Başkan Yardımcısı Agnew, Laird'in analizine katılmamışlardı. Agnew, çok açık bir şekilde Güney Vietnam'ın düşmesine müsaade etmeyeceğimizi söyledi; böyle bir durum özellikle

Orta Doğu ve Hint Okyanusu çevresinde korkunç derecede uluslararası sonuçlara neden olabilirdi. "Mecburiyetten konuşarak", "kendi elimizi kolumuzu bağlıyorduk"; Başkan'ın gerçekten de başka seçeneği yoktu. Connally hemfikirdi: "Eğer Vietnam bu savaşı kaybederse Sayın Başkan, elinizde hiçbir şey kalmayacak."

Rogers müphem konuşuyordu; Güney Vietnam'daki bir başarısızlığın "politikalarımız için felaket" olacağı görüşüne katılsa da öngörülen eylemlerin etkili olmayabileceği gibi mevcut sorunumuzu daha da karmaşık bir hale getireceğine dikkat çekiyordu. Askeri birliklerimizin ne kadar etkili olacağına bel bağlamak zorundaydık. Öte yandan zirveyi mahvetmek yerine birkaç hafta daha bekleyemez miydik? Bir başka ifadeyle Rogers, başarılı olursa operasyondan yanaydı; başarısız olursa operasyona karşıydı. Hiçbir şey yapmasak ve kaybetsek bile, Başkan'ın mümkün olan her şeyi yaptığını bilen Amerikan halkının yine de Başkan'ı destekleyeceğini ifade edip Başkan'ı teselli etti. Connally ise Rogers'ın görüşlerine kesinlikle katılmıyordu. Vietnam'ın düşmesi, Başkan'ın tüm dış politikasını geçersiz kılacağından bu konu hakkında hiçbir mazeret kabul edilemezdi.

Bunun üzerine bildiğimiz yoldan devam etmemiz durumunda zirvenin akıbeti tartışılmaya başlandı. "Sovyetlerin zirveyi iptal etme olasılığından daha iyi bir fırsat yakaladığımızı" düşündüğümü belirttim. Connally bu konuyu bu kadar belirgin bir şekilde ele almamıştı; her halükârda Sovyetlerin zirveyi iptal etmelerinin bizim iptal etmemizden daha iyi olacağını düşünüyordu.

Ardından mayın döşenmesinin gerekli olmadığı yönündeki argümanlara karşılık verdim. Kuzey Vietnamlılar, denizyoluyla gelen 2,1 milyon tondan fazla malzeme için alternatif güzergâhlar bulmak zorunda kalacaklardı. Sihanoukville kapatılmıştı. Hava tecridimizden çekindikleri için demiryollarını sadece geceleri kullanabilirlerdi: "Daha iyi bir analiz yapmadan bu rakamları hiçe sayamazsınız. Dört aylık bir [rezerv] kapasiteye sahip olduklarını ve savaşı bitirmek için ellerinden geleni yapacaklarını söylemek kolay fakat kendileri de sıfır kapasite ile biteceklerdi. Kesin olan bir şey var ki o da kaynaklarını tamamen tüketmeyecekleri."

Nixon durumu özetledi:

> Asıl soru Amerikalıların artık umurunda olup olmadığıdır... *Time, Washington Post, New York Times* ve üç ağı [ulusal yayın yapan TV ve radyo haber ağları] takip ederseniz, ABD'nin yeterince şey yaptığını söyleyebilirsiniz. "Hadi çıkalım; Ruslarla anlaşma yapalım ve dikkatli olalım." ABD, askeri ve diplomatik güç olmaktan çıkardı. Eğer böyle olsaydı, işte o zaman ABD kendi işleriyle ilgilenir ve kendisini dünyadan uzaklaştırırdı. Dünyadaki her komünist olmayan ülke de terör içinde yaşardı. Eğer ABD yeterince güçlüyse ve gücünü kullanmaya istekliyse, dünya en azından tamamen komünist olmaktansa yarı komünist olarak kalırdı.

Toplantı, üç saat yirmi dakika sonra saat 12.20'de sona erdi. Nixon, saat 14.00'te kararını vereceğini söyledi; Moorer'a göre eğer mayın döşenmesi Başkan'ın konuşmasına denk gelirse "Başkanlık" emrinin yerine getirilmesi son ana kalacaktı. Nixon, Connally ile benden hemen Oval Ofis'te kendisiyle görüşmemizi istedi. NSC toplantısında fikrimizi değiştirecek herhangi bir şey olup olmadığını sordu. İkimiz de ona toplantıdaki tartışmaların yolumuza devam etme fikrimizi pekiştirdiğini söyledik. Nixon soğukkanlı bir şekilde yolumuza devam edeceğimizi söyledi. Gerekli belgeleri saat 14.00'te Nixon'ın İdari Ofis Binası'ndaki saklanma yerine getirmeliydim.

Ben vardığımda Haldeman da oradaydı. Belgeleri vermeden önce Nixon, Haldeman'ın duymam gereken yeni soruları olduğunu söyledi. Haldeman'ın, öngörülen eylemin kamuoyu üzerinde yaratacağı korkunç etkiyi ve Başkan'ın anketlerdeki durumu hakkında yaptığı değerlendirmeyi şaşkınlıkla dinledim. Başkan'ın yenilgiye uğraması durumunda elimizdeki her şeyi kaybedebilirdik. Başkan'ın kararını hararetli bir şekilde destekliyordum; günlerce durmaksızın üzerinde durduğumuz tüm argümanlar hâlâ geçerliliklerini korumaktaydı. Başkan'ın son anda geri adım atması durumunda -tüm önemli müttefiklere bu konuda bilgi verilmiş olsa bile- liderliğini riske atacağı ve Saygon'da paniğe yol açacağı düşüncesi ağır basıyordu. Nixon lavaboya gitmek için müsaade istediğinde, şimdiye kadar bu meseleye pek karışmayan Haldeman'a döndüm ve böyle bir kriz anında müdahalede bulunduğu için onu azarladım. Ortada başka hiçbir seçenek kalmadığında, Haldeman'ın görevi, hakkında hiçbir şey bilmediği konularda Başkan'ı tedirgin etmekten ziyade ona güven telkin etmekti. Nixon'ın küçük bir konuşmasıyla onu cesaretlendirdiğini duruşuyla açıkça belli eden Haldeman utangaç bir şekilde sırıttı. Karmaşık lide-

rimin çoğu oyununa alışkındım fakat kasetlerin açığa çıkması, imkân dahilinde bir gerekçeyi ortaya koyana kadar bu durum benim izanımın ötesindeydi: menfur "Georgetown sosyal takımı", Kamboçya konusunda yaptığı gibi onunla benim aramda yine bir ayrım yapar korkusuyla, Nixon operasyonu açık olarak desteklediğim kaydını düşmemi istedi. Öyle demesine karşılık, lavabodan gelen Nixon hiçbir şey söylemeden Başkanlık emrini imzaladı.

Muallakta Olan Zirve

Emri hemen mutluluktan havalara uçan Moorer'a ilettim. Moorer'ın beş yıldır tavsiye ettiği şey buydu. Laos'un bir benzerinin tekrar yaşanmayacağı garantisini veriyordu; askeri birliklerimiz yetersiz kaynakları bu işe adadıkları ya da tüm dikkatlerini verdikleri için böyle bir çaba boşa gidemezdi. Diğer tüm üst düzey yöneticilerle de görüştüm. Tıpkı tüm diğer büyük olaylarda olduğu gibi bu yöneticiler belirsizliğin sona ermesiyle rahatlamış görünüyorlardı. (Tabii ki birçoğu herhangi bir başarısızlık durumuna kendilerini hazırlamıştı.) Geçmişteki deneyimlerimden, Laird'in toplantıdaki tutumu ne olursa olsun, alınan kararı savunma ve yerine getirme konusunda sadık ve yaratıcı olacağını biliyordum. Rogers, fazla göze batmamaya çalışırdı. Helms, mükemmel bir profesyonel gibi davranırdı. Nitekim de öyle oldu.

Pazar günü Alex Johnson'la yaklaşık bir saat boyunca zorunlu senaryo üzerinde çalıştık; hangi ülkeye ne zaman haber verilecek ve bunu kim yapacaktı. Sovyetler ve Çinliler benim ve yakın çalışma ekibimin sorumluluğu altında olurken Dışişleri Bakanlığı da diğerleriyle ilgilenecekti. Geçmişteki uygulamaların aksine, konuşmadan önce basın açıklaması yapmayacaktım; konuşmada zaten her şey vurgulanacaktı. Ertesi gün ise bu karar hakkında daha fazla açıklamada bulunmak üzere basın toplantısı düzenleyecektim. Vietnam meselesi hakkındaki baskı göz önünde alındığında Beyaz Saray'ın üstünlüğü tartışılmazdı; diğer bakanlıklar, bizi malum kamuoyu önüne atmaya dünden razıydı. Başkan, akşam saat sekizde Kongre liderlerine brifing verecekti. Bu arada ben de Dobrinin'le görüşecektim. Peter Rodman, BM Delegasyonu'nda olan Çinlilere durumu anlatmak için New York'a gidecekti.

Tüm bu hazırlıklar sorunsuz bir şekilde ilerlerken her yere bir sükû-

net hakimdi. Önümüzdeki birkaç günün dış politikamızın ve belki de Nixon yönetiminin kaderini belirleyeceğini bilerek makamımda beklemeye başladım. Birkaç saat içinde yapılacak şampiyonluk maçını bekleyen boksör gibiydim; Başkan'ın başarı şansını arttırma konusunda daha fazla bir şey yapamazdım. Gerginliği azaltmak için bu zaman aralığının büyük kısmını arkadaşlarımla kişisel telefon görüşmeleri yaparak geçirdim; bana pek de özgü olmayan bu davranışıma şaşırdıklarına eminim. Hatta birkaçı baskı altında bile soğukkanlılığımı koruduğum için hayranlıklarını dile getirdiler. Beni takdir etmişlerdi. Kaderci birisiydim; farkında olmadan zaman geçirmeme yardımcı olarak bana büyük bir iyilik yapmışlar ve fırtına çıktığı zaman ihtiyacım olabilecek ve önümüzdeki sınavlarda beni ayakta tutabilecek kişisel sıcaklıklarını esirgememişlerdi. Üstelik birkaç durumda, bana kısa bir süre sonra sonsuza dek parçalanabilecek bir ilişkinin son bir görüntüsünü bile vermişlerdi.

Akşam saat 20.30'da sükûnet bitmişti. Başkan, Kongre liderlerine bilgi verirken,[4] akşam yemeğinden çağırdığım Dobrinin'le bir araya geldim. Kusursuz bir profesyonel olan Dobrinin, normalde diplomasi süreçlerini kolaylaştırdığı o iş birliğini hiçbir krizde göstermezdi. Yapılacak bir konuşmadan önce onu her gördüğümde bunun hiç iyi bir haber olmayacağını bildiğini söyleyerek söze başladı. Normalde bir kriz anında buralarda olmadığını ve bu işin yükünü Vorontsov'a yıktığını söyleyerek latife ettim; belli ki Dobrinin'i gafil avlamıştık. Ona Nixon'ın Brejnev'e göndermek istediği mektubu verdim. Kararlılığımızı ve uzlaşmacı tavrımızı gösteren mektup, Brejnev'in 6 Mayıs'ta gönderdiği mesajın mevcut durumu değiştirmediğine dikkat çekiyor ve aslında doğruluyordu da. Her ne kadar minimal düzeyde olsa da Hanoi'nin, saldırılarını durduracağına ve müzakereleri kabul edilebilir bir temelde sürdüreceğine dair pek bir gösterge yoktu. Mektupta ayrıca Başkan'ın konuşmasında altı çizilecek tedbirlere ilişkin ana hatlar da yer alıyordu. Bunlara ek olarak, ablukaya ve bombalamaya son verilmesi konusundaki şartlar da öne sürülüyordu; Hanoi'nin, saldırılarına son vermesi; uluslararası denetim altında ateşkes uygulanması (bu nedenle 29 Mart'tan sonra Güney Vietnam'a giren Kuzey Vietnam birliklerinin Nisan ayında geri çekilmesi yönündeki talebimden vazgeçiliyordu) ve tüm ABD askerlerinin dört ay içinde Vietnam'dan geri çekilmesi. (Bu önerme, daha önce belirttiğimiz altı ay içinde geri çekilme süremizi dört aya düşürüyordu.)

Nixon'ın mektubu, Nisan ayında Moskova'ya yaptığım ziyaretle aynı doğrultuda olan stratejiye odaklanıyordu; Sovyet itidalliliği için teşvik olması açısından başarılı bir zirve olasılığının resmini çiziyordu. Mektupta SALT, İlkeler Bildirgesi ve aramızdaki ticaretin genişletilmesi konusunda önceden kararlaştırılmış anlaşmalar iştah kabartıcı şekilde özetleniyor ve "yaklaşmakta olan görüşmemizin" başarıyla sonuçlandırılması hakkında etkili ve güzel laflar yer alıyordu. Nixon mektubunun sonunda, Sovyet liderlerinin duygularını harekete geçirebileceğini düşündüğü ifadelerle onları pohpohlar nitelikte imalarda bulunmuştu:

> Sonuç olarak Sayın Genel Sekreter, size şunu belirtmeme müsaade edin ki şu an devlet adamlığı için uygun bir andır. Vietnam'daki çatışmanın uzun zamandır ilişkilerimiz ve dünya barışı üzerinde kötü bir sonuç bıraktığı o etkiyi müşterek gayretimizle ortadan kaldırabileceğimiz bir andır. Sizi de bizi de küçük düşürmeyecek ve bu meseleye dahil olan herkesin çıkarlarına hizmet edebilecek barışın sağlanması konusunda sizinle beraber hareket geçmeye hazırım. Bunu birlikte başarabileceğimizi biliyorum.

Sürekli gitgeller yaşadığımız haftaların ardından Nixon'ın mektubu bu nedenle zirvenin gerçekleşmesi yönündeki istekliliğimizi açıkça ortaya koyuyordu. Brejnev'in zirveyi iptal etmesi durumunda artık tüm yükün onun sırtına bineceği kesindi.

Dobrinin, işini oldukça ciddiye alan biriydi. Abluka konusunda tam olarak ne türde tedbirler alınacağını sordu. Mısır'daki 15.000 Sovyet askerinin İsrailliler tarafından yakalanma tehlikesiyle karşı karşıya olması durumunda Sovyetler Birliği'nin nasıl tepki vereceğini sorduğumda, soğukkanlılığını bir defalığına olsun kaybetmişti. Alışılmadık bir şekilde öfkelenen Dobrinin söylemek istediğinden daha fazlasını söyledi: "Her şeyden önce askerlerimizi, kendilerini savunamayacakları bir yerde asla konuşlandırmayız. İkincisi, İsraillilerin bizi tehdit etmesi durumunda iki gün içinde onları ortadan kaldırabiliriz. Planlarımızın, böyle bir olasılığı da göz önünde bulundurarak yapıldığını size garanti verebilirim." Öfkesi hızlıca dinmişti. Bu durum, her zaman için tüm içtenliğiyle kendisini Sovyet-Amerikan ilişkilerinin (Sovyetlerin tüm dünyayla ilgili çıkarlarının temel çerçevesi içinde) iyileştirilmesine adadığını düşündüğüm ve şimdi yıllardır gösterdiği gayretin tehlikede olduğunu gören bir adamın hayal kırıklığıyla açıklanabilirdi. Dobrinin, Başkan'ın konuşmasının bir nüshasını iste-

di. Nixon, revizyonlarına son ana kadar devam ettiği için teslim edilmeden yarım saat öncesinde bile konuşmasının yazılması hâlâ devam ediyordu. Dobrinin'in buna inandığını hiç sanmıyordum. On beş dakikalığına bile sır saklayabileceğine güvenmememin üzücü olduğunu söyledi. Sonunda konuşmanın bir nüshası geldi. Dobrinin, 2 Mayıs'ta Le Duc Tho ile yaptığım görüşmenin Sovyetlerin teminatı altında yapıldığına dair cümleye dikkat çekti; böyle bir durum Moskova'da pek de hoş karşılanmayabilirdi. Birkaç dakikalığına müsaade istedikten sonra hâlihazırda kameralar ve teknisyenlerle dolu olan Oval Ofis'e gittim. Nixon ile resmi salonun dışındaki küçük bir ofiste bir araya geldik. Nixon, Dobrinin'in az önce bahsettiği o rencide edici cümleyi çıkarmayı kabul etti; mucize eseri, Ron Ziegler konuşmanın basına verilecek nüshasını zamanında düzeltmeyi başarmıştı. Dobrinin'e bunu söylediğimde, uysal bir şekilde hiç olmazsa bizim yönetimimizle olan ilişkilerinde bir şeyler başardığını dile getirdi.

Dobrinin'le baş başa konuşurken, tepkimizin Moskova'da yol açacağı durum nedeniyle canının sıkıldığını anlamıştım. Nixon'ı yakından tanıdığını ifade eden Dobrinin, böyle bir şey aklına gelmemiş olmasına rağmen yine de 2 Mayıs'ta gerçekleşen görüşmeye verdiğimiz tepkiye şaşırmamıştı. Sovyetlerden sert bir tepki gelmesi muhtemeldi; üstelik başarılı olmamıza çok az kalmışken. Sovyetler Birliği'nde kararların alınma şekli nedeniyle Politbüro yeni ve daha düşmanca bir politika benimsediğinde, bunu tersine çevirmek son derece zor olurdu; ABD-Sovyet ilişkileri muhtemelen uzun bir süre boyunca soğuk bir dönemden geçebilirdi. Nisan ayında Moskova'ya yaptığım geziden sonra 2 Mayıs'taki görüşmenin başarılı geçmemesine ABD'nin sert bir şekilde tepkide bulunabileceğini Politbüro'nun yanlış anlamayacağını ifade ettim. Biraz canı sıkılmış olsa da Dobrinin, söylediğime katılmıştı. Yine de yazık olmuştu; Dobrinin'in Washington'daki görev süresinin önceki dönemlerinden daha fazla ölçüde artık birbirimizi anlamaya başlamıştık.

Saat 21.00'de Nixon ulusa seslendi. Konuşmanın ilk taslakları, Kamboçya'ya yapılan saldırının duyurulması esnasındaki aynı keskin ve sert ifadeleri içeriyordu. Pazar gününün sonunda Lord ve ben -son derece titiz çalışan Beyaz Saray konuşma metni yazarı John Andrews ile birlikte- taslakları yeniden düzenlemeyi başarabilmiştik. Konuşma

artık kızgınlıktan ziyade hüzün içeriyor ve hem Hanoi'ye hem de Moskova'ya bir çıkar yol sunuyordu. Daha ölçülü ve etkili bir konuşmayla Nixon, Hanoi'nin şartlarını kabul etmeyeceğimizi ancak yine de müzakerelere dayalı bir sonucun tercihimiz olduğunu vurguladı. Müzakereler konusunda son zamanlarda gösterdiğimiz tüm gayretimizi de sıralamıştı: Nisan ayında Moskova'ya yaptığım ziyaret, Le Duc Tho ile 2 Mayıs'taki görüşmede yaşanan hayal kırıklığı. Savaşı sona erdirme yönündeki isteğini tekrarladı. Fakat Kuzey Vietnamlılar "kibirli bir şekilde bize bazı koşulları dayatma dışında hiçbir müzakereyi kabul etmiyorlar." Dolayısıyla ölümleri durdurmanın tek yolu, "savaşta kullanılan silahları Kuzey Vietnamlı uluslararası kanun kaçaklarından uzak tutmaktı." Askerî açıdan atacağı adımları tek tek anlattı; müzakereler konusundaki tavrımızı Brejnev'e yazdığı mektupta da ana hatlarıyla ifade ettiği koşullar dahilinde olacağını dile getirdi.

Aslında o koşullar, daha önce de öne sürdüğümüz koşullardı; behemehâl bir ateşkes, savaş esirlerinin serbest bırakılması ve ABD askerlerinin dört ay içinde tamamen geri çekilmesi. Geri çekilme için belirlenen son tarih şimdiye kadarki en kısa olan tarih aralığıydı. Behemehâl bir ateşkes teklifinde, ABD'nin bombalamayı durduracağı ve Hanoi'nin saldırıları sırasında ele geçirdiklerini muhafaza edebileceği ima ediliyordu. Ateşkes ve savaş esirlerimizin iadesi karşılığında tamamen geri çekileceğimizi taahhüt ediyorduk. Nixon, konuşmasında -tıpkı Brejnev'e gönderdiği mektupta olduğu gibi- yine Sovyetler Birliği liderlerine sesleniyordu:

> İki millet, son aylarda gerçekleşen görüşmelerde büyük ilerleme kaydetmiştir. Nükleer silahların sınırlandırılması, ticaret ve diğer pek çok konuda önemli anlaşmalar yapmak üzereyiz.
>
> Önceki çağın karanlık gölgelerine artık geri dönmeyelim. Sizden prensipleriniz ya da dostlarınız konusunda ödün vermenizi beklemiyoruz fakat siz de Hanoi'nin uzlaşmazlığının, birlikte sabırla hazırladığımız o umut vaat eden olasılıkları ortadan kaldırmasına da müsamaha etmemelisiniz.
>
> ABD ve Sovyetler Birliği olarak bizler, sadece bu iki ülkenin çıkarlarına değil aynı zamanda dünyada barışın sağlanmasına da hizmet edebilecek yeni bir ilişki kurmanın eşiğindeyiz. Bu ilişkiyi geliştirmeye devam etmeye hazırız. Bizim başarısız olmamız durumunda mesuliyet sizdedir.

Aynı akşam Peter Rodman, New York'ta BM'deki Çin Delegas-

yonu'na, Nixon'dan Chou En-lai'ye teslim edilmek üzere bir mektup verdi. Mektubu karamsar bir şekilde okuyan Büyükelçi Huang Hua hiçbir yorumda bulunmadıysa da mektubun içeriği onun hoş bir sohbet yapmasını ve Rodman'a birkaç bardak yasemin çayı ikram etmesini engellemedi. Nixon'ın Chou En-lai'ye yazdığı mektup, müzakere önerilerimizin gayet adilane olduğunu ortaya koyup düşmandan gelebilecek bir saldırıya karşı çok sert bir tepki vereceğimiz konusundaki uyarılarımızı da gözler önüne seriyordu. Mektupta, isabetli ve öngörülü bir şekilde Sovyetler Birliği kastedilerek, "Hindiçin'de uzun vadeli bir mevcudiyet arayanın ABD olmadığı" Chou'ya hatırlatılıyordu. Mektup, bu krizin ABD-Çin ilişkilerindeki ilerlemeye engel olmayacağı yönündeki umudu da dile getiriyordu:

> Geçtiğimiz üç yıl boyunca Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD büyük bir sabırla her iki ülkenin de temel çıkarlarına dayalı yeni bir ilişki başlatıyor. Şimdi önemli bir kararla karşı karşıyayız. Bizlerden -tüm makul hedeflerine rahatlıkla ulaşabileceği- daha küçük bir ülkenin kısa vadeli perspektiflerinin şu ana kadar kaydettiğimiz tüm ilerlemeyi tehdit etmesine müsaade edilip edilmemesi gerektiğini düşünmeliyiz. Mevcut gerilimin düşmesi halinde daha uzun vadeli çıkarlarımıza odaklanabileceğimizi umuyorum.

Ertesi sabah Beyaz Saray'ın Doğu Odası'nda bir basın açıklaması yaptım. Kamuoyuna yapılan açıklamalar her ne kadar önemli olsa da bu açıklamalar aynı zamanda hayati bir diplomatik işleve de hizmet etmişti. Her açıklama, Moskova ve Pekin'i izlemekte olduğumuz yolumuzu kabullenmelerine ve böylece Hanoi'yi izole ederek makul bir şekilde müzakere masasına oturtmaya ikna etme çabasının bir parçasıydı. Elbette şu an için ilgilendiğimiz en önemli konuların başında zirve geliyordu ve iki haftadan az bir süre kalmıştı. "Her zamanki şeyler" duruşunu benimsemiştim. Moskova'dan haber almadığımızı -ve alamadığımızı- fakat "zirve hazırlıklarına devam ettiğimizi ve şu anda bizim tarafımızdan zirve toplantısını ertelemek için herhangi bir sebep görmediğimizi" açıkladım. Sovyet liderlerinin kararlarını verirken "bazı kısa vadeli zorluklarla" karşılaşacaklarının farkındaydık ancak biz kendi açımızdan Doğu-Batı ilişkilerinde yeni bir dönemin ortaya çıkmasının hâlâ mümkün olabileceğini düşünüyorduk. Sovyetleri mahcup etmek istemediğim için ziyaretimde Brejnev'i planladığımız eylemler konusunda önceden uyarıp uyarmadığımla ilgili bir soruyu duymazdan geldim. Basit bir şekilde ifade et-

mek gerekirse ziyaretimden sonra Sovyet liderlerinin "bu saldırı devam ettiği takdirde bunun ciddi sonuçları olabileceği konusunda herhangi bir yanlış anlaşılma" yaşayamayacaklarını belirttim. Açıklamamın sonunda ise Hanoi'ye çağrıda bulundum:

> Mevcut koşullarda gerçekten tam ve gizli görüşmeler yapmanın ne kadar mümkün olabildiğini bir kenara bırakırsak, savaşı bitirmenin en etkili, en kesin yolunun müzakereler olduğuna inanıyoruz. Le Duc Tho'ya ciddi, kendini işine adamış bir sözcü olarak saygı duyuyoruz ve ilkelerimizle tutarlı olduğu müddetçe öne süreceği koşulları tartışmaya ve her an onunla müzakerelere devam etmeye hazırız. Ayrıca onun bakış açısını anlamak için de her türlü çabayı göstereceğiz.

Şu an için yaptığımız açıklamalar ile işaret ettiğimiz her konu Kongre ve medyadan gelen yoğun eleştiriler nedeniyle saldırıya uğramıştı. Senatör William Proxmire, Başkan'ın bu hareketini "umursamaz ve yanlış" olarak kınadı. Senatör Mike Mansfield, kararımızın savaşın süresini uzatacağından emindi. Senatör George McGovern, Kongre'nin bir an önce harekete geçmesi yönünde çağrıda bulundu: "Başkan artık Hindiçin'de tam yetkiye sahip olmamalı... Ülkenin artık tahammül gücü kalmadı. Kongre buna izin vermemelidir... Saygon'daki siyasi rejim, bir ABD'linin daha hayatını kaybetmesine değmez." Senatör Edmund Muskie, Başkan'ın "ABD'nin temel güvenlik çıkarlarını tehlikeye attığını" düşünüyordu. Eylemi kınayan Senatör Frank Church, büyük bir müzakere teklifinde bulunduğumuzu fark eden birkaç kişiden biriydi: "Göz ardı edilen tek şey aynı konuşmada Başkan'ın sadece bu organ tarafından değil, aynı zamanda Hanoi ve Moskova'nın da daha yakından ilgilenmesi gereken ve ihtiyaç duyulan barış için bir teklifte bulunmuş olmasıdır."[5]

Medyanın öfkesi ise neredeyse aynıydı. *New York Times*'ın ilk tepkisi öngörülebilirdi: Vietnam'da bizi bekleyen pek çok tehlike, ancak yeni bir Sovyet-Amerikan krizinin aslında Helsinki'de güvence altına alınmış olan stratejik silahların sınırlandırılması anlaşmasının önünü kesmesi durumunda, dünya barışına yönelik tehdit tarafından aşılır."[6] Sert eleştirisini arttırmaya karar veren *Times*, Başkan'ın "bu tehlikeli kumarı"nı kınadı ve "Başkan'ı kendisinden ve ülkeyi felaketten kurtarmak" için savaş süresince kullanılacak tüm fonların durdurulması yönünde Kongre'ye çağrıda bulundu. *Washington Post*, Nixon'ın "gerçek

dünyayla bağlantısını kaybettiğini" ifade etti. Eğer hâlâ iptal olmadıysa Moskova zirvesi muallakta. Bu ümitsiz ortamdaki tek ferahlık, Bay Nixon'ın bir dönemin sonuna gelmesi ve Amerikan halkının kısa bir süre içinde onun politikası hakkında doğrudan bir yargıya varma fırsatına erişebilecek olmasıdır. '*Christian Science Monitor* bile, "bu kararın ardındaki mantığın ve kararın doğruluğunun kesinlikle tartışmaya açık olduğu"nu ifade etti. *Boston Globe*, Nixon'ın barış şartlarının "bu ülkenin şimdiye kadar yaptığı en makul teklif" olduğunu dile getirdi. Fakat riskli bir şekilde Moskova'ya meydan okunması konusunda *Globe* haberine şöyle devam etmişti: "Her nasılsa bu durum, savaşa dahil olmamızdan çok daha uygunsuz görünüyor."[7]

Yakın çalışma ekibimde daha önce yer alanlardan dokuz kişi, 10 Mayıs'ta imzaladıkları protesto mektubunu bana gönderdiler. Bu kişilerin iki-üç yıl öncesinde neredeyse tüm yaşanan olaylarda benimle olan ilişkileri sadece birkaç ay sürmüş olsa da dikkat çekmek için bu fırsattan istifade etmekten çekinmemişlerdi. Fazla dikkat çeken bir mektupta, "Sağduyulu kurulların [orijinal metinde geçtiği gibi]" dikkate alınmasında başarısız olunması, Başkan'ın tavrının detantı ve silahların kontrolünü "çok riske atması", açıkça "tehlikeli ve muhtemelen işe yaramaz" olacağı gibi farklı gerekçelerle mayın döşeme ve bombalama kararına saldırıda bulunmuşlardı. Böyle bir eylem "sonuçsuz", "yanlış planlanmış", "iki kat şoke eden" ve "tehlikeli ve hatalı" idi.

Eğer bizi eleştirenler gerçekle daha fazla ilgilenip kişisel öfkelerine de bir o kadar hâkim olsalardı, komünist tepkinin kendilerininkinden çok daha ılımlı olduğunun farkına varırlardı. Tabii ki bu kişiler, 9 Mayıs'ta Dobrinin'e Federal Almanya Şansölyesi Brandt ile muhalefet lideri Rainer Barzel arasında Doğu ile olan antlaşmaların Almanya Federal Meclisi'nde onaylanmasına yol açacak bir anlaşmanın yapıldığını söylediğimi bilemezlerdi. Bunu bu şekilde planlamamıştık -Alman Parlamentosu'nun prosedürleri üzerinde hiçbir etkimiz yoktu- fakat bizi eleştirenlerin bu bağlantıyı kötüledikleri de aşikârdı. Dobrinin'i teskin etmek için en azından Güneydoğu Asya dışında Sovyetlerle iş yapmaya devam edeceğimizi söyledim (tabii ki Sovyetlerin sert bir tavır takınması durumunda bizim de aynısını yapabileceğimiz ima ederek). Dobrinin daha sonra Sovyetler Birliği'nde o gün tatil (Avrupa'da Zafer Günü) olduğu için Başkan'ın konuşma-

sına verilebilecek resmi tepkinin bir şekilde gecikebileceğini söyledi; uluslararası bir krizin ortasında gerçekten de sıra dışı bir açıklamaydı. Madem Sovyet liderleri tatillerini bölmeye hazır değillerdi o zaman krizi de o kadar ciddiye almıyorlar demekti. Fakat Dobrinin er ya da geç bir açıklama ya da mesajın gelme ihtimalinin yüksek olduğunu ifade edince ben de ABD-Sovyet ilişkileri hakkında olumlu yorumların yer aldığı basın toplantımda izah ettiğim hususların bir nüshasını ona göndereceğimi söyledim.

Daha önce de bahsettiğim gibi bizi eleştirenler, bu konuşmalardan habersizdi. Fakat Sovyetlerden gelebilecek tepkinin düşük düzeyde olabileceğine dair pek çok gösterge vardı. Bu "cüretkâr meydan okumaya" ateş püsküren Hanoi, kendisine arka çıkan komünist devlerden daha fazla destek istedi. Fakat ne Moskova'nın ne de Pekin'in Hanoi'yi müdafaa etme konusunda aceleleri vardı. Sovyetlerin Cenevre'de bulunan SALT müzakerecileri çalışmalarına devam ediyordu. (Kendi heyetimize sanki hiçbir şey olmamış gibi işlerine devam etmeleri -fakat Vietnam konusunda tartışmamaya girmemeleri- yönünde talimat vermiştik.) Sovyet ticaret heyetine başkanlık yapan Ticaret Bakanı Nikolay Patoliçev, geçen Kasım ayında Moskova'ya giden Ticaret Bakanı Maurice Stans'ınkine karşılık olarak Washington'da bulunuyordu. Görüşmeleri bir gün kaçırmış olan heyet, Washington'da bir süreliğine daha kaldı. Sovyet Birliği'nde kamuoyuna yapılan tek yorum, 9 Mayıs'ta *TASS*'ta çıkan bir makaleydi. Başkan'ın konuşmasının özetlendiği makalede ilginç bir şekilde Nixon'ın, gösterdiğimiz gayretin başka hiçbir ülkeye yönelik olmadığına dair verdiği güvenceye dikkat çekiliyordu. Üzücü bir şekilde *TASS*, eylemlerimizin savaşı sona erdirme arzumuzla uyumlu olmadığını iddia ediyordu.

Çinlilerin tepkisi daha da belirsizdi. 9 Mayıs'ta yapılan basın açıklamasında, 6, 7 ve 8 Mayıs'ta (Başkan'ın konuşmasından önce) Çin gemilerine yapılan saldırılar protesto edildiği için son aylarda yaşanan gerginlik sürekliliğini koruyordu; Pekin, Amerika'nın Kuzey Vietnam'a yönelik eylemleri nedeniyle serzenişte bulunabilse de sadece Çinlilerin hayatları ya da malları söz konusu olduğunda (hükümetin uygulayabileceği yaptırımların birkaçını ima ederek) bu duruma "karşı çıkar"dı. New York'ta BM'deki Çin Delegasyonu'na, gemilerinden uzak durulmasına özellikle dikkat edileceğini hiç vakit kay-

betmeden bildirdik; Kuzey Vietnam limanları artık kapalı olduğundan bu mesele her halükârda belirsizdi. O akşam Çinliler bize dolaylı yoldan bir başka ders vermişlerdi. Çin'in rutin işler için irtibat noktası olan Paris Büyükelçiliği, Temsilciler Meclisi liderleri Hale Boggs ve Gerald Ford'un yaklaşık iki ay sonra Haziran ayının sonunda Çin'e yapacakları ziyaret için gereken teknik düzenlemelerle ilgili araştırmalara başlamıştı. Çinlilerin yaptığı hiçbir şeyin tesadüfi olmadığını artık gayet iyi biliyorduk. Pekin bize ziyaretlerin hâlâ devam edebileceğini söylüyordu; aramızdaki ilişkinin istikrarlı bir şekilde gelişmesi, Başkan'ın tavrından etkilenmemişti.

10 Mayıs öğleden sonra Beyaz Saray'daki Harita Odası'na uğrayan Dobrinin'in elinde Sovyetlerden gelen kısa bir protesto mesajı da vardı. Dikkati çeker bir şekilde, gelen kısa mesajda bombardımanımız sonucunda -can kaybı da dahil olmak üzere- Sovyet gemilerine verdiğimiz hasardan söz ediliyor ve bu olayın bir daha tekrarlanmaması konusunda güvence talebinde bulunuluyordu. Mesajda, mayın döşenmesiyle ilgili hiçbir ifade geçmiyordu. Mesajın özel kanalımızdan gelmesi, Sovyetlerin tepkilerini kamuoyundan uzak tutma arzusunu gösteriyordu. Hatta Dobrinin, bize bu konu hakkındaki "kişisel görüşünü" bile söyledi; Moskova'nın bu şekilde hareket etme kararı "cesaret verici" olmasına karşın, belki de nihai bir sonuca varmak için henüz "erken"di. Dobrinin'in bu görüşü pek de mümkün olmayan bir olasılıktı. Neşeli bir tavırla bana, Politbüro'nun nasıl bir karar alacağını düşündüğümü sordu. Cevabımı, kriz bittiğinde ikimizin de bakması için kapalı bir zarfa koyacağımı söyledim. (Böyle bir şeyi asla yapmadım ama yapmış olsaydım, Moskova'nın zirveyi pek de uzak olmayan bir tarihe erteleyeceğini yazardım.) Başkan'ın Sovyetlerle olan ilişkilerimizde yeni bir döneme girilmesine gösterdiği ilgiyi Dobrinin'e hatırlattım. Ardından bana ateşkes teklifimizle ilgili detaylı sorular sordu. İkimiz de büyük bir özen göstererek iki liderin bir araya gelmesi durumunda aralarında gerçekleşebilecek konuşmalardan bahsettik.

Dobrinin iyi bir satranç oyuncusuydu. Görüşmemizin sonunda birdenbire Başkan'ın Ticaret Bakanı Patoliçev'i kabul etmeye karar verip vermediğini sordu. Dobrinin'in bunu öğrenmek istemesine oldukça şaşırmıştım; bu istek, Sovyet liderlerinin her zamanki şeylere yaklaşma tarzımızı kabul etmeye karar verdikleri anlamına geliyor-

du. Büyükelçinin bu kasıtlı gelişigüzelliğine uygun bir karlılık vermek amacıyla muhtemelen Oval Ofis'te bir görüşme ayarlayabileceğimi dile getirdim. Ben de biraz satranç oynayan biri olarak, bu tür durumlarda basın fotoğrafçılarını davet etmenin alışılmış bir şey olduğunu söyledim. Dobrinin bunun oldukça uygun olduğunu düşündü.

Her krizde gerilim, belirli bir dönüm noktasına kadar istikrarlı bir şekilde, bazen de neredeyse dayanılmaz bir şekilde artar. Dobrinin ile yaptığımız konuşma, kırılma anı değilse de en azından baskıyı biraz olsun azaltmıştı. Zirvenin kararlaştırıldığı gibi yapılacağını ikimiz de biliyorduk. Her geçen gün zirvenin iptal edilmemesi, zirvenin yapılma olasılığını arttırıyordu. Bu durumda Hanoi izole olacak ve biz de bu işten kazançlı çıkacaktık. Ertesi sabah Başkan ile Patoliçev arasında hemen bir görüşme ayarladım.

11 Mayıs sabahı, *TASS*'ın ilk resmi açıklamayı yayınladığının haberini aldık. Hem geç kalınmış hem de ılımlı bir açıklamaydı. Tavrımızı "kabul edilemez" olarak nitelendiren Sovyetler Birliği "bu doğrultuda gerekli sonucu çıkaracaktı". ABD'nin Paris'teki konferans masasına dönmesi yönünde tavsiyede bulunuluyordu. Sovyet hükümeti, ABD'nin almış olduğu askeri tedbirlerin "vakit kaybedilmeden iptal edilmesi" gerektiğini kararlı bir şekilde öne sürüyordu ki Moskova teknik açıdan bunun imkânsız olduğunu biliyordu. Buna ek olarak denizlerde özgürce dolaşılmasına da riayet edilmesini istiyordu ki bu da son derece alakasız bir konuydu çünkü biz denizde seyretmekte olan gemilere herhangi bir müdahalede bulunmuyorduk. Kuzey Vietnamlılara yapılan yardım konusuna gelince, *TASS* biraz tuhaf bir dil kullanmıştı. Herhangi bir mücadele söz konusu olduğu zaman Sovyet "halkının" (hükümetin değil) "iş birliği yapacağı" belirtiliyordu. Sovyet "halkı", Vietnam halkına "gereken desteği" vermeye devam edecekti (Hanoi'nin talep ettiği gibi desteğin "arttırılması" söz konusu değildi). *TASS*'ın açıklaması, işleri ağırdan alma ve duraksama kokuyordu.

Nikolay Patoliçev'in Oval Ofis'teki otuz dakikalık resmi ziyaretindeki tavrı bu şekilde değildi. Basın ve fotoğrafçılar, "alışılagelmiş yapmacık samimiyet" denen şeye tanıklık etmek için hızlıca içeri doluşmuşlardı.[8] Fakat bu durumda, alışılagelmiş olsun ya da olmasın, herkesin fotoğraflarda güler yüzlü çıkması Sovyetlerin mesajını ileti-

yor ve açık bir şekilde zirveye göndermede bulunuyordu. Basın mensuplarıyla yapılan sohbet bile sembolikti ve Sovyet standartlarına göre de son derece ince bir zekâyı yansıtıyordu; (neden olduğu hakkında hiçbir fikrim yok ama) konu, "dostluk" kelimesinin Lehçe ve Rusçadaki farklı telaffuzlarıydı. Herkes neler olup bittiğini anlayabilsin diye Patoliçev, Beyaz Saray'dan ayrıldığında hâlâ gülümsüyordu. Bir televizyon muhabiri, zirvenin hâlâ geçerli olup olmadığını sorunca Sovyet Bakan da Amerikalıların bitmek tükenmek bilmeyen kalın kafalılığı karşısında büyük bir şaşkınlıkla "İptal edilmesi aklımızın ucundan bile geçmedi" diye karşılık verdi. "Bu soruyu neden sorduğunuzu bilmiyorum. Sizin şüpheniz mi vardı yoksa?"

Kalan son belirsizlik, Dobrinin ile aynı gün öğle yemeğinde buluştuğumuzda, zirve hazırlıklarıyla ilgili düzenli görüşmelerimize devam ettiğimizde ortadan kalktı. Dobrinin, ABD'nin Sovyetlerin Vietnam'daki rolünü "gözünde çok fazla büyüttüğünü" iddia edince ben de önemli olan şeyin savaşı bir an önce bitirmek olduğunu vurguladım. Sadece askeri sorunları çözmeye ya da siyasi bir uzlaşımın genel ilkeleri üzerinde anlaşmaya biz hazırdık. Öğle yemeğinin ortasında, Dobrinin'in yardımcılarından biri, Brejnev'in Nixon'ın 8 Mayıs tarihli mektubuna cevap verdiği Rusça bir mesaj getirdi. Genellikle Sovyet Büyükelçiliği bu türdeki mesajların yazılı tercümesini yapardı. Bu sefer, Dobrinin'in yardımcısı bu sunumu öyle bir yaptı ki eğer mektup hassas bir konuyla ilgili olsaydı, mektubun asıl amacını da pekâlâ bozabilirdi. Fakat kabaca yapılmış bir sözlü tercüme bile, mektupta eylemlerimizin sonuçlarına karşı dile getirilen basmakalıp boş tehditlere rağmen, Brejnev'in herhangi bir yüzleşmeden kaçındığı konusunda şüpheye yer bırakmıyordu. Masumane bir şekilde, Brejnev'in uyarısının yeni eylemleri mi yoksa hâlihazırda atılmış adımları mı kastettiğini sordum. Sıkıştırmalarım sonucu sabrının sınırları test edilen Dobrinin, Genel Sekreter'in sözlerinin sadece 8 Mayıs'ta açıklanan tedbirlere ilave tedbirler anlamına gelebileceğini ifade etti. Profesör rolüne bürünme, Dobrinin'i gayet memnun ettiğinden mektupta neden zirveden hiç bahsedilmediğini sorunca Dobrinin de 8 Mayıs tarihli yazışmamızda bu konuyu gündeme getirmediğimiz için Politbüro'nun herhangi bir yanıt vermeye gerek görmediğini söyledi. (Böylesine bir incelik, Sovyetlerin diplomatik taktiklerine aşina olan herkes için alışılmadık bir deneyimdi.) Zirveyle il-

gili soru sormamız gerekip gerekmediğini sorunca "Hiç gerek yoktu" diye karşılık verdi Dobrinin, "Bu zor süreci alışılmadık derecede iyi idare ettiniz."

Zirve yapılacaktı. Kriz geçmişti.

11 Mayıs'ta Pekin'den de haber geldi. *People's Daily* gazetesinde, Vietnam halkına kararlı bir şekilde destek verilmesi ve Kuzey Vietnam'a mayın döşenmesinin "büyük öfke ve şiddetli bir şekilde kınama"ya neden olduğu konusunda bir yazı yayınlanmıştı. Fakat yazar, ne Nixon'a alenen ithamda bulunmuş ne de Çinlilerin düşmanın satıh askeri gücünü engellemek için yapacağımız operasyona olan tepkilerini dile getirmişti. Çin, Vietnam'ın "güvenilir arka bölgesi" olduğundan herhangi bir eylemde bulunmayacağı söylenebilirdi. Daha da şaşırtıcı olan şey *People's Daily*'nin Başkan'ın konuşmasının tüm metnini yayınlamasıydı. Muhtemelen Çinli liderler, Sovyetler Birliği'ne meydan okuduğumuzdan halkının da haberdar olmasını istiyorlardı. Sebep ne olursa olsun, Çin "kitleleri" Hanoi'nin uzlaşmazlığına ve barış programımıza dair yaptığımız açıklamayı ilk defa görmüşlerdi. Kuzey Vietnam Politbürosu'nun soğuk ve aksi fanatikleri, bu açıklamayı sadece iki büyük müttefiklerinden bir ayrışma olarak yorumlayabilirlerdi.

Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupalı müttefikleri hızlıca ortama ayak uydurmuştu. Polonya Dışişleri Bakan Yardımcısı, Nixon'ın Polonya'ya planlanan ziyaretinin gerçekleşeceğini açıkça belirtti. Yüz yüze görüşmelerin yaklaşması nedeniyle Polonya'nın Kuzey Vietnam'a mayın döşenmesi hakkında söyleyecek pek fazla bir şeyi yoktu; bir başka ifadeyle formalite icabı bile olsa herhangi bir protestoyla karşılaşmamıştık.

O esnada Yeni Zelanda, Avustralya, Tayland, Güney Kore ve İngiltere de bize destek olduklarını alenen bildirmişlerdi; NATO müttefiklerimizin geri kalanı ve Japonya ise bu durumu anlayışla karşıladıklarını özel olarak ifade etmişlerdi. Hiçbiri karşıt bir görüş bildirmemişti. Sindlinger telefon anketi, Amerikan halkının %86'sının Başkan'ın konuşmasını desteklediğini ortaya koymuştu; Kamuoyu yoklamasında ise bu destek %74 olarak verilmişti. Üstelik Sovyetlerin tepkisi neredeyse tüm muhalefeti etkisiz hale getirmişti.

O andan itibaren zirve hazırlıkları Dobrinin ile dostane bir şekil-

de devam etti. 12 Mayıs'ta Dobrinin'le beraber birbirimize verilecek hediyeler gibi birtakım protokol hususlarını tartıştık. Ardından SALT ve zirveyle ilgili diğer meselelere ağırlık verdik.

11 Mayıs'ta Hanoi'nin bizimle temasa geçmek için yeterince izole olduğuna karar verdim. Hâlâ Paris'te bulunan Le Duc Tho'ya, 9 Mayıs'ta basına yaptığım açıklamadan bir alıntı gönderip müzakerelere devam etmeye hazır olduğumuzu vurguladım. Kurnazca davranan Le Duc Tho da bana, 12 Mayıs'ta kendisinin basına verdiği demeçten bir alıntı yaparak cevap iletti; 2 Mayıs'taki görüşmemizde kullandığı ifadelerden çok daha ılımlı bir şekilde belirtse de koalisyon hükümeti konusundaki ısrarını yineliyordu. Böyle bir tavır, Hanoi'nin ancak "iyi niyet" gösterdiğimizde uzlaşmacı olacağı şeklindeki genel inanışın yanlışlığını bir kez daha gözler önüne seriyordu. Aslında bunun tam tersi doğruydu. 12 Mayıs'ta Ducky, görüşmelere devam etmeye koşulsuz bir şekilde hazır olduğunu açıkça dile getirdi:

> Anladığımız kadarıyla eğer Bay Nixon, kararlı tutumumuza ve iyi niyetimize inanarak ciddi şekilde bizimle müzakere etmek istiyorsa, Vietnam sorununa mantıklı ve makul bir çözüm arayışına Amerikan tarafı ile birlikte girmeye hazırız. Son yirmi yıl boyunca yapmakta olduğu bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinde, Vietnam sorununa barışçıl bir çözüm bulmak için 1954'te Fransız hükümeti ile masaya oturan Vietnam halkı, Laos sorununa barışçıl bir çözüm bulmak için de 1962'de ABD ile görüşmelere başlamıştı. Sonuç olarak şu anda Vietnam meselesi söz konusu olduğunda müzakereler yoluyla barışçıl bir çözüme varmamamız için ortada hiçbir neden bulunmamaktadır. Bu mesele tabii ki Bay Nixon'ın tavrına bağlı olacaktır.

Hanoi'nin saldırısı normal seyrini tamamladıktan sonra müzakerelerin ciddi şekilde tekrar başlayacağına artık emindim.

Hanoi'nin saldırısı, hızı kesilerek durmuştu. Kuzey Vietnamlıların Hue'ye gerçekleştirdikleri saldırı hiçbir zaman tam kapasitede olmamıştı. Kontum düşmemiş; An Loc da kuşatılmamıştı. Güney Vietnamlıların An Loc'u rahatlatmak için yaptıkları karşı saldırı, ızdırap verici bir yavaşlıkla gerçekleşmişti. Fakat B-52'lerin Güney'deki taktiksel kullanımının, Kuzey Vietnamlıların birikimini sekteye uğrattığı açıkça görülüyordu ve birkaç ay sonra mayın döşenmesi, Kuzey Vietnamlıların bir başka büyük hamlede bulunmak üzere ikmal malzemeleri bulmasını giderek zorlaştıracaktı.

Akıl almaz bir biçimde, yurt içinde devam eden hararetli tartışmalarımızın standartlarına göre, Sovyetler Birliği ile olan diyaloğumuzda Vietnam meselesi bir çekişme noktası olarak tamamen ortadan kalkmıştı. 12 Mayıs'ta Dobrinin'in bana özel kanaldan teslim ettiği mesajda, Başkan'ın Sovyet gemilerine ve denizcilere verdiği zarardan dolayı duyduğu pişmanlığın göz önünde bulundurulduğunu ve gelecekte bu tür olaylardan kaçınmak için özen gösterileceğine dair verdiği güvenceye gönülsüzce razı olunuyordu. Mesajda, Kuzey Vietnam'ın ablukaya alınması hakkında hiçbir ifade geçmiyordu. 14 Mayıs'ta, Sovyet gemileriyle ilgili verdiğimiz teminatı yineleyerek uzlaşmacı bir tavırla cevap verdik. Başkan'ın ülke dışında olduğu süre zarfında Hanoi'ye saldırı düzenlenmeyeceğini de Moskova'ya bildirdik. Bu sayede Haiphong da dahil olmak üzere Kuzey Vietnam'ın geri kalanının bombalanmasına devam edileceğini de ima etmiş oluyorduk. Bu iş de bitmişti.

14 Mayıs'ta günün ilerleyen saatlerinde Dobrinin'in bana getirdiği mesajda, Paris müzakerelerinin yeniden başlatılması yönünde bize çağrıda bulunuluyordu. Eğer bunu zirveden önce duyurmak mümkün olsaydı, "pek çok açıdan Sovyet-Amerikan buluşması için uygun bir ortam meydana gelirdi." Sovyetler, her iki tarafın da ön koşul koymamasını ve genel kurul ile gizli toplantıların birlikte ilerlemesini öneriyorlardı. Bunların Hanoi'nin değil, Sovyetlerin "kendi" önerilerinin olduğu açıkça ifade ediliyordu. Fakat yine de Kremlin cevabımızı, Kuzey Vietnamlılara iletmeye hazırdı.

Anlaşılan birileri bize göz kırpıyordu. Büyük çaplı bombalamanın ve Kuzey Vietnam'ın ablukaya alınma sürecinin yeniden başlamasından bir haftadan kısa bir süre sonra "hiçbir şekilde ön koşul ileri sürmeksizin" müzakerelerin tekrar başlaması yönünde epeyce çaba sarf ediliyordu; Hanoi'nin, kendi şartlarının "doğruluğu" konusunda önceki kendini beğenmiş bir tavırla ayak diremesinden çok farklı bir gayret gösteriyordu Sovyetler. Şayet Moskova bu önerileri kendi başına ileri sürdüyse -ki her ne kadar öyle iddia etseler de benim bu konuda şüphelerim vardı- Hanoi'nin izole edilmesi herhangi birimizin umut etmeye cesaret edemeyeceği kadar hızlı ilerliyordu. Eğer Hanoi, Moskova'yı aracı olarak kullanıyorsa en sonunda daha müzakere edilebilir bir pozisyona gelmeye başladığı düşünülebilirdi.

Genel oturumlara tekrar başlayacağımızı duyurmanın vaktinin daha gelmediğine karar verdik. Böyle bir duyuru, kamuoyunun aklını karıştırabilir ve öfkemizin yatıştırılamaz olduğunu gösterip hızlı bir çözüme ulaşma konusunda elimize geçen en iyi fırsatı heba edebilir ve bu doğrultuda askerî açıdan itidalli olmamız yönünde üzerimizdeki baskıları arttırabilirdi. 15 Mayıs'ta Dobrinin'e genel oturumların yeniden başlatılmasını prensip olarak uygun bulduğumuzu gösteren imzasız bir not verdim. Yine de yanlış beklentilere yol açmamak için genel oturumların öncesinde Le Duc Tho ile özel bir görüşme yapılması gerektiğini vurguladım. Bu görüşmede herhangi bir ilerleme kaydedilmesi durumunda genel oturumlar başlayabilirdi. İlk başta, notumuzda, Kuzey Vietnamlıların askerî açıdan gerginliği tırmandırmaları durumunda bunun "oldukça ciddi sonuçları" olabileceği konusunda sert bir uyarı da yer alıyordu. Dobrinin bu tehdidi iletme konusunda tereddüt ettiğinde, karşı tarafı gücendirebilecek kısmı ayrı bir kâğıda yazdırdım ve buna da "sözlü bildirim" adını verdim. İtirazlarını geri alan Dobrinin, notu bu şekilde almayı kabul etti. Bunlar, diplomatların birbirlerine karşı kazandıkları küçük zaferlerdi.

İlgili prosedürlere uygun olan önerimizi, Moskova'nın Kuzey Vietnam'a en sert dil ile ısrarla tavsiye ettiğini, Dobrinin bana 17 Mayıs'ta söyledi. Belki planlayıcılarının yeni bir meydan okumayla ilgili stratejiden yoksun olmaları, belki de yeni bir görüşmenin başarısızlıkla sonuçlanmasının gerginliği yine tırmandırabilmesinden çekinmeleri nedeniyle Hanoi'den hiç cevap gelmedi.

Bu arada, zirve gündemini ve programını belirlemek için neredeyse her gün Dobrinin ile bir araya geliyorduk. SALT müzakerecileri, metinlerine son şeklini veriyorlardı. Çeşitli tali görüşmelerde de hızlı bir ilerleme kaydediliyordu. 17 Mayıs'ta Dobrinin'den, geceyi Camp David'de geçirmesi istendi. Başkanla kahvaltı ettikten sonra Dobrinin Moskova'nın zirveyi başarılı kılmak için hiçbir çabadan kaçınmayacağını bana söyledi. Fakat Vietnam meselesi nedeniyle Moskova'daki halkın bu duruma göstereceği tepkinin başlangıçta planlandığı kadar sıcak olamayacağını da dile getirmişti. Bu zekice hamle, Nixon'ı en zayıf yerinden -yani halkla ilişkiler konusunda- vurmuştu. (Aynı zamanda Sovyet halkının "kendiliğindenliği" hakkında bir fikir de vermişti.)

Pekin de önceliklerini açık bir biçimde belirtmişti. 16 Mayıs'ta New York'ta benimle yaptığı bir sohbette, BM Büyükelçisi Huang Hua, Çin'in dostlarının arkasında durduğu resmi tavrını tekrarlamıştı. Fakat Hanoi'nin askeri bir çözüm empoze etmeye çalışması halinde, çok sert bir şekilde karşılık vereceğimiz konusundaki kararlılığımızı en az on defa Pekin'e gösterip gereken uyarımızı yaptığımızı söylediğimde Huang Hua, bana karşı çıkmamıştı. Ayrıca Vietnam'daki eylemlerimiz, Huang Hua'nın haziran ayında Pekin'e yapacağım ziyareti teşvik etmesini de engellememişti. Vietnam'da sadece tam yetki sahibi olmakla kalmamış aynı zamanda dış politikamızın daha büyük tasarımının inşasına da devam edebilecektik.

Son Aşama

Kısa bir süre sonra tutumlarını değiştiren medya ve Kongre, "ayrım gözetmeyen" bombalamaya yönelik tanıdık saldırılarına başlayıp savaşın sona erdirilmesi için hemen yasal bir süre belirlenmesini talep ettiler. Bazıları itidalli oldukları için Sovyetleri takdir etmişti; Nixon'ın cesaretine yönelik övgüler ise çok değildi.

Eski mesai arkadaşlarımla yeni Başkanım arasındaki çapraz ateşin ortasında kalmak, Vietnam Savaşı boyunca benim kaderim olmuştu. Belki de o dönemdeki en dokunaklı ve moral bozucu karşılaşmam, Moskova'ya gitmemizden üç gün önce 17 Mayıs'ta Beyaz Saray'daki Roosevelt Odası'na gelen ve Sarmaşık Lig'de yer alan yedi üniversite rektörüyle olmuştu. En prestijli Amerikan üniversitelerinin rektörleri olan bu kişiler aslında mantıklı düşünmenin Vietnam'daki savaşla artık ilgisi olmadığını bana söylemeye gelmişlerdi. Rektörlerden biri, "pek belirgin olmayan nedenler ve kimsenin savunmaya istekli görünmediği bir davadan dolayı" her şeyin tahrip edildiği konusunda serzenişte bulunmuştu. Kuzey Vietnam'ın saldırılarının neden olduğu sorunları ve özellikle de komünist yönetimi empoze etmek için onlarla gizlice anlaşmamız konusundaki Hanoi'nin ısrarını açıklamaya çalıştığımda, öğrencilerin öfkelerinin arkasına sığınmıştı: "Öyle bile olsa, çok sayıda genç insan ülkesinden uzaklaşıyor." Öğrencilerin umutsuzluğunun farkında olduğumu dile getirmiştim fakat "hükümet olarak bizlerin sadece öğrencilerin söylediklerini dikkate alma konusunda değil, aynı zamanda bunları daha uzun vadeli

bir çerçeveye yerleştirme konusunda da yükümlülüğümüz var." "Makul olabilecek her adımı" atmaya istekliydik ancak Vietnam'ı kaba kuvvete bel bağlayan bir düşmana teslim etmek makul bir adım değildi. Bir başka rektör, öğrencilere savaşın bedelini nasıl açıklaması gerektiğini sordu. Sekiz yıllık savaştan sonra Hanoi'nin kendisi için yapamayacağı şeyi yaptığımızda bunu nasıl açıklayabileceğini sorarak rektöre cevap verdim.

Ama yine de herkesin kendi söylediğini kendisinin dinlediği bir sohbetti. Sarmaşık Lig'in seçkin rektörleri, Kuzey Vietnam ile aramızda olan ihtilaflı meselelerin esası ile pek ilgilenmiyorlardı. Güçlü bir duygunun sözcüleri olarak gelmişlerdi. Rektörlerden biri, Saygon'un düşmesini hiçbir öğrencinin umursamayacağını söyledi. Bir başka rektör, "bir grubun diğerine hâkim olmasına izin vermeme" ilkesi de dahil olmak üzere ilkelerimizin "ikna edici" olabileceği yönünde görüş belirtmişti ama başka yerlerde benzer koşullarda insanlara yardım etmediğimiz için böyle bir şeyi neden Vietnam'da yapmak zorunda kalacaktık? Diğer bir deyişle, her yerde her ahlaki amacı savunmadıkça, hiçbir yerde hiçbir ilkeyi de savunmaya hakkımız yoktu. Fakat asıl sorun daha gerçekçi bir endişeye dönüşmüştü. Rektörlerden biri şöyle bir itirafta bulunmuştu: "Savaşın tırmanması durumunda üniversitelerimizi nasıl yöneteceğimizi hiç bilmiyorum... Eylül ayında neyle karşılaşacağız?" Bu akıl yürütme yolu göz önüne alındığında, aşağıdaki konuşmada görüldüğü gibi, ikna yolu mümkün değildi:

> KISSINGER: Endişeleriniz konusunda bir şeylerin yapılması için bu endişelerle işlevsel olarak yüzleşmeliyiz. Kahraman ve acımasız bir halka karşı, kendilerini savunmaları için insanlara yaptığımız yardımı kesme, bana göre ahlaki bir mesele olarak bile anlaşılır görünmüyor. Bu saldırı, öyle ya da böyle, yeni bir güç dengesi ortaya çıkaracaktır. Saygon düşerse, yeni oluşacak denge bir hakikattir. Düşmezse, bu da yeni bir hakikattir. Pekin ve Moskova'nın tepkisi de yeni bir hakikattir. Tepkileri başarısız olursa devam edemezler.
>
> Fakat tartışmamıza biraz merhamet katabilsek, bazılarımızın öldürmek isteği bazılarımızın da bu savaşın neden olduğu acıyı tekeline alma kibrinin yerine, birlikte yapabileceğimiz şeyleri bulmaya çalışmak için tartışma çıtasını yükseltebilsek. Vietnam konusunda asla hemfikir olmayacağız. Bu tartışmalar, diğer tarafta da ciddi insanlar olduğunu düşünmeyince, zıt yönde giden trenler gibi hızlıca geçer.

Sizlere tuhaf gelse de toplumun sağlığı ve uluslararası sistemin istikrarı için haysiyetimizi kaybetmeden bu işten kurtulmanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

ÜNİVERSİTE REKTÖRÜ: Tartışmalara hakkaniyet ve mantık getirmeye çalışıyoruz ama aynı zamanda kendi hayatlarımızı da tehlikeye atıyoruz. Bu da bir hakikattir.

Bir başka ifadeyle, kampüslerinin kontrolünü kaybetmiş ülkenin en büyük üniversitelerinin rektörleri, ABD Başkanı'nın yaklaşık 70.000 Amerikan askeri ve dünyanın bazı büyük güçleri de dahil olmak üzere hâlihazırda üzerinde epeyce düşünülmüş bir ulusal politikayı tersine çevirerek kendi zorluklarını hafifletmesini bekliyorlardı. Ahlaki açıdan bunun yapılması gerekse de herkesin bildiği üzere böyle bir beklentinin gerçekleşmesi durumunda bize güvenen milyonlarca Güney Vietnamlıyı -büyük çoğunluğunun reddettiği ve korktuğu- komünist bir diktatörlüğe teslim ediyor olacaktık. Bu meselelere ilişkin değerlendirmelere son verildi; kampüslere hâkim olan ve içe işleyen bu duygu, rasyonel analizin ötesindeydi. ABD Başkanı'nın üniversitelerimizde düzeni sağlamaktan sorumlu olduğu fikri yeni ortaya çıkmış ve bu fikir özellikle de liberal akademisyenlerden gelmişti. Bu görüş, toplumumuzdaki kurumsal liderlerin sorumluluktan kaçmasının, gençlerden önce orta yaşlıların gururunun kırılmasının ve gerekçe yönünden en fazla destek olanların rasyonel söylemden vazgeçmesinin nihai ifadesiydi.

Diğer taraftan, ordunun savaşın devam ettirilmesinde yeteri kadar cesaretlilik ve dayanıklılık göstermemesi nedeniyle sık sık Nixon'dan gelen resmi mektuplara maruz kalıyor ve hepsinde de azarlanıyordum. 9 Mayıs'ta bana gönderilen bilgi notunda, düşmana hava gücüyle zarar vermenin yeni yollarını bulmam isteniyordu:

Düşmanın savaşma kapasitesini yok etme gücüne sahibiz. Tek sorun, bu gücü kullanma iradesine sahip olup olmadığımızdır. Beni Johnson'dan ayıran şey bu iradeye ondan fazlasıyla sahip olmamdır. Eğer şimdi başarısız olursak, bunun nedeni bürokratların, bürokrasinin ve özellikle de Dışişleri Bakanlığı'ndaki müttefiklerinin yardımları ve desteğiyle beraber Savunma Bakanlığı'ndakilerin, daha önce de ifade ettiğim o güçlü ve kararlı adımları atmamıza engel olabilecek her yolu deneyecek olmalarından kaynaklanır. Bir kez olsun ordunun ve NSC personelinin kendi başlarına çok sert, tehditkâr ve etkili bir eylem önerecek birtakım fikirler ortaya atmalarını istiyorum.[9]

10 Mayıs'ta Başkanlık'tan daha sonra da gelecek emirlerin ilki geldi; bu doğrultuda Nixon, psikolojik savaşın etkililiğine olan inancını ifade ediyordu. Her zaman olduğu gibi, Başkan, CIA'in bu alandaki yeteneğini yine oldukça abartmıştı. Tüm Kuzey Vietnam askeri birliklerinin mevcudiyetinin artık sona erdiği ve Kuzey Vietnam'ın moralinin çöktüğü yönünde haber salınmasını istedi. Nixon, CIA'in bu konularda "hayal gücünden tamamen yoksun" olduğunu düşünüyordu. 13 Mayıs'ta gelen ve daha önceki inatçılığı ortadan kaldıran bilgi notunda, Vietnam'a gönderilen üç yeni Hava Kuvvetleri filosunun, ek destek kuvvetleri görevden almamıza olanak tanıyarak askerlerimizi geri çekeceğimiz programımızın hızlandırılmasının mümkün kılındığı ifade ediliyordu. 15 Mayıs'ta Nixon, Güney Vietnam'daki tüm tankların, etkili bir şekilde kullanılabilecekleri bazı yerlerde "düşmana karşı en azından bir sürpriz saldırı" düzenlemeleri için bir araya getirilmesini önermişti. Bu önerilerinin Moorer, Abrams, Haig ve benim tarafından pek de kabul görmeyeceğinin farkındaydı -ve haksız da değildi- fakat Haig ve bana, Patton ve MacArthur'un alışılmadık dâhiliklerini hatırlatan Nixon, Churchill'in ilham verici yazılarından birini okumamızı istedi. Haklı olarak tam yetkiyle donatılmış sivil liderlik tarafından yıllarca istismar edilen ordunun, yaratıcı bir şekilde karşılık veremeyeceğinden yakınıyordu. (Al Haig'in "kesinlikle bir istisna" olduğunu dile getirmişti) Başkanlık ekibi 18 Mayıs'ta Moskova'dayken bombalamamızın devam etmesi gerektiği yönünde Başkanlık'tan gelen bilgi notuyla Haig uygun şekilde onurlandırılmıştı. (Haig, Washington'da kalacaktı.) Nixon, Çin gezisi ile bağlantılı olarak bombalamanın kısıtlandırıldığı zamanki hatasını tekrarlamayacağını yazmıştı. Başkan, Moskova zirvesinden sonra Hanoi-Haiphong bölgesine daha fazla B-52 saldırısı yapılmasını istedi. Moskova'ya doğru yola çıkacağımız 20 Mayıs Cumartesi günü, sürekli gidip gelen belgeler uzun bir bilgi notuyla son bulmuş ve buna göre, Nixon yokken Kuzey Vietnam'a karşı gerçekleştirilecek askerî harekât için Haig'e daha fazla talimat verilmişti. Başkan, bu dönemde "her şeyden elimizi ayağımızı çektiğimiz" yönünde basına haber konusu olacak malzeme vermek istemiyordu. "Aman vermeyecek bir hava saldırısı" düzenlenmesini ve bunun daha da fazlasının propaganda cephesinde yapılmasını istiyordu.

Nixon, gerginliği nedeniyle biraz rahatlama hakkına sahipti. Tüm

hassasiyetine ve gereksiz cesaretine rağmen yine de korkusuzca davranıp bu riskli girişimden muhteşem bir şekilde kazançlı çıkmıştı. Sovyetler Birliği'ne ve daha az miktarda Çin'e meydan okuyup sonunda her ikisiyle de ilişkileri geliştirmişti. Güney Vietnam'ın askerî açıdan düşmesine engel olmuştu; aksi takdirde (1972'de) Sovyetler Birliği ve Çin ile geliştirilen ilişkiler ve dış politikamızın tüm tasarımı baltalanabilirdi. Moskova zirvesinin iptal edilmesiyle ilgili haftalarca süren gelgitler yaşadıktan sonra başarılı bir şekilde geçecek bir zirvenin Sovyetlerin menfaatine olmasından faydalanarak Sovyetlerden gelebilecek tepkiyi sınırlamak, Vietnam'da istediği gibi hareket etmek ve en nihayetinde daha yapıcı bir ABD-Sovyet ilişkisinin inşa edilmesi konusunda büyük bir sabırla gösterdiğimiz gayretin meyvesini almak için daha akıllıca bir strateji belirlemişti.

Geriye dönüp bakıldığında, tüm bu olaylar kaçınılmaz gibi görünüyordu. Bununla birlikte şu da var ki CIA ve Dışişleri Bakanlığı'nın yanı sıra ben ve yakın çalışma ekibimdeki Sovyet uzmanı da dahil olmak üzere hepimiz, Sovyetlerin zirveyi iptal etmesini bekliyorduk ve Başkan'ın kararını vermesinin arkasında yer alan beklenti de bu yöndeydi. (Yine de askeri bir harekâtın gerçekleştirilmesini istiyordum çünkü zayıflık gösterdikten sonra yapılan zirvenin hiçbir kıymeti kalmazdı.) Riskin gerçekleşmemiş olması, Nixon'ın bu riski alması sırasında gösterdiği cesaretine gölge düşürmezdi.

İş işten geçtikten sonra Sovyetlerin neden bizimle cepheleşmek istemediğini anlamak mümkün oluyordu. Tüm iniş çıkışlarına rağmen Kremlin, ABD-Sovyet ilişkisinin öneminin farkına varmıştı. Kongremizden kaynaklanan sıkıntı ne olursa olsun bizim yine de gerçek bir silahlanma yarışında Sovyetlere üstün gelme ihtimalimiz vardı; hemen olmasa da kesinlikle artan gerilimlerin etkisi altında Amerikan halkının ruh hali değişirdi. Sovyetlerin gözünde bağlantı, ifade edilebilen bir özellik değildi. Zirvenin iptal olması, Sovyetlerin en kötü kâbusunu ortaya çıkarırdı: ABD'nin Pekin'le olan ilişkisi, Moskova ile olan bağlarıyla eş dengede değildi. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin tüm Avrupa politikası da sarsılmış olurdu. Otuz yıldır süren ve anlaması mümkün olan nedenlerden dolayı Moskova, Almanya meselesiyle uğraşmaktaydı; Brandt'ın Doğu ile olan antlaşmaları, Alman Parlamentosu'nda kabul edilmek üzereydi fakat yine de bu antlaşma-

ların kaderi pamuk ipliğine bağlıydı. Bizim tavrımız çok önemliydi. Yeni bir Soğuk Savaş, Brandt'ın politikasını neredeyse kesinlikle altüst ederdi; Sovyetler Birliği'nin itinayla geliştirdiği Avrupa stratejisi de suya düşerdi. Zirvenin iptal edilmesi, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin ekonomik beklentilerini de tehlikeye atabilirdi: Brejnev, Batıyla özellikle de ABD'yle ticari ve teknolojik ilişkileri ilerletme yönünde stratejik bir karar almıştı; dolayısıyla zirve olmadan bu umut da ortadan kalkabilirdi. Üstelik Orta Doğu gibi diğer birçok önemli bölgede bir cepheleşme döneminin başlaması, Sovyet liderleri için son derece nahoş olaylara sebebiyet verebilirdi.

Kendi hassasiyetinin bilincinde olan Kremlin, bu nedenle dünyanın diğer tarafında bulunan ele avuca sığmaz küçük müttefikiyle olan bağlarını kopardı. Zirvenin yapılmasını isteyen Moskova, yurt içindeki muhalefeti etkisiz kılmamıza yardımcı olduğundan Kuzey Vietnamlıların saldırılarının arkasını kısmak konusunda hareket özgürlüğüne de kavuşmuştuk. Detant stratejimiz -Sovyetler öncesinde, arz ettiği riskler ve müstakbel faydaları ile- Vietnam Savaşı'na müdahalemizi onurlu bir şekilde bitirmek için rahat bir girişimi mümkün kılmıştı. Nixon onurlu bir şekilde Moskova'ya gidebilirdi çünkü bize bel bağlayanları bu uğurda gözden çıkarmamıştık; dış politikamızın iç içe geçmiş tasarımı, eşi benzeri görülmemiş baskılara göğüs gerdiğinden huzursuz ve tedirgin bir termonükleer dünyaya güvenlik ve yenilik getirebilecek küresel bir dengenin temellerini büyük bir yüreklilik ve umutla atıyorduk.

XXVIII
MOSKOVA ZİRVESİ

Richard Nixon Kremlin'de

Tüm beklentilere rağmen 20 Mayıs Cumartesi sabahı Başkanlık uçağıyla Moskova'ya doğru yola çıktığımızda, uçakta iyimserlik ve hatta aşırı tevazua kaçmayan bir neşe havası hakimdi. Hem Hanoi'den hem de eleştirmenlerimizden gelen saldırılara rağmen geri adım atmamıştık; Moskova'ya başımız dik bir şekilde gidiyorduk. Geçen ay yaşanan çarpıcı olaylar neticesinde ortaya çıkan ve pek de rastlanmayan türde kamuoyunda beliren fikir birliğini arkamızda bırakmıştık. Muhafazakârlar, Kuzey Vietnam'a mayın döşenecek olmasına sevinmişler ve zirveyi de Sovyetlerin geri adım atması olarak yorumlamışlardı. Liberaller, zirvenin yapılacak olmasından dolayı rahatlamışlardı. Bazı editörler 1960'ta Paris'te yapılması planlanan Kruşçev-Eisenhower zirvesinin[1] aniden iptal olmasına benzer bir durumla karşılaşacağımızdan endişe etseler de uçakta bulunan hiç kimse böyle olacağını düşünmüyordu.

Helsinki'de bulunan iki müzakere ekibi neredeyse her gün SALT ile ilgili sorunları halletmeye çalışıyorlardı ve Nisan ayında yaptığım ziyaret sırasında aslına bakılırsa Brejnev ile geçerli olacak bir uluslararası uygulama ilkelerinin açıklanması üzerinde mutabık kalmıştık. Zirvenin yapılması, bağlantı konusunda dört yıldır sürdürmekte olduğumuz ısrarımızın bir sonucuydu; silahların kontrolü meselesi askıdaydı. Sovyetlerin Vietnam konusundaki yardımı ve Orta Doğu'da itidalli olmaları diğer alanlardaki ilerlemenin temel ön koşullarıydı.

SALT ile ilgili önemli anlaşmalara ve uygulama ilkelerine ek olarak, zirve süresinin sonuna gelme baskısı ile bir dizi başka anlaşmalar da müzakere edilmişti. İki lider bu konular hakkında devam eden müzakerelere nadiren katılıyordu; çıkmazın söz konusu olduğu birkaç durumda özel kanal vasıtasıyla Dobrinin ve bana danışıldıktan sonra meseleler hızlıca hallolmuştu. Genellikle Brejnev ve Nixon'ın, belgelerin zirvede imzaya hazır olmasını istemeleri her iki tarafın çabucak uzlaşıma varması yönünde bir teşvik unsuru oluyordu. Sonuç olarak, altı yan anlaşma, liderleri beklemekteydi; çevrenin korunması konusunda iş birliği; tıp bilimi ve halk sağlığı; uzayın barışçıl amaçlarla keşfedilmesi ve kullanılması; bilim ve teknoloji; "trafik kuralları" belirleyerek denizde meydana gelebilecek olaylardan kaçınma ve müşterek bir ABD-Sovyet ekonomik komisyonunun kurulması.

Elbette bu anlaşmaların hiçbiri, mürekkep kuruduğunda bile, ülkemizde keskin bir bölünmeye yol açan çekişmenin temel nedenlerini ortadan kaldıramazdı. O günlerde liberaller (Soljenitsin'in Gulag Takımadaları adlı eserinden önce), ya Sovyetlerin çoktan yumuşadığına ve sadece hâlihazırda geçmiş bitmiş Soğuk Savaş'tan kalan örümcek ağlarının temizlenmesinin diplomasiye bırakıldığına ya da en kötü ihtimalle ilk başta gerginliğe yol açmış olan ve geriye kalan birkaç nedenin iyi niyetimizi göstererek ve bu yolda büyük çaba sarf ederek ortadan kaldırılacağına inanma eğilimindeydiler. Zirve konusunda izlenen politika nedeniyle tedirgin olan muhafazakârlar, genel olarak bakıldığında, sanki bu boş laflar Sovyet imparatorluğunun duvarlarını yıkacakmış gibi, komünizm-karşıtı söylemlerine devam etmeyi tercih ediyorlardı. Vietnam histerisinin tam ortasında yurt içinde nasıl davranmamız gerektiği konusunda herhangi bir açıklamada bulunmamışlardı. Liberallerden veya muhafazakârlardan biraz farklı bir bakış açımız vardı. Sovyetlerin ihtiyaçları doğrultusunda muhafazakârların yaptığı analize daha sıcak bakıyordum; taktik açısından ise liberallerin öne sürdüğü görüşlerden bazılarını bir araya getirmeye çalışıyordum. Yola çıkmadan önce Başkan'a takdim ettiğim bilgi notunda, Sovyetlerin dünyanın çeşitli yerlerinde izlediği politikaları özetledim ve durumu tüm çıplaklığıyla izah ettim:

> Sovyet-Amerikan ilişkilerinde köklü bir değişiklik yapma olasılığı pek mümkün görünmüyor. Elbette SALT konusunda anlaşmaya varılması sonucunda ilerleme kaydedilebilir ve özellikle ekonomik ilişkilerde bir

miktar iyileşme olması durumunda bu da aramızdaki ilişkilerin gelişeceğinin habercisi olabilir. Her iki durumda da Sovyetler daha az değişken ve daha istikrarlı bir ilişkide pay sahibi olmaya çalışacaktır. Almanya'yla olan antlaşmaların onaylanması ve Berlin Antlaşmalarının yürürlüğe girmesi, istikrarlı ve kalıcı bir ilişki peşinde olan Sovyetlerin bu yönde katkıda bulunmasına zemin hazırlayacaktır.

Aynı zamanda Avrupa'da, Sovyetlerin Avrupa'yla ilgili tam bir anlaşma için olmasa da kendi bölgelerinin güvenliğine katkıda bulunacak gerekli düzenleme ve anlaşmalardan kendilerine pay çıkaracak olmaları muhtemeldir. Ayrıca Orta Doğu ve Asya'daki çıkar çatışmasının uzama ihtimali de oldukça yüksektir.

Rejimin ideolojisine ve Sovyetlerin iç siyasetinin yapısına derinlemesine kök salmış nedenlerden dolayı, Sovyetlerin dış politikası Batı ve özellikle ABD'ye uygun olmayacaktır. Sovyet liderlerinin ve muhtemelen haleflerinin dünya çapında bir güç elde etme yönündeki istekleri ve bu isteklerini maddi kaynaklarla destekleme kapasitelerine duydukları güven, SSCB'nin Batı'yla ilgili çıkarlarına ulaşmak için gittikçe daha da fazla gayret göstereceklerini ve bazı durumlarda şimdiye kadar aşırı derecede tehlikeli gibi görünen riskleri artık göze alabileceklerini göstermektedir.

Fakat yine de şüphecilik tek başına uygulanabilir bir politika değildi. Sovyet yayılmacılığının önünde durmaya ve dolayısıyla daha umut vaat eden olasılıklara açık olmaya hazır durumda bulunmamız için karmaşık bir politika yürütmek ve bunun için de hem liberaller hem de muhafazakârdan gelebilecek saldırılara maruz kalmamız gerekecekti. Sovyetlerin dünyanın barış için çektiği özlemi, tekeline almasına müsaade edemezdik; dünyadaki gerilimlerinin nedeninin biz olduğu düşünülseydi özgür insanların ahlaki liderliğini sürdüremezdik çünkü kaçınılmaz olan gerçek, her ne kadar belirsiz olsa da yine de nükleer silahların karşılıklı olarak sınırlandırılmasına ilişkin tüm olasılıkları meydana çıkarıp değerlendirmemiz gerektiğiydi. Eğer Sovyetlerin yayılması için gereken fırsatların önünde durur ve bizimle gerçekten iş birliği yapabilmeleri için gereken kapıyı açık bırakırsak ılımlılığı aşılayabilir ve daha yapıcı bir geleceğin ortaya çıkmasına yol açabilirdik.

Saat farkına uyum sağlayabilmemiz için 21 Mayıs'ta Salzburg'da bir günlüğüne mola verdiğimizde yaptığım basın açıklamasında vurguladığım husus buydu: Tek başına hemen hemen her silaha sahip

olan bu iki büyük ülkenin "güçleriyle orantılı bir sağduyuyla hareket etmeleri" gerektiğini ifade ettim.

Salzburg'da kaldığımız rezidans, Moskova ziyaretimize başlangıç yapabileceğimiz muhteşem bir yerdi. Şehrin yaklaşık on beş kilometre dışında bulunan Klessheim Kalesi'nin barok tarzında döşenmiş büyük odaları ve geometrik şekillere göre düzenlenmiş zarif çiçek bahçeleri vardı. Kalenin etrafındaki çit, basın mensuplarını belirli bir uzaklıkta tutuyordu. Gazetecilerin, görkemli çitlerin arasında çakılla döşenmiş patikada düşünceli bir şekilde ilerleyen Nixon'la benim sadece tek bir fotoğrafımızı çekmelerine müsaade edilmişti. O zaman neyi tartıştığımızı şu an hatırlamıyorum ama çoğu zaman bu tür durumlarda, çok büyük olasılıkla büyük önem teşkil eden siyasi meseleler yerine beyzboldan bahsederdik.

Nixon, çoğu zaman birbiriyle rekabet halindeki ülkelerin gerekçelerini göz önünde bulundurarak ülkesinin tarafsızlığını, gücünün de ötesinde etkili bir konuma getiren Avusturya'nın zeki ve kurnaz Şansölyesi Bruno Kreisky ile bir görüşme yaptı. Kreisky'nin bu dengeleyici tavrıyla zor olanı başarabilmesi, onun nezaketine, zekâsına ve içgüdüsel yersiz davranışlarının -ve sınırlarının- kapsamına bir takdirdi. Çok fazla seyahat etmişti; yaklaşımlar ve kişilikler hakkındaki yorumları her zaman için aydınlatıcı olmuştu. Harika bir mizah anlayışına ve jeopolitik açıdan da daha güçlü ülke liderlerinden çok daha fazla bir içgörüye sahipti. Tarihin asimetrilerinden biri, bazı liderlerin yetenekleri ile ülkelerinin gücü arasındaki uyumsuzluktur (Singapur Başbakanı Lee Kuan Yew, bu duruma güzel bir çağdaş örnektir). Kreisky ve Nixon, gayet keyifli geçen görüşmelerinde uluslararası durumlar hakkında fikir alışverişinde bulundular. Pratik bir politikacı olan Kreisky, cesur bir hamleye tekrar seçilme şansını riske atan ve bu zorlu sürecin üstesinden gelen bir adama hayranlık duymaktan kendini alamadı. Nixon daha sonra Kreisky'nin, içgörü ve sağlamlık açısından pek de beğenmediği daha büyük Avrupa ülkelerindeki bazı sosyalist liderlerle yer değiştirmiş olmasını dilediğini belirtti.

Salzburg'dayken, Brejnev'in yurt içindeki konumunu yakın zamanda güçlendirdiği hakkında haberler aldık. Sovyet Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi, Brejnev'in zirveye devam etme kararı-

na resmi onay vermek için bir araya gelmişti. Bu ritüel eylem, Ukrayna Partisi Birinci Sekreteri Petro Şelest'in Politbüro'dan çıkarılıp aynı anda mevkiinin başbakan yardımcılığına indirilmesiyle önem kazanmıştı (komünist devletlerde Parti'nin işlevi hükümetten çok daha önemlidir). Şelest, kesinlikle taviz vermeyen ve sözü geçen biri olarak görülüyordu; Brejnev, onu görevden alarak Sovyet iktidar heyetine artık sorumlu kişinin kendisi olduğunu gösteriyordu. Brejnev'in bu hamlesi pazarlık pozisyonumuzu kuvvetlendiriyordu çünkü Brejnev artık zirvede önemli sonuçlar elde edebilmek için sürekli baskı altında olacaktı.

22 Mayıs Pazartesi sabahı Moskova'ya doğru yola çıktığımızda, "ABD-Sovyet İlişkilerinin Temel İlkeleri" bildirgesini nasıl duyuracağı konusunda hâlâ endişe etmesine ve bundan henüz Bakan Rogers'ın haberi olmamasına rağmen Nixon'ın keyfi epeyce yerindeydi. Brejnev'in bu bildirgeyi zirvede ortaya çıkmış gibi görünmesini sağlayacak şekilde gündeme getirmesini rica edeceğimi Nixon'a söyledim. Açık konuşmak gerekirse, bu işin üstesinden gelebileceğimiz konusunda Sovyetlerin yeteri kadar ustaca hareket edebileceklerine pek ihtimal vermiyordum. Yine de kısa süreliğine suratını assa da bu duruma sesini çıkarmayan Nixon, Şanghay Bildirisi'nin Hangzhou'da aniden ortaya çıkmasında olduğu gibi, bir anlık öfke patlaması yaşayacağını çoktan kabullenmişti bile.

Bunun dışında Nixon, yakın çalışma ekibimin Dışişleri Bakanlığı ile iş birliği içinde hazırladığı hacimli brifing kitaplarını inceleyerek zirvedeki karşılaşmalara hiç ara vermeden hazırlanıyordu. Brifing notlarından birinde, Brejnev'in siyasi konumunu analiz edilmiş ve Nixon'a "bu hafta gerçekleşecek görüşmelerde her şeyi çözüme kavuşturmak için" baskı altında olduğumuz izlenimini vermemesi yönünde tavsiyede bulunuluyordu. Bir başka notta, Politbüro içindeki manevralar ayrıntılı olarak anlatılıyordu. Üçüncü bilgi notunda, Brejnev'in kişiliği ve hedefleri Çinli liderlerle karşılaştırarak ele alınıyordu:

> Brejnev ile beraberindekiler, birçok açıdan kendi ülkemize eşit bir süper güce liderlik ediyorlar. Sovyetler mevcut stratejik eşitliğin ağırlığıyla konuşurken, Çin'in gücü de uzun geçmişin ve kaçınılmaz geleceğin birleşiminden kaynaklanmaktadır...

İkili ilişkilerimizin ve kişisel eğilimimizin aşaması göz önüne alındığında, Chou tarih ve felsefe konusunda bizimle zaman geçirebilir. Brejnev somut konulardan söz etmek isteyecektir; Avrupa Güvenlik Konferansı'nın formatı, SALT Anlaşması'nın ana unsurları, Haiphong Limanı'ndaki mayınlar ve Orta Doğu'da sınırların çizilmesi. Gromiko gibi tüm ayrıntılara vakıf olmasa da yine de Brejnev'e pek çok konu hakkında gereken bilgi verilecek ve elinin altındaki malzemelerle özellikle bazı sorular sorarak size baskıda bulunacak. Somut sonuçlar ve anlaşmalar isteyecek ve bu süreç sırasında bazı zorlayıcı taktikler uygulamaktan geri kalmayacaktır.

Kendi brifing kağıtlarına notlar alan Nixon, bana sorular sordu. Ayrıca Brejnev ile Nisan ayında yaptığımız görüşmelerden alıntılar okudu. Fakat yine de Pekin'e yaptığı ziyaretindeki gerginlik, belirsizlik ve tedirginlik yoktu. Moskova'yı bildiği için kendine güveni daha fazlaydı. Ayrıca -henüz kamuoyuna duyurulmamış olsa bile- temel meselelerin Nisan'daki ziyaretim sırasında ya da çeşitli bakanlıklar tarafından yapılan görüşmelerde çözüme kavuştuğunu biliyordu. Nixon'ın başlıca görevi, Sovyet liderleriyle beraber genel incelemelerde bulunmak olacaktı. Bu, onun en iyi olduğu alandı ve haklı olarak bu işin altından kalkabileceği konusunda kendine güveni tamdı.

22 Mayıs Pazartesi günü saat 16.00'da Moskova'ya indik. Güneş bütün gün boyunca karşılama törenine katılıp katılmayacağına karar verememişti; zirve hakkındaki nihai kararı, ABD-Sovyet ilişkileri kadar belirsizdi. Biz gelmeden hemen önce bulutların arkasına saklandığı için varış töreni hafifçe yağan yağmurda gerçekleşti. Tören biter bitmez yağmur durdu. Kremlin'e vardığımızda, Moskova baharının soluk kuzey ışığı, bir ABD Başkanı'nın geldiğine ilişkin sıra dışı gerçeği göstermek için sadece birkaç dakika önce kulelerin üzerinde yükselen Amerikan bayrağının üzerinde parlıyordu.

Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Nikolay Podgorni ve Bakanlar Konseyi Başkanı Alexey Kosigin, havaalanında Nixon'ı karşıladı. Leonid Brejnev ise protokole bağlı kalmıştı; Parti Genel Sekreteri olarak orada bulunmasına gerek yoktu. Komünist olmayan yüksek mevkililerin gelişine neredeyse hiç katılmamıştı. Bazı bilgece yapılmış basın yorumları, yine de Brejnev'in yokluğuna büyük önem atfediyordu. Tören, Pekin'deki törenden bir parça daha sadeydi. Tabiri caizse, Çinlilerin resepsiyonundan daha iyisini yapmaya çalışmışlardı

fakat Hanoi'yi rahatsız edecek kadar değildi. Terminal binasının yanında toplanan küçük bir kalabalık, ellerindeki kâğıt bayrakları sallıyordu; yüksek mevkililer ise binanın diğer tarafında dizilmişti. Psikologlar hangisinin daha soğuk bir izlenim bıraktığını belirleyebilirler; Pekin'deki gibi boş bir uçak pisti veya asgari formaliteyi sembolize edecek kadar dikkat çekici derecede küçük bir kalabalık. Varış töreninde görülen kaba bir sağlamlık ile yüzeysel bir etkinin oluşturduğu tipik bir Sovyet karışımı olan durum, küçük bir sorunun tüm görkemli makinayı bozabileceğine dair gizli bir algıyla birleşmişti. 1958 Packard görünümüne sahip ve Sovyet hafif tankıyla aynı temel yapıya sahipmiş gibi hissettiren Sovyet ZIL limuzinlerinden meydana gelen büyük filoya apar topar götürülmeden önce etkileyici bir merasim kıtası geçit töreni yaptı.

Yaklaşık elli araçtan oluşan konvoyumuz Kremlin'e doğru hızlıca ilerlerken, Moskova'nın geniş caddeleri trafiğe kapatılmıştı. Konvoyumuz, daha önce yaptığım gizli ziyaretimde kırılan hız rekorunu kırmaya kararlı görünüyordu; muhtemelen de başarılı olmuştu. Otobüsler tüm ara sokakları kapatmıştı; dolayısıyla "kalabalığın" içinden herhangi birinin çıkıp Başkan'a hayranlığını göstermesinin de önüne geçilmişti. Barikatların arkasında her tarafta meraklı bir kalabalık görülebilirdi. Bu kadar uzaklıktan ruh halleri anlamak pek mümkün görünmüyordu.

Kremlin pek de tekin olmayan çağrışımlara neden olur; hemen hemen her yerde tehditkâr balkon duvarlarının zamanında tanık olduğu şiddet dolu tarihi yansıttığı rahatlıkla görülebilir. Estetik gerçeklik ise bunun tam tersidir. Moskova kalesi olarak başlayan şeyi; on beşinci yüzyılda İtalyan mimarlar, buz gibi olan Rusya'da klasik orantılarıyla ve parlak renkleriyle orada oturanlara daha az haşin ve heybetli bir çevreden kısa bir görüntü veren süslü bir kibre dönüştürdü. Kremlin, yorgun bir gezgini ayakta tutan güzel bir serap gibi Moskova'nın üzerinde yükseliyor. Ön cephelerinde beyaz süslemesi olan sarı renkli toprak boyalı binalar, kırmızı tuğla duvarların üzerinden bakıyor. Neo-Stalinci mimarinin zarif ve orantılı meydanlardan birisini çarpıtmadan, tipik altın sarısı kuleleri olan farklı orta çağ kiliseleri ve son derece biçimsiz yarı modern Kongreler Sarayı'na dönüştürmesi olmasaydı, etrafı çevrili olan bu muazzam genişlikteki alana girildiğinde, Rönesans dönemine ait bir İtalyan şehri ya-

nılsaması tadı alınabilirdi. Mermer ve camın bu aykırı yapısının bile altta yatan uyumu bozmaması, orijinal tasarıma olan bir övgüdür.

Nixon'ın odası, zamanında çarların ikametgâhı olan sarayda yer alıyor ve bu saray aynı zamanda çarlık günlerinden kalma çarpıcı bir mücevher, kıyafet, at arabası koleksiyonuna ve Korkunç İvan'ın tahtı, Boris Godunov'un zırhı, Büyük Katerina'nın elbiseleri, Fabergé yumurtaları, vb. diğer hazineleri de içinde barındıran Silah Salonu'na ev sahipliği yapıyordu. Bu müze-salon, zenginlik esasına dayanan sömürüyü beraberindeki betimlemelerle halka hatırlatırken, tahmin edileceği gibi, ulusal gururu devam ettirmek için mevcut rejim tarafından sürdürülüyordu. Başkan'ın konaklayacağı odalar, Brejnev'in bana gururla gösterdiği ve şu anda özenle muhafaza edilen parlaklıklarıyla göz kamaştıran ayaklı vazolarla kaplı uzun bir koridorda yer alıyordu. Bu vazoları her kim cilaladıysa, Hindiçin'deki eylemlerimize rağmen burada ağırlanmamız yönündeki kararı destekliyor olmalıydı. Rokoko tarzında mobilyalarla döşenmiş süit, binanın göz alıcı tarafında yer alıyordu. Başkan'ın yatak odasına çıkan birçok oturma odası vardı. Avlunun karşı tarafında bulunan ve bizimkine paralel olan koridorda ise Beyaz Saray'ın kıdemli personelinin kalacağı süitler bulunuyordu. Bu süitlerden dışarıya bakıldığında manzara daha iyi olsa da odalar daha mütevazı boyutlardaydı. Mobilyalar, komünist döneme aitti; yani kaba ve hiç de rahat değildi. Rogers, Kızıl Meydan civarında bulunan yeni Rossiya Oteli'nde kalıyordu ve otel Başkan'ın bulunduğu yere arabayla yaklaşık beş dakika uzaklıktaydı. Buralara aşina olmayan biri için bu mesafe oldukça kısa gibi görünse de Pekin'de yan yana olan konuk evlerinden bile daha fazla olan bu mesafe sanki Sibirya'daymışız gibi iki bürokrasi arasındaki psikolojik uçurumu kalıcı hale getiriyordu.

Ne yazık ki Başkan'ın görkemli süiti, iş görüşmeleri yapmak için pek de uygun değildi. Güvenlik uzmanlarımız, Başkan'ın süitinin ileri teknoloji ekipmanla dinlendiğinden emindi. Gürültüsü çılgına çevirdiği için Nixon, babbler'ı kesinlikle kullanmak istemiyordu. Dolayısıyla Başkan ve ben, özel konuşmalar için dışarıda park halinde bekleyen Amerikan limuzinini kullanmak zorunda kaldık çünkü limuzinin kurşun geçirmez pencerelerinin herhangi bir elektronik ekipmanı engelleyeceğini ümit ediyorduk.

Fakat Moskova'ya vardığımızda esas ilgilendiğimiz konu bu değildi. Nixon'ın romantik tarafı, Kremlin'in tarihi ve orayı ziyaret eden ilk ABD Başkanı olması nedeniyle ön plana çıkmıştı. Kısa bir süreliğine havadan sudan konuşan Kosigin ile Podgorni bizden müsaade istediler. En sonunda zirveye doğru ilerliyorduk.

Kutlamalar ve Görüşmeler

Nixon'ın Brejnev ile olan ilk görüşmesi yaklaşık bir saat sonra -muhtemelen Mao öykünmesi- karşılama yemeğinden hemen önce başladı. Brejnev, Nixon'ın toplantıya yalnız katılmasını istemişti. Nixon, her zaman yaptığı gibi yine Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen tercümanın görüşmede bulunmasına müsaade etmemişti; ayrıca benim de görüşmeye katılamayacak olmam can sıkıcı bir durumdu. Yine alışkanlığı olduğu üzere, konuşmaların yazılı olarak resmi kayıtlara geçmesini istememişti; bunun yerine sözlü olarak beni bilgilendirmişti. Yetenekli Sovyet tercümanı Viktor Sukhodrev'den kendi görüşlerini sekreterim Julie Pineau'ya yazdırmasını istemek zorunda kalmıştım. Dean Acheson'ın, kendisinin yazıya döktüğü konuşma doğrultusunda hiç kimsenin bir tartışmayı kaybetmediği şeklindeki meşhur lafını hatırlayınca açıkçası Sukhodrev'in, liderinin söylediklerinin bir kısmını bize aktarmayacağından emindim. Sukhodrev'in söylediklerine bakılırsa, Brejnev'in toplantının büyük kısmında uzun uzadıya konuştuğu anlaşılmaktaydı. Vietnam'daki eylemlerimiz göz önünde bulundurulduğunda Sovyetler Birliği'nin bu toplantıyı kabul etmesinin "kolay" olmadığını söyleyerek başladı konuşmasına Sukhodrev; her ne kadar mantıklı gelse de günler ilerledikçe nakarat haline dönüşen bu laf artık can sıkıcı bir hale gelmeye başlamıştı. Toplantılarda bulunan üst düzey Sovyet lideri, bu ritüeli dile getirip Sovyetlerin itidalli olmasının bir miktar Amerikan mütekabiliyeti gerektirdiğini ima edene kadar toplantılar resmiyetten uzak gibi görünüyordu.

ABD-Sovyet ilişkilerinde ilerleme kaydedilmesine kendisini adadığını açıkça ifade eden Brejnev bu nedenle, "ABD-Sovyet İlişkilerinin Temel İlkeleri"ni, hedeflenen SALT Anlaşması'ndan daha önemli gördüğünü öne sürmüştü. Brejnev, SALT delegelerinin teknik kaygılarının nedeninin "araştırılmasına" duyulan ihtiyaçtan yakındı. Bu

yakınma kısmen doğru olsa da kısmen, iki liderin herhangi bir zirvede, daha az yaratıcı astlarının neden olduğu bir çıkmaza şahsen son veriyorlarmış gibi görünen psikolojik zorunluluğu yerine getirmelerine olanak sağlıyordu. Brejnev, Avrupa Güvenlik Konferansı'na olan ilgisini dile getirmişti. Ayrıca haftalar önce benimle görüştüğünde öne sürdüğü tasarıyı, Nixon'a açıklamaya gayret etmişti; iki tarafın da diğerine karşı nükleer silah kullanmayacağına dair bir anlaşmaydı bu.

Nixon, gelinen noktada ayrıntılı müzakereler peşinde koşmuyordu. Daha ziyade Brejnev'in benimle Nisan ayında yaptığı konuşmalardan alıntılar yaparak bu görüşmelere ne kadar iyi hazırlandığını gözler önüne sermek istiyordu. Vietnam konusuna değinmemeye özen gösterdi. Sadece usule ilişkin engellerin kaldığını ifade ederek "prensipte" Avrupa Güvenlik Konferansı'na razı oldu. Bu, her şey anlamına gelebilirdi. Nükleer silahların kullanımının kısıtlandırılmasıyla ilgili anlaşma hakkında yapılacak görüşmeler için beni öne sürmüş ve böylece bir yıl daha baskıcı Sovyetlerin beni tatlı sözlerle kandırmalarına maruz kalmıştım. Nixon, Orta Doğu meselelerini tartışmaya hazır olabileceğini ima etti. Liderlerin ikisi de ayrıntılardaki ustalıklarıyla yüksek bir mevki elde etmemişlerdi, bu noktada uzlaşabildikleri tek konu bürokrasilerinin güvenilmezliği ve yetersizliğiydi. Nixon, Brejnev ve kendisinin, astlarının teknik uygulamalarla sınırlı olduğu temel meselelerin hükümet liderleri tarafından çözülebileceği savaş atmosferine dönmesi gerektiklerini öne sürdü. Nixon, "Eğer tüm kararları bürokratlara bırakırsak hiçbir zaman ilerleme kaydedemeyiz" dedi. Nixon'ın bu lafını onaylayan Brejnev de "Basitçe ifade etmek gerekirse bizi belgelere boğarlar" diye karşılık verdi.

Müşterek menfaate sahip olan iki lider, ayrı ayrı yurt içinde yaşadıkları zorlukları birbirlerine anlatmaya başladılar. Brejnev, toplantıların çoğuna Kosigin ile Podgorni'yi getirebileceğini söyleyince Nixon da Rogers'ın henüz "Temel İlkeler" hakkında pek bilgi sahibi olmadığını belirterek karşılık verdi ve bu ilkelerin bürokratik ihtiyaçlarımıza uygun bir şekilde duyurulması için Brejnev'den yardım istedi. Nixon'ın ne demek istediğini gayet iyi anlayan Brejnev anında kabul etti.

İki lider, saat 20.00'de başlaması planlanan resmi akşam yemeği için diğer konukları bekletmişlerdi. Dolayısıyla son derece ciddi me-

selelerin masaya yatırıldığı izlenimi verildiği için bu görüşmelerin ek bir faydası daha ortaya çıkmıştı. Akşam yemeği, Büyük Kremlin Sarayı'nda; görkemli tonozlu tavanları ve dini tablolarla kaplı duvarları ile âdeta on beşinci yüzyıldan kalmış zarif Granovit Salonu'nda gerçekleşmişti. Salon nispeten küçük olduğundan konukların sayısı Çin'deki benzer etkinliklere katılanların sayısından daha azdı; yaklaşık iki yüz kişi. Bu kişiler arasında Sovyetler Birliği'nin üst düzey liderliği ile her iki tarafın resmi görevlileri de bulunuyordu. Akşam yemeğinde, Pekin'deki ziyafetlerde karşılaştığımız o planlamadan eser yoktu; nispeten düzensiz bir şekilde bir araya gelmiş aile toplantılarını andırıyordu. Bizler liderlerin gelmesini beklerken, salonda bulunan her temsilci genel anlamda kendi kendine amaçsızca ortalıkta dolanıyordu. Sovyet liderler düzensiz aralıklarla salona geliyorlardı; resmi konukları karşılayan yoktu. Sonunda salona gelen Brejnev ile Nixon, önceden tanıdıkları birkaç kişiyle hafifçe şakalaştılar. Bunun ardından herhangi bir tören yapılmadan herkes bir saat kadar gecikmeli şekilde yemeğe geçti.

Kadehlerini kaldıran Nixon ile Podgorni (Nixon'ın protokol sıralamasındaki eş değeri) uzun ve sıkıcı konuşmalar yaptılar. Sovyetlerin barış içinde bir arada yaşama taahhüdünü yeniden teyit eden Podgorni, Lenin'in zamanından bu yana Sovyetlerin tutumunun bu yönde olduğunu belirtmiş olsa da biz yine de Sovyetlerin tutumlarında bazı değişikliklerin yapılacağına dair imada bulunulmasını tercih ederdik; süreklilik tehdit olmadan olmazdı. Podgorni önem teşkil eden şu soruları cevapsız bırakmıştı: Gerilimlerin yumuşaması, dünya dengesini bozmak için bitmek bilmeyen bir mücadelede kullanılan bir taktik miydi? Yoksa Sovyet politikasının yeni bir aşamasının başlangıcında mıydık?

Nixon'ın cevabı, gerçek bir büyük güç kısıtlamasının olduğu dönemde başlatmaya gayret edeceğimiz konuları ele alıyordu. Başkan, Pekin'deki konuşmasının aksine abartıdan kaçınmıştı. Zirvenin, ortamından ziyade içerdiği asıl mesele yönünden hatırlanmasını istemişti:

> Büyük nükleer güçlerin, ortaya çıkabilecek bir krizde itidalli olmak ve doğrudan çatışmayı önlemek için olumlu tavır sergilemeleri gerektiği konusunda ciddi sorumlulukları olduğunu kabul etmeliyiz.

Büyük güç, büyük sorumluluk gerektirir. Gücün yanında sorumluluk duygusu olmadığı takdirde barışın tehlikeye girmesi kaçınılmazdır. Gücümüzü her zaman barışı korumak, onu tehlikeye atmamak için kullanalım.

Birbirleriyle çatışma veya kriz halinde olan diğer ülkeleri etkileyip daha itidalli davranmalarının, büyük güçlerin sorumluluğu altında olduğunu da kabul etmemiz gerekmektedir.

Sovyet zirvesi böylece kutlu bir şekilde başlamış olsa da yine de hiçbir zaman Pekin'deki tek tip dokuyu tutturamamıştı; daha gelişigüzel ve düzensizdi. Çinlilerle yapılacak oldukça az işimiz vardı. Bu nedenle Pekin zirvesi, uluslararası durumun müşterek şekilde değerlendirilmesi neticesinde ortaya çıkan koordineli politikaların felsefi ve psikolojik bağlarını kurmaya odaklanmıştı. Fakat Sovyetler Birliği ile jeopolitik açıdan öyle bir rekabete girmiştik ki bu türde bir yaklaşımın Moskova'da gerçekleşmesi pek mümkün görünmüyordu. Ayrıca Sovyet liderler, teorik tartışmalarda kendilerine güvenemeyecek kadar soyut meselelere ilgisiz ve psikolojik olarak da fazla duyarsızdı. Aynı zamanda, meslektaşları olan rakiplerini soğukkanlılıkla bertaraf etmeleriyle nam salmışlardı. Kapitalist bir devlet adamına birbirlerine güvendiklerinden daha fazla güvenemezlerdi. Kolektif liderlik, bu huzursuzluğu daha da arttırıyordu. Müşterek yapılan bir hataya müsamaha edilebilirdi fakat bir kişinin kendisine aşırı güvenmesi sonucunda meydana gelen bir aksaklık ise affedilemezdi. Bu nedenle Sovyet liderleri, belgeler ve yazılı ifadelerle tekrar tekrar kendilerini güvence altına alırlardı. Felsefi tartışmalarda ortamı gözle görülür şekilde gerginleştirirlerdi; bu tartışmaları ya dalavere ya da sis perdesi olarak görürler ve üzerinde anlaşmaya varılabilmesi için hızlıca somut sonuçlar elde etmeye yönelik hamlede bulunurlardı. Sonunda yazılı anlaşmalar ortaya çıksa bile yine de bu uğurda kendi istedikleri şartlar sağlanana kadar pazarlığa devam ederlerdi; geride çok az bir parça iyi niyet göstergesi kalırdı. Sadece belgeler gerçekten bir anlam taşırsa bu duruma ikna olurlardı (ki şayet böyle bir şey varsa) ve yazılı olmayan hiçbir şeyin ne olursa olsun önem teşkil etmediğini düşünürlerdi. Belgenin "özü", Sovyet liderliği için anlamsız bir ifadeydi.

Dolayısıyla bu da aslında Nixon ile Sovyet liderleri arasında yapılan görüşmelerin ana fikirden yoksun olduğu anlamına geliyordu. Vietnam konusunda çarpıcı bir görüşme gerçekleşmişti. Bunun dışında, Sovyet

liderleri Nixon'la düzensiz aralıklarla bir araya geldiler ve Avrupa, Orta Doğu ve ekonomik ilişkiler de dahil olmak üzere epeyce konuyu masaya yatırdılar fakat ne kesin bir sonuca varabildiler ne de meselelerin özünü siyasi açıdan kavrayabildiler. Genel olarak ortaya çıkan şey ya sonuçlandırılan müzakerelerin özetleri ya da daha sonra yapılacak müzakerelerin öncülleri şeklinde "Kanal" üzerinden gönderilen mesajların içeriğinden çok da farklı olmayan standart tutumların resmi açıdan ifade edilmesiydi. Müzakerelerde masaya yatırılacak meseleler Gromiko'yla bana bırakıldığından biz de hafta içi gece geç saatlerde ve 27 Mayıs Cumartesi gününün büyük kısmında toplantı yapmak durumunda kalmıştık; bu arada Başkan da Leningrad'daki turistik yerleri gezip Sovyet halkına televizyondan yapacağı konuşmasına hazırlanıyordu.

Sovyetler Birliği'ndeki programların, en iyi ihtimalle takribi bir kalitede olduğu, zirvenin düzensiz temposu gerçeğiyle birleşmişti. Programlarımızda yazılı olan toplantı saatleri büyük ölçüde teorikti. Sovyet liderleri parti yönetim kurulu toplantıları yaparken, Politbüro oturumlarına katılırken ya da bir anda ortadan kaybolurken biz ise saatlerce bekletilirdik. Önceden neyin kararlaştırıldığına bakılmaksızın, kimse bir toplantının zamanı, yeri veya içeriğinden asla emin olamazdı. (Bu sadece üst düzey liderler için geçerliydi. Dışişleri Bakanı Gromiko ise bu hususlarda son derece titiz ve dakikti.) Toplantılara sürekli geç gelmenin ve gündemin daima değiştirilmesinin bir tür psikolojik savaş mı yoksa sadece Sovyetlerin çalışma tarzını mı yansıttığı hiçbir zaman açıklığa kavuşmamıştı. Her halükârda üst düzey Sovyet liderleriyle olan ilişkilerim boyunca bu prosedür hiçbir zaman değişmemişti. Brejnev, 1973'te ABD'yi ziyaret ettiğinde, Camp David'de Nixon'ın evinin verandasında tüm manzara karşısında oturur ve Başkan ile önceden kararlaştırılmış toplantı vaktine hiç aldırmadan danışmanlarıyla konuşur ve toplantıya iki saat sonra geldiğinde bile ne bir açıklama yapar ne de özür dilerdi. Aynı yıl, Moskova ziyaretim sırasında dört saat bekletildikten sonra nihayet bir Sovyet protokol yetkilisine kış tatilimi her zaman için Moskova'da geçirmek istediğimi söyleyerek sonuç almıştım. Böyle bir durum, Brejnev ile yarım saat içinde sonuç vermişti (ya da belki o her halükârda hazırdı). Mümkün olan her an, Dobrinin gayet uzlaştırıcı bir şekilde bu planlanmamış aralıklarda ortaya çıkar fakat açıkça ne olduğunu ya açıklayamaz ya da açıklamak istemezdi.

Gündelik programlarda planlı olan tek şey önceden müzakere edilen yan anlaşmalar için genellikle her gün 17.00'de yapılan imza töreniydi. Tüm Sovyet ve ABD heyeti, Kremlin'de bulunan etkileyici Aziz Vladimir Salonu'nun arkasındaki geniş bir odada bir araya gelir ve gazetecilerin, fotoğrafçıların, resmi görevlilerin ve izleyicilerin önünde imza törenleri gerçekleşirdi. Bekleme salonu, sanayiyle uğraşan zengin ve nüfuzlu kişilerin dinlenme odasına benziyordu: içlerinde çiçekler bulunan saksılar pek kolay fark edilemeyecek şekilde lükse kaçan pahalı ve büyük mobilyaların aralarına serpiştirilmişti. Teknik konulardan sorumlu Sovyet yetkililerinin daha önce komünist olmayan yabancılarla çok az teması olduğundan ve gayriresmî veya kişisel düzeyde nasıl davranacaklarını bilmediklerinden ABD ve Sovyet heyetleri, tuhaf bir şekilde salonun karşı köşelerinde toplanmıştı. Fakat yine de nezaketen birbirlerinin gözlerine girmeye çalıştıkları belliydi. İmza vaktinin geldiğine dair işaret verildiğinde, konuklarının şaşkın bakışları altında kalabalığı yara yara hızlıca ilerlerken hemen eski hallerine dönen Ruslar zorluk çıkarma alışkınlıklarını tekrar gözler önüne sermişlerdi. Amerikan heyetinden önce imza törenine katılmak için acele ederlerken sanki Sovyetlerin itibarı tehlikeye girmiş gibi davranmışlardı. Böylesine bir adanmışlığın zamanında fark edilmemesi mümkün değildi. Sovyet heyetinin oluşumu ne kadar farklı olursa olsun, imza törenlerinin yapıldığı hafta boyunca beklenilen davranışları sergiledikleri tarihe not düşülmelidir. Hiçbir imza töreninde bu konudaki liderliği kimseye kaptırmamışlardı.

Planlamanın düzensiz seyri, 23 Mayıs Salı günü yapılan ilk genel oturumda ortaya çıktı. Oturum, bej keçe kaplı uzun dikdörtgen bir masanın etrafına seyrek bir şekilde yerleştirilmiş zarif şamdan ve oymalı sandalyelerin bulunduğu büyük, gösterişli ve yaldızlı bir salon olan Azize Katerina Salonu'nda gerçekleşti. Amerikalılar uzun odanın bir ucundan, Sovyetler ise diğerinden içeri girdiler; bir araya gelen iki heyet en sonunda belli bir düzene girip birbirlerinin karşısında yer alana kadar amaçsızca ortada dolaşmıştı. Amerikan tarafında Nixon ortada, her iki yanında ise Rogers ve ben bulunuyorduk; Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı yardımcılarının tamamı orada olduğundan Nixon'ın önemli bir şey söylemeyeceği garantiydi. Üst düzey Sovyet liderliğinde ise ortada Brejnev, her iki yanında da Podgorni ve Kosigin bulunuyordu; diğerlerinin yanı sıra Sovyet ekibinde Gro-

miko, Dobrinin ve tercüman Sukhodrev yer almıştı. Sanki arada sınır varmış gibi masa tam ortadan ikiye bölünmüş gibiydi ve masada sıra sıra Gürcü maden suyu ile kristal bardaklar vardı. Basın ve televizyon için olan mecburi fotoğraflardan birkaç dakika sonra zirve toplantısı resmi görüşmelerle başladı.

Toplantı başlar başlamaz doğrudan önceden kestirilemeyen meselelere girildi. Ana konunun Avrupa olmasını beklediğimizden NSC personeli Başkan'ın brifingini bu düşünceyle hazırlamıştı. Bu konu aslında hiç gündeme bile gelmemişti. Dolayısıyla yoğun bir şekilde Sovyet-karşıtı gazeteleri irdelemiş olan yardımcılarda, Başkanı'nın önünde ileriyi çok da göremeyen danışmanınkine benzer bir hiddet yoktu.

Brejnev'in karşılama konuşması, Sovyetlerin bu toplantıyı kabul etmelerinin "kolay" olmadığı şeklindeki sözleriyle başlamıştı ki o ana kadar artık herkes bu lafa aşinaydı. Sonraki yarım saat, kanalda çok önceden uzlaşıma varılmış kararların diğer katılımcılara da duyurulmasıyla geçti. Brejnev, her öğleden sonra bir imza töreni yapılmasını önerdi. Moskova'daki sabah gazetelerinin yayımlayacak haberleri olduğunu ve imza törenlerinin ABD'de akşam televizyonda gösterileceğini düşünen Nixon ortama ayak uydurdu. Brejnev'in, Moskova gazetelerinde haber bulmak için Nixon'ın yardımına ihtiyaç duyduğu yönündeki düşüncesi Brejnev'in otobiyografisine bırakılmalıdır. Nixon, daha sonra bu görüşmelere verdiği önem hakkında uzun uzadıya konuştu. Soğuk Savaş döneminde nam saldığı şeklindeki haberlere dikkat çeken Nixon, ABD ile Sovyetler arasında devam etmekte olan farklılıkların askıya alınması gerektiğini dile getirdi. Alında bakılırsa geçmişte bir ara bu yönde bazı söylentiler duymuş gibi görünmesine rağmen Kosigin umursamaz bir tavırla müdahale etti.

Toplantıdaki konular, ekonomik ilişkiler ve SALT'a döndükten sonra bile ufak tefek şakalaşmalar devam etti. Brejnev, yarı ciddi bir şekilde, yirmi beş yıl için %2 faizle üç ila dört milyar dolarlık kredi verebildiğimiz takdirde ABD-Sovyet ilişkilerinde büyük ilerleme kaydedileceğini söyledi. Araya giren Kosigin, bu sayede ABD'ye, -bizim aşina olduğumuz votkadan çok daha iyi olan hakiki Sovyet votkasından büyük miktarlarda tedarik etmenin mümkün hale gelebileceğini söyledi; Brejnev ise kendisiyle Kissinger'ın bir şirket bile kurabileceğini öne sürdü. Bunun üzerine Nixon da benim hâlihazırda ye-

teri kadar para kazandığımı söyledi ki bu yanlış düşünceye nereden kapıldığı konusunda hiçbir fikrim yoktu.

Nixon bu türdeki havadan sudan konuşmalardan pek haz etmezdi. Bu nedenle, ticaret ile krediler ve SALT'taki ilerleme arasındaki bağlantıyı hızlı bir şekilde açıklığa kavuşturdu. SALT konusunda anlaşmaya varılmasının, ticari ilişkilerin genişletilmesinde Kongre'den gereken desteği alabilmesine yardımcı olacağını söyledi. Kosigin ve Brejnev, ticaretin hâlihazırda kendi başına önemli bir mesele olduğunu ifade etti. Podgorni'nin bir an için araya girip ulusal güvenlikle alakalı olduğu için SALT'ın ticari ilişkilerden daha önemli olduğunu dile getirmesi bizi son derece şaşırtmıştı. Brejnev, Podgorni'nin söylediklerine katılsa da ticaretle ilgili meselelerin "halkı daha çok ilgilendirdiğini" ekledi. Podgorni'yi savsaklamak pek kolay değildi; bu nedenle Podgorni, SALT'ın daha zorlu ve daha önemli olduğunu yineledi. Söz alan Rogers, başka anlaşmalar olmadığı sürece En Çok Gözetilen Ulus konusunda destek almanın zorluğu hakkında Nixon'ın söylediklerini tekrarladı. Podgorni arada kalmıştı: Ticaret tabii ki önemliydi ama SALT daha da önemliydi. En sonunda kararını değiştiren Kosigin, ABD ve Sovyetler Birliği'nin, hâlâ birlikte nükleer silahların tekeline sahip olmanın verdiği haz ile SALT konusunda uzlaşıma varılmasının önemini vurguladı; gerçekten de "başka bir alternatif" yoktu. Hangzhou'da yaşadığı öfke patlamasından kaçınmanın yolunu arayan Nixon, Gromiko ve Rogers'ın Avrupa güvenliğiyle ilgili meselelere odaklanmaları, diğer konularla ise benim ilgilenmem gerektiğini ileri sürdü. Nixon'ın önerisini destekleyen Brejnev, Gromiko ile benim, SALT meselesi üzerinde çalışmamızı teklif etti ve hazır biz bu konuyla ilgilenirken iki ülke arasındaki ilişkilerin gidişatını belirleyecek genel ilkeler üzerinde düşünmemiz gerektiğini de ekledi. Ayrıca Helsinki'deki SALT müzakerecilerinin şu ana kadar bir iki hususta anlaşmaya varamadıklarını ifade eden Brejnev, Başkan'la birlikte bu meseleleri saat 16.00'da kendi aralarında görüşebileceklerini ileri sürdü. Bürokratik fasıllar nihayet halledilince, ilk genel oturum esas amacına ulaşmış ve sona ermişti. Her Amerikan bürokratıyla müzakere etmek ve tüm genel oturumlara katılmakla da görevlendirilen Gromiko'nun tek kurban olduğu ortadaydı.

Diğer tüm resmi oturumların gidişatını belirleyen de buydu. SALT'la ilgili tartışma ve Vietnam hakkında kısa ve nihai bir görüşme dışında,

Sovyet ekibi Kosigin, Podgorni ve Brejnev'in troykası olarak çalışmalarını yürütmüştü. Mesai arkadaşlarının herhangi bir konuda uzlaşıma varmalarına yol açmış ve kendi görüşlerini yeterince belirtmelerine olanak sağlamış gibi davranan Brejnev, Sovyet tarafı adına açılış konuşmasını genellikle kendisi yapardı. Podgorni, platformu düzensiz ve en azından Amerikalılara göre önceden kestirilemeyen bir şekilde kullanıyordu. Her zaman için disiplinli ve meselelere doğrudan eğilen biri olan Kosigin ise Brejnev'in görüşmelerin başlangıcında yaptığı konuşmalardan sonra ekonomik konularla ilgili tartışmaların yükünü çekiyordu; Brejnev'in katılmadığı oturuma başkanlık etme görevi Kosigin'e kalmıştı.

Amerikan tarafına gelince, ekibin oluşumu konuya göre değişiyordu ve Sovyetler konu başlıklarını sürekli değiştirdiklerinden, doğru kadroyu belirlemek için zaman zaman ufak çaplı kargaşalar yaşanıyordu. Üst düzeyde yapılan tüm toplantılara katılıyordum; SALT ve Vietnam ile ilgili olan toplantılarda ise tek kıdemli danışman bendim. Ekonomik konular tartışıldığında -23 Mayıs'taki ilk oturum ve 25 Mayıs öğleden sonraki oturumda- Rogers, Peter Flanigan (Başkan'ın, uluslararası ekonomik meselelerle ilgilenen danışmanı) ve hatta Ron Ziegler bile toplantılara katılıyordu. 24 Mayıs'ta Avrupa ile ilgili yapılan toplantıda Rogers'ın yanı sıra Dışişleri Bakanlığı'ndaki danışmanlar da hazır bulunmuştu. 26 Mayıs öğleden sonra Orta Doğu ile ilgili yapılan toplantıya tüm Sovyet liderliğinin yanı sıra sadece üç Amerikalı katılmıştı; Başkan, ben ve not alması için Peter Rodman. Fakat Dışişleri Bakanlığı'nın zirveye katılımı Çin'de yapılan zirveye katılımdan daha fazla ve daha ön planda olduğundan, Pekin zirvesinin sonuna gölge düşüren iç çekişmelerden kaçınmaya çalıştık.

Sovyet İktidar Yapılanması: Kosigin ve Podgorni

Herhangi bir sonuca varılmasa da üst düzey Sovyet liderliğiyle yapılan bu toplantılar, Sovyet iktidar yapılanması hakkında ilginç bilgiler vermişti. Hükümette yer almasa da Brejnev'in en tepede bulunduğu apaçık ortadaydı; yine de Politbüro'nun kendi yanında olması için Kosigin ve Podgorni'nin desteğine ihtiyacı varmış gibi görünüyordu. Her halükârda Sovyetlerin ABD'ye iadeiziyarette bulunabilmeleri için -ki bildiride de yer alıyordu- davet edilmeleri yönünde ısrarcı davranıp mesai arkadaşlarının isimlerinden bahsedecek kadar ile-

ri giderek onları tüm kararlara dahil ediyormuş gibi davranıyordu. Milli Savunma Konseyi Başkanı olan Brejnev, askeri konularda münhasır yetkiye sahipmiş gibi görünüyordu; dolayısıyla SALT meselesini tartışmak için Nixon ile tek başına görüşmek istemişti. Vietnam konusunda da söz sahibi gibi görünen Brejnev, muhtemelen Hanoi ile olan ilişkilerin Parti'nin başlıca meselesi olarak ele alındığını ifade etmişti; Nixon'a gözdağı vermek için Kosigin'in azami hırs gösterdiği sırada müşterek girişimde bulunmanın dışında.

Brejnev'in mesai arkadaşlarından Kosigin, açık ara en etkileyici olan kişiydi. Güç ve yetki anlamında Brejnev'den ast durumda olan ve hassas konularda belirleyici görüşmeler yapmakla yükümlü olmayan Kosigin, yine de bu konular üzerinde kendine güvenerek ve her zaman da büyük doğrulukla konuşurdu. Ayrıntılara Brejnev'den daha fazla hâkim gibi görünüyordu. Kendi uzmanlarımız arasında Kosigin, Brejnev'den daha liberal olmasıyla nam salmıştı. Onunla olan iletişimimize dayanarak, bunun yüzeysel bir yargı olduğunu düşünmüştüm. Güvenlik ve dış politika alanları dışında Sovyet hükümetinin günlük faaliyetlerinin operasyonel kontrolü Bakanlar Konseyi Başkanı Kosigin'deydi. Dolayısıyla böyle bir durum kaçınılmaz olarak, belirgin bir pragmatizm ortaya koyuyordu. Sovyet pazarını ihracatımıza açarak bize daha büyük bir iyilik yaptığını iddia etmesine rağmen Batılıların teknolojisinden oldukça etkilendiği anlaşılan Kosigin, ABD ile ticaretin genişlemesinin yol açacağı avantajlardan ikna edici biçimde söz edebiliyordu. Fakat ekonomik alan dışında, örneğin, dış politikayla ilgili meselelerde, sert değil de gelenekselci olan Kosigin'den oldukça etkilemiştim. Neredeyse idari pragmatizmi, ideolojik konulardaki en katı saygıyla telafi ediyor gibiydi.

Kosigin'in, mesai arkadaşlarından daha kibar ve eğitimli olduğu her halinden belliydi. Belki de bunun nedeni, otuz yıldan fazla bir süredir Sovyet iktidarının üst kademelerinde görev yapmaya alışkın olmasından kaynaklanıyordu. Örneğin, Kosigin yaklaşık yirmi kadar Sovyet liderinden oluşan üst gruba katıldığında Brejnev hâlâ orta düzey bir parti yetkilisiydi. Diğer yandan Kosigin'in varlığını sürdürme kapasitesi, iktidarın en tepesini asla amaç edinmediği gerçeğinden kaynaklanmış olabilirdi. Stalin ile başlayıp birbirinin ardı sıra gelen liderler Kosigin'in yeteneğine büyük önem vermişler ve hiçbi-

ri de onu potansiyel bir rakip olarak görmemişlerdi. Esas görevi devletin hükümet kanadında olduğundan, her halükârda Parti mekanizması içinde daha üst sıraları zorlayabilmesine olanak sağlayacak destekten yoksundu. Bununla birlikte Kosigin eğer Kremlin siyasetinde tamamen vasıfsız biri olarak görülseydi, ne üst sıralara bu kadar yaklaşabilirdi ne de orada bu kadar uzun süre kalabilirdi. Örneğin, Kruşçev'i deviren saray isyanında kilit rollerden birini oynamış olmalıydı. Yine de Kosigin, eylemlerinin kişisel hırsına hizmet etmemesi sayesinde uzun süre yönetimde kalabilmişti. Görevine olan bağlılığı, karısı ölümcül derecede hasta olduğunda açık bir şekilde ortaya çıkmıştı; karısının öldüğü haberi kendisine ulaştıktan sonra bile Kızıl Meydan'daki geçit törenini gözden geçirmek için Lenin'in mezarının yanında durmaya devam ederek günlük işlerini sürdürmüştü.

Kosigin karakter değerlendirmede zeki biriydi; bu özellik, kesinlikle Sovyet sisteminde hayatta kalmanın bir gerekliliğiydi. Brejnev, içgüdüsel olarak muhataplarının isteklerine, hırslarına ve zayıflıklarına hitap ediyor gibi görünürken Kosigin ise bunu ustalıkla hesaplamalara dayandırarak yapıyormuş izlenimini verirdi. Hatta Ticaret Bakanı Maurice Stans'a, ikisinin de dünyadaki sıkıntılı meseleleri ekonomik mübadele yoluyla çözmek için mantıklı iş adamları olarak birlikte hareket edebileceklerini hayal etmesi için ilham bile vermişti; önde gelen pek çok Amerikalı iş adamı onunla toplantı yaptıktan sonra büyük bir hevesle son derece önemli sözleşmeler imzalama beklentisi içine girip geri döndüklerinde, kredi ve ihracat lisansları alabilmek için katı bir yönetim ile mücadele etmeye hazır olurlardı. Aynı zamanda Kosigin, Vietnam Savaşı sırasında sadece Hindiçin'deki çatışmayı Hanoi'nin şartlarına göre sona erdirmemiz şartıyla, Averell Harriman gibi ziyaretçilere silahların kontrolü için umut verme konusunda da oldukça becerikliydi.

Kosigin, asık suratlılığıyla nam salmıştı. Ayrıca bazı uzmanlarımızın Kosigin'in buzul görünüşünün altında tespit ettikleri o mizah anlayışına dair pek az kanıt görmüştüm. Ya ortamın havasını hafifletme girişimim geri tepmişti ya da Kosigin'in mizah anlayışı benim için fazla inceydi. Çinliler gibi Sovyetler de Nixon'ın Moskova'dan Kiev'e yapacağı seyahat için kendi uçaklarından birini kullanması konusunda ısrar etmişlerdi. Gizli Servis her zaman olduğu gibi yine karşı çıkmıştı;

Çin'de olduğu gibi, Gizli Servis'in itirazları işe yaramamıştı. Zirvenin sonunda, Vnukovo Havalimanı'ndaki kalkış töreninin ardından, Başkanlık uçağından biraz daha büyük ve oldukça gösterişli olan Sovyet VIP uçağına bindik. Dünya basınının tam önünde ve Sovyet ev sahiplerimizin utanmasına yol açacak derecede uçağın motorları çalışmayı reddetmişti. Yedek uçak hazırlanırken uçağa dönüp kükreyen Kosigin şöyle dedi: "Havacılık Bakanımıza ne yapmamızı istiyorsunuz söyleyin bize. Uçak pistinde vurulmasını istiyorsanız biz de vururuz." Kosigin sanki söylediklerinde ciddiymiş gibi görünüyordu. Makinaların tuhaflığından söz ederek Kosigin'in utancını hafifletmeye çalıştım. "Eğer birisi tostunun bir parçasını yere düşürse, halının değeriyle doğru orantılı olarak tostun tereyağlı kısmı halıya düşer" dedim; "biri yere bozuk para düşürdüğünde, o para asla düşüren kişiye doğru değil, tam ters istikamete yuvarlanır." Sorumluluğu üstünden almaya yönelik bu tür belirgin girişimlerle Kosigin pek teselli edilecek gibi durmuyordu. "Bunlar benim başımdan geçecek şeyler değil" diye karşılık verdi Kosigin kötü niyetli bir bakışla. "Bana doğru yuvarlanan bozuk para olmuştu."

Podgorni'ye gelince, belki de anlayacak kadar derinliği olmadığından anlaşılması en zor olan kişi oydu. Protokol sıralamasına göre -devlet başkanına eş değer- Kosigin'in önünde yer alsa da ev sahiplerimiz arasında etki bakımından üçüncü sırada geliyordu. Art arda sigara içmesi, Sovyet piramidinin tepesine yakın bir yere tırmanmanın muazzam derecede iç gerilimler yarattığı gerçeğini yansıtsa da sevecen ve iyi kalpli birinin havasına sahipti ve meslektaşlarından daha rahat görünüyordu. Ne Brejnev'in doğal gücüne ne de Kosigin'in keskin zekâsına sahipti. Söylemesi gerekeni söylerdi; bazen tuhaf şekilde müdahalede bulunurdu fakat karşı tarafa üstün gelecek, ona baskı kuracak ya da belirleyici bir etkiye sahip olması beklenecek birinin izlenimini vermezdi.

Özellikle 24 Mayıs akşamı Vietnam konusunun masaya yatırıldığı çarpıcı oturum da dahil olmak üzere çoğu oturumda Nixon ile karşı karşıya gelen üçlü bu şekildeydi.

SALT'ta İlk Tur: Brejnev ve Nixon

Zirve zamanı geldiğinde, stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin tartışmalar yaklaşık üç yıldır devam etmekteydi. Ayrıntılı gö-

rüşmeler, Gerry Smith liderliğindeki SALT heyetimiz tarafından hem diplomasi hem de Washington'ın bürokratik manevrasında büyük bir kararlılık ve ustalıkla yürütülmüştü. Toplantılar, Helsinki (Sovyetlerin tercih ettiği yer) ve Viyana'da (nedense Nixon'ın tercih ettiği yer) yapılıyordu. Müzakerelerin son aşamasına gelindiğinde iki heyet Helsinki'de bir araya geliyordu.

Bu resmi görüşmelerde ne zaman bir çıkmaz meydana gelse Beyaz Saray, kanal aracılığıyla devreye girme eğiliminde bulunuyordu. Genelde çıkmaza giren bir mesele belirdiğinde Dobrinin ve ben, prensipte bir çözüm bulup anlaşmaya varmanın yollarını arardık; heyetler de bunun ardından ayrıntılı bir şekilde teknik kısım üzerinde durup anlaşmanın metnini ortaya çıkarmaya çalışırlardı. Bunların ilki, Dobrinin'le saldırı ve savunma sınırlamalarını SALT'a dahil etme konusunda ilerleme kaydettiğimiz zaman olan Mayıs 1971'de gerçekleşmişti. İkincisi, Brejnev'in denizaltından fırlatılan balistik füzeleri (SLBM'ler) saldırıların dondurulmasına dahil etmeyi kabul ettiği zaman olan Nisan 1972'de Moskova'da yaptığım görüşmeler sırasında ortaya çıkmıştı.

Bu üst düzey müdahalelerin birkaç nedeni vardı. Bunlardan ilki, her zaman için gerçekleşebilecek sızıntı sorunuydu. Heyete gönderilen direktifler, her belgenin yüzlerce nüshasını çıkaran bir mekanizmayla hallediliyordu; heyet üyeleri ne kadar sağduyulu olsa da özellikle siyasi açıdan her iki taraf için de en hassas olabilecek konularda bile gizliliği sürdürmek imkânsızdı. İkincisi, hükümetimizde kurulan karmaşık mekanizmayla SALT'a dair sorunları irdelemek gereğinden fazla zaman alıyordu. Seri bir şekilde karar almak imkânsızdı; bürokrasinin her unsuru en azından başlangıçta bu kararları veto ediyordu. Üçüncüsü ise Nixon, SALT meselesi çözüme kavuştuktan sonra övgülerin Smith'e değil kendisine gitmesi gerektiğini düşünüyordu. Bunun için ya doğrudan Oval Ofis'ten ya da Haldeman aracılığıyla bu konuda sayısız talimat yayınlanmıştı. Dolayısıyla her şey yeterince belirgindi. Sözde mücadeleciliği nedeniyle Nixon yıllarca tacizlere maruz kalmıştı; Başkan olduğundan bu yana savaş karşıtı göstericiler hiç durmadan onu protesto ediyordu. Barış getiren biri olarak hatırlanmayı istemesi Nixon'ın itibarını zedelemezdi; üstelik bu durum sürekli kendisini eleştirenleri ne kadar rahatsız etse de yine de gerçekler çarpıtılamazdı. Tüm zorluklara rağmen SALT sü-

recini neredeyse başarıyla tamamlamak üzereydi. Nixon'ın "bir barış nesli ortaya çıkarma" yönündeki abartılı hırsı, yıllarca süren iç karışıklık ve bölünmelere yol açan bir savaştan sonra SALT'ın da kesinlikle önemli bir rol oynadığı yeni bir uluslararası düzenin yavaş yavaş ortaya çıktığı gerçeğini gizleyemezdi.

Resmi SALT heyetinin Beyaz Saray'ın periyodik aralıklarla müdahalede bulunmasından çok hoşlandığı söylenemezdi. Kamuoyu tarafından neredeyse hiç fark edilmeyecek şekilde çalışmalarına yıllarca büyük bir özenle devam etmişlerdi. Fedakârlıklarının ve yeteneklerinin olanak sağladığı bu dönüm noktalarında merkezi bir rol oynamak istemeleri insana özgü bir özelliktir. Her iki taraf için de iç ve dış politika hususlarını içeren kilit kararların siyasi olması onların hatası değildi. Dolayısıyla heyetimizin moralini bozmamak için çıkmaza giren sorunları çözmeye ilişkin gayretlerimizin hızında düşme olmamıştı. Müzakere ekibimiz için ne kadar ızdırap verici olsa da ara sıra üst düzey müdahale gerekiyordu. (Bu uygulama haleflerimiz tarafından da devam ettirilmişti.)

Zirve zamanına kadar, SALT Anlaşması'nın tamamlanmasının önünde sadece üç konu kalmıştı. Bu üç konu kasıtlı olarak bırakılmamıştı; eğer Helsinki görüşmeleri beklenmedik bir hızla ilerleseydi bile hiç şüphe yok ki Brejnev ve Nixon, müzakerelerin bitiş töreni için bir konuyu kendilerine ayıracaktı. Biz Moskova'dayken, aslında Helsinki'de bulunan heyetler her gün bir miktar ilerleme kaydetmişlerdi. Brejnev ve Nixon (ve nihayetinde Gromiko'yla ben) geriye kalan çıkmazları hallediyorlardı. Heyetler hiç aksatmadan çalışmalarına devam ettiler. İleride göreceğimiz üzere bu düzenleme, büyük ölçüde gerilimlere neden olmuştu.

Kalan üç sorun şunlardı; (1) anlaşma doğrultusunda iki ABM sahası arasında olacak mesafe; (2) mevcut ICBM'lerin ve şayet varsa ICBM rampalarının boyutunda veya hacminde ne kadar artışa müsaade edileceği ve (3) hangi SLBM'lerin hesaba katılacağı. Bu sorunların üçü de ne yazık ki oldukça teknik konulardı. Bu nedenle herkesin anlayabileceği bir dille ifade etmeye çalışacağım; SALT'a dair tartışmaların değerlendirilmesi için bu hususların biraz olsun anlaşılması oldukça önemlidir. (Bu tür ayrıntılara ilgi duymayan okur bir sonraki bölüme geçebilir.)

ABM sahaları arasındaki mesafe, her müzakerenin son aşamasında geriye kalan önemsiz sorunlardan birisiydi; o zaman geldiğinde her iki taraf da taviz verme stoklarını tüketmiş olduğundan bu mesele genel itibarıyla hem karmaşık hem de önemsizdi. İki ABM sahası birbirlerine destek çıkabilsin ve bu sayede ülkenin çok daha büyük bir kısmını hızlıca savunabilsin diye tek bir bütün haline gelebilecek şekilde yerleştirilmelerinin önüne geçilmesi problem teşkil ediyordu. Bu nedenle, iki saha arasında mümkün olabilecek en büyük mesafe yönünde görüş belirtmiştik. Biz 1500 kilometreyi önerirken Sovyetler ise 1300 kilometrede diretiyordu. Aradaki fark çok az olduğundan kısa süre sonra siyasi liderlerin bu sorunun çözümüne katkı sağlayamayacakları ortaya çıktı; sorun kendi kendine çözülmüştü.

Potansiyel olarak diğer iki mesele daha önemliydi; politik açıdan zorlu meseleler olduğundan çözüme kavuşmaları zaman alacaktı.

İlk olarak, "ağır" füzelerin nasıl tanımlanacağı ve sınırlandırılacağı konusu gündemdeydi; bir diğer ifadeyle, anlaşma doğrultusunda ICBM'lerin boyutu ne olmalıydı? Saldırıları dondurma, yeni ICBM rampalarının inşasını yasaklarken ICBM'lerin "modernizasyonuna" olanak sağlıyordu. Yalnızca anlaşma imzalandığı sırada inşa edilmekte olan füze rampalarının inşası tamamlanabilirdi. Bu hükümler bizim için özel bir sorun teşkil etmiyordu çünkü bizim elimizde sadece ICBM'lerin en önemli türü olan Minuteman füzesi vardı ve yeni füze rampaları da inşa etmiyorduk. Fakat Sovyetler'de iki ana füze çeşidi bulunmaktaydı: aslında Minuteman füzesinden daha büyük ve aynı zamanda "hafif" bir ICBM olan SS-11 ve Amerikan cephaneliğinde eş değeri olmayan ve "ağır" taşıma kapasiteli bir canavar olan SS-9. Eğer ICBM'lerin dondurulması Sovyetlerin şu anda SS-11'leri barındıran rampalara "ağır" füzelerini yerleştirme yetkisini tanısaydı, bu durumda anlaşmanın hiçbir kıymeti kalmazdı ve anlaşmaya rağmen Sovyetler ağır taşıma kapasiteli füzeler konusunda büyük bir avantaj sağlamış olabilirlerdi.

Dolayısıyla füze rampalarının "hafif"ten "ağır"a dönüştürülmesi yasaklanmış olsa da Sovyetler, üzerinde anlaşmaya varılan "ağır" ifadesinin tanımlanmasına karşı çıkarak operasyonel anlam hükmünü ortadan kaldırmaya çalışmıştı. ABD'nin önerisi ise şimdiye kadar "hafif" füzeleri barındırmakta olan rampalara SS-11'den daha büyük

bir hacme sahip hiçbir füzenin konulamayacağı yönündeydi. Sovyetler bu sınırlamaya veya bu yöndeki her öneriye sürekli karşı çıkmışlardı. SS-11'den daha büyük ancak SS-9'dan daha küçük "hafif" bir füze üzerinde çalıştıklarından şüpheleniyorduk. Bu nedenle heyetimiz, füze rampasının boyutlarının değiştirilemeyeceği yönünde başka bir formül geliştirdi. Fakat böyle bir formül, füzenin kendi hacmine ilişkin kısıtlamalardan daha gevşek bir kısıtlama ortaya çıkarabilirdi çünkü bu durumda Sovyetler mevcut rampalarını daha etkili bir şekilde kullanarak füzelerinin boyutlarını arttırabilecekti. Ayrıca Pentagon'un, füze rampasının boyutlarını değiştirme yasağının bizim rampalarımızın MIRV füzeleri (Minuteman III) için uygun hale getirilmesini engelleyebileceğinden çekinmesi sebebiyle bir problemle daha karşılaşmıştık. (Hâlbuki daha sonra bunun gereksiz bir korku olduğu ortaya çıktı çünkü biz o zamanlar ihtiyacımız olmayan bir konuma kendimizi çoktan getirmiştik.)

Tüm bu nedenlerden dolayı heyetimiz, rampaların boyutlarında "önemli" sayılacak artışların yasaklanması gerektiğini öne sürdü. Sovyetler buna razı olsa da "önemli" ifadesini tanımlamaya karşı çıktılar; ABD'nin bunun yüzde 10 ila 15'ten fazla bir artış anlamına gelmeyeceği şeklindeki tanımlamasını kesinlikle kabul etmediler. Heyetimiz -Sovyetlerin tabii ki razı olmayacağı- tek taraflı bir açıklama yapılmasını öne sürdü; "önemli" ifadesiyle kastettiğimiz arttırma yüzde 10 ila 15 arasındaydı ki Sovyetlerin bunu kabul etmesi mümkün değildi. Sovyetlerin reddettiği tek taraflı bir açıklamaya dayalı bir anlaşma teklif etmek Beyaz Saray'da bizim için oldukça riskli bir iş olarak görünebilirdi; bu nedenle konuyu zirve gündemine taşımaya karar verdik.

SLBM'lerin nasıl hesaba katılacağına ilişkin üçüncü sorun, karmaşıklığını halen korumaktaydı. Nisan'da yaptığım gezide, Sovyetlerle altmış iki denizaltıda 950 SLBM'ye izin verileceği konusunda uzlaşıma varılmıştı fakat hangi füzelerin ve denizaltı türlerinin buna dahil edileceği belirlenmemişti. Sovyetler, eski nükleer H sınıfı denizaltılarda taşınacak otuz kadar füzenin ve daha da eski dizel motorlu G sınıfı denizaltılarda taşınacak yaklaşık altmış füzenin "yeni tip" olmadığını ve bu nedenle toplam sayıya dahil edilmemeleri gerektiğini dile getirmişlerdi. Bir başka ifadeyle, esasen anlaşmanın dışında kaldığı için eski füzelerden doksan adet istiyorlardı.

Ayrıca Laird'in Ocak ayında öne sürmüş olduğu tasarıya ithafen Sovyetlerin izin verilen toplam sayı olan 950'ye ulaşmaları için mevcut sayılarını genişletmek anlamında eski ICBM'leri ve SLBM'leri parçalarına ayırma gerektiği konusunda Nisan ayında Brejnev ile mutabık kalınmıştı. Fakat füzeler sökülmeye başlanacağında, SALT jargonunda "limit sayı" diye geçen bu konunun kararı, Helsinki'deki müzakerecilere bırakılmıştı. Tahmin edileceği gibi, Sovyetler limit sayıda parçalarına ayırma işlemi olsun diye bu sayıyı olabildiğince yüksek tutmak istiyordu; biz ise tüm eski ICBM'lerden ve SLBM'lerden kurtulmak için bu sayının olabildiğince düşük olmasından yanaydık. Hesaplamalar daha karmaşık hale geliyordu; çünkü ilk girişimimiz, anlaşma imzalandığında Sovyetlerin elindeki modern denizaltı sayısı kadar bir limit sayı belirleme yönündeydi. Sovyetler ellerinde kırk sekiz adet olduğunu iddia ediyorlardı; bizim tahminimiz ise kırk üçtü. Eğer bu sayı üzerinde mutabık kalsaydık bile yine de bu denizaltıların kaç füze taşıdığı konusundaki mücadelemiz devam ederdi. Sovyetlerde iki tip modern denizaltı vardı: D-sınıfına dahil olan her denizaltı on iki füze taşırken Y-sınıfında ise bu sayı on altıydı. Kısacası, 23 Mayıs Salı günü öğleden sonra Brejnev ve Nixon işe koyulduklarında epeyce kafa karışıklığı yaşanmıştı.

İlki 16.00 - 18.00 saatleri arasında Azize Katerina Salonu'nda, ikincisi ise 19.20 - 21.50 saatleri arasında Genel Sekreter'in Kremlin'deki ofisinde olmak üzere iki toplantı yapıldı. Resmi olarak not almak için Nixon'a sadece ilk toplantıda eşlik etmiştim; müzakereye büyük ölçüde dahil olduğum için resmi görevimi yerine getirmekte zorluk çekmiştim. Bu nedenle, ikinci toplantıya not alması için Hal Sonnenfeldt'i getirdik. Brejnev'e her iki toplantıda da hiç konuşmayan yakın yardımcısı Andrey Aleksandrov ve tercüman Sukhodrev eşlik etti.

Toplantılar, hükümet liderlerinin karmaşık konuları müzakere etmemesi gerektiğini gözler önüne sermişti. Ne Brejnev ne de Nixon teknik konulara hakimdi; ikisi de mutlu bir şekilde aynı hususların üzerinden geçerken Helsinki'de bulunan heyetlerin gerisinde kalıyordu.

İlk görüşmede liderler, "ağır" taşıma kapasiteli füzelerin tanımlanması konusunda arayışa girmişti. Şaşırtıcı bir şekilde Brejnev, Sovyet heyetinin sürekli karşı çıktığı görüşü desteklemiyor gibiydi; bu doğrultuda Sovyet füze rampalarının boyutlarının değiştirilmesi-

ne gerek olmadığı ve Sovyetlerin füzelerinin çapını büyütmeye niyeti bulunmadığını dile getirmişti; böyle bir ifade, füze rampalarının boyutlarının yanı sıra füze hacminin de dondurulmasını kabul edecekleri anlamına geliyordu. Bir başka deyişle Brejnev, Sovyetlerin SALT heyeti tarafından şimdiye kadar inatla reddedilen aylar önceki orijinal teklifimize sıcak bakıyor gibi görünüyordu. Üstelik Sovyetlerin fiilen inşa etmekte olduğu silahlarla bağdaşmayan bir öneriyi de destekliyor gibiydi. Brejnev'in Sovyet füzelerinin çapının arttırılması yönündeki iddiadan vazgeçmesi gerçeklere ters düşüyordu. Meseleyi belirgin bir şekilde ortaya koymak için Brejnev'e rampaların modifikasyonuna kesin bir sınır getirilmesini istediğimizi açıkladım çünkü yeni fırlatma teknikleri füzelerin kapasitesini rahatlıkla arttırabilirdi. Böyle bir açıklama sadece teorik bir argüman değildi; Sovyetlerin tam da planladıkları şeyin bu olduğuna inanmak için geçerli sebeplerimiz vardı. Brejnev, doğru olduğunu bildiğimiz şeyin aslında gerçekleri yansıtmadığını belirgin bir biçimde ifade etti; mantıklı konuşmadığımı kanıtlamak için diyagramlar bile çizdi; tabii ki bildiklerimizin içeriğini veya kaynağını açığa vurmak istemediğimizden onunla ters düşemezdik. Buna ek olarak, Sovyet silahlarının özelliklerinden ne zaman bahsetsem bozuluyordu; Sovyetlerin gizliliğe olan tutkuları o kadar fazlaydı ki ellerinde bulundurdukları hakkında bilgi sahibi olduğumuzu söylediğimizde Sovyet liderleri gözle görülür şekilde telaşa kapılıp bu durumdan rahatsız olurlardı. Fakat yine de iyi niyet gösterisinde bulunmak isteyen Brejnev, füze rampalarının boyutlarının arttırılmasını yasaklayan ifadeden "önemli" kelimesinin tamamen çıkarılmasını usulen önerdi; bu şekilde rampaların boyutlarının artışının önüne geçilebilirdi.

Brejnev'in füze boyutlarının dondurulmasını kabul ederken Sovyetlerin bu konudaki tutumunun tamamen tersine hareket etmesi bizim için sorun teşkil edecek gibi görünüyordu çünkü Pentagon'un son hesaplamalarına göre -ki sonradan bunun hatalı olduğu ortaya çıktı- rampaların boyutunun sabitlendirilmesi mevcut Minuteman rampalarına MIRV Minuteman III'ü kurmamızı engelleyecekti. Böylelikle Brejnev'in şaşırtıcı önerisini bir kenara bıraktık ve liderlerin rol değiştirmiş gibi göründüğü gerçeküstü bir sonuç elde ettik; Brejnev, ABD'nin birkaç ay öncesindeki tutumuna doğru yol alırken Nixon da Sovyetlerin Helsinki'de bulunan SALT heyetinin görüşünü

benimsiyor gibi görünüyordu. Dört gün sonra Kuvvet Komutanları sonuçta bu görüşleri benimseyebileceğimize karar verdi. O zamana kadar Sovyetler, sanki zorundalarmış gibi, daha önce planlanan Sovyet programlarına uymadığı gerekçesiyle, Nixon nasıl tepki verirse versin, Brejnev'in önerisinden vazgeçmişlerdi.

SLBM'ler tartışması Helsinki'deki durumdan daha az farklıydı; belirginlik açısından da aralarında pek fark yoktu. Brejnev'in bu konu hakkındaki görüşü, kendi heyetinin görüşüyle örtüşüyordu: eski denizaltıları ve ICBM'leri denizaltından fırlatılan yeni füzelerle değiştirmeye başlamak için kırk sekiz Sovyet denizaltısı limit sayı olmalıydı. Nixon, tartışmanın bu bölümünü benim halletmemi istedi. Şayet dokuz adet eski H sınıfı denizaltı da buna dahilse o zaman kırk sekiz denizaltıyı limit sayı olarak kabul edebileceğimizi önerdim. Bu öneri Brejnev'i bir hayli rahatsız etmişti çünkü Sovyetlerin hesaplamalarına göre bile böyle bir teklif Sovyetlerin limit sayısını otuz dokuz modern denizaltıya düşürmelerine yol açtığı gibi aynı zamanda Sovyetleri ya H-sınıfını tamamen hurdaya çıkarmalarına ya da ellerinde kalan (her birinde üç füze bulunan) her H-sınıfı denizaltı için (her birinde on iki ila on altı füze bulunan) yeni ve modern bir denizaltıdan vazgeçmelerine neden olurdu. Bu nedenle tartışmayı, anlaşma kapsamında müsaade edilen ABD denizaltılarının sayısına kaydırdı. Üst sınır olarak kırk dört sayısında ısrarcı olduk ki bu sayede Sovyetlerin limit sayısına eşit sayıda füze iznimiz olabiliyordu. (Bu sayıya ulaşmak için Pentagon'un yıllardır hurdaya çıkarmak istediği ve benim iş yapma amacıyla beklettiğim eski Titan ICBM'lerimizden kırk sekizini takas etmemiz gerekecekti.) Fakat aslında füze taşıyan sadece kırk bir denizaltımız vardı ve Genelkurmay Başkanlığımız, Trident serisi hazır olana kadar yenilerini inşa etmeye karşı çıktığı için Nixon, Brejnev'e anlaşmanın beş yıllık süresi boyunca mevcut sayımıza üç denizaltı daha ekleme seçeneğini kullanmayacağımızı rahatlıkla söyleyebilirdi.

Tüm bu rakamlardan dolayı herkesin aklı karıştığından her iki taraf da toplantıya bir saatliğine ara vermeyi kabul etti. Gerard Smith'e olayların beklenmedik yönde nasıl geliştiğini anlatmak için bu zaman diliminden faydalandım.

Brejnev'in, Büyük Kremlin Sarayı'nın aşağısında Kremlin'in uzak bir köşesinde bulunan barok tarzı bir binadaki Kremlin ofisinde

19.20'de yeniden bir araya geldik. Oldukça dar ve halı kaplı bir koridordan geçtikten sonra birkaç basamak çıkıp her an düşebilecek bir asansöre biniliyordu. Üçüncü kat, Politbüro tarafından kullanılıyordu; ikinci katta ise Bakanlar Kurulu bulunuyordu. Brejnev'in ofisi yaklaşık otuz metre uzunluğundaydı ve ofiste genelde yirmi bir kişiden oluşan Politbüro üyeleri, vekilleri ve yedek üyeleri için yeterince büyük olan bir masa bulunuyordu. Masanın ucunda ise dikey şekilde yerleştirilmiş olan Brejnev'in muazzam büyüklükteki masası dikkatleri çekiyordu; masanın bir kenarı, üzerinde gereğinden fazla düğme bulunan bir telefon konsoluyla kaplanmıştı ki yalnızca bu konuda eğitim almış birisi o telefonu kullanabilirdi.

İki lider hiç beklemeden işe koyuldu. Brejnev, ABM sahaları arasındaki önerdiğimiz 1500 kilometrelik mesafeyi kabul ederek toplantıyı başlattı. Ne yazık ki her iki liderin de bilmediği bir şey vardı; Helsinki'de bulunan ABD heyeti o sabah Sovyetlerin önerdiği 1300 kilometreye razı olmuştu. Brejnev, müzakerecilerin hâlihazırda kabul ettiğinden daha iyi bir anlaşma teklif etmişti. Bu durum herhangi bir fark yaratmamıştı; sonunda Helsinki'de müzakere edilen versiyonda karar kılmıştık; aradaki fark zaten çok azdı.

Pek de önemsenmeyecek bu konunun ardından liderler "ağır" taşıma kapasiteli füzelerin tanımlanması için bir defa daha zorlu bir alana girdiler. Toplantıya ara verildiğinde, MIRV sorunu nedeniyle Smith'ten haber alana kadar heyetimizin rotasından sapmaması konusunda Nixon'a uyarıda bulunduysam da yine de Sovyetlerin "önemli" ifademize razı olmalarını sağlamaya çalışması gerekiyordu. Bu nedenle Nixon, Brejnev'e, füze rampalarının boyutlarında (Sovyetlerin hâlihazırda kabul ettikleri) "önemli" bir artış olmaması konusunda ısrar ettiğimizi ve "önemli" ifadesini (Sovyetlerin şiddetle reddettiği) %15 olarak tanımladığımızı söyledi. Daha önceki toplantıda rampaların boyutlarının tamamen dondurulmasını teklif eden ve aylar önceki tutumumuzu sergilemediğimiz için biraz şaşırmış görünen Brejnev, Sovyetlerin füzelerinin sayısını arttırabileceği yönündeki korkumuzu gidereceğini belirtmişti. Bu noktada, Sovyetler tarafından şimdiye kadar açıkça reddedilen eski bir Amerikan görüşünü yeniden ortaya atmanın bir zararı olmadığını düşündüm; bu doğrultuda, üzerinde mutabık kalınan sınırlamalar sadece füze rampaları-

nın boyutları için değil, aynı zamanda füzelerin hacmi için de geçerli olacaktı. Sovyetler, mevcut rampalarının boyutlarını değiştiremeyeceklerinden böyle bir teklif, Sovyetlerin füzelerini iyileştirme çalışmalarına çok daha keskin bir sınırlama getirecekti. Brejnev bu teklife razı olacak gibiydi. Yanında danışmanları olmadan bir SALT müzakeresinde onunla en son karşılaştığımız zaman bu toplantıydı.

Brejnev'in ne yaptığını zannettiğini hâlâ anlayamıyorum. Bize gerçekten de taviz mi veriyordu? Minuteman dönüşüm programımız hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olduğu için bize önerdiklerini kabul etmeyeceğimizi mi biliyordu? Yoksa teknik detaylarla aklı karıştığı için rampaların boyutları ile füzelerin hacmi arasındaki ayrımı kavrayamamış mıydı?

İki lider SLBM'lerle ilgili konuya tekrar döndüklerinde, bir önceki toplantıda öne sürdükleri argümanlarını tekrarladılar. Heyetlerimize vereceğimiz direktifleri belirginleştirip belirginleştiremeyeceğimizi görmek için Gromiko ile ben ertesi sabah bir araya gelecektik. Fakat bu toplantı gerçekleşmeden önce Brejnev'in kır evinde Nixon ile Sovyet liderliği arasında gergin ve biraz da tuhaf bir karşılaşma yaşandı.

Kır Evinde Yüzleşme

Bu dramatik yüzleşme, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri'nin ABD Başkanı'nı kaçırmasıyla başladı. Brejnev, "henüz çözüme kavuşmamış meseleleri" ele almak için Nixon'ı 24 Mayıs'ta yemeğe davet etmiş ve yalnızca üst düzey Sovyet liderliğinin yemekte bulunacağını belirtmişti. Gromiko'nun bu yemeğe davet edilmemesi, bizim de bu daveti NSC personeliyle sınırlamamız gerektiğine dair bir işaretti. Önce Brejnev'in Orta Doğu meselesini tartışmak istediği söylendi ama öğleden sonra Dobrinin bana liderinin aklındaki en olası konunun Vietnam olduğunu ifade etti; o aşamada Sovyet liderlerinin Nixon'ı kabulünün ne kadar "zor" olduğuna dair etkileyici sözler dışında bu konu hiç gündeme gelmemişti. Bu nedenle, en hassas müzakerelerde yanımda bulunmasını istediğim yardımcım Winston Lord ile şu anda ekibimde yer alan Vietnam uzmanı John Negroponte'den benimle beraber kır evine gelmelerini istedim. Plan, günlük imza töreninden (bu sefer uzayda iş birliği üze-

rineydi) yaklaşık bir saat sonra konvoyla yola koyulup o zaman bile Gizli Servis'le bir araya gelmemiz yönündeydi.

Brejnev herkesin planını altüst etmişti. Nixon'la beraber imza töreninden ayrılırken hemen o anda kır evine gitmelerini önerdi. Nixon kabul etti -Brejnev onu arabasına doğru ittiği için yapabileceği pek bir şey yoktu- ve iki lider Brejnev'in büyük ZIL limuzinine hızlıca ilerlediler. Başkanlık Asistanları, özellikle yurt dışı seyahatlerinde liderlerinin yakınında durmaları gerektiğini çok çabuk öğrenirler. Yardımcılardan birine Lord ve Negroponte'nin kır evine kendi başlarına gitmek zorunda kaldıklarını haykırarak hemen bir Sovyet takip arabasına atladım.

Çok saçma bir emirdi. Hiçbir Amerikalı, kır evinin nerede olduğunu bilmiyordu. Hiçbir Sovyet yetkilisi de onlara söylemezdi. O an için etrafta hiç Amerikan arabası yoktu. Telaşa kapılan Lord ve Negroponte, yardım için birkaç Sovyet bürokratına başvurdu.

Ya İngilizce bilmediklerinden ya da oldukça sıkı bir şekilde korunan kır evine gitmek için araba çağırma sorumluluğu altına girmek istemediklerinden soğukkanlılıklarını koruyarak anlamazlıktan geldiler. Başkan'ın yakınında bulunan hiçbir yardımcı üst düzey bir toplantıyı isteyerek kaçırmayacağından neredeyse çaresiz kalan -ve tüm brifing dosyalarımı yanlarında bulunduran- Lord ve Negroponte en sonunda (Bill Hyland'in yardımıyla) KGB'nin yabancı liderlerin güvenliğinden sorumlu bölümün başkanı General Antonov'a ulaşmayı başardılar. Kır evine doğru yola çıkmalarına izin veren Antonov onlara bir de araba ayarladı fakat tüm bunlar olana kadar Brejnev ve Nixon (ve ben) kır evine çoktan varmıştık. Çünkü bu arada bir arabada Nixon ve Brejnev, başka bir arabada da ben olmak üzere küçük konvoy Moskova'dan hızlıca uzaklaşmıştı. Nixon'ın kendi arabasına binip takibe başlayan Gizli Servis ajanları, Sovyetler Birliği'nin Bir Numaralı Komünistinin ABD Başkanı'nı gözlerinin önünde kaçırdıkları için çılgına dönmüşlerdi.

Gizli Servis, yabancı uçaklara binmenin yanı sıra yabancı sürücülerden ve arabalardan da nefret ederdi. Bu durumda ise son derece haklılardı. Çünkü sinirleri altüst eden bir seyahat olmuştu bu. Moskova'daki ana caddelerin en az altı şeridi vardır ve iç şerit en yüksek düzeydeki VIP'ler için ayrılmıştır. İç şeritte seyreden bir araba-

nın, her kavşakta kesinlikle önceliği vardır. Eğer Sovyet halkı daha az disiplinli veya düzenlemelerden daha az haberdar olsaydı Politbüro üyeleri çok uzun süre hayatta kalamazlardı çünkü arabalarını kullanan sürücüler Moskova caddelerinde saatte 110 kilometre hızla seyrederken her kavşağa yaklaştıklarında kavşağın kendileri için ayrılacağını bildiklerinden hiçbir trafik ışığını kale almazlardı. Üstelik konvoydaki arabalar, yarış arabalarının hızında giderlerken birbirlerini de çok yakından takip ederler. Konvoya eşlik eden güvenlik arabaları ise sürekli makas atarak hızlıca ilerlerler. Eğer öndeki araba aniden durursa, katliam da kaçınılmaz olur. Canlandırıcı bir deneyimdir. Bir süre sonra kadercilik devreye girer. Hiçbir zaman için üstün gelemediğim ve en rahatsızlık verici duyguyu yaşadığım tek yer Kremlin'in girişindeki kısımdı. Yoğun ve çift yönlü trafikte önce geniş bir caddeden karşıya geçiyor ve bunu sağ salim atlattıktan sonra da hâlihazırda tek yönlü trafik için bile yeterince geniş olmayan on beşinci yüzyıldan kalma Borovitski Kapısı'ndan son sürat ilerliyorsunuz. Herhangi bir uyarı işareti kaçırıldığı takdirde Sovyet VIP arabalarının trafikte seyrettiği hızda hayatta kalma ihtimali göz ardı edilebilirdi.

Bu hızda bile kır evi, Kremlin'den yaklaşık kırk dakikalık uzaklıktaydı. Moskova Nehri boyunca uzanan yoğun ormanlık bir alanda yer alan küçük bir bayıra kurulmuştu. Görünürde başka hiç ev yoktu. Üniformalı KGB personeli tarafından oldukça sıkı bir şekilde korunuyordu. Lenin Tepeleri'nde bulunan konuk evlerinden çok da farklı olmayan kır evi, klasik Sovyet tarzında inşa edilmişti. İki katlı olan bu rahat ve huzurlu kır evine ne gereksiz harcama yapılmış ne de şık görünümünden taviz verilmişti. Giriş katının bir tarafında küçük bir ofis ve Moskova Nehri üzerinde beklemekte olan bota giden çimenliğe bakan konforlu bir oturma odası vardı. Salonun diğer tarafında ise film gösterim odası bulunuyordu. Odanın yanında, oval bir masa ve duvarın önünde büyük bir sarkaçlı saat ile seyrek eşyalarla döşenmiş küçük bir konferans odası vardı. Konferans odası, tıpkı oturma odası gibi nehre bakıyordu.

Akşam, ani ve öngörülemeyen değişikliklere gebeydi. Başkan'ı başarılı bir şekilde "kaçıran" ve kır evine vardığımızda keyfi gayet yerinde olan Brejnev, küçük bir gezinti yapmak için Başkan'ı apar to-

par aşağıda bekleyen hidrofil bota götürdü. Aleksandrov ile ben de başka bir hidrofil bota binerek onları takibe koyulduk.* Epeyce gerimizden gelen ve çamurlu suyun içinden ilerlemekte olan sıradan bir teknenin içine doluşmuş aynı Gizli Servis ajanları sorumlu oldukları kişinin kurnaz Sovyet liderleri tarafından -bu sefer sudan- ikinci kez kaçırıldığına şahit olmuşlardı.

Hidrofil botun resmi limuzinlerin hız rekorunu kırmaya çalıştığı aşikârdı ve anladığım kadarıyla bunda da başarılı olmuştu. Yine de prosedürleri tamamen çiğnenmiş olanların bu denli koşuşturmalarına ve telaşa kapılmalarına rağmen, bu gezi bana olağanüstü bir dinginlik hissi vermişti. Nehrin her iki yakasında, yeşil dalgalar halinde uzaktaki ufka doğru uzanan ve tatlılıkla dalgalanarak manzarayı gözler önüne seren huş ağaçlarından oluşmuş bir koru vardı. Manzara muhteşem olmaktan ziyade iç rahatlatıcıydı. Okyanus kadar büyük kara parçası olan Rusya'ya kısa bir bakıştı. Yüzyıllar boyunca hem Doğu'dan hem de Batı'dan gelen işgalci ordular bu geniş alana saldırmışlardı; en sonunda, liderlerinin uyguladığı her türlü şiddet ve zulmün ortasında bile inatla kendi topraklarına sahip çıkan ve kimliğini korumaya çalışan halkın azmi ve sabrıyla bu işgalci orduların üstesinden gelinmişti.

Yaklaşık bir saat sonra kır evine döndüğümüzde, Kosigin ve Podgorni gelmişti; Lord ve Negroponte de büyük ölçüde sıkıntıda kalmıştı. Fakat toplantımız başlamadan önce KGB ile Gizli Servis arasındaki bir anlaşmazlığı çözmem gerekiyordu. Sorumlu oldukları kişinin bir başka çılgın geziye katılmasına müsaade etmemeye kararlı olan ve haklı olarak Sovyet meslektaşlarına kızan Gizli Servis, Başkan'ın arabasını kır evinin sütunlu girişine kadar çekip girişi kapatmış ve olası bir yangında herkes için potansiyel tehlike oluşturmuştu. Gizli Servis'in yarım saat önce olduğu gibi o anda da KGB'nin öfkeli olduğunu hiç söylemeye bile gerek yok. Diplomatik açıdan kariyerim boyunca yaşadığım en endişe verici müzakerelerden birinin sonunda Başkan'ın arabasını Brejnev'in evinin önünden çekmeleri için Gizli Servisi ikna edebilmiştim. Bunun karşılığında da Moskova'ya dönerken Nixon'ın yabancı bir ülkenin limuzinine binemeye-

* Brejnev, otomobil koleksiyonu için ona verdiğimiz Cadillac karşılığında Nixon'a bu hidrofil botlardan birini hediye etmişti.

ceğine ya da çılgın gibi araba kullanan bir sürücüyle yolculuk etmeyeceğine dair söz vermiştim. Gerçi Gizli Servis'e de hakkını vermek gerekiyordu çünkü dünyanın en sıkıntı veren işlerinden birini yapıyorlardı. Başkan'ı korumak gibi yalnızca büyük bir sadakatle kendilerini işlerine adayanların yapabileceği bir işti bu; tek bir hataya bile yer yoktur. Bu işi yapan kişilerin, kendi prosedürlerini takip etmeleri gerekir; istisnalara tahammülleri yoktur. Bu kitapta onlarla ilgili anlattığım nüktedan anekdotlarım, yakından tanıdığım ve beni koruyan ajanlara olan hayranlığımı ve hatta sevgimi gizlememelidir. Hepsi de birinci sınıf, yetenekli ve profesyonel kişilerdir.

Sonunda Sovyet liderleri ve Nixon, konferans odasındaki oval masaya geçip karşı karşıya oturdular. Brejnev'in çeşitli müzakerelerin durumunu gözden geçirmesiyle toplantı oldukça masumane bir şekilde başladı. Brejnev, Helsinki'de bulunan heyetlere birtakım müşterek talimat vermek üzere Gromiko'yla benden SALT'la ilgili konulara odaklanmamızı istedi. Brejnev'in söylediklerine katılan Nixon, ABD ile Sovyetler Birliği arasında ekonomi alanında bir komisyonun kurulması gibi bazı konulardan bahsederek iki ülke arasındaki ilişkide ilerleme kaydedilmesinin mümkün göründüğünü ifade etti. Son olarak, Brejnev laf arasında Orta Doğu ve Vietnam'ın da bir noktada tartışılmasının gerektiğini dile getirince sanki bu gölge boksunun tüm gece devam edeceğini düşünen Nixon, Vietnam meselesini doğrudan masaya yatırmaya karar verdi. Şayet Nixon bunu yapmasaydı Sovyet liderlerinin yapacağı kesindi; çünkü bu konuda çok sinirlilerdi.

Vietnam'ın "ikinci derecede bir konu" olduğunu ifade ederek sözlerine başlayan Nixon, şimdiye kadar temelini atmış olduğumuz ilişkilerimizi, bu meselenin kesintiye uğratmaması gerektiğini belirtti. (Sınırsız hareket özgürlüğünün peşinde olan taraf, her zaman bu bağın o konuyu kapsamadığını iddia eder.) Ardından bu konu hakkındaki tutumumuzu kısa ve öz bir şekilde anlattı. Nixon, Sovyetler Birliği'nin Hanoi ile ideolojik bir yakınlığı olduğunun farkındaydı. Fakat Vietnam'da bu "alevlenme" anını biz seçmemiştik. Sovyetlerin verdiği teçhizatla Hanoi seçmişti. Saldırı gerçekleştiğinde, "aynı yaptığımız gibi tepki vermemiz gerekiyordu." Hanoi, müzakerelerdeki tavrında yeni bir esneklik göstermedikçe politikamızı yeniden

gözden geçiremezdik. Sovyetleri iğneleyen Nixon, Moskova'nın Hanoi'nin tekrar düşünmesini sağlamak için askeri teçhizat vererek elde ettiği nüfuzunu kullanması gerektiğini söyledi. Bize gelince, tercihen müzakere yoluyla, gerekirse de askeri yollarla savaşı sonuçlandırmaya kararlıydık.

Konu Vietnam olduğu için o güzel dostluk ortadan kalkmıştı; ortam her saniye değişebiliyordu. Üç Sovyet liderinin her biri sırayla Nixon'a sert eleştirilerde bulununca iki tane tek cümlelik kesinti dışında Nixon haysiyetli bir şekilde sessizlik içinde bu eleştirilere katlandı. Sadece konuşulan konu zorlu değildi, aynı zamanda kullanılan üslup da son derece rahatsız ediciydi. Önce Brejnev konuşmaya başladı. Sadece Vietnam'ı "insafsızca" bombalamamızdan değil, aynı zamanda Vietnam'a en başından beri dahil olmamızdan şikâyet etti ki böyle bir hareketi Sovyetler Birliği'ni utandırma olarak algılamıştı. Kosigin'in Hanoi'yi ziyaret ettiği sırada Kuzey Vietnam'ın ilk defa 1965'te bombalandığını hatırlattı. Savaşı bitirmek için askerî harekâta gerek olmadığını ifade etti. Hanoi müzakere etmeye yanaşıyordu; yapmamız gereken tek şey Thieu'dan kurtulmak ve Hanoi'nin "makul" siyasi programını kabul etmekti. ABD'nin politikasını Hitler'in politikasıyla karşılaştırmaktan pek de çekinmeyen Brejnev'in sözlerinde rahatlıkla algılanabilecek birkaç dokundurma vardı. Aslında stratejimizin geçerliliğini doğrulayan Brejnev, Sovyetlerin zirveye devam etmek istemelerinin sebebini açıkladı:

> Mevcut koşullarda bu toplantıyı yapmayı kabul etmemiz çok zor alınmış bir karardı. Fakat sonuç itibarıyla kabul ettik. Bunun sebebini açıklamak istiyorum. Toplantıdan önce yapılan ön çalışmalarda, böylesine ekonomik güce ve yüksek bir medeniyet düzeyine sahip iki gücün ve diğer tüm gerekli ön koşulların iki ülke arasında daha iyi ilişkiler geliştirilmesi için bir araya gelebileceği yönündeki umuda bel bağlayabileceğimizi düşündük.

Konuyla ilgisi olmasa da Sovyetlerin Çin'le ilgili rahatsızlıklarını dile getiren Brejnev, ahlaki açıdan pek de uygun olmayan bir dış politika izledikleri için Çinlilere saldırdı ve argümanını desteklemek için de Şanghay Bildirisi'ni kanıt olarak gösterdi; Brejnev'e göre, iki tarafın müşterek bir tavır sergilemeden kendi tutumunu belirtmiş olması, tüm belgeyi prensipten yoksun hale getirmekteydi.

İmzaladığımız bir belgeye yönelik bu tuhaf saldırının mantığına girmeden önce konuşma sırası Kosigin'e geldi. Brejnev'in duygusal olduğu yerde Kosigin analitikti; Brejnev'in masaya vurduğu yerde daha önce de belirttiğim gibi aslında troykanın en saldırganı olsa da Kosigin çok sakindi ve doğruydu. Kosigin, önce zafer tahmininde bulunan ve ardından haksız çıkan Lyndon Johnson ile yaptığı konuşmaları hatırlattı ve Nixon'ın da aynı kaderi paylaştığını ima etti. Haiphong Limanı'nda Sovyet gemilerinin zarar görmesinden ve Sovyetlerin can kayıpları yaşamasından bahseden Kosigin bunu sert bir şekilde dile getirdi. Hanoi'nin diğer ülkelerin kuvvetlerinin kendi tarafında savaşmalarını kabul etmediği yönündeki kararını yeniden gözden geçirebileceğini ima ederek, Nixon'ı bu tehditten korkmadığımızı söylemesi için kışkırtmaya çalıştı. Bu lafıyla Çin'e de sataşmak isteyen Kosigin, Pekin'in 1965'te Kuzey Vietnam'a asker göndermeye hazır olduğunu ancak Kuzey Vietnamlıların bunu kabul etmediklerini dile getirdi. Kosigin, Thieu'dan kurtulmamızı önerdi; Moskova zirvesi böyle bir teklif üzerinde bir araya gelmek için mantıklı bir yerdi; Hanoi'nin bunu kabul edeceğinden oldukça emindi. (Biz de öyle düşünüyorduk. Teslim olmak için Sovyet yardımına ihtiyacımız olduğunu göz önünde bile bulundurmamıştık.)

En son Podgorni konuşmaya başladı. Peş peşe konuşan üçüncü lider, Sovyetlerin Çin'den duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Sovyetlerin akıllarını karıştıran devasa ve karmaşık komşularında bir şey var gibiydi. Geçen yaz Çin'e yaptığım gizli gezim sırasında Podgorni, Hanoi'de olduğunu söyledi. Kuzey Vietnamlılara, Nixon'ın Moskova'yı da ziyaret etmeyi planladığını söyleyerek güvence verebilmişti; sanki bir yerine iki taraftan ihanete uğramak ve izole edilmek Hanoi'nin işine yarardı! Daha sonra mesai arkadaşlarının söylediklerini destekledi: Vietnam'daki savaş "hukuka aykırı" ve "düpedüz bir saldırı"ydı. Podgorni'nin yakıştırmaları, mesai arkadaşlarınınkine çok benziyordu fakat konuşma tarzı daha uygun ve ses tonu da aslında daha yumuşaktı. Podgorni konuşurken, Brejnev de hemen arkasında kendi kendine mırıldanarak odada bir aşağı bir yukarı yürüyordu. Podgorni'nin söylediklerine vurgu yapmaya mı çalıştığı yoksa sıkılmaya mı başladığı hiç anlaşılmıyordu.

Birdenbire, tüm bu laf bolluğu ve nezaketsizliğe rağmen bu saçmalığın içinde bizim de yer aldığımız aklıma geldi. Üslupları kavgacı ve

tavırları son derece kaba olsa da Sovyetlerin söylediklerinin içeriğinde pek de dişe dokunur bir şey yoktu. Üç lider de tehdit savurmaktan kaçınmıştı. Sovyet liderlerin sözde önerileri, Paris genel oturumlarında da dile getirdikleri sıradan sloganlarıydı; defalarca geri çevirdiğimizi biliyorlardı ve artık askerî açıdan durumun neredeyse her gün bizim lehimize göre değiştiğini görmemek için hiçbir nedenimiz yoktu. Sovyet liderleri, sarf ettikleri sözler dışında bize baskı yapmıyorlardı. Sadece kayıt altına alınsın diye konuşuyorlar ve Hanoi'ye gönderilecek belgeye de yeteri kadar konuşma yapınca, konuşmayı kesiyorlardı.

Nitekim de öyle oldu. Başından beri dikkati çeker nitelikte ağırbaşlılığını sürdüren Nixon, sakince ama kararlı bir şekilde karşılık verip savaşın yakında son bulacağına inandığını söyledi.

SSCB'nin Nisan ayında gizli görüşmelerin yeniden başlatılması konusunda "yardımcı" olduklarını tüm soğukkanlılığıyla belirtti; Kuzey Vietnamlıların "her zamankinden daha uzlaşmaz" olmaları nedeniyle "biraz hayal kırıklığına uğramıştık". Brejnev'in ateşkes teklifini bizim kabul ettiğimizi fakat Hanoi'nin bu teklifi hiç düşünmeden geri çevirdiğini açıkça ifade etti ve hafta içinde Vietnam meselesini tekrar masaya yatırmamızı önerdi. Kuzey Vietnamlılarla müzakerelere devam edecektik fakat barış yapmaya istekli olmamaları bizim niyetimizi anlamsızlaştırıyordu. Sovyetlerin bu sorunu çözmesini beklemiyorduk ama yine de "belki siz bu konuda bize yardım edebilirsiniz" dedi Nixon. Kosigin, yeni bir teklife ihtiyaç duyulduğunu sert bir dille ifade edince Başkan da eşit sertlikte karşılık vererek zaten bu meselenin çok uzun zamandan beri sürdüğünü belirtti.

Bu noktada Brejnev açıkça kayıt tutulmasının tamamlandığına karar verdi. Sanki profesörler arasında geçen soyut bir tartışmaymış gibi, "tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun hakkındaki en ciddi tartışmayı" yaptığımızı düşünüyordu. Nixon'ın sözlerinden yola çıkan Brejnev, ABD'nin makul bir çözüm -karşı çıkılmayacak bir teklif- arayışına girmeye hazır olduğu sonucunu çıkardığını söyledi. Araya giren Kosigin, Vietnam'a askeri teçhizat taşıyan tek bir geminin bile gitmediğini söyledi; "sadece un ve gıda maddesi, kesinlikle silah ve cephane yok." Böyle bir ifade, Moskova'nın Hanoi üzerinde baskı kurmaya çalıştığını gösteriyor olabilir veya Kuzey Vietnam'ın tüm limanlarına zaten mayın döşendiğinden hiçbir anlama da gelmeyebilirdi.

Sovyet liderlerinin toplantıda kullandıkları kaba üslup dışında şöyle bir gerçek vardı; zirve sırasında Vietnam meselesini ikinci derecede öneme sahip bir mesele olarak görüyorlardı. Sovyet liderler, Vietnam konusuna bundan önce sadece bir defa değinmişlerdi; Brejnev, Nixon'a 25 Ocak'taki teklifimizde ifade ettiğimiz gibi Thieu'yu yeni seçimlerden bir ay önce değil de iki ay önce istifa ettirip ettiremeyeceğimizi sorup bu doğrultuda yeni bir teklifle gelip gelemeyeceğimizi sordu. Nixon, Hanoi'nin diğer şartlarımızı kabul etmesi durumunda böyle bir teklifte bulunabileceğimizi ima etti.

Sovyet liderler Vietnam'la ilgili görüşlerini üç saat boyunca dile getirdiklerinde artık kır evine akşam çökmüş ve saat 23.00 olmuştu. Sonuç itibarıyla ortama nasıl birkaç saat önce bir husumet havası hakimken şimdi ise aniden samimiyet hâkim olmuştu. İkinci katın neredeyse tamamını kapladığı anlaşılan yemek odasına doğru üst kata çıkarken Sovyetler bize eşlik etti. Saat epeyce geç olmasına rağmen yine de dört çeşit yemek servis edildi; öncesinde ise her zaman olduğu gibi ara sıcaklardan oluşan bir açık büfe vardı.

Birçok defa bu tür etkinliklerde gayet neşeli olan Brejnev, şu anda alışılmadık bir biçimde içine kapanıktı; belki de artık yorgun düşmüştü. Akşam yemeğinin başlamasının hemen ardından kadeh kaldırmaya başlayan Kosigin, konuklarının mümkün olduğunca çok Sovyet konyağından içmelerini istiyordu. Kendisi ise yemek sırasında her Amerikalı misafir için en az iki bardak konyak içti. Lord ve Negroponte'nin her kadeh kaldırıldığında bardaklarını tamamen boşaltmadığını fark eden Kosigin, Amerikan tarafının en genç iki üyesinin içki içme kapasiteleriyle dalga geçti. Yemekte bulunan herkes önemli meseleleri konuşmaktan imtina etmişti. Ara sıra zoraki de olsa herkes birbiriyle şakalaşıp anekdotlar anlatıyordu. Sanki Vietnam'la ilgili tartışmadan önce ulaşılan ve şu andan itibaren zirvenin geri kalan kısmında da sürecek olan bu güzel kişisel ilişkileri yeniden canlandırma konusunda karşılıklı bir zımni anlaşma var gibiydi. Ruslar, Baykal Gölü'nün muazzam büyüklüğünden, güzelliğinden ve her şeyden önce temiz oluşundan romantik ve gururlu bir şekilde bahsederlerdi. Brejnev, Nixon'ın bir konuşmasında çevre sorununun küresel doğasına dikkat çekmeye çalışırken yanlışlıkla Baykal Gölü'nün temiz olmadığı şeklindeki yorumuna serzenişte bulundu.

Brejnev, Büyük Göllerin çok kirli olduğunu ancak Baykal Gölü'nün olmadığını söyledi. Nixon'ın sözlerinin muhtemelen Dr. Kissinger tarafından kaleme alındığını söyledi; suçluydum ve sürgüne gönderilmeliydim. Nixon, Sibirya'yı önerdi. Brejnev, muhteşemliğini doğrudan görebileyim diye Baykal Gölü'nü teklif etti. İnsanları Sibirya'ya göndermek, en azından masanın Sovyet tarafında, gürültülü bir kahkahaya yol açmıştı.

Fakat Brejnev, geç saate rağmen Gromiko ve başka bir üst düzey Sovyet yetkilisinin SALT müzakerelerine devam etmemiz için Moskova'da beni beklediklerini söylediğinde masaya tekrardan ciddi bir hava hâkim olmuştu. Konvoyla yolculuk, hidrofil botla gezinti, sert geçen Vietnam tartışması ve ağır bir yemekten sonra yorulmak bilmez Gromiko liderliğindeki zinde bir Sovyet ekiple bir araya gelmeye hiç istekli değildim. Gece yarısını çoktan geçmiş olmasına rağmen herhangi bir acısı ya da ağrısı olmayan Nixon, beni hazır hale getirdi. Dolayısıyla saat 01.00 civarında başlaması düşünülen bu ciddi görüşmelere katılmam gerekiyordu. Kosigin, başarısız olursam Baykal Gölü'nün sürgünüm için gayet iyi bir yer olacağını söyledi. Sarhoş bir diplomatın içtiği kadehlerin sayısını belli etmemek için beni galeyana getirdiğini söyledim. Sovyetler beklenmedik bir şekilde şartlarımızı kabul etmedikçe bu gece toplantısını ağırdan almaya karar verdim.

Beş saat içinde keyifli bir ortamdan ciddi bir münakaşaya ve oradan da tekrar hoş sohbete geri dönmüştük. Sovyet liderler, şen şakrak bir şekilde bize aşağıya kadar eşlik ettiler. Gizli Servis'in neredeyse buradan duyulabilir rahatlama seslerinden sonra Sovyet motosikletlerinin eşliğinde küçük bir Amerikan konvoyuyla kır evinden yola koyulduk. Başkan ile birlikte Kremlin'e geri döndük. Başkan yatmak için sabırsızlanabilirken ben ise zinde bir Sovyet müzakere ekibiyle bir araya gelmeyi dört gözle bekliyordum.

SALT Müzakereleri Tamamlanıyor

Brejnev ve Nixon, 23 Mayıs'ta SALT'a ilişkin görüşmelerini tamamlayarak Gromiko'yla benim ertesi sabah bu işe devam etmek için buluşmamız gerektiğini öne sürmüşlerdi; sonuç itibarıyla Gromiko görüşmeye gelmedi. Hiç şaşılacak bir durum değildi. Anlaşılan Sovyet

müzakerecileri, düşünceleri birdenbire değişebilen Genel Sekreterlerinin ileri sürdüğü farklı tavizlerden sonra yeniden bir araya gelmek zorunda kalmışlardı. Gerard Smith, Brejnev'i yanlış anladığımızı düşünüyordu. Sovyet meslektaşları, Brejnev'i doğru bir şekilde anlamış olabileceğimizden korkmuş olabilirlerdi. Sovyetler parti yönetim kurulu için toplanırken, SALT müzakereleri yaklaşık otuz saat sürüncemede kaldı. Bu süre, kır evindeki görüşmeden sonra 25 Mayıs sabahı erken saatlerde toplantıya gönderildiğim zaman başlamıştı.

SALT müzakerelerine verilen bu ara, Smith'in tavsiyesine kulak verme fırsatı sağlamıştı bize. Fakat böyle bir durum vakit alabilirdi çünkü Helsinki ile olan iletişimimiz şaşırtıcı derecede ağır işliyordu. Tüm Başkanlık gezilerinde olduğu gibi, Beyaz Saray iletişim merkezi, Başkanla birlikte hareket ediyordu ve şu anda da bu merkez Kremlin'deydi. Dışişleri Bakanlığı iletişim merkezi ise Rossiya Oteli'nde Rogers'ın yanına kurulmuştu. Herkesin bilgilendirilmesinin gecikmesi, fiziksel düzenlemelerin doğasında vardı; aynı belgeleri tüm üst düzey yöneticilere göndermek neredeyse imkânsızdı. Helsinki'den gelen normal haberleşme telgrafları, Dışişleri Bakanlığı kanallarından Washington'a giderken bir nüshası da Moskova'daki büyükelçiliğe gönderiliyordu. Ardından Rossiya Oteli'ne yönlendirilen bu mesajlar, Dışişleri Sekretaryası tarafından diğer çok sayıdaki "tuhaf" telgraflarla birleştirilip NSC'nin Kremlin'deki ofisine gönderiliyordu. Bu evraklar, okunması gereken dosyalara yerleştirildikten sonra NSC personeli de bunları toplantılar ve diğer işlerini arasında inceliyordu. Gelen belgeler içinde büyük önem teşkil edenler ise Başkan'a sunulmak üzere özet haline getiriliyordu.

Daha hassas mesajlar söz konusu olduğunda ise Smith bu mesajları bana göndermek için Washington'daki Beyaz Saray Durum Odası aracılığıyla arka kanalı kullanabiliyordu. Durum Odası, Smith'ten gelen mesajları özel güvenlik kısıtlamaları doğrultusunda Kremlin'de bulunan Beyaz Saray iletişim odasına yeniden iletmek zorunda kaldığından saatler sürebilecek gecikmeler yaşanabiliyordu. Helsinki'ye açık bir telefon hattı da vardı ama bu hatta önem teşkil eden konuşmalar yapılamazdı. Birkaç kilometre ileride bulunan elçilikte güvenli bir telefon hattı vardı.

Geriye dönüp bakıldığında, her iki heyeti de Moskova'ya çağır-

mak ve zirveyle eş zamanlı çalışmalarına bizim yanımızda devam etmelerini sağlamak daha iyi olabilirdi. Bu konudaki övgüleri kimin alacağına dair Nixon'ın hislerine gelince, böyle bir teklifte bulunsam bile Başkan'ın bunu kabul edeceğinden şüpheliydim. Gösterişten ve nihai müzakereyi kontrol etme arzusundan etkilenmediğimden değil de böyle bir fikri öne sürmediğim için hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Yıllarca sebatkâr ve dirayetli bir şekilde gösterdiği gayretleri doruk noktasına ulaştığında heyetin bu aşamada dışlanması kolayca anlaşılacağı üzere sinir bozucuydu. Ayrıcalıklı olduklarını düşündükleri bir sürecin dışında bırakılan müzakerecilerin, muhtemelen görüşmeleri kendileri yürütürken olduğundan daha katı bir tutum takınmalarının bedelini ödemiştik. (Biz Moskova'ya gidene kadar, heyet neredeyse her zaman Beyaz Saray'dan "daha yumuşak" bir tavır takınmıştı ki böyle bir durum denizaşırı müzakereciler için oldukça sıradandı.)

Dolayısıyla Smith'in füze rampalarının boyutlarıyla SLBM'lere yönelik tepkisi de bu şekilde ortaya çıkmıştı. Smith, Brejnev'in rampaların boyutlarındaki "önemli" değişikliği nasıl tanımlayacağımızla ilgili aritmetiğimize füze hacmini de dahil etme fikrini birleştirmenin harika bir tasarı olacağını düşündü:

> Eğer Moskova'dayken [bana telgraf çekmişti], (a) ICBM rampalarının boyutunda veya (b) her iki tarafça şu anda kullanılmakta olan en büyük ve hafif ICBM'nin dışındaki ICBM'lerin hacminde önemli bir artış olmayacağı ve "önemli" ifadesini daha sonra %10 ila 15'ten fazla olmayacak şekilde tanımlanacağı konusunda anlaşmaya varabilirseniz büyük bir ilerleme kaydetmiş oluruz.

Smith, SLBM'ler hakkında pek açık konuşmamıştı. Anlaşmanın başlangıcından itibaren eski füzelerin zorunlu olarak yenileriyle değiştirilmesinde ısrar etmişti. Limit sayıyı hesaplamak için belirgin bir yöntem sunmamıştı; karar vermeden önce bir süre daha düşünmek istediği belliydi. Smith, denizaltılar konusunda uygun bir anlaşma yapamadığımız takdirde saldırıların dondurulmasını ICBM'lerle sınırlamamız gerektiğini öne sürmüştü. Smith'in telgrafının son cümlesi, Başkan'ın danışmanlarının, daha alt kademede yer alan önemli kişilerin görüşlerini Başkan'a iletmeyerek baskın çıkmaları konusunda üzün süredir devam etmekte olan çekinceyi -şayet yanlış yönlendirilmemişse- ve bu doğrultuda ortaya çıkabilecek hayal kırıklıklarını

yansıtıyordu: "Bu hususları Başkan'ın kendisine aktaracağınıza inanıyorum." Tüm bu hususlar, Smith'ten gelen diğer tüm arka kanal mesajları gibi, bize ulaşır ulaşmaz Başkan'a iletiliyordu.

Dolayısıyla kır evinden Kremlin'e dönerken arabanın arka koltuğunda Nixon'la ben, bize o sırada ulaşan her belgeyi ve mesajı gözden geçiriyorduk. Füze rampalarının boyutları konusunun Başkanlık kararı için henüz hazır olduğunu düşünmüyordum. Önce Sovyetlerin Brejnev'in önerilerini ne kadar değiştirip değiştirmeyeceklerini görmemiz gerekiyordu; eğer değiştirirlerse, %10 ila 15 anlamına gelen "önemli" ifadesinin üzerinde mutabık kalınan bir tanımı dayatmalıydık; heyetin ileri sürdüğü gibi tek taraflı bir açıklamanın bence kabul edilmesi mümkün değildi. Fakat Sovyetler, Helsinki'deki tutumlarını devam ettirmede kararlı olduklarını gösterirlerse o zaman Başkan'ın da bu duruma dahil olması gerekirdi.

SLBM'ler söz konusu olduğunda durum daha da farklıydı. En fazla sayıda olmak koşuluyla eski Sovyet füzelerinin sökülmesinin bizim çıkarımıza olduğu konusunda herhangi bir anlaşmazlık yoktu. Ama yine de müzakere pozisyonumuz doğrultusunda ortaya çıkan gerçekleri de göz ardı edemezdik. Smith'in önerdiği gibi SLBM'leri anlaşma dışında tutarsak, (Sovyetlerin son beş yıldır devam etmekte olan programları doğrultusunda her yıl inşası süren sekiz denizaltıya olanak sağlayacak) anlaşma kapsamında izin verilenden en az 200 adet daha fazla modern SLBM üretme konusunda Sovyetlere fırsat vermiş olurduk. Buna ek olarak, 209 adet eski ICBM'leri ile doksan adet eski SLBM'lerinin tamamını da muhafaza edebileceklerdi. Zorlu bir tavır takınmak yeterince kolaydı. Asıl sorulması gereken soru şuydu; Moskova'daki sonuç ne olursa olsun, önerilen anlaşma beş yıl boyunca geçerliliğini koruduğu sürece Kuvvet Komutanlarımız herhangi bir yeni Amerikan denizaltı inşa programına karşı çıktığında, SLBM'lerin sayısı dondurulmazken ve Sovyetlere de bu arada 500'e kadar ek füze hakkı tanınırken nasıl daha iyi durumda olabilecektik.

Sovyetlerin gerçekte kaç tane denizaltıya sahip olduğu konusunda mutabık kalmanın imkânsız olduğu bu sayı oyunundan kaçınmak için bir denizaltının aslında "yapım aşamasında" olduğu hakkındaki gerçeklerin bilinememesi sonucunda ortaya çıkan tartışmalar ile D ve Y sınıflarında kaç adet denizaltı yönündeki anlaşmazlık göz önün-

de bulundurulduğunda yakın çalışma ekibimle birlikte farklı bir yaklaşım geliştirdik. Sökülmesini istediğimiz Sovyet füzeleri arasındaki önceliklerimizi belirledik ve ardından bu sayısı müsaade edilen toplam sayı olan 950'den çıkardık. Daha sonra da denizaltıların sayısından ziyade füzelerin sayısıyla ilgili "limit sayıyı" öne sürebilecektik. En acil önceliğimiz, "zemini sertleştirilmiş" füze rampalarında bulunan yetmiş adet eski SS-7 ICBM'lerdi. Ağır taşıma kapasiteleri olan bu füzelerin rampaları da pek hasar görmezdi; eğer sökülmeseler di sonunda modernize edilebilir ve Sovyetlerin füze ve rampa sayılarına önemli ölçüde katkıda bulunabilirlerdi. Bir sonraki önceliğimiz, "yumuşak zeminli" fırlatma rampalarında bulunan yaklaşık 135 adet SS-7 ve SS-8 ICBM'lerdi. Hassasiyetleri nedeniyle ilk darbe olarak kullanılan bu füzeler oldukça tehlikeliydi ve taşıma kapasitelerinin ağır olması onlara önemli bir imha potansiyeli veriyordu. Üçüncü önceliğimiz, H sınıfı denizaltılarda bulunan ve sayısı yaklaşık otuz olan füzelerdi. Menzilleri (1500 km) nispeten kısaydı ancak H sınıfı denizaltılar nükleerdi ve bu nedenle uzun sürebilecek operasyonlarda kullanılabiliyordu.

İmha açısından en düşük önceliğimiz, eski G sınıfı denizaltılarda bulunan altmış füzeydi. Menzilleri kısaydı (500 ila 1100 km); G sınıfı denizaltılar dizel motorlu ve gürültülüydü ve pek fazla dayanıklı bir denizaltı değildi. 1500 ICBM ve yaklaşık 1000 modern SLBM'ye sahip bir ülkenin, füzeleri ateşlemeden önce yüzeye çıkması gerektiği için kolaylıkla tespit edilebilen denizaltılara sahip olması imkânsızdı çünkü bu denizaltılar Atlantik boyunca altmış adet kısa menzilli füze taşıyamazdı. Aslında 1966'dan beri hiçbir G sınıfı denizaltı kıyılarımızın açığında faaliyet göstermemişti.

Kremlin'e geri dönerken Nixon'ın görüşüne sunduğum öneriye göre, limit sayıyı 740 adet "modern" SLBM'de tutmamız gerekiyordu ki bu doğrultuda Sovyetler de eski füzelerini yenileriyle değiştirme işlemine başlamak durumunda kalacaklardı. Böyle bir öneri, eğer üzerinde mutabık kalınan toplam 950 adet SLBM'ye ulaşmak istiyorlarsa Sovyetleri tüm eski ICBM'lerini parçalarına ayırmaya mecbur bırakacaktı. Ardından 740 olan limit sayının H sınıfı denizaltılarda bulunan otuz füzenin tamamını içermesi gerektiği konusundaki ısrarımızı dile getirecektik; bu durumda Sovyetlere bunları daha ye-

nileriyle değiştirme veya 950 olan üst sınıra dahil edip etmeme seçeneği sunulacaktı. G sınıfı denizaltılarla ilgili elimizden geleni yapardık fakat Başkan'a daha sonraki kararlar için tekrar kendisine başvurabileceğimizi ifade ettim. Nixon, bu yaklaşımı düşüneceğini ve Gromiko ile Dışişleri Bakanlığı'nda yapılması planlanan görüşmeye gitmemden önce bana haber vereceğini söyledi.

Kremlin'deki NSC ofisine döndüğümde, yurt içindeki dayanağımızın dağılma tehlikesi altında kaldığını fark ettim. 24 Mayıs'ta büyük bir sızıntının kendisine ulaştığı düşünülen *New York Times*'tan Bernard Gwertzman, Helsinki ve Moskova'da tartışılmakta olan temel rakamları kamuoyuna sunmuştu. Bir anda kızılca kıyamet koptu. Senatör Goldwater ve Senatör Jackson, endişelerini dile getirerek büyük tepki vermişlerdi. Uzakta muhafazakâr bir isyan belirmişti. Sayısal üstünlük konusunda Sovyetlere "taviz verdiğimiz" yönündeki asılsız haber ilk defa ortaya çıkmıştı. Haig, Kuvvet Komutanlarının huzursuz olmaya başladığını bildirdi; Moskova'ya doğru yola çıkmamızdan önce onayladıkları ve acil önlem alınması gereken konulara ilişkin verdikleri tavsiyeler doğrultusundaki tutumlarından vazgeçmeye çok yakınlardı.

Sayısal açıdan "taviz verildiği" konusundaki argüman, ya bir yanlış anlamadan ya da demagojiden kaynaklanıyordu. Sayısal eşitsizlik, ilk etapta seleflerimizin Sovyet birikimlerine karşılık olarak füze fırlatıcılarının sayısının arttırılmasından ziyade, MIRV'ler aracılığıyla savaş başlıklarımızın arttırılması yönünde alınan karardan kaynaklanmıştı. Johnson yönetiminin stratejik bir "garantili imha" doktrini vardı. Karşı kuvvet ilkesinden vazgeçmenin, sanayi ve sivil iş gücüne vereceği zararı temel alan programımız hesaplanmıştı. Sovyetlerin hesaplamaları tamamen doğru olmadığı ve MIRV'lerden de yoksun oldukları sürece -ki bizim ICBM'lerimiz oldukça dayanıklıydı- stratejik kapasitemiz Sovyetlerin gücünün boyutu karşısında etkisiz kalamazdı; bu nedenle Sovyetlerin 1960'lı yıllardaki birikimleri sırasında füzelerimize takviye yapmamıştık. MIRV'ler bile Sovyetlerin füze programına bir yanıt olmaktan ziyade ABM'lerine karşı bir hamle olarak geliştirilmişti. Bunun üzerine mevcut denizaltılarımızdan daha fazlasını inşa etmek yerine yeni bir denizaltı programı olan Trident üzerinde yoğunlaşmaya karar verdik. Yeni silahlar geliş-

tirmek altı ila dokuz yıl sürdüğü için Nixon yönetimi 70'lerin başlarında ciddi sıkıntıdaydı; Kongre'nin her yıl yeni stratejik programlara karşı çıkması ve yönetim tarafından asgari düzeyin çok daha altında öne sürülen savunma bütçesini bile kesmesi işleri daha da kötüleştirmişti. Saldırı amaçlı silahlarının dondurulması ilk olarak 1970 yazında Savunma Bakan Yardımcısı Packard tarafından mevcut sayısal boşluğun bizim aleyhimize artmasını önlemek için ileri sürülmüştü. Stratejik dengeyi tekrar sağlamamıza fırsat tanıması için Bakan Laird, 18 Ocak 1972 tarihli bilgi notunda aynı öneride tekrar bulunmuştu. Herhangi bir itiraz olmaksızın bu teklifin Mayıs 1971'den bu yana müzakerelerde ele alındığı herkesçe biliniyordu. Müzakerelerden şu anda vazgeçmemiz durumunda ise bu sayısal uçurum daha da büyüyebilirdi. Yakında anlaşmaya varılması, Sovyetlerin füze sayılarını azaltmalarına sebebiyet verecekti. Geliştirmekte olduğumuz hiçbir program beş yıllık dondurmadan etkilenmeyecekti. Bu şekilde devam etmekten başka çaremiz yoktu.

Bunlar, kır evinden döndükten sabah saat 01.00 civarında masaj masasında uzanan Nixon'a bahsettiğim hususlardı. Ağrıyan sırtları tedavi etmede ve gerginlik belirtilerini hafifletmedeki sihri nedeniyle Başkan'ın beraberindekiler arasında en değerli kişilerden biri olan Dr. Kenneth Riland'a sırtını tedavi ettiriyordu. Nixon'ın babbler'ı kullanmak istememesi nedeniyle açıklamalarım hatırı sayılır derecede laf kalabalığı içeriyordu çünkü Sovyetlerin bizi dinlediğinden emindik. Baştan savma laflarımın pek çok kişiyi kandırdığından şüpheliydim. Her halükârda böyle bir durum Sovyet liderlerinin yurt içindeki muhalefetin esnekliğimizi sınırladığını fark etmelerine zarar veremezdi. (Keşke böyle bir sınırlama Hanoi'deki düşmanlarımız için de eşit derecede belirgin olsaydı!)

Masaj masasında yarı çıplak yatan Nixon, şimdiye kadar verdiği en cesur kararlarından birini daha verdi. Ana dayanağı olarak gördüğü sağın desteğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına rağmen bir SALT müzakerecisinin Başkan'a müzakerelerden denizaltı sayısının sınırlarını kaldırmasını önermesi ve Genelkurmay Başkanlığı'nın da bu konudaki tereddüdü üzerine Nixon büyük bir kararlılıkla, -kır evindeki meşakkatli geçen Vietnam oturumunun ardındanana hatlarıyla belirttiğim hususlar doğrultusunda ilerlememi emret-

ti. Bildiği kadarıyla, hem ICBM'lerin hem de SLBM'lerin dondurulmasına ilişkin yaklaşımı hiç kimse desteklemiyordu. Yine de önceden kararlaştırılan konumlarının ötesine geçmeye kalkışmaları durumunda Pentagon'un itirazlarını görmezden gelmemi ve Smith'e taviz vermememi söyledi. Başkan'ın yurt içindeki siyasetten etkilenmeyeceğini ve Sovyetler ne kadar bastırırsa bastırsın benim önerdiğimden fazlasını yapmayacağını biliyordum. Nixon, kesinlikle kahramanca olmayan bir pozisyondan kahramanca bir pozisyona geçmişti.

Dışişleri Bakanlığı'na gitmeden önce Haig'e, Başkan'ın kararını içeren bir telgraf çektim. Haig'in görevi sadece endişelerimizi iletmek değil, aynı zamanda destek aramaktı. Bu süreçte, Kuvvet Komutanları ve Savunma Bakan Yardımcısı Rush'a, Smith'in SLBM'leri anlaşmadan çıkarma önerisi hakkındaki görüşlerini sorması gerekecekti.

Sonunda hazır bir şekilde Gromiko ile saat 01.15'te Sovyet Dışişleri Bakanlığı'nın olduğu, köhnemiş bir zenginlik içinde, Stalinist tarzda yapılmış, düğün pastası gibi gökdelende bir araya geldik. Gromiko'nun yanında kişiyi toplantıda bulunan tüm Amerikalılar ilk defa görüyorlardı. Gelen kişi, Bakanlar Konseyi Başkan Yardımcısı L. V. Smirnov olarak tanıtılmıştı. Brejnev yemekte ondan bahsetmişti ama yine de tam olarak kim olduğunu bilmiyordum. Tüm savunma sanayilerinden sorumlu bir Parti-Devlet örgütü olan Sovyet Askeri-Sanayi Komisyonu'nun başkanlığını yürüttüğünü anlamamız için mesai arkadaşlarım Sonnenfeldt ve Hyland ile bilgi alışverişinde bulunmamız gerekmişti.

Smirnov inatçı, iri yapılı ve zeki biriydi; kendisine yalnızca yukarıdan emir geldiği takdirde sınırlı öz denetim kaynaklarını bu kadar ciddi şekilde zorlayabileceğini açıkça ifade etmişti. Sovyetlerin güvenlikle ilgili düşünceleri göz önüne alındığında, Smirnov'un çok sayıda yabancıyla bir araya geldiğini hiç sanmıyorum. Doğal olarak potansiyel düşmanlarla da asla pazarlık yapmamış olduğuna da emindim. İlk başta benim şakalaşma tarzım onu çileden çıkarmıştı; bu durumun, Smirnov'un olayın ciddiyetiyle ilgili imajıyla tutarsız olduğu aşikârdı. Sovyet silahlarının özelliklerini açıklamaya başladığımda, Smirnov'un öfkesi çılgınlığa dönüşmüştü. Bir kapitalistin, Sovyet silah programını bu kadar çok detaylı bilebilmesi konusunda dehşete düşüp düşmediği veya Sovyet sisteminin, muhtemelen Gromiko

da dahil olmak üzere onun mesai arkadaşları olan kendi görevlilerinden bile başarıyla sakladığını, benden öğrenip öğrenmediği belli değildi. Sebep ne olursa olsun, Smirnov o kadar sinirlenmişti ki Gromiko onu odadan çıkarıp sakinleştirmek zorunda kalmıştı. Toplantı yeniden başladığında -ki bu arada saat 02.30 olmuştu- başka bir taşkınlık ve ara verme ihtiyacı ortaya çıkarana dek kaldığım yerden devam ettim. Yine de kültürel şok atlatıldıktan sonra Smirnov ve ben çok iyi anlaştık. Smirnov'un, şu ana kadar muhatap olduğum en yetenekli ve zeki Sovyet liderlerinden biri olduğunu fark ettim. Gösterişin diplomasi için bir ön koşul olmadığını anlar anlamaz tuhaf bir mizah anlayışı sergilemeye başlamıştı.

O gece geç saatlerde yapılan toplantıda, Smirnov'un silahlar hakkında her şeyi ama diplomasi hakkında çok az şey bildiğini görmüştük; henüz Politbüro üyesi olmayan Gromiko'da ise durum tam tersiydi. Gromiko'nun yeteneği diplomasi alanındaydı; silah sistemi hakkında söyledikleri ise basit düzeyde kalıyordu. Sovyetlerin resmi pozisyonunu öne sürebilirdi ama bu konuda müzakere edemezdi; bu görevin Smirnov'la bana kalması gerekiyordu. Smirnov ile benim aramdaki meseleler ne zaman kontrolden çıkmaya başlarsa Gromiko ortalığı yatıştırıcı sesler çıkartarak kendisini alışılmadık bir konumda buluyordu.

Başlangıç olarak, Gromiko kendi standartlarına göre bile asık suratlı biriydi. Çünkü Brejnev'in önceki gün Nixon ile yaptığı görüşmede öne sürdüğü neredeyse her şeyi geri alma gibi sancılı bir görev üstlenmişti. Çeşitli konular hakkında iddia edilen gidişatı özetleyen belgeleri elden ele dolaştırarak durumu ustalıkla idare etti ki bu konuların tümü Brejnev'in tutumuyla çelişiyordu. Brejnev'in söylediği benzetmeler ve karşılaştırmalardan kaçınıp olası bir anlaşmazlığın ortaya çıkarılma görevini bana bırakmıştı. Belgelerin birinde ABM sahaları arasındaki mesafenin 1300 kilometre olacağı ifade ediliyordu. Başka bir belgede ise füze rampalarının boyutlarında "önemli" değişiklik yapılmasının önüne geçiliyor fakat ne füzelerin hacminden bahsediliyor ne de "önemli" ifadesi tanımlanıyordu. SLBM'ler hakkında ise limit sayı olarak Gromiko, bana, Sovyetlerin kırk sekiz modern denizaltının kabul edilmesi yönündeki standart tutumunu açıkladı. Farklılıkları görünce hemen Gromiko'nun yetenekleri-

ni sınamak istedim; Gromiko'yu sözünden döndürme ihtimalim, -ki Sovyetlerin silah programının gerçekleri göz önüne alındığında böyle bir şey mümkün değildi- onu savunmaya geçirip bu genel yorgunluk halimde ciddi bir müzakereden kaçınmam için vaktimi yeterince boşa harcamama olanak sağlaması ihtimalinden daha azdı. Mevcut durumu açıklığa kavuşturacak sorular sorarak ve Genel Sekreter'in açıklamasının nihai olmadığı yönündeki şaşkınlığımı ve sinirimi göstererek Sovyetlere tutumları hakkında değişikliğe gittikleri için iğneleyici laflar sarf ettim. Bütün bunlar toplantının yarısından fazlasını almış ve Sovyetlerin bize bir şeyler borçlu olduğu ilkesini ortaya koymuştu.

Gromiko'nun formülasyonları, gelenekselliğe bir dönüş niteliğindeydi. Daha önce de belirttiğim gibi, ABM sahaları arasındaki 200 kilometrelik fark önemli değildi; eninde sonunda bunu kabul edecektim fakat mütekabiliyet iddiasında bulunmadan da olmazdı. Füze rampalarının boyutları ile ilgili olarak, heyetimizin bağlayıcılığı olmayan tek taraflı açıklamasını karşılıklı ve bağlayıcılığı olan bir ifadeye dönüştürmeye kararlıydım. Yine de en büyük endişem, SLBM'lerin dondurulmasının bir parçası olarak Sovyetlerin mümkün olan en fazla sayıda fırlatıcıyı sökmelerini sağlamaktı.

Bunu başarmak için elimde iki koz vardı. Birincisi, Brejnev'in söyledikleriyle Gromiko'nun şimdi öne sürdükleri arasındaki tutarsızlıktı. İkincisi ise Brejnev, cuma akşamı kır evinde SALT Anlaşması'nı imzalamaya istekli olduğunu belirtmiş (şu ana kadar sadece otuz altı saat geçmişti) ve tüm Sovyet yetkililerinin de bunu kesin bir talimat olarak alacağı belliydi. SALT konusunda baskı altında olan Nixon değil, Brejnev'di. Kendi isteğiyle belirlediği süre bir kenara bırakılsa bile, Kuzey Vietnam'ın bombalanmasına ve limanlarına mayın döşenmesine rağmen zirvenin yapılmasını uygun bulmuştu. Şelest'i Politbüro'dan tasfiye etmişti. Zaferini sadece Moskova'ya gelerek ilan eden Nixon'dan çok daha fazlasına, özellikle de başarıya ihtiyacı vardı. Tıpkı Pekin'de olduğu gibi, kimin sinirlerinin daha güçlü olduğunu test etmek için müzakere sürecini yavaşlattım. (Her halükârda Nixon, bana düşüncesini söylediği için elim güçlüydü; eğer gerçekten de kastettiği gibiyse SALT Anlaşması olmadan Moskova'dan hemen ayrılmaya hazırdı.)

Sabah saat 03.00 civarı, ciddi müzakereler için zaman kalmadığı için 740 SLBM rampasından oluşan limit sayımızdan bahsederek teklifimizi ana hatlarıyla öne sürdüm. Smirnov üçüncü kez köpürmeden önce, heyetimizin ABM sahaları arasındaki mesafeyi 1300 kilometre olarak kabul ettiğini doğrulayarak Sovyetlerin öne geçmesine izin verdim. İnsaflı bir şekilde davranan Gromiko, soğuk bir edayla saatin çok erken ya da çok geç olduğunu söyleyerek toplantıya son vermek istedi. Kalan anlaşmazlıkları çözmek için altı saat sonra tekrar bir araya gelmek üzere toplantıyı bitirdik.

Kremlin'e döndüğümde sabah saat 04.00 civarıydı. İlkbaharın sonlarında o kuzey enleminde, güneşin ilk ışıkları Kremlin'in altın rengindeki kubbelerine, koyu sarı duvarlarına ve kırmızı tuğlalı mazgallarına düşüyordu. Tam altımda hiç kimsenin manzarasını kesemeyecek şekilde tüm dinginliğiyle Büyük Rusya platosuyla birleşen Moskova uzanıyordu. Sabahın erken saatlerindeki sessizlikte; devlet adamlarına has, o bitmek bilmeyen muhtemel mücadeleyi çekilir kılan ve ender rastlanan umut dolu anlardan birine kapılarak Kremlin'in uçsuz bucaksız boş meydanlarında yürüyüşe çıktım. Sovyetlerle henüz mutabık kalmamış olsak da toplantının havası Nixon'ın tasvip ettiği ana esaslar dahilinde müzakere ederek anlaşmaya varabileceğimizi göstermişti. Tüm insanlığa nefes aldıracak bir olaya dahil olma fırsatı elimize geçmişti ve biraz da şansla herkesi daha huzurlu bir geleceğe götürebilecek bir süreci başlatmıştık.

Fakat bu aşırı duygusallığa kapılmadan önce yine de önümüzde zorlu bir müzakere süreci bulunuyordu. Saat 10.00 olmasına rağmen Gromiko hala ortada yoktu. Dobrinin'in söylediğine göre, Sovyet liderleri SALT konusundaki tutumlarını bir kez daha gözden geçiriyorlarmış. Brejnev o öğleden sonra oldukça şık olan Azize Katerina Salonu'nda ekonomi üzerine yapılan genel toplantıya gelmedi. Ekonomi, Nixon'ın pek sevmediği bir alandı. Sovyet tarafına başkanlık eden Kosigin analitik ve titiz biriydi; bu özellikler genellemelere bağlı kalan Amerikalılar için söylenebileceğinden daha fazlası anlamına geliyordu. Brejnev'in, Sovyetlerin SALT'a ilişkin konumları üzerinde çalıştığı belliydi.

Yakın çalışma ekibim ve ben rakamlarla ilgili çeşitli kombinasyonlar üzerinde harıl harıl çalışıyorduk; permütasyonlar hiç bitmeyecek gibi görünse de Sovyetlerin azami sayıda füzeyi parçalarına ayır-

mayı garanti altına almak zorundaydık. Denizaltıların limit sayısıyla ilgili bu oyun -kaç adet eski denizaltının yenileriyle değiştirileceği ve bu denizaltılarda bulunan on iki ve on altı fırlatma tüpünden oluşan çeşitli kombinasyonlarla farklı rakamlara ne zaman ulaşılacağı konusunda- sarı bloknotlarımızda sayfalarca süren hesaplamalar yapmamıza neden olmuştu. Bu hesaplamaları, oturumlar arasında tasarlıyor, toplantılar sırasında hızlıca kâğıda döküyor ve ardından da yazdıklarımızdan vazgeçiyorduk. Sovyetlerin altmış iki denizaltıda 950 SLBM seviyesine nasıl ulaşabileceklerini asla anlayamadık.* Muhtemelen bu hesaplamayı, denizaltılarının bazılarında on iki fırlatma tüpü rağmen, çoğunda on altı fırlatma tüpü olduğunu varsaymışlardı.

SALT görüşmeleri -her zaman olduğu gibi yarım saat önceden haber vermek koşuluyla- saat 17.20'de Azize Katerina Salonu'nda yeniden başladı. Biz zaten hazırlıklıydık ve gördüğümüz kadarıyla Sovyetler de hazırlıklıydı. Sovyet tarafını Smirnov, Gromiko, Dobrinin ve Georgi Korniyenko (Dışişleri Bakanlığı ABD Masası Amiri) temsil ediyordu. ABD tarafı ise ben, Sonnenfeldt, Hyland ve Rodman'dan oluşuyordu. Her iki heyetin de Nixon'ın onuruna verilecek bale gösterisine gitmesi planlanmıştı. Sovyet tarafında ne Gromiko ne de Dobrinin bu merasim görevinden kaçabilirdi; dolayısıyla müzakere için bir saatimiz vardı. Tartışma hareketli geçmişti; ne şakalaşmaya ne de şekli tavırlara zaman vardı. Washington ve Helsinki arasında bir gün boyunca devam eden sancılı iletişimden sonra füze rampalarının boyutlarındaki değişiklik yapılmasının yasaklanmasının Minuteman III programımızla uyumlu olduğu sonucuna varılmıştı. Ama daha önce de dediğim gibi artık çok geçti. Sadece "önemli" değişiklikleri kabul etmeyen Gromiko, Helsinki'deki heyetimizin konumunu bize bir "taviz olarak sundu; Sovyetler ayrıca ABD'nin "önemli" ifadesine ilişkin tek taraflı yorumuna da dikkat çekmeye hazırdı. "Önemli" ifadesinin karşılıklı olarak %15'i geçmeyecek şekilde kabul edilmesi gerektiğinde ısrar ettim. Gromiko ve Smirnov bu konuyu düşüneceklerini söylediler.

Daha sonra eski füzelerin sökülmesini hesaplamak için limit sayıyla ilgili çözüme kavuşmamış soruna döndük. Denizaltılardan ziya-

* Örneğin, bu hesaplamalardan bazıları şaşırtıcı sonuçlar ortaya koymuştu: 34 adet Y sınıfı denizaltı x 16 füze = 544 ve 28 adet D sınıfı denizaltı x 12 füze = 336 olmak üzere toplamda 880; bu sayıya H-sınıfı denizaltında bulunan 30 füze de eklenince 910 oluyordu.

de füze rampaları açısından ifade etmek için önceki gece öne sürdüğüm teklifi Smirnov kabul etti. Fakat Sovyetlerin sahip olduğunu iddia ettiği kırk sekiz denizaltıyı on altı (bir denizaltıdaki fırlatma tüpleri sayısı) ile çarparak füze rampasına dönüştürdü. Böylece Sovyetler, füze limit sayısı için 768'i öne sürüp eski denizaltılarda bulunan füzeleri bu sayıya dahil etmedi. Sovyetlerin, her birinde yalnızca on iki füze bulunan çok sayıda D sınıfı denizaltıları olduğunu bildiğimiz için Smirnov'un söyledikleri çok saçmaydı. Aramızda geçen kısa bir konuşmanın ardından şöyle dedim: "Aritmetikten anlarım. Aritmetik zor değil, siyaset zor." Smirnov, limit sayı olarak 740'ı kabul etti.

Geriye yalnızca bu sayıya hangi SLBM'lerin dahil edilip edilmeyeceği kalmıştı. Hem H hem de G sınıfı denizaltılarda bulunan füzelerin bu sayıya dahil olması yönündeki önerimi duyunca çılgına dönen Smirnov, ateşlemeden önce yüzeye çıkması gereken dizel motorlu denizaltılarda 500 ila 1100 kilometrelik menzile sahip altmış füzenin bu sayıya dahil olma fikrinin bir şaka olduğunu dile getirdi. Belki de Sovyetlerin devasa SS-9'larını G sınıfı denizaltılara yerleştirmeleri gerektiğini söyleyerek ortamı rahatlatmaya çalıştım, dolayısıyla iki sorunumuz da tek seferde çözülmüş olacaktı. Smirnov şakayı anlamıştı (böyle bir şey denizaltıları batırırdı) fakat yeni bir fikir ortaya attığımı düşünen Gromiko, "Lütfen açık olun" dedi. Smirnov ve ben, kendi tartışmamıza devam edebilmemiz için tekrar işe koyulduk. Sonunda saat 18.30 civarında Smirnov, bana, H sınıfı denizaltılarla ilgili tam olarak ne demek istediğimi sordu çünkü bu, bir Sovyet ismi değil, Amerikan ismiydi. Ona, her biri üç füze taşıyan eski nükleer denizaltılara bu ismi verdiğimizi söyledim. Smirnov masumane bir şekilde, bunları her zaman limit sayıya dahil ettiğini söyledi; bu noktayı şimdiye kadar ne ben ne de Helsinki'deki müzakerecilerimiz anlayabilmişti. Böylece H sınıfı denizaltılar da toplama dahil edildi. Sovyetler şimdi, taşıma kapasitesi ağır olan tüm eski ICBM'lerin sökülmesi de dahil olmak üzere 950 adet modern SLBM üzerinde mutabık kalınan sayıya ulaşmak için toplamda 240 eski füzeyi parçalarına ayırmak zorunda kalacaklardı. (Ya da otuz adet H-sınıfı füzeyi ellerinde tutabilirdi ve bu durumda sadece 920 adet modern SLBM'ye sahip olurlardı; aslında yaptıkları şey tam olarak buydu.)

Artık anlaşmanın tamamlanmasıyla aramızda sadece iki sorun

kalmıştı: G sınıfı denizaltılardaki füzeler ve füze rampalarının modernizasyonu hakkında ne yapılacağı. Bale gösterisinden sonra yeniden bir araya gelmeye karar verdik.

Bolşoy balesi, Kuğu Gölü'nü her zamanki akrobatik, nispeten gösterişli tarzında sahneledi. Gösterinin perdeleri arasında VIP odalarının birinde Başkanlık ekibine akşam yemeği servis edildi. Ev sahipliği görevini Kosigin ve Podgorni üstlenmişti; Parti Genel Sekreteri olan Brejnev bu tür resmi etkinliklerden uzak dururdu. Ayrıca muhtemelen Smirnov ile SALT görüşmelerini gözden geçiriyordu. Üçüncü perde başlamadan hemen önce ışıklar sönmeye başlarken seyirciler arasında bulunan İtalyan bir gazetecinin eşi, Nixon'a, Vietnam karşıtı slogan attı. Moskova için hiç duyulmamış bir olaydı. Podgorni hemen ışıkları tekrar yaktırdı ve seyircilerin alkışları arasında Nixon'la beraber bulundukları locada ayağa kalktılar. Cesurca bir hareketti.

Gösteriden sonra Nixon'a, G-sınıfı denizaltılardaki altmış eski füze meselesi üzerinde uzlaşıma varabilirsek anlaşmanın çok da uzakta olmadığını ifade ettim. Mesai arkadaşlarımla beraber akşam oturumunda ileri sürmek istediğimiz olası bir çözüm bulmuştuk. Arayı bulmaya çalışıyorduk. Modernize edilmedikleri takdirde, G-sınıfı denizaltılarda bulunan altmış adet eski füzenin toplam sayıya dahil olması konusunda ısrarda bulunmayacaktık fakat hâlihazırda G-sınıfı denizaltılardaki mevcut füzeler, yeni denizaltılardaki füzelerle "değiştirilemeyecekti". Bunun iki amacı vardı: 950 olan tavanın altında kalmak için Sovyetler, nükleer denizaltılarda bulunan ICBM'leri ve füzeleri parçalarına ayırmak zorunda kalacaklardı ve modern füzeleri bu sayıya dahil etmeden dizel motorlu denizaltılara yerleştiremiyorlardı; bu türdeki denizaltıların tespiti nispeten kolay olduğundan ve görev yerinde kalmaları kısa sürdüğünden böyle bir şey pek mümkün görünmüyordu. Nixon bu görüşe olumlu bakmıştı.

İki müzakere ekibi saat 23.30'da Azize Katerina Salonu'nda tekrar bir araya geldi. İlk gündemimiz, SLBM'lerle ilgili limit sayının belirlenmesiydi. Sovyetlerin limit sayı olarak 740 adet füzeye razı olduklarını ve bu sayıya H-sınıfı denizaltılarda bulunan otuz füzeyi de dahil edeceklerini anladığımı teyit ettim. Sovyet tarafı bunu doğrulayınca, G sınıfı denizaltılarda bulunan füzeler meselesini tekrar gün-

deme getirdim. Smirnov, Sovyetlerin temel önerimizi kabul ettiklerini ve sürekli çok da önem teşkil etmeyen yeni hususları dile getirerek anlaşmayı geciktirdiğimizi ifade etti. Sovyetlere, Haig'den gelen telgrafı okudum; buna göre, Savunma Bakanlığı ve Kuvvet Komutanları, 950 olan Sovyet SLBM'lerinin sayısına G, H ve Y sınıfı denizaltılarda bulunan füzelerin de dahil edilmesi gerektiğini belirtmişlerdi.* Ayrıca Washington da tıpkı Smith'in daha önce önerdiği şekilde, ICBM'lerle sınırlı tutulacak bir dondurmayı kabul etmemişti. Washington, SLBM'lerin sayısının serbest bırakılacağı bir anlaşmaya asla yanaşmazdı. Ortama ayak uydurmaya başlayan Smirnov, kendisinde birtakım şaşırtıcı telgraflar olduğunu ve bir sonraki toplantıya bunları getireceğini söyledi (muhtemelen dedikleri doğruydu). Gromiko, Sovyetlerin taviz verme sınırına ulaştıklarını iddia etti; daha fazla taviz vermeleri mümkün değildi.

Ben yine de uzlaşıma varmak için kendi teklifimizi öne sürdüm. Sovyetler, bu konuda herhangi bir talimat almadığından tekrar füze rampalarının boyutlarıyla ilgili konuşmaya başladık. Sovyetler, Helsinki'de henüz tam karara bağlanmamış anlaşmanın arkasında duruyordu; buna göre füze rampalarının boyutlarındaki "önemli" artışın yasaklanmasını kabul etmiyorlardı. ABD, "önemli" ifadesinin tanımı hakkında kendi tek taraflı açıklamasını öne sürebilirdi fakat böyle bir açıklama Sovyetleri elbette ilgilendirmezdi. Sovyetlerin, amaçlarıyla örtüştüğü zaman Başkan'ın ifade ettiklerinin aksini söyleyen heyetten artık alıntı yapmamaları gerektiğini açıkça belirttim; Başkan, emrindekilerin kararlarını geçersiz kılma hakkına sahipti. Füze rampalarının boyutlarına ilişkin "önemli" ifadesinin kaldırılmasını ancak bunun ne anlama geldiği konusunda mutabık kaldığımız takdirde kabul ederdik. Gromiko, Sovyetlerin rampa boyutları ve G sınıfı denizaltılar konusu hakkındaki düşüncelerimizi değerlendirmek için üst düzey bir toplantı yapmaları gerektiğini öne sürdü. Dolayısıyla yarın akşam (cuma) anlaşmanın imzalanamayacağını belirttim ama Brejnev'in aklındaki bu değildi. Gromiko tamam dedi. Başkan, Leningrad'a gideceği için anlaşma cumartesi günü de imzalanamaya-

* Kuvvet Komutanlarının bu tutumu aslında Sovyetlerin altmış adet olan kısa menzilli G sınıfı füzeleri yenileriyle değiştirmelerini ve taşıma kapasite ağırlığı fazla olan yetmiş ICBM'yi rampalarda tutmalarını mümkün kılacaktı. Böyle bir teklif, Başkan'ın onay verdiği ödün göz önüne alındığında bizim için pek uygun değildi.

caktı. Tabii ki tüm sorunların o zamandan önce çözüme kavuşması şartıyla anlaşmanın imzalanmasını şimdilik 28 Mayıs Pazar akşamına bıraktık. Toplantı sona erdiğinde saat 00.32 idi.

Nixon'a sadece Sovyetlerin bizi kurtarabileceği bir çıkmaza girdiğimizi söyledim. Daha fazla taviz veremezdik. Cuma gecesi imza töreni yapılamazdı; eğer her şey yolunda giderse tören pazar günü yapılacaktı. Hayal kırıklığına uğrayan Nixon hiç itiraz etmedi. SALT Anlaşması'nın imza töreninin, televizyondan Sovyet halkına sesleneceği konuşmasını gölgede bırakabileceğini mırıldandı çünkü Başkan konuşmasını pazar akşamı yapacaktı. Tedirgin olsa da bu yolda ilerlemeye kararlıydı.

Olayların birbirini izleyeceği sırayı akılda tutmak önemliydi çünkü eleştirmenler daha sonra kişinin kendi kendine bir son tarih belirlemesinin müzakereleri aceleye getirdiğini ileri süreceklerdi. Aslında biz bu konuda kesinlikle bir son tarih belirlememiştik; Sovyetler üzerinde baskı kurmak için Brejnev'in belirlediği son tarihten faydalanmıştık; hatta imza törenini bile kırk sekiz saat ertelemeyi önermiştik. Perşembe gecesi toplantı bittiğinde, müzakerenin sonucu Sovyetlerin kararına bağlıydı; tavizlerimizin sınırına ulaştığımız konusunda artık hiç şüphem kalmamıştı. Bu tavizler, tüm pratik amaçlar için Helsinki heyetinin tutumuyla veya (füze rampalarının boyutlarında olduğu gibi) bir ilerleme kaydetmeyle aynıydı.* Daha sonra Sovyetlerin söylediklerimizi kabul etmedikleri için tartışmaya yol açan konulardan hiçbiri -biri hariç tüm durumlarda haksız yere- Moskova'da müzakere edilmedi.

Amerikan zirve ekibinin elinden geleni yaptıklarının son noktasına ulaşmıştık; artık yapılacak tek şey cuma günü yapılacak Sovyet üst düzey toplantısının sonucunu beklemekti. Sovyetlerin "son" teklifimizi kabul edeceğinden oldukça emindim. Yaklaşık üç yıldır devam etmekte olan müzakerelerin sadece füze rampalarının boyutla-

* Helsinki'deki heyet, "yapım aşamasında" ifadesini yeniden tanımlayarak hemen hemen aynı pratik sonuca ulaşacak farklı bir SLBM formülü üzerinde çalışıyordu. Geçici Anlaşma, "hafif" ICBM rampalarının "ağır ICBM'lere" yönelik rampalara dönüştürülmesini yasakladığından heyet, "ağır ICBM"nin üzerinde mutabık kalınacak bir tanıma ulaşmaya çalışıyordu. Sovyetler bizimle aynı fikirde olmadığında, heyetimiz bizim tercih ettiğimiz tanımı ve Sovyet tarafının "bu görüşe gereken önemi vereceği" yönündeki beklentimizi ortaya koyacak tek taraflı bir açıklama yapma konusunda yetkili kılındı. Böylesine tek taraflı bir açıklamanın kısıtlayıcı etkisini gözümüzde büyütmüştük. (Bkz. 15 Haziran 1972 tarihli Kongre brifingim.)

rı (kendi tereddütleri bunun zor bir karar olduğunu göstermişti) ve G sınıfı dizelli denizaltılarda bulunan füzelerin yenileriyle değiştirilmesiyle (yapılan her analiz, modernize etmenin de bir anlam ifade etmediğini göstermişti) ilgili meseleler nedeniyle heba olmasına izin veremezlerdi.

Bu nedenle Haig'e gönderdiğim telgrafta Genelkurmay Başkanlığı'nın uzlaşma konusundaki tutumunu öğrenmesini istedim. Telgrafta, gerekçelerimiz açık ve kesin bir dille ifade ediliyordu. Teklifimizi özetledikten sonra şu hususlara değindim:

> Başkan, 500 kilometre menzile sahip 60 civarı SLBM'nin imzalanmaya hazır bir anlaşmanın önünde engel teşkil etmesini hiç istemiyor. Çünkü ICBM ve SLBM'lerin sayısı söz konusu olduğunda bu anlaşma Sovyetlerin füze sayısına üst sınır getiriyor. Füzelerin sayısı dondurulmadığı takdirde Sovyetler beş yıllık bir süre içinde bu sayıyı rahatlıkla aşabilirler; bu anlaşmanın neticesinde sökülecek olan 240 füze rampasından bahsetmeye bile gerek yok.
>
> Şu an itibarıyla formüle edilen temel rakamdan, Sovyetlerin Y sınıfı denizaltılarında bulunan füzelerinin sayısını da 710'a düşürmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Sovyetler izin verilen toplama ulaşmak için tüm H sınıfı denizaltılarda bulunanlar da dahil olmak üzere 240 füze rampasını sökmek zorunda kalacak.

Kuvvet Komutanlarından gelen cevap, tipik bir Pentagon siyasetiydi. Pentagon önerimizi kabul ediyordu (ki Moskova'ya gitmeden önce Kuvvet Komutanlarının hâlihazırda onayladığı teklifte sadece küçük bir değişiklik yapmıştık). Fakat bunun karşılığında Kuvvet Komutanlarının bir isteği vardı. Başkanın, "devam eden saldırı programlarımızın hızlanmasının yanı sıra mevcut sistemlerde iyileştirmelerin sağlanması için gerekli eylem" taahhüdünde bulunması gerekiyordu. Kuvvet Komutanlarının istediğini biz zaten yapacaktık. İlk başta füzelerin dondurulmasını öne sürmemizin bir nedeni buydu. Fakat Kuvvet Komutanlarının argümanında mantık hatası da yok değildi: Stratejik programlarımızın hızlanması konusundaki ısrarlarının nedeni, Sovyetlerin on yılı aşan birikimlerine değil, dizel motorlu denizaltılarda bulunan ve asgari menzile sahip olan eski füzelerine dayanıyordu. Şayet Sovyetler bu durumun farkına varsaydı, stratejik programlarımızı hızlandırmama yönündeki taahhü-

dümüz karşılığında altmış adet G-sınıfı füzesini sökebilirlerdi. (Biz de buna pekâlâ karşı çıkardık ama yine de Kongre'nin büyük desteğine ihtiyacımız olurdu.)

Helsinki'den gelen çatırdamalar dışında görünüşe bakılırsa yurt içindeki tabanımız sağlama alındığından biz de Sovyetlerin görüşmelerinin sonucunu beklemeye karar verdik. Fakat Smith, kendisinden bir şeyler sakladığımızı düşünüyor gibiydi. (Aslında öğrendiklerimizi hemen aktarıyorduk. Karar vermek için acele etmeyen Sovyetlerdi.) Bu durum aramızda gergin bir mesaj alışverişine yol açtı. İlk başta benim G-sınıfı formülümü kabul eden Smith sonradan fikrini değiştirmiş ve Sovyetlerin "hiçbir çaba sarf etmeden" bu denizaltıların bakımını yapabileceklerini dile getirmişti. Bunun böyle olacağına ikna olmuştum; belki de haksız yere Smith'in kendi müzakeresi olarak buna bakması için birden fazla nedeni var iken sonuca varmaktan bu kadar uzak kalmanın hayal kırıklığını asla yaşamamalıydı. Yine de incinmiş hislerin acısının dinmesi için bir süre daha beklemek zorunda olduğumuz bu aşamada, sert bir cevap gönderdim:

> Toplam Sovyet gücünün %3'ünden daha azı olan ve füze ateşlemek için yüzeye çıkmak zorundaki dizel motorlu denizaltıların, modernizasyonu yasaklanmış 500-1100 km menzilli 60 füze ile serbestçe dolaşacağını nasıl anlatabileceğinizi açıklayabilir misiniz? Yapacağımız şeyden vaz mı geçiyoruz? Buna karşılık Sovyetlerin SLBM'leri için bir tavan olur, G sınıfı modernizasyonunun yasaklanmasıyla karşı karşıya kalır ve 240 füze rampasını kaybeder. Sovyetlerin anlaşmaya varmaması durumunda G'ler, H'ler, fazladan 240 rampa ve çok daha büyük sayıda SLBM ile karşı karşıya kaldığımızda güvenliğimizi nasıl arttırabileceğimizi birinin bana açıklamasını istiyorum.

Sovyetlerin kararı şaşırtıcı bir hızla gelmişti. Saat 10.00 civarı Kremlin'deki odama uğrayan Dobrinin, Politbüro'nun saat 08.00'den beri toplantıda olduğunu ve daha ne kadar süreceğini bilmediğini söyledi. Saat 11.00'de Gromiko ve Smirnov'un benimle Azize Katerina Salonu'nda acilen buluşmak istedikleri haberi geldi. Saat 11.15'te bir araya geldik. Sözü fazla uzatmadan Gromiko, sadece G-sınıfı ve füze rampalarının boyutlarıyla ilgili önerimizi kabul etmekle kalmayıp aynı zamanda bu konudaki açık ve kesin ifademize de razı olmuştu. Sovyetler "önemli" ifadesinin müşterek bir şekilde belirlenmesini kabul etmişti.

Gromiko daha sonra tıpkı başlangıçta planlandığı üzere o akşam imza töreninin yapılması konusunda ısrar ederek bizi daha da şaşırttı. Sovyetlerin bu kadar aceleci davranmalarının sebebini bugün bile anlamış değilim. Bunun sebebi, Sovyet müzakerecilerinin tipik özelliklerinden kaynaklanmış olabilirdi. Çünkü ne kadar pazarlık yapmış olurlarsa olsunlar, bir kez anlaşmaya vardıklarında, tüm uğraşlarının sonuçlarının bir son dakika kazasına kurban gideceği veya esrarengiz kapitalistlerin oyununa gelebilecekleri için paniğe kapılmış görünürlerdi. Belki de yurt içinde karşı karşıya olduğumuz baskıları ikna edici bir biçimde o kadar güzel gözler önüne serdim ki öngörülemeyen bir engelin sancılı bir şekilde geçen tüm bu ayarlamaları ortadan kaldıracağından korktular. Belki de Washington'a yaptığımız telefon görüşmelerini analiz etmişlerdi. Tavizlerin çoğunu vermek onlar için hâlihazırda yeterince zordu; son dakikada başarısızlığa uğramaları aşağılayıcı olurdu. Muhtemelen Sovyetler, haftanın başlarında imza töreninin cuma günü olması için itibarını riske atan Brejnev'i memnun etmek istemişti.

Sovyetlerin gerekçeleri ne olursa olsun, onları geri çeviremezdik. Sonuçta, bizim ifadelerimizle öne sürmüş olduğumuz önerilerimizi kabul etmişlerdi. Şu an için mevcut olan tek engel, iki maddeye ilişkin (geri kalanlar tamamlanmıştı) nihai taslağın aceleye getirilmiş (ki bu maddelerden birini bizim heyetimiz ileri sürmüştü) ve duygusal açıdan yıpranmış egoların Helsinki'den Moskova'ya kadar her yere yayılmış olmasıydı. Saat 11.30'da Başkan'ın onayını almak için toplantıya ara verilmesini istedim. Saat 11.47'de geri dönüp Gromiko'ya devam edebileceğimizi söyledim. İkimiz birlikte metinleri dikkatlice inceledik.

Helsinki'de bulunan heyetlerimize aynı direktiflerin gönderilmesi konusunda hemfikir olduk; her iki tarafın da direktifleri aynı olacağından bazı hususların açıklığa kavuşturulmasında hiç zaman kaybedilmeyecekti. Sonnenfeldt ve Korniyenko bu hususları Gromiko'yla benim onayımıza sunmak için hemen işe koyuldu. Zirvenin artık tarihe geçmesi garanti altına alınmıştı: Daha önce hiçbir zaman Sovyet ve Amerikalı müzakerecilere aynı direktifler gönderilmemişti.

Dolayısıyla dış politikayla ilgili sarf edilen tüm büyük çabaların sonucunda her yeri bir dinginlik duygusu sardı. "Bunun iki ülke ara-

sındaki ilişkiler açısından son derece önemli bir dönüm noktası olduğunu düşünüyorum" dedim. "Ayrıca siz beylerle birlikte çalışma fırsatı bulmaktan da gurur duydum."

Abartılardan pek hoşlanmayan Gromiko, Rusça cevap verdi: "İşleri yürütme şeklinizden memnun kaldığımız için biz de size karşılık vermeye çalıştık. Üzerinde çalıştığımız konular oldukça zor ve hassastı; uzman heyetler bu ağustos itibarıyla neredeyse üç yıldır gayret göstermekteler. Gerçekten de sonu güzel bitti; tam bir dönüm noktası." Rusça konuşmasını bitiren Gromiko hemen ardından İngilizce şaka yaptı: "Bu durumdan son derece memnunuz; hatta yüzde on beşten de fazla."

Böylece SALT I müzakereleri sona erdi.

Ama emeğimizin karşılığını henüz almamıştık. Tıpkı Çin'de olduğu gibi yine idari uygulamalarımızın bedelini ödedik ve kendi müzakerelerinin tamamlanmasından sonra dışlanan ekibi yatıştırmaya çalıştık. Moskova'da, Hangzhou'da olduğumuzdan daha başarılı değildik. Gerilimin bir kısmı teknik arızalardan kaynaklanmıştı. Gromiko ve ben, heyetlerimize aynı direktifleri vermek için öğle saatlerinde bir araya geldiğimizde, Sonnenfeldt'ten Smith'i açık hattan arayıp direktiflerin gelmek üzere olduğunu söylemesini istedim. Yalnızca iki konu ve belki de beş ila on cümle kaldığından, heyetlerin çalışmalarını tamamlayıp hemen ardından Amerikan uçağıyla saat 20.30'da gerçekleşecek imza töreni için Moskova'ya gelebileceklerini düşündük. Heyetimizin uçağının içten yanmalı motorları olduğunu ve bu nedenle Moskova'ya varmasının iki buçuk saat süreceğini bilmiyorduk. Direktiflerin Beyaz Saray Durum Odası'na yönlendirilmesi nedeniyle haberleşmedeki gecikmeyi de hesaplayamamıştık; Durum Odası'ndaki karışıklıktan dolayı bizim yolladığımız mesajlara öncelik verilememesi, işleri daha da kötüleştirmişti. Sonuç olarak, Sovyetlerin direktifleri Helsinki'ye kırk dakika içinde ulaşırken, iki saat geçmesine rağmen bizim direktifler hâlâ ulaşmamıştı. Tamamen harekete geçmiş olan Smith, Sonnenfeldt'in direktiflerin aynı olduğuna dair güvence vermesine rağmen haklı olarak Sovyetlerin metninin üzerinde çalışmak istememişti. Yine de güvenliğin riske edilmesine rağmen sürekli devam eden telefon görüşmelerinden (Sovyetler ve biz anlaştığımızdan beri bunda bir sakınca yoktu) ve iletişimin artık hallolma-

sından sonra iki heyet de işe koyulup ortaklaşa bir belge hazırladı ve Moskova'ya gidecek Amerikan heyetinin uçağına yetiştirildi. Ortaya çıkan belge, yıllar boyu süren o üstün gayreti taçlandırır nitelikteydi.

Bu arada, hem heyetimizin imza törenine katılabilmesi hem de Smith'in akşam saat 22.00'de planlanan basın brifingine iştirak edebilmesi için töreni saat 23.00'e erteledik. Nixon'ın Brejnev ve diğer Sovyet liderler için vereceği yemek, bu boşluğu doldurmak için bir saat uzatıldı. Bu arada yemek uzun zaman önce o akşam için planlanmıştı.

Ne yazık ki Smith ve mesai arkadaşları havaalanına vardıklarında, başka bir tatsız durum hâlihazırda gergin olan sinirleri daha da yıpratmıştı. Onları alsın diye elçilik arabalarını göndermiştik. Fakat bazı nedenlerden dolayı arabaların uçak pistine girişlerine izin verilmemişti. Bu durum ister Sovyetlerin kasıtlı bir hamlesi olsun ister sıradan bir görevlinin inatçılığı nedeniyle yerel kuralların uygulanması olsun -ki ikincisinden şüpheleniyordum- böylesine gurur verici bir başarıya yaptığı büyük katkıdan sonra hiçbir Amerikalının kendisini karşılamaya gelmemesi Smith'i haklı çıkarıyordu. (Tabii ki Moskova'da bulunan tüm üst düzey Amerikalılar, Nixon'ın Brejnev için verdiği yemekteydi ki netice itibarıyla nahoş bir durum ortaya çıkmıştı.) Amerikan arabalarını artık beklemek istemeyen Smith, Sovyet meslektaşı Semenov'dan yardım istedi. Smith, brifingde bana katılmak için büyükelçiliğimize gitmek istediyse de Sovyet sürücü onu Kremlin'e götürdü. Üstelik Smith'in brifing notları, büyükelçiliğe doğru gitmekte olan başka bir arabadaki mesai arkadaşındaydı. Kremlin'de hiç hareket yoktu çünkü Amerikan ekibinin çoğu büyükelçimizin ikametgâhı olan Spazo Evi'ne gitmişti. Akşam yemeği bitmek üzereydi ve hemen ardından brifing başlayacaktı. Smith'i beklemek için brifingin başlama saatini biraz ertelettim; bu arada ona ne olduğunu da merak ediyordum. Smith sadece brifingde bana katılmakla kalmayacaktı, imza töreni için gereken resmi belgeler de onun yanındaydı (en azından ben öyle olduğunu düşünüyordum).

Kremlin'de, yakın çalışma ekibimden Peter Rodman resmi bir Sovyet aracı tedarik edip Smith'i büyükelçiliğe götürdü. En sonunda bu anlaşmazlık nedeniyle çileden çıkma noktasına gelen Smith ortada belirdi; gerçi haksız da değildi. Bugün bile olanların kasıtlı olmadığını, sadece birçok aksiliğin peş peşe gelmesinden kaynaklandığı-

nı ona anlatamıyorum. Zirve için bir araya gelenler de bu gecikmeden dolayı en az Smith kadar gergindi. Gerçekten de beceriksizliğin kurbanı olmuştu fakat kabul edilmelidir ki Nixon yönetiminin idari uygulamaları, genellikle tesadüfen, bazen de kasıtlı olarak, saygın ve becerikli kişilere bu tür küçük düşürücü hareketlerde bulunma eğilimindeydi. Smith'in daha iyisini hak ettiğine dair hiç şüphe yoktu.

Smith'in bu durumunu ifade ettikten sonra hoşnutsuzluğunun yüzünden anlaşıldığını söylemek zorundayım. İncinmiş gururu ve öfkesi o kadar belliydi ki brifingi neredeyse savaş alanına çevirecekti. Brifing, Spazo Evi'nin yanında bulunan büyükelçiliğin kafeteryasında gerçekleşti. Brifinge başladığımda Smith çoğu kişinin duyabileceği bir fısıltıyla anlaşmanın tam olarak neyi içerdiğini bilmediğini söyledi. Bu durumun basına güven telkin etmesi pek olası değildi; bu nedenle sunumumu yarıda kesip Smith'i teskin etmek için onu antreye götürdüm. Bu işi zorlukla hallettikten sonra sunuma kaldığım yerden devam ederek anlaşmanın genel ilkelerini açıkladım. Sonra heyecanı eksik bir destek ile Smith, ayrıntılı hassaslıkla oluşturulmuş anlaşma hükümlerinin kısa bir analiziyle devam etti. İmza törenine geçilmeden önce sadece bir-iki soruya yetecek kadar zaman vardı. Tanıdığım en yetenekli gazetecilerden biri olan *New York Times*'tan Max Frankel, basın daha fazla soru sormazsa ve muhaliflerin kesinlikle üstüne düşeceği belirsizlikleri gidermezse, anlaşmanın bir halkla ilişkiler skandalına dönüşeceğini bize söylemek zorunda hissettiğini vurguladı.

İmza töreni gayet sorunsuz geçti ve Sovyet katılımcılar yine salona yapılan günlük yarışı kazandılar. Smith oteline döndü; ben, Kremlin'deki ikametgâhıma gittim; ekibimiz de kutlama yapmak için dağıldı. Resmi ekibimiz içinde yalnızca daha fazla gerginliğe yol açabilecek başka bir toplantı daha yapılmasının hiçbir anlamı yoktu.

Gece yarısından epey sonra arayan Ziegler, Frankel'in haklı olduğu sonucuna vardı. SALT haberi potansiyel olarak bir felaket meydana getirebilirdi. Anlaşmanın şartları çok teknikti, Amerikan heyetindeki gerginlikler su yüzüne çıkmıştı. Birkaç dakika sonra telefon eden Murrey Marder da aynı sonuca varmıştı. Gazeteciler, yaptıkları haberlere müdahil olmadıklarını iddia ediyorlar. Tamamen saçmalık. Onların mesleki mükemmellik ölçüsü, ne olursa olsun taraf-

sız kalmaktır. Ayrıca en iyi gazeteciler, SALT'a hararetle inanmıştı ve nükleer silahlanma yarışını altüst eden bir başlangıç yapıldığı zaman orada olmak istemişlerdi. Gerçeği gördükleri gibi yazarlardı fakat bu olayda bize bu gerçeği açıklamamız için her türlü fırsatı da vermişlerdi.

Haldeman, Ziegler'den aynı raporları almış ve onun aracılığıyla Nixon'a da bilgi verilmişti. Haldeman, anlaşmanın gerektiği gibi kabul edilmeyeceği konusunda neredeyse paniğe kapılmak üzereydi. Sağdaki seçmenlerinin başkaldırmasından korkan Nixon, Smith'in bu tavrında tıpkı kendisine kurulan Georgetown ve Doğu Yapılanması komplosunun bir örneğini görmüştü ki son derece haksızdı. Smith kötü muameleye maruz kalmıştı (daha sonra ise anlaşmayı tüm gayreti ve ustalığıyla savunmuştu). Bu nedenle Nixon ve Haldeman, anlaşmayı daha iyi bir bağlama oturtmak için tek başıma bir brifing daha vermemde ısrar ettiler.

Kırk dokuzuncu yaş günümün sabahı olan 27 Mayıs Cumartesi saat 01.00'de başlayan tuhaf basın toplantısının asıl nedeni buydu. Gezici basın mensuplarının karargâhı olan Intourist Oteli'nde bulunan Starry Sky adlı gece kulübünün sahnesinde durdum. Gece kulübü, "1935 klasiği Roseland Balo Salonu'na benziyor. Kissinger, diplomasinin Frank Sinatra'sı gibi, arada bir ayaklı mikrofonu tutarak dans pistinde ayakta duruyordu."[2] Üç gecedir devam eden toplantılardan sonra yorgunluktan neredeyse ölmek üzere bir halde bir saat boyunca ABM Antlaşması ve saldırıların dondurulmasıyla ilgili hükümleri açıkça ifade ettim, soruları yanıtladım ve süper güçlerin silahlanma yarışında ya bir dönüm noktasına ya da buna sebep olan başka bir itici güce, ya daha barışçıl bir uluslararası düzenin yükselişine ya da bir dizi yeni krizden önceki duraklama anına yol açacak karmaşık belgelerin öneminden bahsetmeye çalıştım.

Anlaşmanın şartları her iki tekamülle de uyumluydu. Bu şartlar ABM'nin konuşlandırılmasını donduruyordu. Her ne kadar teknolojik açıdan üstün olsak da Kongre bundan istifade etmemize müsaade etmiyordu. Tıpkı Vietnam'da olduğu gibi burada da aynı zaaftan sıkıntı çekmiştik. Ana programımızı gerçekleştirmek için yeterli desteğe sahiptik fakat bu programa karşı çıkanların oldukça güçlü olması programın gerçekleştirilmesine engel oluyordu. Dolayısıyla

pazarlık pozisyonumuz olması gerekenden daha zayıftı. Sovyetlerin saldırı silahlarını konuşlandırmasını dondurmak için iyi iş çıkarmıştık; fakat yine de bu dondurulma sayesinde silahlarının sayısında artışa gitme ihtimalleri de çok yüksekti. Sovyetler taşıma kapasite ağırlığı fazla olan 240 adet silahtan vazgeçip G sınıfı denizaltılarının her türlü modernizasyonunu da hesaba katmak zorunda kalmışlardı. Saldırıların dondurulduğu dönemde devreye sokabileceğimiz programımız olmadığı için böyle bir durum bizi hiç etkilemiyordu. Saldırı silahlarının tahdidi için savunma silahları tahdidinden vazgeçmiştik.

Sovyetlerin saldırı amaçlı kullandıkları silahlarının sayısına yetişmek istiyorsak anlaşmaya ihtiyacımız vardı. Fakat barış içinde bir arada yaşama olasılıklarını keşfetmek istiyorsak, SALT'a da ihtiyacımız vardı. Stratejik dengeyi korumak için tetikte olmalıydık. SALT bize, detantın bir taktik mi yoksa Sovyet politikasında yeni bir başlangıç mı olduğunu öğrenme fırsatı vermişti. Yalnızca Sovyetlerin stratejik programlarını devam ettirdiği bir durumda olmaktan kaçınmaya kararlıydık.* Fakat eşit şekilde olmak üzere karşılıklı tahdide ilişkin yolları da aramaya hazırdık. Nükleer çağın, güç dengesini geçersiz kıldığı yönündeki argümana katılmıyorduk. Fakat ülkenin güvenliğini tamamen nükleer bir cepheleşme politikasına bağlamanın mümkün olduğu savını da kabullenmiyorduk.

Bu düşünceler, bizi denge unsuru olarak hareket etmeye zorlamıştı. Sonuç olarak, silahların kontrolü için çok az ve savunma için çok fazla şey yaptığımız için liberallerden, müzakerelerde de gereğinden çok uzlaşmacı davrandığımız için muhafazakârlardan gelen ithamlar karşısında savunmasız kalmıştık. Peşinde olduğumuz şey hem gücümüzü hem de yeni bir uluslararası düzen arayışındaki seçeneklerimizi sürdürebileceğimiz bir politikaydı. Kendimizi barışa adadığımız bu dar yolda yürümeye hazırdık fakat bu arzumuzun da şantaj olarak bize karşı kullanılamayacağını da açıkça ifade etmiştik; bu yüzyılın her neslinde küresel çatışmalara neden olan yanlış hesaplamaları tekrar göze alamayacağımızın farkındaydık ama yine de Sovyet yayılmacılığına ve güç dengesine gelebilecek her türden saldırıya

* Washington'a döndükten sonra 2 Haziran'da Mel Laird ile bir görüşme yaptım ve şöyle dedim: "Bu dondurmadan istifade etmenin yolu onları yakalamamızdan geçmektedir. Eğer bunu yapamazsak, görevimizi sürdürmenin de bir anlamı yoktur." Laird söylediklerime tamamen katılmıştı.

da karşı koymaya daima hazırdık. Barışı korumak ve adaleti savunmak, mücadeleye başvurmadan kararlılığımızı sürdürmek, kışkırtıcı olmadan ihtiyatlı olmak, bundan böyle dış politika konusunda bizim sınavımız olacaktı. Moskova'daki o balo salonunun tuhaf ortamında tüm gece boyunca yorgunluktan bitap düşmüş muhabirlere bunları anlatmaya çalıştım.

Sonuçta SALT Anlaşması, Nixon'ın tüm eski düşmanları tarafından iyi karşılanmıştı; *Washington Post* ve *New York Times* bu durumu takdir edenlerin başında geliyordu. Fakat yine de anlaşmanın sözde "eşitsizliği" nedeniyle Nixon, geleneksel destekçilerinden bazıları tarafından saldırıya uğramıştı. Sayıların her geçen yıl bizim aleyhimize işlemesine rağmen anlaşma olmadığı zaman bile aramızdaki askeri denklem kabul edilebilir düzeydeydi. Fakat anlaşma yapılıp Sovyet birikimi anında durdurulduğunda ve bizim programlarımızda herhangi bir kısıtlamaya gidilmediğinde bile yine de yerden yere vurulmuştuk. Çok az eleştirmen Moskova brifinginde gündeme getirdiğim bir soruyu ele almıştı: Mesele, "anlaşmanın hangi durumu devam ettirdiği değil, hangi durumu engellediğiydi. Esas soru, dondurma olmadan bizim nerede olacağımız." Sovyetler saldırı kapasitelerinin arttırılmasından vazgeçiyordu; biz değil.

Üstesinden daha kolay gelebileceğimiz bir başka eleştiri daha vardı. Bazı anlayışlı gözlemciler, halkımızın sahte bir mutluluk yüzünden rehavete kapılıp savunma için gereken gayreti destekleyemeyeceğinden korkuyorlardı. İlk başta böyle bir durum söz konusu değildi. SALT'tan hemen sonraki yıl, Sovyetleri yakalamak için bir dizi yeni stratejik program başlattık: B-1 bombardıman uçağı, MX füzesi, kruz füzesi ve Trident denizaltı-füze sistemi. Nitekim senatörlerden biri, stratejik bütçemizde böylesine bir artışa yol açması durumunda mali olarak başka bir SALT Anlaşması'na paramızın yetmeyeceğini bana izah etti. Daha sonra Yürütme Organı'nın Kongre ile verdiği mücadelede Watergate skandalı nedeniyle geride kalması dış politikamızın büyük bir ivme kaybetmesine yol açtı.

Dolayısıyla bu yöndeki endişe hafife alınmamalıydı. Bir demokrasi, hem kararlılığı hem de umudu, hem metaneti hem de uzlaşımı bir arada götürebilir mi? Ne sevincin ne de uzlaşmazlığın aşırılıklarına mahkûm olduğumuz şeklindeki çaresizliği kabul edemem. Zirvenin

genel etkisini değerlendirirken bu soru hakkında daha fazla şey söyleyeceğim. Gerry Smith'in Moskova'daki makul görülebilir parlamasından sonra SALT Anlaşmalarının onaylanması için büyük bir azim ve beceriyle mücadele verdiğini burada bir defa daha dile getirerek kendisine şükranlarımı sunuyorum.

Gromiko ve Orta Doğu

SALT meselesinin çözüme kavuşmasının ardından zirveyle ilgili geride kalan tüm gerginlik de ortadan kalkmıştı. Sonrasında ortaya çıkan herhangi bir uluslararası sorunun çözüme kavuşturulması için pek fazla çaba sarf edilmesine gerek kalmamıştı. Aslında Nixon ile Sovyet troykası arasında Orta Doğu'yla ilgili yapılan tek konuşma, SALT anlaşmasının imzalanmasından önceki öğleden sonra gerçekleşmişti ve bu doğrultuda Sovyetlerin mevcut durumu bozmalarının önüne geçilip Sovyetler uzlaşmadan söz etmeye istekli olana kadar Orta Doğu'yu gözetim altında tutma yönündeki stratejimize bağlı kalacağımız garanti altına alınıyordu. Bu nedenle Nixon, bu tartışmayı her şeyden önce eyleme geçmeme olarak değerlendirmişti. Gromiko ve Kissinger'ın sonbaharda tekrar bir araya gelmelerini ve bu arada bizim de müzakereleri ilerletmek için bazı genel ilkeler üzerinde anlaşmaya varmamızı önerdi. (Nixon, tüm bunların, "karar verme aşamasına" hazırlık niteliğinde olmasını önerdiğinde ihtiyatlı Sukhodrev'e bile tercüme anlamında sorun çıkarmıştı. Çünkü Sukhodrev, Nixon'ın muhataplarının gözle görülür şaşkınlığı karşısında, bu ifadeyi gerçek anlamında düşünüp fındıkları toplama olarak yorumlamıştı.) Liderler de konuyla alakalı olarak bildirinin ele alınma görevini Gromiko'yla bana verdiler.

Gromiko ve ben, kelimenin tam manasıyla tartışmalarımızın son maddesi üzerinde çalışmak üzere Pazar öğleden sonra işe koyulduk (ertesi gün yola çıkacaktık). Sovyetler zor durumdaydı; aslında bizim tahmin ettiğimizden daha da zor bir durumdaydılar. Mısır, Moskova'nın anlaşmazlığı çözüme kavuşturmada hiç mesafe kat edememesi nedeniyle gittikçe huzursuz oluyordu. Fakat Kremlin'in kılı kırk yaran müzakere tarzı ve aşırı derecedeki katı tutumu, destekleyebileceğimiz açık ve kesin ifadeleri bulunan önermelerde bulunmalarına mâni oluyordu. Sovyetler, üç yıl boyunca aradaki farkı belirginleş-

tirmek için uğraştığımız ikilemi hiçbir zaman açıklığa kavuşturamamışlardı. Radikal Arap programını onayladıkları sürece, onlarla birlikte hareket etmemiz mümkün değildi. Biz olmadan ancak Sovyetlere bağımlı olan devletlerin kaybedeceği bir savaşla bu planda başarıya ulaşılabilirdi. Böylelikle Kremlin'in katı Orta Doğu politikası, Arap dünyasında vuku bulan olayları etkilemekte yetersiz kaldığını ve nüfuzunun giderek kaybolduğunu göstermişti.

Bize göre, Sovyetler kendi tavırlarını değiştirene ya da ılımlı Arap devletleri, ulaşılabilir aşamalar yoluyla ilerleme kaydetmeye dayalı bir çözüm için bize başvurana kadar mevcut durumun devam etmesi koşuluyla hedeflerimize ulaşabilirdik. Moskova'nın, tutumunu değiştirmeyeceği açıklığa kavuştuktan sonra bildiride ifade etmek üzere Orta Doğu konusunda mümkün olan en yumuşak formülasyonu aradım. Üstelik zirvenin zamanının bitiyor olması da bizim lehimizeydi; bildiri söz konusu olduğunda, pazarlık yapmaya hazırlanan taraf bildiğinden şaşmadığı sürece daha güçlü konuma geçer. Karşı taraf ise tüm uygulamayı mahvetmekle diğerini tehdit ederek hedeflerine ulaşabilir; böyle bir seçenek, SALT ile ilgili yapılan anlaşmalar ve "ABD-Sovyet İlişkilerinin Temel İlkeleri" nedeniyle hâlihazırda kabul görmeyecek bir seçenekti. Netice itibarıyla Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının arkasında duran ve iki tarafı da Orta Doğu'da barışı destekleyen taraflar olarak kayda geçiren anlamsız bir paragraf ortaya çıkmıştı. Bölgede "barışçıl bir çözüm" ve "askeri gerilimin düşürülmesi" çağrısında bulunan paragraf aslında mevcut durum üstü kapalı bir şekilde kabul ediyor ve sadece Kahire'de değil, Arap dünyasının diğer yerlerinde de tedirginliğe neden olmak durumunda kalıyordu. (Bildirinin Orta Doğu'yla ilgili kısmı, notlarda yer almaktadır.)[3] Sovyet liderlerinin neden Şanghay Bildirisinde belirgin biçimde ifade edilen "bizim tarafımız, sizin tarafınız" yerine üzerinde mutabık kalınan bir metne gidilmesi yolunu tercih ettikleriyle ilgili açıklama için otobiyografilerini beklememiz gerekecek." Ayrı bir metin, Sovyetlerin görüşlerini rahatlıkla ifade etmelerini mümkün kılabilir ve görüşlerine aykırı gelen hususlar ortaya çıktığı zaman bu sorumluluğu bize yükleyebilirlerdi. Muhtemelen Sovyet bürokrasisi geleneksel usule çok önem veriyorlardı ve Sovyet liderlerinin Çin'e duydukları nefret, Nixon'ın Pekin gezisiyle ilişkili bir modeli takip etmelerini engellemiş olabilirdi.

Gromiko, açıklanması pek de mümkün olmayan şekilde, geçen pazar günü Orta Doğu'da bir çözüme ilişkin "genel ilkeler" üzerinde anlaşmaya varmak için benimle dört saat geçirdi. Hâlihazırda yumuşak ifadelerle hazırlanmış bir bildirinin içine bir dizi belirgin ilke yerleştirmeye razı olacağımızı nereden bildiği anlaşılmamıştı. Her halükârda bildiriye olan tavrımızı belirleyen aynı strateji, ilkelere yönelik tavrımızı da ortaya koyacaktı. Aslına bakılırsa geciktirme taktiği uyguladım. Gromiko ne yaptığımı bilecek kadar tecrübeli bir diplomattı; kesinlikle baskıda bulunmuyordu; Sovyetlerin, Orta Doğu konusunda kriz çıkmasını istemedikleri belliydi. Netice itibarıyla aslında Birleşmiş Milletler'in hâlihazırdaki kararlarının ötesine geçmeyen veya yürürlüğe konduktan sonra müzakereler için geniş bir alan bırakacak kadar belirsiz olan bir dizi "ilke" üzerine yapılan geçici bir anlaşmaydı bu. (İlkelerle ilgili metin notlarda bulunmaktadır.)[4] Bu ilkelerin pratik sonuçları, çıkmazı daha da belirgin hale getiriyordu. Dobrinin ve benim, ABD'ye döndükten sonra bu ilkelerin üzerinden geçmemiz gerekecekti. Muhtemelen Sovyetler, bu ilkeleri kendilerine bağımlı olan Arap ülkelerine dayatmaya çalışmış ve istediği karşılığı görmemiş olsalar da asla baskıda bulunmamışlardı. Biz de baskıda bulunmamıştık. 1973 zirvesinde aynı sonuçsuzlukla bu ilkelerle tekrar karşılaştık.

Geciktirme taktiklerimin önündeki en ciddi engel kendi yakın çalışma ekibimden geldi. Gromiko ile buluşmamda işleri olabildiğince ağırdan almak için Gromiko'dan bazı ifadeleri defalarca tekrar etmesini istedim. Bu sayede söylediklerini "çok daha iyi anlayabilecektim." Bizim adımıza kayıtları tutan ve bu durumu kendisine güvenmediğim şeklinde algılayan Peter Rodman, Gromiko'nun teklifini duyar duymaz her dediğini harfi harfine yazar, tam metni her seferinde önüme sürer ve sürekli sözümü keserdi. Gromiko'nun listesinde yer alan yeni bir "ilkeye" ne zaman gelsek yanımda duran Peter'ı hafifçe dirseklesem de yine aynı şeyi yapmaya devam etti. Bu aşırı gayretinden dolayı Peter'a sonradan o kadar çok kızdım ki başka bir heyetin önünde Peter veya Winston Lord bir müzakere sırasında -ben istesem bile- bana asla hiçbir belge vermediler. Belgeyi gerçekten isteyip istemediğimi mi yoksa işleri ağırdan almak için bir bahane mi sunup sunmadığımdan asla emin olmadıklarını dile getirdiler. Bir ay sonra Çin'deyken Lord'dan bir belge istedim; belge kendisindeydi ama başka bir pot kırmayı göze alamadığından belgenin kendisinde olmadı-

ğını söylemişti. Dolayısıyla ben de belge olmadan gitmiştim. Peter ve Winston, bir şeyi gerçekten isteyip istemediğimi anlayabilmeleri için birtakım el işaretleri, şifreli sözcükler ve hatta bilgi kartları sistemi üzerinde çalışmamız için boş yere bana yalvarıp durmuşlardı. Daha sonraki yıllarda Lord ya da Rodman'dan ara sıra bir belge istediğimde ikisi de gülme krizine giriyordu; dolayısıyla o sırada herhangi bir devlet başkanı ya da Dışişleri Bakanı ile müzakere ederken iddia edildiğine göre sindirilmiş ekibimde tam bir disiplin sağlayamadığıma şahit olanlar şaşkına dönüyorlardı.

Anlaşılan zirve Sedat için bardağı taşıran son damla olmuştu. Altı hafta sonra 18 Temmuz'da, Sovyet askeri danışmanlarını ve teknisyenlerini gönderince Moskova ile aylardır büyümekte olan hayal kırıklığı doruk noktasına ulaştı; bu durum yakın Orta Doğu tarihinin en etkileyici olaylarından biriydi. Bu konuyu XXX. Bölüm'de daha ayrıntılı olarak ele alacağım.

Vietnam, bize göre Orta Doğu ile aynı kategoride yer alıyordu. Olayların istediğimiz şekilde ilerlediğini düşünüyorduk. Başarılı geçen bir zirve, Hanoi'nin yalnızlık hissini arttıracaktı. Aslında tek taraflı olarak belirlediğimiz yolda ilerlerken Sovyetlerin bize karışmamalarından fazlasını istemiyorduk ve bunda da başarılı olmak üzereydik. Bunun karşılığında Sovyetler, kısmen öfkeli müttefikini yatıştırmak istemeleri, kısmen de Brejnev'in kır evinde Şanghay Bildirisi'ndeki gibi karşıt görüşleri formüle etmenin "ilkesiz" olduğunu dile getirmesi nedeniyle bildirinin müşterek bir şekilde yazılması için çabaladılar. Gromiko ve ben, mümkün olan tek ortak dilin her iki tarafa da zarar verebileceğinin farkında olsak da yine de cumartesi öğleden sonra ve pazar sabahı olmak üzere iki oturumu boş bir arayış peşinde koşarak geçirdik. Bu durumun açıkça Hanoi'yle hiçbir ilgisi olmadığından kır evindeki toplantıda sarf edilen o süslü sözlerin hiçbirine yer verilmemişti; Gromiko -tarzından da anlaşılacağı üzere- bu tür lafları asla kullanmazdı; karşılıklı ithamlarla vakit kaybetmezdi. Elbette zirvede bizden koparabildiği yeni bir "tavizi" Hanoi'ye yeni bir "imtiyaz" olarak sunabilmeyi çok isterdi. Ama Gromiko'ya iyilik yapacak konumda değildik. Hanoi, daha fazla boyun eğmeyeceğimize ikna olmadıkça asla anlaşmaya yanaşmazdı. Bizi oyalayarak, öne süreceğimiz teklifleri daha da iyileştireceğimiz beklentisine girmemeliydi.

Bu nedenle Gromiko'dan koalisyon hükümeti kurulması konusundaki teşvik edici tekrarlarını kendisine saklamasını istedim. Sırf kendileri için Thieu'yu devirelim diye Hanoi'nin bizi, Vietnam'da tutmanın yollarını aradığına dair tuhaf gerçeğe dikkat çektim. Böyle bir şey asla olamazdı. Anlaşmaya varmanın yalnızca iki yolu vardı: 31 Mayıs 1971'deki teklifimizde ileri sürdüğümüz askeri şartların (esas olarak ateşkes, ABD kuvvetlerinin geri çekilmesi ve savaş esirlerinin iadesi) 8 Mayıs 1972'deki teklifimizde yenilenmiş haliyle öne sürülmesi veya Başkan'ın 25 Ocak konuşmasında dile getirdiği genel askeri ve siyasi program. Her iki yaklaşımın da başarısız olması durumunda, savaşın sonunu askeri yollarla getirecektik. Gromiko bu noktaları tartışmaya bile gerek duymadı.

Ertesi sabah tekrar görüştüğümüzde Gromiko'ya, Vietnam'la alakalı üzerinde uzlaşıma varılmış bir açıklamayı içeren ve üç cümleden oluşan bir paragraf verdim. (Tüm bildiriyi içeren geçici taslakta bu kısım için boşluk bırakılmıştı. Belki de bu şekilde bırakmamız gerektiğini önerdim; kesinlikle yeni bir yaklaşım olurdu. Gromiko karamsar görünüyordu.) Tahmin edilebileceği üzere Gromiko taslağımızı geri çevirdi. Şanghay Bildirisi'nin "ilkesiz" biçimine geri dönmekten başka seçenek yoktu. Her iki taraf da kendi konumunu belirtmişti; Sovyetlerin Hanoi'ye olan desteği ılımlı bir şekilde ifade edilmişti; ortak bir görüş yoktu. Kısacası, Hanoi artık tek başınaydı.

Böylece Nixon, Leningrad'ı ziyaret ederken Gromiko'yla ben de tüm bildiriyi gözden geçirdik. Leningrad gezisini kaçırmam, Gromiko ile aramızda hiç bitmeyen bir şakaya neden olmuştu. Sovyetler Birliği'ne yapacağım bir sonraki seyahatimde beni, Leningrad'a götürüp bu durumu telafi edeceklerine söz verdiler. Daha sonra SSCB'ye yaptığım birçok seyahatte, Leningrad programımın ana kısmını oluşturuyordu. Fakat her seferinde Moskova'daki iş baskısı nedeniyle bu geziyi iptal etmek zorunda kalmıştık. En sonunda Gromiko'ya Leningrad'ın gerçekten var olduğundan artık şüphelenmeye başladığımı söyledim; aslında bu konuda bana yardımcı olmasını istemiştim. Gromiko, söylediğimin aksini ispat edercesine bana, şu soruyu sordu: "Peki, bizim devrimimiz nerede gerçekleşti?" Bunun üzerine ben de dayanamayıp hemen cevap verdim: "St. Petersburg'da."

Bildiri, Moskova'nın Avrupalı müttefiklerimizle imzaladığı dek-

larasyonlara benzer şekilde Avrupa Güvenlik Konferansı hakkında olumlu bir ifade içeriyordu; Konferansın tarihi konusunda bizim herhangi bir taahhütte bulunmam gerekmiyordu. Stratejimiz, Avrupa Güvenlik Konferansı'nı askerlerin azaltılmasıyla ilgili görüşmelerle ilişkilendirip bu sayede Vietnam Savaşı'nın sona erdirilmesi yönündeydi. Ekonomik ilişkilerin genişletilmesine ilişkin yaklaşımımız da buna benziyordu; böyle bir yaklaşım, belki de Sovyetlerin siyasi açıdan daha ölçülü davranmaları için bir teşvik olabilirdi. Belli başlı ticari düzenlemeleri müzakere etmek için herhangi bir girişimde bulunulmamıştı; genişletilmiş ticaretin genel olarak kolaylaştırılması için ABD-Sovyet ekonomik komisyonu kurulmuştu. Ticaret Bakanı Peter Peterson'ın, Ödünç Verme ve Kiralama borçlarına göre Sovyetlerin borçları ve Sovyetler Birliği'nin En Çok Gözetilen Ulus statüsüyle ilgili meseleleri çözüme kavuşturmak için görüşmelere başlamak üzere temmuz ayında Moskova'ya ziyarette bulunması planlanmıştı. Bildirinin taslağı, Amerikan heyeti içinde bir kez olsun iç baskılar olmaksızın sorunsuz bir şekilde ilerliyordu.

Çin gezisinden öğrendiğim kadarıyla bu sefer Dışişleri Bakanlığı'ndan bu işe dahil olmalarını istedim. Bu göreve atanan Avrupa İşlerinden Sorumlu Dışişleri Müsteşarı Martin Hillenbrand, telaşa kapılmadan görevini büyük bir ustalıkla yerine getirmişti. Zirvenin artık son saatlerinde Gromiko, Nisan ayında mutabık kalınan "ABD-Sovyet İlişkilerinin Temel İlkeleri"ni hiçbir açıklama yapmadan ortaya attı. Kendisi de bir profesyonel olan Hillenbrand, mevcut haliyle bu ilkelerin Sovyetlerden çıkamayacağını biliyordu ama yine de bunu sorun haline getirmeyecek kadar da zeki birisiydi. Böylece Beyaz Saray-Dış İşleri Bakanlığı çatışması olmadan bir zirveyi daha atlatmıştık.

İlkelerle ilgili açıklamalar, bizim pragmatik toplumumuzda pek de ciddiye alınmaz; belli ki bu ilkeler kendi kendine uygulanamazlar. Moskova'da imzalanan ilkeler, cepheleşmekten kaçınmanın, karşılıklı tahdide olan gereksinimin, tek taraflı avantajlar elde etmek için diğer bölgelerdeki gerilimlerden istifade etmeye yönelik girişimlerden uzak durulmasının, herhangi bir bölgede bulunan herhangi bir ülkenin özel ayrıcalıklara sahip olma iddiasından vazgeçmesinin (biz bunu, Brejnev Doktrini'nin bir reddi olarak yorumluyorduk) ve bu te-

melde barış içinde bir arada yaşama ve daha yapıcı ve uzun vadeli bir ilişki için çaba gösterme yönündeki istekliliğin önemini ortaya koyuyordu.

Elbette bu ilkeler yasal bir sözleşme değildi. Gerçekten bir ilerleme kaydedilip kaydedilmediğini görebileceğimiz ve ihlallerine karşı direnebileceğimiz bir davranış standardı oluşturmaları amaçlanmıştı. Dört yıl boyunca, devlet adamlarının nükleer savaşın tehlikelerini azaltmaktan daha yüce bir görevi olmadığı konusundaki düşüncemizi tekrarlıyorduk; tehlikelerine kıyasla sürekli başkasının hakkına el uzatarak elde edilecek kazanımlar çok düşük düzeyde kalmaya mahkûmdu. Fakat aklımızdan hiç çıkarmamız gereken bir şey vardı ki o da silahların kontrolü yoluyla nükleer savaş tehlikesini azaltma çabaları, Sovyetlerin küresel güç dengesine yönelik baskılarının sona erdirilmesiyle bağlantılı olmasıydı. Kendimizi, barış içinde bir arada yaşamaya adamıştık; güç dengesini ve özgürlükle ilgili değerleri savunmaya eşit derecede kararlıydık. Sovyetlerin başkalarının hakkına el uzatmalarının önüne geçme sorumluluğumuzu yerine getirdiğimiz takdirde, bir arada yaşama arzusu herkese güven telkin edebilir ve detanta ilişkin ilkelerin daha umut vaat eden bir geleceğin önünü açtığına şahit olunabilirdi.

Zirvenin sonu ile aramızda sadece üç olay kalmıştı: Nixon ve Brejnev arasında özel bir toplantı (ki ben de katılmıştım); her iki heyetin arasında geçecek kısa bir toplantı ve Kremlin'in muazzam büyüklükteki Aziz George Salonu'nda verilecek gala resepsiyonu.

Nixon'la beraber zamanında çarların ikametgâhı olan saraydan Genel Sekreter'in birkaç yüz metre ileride bulunan ofisine hafifçe yağan yağmurda yürüdük. Moskova'ya geldiğimiz zamanki değişken hava, giderken yine aynıydı. Gün boyu güneş ve bulutlar birbirlerine üstünlük kurmak için yarışıyordu. Keyfimiz gayet yerindeydi. Vietnam konusundaki katı tutumumuza rağmen yine de zirveyi başarılı bir şekilde tamamlamıştık. Moskova'da tüm hedeflerimize ulaşmıştık. Şüphesiz gelecek karanlıktı; Sovyetlerin niyetleri hassas bir belirsizlik içindeydi ve hâlâ Vietnam Savaşı'nı bitirmek zorundaydık. Fakat yurt içindeki krizi aşmanın eşiğindeydik. Üstelik uluslararası düzenin de temellerini atıyorduk. Geleceğimizin büyük kısmı, bir süredir olduğundan daha fazla bizim kontrolümüzde gibi görünüyordu.

Brejnev ile Nixon arasındaki son özel görüşme gayet sakin geçmişti; toplantı bir özet mahiyetindeydi. Brejnev, bir Sovyet liderinin -özellikle Podgorni'nin- Hanoi'yi ziyaret etmesinin işimize yarayıp yaramayacağını sordu. Gromiko önceki gün bana, Brejnev'in bu konuyu gündeme getirme olasılığının yüksek olduğunu söylemişti (aslında bu meseleyi ilk önce Nixon'la benim aramızda konuşmamız için bize fırsat vermişti). Moskova'nın üst düzey liderlerinden birinin seyahatlerinin bizim tercihimize bırakmasının pek sık rastlanmayan bir olay olduğunu düşündük. Dolayısıyla itiraz etmenin anlamı yoktu; Brejnev, hâlihazırda kaçınılmaz olanı bize danışarak puan kazanmak istemişti. Podgorni, hiç şüphesiz Hanoi'nin öfkesini yatıştırmak için gönderiliyordu. Diğer yandan, böyle bir ziyaretin çok da zararı olmazdı. Eğer Moskova gerçekten Hanoi'yi dizginlemeye hazır olsaydı, izolasyonunu hızlandırırdı. Nixon, Podgorni'nin yolculuğunu memnuniyetle karşılayacağını söyledi. Eline geçen her fırsattan istifade etmek isteyen Brejnev, Podgorni'nin ziyareti sırasında Kuzey Vietnam'ın hiçbir yerinin bombalanmamasını ileri sürdü. Brejnev'den böyle bir talep geleceğini tahmin eden Nixon, Podgorni'nin üç aydan fazla kalmaması koşuluyla yalnızca Hanoi'yle Haiphong'u bombalamayacağını söyledi. Ardından Brejnev, Thieu'nun seçimlerden bir ay yerine iki ay önce istifaya zorlanıp zorlanamayacağını sordu; dolayısıyla Podgorni de bunu, zirvenin sonucu olarak ibraz edebilecekti. Nixon, diğer tüm şartlarımızın kabul edilmesi halinde 25 Ocak'taki konuşmasının ardından bu değişikliği önermeye hazır olacağını belirtti. Brejnev'in bunu Hanoi'ye ilettiğine dair şüphe yoktu. Bir daha da bu konuda hiç duyum almadık. Yaz mevsiminin ilerleyen zamanlarında Hanoi başka bir yoldan ilerlemeye karar verdi.

Brejnev ve Nixon, nükleer silahların kullanılmaması konusunda uzlaşıma varılıp varılamayacağını görüştüler. Nixon bu konuyu, ustaca, özel kanala bıraktı; ana hatlarıyla belirtildiği gibi bu konu NATO içinde ve Çin ile olan ilişkilerimizde kargaşaya yol açacaktı. Brejnev, genel olarak Küba ve özellikle de denizaltılarla ilgili "mutabakatın" yeniden doğrulanmasını istedi. Ayrıca Kuzey Kore'nin niyetinin barışçıl olduğu yönünde teminat verdi. (Böylece Kore ile ilgili olarak üç ay içinde hem Pekin'den hem de Moskova'dan güvence almıştık.) Bunun ardından Brejnev, büyük bir özenle Kremlin'in detant konusuna olan yoğun ilgisini ayrıntılarıyla izah etti. Her iki ülkenin de Pe-

kin'in nükleer özlemine dikkat etmesi gerektiğinin önemini ima etti. Nixon bu konuda Brejnev'i teşvik etmemişti. Her iki lider de sonunda diğer ülkeyi hedef alan propagandadan mümkün olan en geniş kapsamda kaçınılması yönünde karar aldılar.

Liderlerin kişisel ilişkilerine, özellikle her ikisinin de yurt içindeki konumunu güçlendiren bir dizi olayın ardından böylesine huzurlu bir ortamda çok fazla vurgu yapılmamalıdır. Sovyetler Birliği'nin bazı hedeflerine ulaşmış oldukları açıkça görülmekteydi; sadece amatörler, büyük güçler arasında geçen bir müzakerenin tek taraflı zafere yol açabileceğine inanırlar. Şayet bu doğru olsa bile, böyle bir sonuç pek de tercih edilmez; hiçbir ülke, kendi çıkarlarına hizmet etmeyen bir anlaşmaya sonsuza kadar riayet etmez. Bilge bir devlet adamı, amaçlar dengesinin peşinde koşar; geleceği ipotek altına aldıkları için bazı "zaferler" elde etmeye değmez. Dolayısıyla halkına Batı ile daha iyi ilişkiler kurma konusunda umut vermek isteyen Sovyetlerin eline bir fırsat geçmişti. Kremlin, hiç şüphesiz, detantın demokrasilerin direnme azmini bitireceğini umuyordu. Fakat Kremlin'de sert çizgi yanlısı bazıları (örneğin, Şelest), Sovyetler Birliği'ne yönelik riskler korkusuyla buna karşı çıkmıştı. Bana kalırsa Brejnev'in kendine göre haklı sebepleri vardı. Barış istiyordu; komünistlerin küresel anlamda zafere ulaşma olasılığına dair umudundan vazgeçmemiş olsa da bunun için bedel ödemek zorunda kalacaktı. Ayrıca birçok ülkenin lideri gibi, muhtemelen Brejnev de mümkün olabildiği kadar uzun süreliğine nihai bir seçimle karşı karşıya kalmaktan kaçınmanın yollarını aramıştı. Fakat yine de geleceğin her şeye gebe olduğunu söylemekten başka bir şey değildi bu. Kısacası Nixon ve Brejnev, olayları kendi toplumlarının amaç ve değerlerine göre şekillendirme yeteneklerine güveniyorlardı. Hiçbir sonuç önceden belli değildi.

Bu beklentiler, son resepsiyona tuhaf ve coşkulu bir ivme kazandırmıştı. Kremlin'in büyük şamdanlarla aydınlatılmış beyaz ve ışıltılı Aziz George Salonu'nu, Sovyet VIP'ler (Anastas Mikoyan ile Dmitri Şostakoviç de oradaydı), orta ve üst düzey Sovyet bürokratlar, önde gelen yabancı gazeteciler ve diplomatlar doldurmuştu. Brejnev ve Nixon içeriye birlikte girdiler ve kalabalığın arasından ilerleyerek salonun en üst düzeydeki liderler için belirlenmiş kısmına kadar yürüdüler. İki ülkenin marşları çalındı. Geçtiğimiz ayların gerilimi o coş-

kulu ortamda bir anda ortadan kaybolmuştu ve ben de dahil olmak üzere salonda bulunanların büyük kısmı belki de daha iyi bir dönemin doğuşuna gerçekten şahit olduğumuz umuduna kapılmıştık. Tüm tereddütlere rağmen, o akşam Moskova'da, insanlığın kaderinde yazılı olan yürüyüşle aşacağı krizleri ve riskleri atlatarak, itidal ve iş birliğinin hüküm sürdüğü ve en azından uzaktan silüetinin fark edileceği bir dünyayı görmek mümkündü.

Zirve Neleri Başardı?

Nixon'ın Moskova'dan 1 Haziran'daki dönüşü etkileyiciydi. Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'ne indikten sonra helikopterle doğrudan Capitol Hill'e gitti. Kongre liderleri tarafından karşılanan Nixon, Kongre'nin birleşik oturumunda konuşmak üzere hemen götürüldü. Umut ve ihtiyatı harmanlayarak, ara sıra da coşkulu bir sevinçle konuştu. "Dünyanın en güçlü iki ülkesi arasında yeni bir ilişkinin temelinin atıldığını" ifade etti. Fakat "en üst düzeyde yapılacak toplantılar için kriterimizin de ortama göre sonuçlar değil, somut sonuçlar olacağını" vurguladı. "İki ana nükleer güç arasında mutabık kalınan karşılıklı tahdit ve silahların sınırlamasının açtığı yeni bir döneme doğru atılan ilk adımı" temsil eden SALT Anlaşmalarıyla farklı türdeki ikili anlaşmaları tek tek açıkladı. Yine de SALT Anlaşmalarının hiçbirinin ABD'nin saldırı amaçlı programlarını sınırlamadığına dikkat çekerek, ülkenin güçlü bir şekilde savunulmasının hayati önem teşkil ettiğini de açıkça belirtti. Şayet barışın kalıcı olması isteniyorsa "İlişkilerin Temel İlkeleri", her iki tarafın da bu uğurda geçmesi gereken yolu gösteren bir "yol haritası" olarak nitelendirildi. Başkan, kendisini dinleyenlere şu hatırlatmada bulundu: "Özgür dünyadaki müttefiklerimizin gücünü, bütünlüğünü ve kararlılığını sürdürmek, dünyada barışı ve güvenliği sağlamak için attığımız diğer tüm adımlarımız açısından temel oluşturmaktadır. Düşmanımız olanlarla daha iyi ilişkiler peşinde koştuğumuz için dünyanın dört bir yanındaki dostlarımızı ve müttefiklerimizi yüzüstü bırakmayacağız."

Başkan'ın konuşması, başarılarımızın, zorluklarımızın ve elimize geçen fırsatların bir özeti mahiyetindeydi. Yine de Nixon'ın herhangi bir dönemi kapatamaması ya da yeni bir değişiklik yaptığında kabul görmemesi hayatının her aşamasında varmış gibi görünüyordu ki

bu da onun trajedisiydi. Attığı her adım, bir ömür boyu sürekli başına gelen her tartışmada ve kendisine duyulan güvensizliğe anında yeniden dahil ediliyordu. Kısa süre sonra kendisini Sovyetler Birliği ile ilişkileri rahatlatmaya fazla kararlı olmakla suçlanan eski bir Soğuk Savaşçı'nın paradoksal konumunda bulmuştu. Gerçek tam olarak neydi?

Zirvenin bağlamı ve içeriği, zirveyi Amerikan politikası için büyük bir başarı haline getirmişti. Hanoi'yi sindirmemiz ve hal böyleyken yine de Moskova ile (Pekin'deki dikkat çekici zirveden üç ay sonra) büyük müzakereleri tamamlamamız, geleceğe daha umutlu bir şekilde bakabilme olasılığını arttırmış ve dolayısıyla Vietnam'ı da bu perspektife dahil etmemize yol açmıştı. Her iki zirve de Moskova ve Pekin'e bizimle olan ilişkilerinde çıkar sağlamalarını mümkün kılarak Hanoi'nin izolasyonunu tamamlamamıza yardımcı olmuştu. Daha da ilginç olan şey ise Hanoi'nin şu ana kadar bel bağladığı ve yılın büyük bir bölümünde devam eden o yurt içi kargaşadan kurtulmuş olmamızdı. Kendi ülkemizdeki baskılardan kurtulmamız, Kuzey Vietnam'ın askerî açıdan yenilgiye uğramasıyla birleşince birkaç ay içinde barış görüşmelerinde çığır açmamıza yol açmıştı. Zirve, Orta Doğu'nun gelişimi açısından da aynı derecede önemliydi. İleride de bahsedeceğim üzere, bir dönüm noktası olarak tarihe iz bırakan zirve, ılımlı Arap liderlerin Washington'a yönelmeye başlamalarına neden olmuştu; on sekiz ay sonra eski düşmanların Amerikan himayesi altında barışa doğru giden o çetrefilli yolculuğa başladıklarını görmek bu süreçte atılan önemli bir adımdı.

Fakat yine de asıl başarıya, demokrasiler ve Sovyet sistemi arasında bir arada yaşamanın temelini oluşturan ana hatların taslağını çıkarma sonucunda ulaşılmıştı. SALT, çılgınca sarmal bir nükleer silahlanma yarışının hiçbir ülkenin çıkarına olmadığı ve kimsenin güvenliğini arttırmadığı yönündeki inancımızı somutlaştırmıştı; "Temel İlkeler", en azından bu konuda siyasi açıdan sorumlu bir şekilde hareket etme gerekliliğini sözel olarak ifade etmişti. İki unsur birbirini pekiştiriyor ve gerilimlerin azaltılmasının yalnızca silahların kontrolüne bağlı olamayacağına olan görüşümüzü sembolize ediyordu; nihai sınav, uluslararası açıdan itidalli davranma olacaktı. Buna ek olarak, Moskova'da her gün imzalanan ikili anlaşmaların -çevre, uzay,

teknik iş birliği, denizdeki özel durumlar, ekonomi alanında bir komisyonun kurulması- zamanla barışa katkıda bulundukları ortaya çıkacaktı. Uzun bir yol olacağı kesin olmakla birlikte nükleer çağda barışın hüküm sürmesinin zorunlu olduğu belirginleşmişti.

Hassas bir dengede önemli bir rol üstlenmiştik: diğer tüm değerlerden feragat ederek barış arayışına hiç son vermeden barışa kendimiz adamak ahlaki açıdan bir tür silahsızlanma haline gelmişti; sınırsız rekabetin nükleer bir kıyamette özgürlük de dahil olmak üzere her şeyi riske atabileceğini açıklığa kavuştururken özgürlüğün de arkasında durmamız gerekiyordu. Sadece otoritesi sağlam bir lider, kamuoyu desteğini de arkasına alarak bu gergin ipin üzerinde yürüyebilirdi; ne iyi kişisel ilişkilerle bir arada yaşamayı özdeşleştirmenin duygusallığına kapılmaya ne de kendi iyiliği için pervasız bir tavır takınmaya meyilli biri bu işin üstesinden gelebilirdi. Richard Nixon liderliğindeki bir yönetimde böyle bir düşüncenin gerekli kamuoyu desteğini alıp almadığını asla bilemeyeceğiz. Nixon'ın uluslararası ilişkileri gerçekçi bir yaklaşımla ele almasının değerli bir kazanç olduğunu düşünüyorum. Her halükârda Watergate, sadece ABD-Sovyet ilişkilerinin meyvesini almada değil, aynı zamanda daha genel olarak yeni bir uluslararası ilişkiler yapısını geliştirmede de umutlarımızın tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemişti.

İleriyi görebildiğimiz kadarıyla Amerika'nın görevi, Sovyetler Birliği'ne yönelik Moskova'da inşa etmeye başladığımız politikamızın iki ayağını yeniden oluşturmak ve bunu da muhafaza etmekti: Sovyet yayılmacılığının önünde durma arzumuz ve aynı anda da iş birliğine dayalı bir geleceğin planlarını yapmaya gönüllü olmamız. Hangi yönde gereğinden fazla ilerlersek dünyanın daha barışçıl bir hale gelmesi de o kadar engellenir. Uzlaşma başlı başına bir amaç haline geldiğinde acımasız Sovyet politikası, ara sıra olduğu gibi, bunu bir şantaj aracına ve tek taraflı kazançlar için bir kılıfa dönüştürebilir. Daha umut vaat edici bir ABD-Sovyet diyaloğu bizim eylemlerimiz yüzünden sekteye uğradığında, yurt içindeki desteğimiz ve müttefiklerimizin bütünlüğü için bedel ödememiz gerekir. Başarılı bir politikanın şu iki unsura ihtiyacı vardır: Sovyet ılımlılığı için teşvikler (ekonomiyle ilgili bağlantılar gibi) ve maceraperestlik için cezalar (Sovyetlerden, Küba'dan veya radikal kesimlerden gelen baskılara

direnen dost ülkelere askeri yardımda bulunma da dahil olmak üzere ABD'nin sert bir şekilde karşılık vermesi gibi).

Hem kararlılığı hem de uzlaşımı bir arada sürdürmek için disiplinli bir yürütme organıyla Kongre ve hükümetine güvenen bir halk gerekliydi; ulusal çıkarlara ilişkin sofistike bir anlayışa ve bir bölgede gerçekleşen olaylarla sorunların birbirleriyle nasıl ilişkili olduğuna dair kavrayışa ihtiyaç duyulurdu. Daha önceki deneyimlerin çok daha ötesine geçen karmaşık bir görevdi bu. Ben kendim de karışık duygular içindeydim; Sovyetlerin gerekçelerine hiç inanasım gelmediği gibi, Sovyet yayılmasının da önüne geçmeye kararlıydım. Sovyetlerin gelişim göstermelerini utanç verici biçimde kabullenen ya da bu konudaki düşüncelerini geri almak için tarihe bel bağlayan eleştirmenleri küçümsemiştim. Orta Doğu'da olduğu gibi Sovyetlerin ikilemlerini en üst düzeye çıkarma ve Sovyetlerin etkisini azaltma konusunda detanta olan ilgim bir dereceye kadar taktikti; "barış"a yönelik baskıların üstesinden gelmek için bu taktiğimi kısmen yurt içinde de kullanabilirdim çünkü artık hesaplaşmanın kaçınılmaz olduğu zaman kamuoyunun desteğini de almamız gerekiyordu. Yine de dönemimizin eşi benzeri görülmemiş zorluğunu yansıtan bir kalıntı vardı; zamanımızdaki liderliğin ahlaki zorunluluğunun, ihmal veya öngörü eksikliği nedeniyle bu ölüm kalım savaşının üzerimize inmemesi için elimizden geleni yapma ve her ne kadar zayıf olsa da temel bir değişim ihtimalini açık tutma olasılığını göz önünde bulundurmaya dair bir görüş mevcuttu.

Ne yazık ki Nixon'ın yurt içindeki tabanının aşınması, vizyonumuzu veya stratejimizi tam olarak uygulamamızı engellemişti. Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerimiz, hem liberaller hem de muhafazakârların saldırısı altında giderek daha da tartışmalı hale gelmişti. Üç yıl boyunca kavgacılık ve inatçılık ithamı ile Nixon'a saldıran liberaller, şimdi de eleştiri için "detant" olmaz ise konunun Amerika'da "fazla satış"ını uygun bulmuşlardı. Aslında ABD-Sovyet ilişkilerinin en parlak dönemi olan 1972'de ve 1973'ün başlarında pek fazla eleştiri yoktu. Eleştiriler ilk olarak Sovyetlerin muhaliflere baskı uyguladığı, Andrey Sakharov'un Ağustos 1973'teki Jackson değişikliğini destekleme çağrısında bulunduğu, Ekim 1973'te Orta Doğu Savaşı'nın patlak verdiği (bazıları bu savaşın başlamasına Sovyetlerin önayak olduğunu düşünüyordu) ve Watergate skandalının ortaya çıkıp Başkanlığı zayıflattığı za-

man olan 1973'ün ikinci yarısında ortaya çıkmıştı. Bu "fazla satışın" nelerden oluştuğunu gösteren hiçbir kanıt sunulamamıştı. Nitekim bu dönemde geçen konuşmaların, basın açıklamalarının ve röportajların sıradan bir şekilde okunması bile, sürekli olarak sınırlara, belirsizliklere, ilişkilerin doğasında olan rekabete ve ihtiyat gerekliliğinin yanı sıra kaydedilen ilerlemelere dikkat çeken yönetimin ne kadar tedbirli davrandığını gözler önüne serecektir.

Cienfuegos olayında Sovyetleri dize getiren, Hindistan ve Suriye'nin sebep olduğu vekalet savaşlarına göğüs geren, bağlantı ilkelerini belirleyen, Doğu Avrupa'ya Başkanlık düzeyindeki ziyaretleri başlatan, güçlü bir savunma için varını yoğunu ortaya koyan, saldırganlığa karşı Amerika'nın dünyadaki güvenilirliğini sürdürmek için seleflerinin Hindiçin konusunda bulunduğu taahhütleri omuzlayan bir yönetim hakkında bu eleştirilerin gündeme getirilmesi yurt içindeki bölünmelerimizin bir belirtisiydi ki hepsi de aynı yüzyılda yurt içinde karşılaşılabilecek en acı verici saldırılardı.

Nixon'ın abartıya olan hırsının seçim yılında bastırılamayacağına dair hiç şüphe yoktu. Barış içinde yaşayacak bir nesil için "umudunu" ifade ederek yola çıktı. Çok geçmeden de bunu bir "başarı" olarak öne sürmeye başladı. 1972'deki seçim kampanyasının son günlerinde, hedefini "barış yüzyılı" olması yönünde bile yükseltmişti.

Nixon'ın halkla ilişkiler çalışanları, bu iddiaları ortaya atmaktan yorulmuyorlardı. Ben ise her ne kadar işe yaramasa da bu iddialara katılmadığımı sıklıkla dile getiriyordum. Fakat kampanya konuşmaları bir yana Nixon'ın resmi açıklamaları Sovyet ve Amerikan sistemleri arasındaki rekabeti ve bunu yoğunlaştıran derin ideolojik uçurumu vurgulamakta asla başarısız olmamıştı. Buna iyi bir örnek olarak, Başkan'ın 3 Mayıs 1973 tarihli Dış Politika Raporu verilebilir. Raporda, bir güç dengesine ve ayrıca uluslararası anlamda tahdide olan ihtiyaç vurgulanıyordu. İttifak bağlarımızın önemi yeniden belirtiliyordu. Detantın, tehlikenin sonu olmadığı konusunda ikazda bulunuluyordu. Amerika'nın sorumluluklarını paylaşmaya hazır olduğunun ve bu sorumluluklarından kesinlikle kaçmayacağının altı çiziliyordu.

Yine de Moskova, SALT ve detant; Nixon'ın detant fikrine kucak açmasından sonra aniden anti-komünist olan soldaki geleneksel mu-

haliflerinin dediği kadar anlamsız ve alaycı bir kaygı olmasa da daha derin ve meşru bir ilgiye yol açmıştı. Daha önce Nixon'ı destekleyen birçok muhafazakâr, yönetimin politikasından ziyade bu sürecin ortaya çıkaracağı psikolojik sonuçları hakkında endişelenmeye başlamışlardı. Amerika, yıllarca süren acı ve kargaşadan kurtulma hasreti çekmekteydi. Nixon'ın Pekin ve Moskova ziyaretleri gibi harikulade olaylar, bir yandan gerçek başarıları ve ölçülü hesaplamaları somutlaştırırken diğer yandan da on yıllık bir kargaşa ve töhmetten sonra Amerikan halkı için dramatik duygusal zıtlıklar doğurmuştu. Bizi yıpratan yorgunluk ve çekiştirmenin yerini coşku, rahatlama ve sevinç almalıydı. Muhafazakârlar, Sovyetlerin niyetleriyle ilgili iyimserlik ve kasvet arasında gidip gelen tarihsel dönüşüm içinde, Amerikan halkının zamanla kendi iradelerini zayıflatacak bir coşkuya doğru çok fazla yönelmelerinden korkuyorlardı. Bu muhafazakârlar, Amerikan ve Sovyet (hatta Çinli komünist) liderler, dostane bir ilişki içerisinde Amerikan televizyon ekranlarına çıktıklarında tüm farklılıkların ortadan kalktığını ve bu doğrultudaki inançların zayıfladığını da öngörmüşlerdi. Yeni bir dönemin başladığını duyurduğumuzda -Başkanlık açıklamalarında bu durumu idare eden ne kadar ifade olursa olsun- tedbiri elden bırakmadan hayatımıza nasıl devam edebileceğimizi merak etmişlerdi. Amerika'nın aynı anda hem karşı karşıya gelmeye hem de iş birliğine hazır olmaya devam edebileceğinden kuşku duyuyorlardı.

Aslında muhafazakârların haklı oldukları bir nokta vardı; tarihsel kayıtlar onların tarafındaydı. Sovyet sistemiyle bir arada var olma dönemi hiçbir zaman için kalıcı olmamıştır. Bu dönemlerin her biri Kremlin tarafından yeni bir ilerleme için sıçrama tahtası olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bizim dönemimizde bu durum bir çaresizlik nasihatinden ibaretti. Barış içinde bir arada yaşama arayışının tehlikeleri olduğu aşikârdı; buradan da cepheleşerek savaşma politikasının daha başarılı olacağı sonucu çıkmıyordu. İlki tedbiri elden bırakmamıza yol açabilirdi; ikincisi ise hükümetimiz uluslararası gerilimlerin sebebi olarak gittikçe daha da artan bir şiddetle alenen suçlanacağından ülke içindeki ahengi ve ittifaklarımızı tehlikeye atabilirdi. Küresel bir barış özleminin tekelini düşmanlarımıza bırakarak, Amerikan halkının teyakkuzda olma durumunu sadece keskin bir savaşma azmine sahip olmasıyla sürdürebileceğini ve bunun da ABD

hükümetini tedrici bir izolasyona sürüklemesini kabul edemezdik. Amerikalılar, küresel güç dengesini korumanın jeopolitik zorluğuyla yaşamayı öğrenmek zorunda kalacaklardı; Sovyet yayılmacılığını engellemek bizim görevimizdi; bu temkinli düşünceler, politikamıza hayat vermişti. Fakat tam olarak bu çekişme hem ideolojik hem de politik olduğundan, askeri dengenin ötesine bakmayarak kendimizi zayıflatacağımızı düşünmüştük. Vietnam'daki ulusal histerinin ortasında, böyle bir durum neredeyse kesinlikle kendimizi mahvetmemize sebep olacaktı. Detant saldırıya uğradığında, ABD Kongresi, Sovyetlerin 1975'te Angola'da giriştikleri maceraya karşı koymaya artık rıza göstermemişti ve savaş yanlısı pek çok kişi, ABD'nin Angola'da gösterdiği gayreti engellemeye çalışan çoğunluğa katılmıştı. Sovyet saldırganlığına direnmeye kararlıydık ancak politikamızın umut vaat edici olması durumunda şansımızın daha fazla olacağına karar vermiştik. Tarihsel deneyimimiz ve yakın geçmişimizin acıları göz önüne alındığında, bu dar yolda yürümenin mümkün olup olmadığı ve aşırı derecede uzlaşmacılık ile aşırı derecede kavgacılık arasında düzensiz bir şekilde gidip gelmeye mahkûm olup olmadığımız ortaya çıkacaktır. Bu durum, her yönetimin esas görevi olarak kalmaya da devam edecektir.

15 Haziran 1972'de iki partinin de üyelerinden oluşan Kongre liderlerine, SALT hakkında brifing verirken karşı karşıya olduğumuz zorluğu açıkladım:

> Şu anda sormamız gereken en önemli soru, Sovyetlere güvenip güvenemeyeceğimiz değil, kendimize güvenip güvenemeyeceğimizdir. Bazı kişiler anlaşmalarla ilgili endişelerini, anlaşmanın şartlarına itiraz ettikleri için değil, bu anlaşmaların ortaya çıkarabileceği coşkudan korktukları için dile getirdiler. Fakat her olayda, ülkemizin sadece yaşaması için gereken programları uygularken, stresten kaçmayıp onu devam ettirmemiz istenmeyeceğine eminim. Neyin tarafında olduğumuza göre değil, neyin karşısında olduğumuza göre hareket edebileceğimiz bir ulusal psikoloji geliştirmemeliyiz.
>
> Öyleyse karşı karşıya olduğumuz zorluklar şunlardır: Umudu olan ama yanılsaması olmayan, büyük hedefleri olan ama içinde aşırı duygusallık olmayan yeni bir rota çizebilir miyiz? Aynı anda hem alicenap hem de güçlü olabilir miyiz? Bir ülkenin bu tür soruları anlamlı bir şekilde cevaplama fırsatına sahip olması pek sık rastlanan bir durum değildir.

Moskova zirvesi bize en azından başlangıç için bir cevap verme fırsatı sunmuştu. Fakat kader, bu işin üstesinden gelememizi ve sürekli çekişerek kendimizi tüketmemizi istemişti. Belki de herhangi bir kısa sürede kesin bir cevap vermek imkânsızdı. ABD-Sovyet ilişkileri artık, Amerikan halkı için daimî bir çağrı haline gelmişti; bu cevap güvenliğimizi ve aynı zamanda daha iyi bir dünya için umutlarımızı belirleyecekti.

XXIX
ZİRVE SONRASI

İran Şahı'nı Ziyaret

Zamanın, duyguların ve kargaşanın getirdiği tahribat, Moskova zirvesini bitirdikten sonra Nixon ile yaptığım keyifli yolculuğu tamamen bambaşka bir bağlama dönüştürdü. Amerika'nın en yakın müttefiklerinden biri olan İran Şahı tarafından karşılanmak üzere 30 Mayıs'ta Kiev'den Tahran'a uçtuk.

Havaalanında; imparator unvanlı, otoriter tavırlı zayıfça birisi duruyordu; Muhammed Rıza Pehlevi, Şehinşah Aryamehr. Şahın yıllar sonra devrilmesine verdiğimiz tepki bakımından Amerika'nın gurur duyacağı çok az şey var. Tarihi, fatihler yazar ve Şah bugünlerde pek rağbet görmüyor. Yine de bugün her iki partiden çıkan sekiz başkanın haklı olarak ülkemizin bir dostu ve çalkantılı ve hayati bir bölgede -haklı olarak- bir istikrar abidesi olarak ilan ettiği bir lider aleyhinde söylenen sözler, kararlılık konusundaki itibarımızı pek de arttırmıyor.

Şahlık veya imparatorluk kurumu Pehlevilerin kişisel icadı değildi; kökleri İran'ın geçmişine dayanmaktadır. Dünyanın tüm büyük kültürlerinin ortasında bulunan, rengi, hırsı ve Arabistan'ın tek renkli yüksekliğine olan dayanıklılığı ile Hint Yarımadası'ndan uzanan, kuzeyde Sovyet Orta Asyası ile sınırlanan ve dar bir okyanus aralığıyla Afrika'dan ayrılan İran, kaçınılmaz olarak her zaman için dünya tarihinin girdabında yer almıştır. Fetihler, aman vermeyen dağların ve insanı kavuran çöllerin, bereketli sahillerin ve parlak renklerin bu sert diyarından çıkmıştı; dışarıdan gelen fatihler bu diya-

rı kendi hâkimiyetleri altına almışlardı. Hintliler, Moğollar, Afganlar, Araplar, Kazaklar, Yunanlar, Avrupalılar kimi zaman orada kalmak kimi zaman da geçmek için İran'ın görkemli geçmişinin değerinin ve saygınlığının kaybolmasına neden olmuşlardı. Hepsi de arkalarında Pers kimliğini asla kaybetmeyen bir halkla birleşen bir kalıntı bırakarak zamanla yok oldu; Perslerin tutkularının ve kültürlerinin ihtişamı, işgalcilerin ulusal kökeninin, ırkının veya hedeflerinin ötesine geçerek kendi bilincini empoze etmişti. Sonuç olarak ortaya Avrupa anlamında bir ulusal devlet değil de Persler, Kürtler, Beluciler, Afganlar, Yahudiler, Türkmenler, Araplar ve daha pek çoğundan oluşan bir karışım çıkmıştı.

İki bin beş yüz yıldır İran, hanedanlar değişse bile imparatorluk olarak yönetilmişti; devlet, kendisini oluşturan pek çok uyruğun ötesinde birleştirici bir ilkeye ihtiyaç duymuştu. Tarihin ironilerinden birinde, en bireyci halklar ve ayrılıkçı toplumlar sanki yalnızca en yüce otorite üstünlük kurmayı haklı çıkarabilirmiş gibi bazen en mutlak yönetim türünü meydana getirirler. Hangi hanedan olursa olsun, İran'da yönetim otoritesi, nihayetinde imparatorun uzağında bulunuyordu; bu durum da imparatorun tarihsel gücü olduğu kadar zayıflığı idi. Şüphesiz Şah otoriter bir hükümdardı. Şah'ın bu otoriterliği, toplumunun gelenekleriyle, hatta belki de ihtiyaçlarıyla uyumluydu. Bu durum bir müddet Şah'ın gücünün kaynağı olsa da daha sonra çöküşünün sebebi olmuştu.

Zaman geçtikçe ve Şah'ı daha iyi tanıdıkça, tabiatı gereği otoriter bir kişilik olmadığını anladım. Aslında oldukça utangaç ve içine kapanık biriydi. Hükümdarın mesafeli ve sert olması gerektiği ilkesinden hareketle kendisini eğitmiş ancak bunu kolay yoldan asla başaramamış nazik, hatta duygusal bir adam olduğu izlenimi hiç aklımdan çıkmamıştı. Görkemli tarafı, yıllar içinde prova edilmiş bir rolün ürünü gibiydi. En nihayetinde kendi başarılarının kurbanı olduğu gibi, devletinin ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda tutsak biri olduğunu düşünmüştüm.

Geçmişe dönük haksız söylentilere rağmen, Şah kendini işine adamış bir reformcuydu. Toplumunu sanayileştirmeye çalıştığı anlamda "yenilikçiydi"; aslında başına gelen felaketin esas nedenlerinden biri, Şah'ın kendisinin çok hızlı bir şekilde modernleşmesi ve si-

yasi kurumlarını, gerçekleştirmeye gayret ettiği ekonomik ve sosyal değişikliklere yeterince adapte edememesiydi. Muazzam bir toprak reformunu hayata geçirmişti. Okuryazarlığı, komşu ülkelerin bu işe teşebbüs etmelerinden daha fazla desteklemişti. Birçoğunun radikal hareketlere katıldığı yüz binlerce öğrenci devlet bursları ile yabancı ülkelere gönderilmişti. Kadın hakları genişletilmişti. İran'ın Gayri Safi Milli Hasılası, 1967'den 1972'ye kadar yılda %10 oranında artmış ve bu hızlı yükselişin ardından oran daha sürdürülebilir bir düzey olan %6'ya çekilmişti. Hiç şüphesiz o dönemin karanlık tarafları da vardı; üst düzey yozlaşma, entelektüel hedeflere yakışmayacak tarzda bu asilane tutkuları baskı yöntemleriyle boşa çıkarmıştı.

Aslında Şah, gitgide artan bir şekilde Batı'nın daha "gelişmiş" edebiyatının aksiyomlarını uyguluyordu. Siyasi kurumları ihmal etmesi bile Batılıların ekonomik kalkınma ile siyasi istikrar arasındaki ilişki hakkındaki görüşlerine dayanıyordu. ABD'nin ekonomik kalkınma hakkındaki teorisinin büyük kısmı, Marshall Planı'nın deneyimini yansıtıyordu. Siyasi istikrarın ekonomik ilerlemenin ardından gelmesi gerekiyordu; pek çok Batılı iktisatçı, yaşam standardını yükselten hükümetin doğal olarak halkın beğenisini kazanacağını düşünüyordu ki Şah'ın da görüşü bu yöndeydi. Diğer bir deyişle, ekonomik ilerlemenin kendisi siyasi istikrara bir katkıydı. Bu teorinin feci şekilde hatalı ve kusurlu olduğu ortaya çıktı.

Siyasi kurumların ve faal bir bürokrasinin gelişmesinin yüzyıllar boyu sürdüğü Avrupa ve Japonya'da, istikrara yönelik tehdit aslında gerçeklik ile beklenti arasında var olan uçurumdu; bu ülkelerde ekonomik ilerleme, buna sebebiyet veren hükümetin kabul edilebilirliğini arttırmıştı. Fakat az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme bunun tam tersi bir etkiye sahip olma eğilimindedir; siyasi huzursuzluğu arttırır. Yerleşik kurumlar el altından çökertilmeye çalışılır ve eğer bu kurumların yerine yenileri konmazsa kargaşa da kaçınılmaz olur. Kırsal kesimden kentsel alanlara gerçekleşen kitlesel göç, yeni ilişkiler eskilerin yerini almadan önce işçileri geleneksel yaşam kalıplarından ayırır. Tam da ekonomik gelişme en büyük ivmesini kazandığında, mevcut siyasi ve sosyal yapılar en kırılgan hale gelir ve kabul görmüş geleneksel değerler büyük ölçüde tehdide maruz kalır. Yeni siyasi yapılara geçişi kargaşa olmadan gerçekleştirebilen ülke şanslı ülke-

dir. Kendi konumunu güçlendirmekten çok ekonomik kalkınmanın, toplumundaki artan karmaşıklığa uyum sağlamak için yeni siyasi kurumlar inşa etme zorunluluğunu da beraberinde getirdiğinin farkına varan lider bilge liderdir.

Şah'ın veya dostlarının bu bilgeliğe sahip oldukları söylenemese de düşmanlarının da bu bilgelikten yoksun olduklarının altı çizilmelidir. En amansız muhalefet, hükümete siyasi açıdan daha etkin şekilde katılmak isteyenlerden değil -toprak sahipleri, belli imtiyazlara sahip olmayan mollalar, eski düzenin savunucuları gibi- modernizmin getirdiği baskıya boyun eğmek zorunda kalan geleneksel kesimden gelmişti. Ya da kalıtsal otoriterliği sinir bozucu olarak gören radikallerden gelmişti çünkü bu kişiler bu yapıyı ideolojiye dayalı olan daha etkili bir iktidar yapısıyla değiştirmek istemişlerdi. Bu güçler arasında kalanlar ise gerçekten demokrasi ve hoşgörüye inanan kişilerdi; İran'ı yöneten hangi rejim olursa olsun Batı'da eğitim görmüş entelektüel kişilerden oluşan bu küçük grubun kaderi bu rejimin elindeydi. Dolayısıyla Şah, ortaya çıkarmış olduğu düşmanlarının sayısını ilerleyen zamanlarda daha da arttırdığı için başarılarının kendisini giderek zayıflattığının farkına varmıştı. Ayrıca yeni siyasi kurumlar meydana getirme veya siyasi istikrarı sürdürmek için bu düzene sadık kalacak yeni kişiler bulma konusunda da ileri görüşlü değildi.

Gelişmekte olan ülkelere silah satışı için alışılagelmiş eleştiri konusu, Şah'ın silah alımlarının ülke kaynaklarını ekonomik kalkınmadan uzaklaştırması olarak söylenemez. Şah ikisini de yapmıştı. İran'ın ekonomik büyümesi yavaşlamadığı gibi siyasi uyumu da savunma için yapılan harcamalardan etkilenmemişti. Askeri ikmalin durması her halükârda imkânsızken -İngiliz ve Fransız harp malzemeleri kullanıma hazırdı- kendi içinde istikrar sağlayamadan dış baskılara karşı daha savunmasız hale gelebilirdi. Belki de tarihin trajik dersi, sadece iki tür yapının modernleşmenin getirdiği baskıdan kurtulabildiğini ortaya koymaktadır; ya kendi iradesini ve ulusal disiplinini dayatan totaliter hükümetler ya da sanayileşmenin başlamasından önce hâlihazırda çoğulculuğun ve anayasal geleneğin yürürlükte olduğu demokratik hükümetler. Ne yazık ki son dönem gelişmekte olan dünyada demokratik açıdan ilerleme kaydeden çok az örneğin olduğunu göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler için Marksizm'in

cazibelerinden biri (veya şimdi teokrasiye geri dönme), yetkinin kullanılması için bir gerekçe sunması ve geleneksel yapıların ayrışmasının ortasında katı bir disiplin ve otorite yapısı sağlaması gerçeğidir.

Belki de herhangi bir insanın kontrolü dışındaki güçlerle mücadele eden Şah, başarısızlıkları ne olursa olsun, yine de bizim için olağanüstü ve kayıtsız şartsız bir müttefik olmasının yanı sıra dünyanın durumu hakkındaki düşüncelerimizi şekillendiren biriydi. Yıllar boyunca onunla pek çok diyaloğum oldu. Uluslararası yönelimleri ve akımları kavraması açısından şimdiye kadar tanıştığım en etkileyici liderler arasında bulunuyordu. Kesinlikle hem küresel hem de bölgesel güç dengesinin öneminin farkındaydı. İran'ın bağımsızlığının önündeki tehlikelerin tarihsel olarak denizden ziyade Kuzeyden geldiğini anlamıştı. Sovyetler Birliği ile 2400 kilometrelik sınıra sahip bir ülkenin başında olan ve hem Irak hem de Afganistan'da giderek radikalleşen hükümetlerle karşı karşıya kalan Şah, Pakistan'la olan sınırı dışındaki tüm sınırlarında artan baskıya karşı bir denge unsuru bulması gerektiğinin farkındaydı. Teknik açıdan bağlantısız fakat operasyonel anlamda Batı karşıtı bir politika izleyerek ve Sovyetler Birliği'nin bölgedeki sözcüsü haline gelerek üzerindeki baskıları başka yöne çevirmeye çalışabilirdi. Çoğunlukla Hindistan'ın yaptığı gibi ülkeler arasında manevra yaparak bağımsızlığını korumaya çalışabilirdi. Kuzeyindeki süper gücü kendisine düşman etmemek için daima dikkatli davranmıştı. Bize doğru yönelebilir ve bizim onu koruyabileceğimizi düşünebilirdi. Ayrıca diğer liderler gibi, süper güçlerin rekabetini kısa vadeli amaçlar için manipüle ederek eline geçebilecek her fırsattan istifade etmeyi de deneyebilirdi. Bunun yerine, İran Şahı ABD ile dostluğu seçti. Solcu bir hükümet onu devirmeye çok yaklaştığında 1953'te ABD'nin desteğiyle yeniden tahta çıkmıştı. Bunu hiç unutmamıştı; ABD'nin hedeflerine ve iyi niyetine duyduğu aşırı güvenin ve dostluğun yok olmaya başladığını hissetmesi, psikolojik olarak çözülmesinin kaynağı olabilirdi. Bazı açılardan, otoritesini zayıflatmaya yönelik girişimlerden aşırı, hatta hastalıklı derecede şüphe etse de, yine de ABD'ye neredeyse naif olan inancını sürdürdü. Aynı şekilde, Şah da kendisinin trajedi anında tereddüde düşecek bir Amerika için hazırlıksızdı.

Şah, ülkesinin kaderini şekillendirmeye ve İran'ı Batı'da önemli bir ortak yapmaya çalışmıştı. En azından Irak gibi radikal komşularının

gücünü dengelediği noktaya kadar kendi ülkesinin savunmasının yükünü üstleneceğini ve eğer İran'ı baskı altına almak isterse Moskova'yı doğrudan bir işgal başlatmaya zorlayacağını ve ABD'nin de bu durumu görmezden gelemeyeceğini düşünüyordu. Sadece ülkesinin savunmasını ciddiye alarak değil -ki her şeyden önce ülkesi stratejik açıdan oldukça önemliydi- aynı zamanda kenara çekilebileceği zamanlarda bize dostluğunu da göstererek desteğimizi kazanmaya çalıştı.

Şah'ın liderliği altındaki -çoğu zaman dünya tarihinin dayanak noktası olan- Asya ile Avrupa arasında yer alan kara köprüsü, her şeyden önce Amerika ve Batı yanlısı idi. İsrail'i bir kenara bırakacak olursak, bölgedeki ülkeler arasında İran, dış politikasının başlangıç noktası olarak ABD ile dostluk kuran tek ülkeydi. İran'a yönelik bir tehdidin büyük olasılıkla radikal Arap devletleriyle birlikte Sovyetler Birliği'nden geleceği şeklindeki soğukkanlı bir değerlendirmeye dayanıyor olması, Şah'ın dünya siyasetinin gerçeklerine bakışının bizimkiyle paralel olduğunu ifade etmenin başka bir yoluydu. İran'ın etkisi her zaman bizim tarafımızdaydı; 1973 Paris Anlaşması sırasında Güney Vietnam'a yardım ederek, 1970'lerde ekonomik krize giren Batı Avrupa'ya yardımcı olarak, Sovyet-Küba saldırısı sırasında Afrika'daki ılımlıları destekleyerek ve Orta Doğu diplomasisinin sonraki aşamalarında Cumhurbaşkanı Sedat'ı destekleyerek sağladığı kaynaklarla, bazı uzak yerlerdeki girişimlerimizde bile bize yardımcı olmuştu. Örneğin, 1973'teki Orta Doğu savaşında İran -birkaç NATO müttefikinin aksine- Sovyetler Birliği'ne komşu olup hava sahasını kullandırmayan tek ülkeydi. Şah, Suudi Arabistan, Ürdün ve Basra Körfezi'ndeki ılımlı rejimleri tehdit etmelerini önlemek için radikal Arap komşularının etkisini azaltmıştı. Filolarımıza sorgusuz sualsiz yakıt ikmali yapmıştı. Petrol üzerindeki kontrolünü asla siyasi baskı yapmak için kullanmamıştı; Batı'ya veya İsrail'e uygulanan hiçbir petrol ambargosuna dahil olmamıştı.* Kısacası Şah dö-

* Elbette petrolü için mümkün olan en iyi fiyat arayışına girmişti ki bu nedenle 1973'teki OPEC fiyatlarının şiddetli bir şekilde artmasının kısmen sorumlusu oydu. Fakat yine de bu konuda birkaç şey söylenmelidir: Bu eylemi yüzünden Batı'ya verdiği zararı fark ettiğinde, bir sonraki beş yıl boyunca fiyatın sabit kalmasına yardımcı olmuştu. Aslında petrolün gerçek fiyatı 1973'ten 1978'e kadar %15 oranında düşmüştü. İlk baştaki fiyat artışının nedeni politik değil ekonomikti; diğer bazı ülkelerin aksine, ülkesinin kalkınması için azami hasılat elde etmek istiyordu. Üstelik hiçbir zaman ülkesindeki petrol üretimini kısıtlayarak fiyatları manipüle etmeye çalışmamıştı; petrol üretimini her zaman azami kapasitede tutmuş ve böylece arz ve talep yasasının istikrarlı fiyatlar lehine işlemesini mümkün kılmıştı.

neminde İran, Amerika'nın dünyadaki en iyi, en önemli ve en sadık dostlarından biriydi. En azından geçmişe dönüp baktığımızda -mevcut görevdeki Başkan da dahil olmak üzere- sekiz Amerikan Başkanı'nın minnet duyduğu eylemlerini karalayıp Şah'ın itibarını zedelememiz gerekiyordu.

Dolayısıyla Mayıs 1972'de Tahran'a vardığımızda, hepimiz neredeyse fiziksel bir rahatlama hissi yaşamıştık. Moskova'daki resepsiyon ne kadar dostane, ABD-Sovyet zirvesi de ne kadar başarılı olsa da Sovyetler Birliği ziyaretimizde, ziyaretçinin moralini bozan değişmeyen kasvetli totaliterlik -eğer özgür halklar özgürlüğe olan inancını kaybeder, değerlerini ve kurumlarını savunmaktan vazgeçerse, gelecekte onları bekleyen, insan ruhuna ihtarda bulunan ağır tekdüzelik- Tahran'da da üstümüzdeydi. Tahran'da hissedilir bir sıcak ortam ve iyi niyet vardı.

Ziyaret, elverdiğince hoş olsa da sıkıntılı anları da beraberinde getirmişti. Nixon, içine kapanık o utangaçlığıyla gerçekten de Şah'a benziyordu. Frak giyen Şah, Başkan'ın şerefine lüks bir akşam yemeği verdi. Yemeğin sonunda Nixon doğaçlama yapıp konuşmak zorunda kaldı çünkü televizyon ışıklarının parıltısı gözlerini alıyordu ve kendini beğenmişliği nedeniyle televizyona çıkarken gözlük takmak istememişti. Her şey gayet iyi gidiyordu ama Nixon konuşmasını nasıl sonuçlandıracağını tam olarak bilmiyordu. Konuşmasını bitirmek için tam üç defa mükemmel bir fırsat yakalamışken vazgeçip tekrar devam etti. Dördüncü girişiminde son derece uygun bir cümle aklına gelince konuşmasını bitirmeye karar verdi: Başkan Eisenhower'ın yorumlarından birine atıfta bulunarak, farklılıkları ne olursa olsun, tüm başarılı siyasi liderlerin ortak noktalarından birinin "kendilerinden daha yüksek bir düzeyde bulunan birileriyle iş birliğinde bulunma yeteneği" olduğunu dile getirdi. Ardından Şah'ın ve eşinin şerefine kadeh kaldırdı ve "daima Şah'ın yanında olan güzel İmparatoriçesine..." dedi. Kralların Kralı hüzünlü bir şekilde dalıp gitti.

Her ne kadar Nixon, Sovyetler Birliği'nde gösterdiği gayretlerden dolayı tükenmiş ve Tahran'da daha derin konular için çok az zamanı kalmış olsa da Şah ve Nixon arasında geçen konuşmalar iki yakın müttefikin arasında geçen konuşmalardan farklı değildi. Şah'ın düşüşü ve Batı'nın başına gelen felaket, yedi yıl sonra meydana ge-

len olaylar nedeniyle Richard Nixon'ı suçlamanın yollarını bulmak için hararetli bir arayışa mahal vermişti. Nixon, 1972'de İran'a yaptığı ziyaret nedeniyle günah keçisi ilan edilmişti; her iki partinin de farklı zamanlarda yönetimde olduğu ABD tarafından desteklenen ve otuz yıldır iktidarda olan bir imparatora aşırı güven vermekle itham edilmişti.*

Elbette bir müttefikin kendine güvenmesinin kötü bir şey olduğu da aşikâr değildir. Bu sorunun 1972'de nasıl ortaya çıktığı da belli değildi. 1972'deki asıl mesele, tüm endüstriyel demokrasilerin güvenliği ve daha da önemlisi refahı için gerekli olan bir alanda ihtiyaç duyulan dengenin büyük bir tehlikeye girmesiydi. O ana kadar diplomatik ilişkimiz olmayan ve bir yıl önce imzalanan bir Dostluk Antlaşması ile Sovyetler Birliği'ne bağlanan 15.000'den fazla Sovyet askeri hâlâ Mısır'da bulunuyordu. Sadece yedi hafta önce 9 Nisan'da Sovyetler Birliği, Irak'la benzer bir Dostluk Antlaşması imzaladı ve ardından büyük miktarda en gelişmiş modern silahların teslimatı yapıldı. Suriye uzun zamandan beri Sovyet silahlarının en önemli alıcılarından biriydi ve yirmi ay önce ılımlı Ürdün'ü işgal etmişti. 1971'in sonunda radikal Irak, geleneksel hegemonik hedefleri Sovyet silahlarıyla savunacak duruma getirildiğinde, İngiltere de askeri birliklerinin Basra Körfezi'nden tarihsel çekilmesini tamamlamış ve körfezin korumasını da henüz bırakmıştı. Dostlarımız -Suudi Arabistan, Ürdün, Emirlikler- kuşatılıyordu.

Ilımlı güçlerin yutulmaması, Avrupa ve Japonya'nın (ve daha sonra ortaya çıktığı gibi bizim) ekonomisine düşmanların müdahale etmemesi için hem bizim hem de Batı dünyasının çıkarları açısından bölgesel güç dengesinin korunması büyük önem teşkil ediyordu. Ya dengeleyici gücü kendimiz sağlayacaktık ya da bölgesel bir gücün bunu yapmasını mümkün kılacaktık. Vietnam Savaşı ve buna bağlı travmanın ortasında, Hint Okyanusu'na herhangi bir Amerikan askeri kuvveti atama imkânı yoktu. Kongre böyle bir taahhüdü hoş görmeyeceği gibi kamuoyu da desteklemezdi. Neyse ki İran bu görevi üstlenmeye istekliydi. İngilizlerin geri çekilmesinin ardından kalan ve

* Suçlamalar belirli bir dayanağa göre yapıldığından bu da bana şu önemli sorunun devam ettiğini göstermekteydi: En değerli müttefiklerimizden birini 1972'de desteklemek yanlış mıydı yoksa onu 1978 ve 1979'da etkili bir şekilde desteklememek mi yanlıştı?[1]

şimdi de Sovyetlerin müdahalesi ve radikal momentum tarafından tehdit edilen bu boşluk, bizim dostumuz olan yerel bir güç tarafından doldurulacaktı. Aşağı Körfez'de yer alan Emirlikler de dahil olmak üzere Ürdün ve Suudi Arabistan'a müdahale etmeye çalışacak olan Irak'ın da bu sayede hevesi kırılacaktı. Güçlü bir İran, Hindistan'ın Pakistan'ı fethetme isteğini azaltmaya yardımcı olabilirdi. Üstelik tüm bunlar herhangi bir Amerikan kaynağı olmadan başarılabilirdi çünkü Şah gereken ekipmanı kendi petrol gelirlerinden karşılamaya hazırdı. Sovyet silahlarının komşu ülkelere akışını durduramamak, Orta Doğu'daki ılımlı güçlerin moralini daha da bozabilir ve İran da dahil olmak üzere tüm bölgenin radikalleşme sürecini hızlandırabilirdi. Böyle bir durumun, Sedat'ın daha sonra Batı'ya yönelmesinin önüne geçmiş ya da çok daha zor bir hale getirmiş olabileceğini düşünüyorum.

Nixon'ın karşı karşıya olduğu öncelikli karar, Şah'ın F-14 veya F-15 uçaklarını ve bunlarla ilgili teçhizatı elde etme arzusuydu. Fakat muhalif görüşler de vardı: Savunma Bakanlığı ileri teknolojiyi elden çıkarma konusunda isteksiz davranıyor ve Dışişleri Bakanlığı da bu satışın kışkırtıcı olabileceğinden çekiniyordu. Şah'ın alternatifi, biraz daha az gelişmiş olan Fransız Mirage uçağını satın almaktı. İtirazları geçersiz kılan Nixon, İran'ın ileride bulunacağı taleplerden sonra bu konuda yorum yapılmaması gerektiğini şart koştu. Bürokrasimizin, yerine getirilmesi konusunda isteksiz davrandığı direktifleri hafifletmeye hazır olması ve imkânının buna yetmesi göz önünde bulundurulduğunda Nixon'ın bu şartını "açık uçlu" bir taahhüt olarak adlandırmak, işi gereğinden fazla büyütmektir; (Hindistan-Pakistan krizi sırasında olduğu gibi) Nixon yönetiminde defalarca gözler önüne serilen bu durum kısa süre sonra Watergate'in bir sonucu olarak Nixon'ın otoritesinin aşınmasıyla birleşmişti. Ortaya çıkan sonraki kararlar, Nixon'ın direktifinden daha çok, hükümetimizin görüşüyle şekillendi. Örneğin, Ford yönetimi sırasında Savunma Bakanı James Schlesinger'in, Şah'la irtibat kurması ve Şah'ın silah taleplerini incelemesi için atanmış üst düzey bir yetkilisi vardı. Onun vardığı sonuç, belli ki üzerinden iki yıl geçmiş olan Nixon'ın direktifinden etkilenmemişti. Aşağı yukarı Nixon'ın 1972'deki aynı nedeninden dolayı o da aynı karara varmıştı. Daha sonra tüm üst düzey yetkililerin -ve haleflerimizin- güç dengesi için silahlara ihtiyaç duyulduğu ve İran'ın

bu yükün altına giren -aksi takdirde bu görevi biz üstlenecektik- hayati bir müttefik olduğu yönünde verdiği kararlar nedeniyle silahların önemli miktarlarda satışına devam edildi. Bu esnada, alınan kararı değiştirecek herhangi bir olay yaşanmamıştı.

Nixon ayrıca Irak'taki Kürtlerin özerkliğini destekleme konusunda Şah'ı teşvik etmişti. Kürt meselesi ve 1973-1975 dönemindeki trajik sonuç elbette bu cildin kapsamı dışındadır. Bu konu hakkında yayınlanan hararetli polemiklerde, yazılma aşamasında Beyaz Saray'ın herhangi bir karar almadığı ya da gerekçe sunmadığı konusunda delil olmadığından bahsedilmemişti. Bu hususları ikinci ciltte ele alacağım.* Her halükârda 1972'de bunların hepsi gerçekleşecekti. Nixon'ın Kürt kararının faydası bir yıldan biraz daha uzun bir süre sonra ortaya çıktı: Ekim 1973'teki Orta Doğu Savaşı'na yalnızca bir Irak tümeni katılabilmişti.

Tahran ziyareti böylelikle Orta Doğu'da güç dengesinin korunmasında önemli bir adım olmuştu. İran'la dostluğumuz, yakında karşılaşacağımız krizlerde çok işimize yarayacaktı. Bu ülkenin jeopolitik önemi, İran'ı hangi grup yönetirse yönetsin başta olan yönetimi o grupla iyi ilişkiler kurması için harekete geçirmelidir. Fakat bu zorunluluğun, ızdırap içinde olan dostlarımızı görmezden gelerek yerine getirilmesine gerek yoktur. Bir neslin dostlarının önemsiz ve geçmişe dönük aşağılanmalarından keyif almak ya da onların zor günlerinde insani ihtiyaçlarına duyarsız kalmak bizim ülkemizin ilgisi dahilinde olamaz. Şah'ın otuz yedi yıl boyunca dost ve müttefik olarak bizimle iş birliği yapmasından son derece memnunduk; şimdi onu suçlu çıkararak kimseyi etkilemek istemeyiz. Dostlarımızın geleceğini her zaman garanti edemeyiz; dostlarımızın kim olduğunu hatırlarsak, kendi geleceğimizi sağlama alma şansımız daha yüksek olur.

* Yalnız şu kadarını ifade edeyim; Ekim 1973 Savaşı sırasında Kürtleri şaşırtıcı bir saldırı başlatmaktan vazgeçirmeye ilişkin karar, istihbarat yetkililerimizin ve Şah'ın ortak görüşüne dayanmaktaydı. Bu doğrultuda Kürtler böyle bir saldırıda bozguna uğrayabilirlerdi; İsrail hükümeti de bu konuda hemfikirdi. Şah'ın 1975'te Irak'la devam eden Kürt sorununu çözme kararı, Kürtlerin yenik düşmek üzere oldukları yargısına dayanıyordu ki Şah'ın bu kararı neredeyse kesinlikle doğruydu; Kürtler, iki İran tümeninin müdahalesi ve bizden gelecek olan 300 milyon dolarlık yardım olmadan kurtarılamazlardı. Şah, iki tümen göndermeye pek yanaşmıyordu; bu karar ona kalmıştı. Vietnam'ın düşmekte olduğu ay içinde Kongre'nin bu meblağdan tasarruf edeceğini hayal etmek saçma olurdu. İstihbaratımızın gizli operasyonunun bu şekilde tırmandırılmasını isteseydik, daha sonra Kürtlerin trajik kaderine yas tutanların birçoğu muhtemelen bu olay için karşı suçlamada bulunacaktı.

Varşova Üzerinden Dönüş

Komünist dünya, Nixon'ı bu kadar kolay bırakmazdı. İran'dan dönüş yolunda Başkan, Sovyetlerin hâkimiyetindeki Doğu Avrupa'nın en büyük ve en kalabalık devleti olan Polonya'da durdu. Nixon'ı oraya çeken şey nostalji, iç politika ve dış politikanın bir kombinasyonuydu. Nixon, Polonya'ya nostaljik duygular besliyordu çünkü 1959'da Başkan Yardımcısı olarak ziyarete geldiğinde coşkulu bir şekilde karşılanmıştı; hayatında bir anda büyük ilgi uyandıran bu türdeki ender olayları asla unutmazdı. Başkanlık seçimlerinin yapılacağı yıl da böyle bir şey tekrarlanabilseydi, bu durum kesinlikle sayıları milyonları bulan Polonyalı-Amerikalı seçmenler tarafından göz ardı edilmezdi. Son olarak, Doğu Avrupa'da ulusal bağımsızlık duygularını teşvik etmek bizim politikamızdı. Bu hedef bizi, 1969'da Bükreş'e ve 1970'de Belgrad'a götürmüştü. Şimdi de 1972'de Varşova'ya getirdi.

Avrupa'da ulusal bağımsızlığını büyük bir amaç olarak ülkesinin tarihinden bu denli ayrı tutmayan başka hiçbir ülke yoktur. Polonya'nın geçmişi trajik olduğu kadar görkemli, çektiği acıların büyüklüğü kadar da ilham vericiydi. Yabancı otoriteye boyun eğmeyi kesinlikle kabul etmeyerek aşırı coşku ve heyecanla kendini özgürlüğe adayan ve romantik bir özgürlük vizyonunun peşinde koşarken hayalperest bir arzuyla özgürlüklerini sürekli tehlikeye atan bir halka daha önce pek rastlanmamıştır. Rusya ile doğal sınırları olmayan, fakat bir tampon devlet yerine, bunu Rusya'nın geniş alanlarının sağladığı aynı ovada yer alan Polonya, Avrupa'da birbiriyle çatışan kuvvetlerin girdabına çekilmiş ve periyodik olarak hem Doğu hem de Batı'dan gelen baskılara maruz kalmıştı. Sınırları, tarihe geçmiş kaderindeki dalgalanmalara tanıklık eden Polonya, harita üzerinde adeta bir odadaki sandalye gibi oradan oraya hareket ettirilmişti; geçmişteki gelgitler nedeniyle bir batıya bir doğuya sürüklenmiştir. 1945 gibi yakın bir tarihte, aslına bakılırsa Polonya 250 kilometre batıya doğru kaymıştı; Rusya, Polonya'nın doğusunda bulunan vilayetleri ele geçirince Polonya'ya da karşılık olarak Almanya'nın doğusunda bulunan vilayetler verilmişti. Polonya'nın geleceğini her iki yönden ipotek altına alan bu sıra dışı yeni düzenlemeye muzaffer güçler karar vermiş ve Polonyalıların söz hakkı olmamıştı.

On sekizinci yüzyılın sonlarından Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yaklaşık 150 yıl boyunca bir zamanlar Avrupa'nın en

önemli devletlerinden biri olan Polonya Devleti, Avrupa haritasından tamamen silinmiş ve Prusya, Avusturya ve Rusya arasında bölüştürülmüştü. Fakat ulusal inancın en olağanüstü başarılarından birini sergileyen Polonya, komşu devletler arasında paylaştırılmış olsa bile yine de bu durum halkının yüreğinde derin iz bırakmıştı. Nitekim ülkenin çılgın, romantik ve tipik özelliğine uygun şekilde, Polonya'nın Avrupa'nın özgürlüğüne sağladığı katkı, baskı altında olduğu yıllarda artmıştır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Polonyalı yurtseverler, halklarına özgürlüğü ancak her yeri özgür kılarak geri verebileceklerine dair kahramanca ve dokunaklı bir düşünceye kapılmışlardı. Kendi özgürlük haklarını koruduklarına inandıkları için uzaktaki ülkelerin bağımsızlık ilkesi uğruna hayatını riske atan Polonyalı gönüllülerin katılımının olmadığı, Amerika'nınki de dahil olmak üzere, ulusal bağımsızlık için verilen hiçbir savaş yüceltilmedi.

Ulusun inancı, o kahraman ülkede Tanrı'ya olan bağlılıkla desteklenmişti. Polonya, Katolik Kilisesi'nin doğudaki ileri karakolu idi; ülke baskıcılarının çoğunun farklı bir dini kabul ettiği bu ulusun, aynı zamanda maneviyatının temsilcileri de Katolik Kilisesi'nin rahipleri oldu. Polonya'daki Kilise, başka hiçbir yerde olmadığı kadar ulusal duyarlılığın toplanma noktasıydı. İkinci Dünya Savaşı'nda hiçbir ülke, siyasi ve entelektüel zindeliği komşularında korkuya sebep oluyor gibi görünen Polonya'dan daha fazla acı çekmemişti; liderleri ise şimdi ya Almanlar ya da Sovyetler tarafından sistematik olarak tasfiye ediliyordu. Naziler, Polonya'nın seçkinleri olarak gördükleri milyonlarca kişinin öldürülmesi emrini vermişti. Stalin, Molotov-Ribbentrop Paktı sırasında Katyn Ormanı'nda birkaç yüz Polonyalı subayı infaz etmişti. Almanlar 1944 Varşova isyanını bastırırken, Polonyalı vatanseverlerin Sovyetlerin savaş sonrası dönemdeki planlarına engel olabileceklerini düşünen Kızıl Ordu ise Vistula Nehri'nin karşısında öylece boş boş durmuştu. Dolayısıyla Polonya, İkinci Dünya Savaşı'ndan çıktığında hem doğuda hem de batıda, yabancı bir rejimin dayattığı alışılmadık sınırlara sahip olmuş ve Sovyet askerleri, görünüşe göre daimî olarak, ülkede konuşlanmıştı. Yine de silahlı yabancılar tarafından iktidara getirilen komünist liderleri bile, ancak ulusal açıdan karar verme marjını azami ölçüde genişleterek ayakta kalabilmişlerdi. Komünist üstyapı kerhen Katolik Kilisesi ile uzlaşmaya varmaya zorlanmıştı ki bu da büyük ölçüde manevi özerk-

lik gerektiriyordu; karşılığında ise bu üstyapı birtakım erdemlerin siyasi kararların erişiminin ötesinde olduğunu simgeleyen tarihsel rolünü de yerine getiriyordu. 1956 ve 1970'teki ayaklanmalar, Polonya ruhunun ancak Sovyetler Birliği'nin her iki durumda da geri çekildiği devasa bir askeri güç gösterisiyle bastırılabileceği konusunda uyarıda bulunmuştu.

Polonya kimliğine olan şiddetli bağlılık, güzel ve aynı zamanda eski bir şehir olan Varşova'nın yeniden inşa edilmesine de yansımıştı. Ülkedeki ulusal gelenek o kadar güçlüydü ki bir zamanlar Varşova olan o enkaz yığınını (%90'ı tahrip olmuş) miras alan komünist liderler bile, Polonya'nın geçmişini yansıtan şehri yeniden inşa ederek şehri kalkındırma görevini üstlenmişlerdi: Komünistlerin kendine bağlayıp, süslü Stalinci Gotik'i empoze etme cüretinden önceki hali olan on altıncı yüzyıl Varşovası, eski çağlardaki tasarımıyla yeniden sevgiyle doğmuştu.

Özgürlük konusunda Polonya'ya ders verecek konumda değildik. Gereken tek şey hırslarının eski dostları tarafından anlaşıldığına dair psikolojik güvenceydi. Bu nedenle Varşova'daki varlığımız, yapacağımız görüşmelerin içeriğinden ve özünden daha önemliydi.

Havaalanına vardığımızda korkunç bir karışıklıkla karşılaştık. Varış töreninin bir parçası olarak Polonya'nın gösterişli Kara Kuvvetleri Bandosu uçak pistinin en uzak noktasında talim yapmaya başlamış ve karmaşık bir düzende tören platformuna doğru ilerliyorlardı. Tören defalarca prova edilmiş olmalıydı ama görünüşe göre uçak yokken gerçekleşmişti bu provalar. Bando bize yaklaşırken, Başkanlık uçağının kanatları altında bulunan motor kabuklarına doğru ilerledikleri iyice belirginleşmişti; şayet pilot motorları çalıştırmış olsaydı, tüm bando ya savrulacaktı ya da yanacaktı. Gerçi bandonun her ihtimale karşı hazırlıklı olduğu ortaya çıktı. Tempoyu düşürmeyen ve müziği kesmeyen bando, doksan derecelik keskin bir dönüş yaptı ve melodiyi ve sırayı bozmadan motor kabuklarının etrafından geçip uçağın kanatlarının altından uçağın gövdesine paralel bir şekilde yürümeye devam etti. Rutini bozmanın zor olduğunu göstermek isteyen bando, biz gittikten sonra bile prosedürü değiştirmedi; uçağa ve motorların altına doğru yürürken bile tam olarak aynı güzergâhı takip etti.

Bizim öncü ekibimiz, böylesine bir yaratıcılığın eşsiz kalmasına müsaade edemezdi. Esas sorun kalıcıydı; "bir anda çoğalan" kalabalığı da dahil edecek bir fotoğraf fırsatı nasıl ortaya çıkarılabilirdi. Polonya'da bu durum daha karmaşıktı çünkü ev sahiplerimizin kendi arabalarını kullanmamız konusunda ısrar etmesi öncü ekibimizi trafik sıkışıklığının üstesinden gelme görevinden mahrum bırakmıştı. Hâlbuki 1970'te Roma ve Belgrad'da bu süreç çok güzel işlemişti. Fakat öncü ekibimiz her türlü zorluğa göğüs germeye hazırlıklıydı. Havaalanından ikametgâhına giden Nixon, Meçhul Asker Anıtı'na çelenk koymak için yolda durdu. Neyse ki halkla ilişkilerden sorumlu görevlilerimizin şansına bu anıt Varşova'nın merkezinde yer alıyordu ve büyük bir kalabalık toplanmıştı. Nixon çelenk koyma işini tamamlarken, Başkan'ın Amerikan limuzini her zamanki Gizli Servis sürücüsüyle aniden ortaya çıktı. Ev sahiplerimiz şaşkınlıklarını daha üzerlerinden atamadan Nixon arabaya girmişti bile. Sürücü arabayı yavaşça caddeden kaldırıma, yani doğrudan kalabalığın arasına hareket ettirdi. En düşmanca duygulara sahip bir fotoğrafçı bile Nixon'ın arabasının bu kalabalığın içinde olduğu anı kaçırmak istemezdi. Fotoğraf fırsatlarının yaratılması konusunda bir ders daha almıştım.

Polonyalı liderlerle yapılan görüşmeler bile böylesine bir yaratıcılıkla rekabet edemezdi. 1970 isyanlarından sonra iktidara gelen Polonya Komünist Partisi Genel Sekreteri Edward Gierek'ten çok etkilenmiştim. Kendini işine adamış bir komünist ve vatansever bir Polonyalıydı. Halkının milli karakterini yok eden bir ideolojinin kendisi için anlamsız olacağı ve nihayetinde bu noktaya gelindiği takdirde direneceği izlenimini veriyordu. Polonya'nın doğudaki güçlü komşusuna meydan okumasının intiharla eş değer olduğunun farkındaydı. Ayrıca hiçbir Polonyalı, İkinci Dünya Savaşı'nda çektiği acıların ardından Almanya'ya duyulan güvensizliği kolay kolay üzerinden atamazdı. Gierek, hayatını adadığı komünist ilkelerden vazgeçmeden bu süreç içinde en büyük özerkliği arayarak bu iki ulusal kâbus arasında manevra yapardı.

Üstelik Moskova zirvesinin sonucundan duyduğu mutluluğa dair hiç şüphe de yoktu. Sovyet liderleri kesinlikle detant konusunda karışık hisler içindeydiler; bunu, Batı'yı sakinleştirmek için bir saldırı taktiği olarak mı yoksa karşılıklı tahdide doğru ciddi bir dönüş

yapmak için mi kullanacakları konusunda kararsızlardı. Gierek'te ise böyle bir duygu karmaşası yoktu. Uluslararası açıdan güçlülerin, gücünü zayıfların üstünde kullanmalarının önüne geçilmesine mahal verecek uygulama ilkelerinin belirlenmesini istiyordu. Polonya'nın özerkliği, en iyi şekilde gerilimin azaldığı koşullarda gelişebilirdi. Cepheleşme, devlet müdahalesini içeriyordu; barış sadece soyut bir tercih değil, ülkenin varlığını sürdürmesi için gereken bir koşuldu. Dolayısıyla Varşova durağımız, en nihayetinde bize devlet adamlığını değerli kılan bazı ilkeleri hatırlatmıştı.

Sovyetlerle Tahıl Anlaşması

Zirvede bir açıdan Sovyetler Birliği'nin soğukkanlı bir tavır sergilediği ve bizi alt ettiği kabul edilmelidir. Buna, Sovyetlerin birkaç hafta sonra Amerikan tahılını satın alması da dahildi.

Kennedy'den bu yana her başkan, kendi başlarına yetiştiremeyecekleri için tahılı Sovyetler Birliği'ne satarak sistemimizin üstünlüğünü göstermenin büyük bir siyasi başarı olacağını düşünmüştü. İşçi sendikalarımız, bir süredir Sovyet gemilerine yükleme yapmayı reddederek ve yüklemenin Amerikan limanlarından yapılmasını -bu onlara çok fazla pahalıya mal olurdu- gerektiren bu tür satışları engellemişlerdi. Fakat bu sorunlar zirveden kısa süre sonra çözüme kavuşmuştu. Artık Sovyetlerin tahılı satın alma istekliliği dışında hiçbir engel yoktu. Aslında piyasamız söz konusu olduğunda Sovyetlerin tahıl satın alması, tarım politikamızın bir unsuru, yerel bir mesele olarak görülüyordu; NSC personeline sadece genel anlamda bilgi veriliyordu. Ayrıca Tarım Bakanı Earl Butz'un tarım toplumlarına yönelik koruyucu tavrına aşina olmayan hiç kimse, onun dış politika direktiflerine bu şekilde razı olabileceğine bir an bile inanmazdı. Bürokratik manevra göz önünde bulundurulduğunda Butz, Mel Laird ile aynı ayarda, hatta daha bile etkiliydi çünkü o ne istediğini bilen bir seçim bölgesini temsil ediyordu.

Butz, Nisan 1972'de Moskova'yı ziyaret ettiğinde kendisine Sovyetler Birliği'nin yeterli kredi verilmesi koşuluyla tahıl satın almak için üç yıllık bir anlaşma düşünebileceği söylenmişti. Haziran ayı olduğunda Butz, sübvansiyonlu kredi için bir formül bulmuştu. Zirve

sırasında Nixon, Brejnev ve Kosigin'e tahıl satışlarının kamuoyumuz üzerinde olumlu etkisi olacağına dair birkaç kez yorumda bulunmuş olsa da Sovyet liderleri buna pek ilgi göstermemişti. Kosigin, özel bir iyilik olarak Rogers'a Sovyetlerin 1 50 milyon dolar değerinde tahıl satın alabileceğini söylemişti. Nixon'a bu meblağın zirve bildirisine dahil edilemeyecek kadar önemsiz bir tutar olduğunu söyledim.

Eve döndükten sonra Sovyetlerin bu konuya ilgisi aniden arttı. O zaman bilmiyorduk ama şimdi biliyoruz ki 1972'de Sovyetler korkunç bir mahsul kıtlığı ile karşı karşıya kalmış, Amerikan tahılına olan ihtiyaçları kritik düzeye ulaşmıştı. Sovyetlerin tam olarak nasıl bir kıtlıkla karşı karşıya kaldıklarına dair rapor, ne o zaman ne de eşi benzeri görülmemiş şekilde o yıl yapılan büyük miktarda tahıl alımlarının tamamlanmasından çok sonrasına kadar Beyaz Saray'a ulaşmıştı. Bir şeylerin yolunda gitmediğinden şüphelenmiş olabilirdik; Sovyetler, alışılagelmiş pazarlık taktiklerinden vazgeçip zirveden sonra tahıl meselesine ilişkin müzakereleri herhangi bir polemik veya duyurum olmaksızın uzman düzeyinde ilerletmişlerdi. Geçmişe bakıldığında, belki de Moskova'nın hem siyasi denetimden hem de karşı karşıya kaldıkları mahsul kıtlığının derecesi öğrenildiği takdirde tahıl piyasasında fiyatların yükselme riskinden kaçınmak istediğini tahmin etmeliydik. Haziran ayının son haftasında Sovyet Tarım Bakan Yardımcısı sessizce Washington'a gitti. Bakan Yardımcısıyla bir araya gelen Peterson ve Butz, hemen 750 milyon dolarlık kredi içeren üç yıllık bir anlaşma yaptı. Bu konudaki bilgisizliğimizin boyutu, o zamanlar Peterson'la yaptığım konuşmadan da anlaşılmaktadır. Peterson, Sovyetlerin ilk yıl içinde "500 milyon dolara kadar" tahıl satın almayı düşündüklerini öğrenince hoş bir sürpriz yaşamıştı.

Fakat hızlı davranan Sovyetler, tahıl şirketlerimiz arasında devam etmekte olan rekabetten istifade etti. Piyasa ekonomisinin, ticari devlet teşekkülüyle müzakeresinde karşılaştığı engeller konusunda bize ders verdiler. Rakiplerinden önce davranıp avantaj kazanmaya çalışan her bir tahıl şirketimiz, mümkün olan en yüksek miktarda satış gerçekleştirip bunu da ABD hükümetinden bile gizli tuttu. Sovyetlerin bir dizi ayrı işlemle bir yılda yaklaşık bir milyar dolarlık tahıl satın aldığını birkaç hafta boyunca fark edemedik; bu miktar neredeyse elimizde bulunan üretim fazlası tüm tahılımıza eşitti. Üstelik tüm bunlar Sov-

yetler Birliği'nin tam anlamıyla tahılımızı piyasa fiyatlarından satın almaktan veya kitlesel açlıkla karşı karşıya kalmaktan başka seçeneğinin olmadığı ve anlaşmaları da sübvanse ettiğimiz zaman gerçekleşmişti.

Köşeye sıkıştırıldığımızın farkına varmak acı vericiydi; bizim kendi serbest piyasa sistemimizi büyük bir ustalıkla kullanan Sovyetlerin bize üstünlük sağladığını kabullenmek daha da zordu. Kendimizden başka kimseyi suçlayamazdık. Sovyet ihtiyaçları konusundaki istihbaratımız dehşet verici derecede kötüydü. Pazarlarımızda olup bitenlerle ilgili bilgilerimiz oldukça kısıtlıydı. ABD hükümeti o zamanlar özel tahıl satışlarını bir dış politika meselesi olarak gözlemlemek ve hatta denetlemek için yeterince örgütlenmemişti. Sovyetler kendi oyunumuzda bizi yenmişti.

Siyasi açıdan bakıldığında ilk başta bu satışlar oldukça etkileyiciydi. Dolayısıyla kimin takdir edilmesi gerektiği konusunda çoğu zaman olduğu gibi yine manevra yapmak durumunda kaldık. San Clemente'de Beyaz Saray adına Nixon'ın biraz olsun itibar kazanması için brifing düzenledim fakat Nixon kabinesinin Başkan'ın yalnızca kötü haber paylaşımına izin verme geleneğini yerine getiren Tarım Bakanı Earl Butz kurnazlıkla bu haberi atlatmıştı. Yine de kısa süre sonra kimse takdir edilmek istememişti; tahıl satışı hızla politik bir skandala dönüştü: Nixon, hasımlarımıza standart oranın altında satış yapmak ve Amerikalı tüketiciler için fiyatı arttırmakla itham edildi.* Yöneltilen suçlama büyük ölçüde haksızdı. Tahıl satışını destekleyen Nixon, Başkanlık seçimlerinin yapılacağı yılda bu durumun sağlayacağı siyasi avantajlardan haberi vardı. Fakat satışın şartları veya miktarıyla hiçbir ilgisi yoktu. Nitekim Sovyetler bu işten paçayı kurtarmışlardı çünkü muhtemelen Butz dışında hiçbir üst düzey yetkili ne yaptıklarının farkına varamamıştı. En iyi ihtimalle, deneyimleyerek öğrendiğimiz söylenebilirdi. O andan itibaren bu tür tüm işlemler dış politika meseleleri olarak ele alındı ve kurumlar arası izlemeye tabi tutuldu. 1975'te Başkan Ford'un yönetiminde, Sovyetler Bir-

* Skandalın bir kısmı, hükümetin yerel fiyat ile dünya fiyatı arasındaki farkı telafi etmek için Amerikalı çiftçilere devlet desteğinde bulunmasından kaynaklanmıştı. Her iki fiyat da birdenbire fırladığında (dünya genelindeki mahsul kıtlığı ve doların devalüasyonundan kaynaklanan talep artışının yanı sıra Sovyet alımları nedeniyle), bu "sıkıntılı" ödemeler, garanti altına alındıktan çok sonra bile devamlılığını sürdürdü. Bu durum elbette dış politika ajanslarının kapsamı dışındaydı. Yine de sonuç itibarıyla halkın tahıl satışına olan kızgınlığını körüklemişti.

liği ile satın alımlarını düzenleyen ve pazarımızdaki meydana gelebilecek herhangi bir yeni karmaşaya karşı koruma sağlayan beş yıllık bir anlaşma imzalandı. Fakat o zamana kadar elbette önceki anlaşmanın getirdiği politik, ekonomik ve psikolojik zarar devam etmişti.

Sovyetler Birliği ile diğer birtakım ekonomik konularda hızlı ve genel olarak tatmin edici ilerleme kaydettik. Temmuz ayında Ticaret Bakanı Peter Peterson, bu hususlardan bazılarını gözden geçirmek için Moskova'yı ziyaret etti: Ödünç Verme ve Kiralama borçları konusunda yapılandırmaya gidilmesi, En Çok Gözetilen Ulus statüsünün uzatılması, kredi imkânı ve her iki başkentte ticari tesislerin kurulması. Bu müzakereler o kadar iyi gitmişti ki Peterson ve ekibi sadece Ödünç Verme ve Kiralama doğrultusunda, borç kısmındaki nihai rakamı açık bırakarak temel bir anlaşma taslağı hazırlamışlardı.

10-13 Eylül tarihleri arasında Moskova'ya yaptığım ziyaret sırasında Brejnev ile birçok konuyu açıklığa kavuşturduk; ziyaretimin amacı, ABD-Sovyet ilişkilerini tüm yönleriyle genel olarak incelemekti. Sovyetlerin taktiklerine artık aşina olduğumuz için Ödünç Verme ve Kiralama doğrultusunda, geri almayı beklediğimizden çok daha yüksek bir rakamla işe giriştik ve birkaç akşam müzakere ederek 10 milyon dolarlık artışlarla nihai rakamı 722 milyon dolara çekmeye veya son çare olarak ilk başta öne sürdüğümüz rakamın 25 milyon dolar altına inmeye razı olduk. Brejnev bizden önce boyun eğmişti. (Çok da üstün bir başarı elde edememiştik çünkü alacağımız para, anlaşmanın süresi de göz önünde bulundurulduğunda daha önce talep ettiğimiz paranın yılda bir milyon dolardan azına tekabül ediyordu.) Pompidou ile Azorlar'da görüştüğümüzde olduğu gibi, bu konu hakkındaki bilgisizliğim, esnek davranmama müsaade etmediği için müzakerelerde bana avantaj sağlamıştı. Hiçbir şey alternatif yokluğunda kararlılığın yerini tutamaz. Heyetimize katılan ve son derece becerikli biri olan Ticaret Bakanlığı Müsteşarı James Lynn, sonu gelmek bilmeyen formülleriyle bize büyük katkıda bulunmuştu.

Bu ilerlemenin ışığında Nixon ve ben, ağustos ayında Sovyetlerin göç etmek isteyen Yahudilere aniden vergi koyması nedeniyle şaşkına döndük. 1969'dan itibaren ABD-Sovyet ilişkilerinin atmosferini iyileştireceğini düşündüğümüz bir politikayı vurgulayarak Yahudi göçünü kolaylaştırmaları için Moskova'ya tekliflerde bulunmaya başla-

mıştık. Kamuoyuyla karşı karşıya kalmamak için bunu sessiz sedasız halletmeye çalıştık. Çok fazla bir beklentiye girmemiştik. İlginç bir şekilde ABD-Sovyet ilişkilerindeki gelişmeye paralel olarak, Yahudi göçü 1968'de yılda 400 iken bu sayı 1973'te 35.000'e çıktı. Toplam rakamlar arttıkça birtakım zorluklar da ortaya çıkmaya başlamıştı; bireysel başvurularda vize verilmemesi veya Batı'nın siyasi olarak değerlendireceği çeşitli suçlar nedeniyle bazı kişilerin tutuklanması ya da taciz edilmesi. Kamuoyunun çabalarını koordine eden Amerikan Yahudi grupları tarafından bana verilen uzun listeleri zaman zaman Dobrinin'e özel olarak veriyordum. Bu listelerde, Sovyetler tarafından göç başvurusu reddedilen veya siyasi suçlulardan oluşan Yahudilerin isimleri yer alıyordu. Bu listeleri Dobrinin'e "gayriresmî" olarak veriyor ve karşılığında ise kesinlikle resmi bir cevap beklemiyordum. Bende bu türdeki kişilerin sayısının olduğu son yılda (1973 yılıydı), durumu sıkıntılı olan 800 kişiden 550'si bu yöntemlerle sessiz sedasız salıverilmişti. Örneğin, Panov'lar, Dobrinin'e özel ricada bulunmamdan kısa süre sonra serbest bırakılmışlardı.

Göç etmek isteyen Yahudilere 1972'de uygulanan verginin bu bağlamda açıklanması mümkün değildi; hiçbir amacı olmayan bu durum umut vaat eden bir geleceği ters yüz etmekle tehdit ediyordu. Üstelik bu konuda hiçbir zaman tatmin edici bir açıklama da yapılmamıştı. En makul açıklama, danışmanlarının Mısır'dan gönderilmesi nedeniyle paniğe kapılan Sovyetlerin Araplarla olan ilişkilerinde bir daha riske girmemeye karar vermeleri olabilirdi. Dobrinin, bu kararın Politbüro tarafından değil kendi bakanlığı tarafından alınmış olabileceğini ileri sürdü. Dobrinin'in söyledikleri pek mantıklı olmasa da yine de tamamen imkânsız değildi; yabancı hükümetler, özellikle totaliter olanlar, her zaman için olduğundan daha homojen görünse de o kadar olmayabilir.

Sebep ne olursa olsun Yahudilerden alınan bu vergi, yönetimin Doğu-Batı ticaretini açma kararına yönelik öfkeyi doruğa çıkarmıştı. 4 Ekim'de Senatör Henry M. Jackson ve yetmiş bir senatör, En Çok Gözetilen Ulus statüsünü göçe bağlı artışlara göre verilmesini öne süren bir değişiklik istedi. Hem Senato hem de Temsilciler Meclisi'nin dörtte üçü bu yasa değişikliğini onayladı.

Fakat eski alışkanlıklar kolay kolay değişmez. 21 Ekim'de SSCB

ile ticaretle ilgili paketi -Ödünç Verme ve Kiralama konusunda mutabakata varma ve En Çok Gözetilen Ulus hükmü- imzalanmasından üç gün sonra *Washington Post* hâlâ bu ticaret meselesini Vietnam konusunda bir koz olarak kullanmaya ilişkin düşüncemiz için serzenişte bulunuyordu. *Post*, bu bağlantıya olan muhalefetine devam etti: "Ne olursa olsun ticaret anlaşması yine de imzalanabilir. Ülkelerinin karşılıklı çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri için Bay Nixon ve Bay Brejnev'i saygıyla selamlıyoruz." *Wall Street Journal*, 20 Ekim tarihli bir başyazısında "iki ülke arasındaki genişletilmiş ticaret ve ABD ile diğer komünist ülkeler arasındaki genişletilmiş ticaret ve bağlantı ilkesi, yine de değerli bir ilkedir" diye ifade etmişti.

Yine de nasıl olduğu bilinmemekle birlikte bu yöndeki tutumlar birdenbire değişmeye başlamıştı. Nixon'ın Doğu-Batı ticaretini benimsediğini gören ve bu ticareti daha önce destekleyenler, Nixon'ın bir konuda diretmesi durumunda o konunun kesinlikle yeniden irdelenmesi gerektiğini artık öne sürüyorlardı. *New York Times*, Sovyetlerle yapılan ticaretin uluslararası davranışlara göre yapılan değişikliklere bağlı olması nedeniyle dört yıl boyunca yönetimi yerden yere vurmuştu. 13 Eylül 1972'de *Times*, "diğer alanlarda belirgin olan ikincil düzeydeki anlaşmazlıklardan bağımsız olarak genişletilmiş ticaretin kendi içinde değerlendirilmesinin her iki taraf için de yeterince faydalı olduğunu" ifade etti. Fakat bir aydan daha kısa bir süre sonra ise *Times*, ticareti, Sovyetlerin içyapısındaki değişikliklerle ilişkilendirmeye çalışmamız gerektiği önerisine vardı ki bu çok daha iddialı bir bağlantı biçimiydi. 6 Ekim'de *Times*'ın başyazarları, Sovyetlerin yurt içindeki değişim için ekonomik baskıdan faydalanma olasılığına hâlâ şüpheli bir şekilde yaklaşsalar da "Kremlin'deki realistleri" Amerikan kamuoyunu dikkate almaları gerektiği konusunda uyardı. Fakat 25 Kasım itibarıyla *Times*, neredeyse tam tersi bir tavır sergilemeye başladı: "Amerikan işletmeleri, Nixon yönetimi ve hatta Sovyet yetkilileri, Sovyet-Amerikan ticaretini genişletmeye Amerikan halkının -ve Kongre'nin- SSCB sınırları içinde ve dışında Sovyetlerin siyasi tutumlarına yönelik süregelen hassasiyetini unutacak kadar istekli davranırlarsa bu ciddi bir hataya yol açar." Bir zamanlar komünist ülkelere karşı güdülen ticari ayrımcılığı "maliyetli bir anakronizm" ve "Soğuk Savaş düşüncesi" olarak kınayan *Washington Post*, şimdi ise Jackson değişikliğini destekleyip çok geçmeden, Sovyetler Yahudi gö-

çüne izin verene kadar Sovyetlerin En Çok Gözetilen Ulus statüsünün ticari anlaşmadan çıkarılması çağrısında bulundu.[2]

1972'de bunlar, uzakta hâlâ devam eden feryatlardı, aksi halde huzurlu bir ufuk olurdu. Genel olarak, ABD-Sovyet ilişkileri uzun zamandır hiç bu kadar iyi olmamıştı. Berlin Anlaşması, SALT Anlaşması, Sovyetlerin Orta Doğu ve Vietnam'daki itidalliliği ve iş birliğine dayalı yapılan çok sayıda resmi anlaşmalar ve devam eden müzakereler, ilişkilerin iyiye doğru gittiğinin habercisiydi. Yine de Nixon yönetiminin Doğu-Batı ticaretine ilişkin itinayla ölçüp biçtiği yaklaşımı, tıpkı önceki dönemde solun saldırısına uğradığı gibi, önümüzdeki birkaç yıl içinde bu sefer de sağdan olmak üzere giderek daha sert bir muhalefetle karşılaşacaktı. En ironik durum ise sağın geleneksel komünizm karşıtlığının, solun Nixon'a olan antipatisi ve insan hakları konusundaki gitgide artan endişesi nedeniyle kendisine bir müttefik bulması olmuştu.

Avrupalıların Tutumları

Moskova zirvesinden sonra bir başka yerden haber geldi: Avrupalı müttefiklerimiz. Üç yıldan fazla bir süredir, her Avrupalı lider her toplantıda Sovyetlerle müzakere etmemiz için bize baskıda bulunmuştu. Doğu-Batı ticaretinde bizden çok daha ileride olup Avrupa Güvenlik Konferansı'nı dört gözle bekleyen ve bağlantı konusunda ilk başta kayıtsız davranan liderler şimdi ise karşılıklı ve dengeli kuvvet azaltılmasına ilişkin müzakerelerin başlaması için gittikçe sabırsızlanıyorlardı. Kibar bir şekilde -ama aynı zamanda da aleni olarak- Moskova ile ilişkilerimizi geliştirmede ağır davrandığımızı ve gereksiz yere savaş riskine girdiğimizi düşündüklerini gösterdiler.

Tavsiyelerine kulak vermemizden sonra Avrupalılar aniden şizofrenilerini açığa çıkardılar. Bazı Avrupalıların "barış içinde bir arada yaşama" ifadesinin kullanılması nedeniyle "ABD-Sovyet İlişkilerinin Temel İlkeleri" hakkında serzenişte bulunduklarını öğrendik; Fransa'nın imzaladığı ve Almanya'yla ilgili antlaşmalarda imzalanan benzer bildirgelerde bizim formülasyonlarımızın çok daha ötesine geçildiği düşünüldüğünde oldukça şaşırtıcı bir eleştiriydi bu. İtidalli olma konusundaki bazı ilkelerimizin Avrupa Güvenlik Konferansı'nın

önüne geçtiği konusunda bir tedirginlik vardı; yani müttefiklerimizin rızası olmayan hususları onlar adına kabul etmiş olmuştuk.

Bu eleştiriler hükümet liderlerinden gelmemişti; (kişisel düşüncelerine uygun olsun ya da olmasın) tüm liderler sıcak bir şekilde tebrik mesajları göndermişlerdi. Fakat kısmen de olsa Avrupa'nın kendi hedeflerini dile getiremediğini düşünen ve geçmek bilmeyen bir tedirginliği açığa çıkaran etkili bir kesim vardı. Bu kesim, orta düzey yetkililer ve halkla ilişkileri düzenleyenlerden meydana geliyordu. ABD'nin Moskova ve Pekin ile yeni ilişkiler kurmaya odaklandığı bir zamanda, Avrupalılar yeni bir Topluluğun nasıl örgütleneceği konusunda bir fikir birliğine varamamışlardı. Bu tür koşullarda, her ne kadar hoşgörüsüz olsa da Sovyetler Birliği ile sözde gizli anlaşmamızdan yakınarak birlik olmak için uygun bir zemin hazırlamaları daha makul olabilirdi. Sovyetlerle birkaç teknik alanda yaptığımız yeni iş birliğimizle ilgili endişeler, denizaşırı taahhütleri azaltmaya ilişkin isteğimiz hakkındaki korkularla birleşmişti; rakibin George McGovern olduğu bir seçim yılında her zamankinden daha belirgin bir eğilim ortaya çıkmıştı.

21 Ağustos'ta Nixon'a yazdığım bir notta bu durumun düzeltilebileceğini ifade ettim:

> Medya ve Avrupa kamuoyu, Heath, Brandt ve Pompidou ile sürekli yaptığınız bu gizli görüşmelerden haberdar değiller. Zirveden sonra verdiğiniz mesajlara karşılık olarak hepsi de Avrupa konusunda izlediğiniz politikalarınıza ve Sovyetlerle aramızda devam etmekte olan iş birliğine dayalı bu ilişkinin ülkelerine sağladığı faydaların farkındalar. Elbette bunun reklamını yapamayız. Fakat liderlerle olan sorunumuz, Avrupa'daki düşük düzeydeki yetkililer ve siyasi gözlemcilerle olan sorunumuzdan daha azdır... Bu insanları Avrupa'dan çekilmeyeceğimize ikna etme zorunluluğu devam etmektedir... Büyük müttefiklerimizin görüşlerine alışılmadık derecede kulak vermemiz ve müzakereler söz konusu olduğunda, güvenliklerine herhangi bir zarar vermeyeceğimizi düşündükleri bir tutum sergilememiz gerekmektedir.
>
> Aynı derecede öneme sahip olmak üzere kararlarımızın ardında yatan gerekçeleri de açıklamalıyız. Bir noktada, bu hususların üstesinden gelmek için bir başka kişisel görüşme turuna çıkmayı düşünebilirsiniz.

İçinde bulunduğumuz esas ikilem şuydu: Hangi yolu seçersek seçelim ister cepheleşme ister uzlaşma, Atlantik ilişkilerinin yatay bir

seyir izlediği gerçeğiyle burun buruna gelecektik. Savaş sonrası neslin güvenlik ve refah hedefleri büyük ölçüde karşılanmıştı. Geriye kalan ise olayların dayattığı taktik sorunlarının bir kalıntısıydı; gerek cepheleşme gerekse uzlaşma, gerek uzun vadeli güvenlik gerekse diğer uzun vadeli hedeflere ulaşma konusunda üzerinde mutabık kalınmış bir strateji yoktu. Artık bu meselelerin, müttefiklerimizle yapacağımız görüşmeler sonucunda çözüme kavuşması gerekiyordu. Bu sayede müttefiklerimiz de kendi düşüncelerini her zamankinden daha fazla olmak kaydıyla ileri sürebileceklerdi.

1972 yazında, taktik düzeyde olmak koşuluyla görüşmelerimizi devam ettirmekten fazlasını yapamazdık. Helmut Schmidt (o zamanki Alman Maliye Bakanı), İngiliz Kabine Sekreteri Sör Burke Trend ve sırasıyla Fransa Savunma Bakanı Michel Debre ve Fransa Dışişleri Bakanı Maurice Schumann ile kapsamlı görüşmeler yaptım. Mevcut politikalarımız hakkında uzlaşıma varmıştık ama yine de Washington'a gelen tüm müttefik ziyaretçiler Atlantik ilişkisinin yeni bir boyut kazanması gerektiği konusunda hemfikirdi. Düşmanlarla olan müzakerelerimizde hangi konuda başarılı olmuşsak olalım, önceliğimizin kendimizi özgür insanların ortak hedeflerini daha da ileriye götürmeye ve aradaki uyumu güçlendirmeye adamak olduğuna Nixon da ben de derinden inanıyorduk. Vietnam meselesini artık arkamızda bırakmak için bir başka nedenimiz vardı. Güvenliği artık doğal karşılamaya başlayan yeni nesil, ekonomik ilerlemenin kaçınılmaz olduğunun da farkındaydı. Komünist liderlerle 1972'de yaptığımız zirveleri, müttefiklerimizle olan taahhütlerimizin kesinlikle yeniden teyit edilmesi ve müttefiklerimizin hedeflerinin yeniden belirlenmesiyle uyumlu hale getirmenin zamanı gelmişti. Ancak bu şekilde Doğu ile olan münferit müzakereleri göz önünde bulundurabilir ve birbirimizin nihai hedeflerine olan güveni yeniden inşa edebiliriz. Bu sayede özgür halklarda hem yön duygusu gelişecek hem de onlar için gurur kaynağı olacaktı. 1973'te üstlendiğimiz Avrupa Yılı'nın başlangıç noktası bu olmuştu.

XXX
SEDAT, SOVYETLERİ SINIR DIŞI EDİYOR

Moskova zirvesinin önemli bir sonucu daha vardı: Enver Sedat'ın Temmuz 1972'de Sovyetler Birliği'ni Mısır'dan ihraç etmesi.

Zirveden önce bile aynı benim gibi Nixon da Sedat'ın Sovyetler Birliği ile gerçekleri artık anladığının farkındaydı. Mısır'ın Sovyetlerin askeri desteğine olan tüm bağımlılığına rağmen, SSCB bir çözüme veya İsrail'in Arap topraklarından çekilmesine yönelik herhangi bir ilerleme kaydedememişti. Sedat, Şubat ve Nisan aylarında Moskova'daydı. Bu iki ziyaret arasında Kahire bizimle gizli bir kanal açmıştı. Kanalın açılması, Moskova zirvesi bildirisinin Orta Doğu konusunda sönük kaldığını gösterme ve stratejimizin başka ne gibi sonuçlar doğuracağını görme yönündeki kararlılığımızın unsurlarından biriydi. Stratejimizin ne kadar iyi işlediğini ilerleyen zamanlara kadar bilemeyecektik. Orta Doğu'daki bu önemli değişikliğin izini sürmek için neredeyse iki yıl öncesine gitmek gerekiyor.

Nasır'ın Ölümü

1970'in sonu Orta Doğu'da bir bakıma dönüm noktasıydı ama o zamanlar bunu bilmiyorduk. Ürdün krizi ve hatta Süveyş Kanalı boyunca yaşanan gerilimler, Arapların Orta Doğu'daki çözümün anahtarının Moskova'da değil Washington'da bulunduğuna dair algılarının değiştiğinin göstergeleriydi. Ama belki de en belirleyici olay Cemal Abdül Nasır'ın ölümü ve Enver Sedat'ın iktidara gelmesiydi.

Enver el-Sedat'ı o zamanlar pek tanımıyorduk. 1952'de Kral Faruk'u deviren subaylardan biri olmasına rağmen yıllar boyunca uzmanlarımız tarafından önemli bir figür olarak görülmemişti. İlk başta, kendi çabasıyla Mısır Cumhurbaşkanı olabileceği bile belli değildi. Nasır kadar yükselen bir kişiliğin ölümünden sonra başa gelen kişi, onun yerini doldurmakta epeyce zorlanabilirdi; buna ek olarak, Sedat söz konusu olduğunda gayriresmî hitabet tarzı ve köy kökenli olmasının yanı sıra Nasır yönetimi altında bulunduğu sırada Mısır siyasetindeki nispeten küçük rolü nedeniyle dış dünya tarafından yanlış değerlendirilmesine yol açmıştı. 28 Eylül 1970'te ben, Başkan'la birlikte Akdeniz gezisinde iken Nasır ölmüştü. Bir gün sonra gazetecilerden biri bana, Sedat'ı sordu. Sedat'ın birkaç haftadan fazla dayanamayacak geçici bir şahsiyet olduğunu düşündüğümü söyledim. Bu görüşüm, şimdiye kadar en fazla yanılgıya düştüğüm görüşlerden biriydi! 1971 yılı boyunca muhaliflerini tedricen geride bırakan Sedat, Mayıs ayında kendisini ortadan kaldırmayı planlayan Sovyet yanlısı zorlu bir grubu etkileyici şekilde tasfiye etti ve yavaş yavaş hem yerel konumunu hem de uluslararası hareket özgürlüğünü sağlamlaştırdı. O zaman bile çok az sayıda yabancı (kesinlikle benim dışımda), daha sonraki süreçte cesaret, vizyon ve kararlılıkla ülkesini ve bölgesini uluslararası ilişkilerde bir devrime doğru yönlendireceğinin ve böylece çağımızın en büyük liderlerinden biri olarak ortaya çıkacağının farkına varmıştı. (Krizler sonbaharının daha az gözler önüne serilen fakat yine de önemli bir sonucu, Hafız Esad'ın Kasım 1970'te Suriye'de iktidara gelmesiydi. Sedat'tan daha az vizyon sahibi olmasına rağmen, Suriye'ye eşi benzeri görülmemiş bir istikrar sağladı ve halkının çalkantılı geçmişini göze alarak cesaret ve göreceli bir ılımlılık sergileyen bir lider olarak ortaya çıktı.)

Hükümetimiz içerisinde iyi oturmuş politikalar, bu türden değişimlerden etkilenmiyormuş gibi görünme (bazen de kesinlikle etkilenmeme) eğilimindedir. Tipik olarak, Mısır'daki bu lider değişimi, Dışişleri Bakanlığı'nın daha önce tasarladığı diplomatik inisiyatifi zorlama arzusunda herhangi bir değişikliğe yol açmış gibi görünmüyordu. Bakanlığın çabaları 1969'da çıkmaza girmişti; Haziran 1970'te ABD'nin Süveyş Kanalı boyunca behemehâl bir ateşkesi önerisiyle bu çabalar yeniden canlandırılmış olsa da Nasır'ın askıya alınan anlaşmayı ihlal etmesi ve Ürdün krizi nedeniyle anında boşa git-

mişti. 1970'in sonunda, sanki o arada hiçbir şey olmamış gibi tekrar bir girişimde bulunulmuştu. Her iki tarafın tutumunun muhtemelen daha da sertleşmesi ve bu girişime herhangi bir yeni unsurun da eklenmemiş olması, arzu edilen diplomasiden vazgeçme yönünde gerekçe olarak değerlendirilmemişti.

Aralık 1970'in sonunda Rogers'ın Nixon'a baskı yapması sonucu 3 Aralık'ta Bayan Meir'e gönderilen güven verici mektuba bel bağlayan Dışişleri Bakanlığı, Eylül ayında Mısır'ın ateşkesi ihlal etmesi nedeniyle müzakerelerden çekilen İsraillileri tekrar Jarring müzakerelerine dönmeleri konusunda ikna etmeyi başarabilmişti. Fakat İsrail ile olan anlaşma daha güvence altına alınmadan önce bile Joe Sisco -Beyaz Saray'ın izni olmadan- 1969'da nihai sınırlar ve barış koşullarına (Rogers Planı) ilişkin önerilerimiz doğrultusunda arabuluculuk görevini yerine getirmesi yönünde Jarring'e direktif veriyordu. Sisco'nun, tarafların şimdiye kadarki uzlaşmaz tavırlarını tehlikeye atmak üzere olduklarına inanmaması için herhangi bir nedeni yoktu fakat Ocak ayı başlarında bana da ifade ettiği gibi, en azından Jarring'in bu yönde bir girişimi olması sonucunda pek bir şey de kaybedilmeyecekti. Bir diplomat, mucize beklentisine girdiği için suçlanmamalıdır.

Ekim ayında Nixon tarafından onaylanan 90 milyon dolarlık yeni bir Amerikan silah paketiyle yatıştırılan İsrailliler, 1971'in başlarında görevine başlaması için Jarring'i, İsrail'e davet ederek inisiyatifi ele aldılar. Hemen işe girişen Jarring, bir yıl önce müzakereleri çıkmaza sokan sorunla karşılaştı: İsrail "barış", Mısır ise askerlerin ülkelerinden çıkması gerektiği konusunda ısrarcı davranıyordu. İsrailliler, 8 Ocak'ta İsveçli arabulucuya savaşın, terörizmin, ekonomik ablukanın ve boykotun sona erdirilmesi ve "iyi niyetli komşuluk ilişkileri ve iş birliğinin" kurulması da dahil olmak üzere "barışın esaslarını" listeleyen bir evrak verdi. Karşılığında ise uygun güvenlik koşulları altında "güvenilir, geçerli ve mutabık kalınmış sınırlar" istiyordu; bir başka ifadeyle İsrail, barış sürecinin bir parçası olarak Mısır topraklarını ele geçirmeyi öneriyordu. Kısacası, İsrail'in standart tutumunda herhangi bir değişiklik yoktu.

Jarring, İsraillilerin verdiği evrakı 13 Ocak'ta Mısırlılara iletti. Kahire birkaç gün sonra Mısır'ın standart tutumunu yineleyen bir belgeyle karşılık verdi; buna göre, İsrail'e 1967'de belirlenen sınırlar doğrul-

tusunda geri çekilme ve İsrail'in "bölgesel açıdan genişleme" politikasını tanımama çağrısında bulunuyordu. Çaresiz kalıp bu bağdaşmazlığı usulüne uygun şekilde ortadan kaldırmak isteyen Jarring, Mısırlılardan aldığı belgeyi, yorumda bulunmaları için İsraillilere vermeden önce "yumuşattı"; girizgâh olarak Kahire'nin kullandığı sert ifadelerden bazılarını çıkarıp Mısır'ın İsrail'in önceki önerilerine "yeni bir unsur" eklemediği için önerilerini geri çevirdiğini bildirdi. Jarring şüpheleri ortadan kaldırmaya çalışsa da taktikleri istediği sonucu vermemişti. Mısır ve İsrail'in birbirlerine karşı yürüttüğü propaganda savaşının bir parçası olarak, her iki taraf da en sonunda tutumlarını basına sızdırdı. İlk başta Jarring'in Mısır'dan alıp getirdiği resmi belgenin, basında çıkanlardan farklı olduğunu gören İsrail'in güveni tamamen sarsılmıştı.

Tahmin ettiğim gibi, Jarring görüşmelerinin ilk turu sonuç itibarıyla çıkmaza girmişti. Joe Sisco 21 Ocak'ta bana bundan daha fazlasını beklemediğini söyleyip artık bu çabanın amacının Mısırlıları Şubat başında sona eren ateşkesi yenilemeye teşvik etmek yönünde olduğunu ekledi. Bu amaca ulaşılsa da iki hafta içinde Jarring, Dışişleri Bakanlığı'nın da teşvikiyle, bu çıkmazı kırmak için kendine ait sağlam fikirler ortaya attı.

Tanık olduğumuz senaryo, 1969'un tam bir tekrarıydı; üzerinde uzlaşıma varılamaz farklılıkları sümen altı ederek ve bunun sonucunda kaçınılmaz olanı daha da şiddetlendirerek kendiliğinden ortaya çıkan mühlet bitiminde sadece kendisini kurtarabilecek bir hareketti. Ocak ayında götürüp getirdiği belgelerden yola çıkan Jarring, 8 Şubat'ta her iki tarafa da yeni bir teklif sundu. Buna göre, İsrail'den Mısır'la olan 1967'deki sınırına kadar geri çekilmesi (gerçekçi güvenlik düzenlemelerine bağlı olarak) ve Mısır'dan da İsrail ile bir barış anlaşması imzalaması talebinde bulundu. İsrailliler bu duruma öfkelenmişti; Jarring'in teklifinin Rogers'ın 1969'daki önerisine dayandığını gördüler ki (haklı bir gerekçeyle) bunu o zaman da geri çevirmişlerdi; ayrıca Jarring'in özel ulak olarak hizmet etmek yerine kendi fikirlerini ortaya koymasına ve kendisini talepte bulunmakla sınırlandırmasına ciddi derecede içerlemişlerdi. İsrail açısından Jarring'in teklifi sadece içeriği bakımından uygunsuz olmakla kalmıyordu; İsraillilere göre bu teklif, Sedat'ın İsrail'in "barışa" yönelik koşullarıyla ilgili tutumuna yanıt vermesinin önüne geçiyordu.

Tüm bu diplomasi, tam anlamıyla Beyaz Saray ile iletişime geçilmeden yürütülmüştü. Örneğin, Jarring muhtemelen ileride izleyeceğimiz stratejiyi tartışmak için Üst Düzey İnceleme Grubu'nu toplantıya çağırdığım gün her iki tarafa da kendi önerisini sundu. Ayrıca Ocak ayında Bakan Rogers ile Mısır Dışişleri Bakanı Mahmud Riad arasında gerçekleşen bir dizi önemli haberleşmeden Beyaz Saray'ın haberi yoktu; yakın çalışma ekibimde yer alan yetenekli uzmanım Hal Saunders bunu ortaya çıkarmak için elinden geleni yapmıştı. Bu haberleşmeler arasında, Rogers'ın Riad'a verdiği güvence de yer alıyordu. Bu doğrultuda ABD -Beyaz Saray'ın bile hiç desteği olmadan- 1971'deki anlaşmayı sağlamlaştırmak için Rogers Planı temelinde "büyük çaplı bir çaba" gösterecekti. Eğer İsrailliler, Jarring'in söylediklerinden dolayı çok öfkelenmiş olsalardı, öne sürmesi için Jarring'i teşvik ettiğimiz tekliflere ABD'nin çok az destek verdiğini gören Mısırlılar da fazla vakit geçmeden hayal kırıklığına uğrarlardı. 1969'daki çıkmaz yeniden ortaya çıktığı için iki taraf da bize kızgındı. Şubat ayı sonlarında Jarring'in uğraşları, İsrail'in 1967 sınırlarına geri dönmeyi kabul etmemesi ve Mısır'ın da bu konudaki ısrarı üzerine boşa çıkmıştı. Yine de Jarring bir parça da olsa ilerleme kaydetmişti; Mısır, İsrail'in 1967'deki sınırlara geri çekilmeyi kabul etmesi durumunda savaş taraftarı olmamak yerine barış anlaşmasını kabul etmişti. Fakat bu öneri de sert bir şekilde geri çevrildiği için aslına bakılırsa Jarring'in görevi de sona ermiş oluyordu.

ABD hükümetinde Rogers Planı'nın İsraillilere dayatılması konusunda birtakım görüşler mevcuttu. Ancak Laos krizinin ortasında Başkan böyle bir işe girişmeye sıcak bakmıyordu. Üstelik stratejik açıdan da pek bir anlam ifade etmiyordu. Aslında Mısır bir Sovyet askeri üssü olduğu sürece, Sovyetlere bağımlı bir devleti kendimize düşman etmek için gerekçemiz de yoktu. Bu nedenle her iki tarafın da reddedeceği ve yalnızca etkisizliğimizi göstererek ya da Moskova'nın baskısıyla elde edilebilecek şeyleri sergileyerek Sovyetlerin amaçlarına hizmet edebilecek kapsamlı çözümlere her zaman için karşı çıktım. Amacım, Moskova uzlaşma çağrısı yapana veya -daha da iyisi- ilerleme kaydetmek isteyen ılımlı bir Arap rejimi bu yolun Washington'dan geçtiğine karar verene kadar bir çıkmaz yaratmaktı.

Aslında Orta Doğu diplomasisinin inceliklerine daha iyi uyum

sağlamış olsaydık, Mısır'ın tutumundaki temel değişikliklerin ilk ipuçlarının da farkına varmış olabilirdik. 4 Şubat'ta Mısır Parlamentosu'na yaptığı bir konuşmada ateşkesin genişletilmesine razı olan Sedat, geçici bir anlaşma fikrini ileri sürdü: "Güvenlik Konseyi kararının [242] diğer hükümlerinin uygulanması için daha sonra hazırlanacak olan zaman çizelgesinin ilk aşaması" olarak Süveyş Kanalı'nın tekrar açılmasına müsaade eden Sedat, İsrail'in Kanal'dan kısmen geri çekilmesini istedi. Ayrıca dikkate alınması gereken bir diğer nokta ise Mısır'ın 15 Şubat'ta Jarring'e verdiği cevapta Mısır ilk defa İsrail ile bir barış anlaşması imzalama yönündeki istekliliğini vurgulamıştı. (Tabii ki bunun için İsrail'in 1967'deki sınırlara geri çekilmesi gerekiyordu ki İsrail böyle bir şeye asla razı olmazdı.)

Sedat, 1971 yılının Şubat ayında atılmak istenen bu adımları barışa giden uzun, zorlu ve sıra dışı bir yolculuğun başlangıcı olarak görmüştü.[1] Süveyş Kanalı boyunca yürürlüğe girecek geçici bir anlaşmayı tartışma önerisi 1971'de diplomasinin odak noktası olmuştu; bu görüşün bir diğer versiyonu nihayetinde 1973'teki savaştan sonra barış sürecini başlatan Ocak 1974 Ateşkes Antlaşması'na yansımıştı. Sedat'ın İsrail ile barış anlaşması imzalama isteği, sekiz yıl sonra dramatik bir gerçeklik haline gelecekti. Sedat'ın hamlelerinin önemi konusundaki algımız, ne yazık ki Mısır'da bulunan 15.000'den fazla Sovyet askeri ve Moskova ile imzaladığı Dostluk Antlaşması nedeniyle çok belirgin değildi.

Geçici Çözüm Fikri

Kanal'dan geçici olarak geri çekilme fikri, 1970 yazının sonlarında yaratıcı bir akla sahip olan İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan'dan çıkmıştı. Dayan'ın formülasyonunda, Kanal'ın her iki tarafında bulunan askerlerin karşılıklı olarak geri çekilmesi veya asker sayılarında azaltılma gidilmesi gerekiyordu. Dayan'ın bu fikri, o zamanlar İsrail hükümetinin resmi bir önerisi değildi ama yine de Dayan, Aralık 1970'te Washington'a geldiğinde İsrail'in standart tutumuna "teorik bir alternatif" sunma olasılığı dışında bu görüşünü yalanlamak zorunda kalmıştı. Çünkü nihai bir barış anlaşması imzalanana kadar İsrail, Mısır'ın yeniden açılan Süveyş Kanalı'ndan faydalanmasına olanak sağlamayacaktı. Aslında Bayan Meir 25 Ekim

1970'te BM'nin yirmi beşinci yıl dönümü sebebiyle Washington'a yaptığı ziyaret sırasında Shoreham Oteli'nde kendisiyle bir araya geldiğimde Dayan'ın fikri hakkında ne düşündüğümü sormuştu. Ben de ayrıntılı olarak incelemediğimi fakat yine de fena bir fikir olmadığı şeklinde karşılık vermiştim. Mısırlı bir general 1971'in başında 11 Ocak'ta Kahire'deki heyetimizin başında bulunan kişiyle temasa geçip Sedat'ın adına konuşarak Dayan'ın teklifine ilgi duyduğunu söylemesi üzerine teklif yeniden gündeme gelmişti. Daha sonra Sedat bu konuyu 4 Şubat'taki konuşmasında alenen tekrarladı.

1971'de geçici bir anlaşmanın asla gerçekleşememesinin nedeni, kapsamlı bir yaklaşım tarzının önüne geçen nedenle aynıydı: İki tarafın da birbirinden ciddi şekilde farklılaşan hedefleri vardı. Mısır, tamamen geri çekilmenin ilk adımı olarak geçici bir anlaşmada diretiyordu; Dayan ise bu olasılığı önlemek için kendi önerisini ileri sürüyordu. Dayan'a göre kısmi bir anlaşma, hem Jarring diplomasisini devreden çıkarma hem de müzakereyi İsrail'in iç politikaları tarafından daha kolay yönetilebilecek sınırlı bir plana indirgeme cazibesine sahipti. Her şeyden önce böyle bir anlaşma, nihai sınırların tartışılmasını erteleyecekti. Yürürlüğe girdiği takdirde, geçici bir anlaşma Süveyş cephesini istikrara kavuşturabilir ve düşmanlık olasılığını azaltabilirdi; Mısır, ekonomik açıdan yeniden açılan Kanal'ın getireceği fırsatları kaybetmeyi göze alamayacağı için savaş başlatma ihtimali çok daha düşük olabilirdi. Bu durumu göz önünde bulunduran Bayan Meir, Sedat'ın 9 Şubat'taki konuşmasında ifade ettiği Kanal boyunca geri çekilme önerisini kabul etmeye ikna olmuştu.

Fakat Sedat'a göre bu anlaşma, İsrail'in Dayan'ın öngördüğünden çok daha kapsamlı bir şekilde geri çekilmesini içeriyordu. Dayan, her iki tarafta bulunan askerlerin ya tamamen geri çekilmesini ya da bu askerlerin sayısının azaltılmasını öneriyordu; Sedat ise 22 Şubat'ta *Newsweek*'te çıkan habere göre İsraillilerin "El Ariş'in arkasında yer alan bir hatta (Sina Yarımadası'nın yarısından fazlası) doğru geri çekilmelerini ve Şarm El-Şeyh'in yönetiminden BM kuvvetlerinin sorumlu olmaları gerektiğini" öne sürüyordu. Sedat ayrıca Mısırlı askerlerin Kanal'ın diğer tarafına geçmeleri gerektiği konusunda ısrarcı davranırken Dayan ise her iki tarafın da Kanal'dan karşılıklı olarak geri çekilmesini talep ediyordu. En önemlisi Sedat, anlaşmanın

Rogers Planı doğrultusunda tamamen geri çekilme yönünde mutabık kalınacak bir zaman çizelgesine bağlı olması gerektiğini ifade etmişti. İsrailliler ise bu koşulu hiç düşünmeden anında geri çevirdiler.

Genel bir çözümle birlikte müzakere edilmediği sürece anlaşmanın başarıya ulaşma şansı yoktu. Anlaşmanın başarıya ulaşma şansı yoksa da bizim bu duruma dahil olmamızı gerektirecek hiçbir neden bulunmuyordu. Eğer son kozumuzu iyi kullanırsak, diplomasi alanında somut ilerlemeler kaydedebiliriz ve Sovyetler de sadece savaşta bize yardımcı olma yönünde taahhütte bulunabilirdi. Fakat bu stratejinin işe yaraması için etkili olmamız gerekiyordu; prestijimizi anlamsız hamlelerle ziyan edemezdik. Başarılı olmak için geçici bir anlaşma, kapsamlı bir çözümden ayrılmalıydı; eğer bu ikisi bağlantılı olsaydı, kapsamlı projelerin tüm güçlüklerine sahip, onların yerini alma iddiasında olan ve Moskova'dan daha fazla yapamayacağımız gibi bir yanılgının peşinde koşarak sadece nüfuzumuzu heba ederdik.

Yine de başka bir alternatif olmadığı için Dışişleri Bakanlığı, Jarring'in çabalarının Şubat ayı sonunda işe yaramadığı belirginleştiği anda geçici anlaşmaya odaklanmaya başladı. Bakanlık, Mart ayının ilk haftasında İsrailliler ile olası bir geçici anlaşmanın esaslarını özel olarak tartışmaya başlayarak 6 Mart gibi erken bir tarihte Rabin ile görüşüp birtakım fikirler öne sürdü. İsrail yine daha önceden sergilediği tutum çerçevesinde geçici bir anlaşma ile nihai bir mutabakatı birbirine bağlayacak bir diplomasiye aceleci davranarak girişiyordu. İsrail'in Jarring'in önerisini reddetmesinden yalnızca sekiz gün sonra ve ileride atacağı adımları hesaplaması için çok az zamanı kalmasına rağmen Bakanlığın harekete geçme hızı, İsrail'in doğasından gelen kaygıyı pek de hafifleteceğe benzemiyordu. Üzerinde mutabık kalınan hedefler de olmadığından, iki tarafın görüşleri arasındaki uçurumu, usule ilişkin aldatmacalarla kapatmak da imkânsızdı. Çeşitli zamanlarda her iki taraf da geçici anlaşma konusundaki görüşlerini desteklediğimizi düşünüyordu; gerçeklerin artık farkına varılması, hayal kırıklığı ve çıkmaz kaçınılmaz sonuçlardı.

Benim fikrim, çıkmazı kırmak geçici bir anlaşmadan istifade etmekten geçiyordu. Böyle bir anlaşmaya varıldığı takdirde bu yönde atılacak herhangi bir adım daha fazla ilerleme kaydetmenin önünü açabilecekti. Fakat askerlerin daha fazla geri çekilme meselesinden

kaçınmanın yolunun geçici bir ateşkes anlaşması imzalanması gerektiğini düşünen İsraillilerle aynı görüşte değildim. Aksine benim görüşüme göre, Kanal boyunca devam eden muharebenin kesilmesinin başlıca faydası, en nihayetinde Arap devletlerinin bazıları veya tümü ile barışa gidebilecek bir müzakere sürecini başlatmak olurdu. (Böyle bir durumun 1974'teki barış sürecinin kilidini açan "adım adım" ilerlemenin anahtarı olduğuna şüphe yoktu.)

Nixon bana müzakere etmem için olmasa da neyin mümkün olduğunu araştırmam için yetki vermişti. Dolayısıyla 22 Mart 1971'de Dobrinin ile bir araya gelip Sovyetlerin ayrıntılı ve kapsamlı bir plana olan görüşlerinden vazgeçip vazgeçmediklerini görmek için ayrı bir geçici anlaşma fikrini ortaya attım. Mart ayının ortasında Abba Eban ve 25 Mart'ta Mısır'ın Washington'daki temsilcisi Eşref Gorbal ile bu konuyu masaya yatırdım. Yaklaşımım, nihai hedeflere bağlı kalmadan geri çekilme ve karşılıklı onay sürecini devreye sokmak için ilk adımı atma yönündeydi. Dobrinin benim yaklaşımımı tartışmak istemediğinden, müzakereler normal kanallara döndü ve umulduğu üzere tarafların sınırlı bir anlaşma üzerinde bile anlaşmaya henüz hazır olmadıkları ortaya çıktı.

İsrailliler Nisan ortasında, bu konudaki tutumlarının ayrıntılarını içeren bir belge hazırladılar: İsrail'in, Kanal'dan tam olarak belirlenmemiş (fakat kısa) bir mesafeye kadar geri çekilmesi; Kanal'ın diğer tarafına hiçbir Mısır askerinin geçmemesi; Kanal'ın Mısır tarafında bulunan Mısır askerlerinin sayısının azaltılması; süresi belli olmayan bir ateşkes ve daha fazla geri çekilmenin başka herhangi bir koşulla ilişkilendirilmemesi. Aslında Rabin, İsrail'in tavırlarının yer aldığı bu belgeyi Dışişleri Bakanlığı daha görmeden önce bana vermişti. Rabin'le konuşup belgedeki bazı kısımların değiştirilmesi için hükümetini ikna etmeye çalışmasını ifade ettim çünkü bu haliyle müzakere aşamasının başlama ihtimali yoktu. İsrail'in nihai görüşlerinin yer aldığı bu belgeyi Mısır'ın kabul etmesi imkânsızdı.

Yine de Rogers, bunun umut vaat edici bir girişim olduğunu düşünüp süreci hızlandırmaya karar verdi. Mısır ve İsrail arasında geçici bir anlaşmaya varılabilmesi yönünde ortak bir zemin bulmak üzere çeşitli Orta Doğu ülkelerini ziyaret etmek isteyen Rogers, 19 Nisan'da Başkan'dan yetki aldı. 22 Nisan'da Nixon'a gönderdiğim bir bilgi notunda şüphelerimi dile getirdim:

> Rogers'ın varlığının diplomatik süreci hızlandırması ve özellikle İsrail, Araplar, ABD ve SSCB arasındaki mevcut çıkmazı daha da kötüleştirmesi endişe verici olabilir. Bu nedenle bizi sürekli olarak bilgilendirmesi, izlediğimiz yoldan devam etmesi ve mevcut durumdan sapacağı zaman sizden özel onay alması gerektiği konusunda Bakan'ı uyarmanız gerektiğini düşünüyorum.

Başkan'a uyarıda bulunmaktan fazlasını yapamazdım. Bu konuda Bakanıyla karşı karşıya gelmek istemeyen Nixon, benim analizime katılsa bile yukarıda ifade ettiğim kısıtlamaları uygulamaktan başka çaresi yoktu ki bunu yapmaması sadece kaçınılmaz sonu geciktirmek olurdu.

Rogers, Mayıs 1971'in başında Orta Doğu'yu ziyaret etti. İsrail ve Mısır'da yaptığı görüşmeler, her iki ülke arasındaki temel farklılıkları açıkça ortaya koydu. Sedat, Mısır askerlerinin Kanal'ın her iki tarafında da mevzilenmesini isterken İsrail ise buna şiddetle karşı çıkıyordu (akıllıca bir şekilde Mısır kolluk kuvvetlerinin varlığına izin verilebileceğini düşünen Dayan dışında). Sedat, İsrail'in Kanal Anlaşmasıyla uyumlu şekilde prensip olarak 1967 sınırları konusunda taahhütte bulunmasını istiyordu. (Dayan'ın Sisco'ya hükümette bu geçici adımı devam eden bir barış sürecinin parçası olarak gören birkaç kişiden biri olduğunu söylemesine rağmen) İsrail asla böyle bir taahhütte bulunmazdı. Dayan'ın kendi görüşüyle hükümetinin tutumu arasındaki farklar kamuoyuna duyurulduğunda İsrail'de başının derde girmesi, Rogers'ın gezisinin tek sonucuydu. Zekice bir analizde bulunan Hal Saunders, 19 Mayıs'ta bana gönderdiği mesajda, Sedat'ın Kanal meselesiyle ilgili anlaşma yapmak için Rogers'a bel bağlayabileceğinden çekindiğini dile getirmişti. Hükümetinde yer alan Sovyet yanlısı kişilerin büyük çaptaki tasfiyesini henüz tamamlamış olan Sedat, politikasını işler hale getirmek ve politik olarak ayakta kalabilmek için muhtemelen diplomatik bir ilerlemeye ihtiyaç duyuyordu... "Şu anda herhangi bir ilerleme yoksa kapı büyük bir hayal kırıklığı için açık kalmıştır." Rogers, Nixon'a gezisi hakkında rapor gönderdiğinde, kendi analizimi de benzer şekilde ekledim:

> Tüm bu gelişmeler sonucunda iç karartıcı bir görüş ortaya çıkmaktadır; Sedat esas olarak kendi konumunu güvence altına almak için [muhaliflerini tasfiye etmek için] harekete geçerken, ABD ise istemeden de olsa bu sürece yakından dahil olmaya başlamıştır. Zamanlamadan dolayı, Ba-

kan'ın ziyareti ve Kanal ile ilgili uzlaşıma varılma beklentisi, pek çok kişinin aklında Sedat'ın büyük bir hamlesi olarak iz bırakacaktır. Müzakere arayışına yönelik politikasının başarılı olmaması durumunda, ABD -mevcut durumun esasına bakılmaksızın- bu yükümlülüğün çoğunu üstlenmek zorunda kalabilir.

Hayali Bilgi Notu

Bu noktada geçici bir anlaşmaya ilişkin tüm arayışlar polisiye romana dönüşmüştü. Kimin kime ne teklifte bulunduğunu anlamak giderek zorlaşıyordu. Beyaz Saray artık tarafların kendi görüşlerini mi öne sürdüklerini yoksa bize özel olarak söylediklerimizi alenen desteklemeye zorlamak için kendi yorumumuzu mu ileri sürdüklerini bilemiyordu. Bu süreçte bazı diplomatlarımız, Beyaz Saray'ın tamamen habersiz olduğu olağanüstü bir manevra yaptı. Rogers'ın gezisinin ardından Kahire'deki diplomatik temsilcimiz, Mısırlıların geçici bir çözüm için kendi karşı önerilerini hazırlamalarına yardımcı oldu. Bu olay, sadece Dışişleri Bakanlığı'nın uzlaşıma varılan (ve elde edilemeyen) kapsamlı bir mutabakat için gereken aşama olan geçici bir anlaşmaya yönelik önyargısını ortaya çıkarmakla kalmadı; aynı zamanda daha da endişe verici şekilde, Amerika'nın bu öneriyi yerine getirmedeki acizliği (Mısırlılar bunu bizim onayladığımızı düşündüklerini ileri sürdükten sonra) Kahire'nin Amerikan diplomasisine olan hayal kırıklığını arttırmıştı; bizim ya beceriksiz ya da düzenbaz olduğumuzu düşünmüşlerdi.

Beyaz Saray üç hafta geçtikten sonra Kahire'de olup bitenlerle ilgili bir ipucuna ulaşabilmişti. Belli ki Kahire'deki ABD Çıkarları Bölümü* Başkanı Donald Bergus, Mısır'ın tutumunu görüşmek üzere Mısır Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle 23 Mayıs'ta bir araya gelmişti. Mısırlılar, Bergus'tan tavsiye istediklerinde anlaşıldığı üzere o da görüşlerini ayrıntılı olarak bir kâğıda yazıp Mısırlılara bırakmış. Bergus'un taslağı ortaya çıktığı zaman görünüşe bakılırsa taslak Sedat'ın Mısır'ın resmi tutumunu en son haliyle 4 Haziran'da bize sunduğu önerisine çarpıcı bir şekilde benziyordu. Müstesna bir prosedürdü ve Bergus'un deneyimine sahip hiçbir profesyonel diplomatın üst dü-

* Resmi olarak diplomatik ilişkimiz olmadığı için bu bir elçilik değildi.

zey yetkililerden izin almadan böyle bir sorumluluğu üstlenebileceğine akıl erdiremezdim. Ayrıca hiçbir işe yaramayacak ve bizi zor durumda bırakacaktı. Bergus'un bu bilgi notuyla ilgili haber daha sonra basına sızdırıldığında, Dışişleri Bakanlığı bunu yalanlayarak böyle bir belgenin ABD'nin resmi tutumunu yansıtmadığını açıkladı.[2] Mısırlılar şimdi iki kat öfkeliydiler, bizim kendi görüşlerimizi yansıttığını düşündükleri şeyleri yerine getiremediğimiz için büyük ölçüde rahatsız olmuşlardı. İsrailliler de Mısır'ı bize asla kabul etmeyeceklerini söyledikleri şartları öne sürmeye teşvik ettiğimiz için çileden çıkmışlardı. En kibar şekliyle ifade etmek gerekirse, bu hamlelerin hiçbirinin ABD Başkanı'na bildirilmemesinden rahatsız olmuştum.

Sonra daha da önemli olan bir başka kötü sürpriz ortaya çıktı. 27 Mayıs 1971'de Sedat, Sovyetler Birliği ile bir Dostluk Antlaşması imzaladı. Otobiyografisinden anlaşıldığı üzere Sedat, bu anlaşmayı Mısır siyasetinde yer alan tüm üst düzey Sovyet yanlısı kişileri tasfiye edip hapse attıktan sonra Sovyetlerin bu duruma ses çıkarmamaları için bir çeşit sus payı olarak imzalamıştı.[3] O zamanlar hiçbirimiz Sedat'ın ne yaptığının farkına varamadığımızdan şimdi ise bunun ana sebep olduğunu düşünüyorum. Ama yine de böyle bir hamle kesinlikle Sovyetlerin yeni bir cüretkârlığını ve Sedat'ın istikrarsız bir şekilde ilerleyen Amerikan diplomasisine duyduğu hayal kırıklığını yansıtıyordu. Dolayısıyla İsrailliler de alarma geçeceği için geçici bir anlaşmaya varılması daha da zorlaşacaktı. Beklendiği üzere Dışişleri Bakanlığı bu konuda daha iyimser bir değerlendirmede bulundu. Rogers Nixon'a, "Dostluk Antlaşması'nın, uzun vadeli askeri desteğe yaptığı vurguyla, [Sedat'ın] kendi ordusu karşısında elini güçlendirdiğini bildirdi. Bu anlaşma, Süveyş Kanalı'yla ilgili bir mutabakatta [Sedat'ın] esnekliğini sürdürmesine yardımcı olabilirdi." (Dışişleri Bakanlığı ve CIA, üç aydan kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği ile Hindistan arasında imzalanan Dostluk Antlaşması'nda da tam olarak aynı analizini yapmıştı.) 31 Mayıs'ta Başkan'a gönderdiğim mesajda Rogers'ın değerlendirmesine katılmadığımı ifade ettim:

> Mısır ordusu, Sovyetlerden gelecek desteğe bağımlıdır. Dolayısıyla Sedat, etrafındakileri ve bürokrasiyi tasfiye ederek, otoritesini pekiştirmek için şu anda ordusuna bağımlı haldedir. Kanal'la ilgili bir mutabakata varma konusunda Sedat'ın esnekliğini güçlendirmek yerine, bu dostluk anlaşması Sovyetler Birliği'nin ileri aşamalarda müzakereleri ve-

to etmesine yol açabilir. Bu nedenle müzakerelerin sonucu ne olursa olsun -sonuçta, Sovyetler olası bir Süveyş Anlaşması'nın akabinde en karlı çıkacak taraftı- son olaylar Sovyetlerin uzun vadede etkili olma yeterliklerini arttırmış olabilir. Kuşkusuz Sovyetler, düşmanlıkların yeniden başlaması durumunda, daha önce hiç olmadığı kadar bu işe bulaşmaya kararlılar.

Nixon'ın kimin görüşünü desteklediği hakkında hiçbir fikrim yoktu. Kendisine gönderdiğim bilgi notunun kenarındaki boşluğa endişesini şu şekilde dile getirmesi tek ipucumdu: "İsrail'in gerginliği tırmandırması için bir bahane olarak bu durumdan faydalanmasına müsaade etmemeliyiz. Sovyetlerin askeri yardımda bulunduğu gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda böyle bir durum güç dengesini önemli ölçüde değiştireceği için ancak o zaman devreye girmemiz gerekmektedir." Nixon, 1 Haziran'da yaptığı basın toplantısında aşağı yukarı aynı şeyi söyledi. Aynı anda Mısır, İsrail ve Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelme tehlikesi içine düşmüştük.

Sedat'ı tanımadığım için hâlâ Nasır'ın oyununu oynadığı sonucuna varmalıydım. Ayrıca Sedat'ın sabırsızlığı, 1971'in Orta Doğu'da "karar yılı" olması gerektiğine dair defalarca yaptığı açıklamalarda da ortaya çıkıyordu. Stratejimiz, Mısır'ın askeri tehditlere başvurduğu ve Sovyetler Birliği ile gizli bir anlaşmaya girdiği yönündeki politikalarını boşa çıkarmak olmalıydı. Bu nedenle Sedat'ın Sovyetlerle Dostluk Anlaşması, gerekçesi ne olursa olsun, beklediği üzere ona yardımcı olmamız konusunda bizi harekete geçirmemişti. Aksine Sovyet tehditlerinin ve anlaşmalarının belirleyici olamayacağını göstermek için süreci daha da yavaşlatma yönündeki kararlılığımı pekiştirmişti.

Yine de Dışişleri Bakanlığı büyük bir kararlılıkla bu yolda ilerlemeye can atıyordu. 1 Temmuz, Asya'ya (ve Çin'e) gitmek üzere yola çıkacağım gün, Sisco, geçici bir anlaşmayı görüşmek üzere İsrail'e yapacağı ziyaret hakkında Büyükelçi Rabin'in ağzını aradı. (Dışişleri Bakanlığı'nın bu yeni hamlesinin, tam da on iki günlüğüne yurt dışına çıkacağım güne denk gelmesi pek de tesadüf değildi!) Asya'da bulunduğum süre zarfında, daha önce de ifade ettiğim gibi, Orta Doğu hakkında önem teşkil edecek bir karara varmaması için beni beklemesi gerektiğini Başkan'a açıkladım; bu nedenle gidişatla ilgili du-

rumları tartışma bahanesini öne sürerek 16 Nisan'da NSC'yi toplantıya çağırdı; bu sayede yeni girişimlerin de askıda kalması gerekecekti. 16 Temmuz'daki NSC toplantısında Başkanlığın İsrail yanlısı lobi hakkında şikâyetleri, Laird'in İsrail'e daha fazla uçak tedarik edilmesine itirazı ve Rogers'ın, Sisco'nun İsrail'i ziyaret etmesi yönündeki istekliliği dile getirilmişti. Toplantının sonunda Nixon, İsrail'in tutumunda herhangi bir esneklik olup olmadığını öğrenmesi için Sisco'nun yapacağı geziye onay verdi. İsrail'in tavrında bir değişiklik yoktu. Sisco'nun ziyareti neredeyse hiç işe yaramadığından eve dönüş yolunda Kahire'de durma zahmetine bile girmedi.

Bu noktada, Çin gezimden ve Dışişleri Bakanlığı'nın geçici çözüm arayışının işe yaramamasından sonra Orta Doğu diplomasisinde ilk defa operasyonel açıdan daha aktif bir role soyundum.

Dahil Olma

En sonunda beni, Orta Doğu diplomasisinin uygulanmasına dahil eden şey Nixon'ın seçim yılında Orta Doğu'da tekrar etmekte olan krizleri riske atabileceğine inanmamasıydı. Bu nedenle, sırf işleri sessizce halletmem için devreye girmemi istedi. İlk hamlem, Sovyetlerin aslında önerilerini yumuşatmaya istekli olup olmadıklarını öğrenmekti; şayet istekli değillerse, onlar ya da diğer Arap ülkeleri tutumlarını değiştirene kadar Sovyetleri uzun sürecek ve sonuçsuz kalacak müzakerelere dahil etmeye çalışacaktım. Sovyetler hâlâ Orta Doğu devam etmekte olan tek taraflı Amerikan diplomasisinden şikâyet ediyordu ki bu da herhangi bir ilerleme kaydetmedeki başarısızlığımızı gözler önüne sermek isteyen Moskova'nın dışarıda bırakılması nedeniyle ortaya çıkan kızgınlığını az da olsa yansıtıyordu. Bunun üzerine 1971'in ilk yarısında Dobrinin ile yaptığım görüşmelerde uygun zamanı kolladım. Fakat 15 Temmuz'daki Çin duyurusundan sonra Orta Doğu'da süper güçlerin iş birliğine dayalı bir olasılığı Nixon'ın 5 Ağustos'ta Brejnev'e gönderdiği teskin edici mektupta dile getirdik. Nixon önceki gece yaptığı bir basın toplantısında benzer bir öneride bulunmuştu. Dobrinin 5 Ağustos'ta aklımızda ne olduğunu sordu. Aklımda hiçbir somut fikir olmadığından (henüz herhangi bir önermede bulunma zorunluluğumuz da olmadığından), lafı dolandırmadan geniş çaplı müzakereler konusunda genel bir hazır-

lıkta bulunduğumuzu söyledim. 7 Eylül'de Nixon'a cevap veren Brejnev, Sovyetlerin Orta Doğu'daki bir anlaşmaya olan ilgisini yeniden teyit etti. Brejnev, konuyla ilgili olarak Moskova ile daha önce yaptığımız doğrudan anlaşmalara riayet etmediğimiz yönündeki endişesini dile getirdi.

Sovyetlerin bu girişimleri, Mısır'daki askeri faaliyetlerinin artmasına neden oldu. Örneğin, Eylül ayında İsrail, Kanal üzerinde Sovyet yapımı bir jet avcı bombardıman uçağı olan SU-7'yi düşürdü; Mısır ise yerden havaya atılan bir füzeyle İsrail'e ait bir keşif uçağını imha etti. Mısır, karadan havaya atılan bazı füzelerinin yerlerini değiştirerek daha da ileriye yerleştirdi; Sovyetlerin rızası ve iş birliği olmadan Mısırlıların bunu yapması mümkün değildi. Bu arada Dışişleri Bakanlığı, daha fazla esneklik göstermemeleri durumunda İsrail'e yapılacak uçak sevkiyatının ertelenebileceğini ima etmişti. 17 Eylül'de Nixon'a mesaj gönderen Bayan Meir, İsrail'in geçici bir anlaşmayı göz önünde bulundurmasına ilişkin düşüncesini yinelese de Sovyetlerin Mısır'daki askeri varlığını gitgide arttığı bir dönemde Phantom jetlerinin İsrail'e teslim edilmesinin durdurulması konusundaki "ciddi kaygısını" belirtti.

Geçici bir anlaşmaya ilişkin bir müzakere, bu çıkmazı daha da zorlu bir hale sokmak yerine kıracaksa belki de yeni bir rota belirlememiz gerekiyordu. 23 Eylül'de Nixon'a yazdığım bilgi notunda şu hususları belirttim:

> Geçici çözümle ilgili tek sorun, çok fazla girişimde bulunulmuş olmasıdır. Ortaya atılan ilk görüş, her iki tarafın asker sayılarında azaltıma gidilmesi yönündeydi. Fakat daha sonra Sedat'ın, askerlerini Sina Yarımadası'nın kilit noktalarına yerleştirmesi yönündeki ısrarı tartışmayı büyüttü. Bunu başarmak için ABD'nin İsrail'e neredeyse genel bir uzlaşıma varmasını mümkün kılacak kadar baskıda bulunması gerekiyor.
>
> Bana öyle geliyor ki şu anda başlıca umudumuz, Mısır'ın beklentilerini, İsrail'in mutabakata varma konusundaki tutumunu gerçekçi bir şekilde öne süreceği değişikliklerin olacağı bir noktaya kadar indirgemektir. Resmi pozisyonlar daha büyük beklentilere bağlı olduğundan, bunu başarmanın tek yolu -eğer mümkün olursa tabii ki- neyin olasılık dahilinde olabileceğini görmek açısından daha az resmi görüşmelerde bulunmaktan geçebilir.

Bu arada "daha az resmi görüşmelerde bulunmaktan" kastetmeme yol açan düşünce, Sovyetlerin bana ulaşmasından ortaya çıkmıştı. Gromiko'nun 29 Eylül'de Başkan'la görüşeceği zaman Orta Doğu meselesini özel kanala koymayı teklif edeceğini Dobrinin 20 Eylül'de bana önceden söylemişti. Dolayısıyla ben de böyle bir durumun en iyi ihtimalle yavaş bir süreç olacağı ve buna değip değmeyeceğini görmek için biraz irdeleme yapılması gerektiğini Dobrinin'e izah ettim. Orta Doğu, Berlin'den bile çok daha karmaşıktı (ki Berlin meselesini kanalda başarıyla tamamlamıştık); etkenlerin bizim kontrolümüzde olmaması bir yana ilgili tarafların düşüncesizliği destansı bir şekilde birbiriyle orantılıydı.

Başka bir arka kanal müzakeresi olasılığı da Mısır ile temasa geçmeyi gerektirecekti. 16 Eylül'de eski bir öğrencim ve aynı zamanda prestijli bir Kahire gazetesi El Ahram'ın genel müdürü olan Ali Hamdi el-Gammal ile bir görüşme yaptım. Bu doğrultuda el-Gammal, benimle hem Sedat'ın sırdaşı hem de gazetenin başeditörü olan Muhammed Heykel arasında gizli bir toplantı ayarlamaya çalıştı. Gammal beni, Kahire'ye davet etti; Heykel ile benim aramda yapılacak toplantıya ev sahipliği yapmak için özel bir yöneticinin teklifini değerlendirmeyi alternatif olarak ileri sürdü.* Daha sonra Ekim ayının başlarında, geçici bir anlaşmaya yönelik müzakerelere şahsen dahil olmam için İzak Rabin bana çağrıda bulundu; bana, sürece dahil olmam durumunda İsrail'in öne sürdüğü şartlarında daha esnek davranabileceğine ve taleplerinin açık uçlu olmayacağına dair Başbakan'dan güvence aldığını söyledi gizlice. Hem Gammal'a hem de Rabin'e, eğer bu işe dahil olmaya karar verirsem, her ikisinin de kendi hükümetlerinin alınması gereken zor kararlarla yüzleşmek zorunda kalacaklarını söyledim. Mısır, askerlerin tamamen geri çekilme konusundaki ön şartından vazgeçmek zorunda kalacaktı; İsrail ise makul bir öneride bulunmaya hazır olacaktı. Başkanlığın itibarının zedelenmemesinin tek yolu, ilerleme kaydetmekti.

Bu esnada Başkan, 1972'de yapılacak seçimlerin sonrasına kadar -hasarı asgari düzeyde tutmak için- işlerin sessiz sedasız bir biçimde halledilmesini istediğinden bu sürece aktif olarak dahil olmam

* Heykel daha sonra bu daveti geri çevirdiği için toplantı hiç yapılamadı. 1972 baharına kadar Kahire güvenilir bir kanal bulamamıştı.

yönünde talimat verdi. Dışişleri Bakanı Gromiko, 29 Eylül 1971'de Nixon ile görüştüğünde, Nixon ve Gromiko'nun daha sonra İdari Ofis Binası'nda Nixon'ın gizlenme yeri olan özel odada rahatlıkla konuşabilmeleri için Dışişleri Bakanlığı katılımcılarının da dahil olduğu büyük bir toplantının kısa kesildiği olağan ritüeli uyguladık. Nixon, Gromiko'nun Dobrinin ile benim, Orta Doğu meselelerine ciddi şekilde eğilmemiz gerektiği yönündeki önerisini kabul ettiyse de bu süreçte bir şekilde Sovyetlerin Vietnam'a yardım ettiği tekrar gündeme gelecekti.

Daha sonra 30 Eylül akşamı Gromiko ile iki saatlik özel bir görüşme yapmak için Sovyet Büyükelçiliği'ne gittim. Berlin'in aksine, Kanal boyunca devam etmekte olan Orta Doğu meselesini çözüme kavuşturmanın zorluklarını tekrarladım. Berlin konusunda, bu durumdan muzdarip olan tüm taraflar anlaşmaya varmak istemişti; Orta Doğu'da ise herhangi bir belirginlik yoktu. Uzlaşıma varmak için elimize iyi bir fırsat geçmedikçe Başkan'ın adına bu duruma dahil olmak istemediğimi ifade ettim; bu yüzden önce istikşafi görüşmelerde bulunulmasını öne sürdüm. Asıl mesele, İsraillilerin Kanal'dan kırk kilometre mi yoksa yirmi kilometre mi geri çekilmesinin detayından ziyade İsrail'in geri çekilmesinin muazzam bir sembolik öneme sahip olacağı gerçeğiydi. Mısır, asıl meseleye mi yoksa teoriye mi odaklanmak istediğine karar vermek zorundaydı; nihai anlaşmanın biçimi üzerinde şu anda uzlaşıma varmanın imkânı yoktu. Geçici anlaşmaya teolojiyi ne kadar çok dahil edersek, uzlaşıma varma olasılığı da o kadar azalırdı. Nitekim eğer zaman geçirmek isteseydim, geçici anlaşmanın nihai çözüm konusunda spesifik olmasını öne sürerdim çünkü her halükârda iki tarafın da kabul etmeyeceği kesindi. Şayet Başkan ve ben bu duruma birlikte dahil olsaydık, ilerleme kaydedilme olasılığı ortaya çıkabilirdi; dolayısıyla nihai bir çözüme varılabilmesi için önümüzde biraz daha belirsizlik var gibi görünüyordu.

Gromiko bu yaklaşım tarzını kabul etmedi. Geçici anlaşmanın özellikle ve ayrıntılı olarak nihai bir çözüme bağlanması gerektiği konusundaki ısrarını sürdürdü. Nihai bir çözüm bulunana ve kesin bir zaman çizelgesi belirlenene kadar ilk aşama diye bir şey olamayacağını ileri sürdü. Nihai çözüme, geçici anlaşmadan en geç bir yıl sonra varılabileceğini ifade eden Sovyetler, yine de bu sürenin tartışma-

ya açık olduğunu dile getiriyorlardı. (Gromiko, bu koşullarda geçici bir anlaşmanın ne kadar değerli olduğunu açıklamadı.) Nihai bir çözüme varılması için İsrail'in tüm Arap ülkelerinde işgal ettikleri topraklardan tamamen geri çekilmesi gerektiğini savundu. Diğer bir deyişle, Sovyetler Birliği hâlâ Arapların tutumunu had safhada destekliyordu; bu koşullar altında İsrail'in geçici bir anlaşma için herhangi bir gerekçesi olmadığı gerçeğinden habersizlerdi. Üstelik bizim de Moskova ile ortaklaşa hareket etmemiz için geçerli bir nedenimiz de yoktu. Sovyetler Birliği'nin, kendisine bağımlı ülkeleri esnekliğe itmeye istekli olduğuna dair herhangi bir belirtiye de rastlayamamıştık. Ancak Gromiko, Nixon'ın saklanma yerinde kendisine görünüşe göre Sovyetlerin standart tutumunda ciddi bir değişiklik olduğunu öne süren bir teklifte bulundu. Gromiko, kapsamlı bir çözüme varılması durumunda Sovyetlerin Orta Doğu'daki askerlerini geri çekmeye, bölgedeki silah ambargosuna katılmaya ve anlaşmanın gerekliliklerine riayet etmeye hazır olacağını söyledi. Ancak her zamanki gibi, bu tekliflerde göründüğünden çok daha azı vardı. Hâlâ bizden İsrail'i, kendi güvenliğiyle uyumlu olmadığını düşündüğü sınırları kabul etmeye zorlamamız isteniyordu. Sovyetlerin, askerlerini geri çekme yönündeki taahhütleri tüm sürecin sonunda gerçekleşecekti; diğer bir ifadeyle, Sovyetlerin herhangi bir şey yapmasına gerek kalmadan önce bu tür düzenlemelere bizim aşırı derecede katkıda bulunmamız gerekecekti. Ayrıca o zaman bile Sovyetler, Mısır'dan geri çekilmelerini, Amerikalı danışmanların İran'dan çekilme şartına bağlayacaktı. Tüm bunlar gerçekleşirken Sedat ise bu meseleyi 1971 veya 1972'de savaş yoluyla çözmekle tehdit ediyordu. (Hindistan'ın Pakistan'a saldırısına bu kadar sert tepki vermemizin nedenlerinden biri buydu; Orta Doğu'da gerçekleşecek Sovyet destekli bir saldırının daha da sert bir tepkiyle sonuçlanacağını Sovyetler Birliği'nin anladığından emin olmak istiyorduk.)

Fakat Gromiko, en azından Dobrinin ile aramızda geçen "istikşafi" görüşmelerin içeriğini arttırarak bizi gayrete getirdi. Bu sayede Sovyetlerin gelecek yıl Orta Doğu'yu sakin tutması için gereken teşvik de sağlanmış oluyordu; böyle bir stratejiyle Mısır'ın Sovyet politikasından duyduğu rahatsızlık çoğalabilirdi.

BM Genel Kurulu için New York'ta düzenlenen yıllık yabancı liderler toplantısından faydalanan Dışişleri Bakanlığı, Mısır ve İsrail ara-

sında köprü kurmak için yeniden harekete geçti. Ekim ayı başlarında BM'de yaptığı bir konuşmada Rogers, ABD'nin geçici bir Süveyş Kanalı anlaşmasına ilişkin görüşlerini açıkladı. Rogers'ın bu açıklaması, "dolaylı görüşmeler" hakkındaki öneriyle bağdaştırıldı; bu görüşmeler, ABD'li bir diplomatın New York'ta birbirine yakın olan otel odalarında kalan iki heyet arasında mekik dokuduğu bir prosedürdü. Söylemeye bile gerek yok ama her iki taraf da uzlaşmazcı tavrını sürdürdüğünden ne Mısır ne de İsrail, bu görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmasını bekliyordu. İki tarafın da hiperaktif bir müzakere yoluyla taviz vermesi mümkün değildi. Özellikle İsrailliler, silah tedariki veya nihai bir anlaşma konusunda ABD'nin yeteri kadar güvence vermemesi nedeniyle yeniden boş yere diplomatik bir çabaya girmek istemiyorlardı; Sedat'ın, Ekim ayında Moskova'ya gidip Mısır'ın askeri gücünü "pekiştirmek" için Sovyetlerin bu hususta taahhütlerini içeren bir bildiriyle geri dönmesi, İsraillilerin endişelerini arttırmıştı. (Rogers bile neredeyse bu taahhüdü resmen "kınamak" üzereydi.)

1971'in sonunda hükümetimiz içindeki bölünmeler, Dışişleri Bakanlığı'nın ulaşılamaz hedefler peşinde koşması -ve Sovyetler Birliği'nin hayal gücünün eksikliği- kasıtlı olarak çaba gösterdiğim çıkmazın iyice ortaya çıkmasına neden oldu.

Ardından Aralık 1971'de Nixon, Orta Doğu diplomasisi üzerindeki operasyonel kontrolümü belirginleştirmeye başlayan bir adım attı. Bayan Meir, 2 Aralık'ta Nixon'ı ziyaret edince iki lider hem strateji hem de taktikler konusunda son derece önemli bir mutabakata vardılar: Kapsamlı bir çözüm arayışından şimdilik vazgeçilecekti. (Dışişleri Bakanlığı bile bu yolun çıkmaza girdiği sonucuna varmıştı.) Bunun yerine, Mısır ile geçici bir anlaşmaya varma yönünde gayret gösterilmeye devam edilecekti. Sisco, Mısır ve İsrail arasındaki "dolaylı görüşmeleri" ön kanallarda yürütecekti. Fakat gerçek görüşmeler hem İsrail Büyükelçisi Rabin ile benim aramda hem de Dobrinin ile yine benim aramda yürütülecekti. Bu arka kanallarda ilerleme kaydedilmiş olsaydı, bunların sonuçlarını "dolaylı" görüşmelere aktarabilirdik. Diğer bir ifadeyle, nihayet Orta Doğu'da diğer müzakerelerimizi de simgeleyen aynı çift yönlü yaklaşımı kurmuştuk. Şu an için sadece Mısırlılar ortada yoktu; er ya da geç kesinlikle onların da bu sürece dahil olacaklarını biliyordum.

Arka Kanal Keşifleri

Yeni müzakere kanallarında bile acele etmeye gerek görmedim. İlk olarak 1972'nin başlarında, Sisco ve Rabin, boş yere İsrail'i dizginlemeye çalışmaktan kaynaklanan periyodik kavgalardan kaçınmak için İsrail'e her yıl yapılan askeri yardım sorununu çözmek zorunda kaldı. Her zaman için İsrail'in taleplerini yerine getirmede başarılı olmuştuk ama aynı zamanda yurt içinde devam etmekte olan siyasi tartışmalar müzakerelerin ilerlemesine yardımcı olmadığı gibi artık yönetimi de aciz göstermeye başlamıştı. Bu durum en nihayetinde çözüme kavuştuktan sonra Şubat ayı başlarında İsrail, Dışişleri'nin "dolaylı görüşmeler" fikrine razı oldu; fakat Mısır böyle bir görüşmeye yanaşmıyordu. Bu arada, ben de Sovyetlerin aklından gerçekten ne geçtiğini anlamaya çalışıyordum. Geçici bir anlaşma için yapılan teklifler, mevcut diplomatik modeli değiştirmeye mi yoksa Sovyetlere bağımlı devletlere sözde İsrail yanlısı olduğumuz şeklindeki düşüncemizi göstermeye mi yönelik bir araçtı? Her şeyden önce süreç uzadıkça Sedat'ın bizimle doğrudan ilgilenme olasılığının da artacağını hesapladım. Aracı olarak Sovyetler kesinlikle ikinci tercihimiz olurdu.

Cevap çok yakında ortaya çıkacaktı. Ocak 1972'nin ortasında Dobrinin ile görüşmelerimize başlayınca Gromiko'nun esnekliğinin tahmin ettiğimden daha fazla olduğunu gördüm. Sovyetler, Nixon yönetimi boyunca her zaman olduğu gibi yine sertliklerinden ödün vermiyordu. Hiçbir koşulda esneklik göstermeden Arap programını kararlı bir şekilde savunan ve herhangi bir riske girmek istemeyen Sovyetler, Süveyş Kanalı boyunca geçici bir anlaşma olasılığını tartışırken bile standart pozisyonlarına geri çekilmişlerdi. Gromiko gibi Dobrinin de bütünsel olarak genel bir çözümle bağlantılı olması koşuluyla, geçici bir anlaşmaya varma konusunda oldukça istekliydi. Başkan'a gönderdiğim bilgi notunda Moskova'nın içinde bulunduğu çıkmazı tekrar özetledim:

> Sovyetlere bağımlı devletler, İsraillilerle girdikleri savaşı kazanamazlar. Bu nedenle büyümekte olan mevcut krizin devam etmesi sadece iki durumdan birine yol açabilir; ya Araplar, Sovyetler Birliği ile ittifaklarının bir mutabakata varma konusunda yeterli olmadığının farkına varacaklar ya da Mısırlıların sebep olacağı bir savaş olacak ki bu durumda Sovyetler askerî açıdan desteklerini sürdürüp sürdürmeme arasında kalacak ve sonuçta hiçbir şey elde edemeyeceği halde bile bile her şeyini riske edecek.

Bu çıkmazı kırmak için bir strateji önerdim. Daha sonra Carter yönetiminin ilk başta öne sürdüğü tekliflerde yeniden ortaya çıkacak en önemli unsur olarak, İsrail'in sınır değişiklikleri konusundaki ısrarı ile Arapların 1967 sınırlarına dönülmesine ilişkin talebi arasında bir orta yol bulunması öne çıkmaktaydı. Güvenlik meselesini egemenlik meselesinden ayırmak gerekiyordu: Mısır, Sina Yarımadası'nın tamamı üzerindeki egemenliğini yeniden elde edecekti; İsrail'e ise Mısır topraklarında belli bir bölgede belirli savunma mevkileri oluşturmasına izin verilecekti. İsrailliler ile özel kanalda bu işin peşine düştüm. Rabin ve Dayan'ın bu stratejiye onay vermelerinden sonra 1972'nin başlarında birtakım ilkeler belirlendi: İsrail, üzerinde mutabık kalınacak bir ateşkesin 1974'ün başlarına kadar sürmesi karşılığında Sina Yarımadası'nda yer alan geçitlerin Batı tarafına çekilmeye razı olduğunu ifade etti; Mısır, Süveyş Kanalı'nı sadece polisler eşliğinde geçebilecekti, kesinlikle askeri kuvvetlerle geçemeyecekti; nihai çözüm konusu belirsiz kalacaktı; İsrail, Süveyş Kanalı'nın yeniden açılmasına müdahale etmeyecekti. (Bu hükümlerin çoğu, nihayet Ocak 1974'te müzakere edilen ilk ateşkes anlaşmasına girmeyi başarabilmişti.)

Bu arada Sovyetler Birliği hâlâ çıkmazdaydı. Dobrinin'in Şubat 1972'de söylediğine göre Moskova, güvenliği egemenlikten ayrı tutma fikrini tartışmaya yanaşabilirdi fakat dört ay önce aynı Gromiko'da olduğu gibi Moskova da bu konuyu ciddi şekilde irdelemeye hazır olabileceğimizi anladığı anda geri çekilmişti. Şimdi düşünüyorum da; Moskova, kendisine esneklik tanıyan Kahire'yi hiçbir şekilde anlamadı. Dobrinin bu konuyu bir daha hiç açmadı.

Mart ayında Dobrinin, kendimize ait daha kapsamlı bir barış programı oluşturmam için bana baskı yapıyordu; Moskova'nın önerilerimize karşılık vermesinin kendi inisiyatifiyle Arap tutumundan sapmaktan daha kolay olacağını söyledi. Kesinlikle haklıydı. Bu arada, İsrail tarafından onaylanan herhangi bir öneriye Arapların nasıl bir tepki vereceklerini zaten biliyorduk; bu türdeki önerileri defalarca geri çevirmişlerdi. Moskova üzerinden sözde özel bir kanalda İsrail'inkinden farklı bir pozisyon ortaya koyarsak, Moskova bu durumu kendi lehine çevirip bu sayede nelerin başarılabileceğini göstermek için bizim pozisyonumuzdan faydalanabilir ve bir defa daha

iki ateş arasında kalabilirdik. Fakat Moskova aracılığıyla İsrail'inkine benzer bir öneri ileri sürersek, bu sefer Moskova bizimle boş yere muhatap olduğunu anlayabilirdi.

Stratejim değişmemişti. Bazı Arap devletleri, Sovyetlerden ayrılmaya istekli oluncaya veya Sovyetler, Arap programından azami derecede ayrılmaya hazır olana kadar, politikamızı değiştirmek için hiçbir nedenimiz yoktu. Sovyetler bu soruna asla bir çözüm bulamamışlardı. Bu arada Sovyetler, 9 Nisan 1972'de Irak'la Dostluk Antlaşması imzalayarak bizim huzursuzluğumuzu daha da artırdılar. Bu anlaşmanın ardından ciddi miktarda modern askeri ekipman akışı gerçekleşti. Azami şartlar temelinde müzakere ederken Sovyetler de azami askeri baskı için gerekli koşulları yaratıyordu.

Hanoi'nin 30 Mart'ta gerçekleştirdiği Paskalya saldırısının başlamasından sonra Kuzey Vietnam'ın bu saldırısını mümkün kılan Sovyet silah sevkiyatından duyduğum rahatsızlığı göstermek için Dobrinin'le Orta Doğu hakkında özel olarak yaptığımız toplantıları yarıda kestim. Zirveye hazırlanmak için Nisan 20-24 arası Moskova'ya yapacağım ziyarete kadar Orta Doğu'yla ilgili toplantılar başlamadı. Bu vesileyle Gromiko, önceki sonbaharda verdiği tavizler hakkında şimdiye kadarki en sert yorumda bulunarak kapsamlı bir çözüm için gereken bir belge sundu. "Küresel" sorunların çözüme kavuşması gerektiğini ifade eden Gromiko, ancak bu sayede ayrı bir Mısır-İsrail müzakeresinin kabul edilebilir olduğunu ileri sürdü. Her zaman olduğu gibi, Sovyetler ne vaat ederse etsin, ABD'nin büyük bir baskısı olmadığı sürece İsrail'in asla imzalamayacağı genel bir anlaşmanın her hükmü yerine getirilene kadar Sovyetlerin bu vaatleri işe yaramayacaktı. Gromiko, Sovyet askeri personelinin geri çekilmesi konusunda daha önce teklif edilen sayıyı büyük ölçüde azaltmaya devam etti. Birincisi, kapsamlı bir çözüme varılıncaya kadar (başka bir deyişle, bizim tahminimize göre anlaşmayı neredeyse anlamsız hale getirecek kadar uzun süreceği kesin olan bir süreçten sonra) Sovyetler geri çekilmeyecekti; o zaman bile Sovyet askerleri, İran'da bulunan Amerikan personeliyle orantılı olarak Arap ülkelerinde kalacaktı. Bu oranın nasıl belirleneceğine bağlı olarak, hiç geri çekilme bile olmayabilirdi.

Yardımcı olmak isteyen Gromiko, bunun üzerine yurt içinde karşılaşacağımız engelleri aşabilmemiz için bize bir yol önerdi. 1972'de-

ki Başkanlık seçimlerinden hemen sonra ilan edilip uygulamaya konacak kapsamlı bir çözümün şartları hakkında müşterek ve gizli bir şekilde anlaşmaya varır varmaz Süveyş Kanalı boyunca alenen yapılacak bir ateşkes anlaşması için kendisiyle benim müzakere edebileceğimizi önerdi. Sovyetlerin efsaneleşmiş özgüvenleri ve gizliliğe verdikleri öneme rağmen yine de bunun işe yarayacağını pek düşünmüyordum. Dolayısıyla önerileri kabul edilmedi.

Sovyet diplomasisinin başına gelen en büyük felaket, azami avantaj elde etmek için sürekli bir arayış içinde olmalarından kaynaklanmaktadır. Bazen ısrarlı baskı, kişinin dayanma gücünü aşındırsa da çoğu zaman ciddi bir tartışmaya girme konusundaki her türlü teşviki ortadan kaldırarak geri teper. Sovyet silahlarıyla desteklenen Vietnam Savaşı'nın ortasında, hâlihazırda yurt içindeki büyük çaplı bölünmelerle mücadele eden ve önünde Başkanlık seçimleri bulunan hiçbir başkanın, gözle görülür bir fayda olmadan müttefiklerinden birine uzlaşıma varması yönünde baskı yaparken ortaya çıkacak zorluklara boş yere göğüs germesini gerektirecek bir öneriye razı olması mümkün değildi. Üstelik böyle bir öneri, stratejimizin ve olasılıklarımızın yanlış şekilde değerlendirilmesine dayanıyordu. Sovyet liderleri, sanki Arap dünyasındaki varlıkları kalıcıymış gibi davranıyorlardı. Bu süreçte Kremlin'in de Arapları her istediğinde manipüle edebileceğini düşünüyorlardı. Daha önce 17 Mart'ta Dobrinin'e, zihinlerinde canlandırmayı adet haline getirdikleri pozisyonlarının, düşündükleri kadar iyi olmadığını söylemiştim; Kremlin'in mevcut politikası, kendisine bağımlı olan devletlere yalnızca bir çıkmaz ya da savaşta yenilgi garantisinde bulunuyordu. Dobrinin, Moskova'nın Mısır'daki askeri varlığını önemli ölçüde arttırma seçeneğine de sahip olduğunu söylemişti. Bu konuda şüphelerim vardı: Birincisi, Moskova'nın ABD ile doğrudan bir cepheleşmeye dönüşebilecek bir durumda kendi güçlerini kullanmaktan imtina edeceğini düşünüyordum; ikincisi ve daha da önemlisi, en azından Mısır söz konusu olduğunda stratejimizin işe yaramaya başladığını hissediyordum.

Mısır, ABD ile Gizli Bir Kanal Açıyor

Sedat, Şubat 1972'de Moskova'yı ziyaret etmişti. Mısır ve Sovyetler Birliği arasında işler yolunda gitmiyordu. 8 Nisan'da Nixon'a,

Sovyet-Mısır ilişkisinin Nasır'ın zamanında olduğundan çok daha samimiyetsiz göründüğünü belirttim. Sedat'ın gelişmiş silahlar ile Sovyetlerin diplomatik ve askeri desteğini, Mısır'ın kendi silahlarını inşa etmelerine olanak sağlamaları da dahil olmak üzere Pakistan'la yaşanan çatışma sırasında Hindistan'a yapılan yardım düzeyinde olmasını istediğinin farkındaydık; Sedat'a silah konusunda teminat verilmiş ancak diplomatik veya askeri destek için herhangi bir taahhütte bulunulmamıştı. Mısır, Moskova'ya baskı yapıyordu fakat Moskova -tam da umduğumuz gibi- Pakistan meselesinde felaketin eşiğine vardığımızdan bu yana İsrail'in varlığını sürdürmesine yönelik bir meydan okumanın kontrol edilemeyen riskler yaratacağını çok açık bir biçimde göz önünde bulundurmuştu. Ayrıca Kremlin, Kahire'nin Sovyet kaynaklarına bağımlılığı önemli ölçüde azalacağı için Mısır'ın silah ve mühimmat imalatına başlaması, Moskova'nın hiç işine gelmezdi. Nixon'a, Sovyetlerin Sedat'a mesafeli bir şekilde davrandıklarını, büyük çaplı bir desteğin sebep olacağı risklerden çekindiklerini ve Dobrinin ile yaptığımız görüşmelerin sonucunu beklediklerini söyledim. Her zamanki gibi her şeyi istiyorlardı: Mısır'ın kendilerine itaat etmelerini, asgari risk ve eksiksiz bir Arap programı. Ancak diplomasi nadiren bu şekilde işler: Her şeye sahip olmak isteyen, siyasetin imkân dahilinde olan bir şey olduğunu unutanlar, sonunda ellerindekini de kaybedebilir.

Bu şekilde düşünmeme neden olan bir başka somut veri, Nisan 1972'nin ilk haftasında Mısır'ın Beyaz Saray'la gizli bir kanal açmış olmasıydı.

5 Nisan'da, üst düzey bir Mısırlı subay, Kahire'de bulunan bir Amerikalı yetkiliye, Mısır'ın ABD'yle hâlihazırda devam etmekte olan diplomatik kanallardan memnun olmadığını söyledi. Mısır hükümetinin görüşüne göre, her iki ülkenin Dışişleri Bakanlarını devre dışı bırakarak Başkanlık düzeyinde iletişim kurmamız gerekiyordu. Mısırlılar ya Helms'in ya da benim, Kahire'yi ziyaret etmemizi önerdiler; alternatif olarak da Cumhurbaşkanı Sedat'ın ulusal güvenlik danışmanı olan muhatabım Hafız İsmail de Washington'a gelebilecekti. Her iki tarafın Dışişleri Bakanlarının devre dışı bırakılmasına ilişkin yapılan teklife şaşırdığımı ya da gücendiğimi söyleyemem. Aslında başarının ön koşulu olarak buna gerek duyulduğunu düşün-

müştüm. Mısırlıların bu yeni önerisine ilişkin rapor 8 Nisan'da bana ulaştığında, hemen yardımcım Al Haig'e bir not yazdım: "Al: Peki ya İsmail'in Washington'a gelmesi?"

Bir yandan Kuzey Vietnam'ın saldırılarıyla bir yandan da Moskova'ya yapacağım geziyle meşgul olduğumuzdan hemen cevap vermedik. Moskova'nın kanalda neler sunabileceğini görmek istedik. Ayrıca Sedat'ın Nisan sonunda Moskova'yı tekrar ziyaret edeceğini öğrendiğimiz için Mısırlılara cevap vermedik çünkü vereceğimiz cevap Sovyetlere sızabilirdi. Her şeyden önce stratejimiz gereği mevcut durum açısından Mısır'da azami huzursuzluğa neden olmuştuk. Dolayısıyla Sedat'ın Moskova'da bulunacağı tarih olan 29 Nisan'da gönderdiğimiz cevapta Sedat'ın dönmesini bekleyeceğimizi bildirdik. Üst düzeyde gerçekleşecek gizli bir toplantıyla ilgilendiğimizi ifade ettik; bu doğrultuda Cumhurbaşkanı Sedat'ın bir temsilcisi, ABD'de memnuniyetle karşılanacaktı. Ancak Moskova zirvesinin sonrasına kadar hiçbir koşulda toplantı yapılmayacaktı. Zirveden sonra bir toplantı olasılığının, itidalli olma açısından büyük önem teşkil ettiğini göz önünde bulundurmuştuk çünkü bu süreçten önce yapılacak herhangi bir toplantının sonuçsuz kalacağı kesindi. İki hafta sonra Mısırlılar, önerimizin incelenmekte olduğunu ve zirveden sonra Haziran ayında resmi bir cevap alacağımızı söylediler. Her şey stratejimize uygun şekilde ilerliyordu.

Bu arada, Mısır ile Sovyetler Birliği arasındaki gerilimin arttığına dair göstergeler vardı. Nisan ayında Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında görünüşe göre, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki statükoya razı olabileceğini düşünen Sedat'ın bu yöndeki endişeleri artmıştı. Nisan ve Mayıs aylarında gelişmiş Sovyet ekipmanlarından oluşan bir hava nakliyesi bile Sedat'ın tedirginliğini azaltmamıştı. 22 Mayıs'ta Nixon'a gönderdiğim değerlendirmemde Sedat ile Sovyetler arasındaki ilişkinin artık, birbirine güvenen eşit ortaklardan ziyade hamisine bağımlı olan bir ülkenin büyük endişe içinde olduğunu ifade ettim.

Daha sonra Sedat'ın o ana kadar tanıştığım en olağanüstü birkaç liderden biri olduğunun farkına vardım. Büyük bir devlet adamına yakışır şekilde hem içgörüye hem de cesarete sahipti. Kimsenin sürdürebileceğini düşünmediği bir savaşa girme yürekliliğini göster-

di; hemen ardından barışa yönelik ılımlı tavırlar sergileyebilmesi ve onlarca yıldır artık katılaşmış duyguları tersine çevirebilme bilgeliği Sedat'ın önemli meziyetlerindendi. Fakat 1972'de bunların hiçbiri anlaşılır değildi. Sedat, asla yerine getiremediği pek çok tehditte bulunmuştu. Jarring müzakerelerinde selefinden daha esnek davrandıysa da görünüşe göre tıpkı Nasır'da da olduğu gibi Sovyet silahlarına bel bağlaması nedeniyle yerine getirilemeyen taleplerde ısrarcı davranma yönündeki yanılgıdan henüz kurtulamamıştı. Onunla düzenli bir diyaloğumuz hiç olmamıştı. Hükümet temsilcilerimizden hiçbiri Sedat'ın gerçekte ne düşündüğünü anlamak için o cana yakın tarzının derinliklerine inmeyi başaramamıştı. Gizli kanal Nisan 1972'de açılana kadar ciddi meselelerle ilgili alışverişlerimizin çoğu Moskova üzerinden yapılıyordu. Dolayısıyla bu tarzdaki bir görüşmeye yaklaşımım büyük ölçüde taktikseldi: Sedat'a izlediği yolun doğru olmadığını göstermek istediğimizden yeni bir diyalog kapısı açarak fikrini değiştirmesini umut ediyorduk.

Bu düşünce, aynı zamanda Moskova zirvesinde Orta Doğu konusundaki tartışmalarımızın da arka planını oluşturuyordu. Vietnam meselesi ve SALT'a odaklandığımız için XXVIII. Bölüm'de gördüğümüz üzere, bu hususlar ancak zirvenin sonunda neredeyse bütün gece süren bir toplantıda Gromiko ile genel bir mutabakata varmak için birtakım "genel çalışma ilkeleri" üzerinde çalıştığımızda ortaya çıkmıştı; 242 sayılı Karar'dan daha belirsiz olan bu ilkelerin muğlaklığı, Sedat'ın aklına ek sorular getirmişti.[4] (Resmi belgelerde artık olması gerektiği düşünülen "daha önemsiz" tanımlamaların çıkarılmasıyla) Sınırlarla ilgili düzenlemelerin mümkün olabileceği belirtiliyordu; ilkelerde yer alan formülasyonlar, İsrail'den istenen geri çekilmelerin kapsamı konusunda belirsizliğe mahal veriyordu. Sebebi yorgunluk değilse Gromiko'nun bu hususları neden kabul ettiğini hiçbir zaman anlayamadım; sonuçta Moskova'da benden çok daha fazla toplantıya katılmış ve uzun saatler boyunca çalışmıştı. Her halükârda bu ilkeler tam da benim istediğim gibi, Orta Doğu'yla ilgili artık boşa çıkmış tasarılar arasında bir şekilde yolunu bulmuştu.

Gromiko ve ben, barışçıl bir çözümü teşvik etmekten ve Jarring misyonunu onaylamaktan başka bir işe yaramayan nihai bildirinin metni üzerinde mutabık kaldık; bildiride hiçbir şekilde somut esas-

lara yer verilmediği gibi diğer müzakerelere ilişkin herhangi bir yönerge de bulunmuyordu. Bu yumuşak bildirinin tarihi sonuçları olacaktı. Sedat, anılarında bu bildirinin Mısır için "sersemletici bir şok" olduğunu vurgulamıştı.[5] Bildirinin, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerine kesin bir darbe indirdiği ortaya çıkmıştı.

Tüm bu zaman boyunca Mısırlılar, bizim üç aşamalı diplomasimizin sinir bozucu deneyimine maruz kalıyorlardı. Bizimle gizli kanaldan mesajlaşıyorlardı; zirve sırasında masaya yatırılan konuşmaların ve Dobrinin ile yaptığım görüşmelerin Sovyet versiyonunu alıyorlardı* ve Mısır'ın dolaylı görüşmelerde yer alması için Dışişleri Bakanlığı'nın bitmek bilmeyen önerilerine maruz kalıyorlardı. Mısırlılar adına şaşırtıcı bir süreç olmalıydı ama yine de bu sayede Kahire hangi mesajların iletildiğini, Beyaz Saray veya Dışişleri'nden daha iyi bilecek bir konuma gelmişti. Çünkü Dışişleri'ne gelen önemli yazılar inceleme için Beyaz Saray'a da gitmiyordu; şu anda söyleyebileceğim, Dışişleri'nin kilit konumda bulunan Araplarla yapılan görüşme kayıtları, olaydan sonra bile Beyaz Saray'a gönderilmiyordu. Bu nedenle Dışişleri kanallarında nelerin iletildiğini ancak Kahire tarafından bilgilendirilen bir Arap başkentinden gelen telgraf sayesinde öğrenebiliyorduk. Bu nedenle örneğin, dolaylı görüşmelere katılması için Kahire'ye yapılan gizli tekliften haberimiz olmadığı gibi Sisco ile Suudi Arabistan Prensi Sultan arasında Haziran ayında geçen konuşmadan da çok geç haberimiz oldu. Sisco, dolaylı görüşmelerde yer alması yönünde Mısır'a baskıda bulunsun diye Sultan'ın yardımına başvurmuştu ve 18 Temmuz'da Riyad'dan bir raporda bu konudan bahsedilinceye kadar bizim yine haberimiz olmamıştı. Aynı şekilde, Dışişleri de bizim Kahire'yle olan gizli kanalımızdan habersizdi. (Siyaset bilimi ile ilgili birçok ders kitabının bu prosedürleri takdir edeceğinden şüpheliyim.)

İşin garibi, olaya dahil olan tarafların gerginliği dışında, prosedürlerimizin kimseye zararı olmamıştı. Ne de olsa Mısır, normal diplomatik prosedürlere olan güvenini kaybetmesi nedeniyle Beyaz Saray'la gizli bir temas başlatmıştı. Haziran ayında Dışişleri'nin ulaşılamaz olanı elde etmeye yönelik aşırı düşkünlüğünü önemli ölçüde baltalayan Kahire, dolaylı görüşmelere katılma önerilerini geri çevirmişti.

* Sovyetlerin, zirvede geçen konuşmalar hakkında Sedat'ı beş hafta boyunca bilgilendirmemeleri Sedat'ın Sovyet politikasına olan inancını zayıflatmıştı.[6]

Sedat artık daha büyük oynamaya başlamıştı. 13 Temmuz'da gizli kanaldan ne olduğu pek anlaşılmayan bir mesaj aldık. Önerecek yeni bir şeyimiz olması koşuluyla Washington'a üst düzey bir temsilci gönderme isteği yineleniyordu. Farklı bir girişimin olmaması nedeniyle Kahire, toplantı yapılmasını gereksiz bulmuştu. Sonuç olarak tabii ki yeni yaklaşımları keşfetmeye istekli olduğumuzu gösteren basit bir yolla Mısırlılarla görüşmek üzere üst düzey bir temsilci atamamız gerekiyordu.

Bu anlaşılmaz resmi mektupta kastedileni tam olarak değerlendirmeden önce Sedat'ın 18 Temmuz 1972'deki açıklaması herkes açısından sürpriz oldu. Buna göre, Sedat, Mısır'da bulunan 15.000'den fazla Sovyet askeri danışmanı ve uzmanının işlerine son veriyordu. Bu kişilerin bir hafta içinde ülkeden ayrılmaları gerekiyordu; 1967'den bu yana Mısır'da kurulan askeri tesisler ve tüm ekipman Mısır'ın malı olacaktı.

Sedat'ın aldığı bu karar, Washington için tam bir sürpriz olmuştu. (Ben de o gün Kuzey Vietnamlılarla gizli bir toplantı yapmak için Paris'e gidiyordum.) Elbette stratejim, Kahire'nin Sovyetler Birliği'ne duyduğu güveni azaltmaya gayret etmekti. Yakın bir gelecekte Sedat'ın bizimle olan ilişkisinde ilerleme kaydetmek için Sovyetlerden uzaklaşma yönünde bir öneriyle bize geleceğini umuyordum. Fakat Mısır Cumhurbaşkanı'na gereken önemi vermememden dolayı büyük bir jest göstererek tek taraflı bir şekilde sorunu çözme kavuşturabileceğini asla tahmin etmemiştim. Bu haberi duyduğumda verdiğim ilk tepki, aceleyle davranması nedeniyle önemli bir müzakere varlığını geri dönüşü olmayacak bir biçimde elinden kaçıracağı yönündeydi. İki gün sonra daha uzun ve daha derinlemesine bir analiz hazırladım:

> ABD'de yapılacak seçimlerden dolayı Mısırlıların bu yıl Arap-İsrail meselesi konusunda çok az diplomatik manevra olacağı gerçeğini kabullendikleri, son iki ayda iyice belirginleşmişti. Görünüşe göre mantık çerçevesi içindeki bu değerlendirmesine rağmen Sedat, durumun kalıcı bir şekilde dondurulması için eylemsizliği mümkün kılmaktan nasıl kaçınılacağı ikilemiyle karşı karşıya kalmıştı. Arap-İsrail meselesinde herhangi bir ilerleme kaydedilmemesinden dolayı Kahire'de baş gösteren hayal kırıklığı epeyce yüksek düzeydeydi.
>
> ABD-SSCB zirvesi, bu yıl hiçbir şeyin olmayacağı yönündeki düşünceleri doğrulayıp Kahire'de Sovyetlere yönelik eleştirilerin zirveden önce

bile devam ettiği gerçeğini gün yüzüne çıkardı. Geçtiğimiz yaz geçici bir anlaşmaya varmak için ABD ile görüşmeyi kabul eden El Ahram'ın saygın editörü Heykel, Nisan ayında Sovyet-Mısır ilişkileri hakkında bir dizi kamuoyu tartışması başlattı.

O an itibarıyla Sedat'ın aldığı kararın ilk başta düşündüğüm kadar aceleci alınmış bir karar olmadığı yönünde bir sonuca vardım. Sedat'ın, Sovyetler tarafından tedarik edilen silahların kullanımına ilişkin her türlü kısıtlamayı açıkça reddettiğinin farkına vardım. Bu açıklamanın, "Mısırlı birliklerle hareket eden Sovyet danışmanlarının varlığının Mısır'ın saldırıya yönelik eylemlerini frenleyebileceği gerçeğine değindiğini" düşünüyordum. Genel değerlendirmem, Sedat'ın dört olası gerekçesinin bir özetini sunuyordu ki bunlardan biri sonraki yıl (yani 1973) için askeri seçeneklerini iyileştirme yönündeydi:

(a) iç hayal kırıklıklarına politik olarak yanıt verme gerekliliği; (b) bu kararsızlık yılında Orta Doğu'nun tamamen durağan hale gelmesini önleme ve bunu sürdürme zorunluluğu; (c) gelecek yıl saldırıda bulunabilmek için Sovyetlerden daha fazla destek bekleme ihtiyacı; (d) Sovyetlerle olan ilişkilerini koparabileceğini ABD'ye göstererek bu yönde gereken adımları atma fırsatı.

Sedat, 24 ve 27 Temmuz'da iki konuşma daha yaptı. 1971'de ABD'nin kendisine yalan söylediğini iddia etmesine rağmen, en ağır eleştirisini Sovyetlere yapmıştı. ABD-Sovyet zirvesinden önce Moskova'ya uyarıda bulunduğuna dikkat çeken Sedat, Kahire'nin devam etmekte olan "savaş yok ama barış da yok" durumunu kabul edemeyeceğini dile getirdi; zirve, Sovyetlerin Mısır'a verdiği desteğin, ABD'nin İsrail'e verdiği desteğin çok gerisinde kaldığını ortaya koymuştu. Sovyetleri şoka uğratan Sedat'ın ikinci konuşması, Kahire'nin ileride faydalanmak üzere uygun bir askeri seçenek geliştirmesini sağlamak yönünde dolaylı bir çağrıydı. Sedat'ın ifade ettiğine göre Mısır, Sovyet askerlerinin kendi savaşlarında yer almasına sıcak bakmıyordu. Mısır, süper güçler arasında bir çatışmaya neden olmak istemiyordu. Sovyet gündeminin neresinde yer alırsa alsın Moskova, Orta Doğu sorununun Mısır'ın en büyük önceliği olduğunu anlamalıydı:

Dostumuz bunu anlamalı ve takdirle karşılamalıdır. Onlara göre bu sorun dördüncü ya da beşinci sırada yer alabilir... Bu nedenle, dostumuzla olan ilişkilerimize biraz ara vermeliyiz ki bu savaşın bizim için ne kadar önemli olduğunun farkına varsın. Belki de Sovyet/Mısır iş birliği bu alanda teknolojik alanda olduğu gibi yürüseydi her şey daha güzel olabilirdi.

Sovyetler Birliği'nin Moskova zirvesinde taahhüt ettiği ılımlı olma ilkelerine uymaması hakkında çok şey yazıldı ve söylendi. Bu yöndeki eleştirilerin çoğunda gerçeklik payı vardı. Fakat bu konudaki belgeler, Sovyetler Birliği'nin zirvede özellikle Mısır ve Orta Doğu'yla ilgili meseleleri rafa kaldırdığı için ağır bir bedel ödediğine dikkat çekmeden ne eksiksiz ne de adil olurdu. Bu kısıtlamanın özgecilik nedeniyle uygulanmadığı aşikârdı. Şüphesiz İsrail'in gücü başlıca caydırıcıydı. Ayrıca Kremlin, olası bir savaşın ABD ile doğrudan bir çatışma riski taşıdığını da göz önünde bulundurmuştu. Üstelik Amerikan tahılına ve Almanya ile olan antlaşmaların onaylanması için bizim desteğimize ihtiyaç duyan Sovyet liderleri, bu kadar hassas bir bölgede krize neden olmayı göze alamazlardı. Yine de Sovyetleri ılımlı olmaları yönünde teşvik etmenin getireceği riskleri ve gerekçeleri ortaya koyacak bir detant stratejisinin işlemesi tam da bu şekilde olmalıydı. ABD'nin Vietnam meselesiyle yoğun bir şekilde uğraştığı yıl olan 1972'de, Sovyetler Birliği, kendisine bağımlı olan devletlerin Orta Doğu'daki konumlarını yeteri kadar desteklemeyince bu durum Moskova'ya pahalıya patladı. Hindistan-Pakistan ve Vietnam'da sergilediğimiz kararlılık (1970 sonbaharındaki çatışmalardan bahsetmiyorum bile) Kremlin'i fazladan bir krizi daha kaldırmayacakları yönünde ikna etmiş olmalı. Bu kararlılığımız, Moskova'daki uzlaşmacı tavrımız ve ticari anlamda ileriye dönük hamlelere olan beklentiyle birleşince, Sovyetler de itidalli davranmak durumunda kalmıştı.

Sovyetlerin rahatsızlığının nedenleri ne olursa olsun bu fırsattan istifade etmeye kararlıydık. İlk ihtiyacım olan şey Dobrinin'i sakinleştirmekti. 20 Temmuz'da Dobrinin'e -biraz çekingen bir halde- Mısır'da neler olup bittiğini bilmediğimizi dürüstçe açıkladım; bu konuda önceden hiçbir uyarı almamıştık. Moskova'da tartışılan "ilkeler" konusunda çalışmaya devam etmeye hazırdık; Dobrinin aslında bunun bir avuntu olduğunu anlamış olmalıydı. Dobrinin o öğleden sonra Brejnev'den Nixon'a gelen bir mektubu bana teslim etti. Brejnev'in mektubunda şaşırtıcı bir cüretkârlıkla, Sovyetlerin Mısır'dan gönderilmesinin sebebinin kısmen Gromiko'nun Eylül 1971'de Nixon'a askerlerin geri çekilmesine ilişkin ileri sürdüğü teklifin hayata geçirildiği iddia ediliyordu; bu ifadeden sanki Sovyet askerlerinin geri çekilmesi halihazırda başlatılmış gibi bir anlam çıkıyordu. Bu nedenle, ABD'nin artık pazarlığın kendi payına düşen kısmını yerine ge-

tirme yükümlülüğü altında olduğu öne sürülüyordu. Diğer bir ifadeyle, ABD'den "Arap ülkelerinin özgürlüğü için 1967'de işgal ettiği tüm Arap topraklarından çıkması" yönünde İsrail'e baskı yapması isteniyordu. Akıllara durgunluk veren bu talebi tartışmaya bile gerek yoktu; Moskova'nın ilkelerini irdelemeye yönelik teklifimi tekrarladım. Zaman kazanıp Kahire'nin ne düşündüğünü öğrenmenin en iyi yolu buydu.

Uzun süre beklememize gerek kalmamıştı. Aynı gün, Mısır İstihbarat Başkanı'nın bir gün önce gizli kanaldan bize ulaştığına dair bir rapor aldım. Raporda, üst düzeyde gerçekleşecek gizli bir toplantının başlangıcı olarak Kahire'nin yeni fikirler ortaya koyma davetini ciddiye almamız gerektiği vurgulanıyordu. Bize söylendiğine göre Mısırlılar, özellikle Süveyş Kanalı boyunca geçici bir anlaşma yapılmasına fikrine sıcak bakıyorlardı.

Yine de Sedat'ı hayal kırıklığına uğratabilecek ve daha en baştan bu teması başarısız kılabilecek "yeni" fikirler sunma sürecine dahil olmak istemedim. Kendimize bir yol haritası çizmeden önce neyin mümkün olduğunu belirlememizi sağlayacak genel bir araştırma yapılmasını tercih ettim. Bu nedenle 29 Temmuz'da Kahire'ye gönderdiğim cevapta, gizli görüşmeleri yürütme konusundaki istekliliğimizi yineleyerek bu görüşmeleri "potansiyel olarak son derece önemli" olarak ifade ettim:

> Mısır'ın, bu görüşmelerde ancak ABD'nin yeni öneriler sunmasıyla yol kat edilebileceği yönündeki açıklamasına istinaden ABD görüşü şu şekildedir: Beyaz Saray düzeyinde daha önce yürütülen tüm sonuç verici müzakerelerde, taraflar somut müzakerelere dahil olmadan olası bir anlaşmanın ilkeleri ve genel yönü hakkında mutabakata varmak için ön görüşme yapıp bunda da başarılı olmuşlardır. Yeni bir çıkmaza neden olabilecek yeni öneriler iki tarafın da işine gelmez. Bu nedenle ABD tarafı, ilk temaslarda gerçekçi olarak nelerin başarılabileceğine dair ayrıntılı bir tartışmaya odaklanılmasını önermektedir. Meselenin özü ve Başkan'ın olaya doğrudan müdahil olmasının tek gerekçesi budur. Bu konuda ayrıntılı bir mutabakata varılırsa, daha kapsamlı teklifler masaya yatırılabilir.

Ağustos ayında Sedat'tan önemli bir haber gelmedi. Bu süreçte iki yeni müstakbel arabulucu ortaya çıktı: Sedat'ın dostu olduğunu iddia eden bir Mısırlı ve Mısır'la üst düzey bağlantıları olduğu-

nu öne süren Avrupalı bir iş adamı. Başka bir hükümete yaklaşmanın ilk aşamalarında, genellikle birçok farklı yolu göz önünde bulundurmaya çalışırken geçerliliği kanıtlanmış bir kanaldan vazgeçme taraftarı hiç olmadım. Dolayısıyla bu işe kendi istekleriyle girişen iki arabulucunun önerileri nazikçe geri çevrildi. Mısır'ın henüz rotasını belirlemediği gerçeği, 22 Ağustos'ta gizli kanaldan aldığımız mesaj doğrultusunda Sedat'ın hâlâ vereceği cevabı düşündüğü söylendiğinde ortaya çıkmış olsa da yakında cevabı gelecekti; kısa bir süre sonra ise Sedat'ın birkaç güne daha ihtiyacı olduğu söylendi. 4 Eylül'de Sedat'ın görüşmeleri prensipte kabul ettiği ancak birkaç gün içinde bazı konuların "açıklığa kavuşturulması" yönünde talepte bulunacağı bildirildi.

Nihayet 7 Eylül'de Kahire'den uzun ve son derece ustaca hazırlanmış bir mesaj aldık. Mesajda, Sovyet danışmanlarının sınır dışı edilmesinin tamamen ulusal bir karar olduğu, "kimseyi memnun etmek veya gücendirmek" için alınmadığı bildiriliyordu; bir başka deyişle, Mısır bu durumun üstünde durulmasını istemiyordu. Mesajda, İsrail'in Amerikan politikası üzerindeki orantısız etkisinden şikâyet ediliyordu; Mısır'ın önceki yıllarda gerçekleşen diplomatik görüşmelerden duyduğu hayal kırıklığı ve Mısır'ın Süveyş Kanalı'nın yeniden açılması yönündeki arzusu vurgulanıyordu. Bu hususların hiçbirinin, görüşmelerin ön şartı olarak öne sürülmediği de ifade edilmişti.

Daha sonradan anlayacağım üzere yine aynı Sedat'tı. Müzakere taktiği, asla ayrıntılar üzerinde pazarlık etmek olmamıştı; esas istediği, anlaşmazlığı psikolojik olarak zorlaştıran bir atmosfer yaratmaktı. Chou En-lai gibi Sedat da egemen devletler arasındaki anlaşmaların yürürlüğe konmasının zorla kabul ettirilemeyeceği yönündeki felsefi anlayışa vurgu yapıyordu; bunun için her iki tarafın da bu hususta istekli davranması gerekiyordu. Kavramlar üzerinde uzlaşıma varma, bazen ayrıntılardan daha önemlidir. O zamanlar Sedat'ın tam olarak ne düşündüğünü anladığım söylenemezdi. Büyük adamlar o kadar nadirdir ki bazen onlara alışmak biraz zaman alır.

Ertesi gün verdiğim cevapta, Hafız İsmail ile gizli bir görüşmeyi kabul ettiğimi ve Moskova'ya yapacağım ziyaretten döndükten sonra daha kapsamlı bir cevap vereceğimi belirttim. 18 Eylül'de gönderdiğim daha kapsamlı cevabımda, Mısır'ın gündeme getirdiği özel

meselelerden bir kez daha uzak durmaya çalıştım çünkü bu konuları yüz yüze görüşmek istemiştim. Gizli görüşmeler için olası bir yer gibi birtakım ön hususları içeren ayrıntılar öne sürdüm ve niyetimizin ne olduğu hakkında genel bir fikir vererek mesajımı sonlandırdım:

> Orta Doğu'da devam etmekte olan şiddet döngüsünün sonlandırılması konusundaki kararlılığını Mısır hükümetine yinelemek isteyen ABD, bu amaca ulaşmak için iki hükümetin temsilcileri arasında yapılacak tartışmalara büyük önem verdiğini özellikle vurgulamaktadır.

O zamanki mesajların içeriği, göründüğünden daha fazlasını anlatıyordu. Örneğin Mısır, Olimpiyat Oyunlarında İsrailli sporculara yönelik terörist saldırıyı kamuoyunda kınama tarzımızdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmek için özel kanalı kullanmıştı; İsrail'in Lübnan'a misilleme yapmasının diğer bazı Arap ülkelerinin Sovyetlerden askeri yardım talep etmesine neden olabileceğinden çekindiklerini belirtmişlerdi; ilginç bir ifadeydi çünkü Sedat aslında Sovyetlerin Orta Doğu'daki gerçekleştirecekleri askerî harekâta karşıydı. 30 Eylül'de Mısır'dan aldığımız bir başka mesajda, gerçekçilik çağrımızın İsrail'in konumunu fazlasıyla anımsattığından şikâyet ediliyordu. Bize söylendiğine göre Mısır'ın tek isteği, birbirimize tamamen "açık" olmamız yönünde bir güvenceydi. İnsani duyguları göz önünde bulundurarak benzer şekilde cevap vermek için Mısırlıların psikolojisi hakkında o zamanlar çok az bilgim vardı; pek şairane olmasa da "adil bir çözümün teşvik edilmesinde ne gerekiyorsa yapmaya hazır olduğumuzu tüm açık fikirliliğimizle" vurgulayıp görüşmelere her an katılabileceğimizi belirttim:

> Bu gizli görüşmeler, 242 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nın uygulanmasına yol açabilecek bir eylem planı geliştirmek için tasarlanmıştır. Önemli olan bunu başarmak için gereken gerçekçi önlemleri tanımlamaktır. Boş vaatlerde bulunmak kimsenin çıkarına hizmet etmez. Gerçekçiliğin asıl anlamı budur.
>
> İyi niyet ruhuyla bir araya gelen iki taraf, ciddi ve açık biçimde fikir alışverişlerini sürdürmek için tüm olasılıkları araştırmak durumundadır.

Mısırlılarla mesajlaşmalarımız devam ederken Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na yıllık ziyaretini gerçekleştirdi. Gromiko, hem Başkan hem de benimle yaptığı görüşmelerde, sanki kesinlikle hiçbir şey değişmemiş gibi Sov-

yetlerin standart tutumunu tekrarladı. Nasıl uygulayacağı hakkında hiçbir fikri olmamasına rağmen el üstünde tuttukları o pozisyondan vazgeçmekten hiç haz almıyordu. Mısır'ın geri çevireceğini iddia ettiği geçici bir anlaşmaya kesinlikle karşı çıkıyordu. (Biz ondan daha fazlasını biliyorduk.) Her zaman olduğu gibi 1967'deki sınırları kabul etmesi karşılığında İsrail'in sadece savaş taraftarı olmadığı yönünde bir beyanname alacağı genel bir düzenleme için baskı yapmıştı. Ben, Vietnam meselesine, Nixon da seçimlere odaklandığından ikimiz de ciddi bir pazarlık yapacak konumda değildik. Nixon, Gromiko'ya Vietnam meselesi çözüme kavuştuktan sonra Orta Doğu'yla kişisel olarak ilgileneceğini söyledi. Gromiko'nun göz ardı etmeye çalıştığı Moskova'nın "genel çalışma ilkelerini" alıp bunları İsrail'in her bir komşusuna (Mısır, Ürdün, Suriye) göndermeyi düşündüğümü ifade ettim. Prosedürün kesinlikle hızlı işlemeyeceğini biliyordum ama yine de bu sayede Mısır kanalını araştırabilmemiz için daha fazla zamanımız olacaktı. ABD ile Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'yla ilgili görüşmeleri sürüncemede kalmıştı ki biz de tam olarak bunu istiyorduk.

Geriye kalan tek şey Sedat'ın temsilcisi ile yapacağım gizli görüşmenin tarihini belirlemekti. Sedat, Vietnam müzakerelerinin tam bir keşmekeş olduğu son aşamasında, Mısırlıların önerdiği 16 veya 23 Ekim tarihlerini kabul edemeyecek kadar yoğun olmama hiç sesini çıkarmayıp büyük bir anlayış göstermişti. Sedat'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Hafız İsmail ile yapacağımız görüşme, Şubat 1973'e kadar gerçekleşmedi. Arap dünyasındaki ittifakları tersine çevirmek için gereken çığır açıcı bu fırsat, Vietnam'daki savaşı arkamızda bırakana kadar beklemek zorunda kalacaktı.

XXXI
ÇIKMAZDAN DÖNÜM NOKTASINA

Hanoi'nin Hoşnutsuzluğu

Moskova'dan eve döndüğümüzde, Hanoi'nin saldırısı bitmişti. Bu duruma birkaç faktör katkıda bulunmuştu. Quang Tri'yi ele geçiren Kuzey Vietnamlılar, düşmesiyle savaşın gidişatını belirleyebilecek eski imparatorluk başkenti Hue'ye saldırıda bulunamamışlardı. 1968'de olduğu gibi, ülke çapında bir saldırı başlatan Hanoi'nin, askeri etkiden ziyade psikolojik etkiyi tercih etmesi yine askerî açıdan bozguna uğramasına yol açmıştı. Üç cephenin eş zamanlı olarak idare edilmesi zor olduğu gibi buralara malzeme temin etmek daha da karmaşıktı; bu nedenle Saygon, küçük stratejik rezervini değiştirerek her olası tehdidi bertaraf edebilmişti. Kuzey Vietnamlıların tüm bu uğraşlarını her cepheye yaymaya çalışmaları, Hue'ye saldırmaları için gereken takviye kuvvetleri toparlaması açısından yaklaşık üç haftaya ihtiyaç duyduğu anlamına geliyordu. O zamana kadar Güney'in stratejik rezervinin bir kısmı içeri girmişti bile. Saygon'un Hava İndirme Tümeni, hem An Loc'ta hem de Hue yakınlarında savaşmıştı. Deniz piyadeleri, hem Dağlık Merkezi Bölgelerde hem de 1. Askeri Bölge'de kullanılmıştı. Üstelik Güney Vietnam tümenleri önceki tüm savaşlardan daha iyi mücadele etmişti. Muazzam bir takviyeyle Mayıs ayı sonunda toplam sayısı 200'ün üzerine çıkan B-52'lerimiz, Kuzey Vietnam askerlerini müthiş bir ateş gücü yoğunluğuna maruz bırakarak büyük çaptaki saldırılarını giderek zorlaştırmıştı. Komutanlarının, büyük birlikleri idare etme konusunda deneyimli olmamaları, Hanoi'nin sorunlarını daha da arttırmıştı. Çeşitli birliklerin birbirle-

riyle temasları kesildikçe tanklar ve ağır silahlarla yapılan saldırılar durma noktasına gelmişti. Dolayısıyla Haziran ortasına gelindiğinde, yoğun bombardımanımız ve döşediğimiz mayınlar, Kuzey Vietnam ordusunu durdurmaya başlamıştı.

8 Mayıs'ta başlattığımız ablukanın sonuçlarını 9 Haziran'da Başkan'la değerlendirirken, Güney Vietnam'ın umutlarının "önemli ölçüde artmak üzere" olduğunu ifade ettim. Abluka nedeniyle Kuzey Vietnamlılar tüm ikmal malzemelerini demir yoluyla taşımak zorunda kalmıştı; demir yolu hatları ise hava saldırılarımızla kesintiye uğruyordu. Sınırın Çin tarafında 1000'den fazla vagon durdurulmuştu. Sonuç itibarıyla ikmal malzemelerinin kamyonlara aktarılması gerekiyordu ki epeyce zaman alan bu yükleme ve boşaltma işlemlerini yağmurlu mevsimde yapmaları, Kuzey Vietnamlıların işlerini daha da zorlaştırıyordu. Düşman haberleşmelerinde, cephane kıtlığından söz ediliyordu; pilotlarımızın karadan havaya atılan füzelerin sayısında gözle görülür bir azalma olduğunu bildirmesi, Hanoi'nin stoklarının tükenmeye başladığının göstergesiydi. Hanoi Radyosu tarım, endüstri ve nakliye için gereken iş gücünün sağlanmasında "birtakım zorluklarla" karşılaşıldığından yakınıyordu. Yolsuzluk ve kara borsa, öfkeli Kuzey Vietnamlıların halkı uyarmasına neden oluyordu.

Ayrıca bilgi notumda, Hanoi'nin Moskova ve Pekin'in 8 Mayıs tedbirlerimize olan tepkisini, ancak sinir bozacak kadar tedbirli ve sınırlı olarak gördüğünü belirtmiştim. Sovyetlerin zirveyi iptal etmeyi reddetmesi, Kuzey Vietnamlıları derinden rahatsız edip epeyce sinirlendirmişti. Gezimizin hemen öncesinde Hanoi, "dünya devriminin çıkarlarına karşı (yani Hanoi'nin çıkarlarına aykırı) ulusal çıkarlar belirlememeleri" konusunda komünist dostlarını (adı geçmeyen) alenen uyarmıştı. Birkaç gün sonra 21 Mayıs'ta -Moskova'ya giderken- bir Sovyet sözcüsü, Moskova'nın bu ifadede kimin kastedildiğini bildiğini belirtti; Sovyetler Birliği'nin Kuzey Vietnam'a olan "görevi" konusunda "son derece anlamsız bir yorumda" bulunduğu için Hanoi'yi açıkça uyardı ve hatta Çin de dahil olmak üzere komünist dünyanın geri kalanının "barış içinde bir arada yaşamayı" tercih ettiğine dikkat çekti. Moskova zirvesinden bu yana Hanoi, dolaylı da olsa sürekli zirveye ve orada imzalanan anlaşmalara saldırıda bulunmuştu.

Her iki zirvemiz de şüphesiz Kuzey'de bir izolasyon hissi uyandırmıştı. Bu zirvelerin, Kuzey Vietnam liderliğinin, halkının ve silahlı kuvvetlerinin morali üzerindeki etkilerini görüyorduk. Üstelik Nixon'ın yurt içindeki konumunu da önemli ölçüde güçlendiren zirveler, Hanoi'nin en büyük kozunun elinden kayıp gitmesine neden olmuştu. Haziran ayında, Hanoi'nin ateşkes planlamasına dahil olabileceğine dair kesin olmayan ipuçları aldık. Yaz boyunca, bu yöndeki göstergeler daha da belirginleşti. İleride bahsedeceğim üzere Eylül ortasında artık emin olmuştuk.

Quang Tri'nin düşmesinden sonra Güney Vietnam'da moraller, en düşük seviyesine ulaşmıştı. ABD'nin ülkenin kuzeyini Hanoi'ye devretmeyi kabul ettiğine dair saçma sapan söylentiler -neredeyse kesinlikle komünist çekirdek kadrosu tarafından yayılan- Nixon'ın Kuzey Vietnam limanlarına mayın döşenmesi yönünde verdiği kararla son bulmuştu. Umutların ve hedeflerin tekrar canlanmasıyla Thieu, halkını tekrar bir araya getirdi. Bana göre gizli görüşmelere devam etmek için güçlü bir konumdaydık.

Birçok kişi, müzakerelerin bir zayıflık göstergesi olduğunu düşünür. Ben ise müzakereleri, her zaman ahlaki ve psikolojik açıdan diğer tarafa üstünlük sağlamaya yarayan bir silah olarak değerlendiririm. Bazıları, baskı olmadığı takdirde bu görüşmeleri gereksiz bir taviz olarak görür; bana göre ise kişinin stratejik konumunu iyileştirmeye yarayan bir araçtır çünkü o kişinin muhatabı, karşı tarafın taviz verme zorunluluğuyla karşı karşıya olmadığının farkındadır. Yine de bu durumu teorik nedenlerden ziyade gerçekçi nedenlerle değerlendiren Nixon, 12 Haziran'da Hanoi'ye teklifte bulunulmasını uygun buldu. Çin'e yapacağım geziyle San Clemente'de kalacağım hafta sonundan önceki gün olan 28 Haziran'da Le Duc Tho ile özel bir görüşme yapmak için talepte bulunduk. Mesajımızda, gizli görüşmenin genel oturumdan önce yapılması gerektiğini öne sürerek önceki baharda uyguladığımız taktiği devam ettiriyorduk. Şayet Hanoi, gizli bir görüşmeden önce genel oturum talep etme senaryosunu izlerse, genel oturum için 13 Temmuz, gizli görüşme için de 18 Temmuz tarihlerini kabul etmeye hazırdık. Nixon, Demokrat Parti Kurultayı'nın 10 Temmuz'da yapılacak olması nedeniyle bu tarihleri seçmişti. Kuzey Vietnamlılarla olası bir görüşmenin gerçekleşmek üzere olduğu-

nu duyurabilirdik ama benim tercihim olan 29 Haziran, Demokratların bir araya gelmesinden önceki tarih olduğu için Hanoi'yle görüşmemizin istediğimiz gibi geçmemesi büyük sıkıntı yaratabilirdi.

Hanoi'nin cevabını beklerken, iki olay Kuzey Vietnam'ın izolasyonunun altını çizmişti.

Moskova'da bize de söylendiği için 8 Haziran'da Dobrinin'e, Podgorni'nin Hanoi ziyaretinin sonucunu sorunca Dobrinin de Sovyetlerin hâlâ resmi bir davet beklediğini söyledi; Kremlin'in, kendisine bağımlı ve idaresi güç devletlerin asabiliklerini göz önünde bulundurunca bence oldukça makul bir açıklamaydı. Sonunda 11 Haziran'da, Japonya'ya kısa bir ziyarette bulunduğum sırada Dobrinin, Haig'e, Podgorni'nin 13 Haziran'da Hanoi'ye gideceğini söyleyip kendisi oradayken Kuzey Vietnam'ın bombalanmasını durdurmamızı rica etti. Nixon'ın da Brejnev'e ifade ettiği gibi, Podgorni'nin kaldığı süre boyunca Hanoi'nin on beş kilometre ve Haiphong'un sekiz kilometre yakınını bombalamayacağımızı bildirdik; başka hiçbir kısıtlama olmayacaktı. 22 Haziran'da Brejnev, Hanoi liderliğinin Podgorni'nin ABD'nin müzakerelere ilişkin tutumuyla ilgili yaptığı açıklamayı "dikkatlice" dinlediğini Nixon'a bildirdi; sağduyulu bir temele dayandırıldığı sürece müzakerelere devam etmeye hazırlardı; sadece kendi tekliflerini öne sürme konusunda herhangi bir ısrarda bulunmayacaklardı. Eğer duyduklarımız doğruysa Kuzey Vietnamlılardan hiç alışık olmadığımız bir cevap gelmişti. Daha önce Hanoi, kendi ileri sürdükleri "maddelerden" en ufak bir sapma olması durumunda her türden müzakereyi "makul ve mantıklı" olmadığı gerekçesiyle reddetmişti. Brejnev'in mektubu, ABD'nin müzakerelerin yeniden başlaması için bir tarih teklif etmesi gerektiği şeklinde son buluyordu.

12 Haziran'da Hanoi'ye zaten tam olarak böyle bir teklifte bulunduğumuz için duyduklarımız şaşırtıcıydı. Acaba Hanoi, Moskova'yı bilgilendirmiyor muydu? Yoksa Brejnev, 20 Haziran'da Hanoi'den bize gelen bir mesaja derhal cevap vermemizi mi istiyordu? Gelen cevap, her zamankinden çok daha yumuşaktı. Eleştirmenlerimizin varsayımlarının aksine Kuzey Vietnam'ı bombalayıp mayın döşememiz Hanoi'nin tutumlarını olumlu yönde değiştirmişti. Formalite gereği yaşadığı rahatsızlıkları -bombalama, mayın döşeme ve genel oturum-

larının ertelenmesi- dile getiren Hanoi, neredeyse son derece uygun bir dille meselenin özüne inmişti: "Tüm iyi niyetiyle Kuzey Vietnam tarafı, gizli görüşmeleri kabul etmektedir." Yine de bu iyi niyet göstergeleri, gizli görüşmelerin genel oturumun sonrasında olması gerektiği yönündeki ısrarından vazgeçmesini mümkün kılmamıştı. Hanoi'nin mesajında, Le Duc Tho ve Xuan Thuy'un "daha önce Hanoi'de yapmaları gereken işler olduğu" ifade edilip 13 Temmuz'dan önce genel oturuma katılamayacakları belirtiliyordu. Bu da bir başka ilginç göstergeydi; Hanoi'nin bu tür açıklamalar yapma alışkanlığı yoktu. Gizli görüşme için 15 Temmuz tarihini önermişlerdi; böylece Demokrat Parti Kurultayı'ndan sonra bir tarih öneren Hanoi, Nixon'ın siyasi sorununu da muntazam bir şekilde çözüme kavuşturmuş oluyordu.

Hanoi'nin izolasyonu, bu mesajın bana 19-23 Haziran tarihleri arasında Pekin'de genel olarak yeni ilişkimizdeki ivmeyi sürdürmek ve Hanoi'yi rahatsız etmek için Moskova zirvesi hakkında Çinli liderlere brifing verdiğim sırada ulaşması gerçeğiyle de dramatize edilmişti. Ziyaretim, Vietnam konusunda yeni bir gelişmeye yol açmamıştı. Her zaman olduğu gibi Chou En-lai, siyasi bir uzlaşmadan ziyade ateşkese ilgi göstermişti. Ateşkes konusunda anlaşmaya varılmasının daha kolay olduğunun farkına varan Chou En-lai, Vietnam meselesinin vereceği rahatsızlığı ABD-Çin ilişkilerinden uzak tutmaya gayret ediyordu. Moskova'nın aksine Pekin, ABD'nin, dostlarını terk etmeye hazır olup olmadığıyla pek ilgilenmiyordu; uzun vadeli düşünüp Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge arayışı içinde olan Pekin, aslında güvenilirlik konusundaki itibarımıza katkıda bulunmuştu. Ayrıca Hanoi'nin Hindiçin'de üstünlük kurma arzusu, her zaman için Çin'i tedirgin etmiştir. Chou, Nixon'ın 8 Mayıs önerisi (aslında bir ateşkes teklifiydi) hakkında önemli sorular sordu, Çin'in Hanoi'ye geçmişten kalan borcu hakkındaki standart tutumunu tekrarladı, Çin'in bu savaştan ulusal anlamda herhangi bir çıkarının olduğu yönündeki imalardan kaçındı ve Çin'den Vietnam'a giden malzemelerin çoğunun gıda maddesi olduğunu belirtti. Chou'nun söyledikleri, Kosigin'in bize dört hafta önce Sovyet sevkiyatı hakkında anlattıklarına benziyordu. Çin'in daha pek gelişmemiş silah sanayisi göz önünde bulundurulduğunda, Chou'nun doğruyu söyleme olasılığı daha yüksekti. Aslına bakılırsa iki hamisinin Kuzey Vietnam'a artık as-

keri ekipman sağlamadıklarını ABD'ye söylemeleri, Hanoi'nin pozisyonunu daha da kötüleştirmişti.

Dönüş günümde (23 Haziran) Kuzey Vietnamlılara cevap verdik. Genel oturumların yeniden başlaması için önerilen 13 Temmuz tarihini kabul ettik ve Nixon'ın seyahat programına çok daha uygun olduğu için gizli görüşmenin tarihi olarak da 19 Temmuz'u önerdik. Rahatsızlık duyduğu konuları dile getiren Hanoi'ye ters bir karşılık verdik: "Bu tartışmalar için uygun ortamı yaratmaya yardımcı olmak amacıyla ABD, Kuzey Vietnam'ın 20 Haziran mesajındaki suçlamalara cevap vermeyecektir." Pekin'de ne yaptığımı öğrenmek için yanıp tutuşan Dobrinin, 26 Haziran'da Beyaz Saray'a geldi. Bu süreçte Vietnam'ı sordu. Gizli görüşmeyi dört gün ertelememizin Hanoi'de derin şüpheler uyandıracağını söyledi. (Dobrinin'in bu ifadesi, daha önceleri bir tarih belirlenmesi konusunda bizi dört ay sürüncemede bırakan düşmanımız için yeni bir zorunluluk anlamına geliyordu.) Ayrıca Hanoi'nin savaşı bitirip bitirmemeye ilişkin nihai bir karara varmadan önce ABD'deki seçimlerin belirginliğe kavuşmasını bekleyebileceğini söyledi.

Dobrinin'in söyledikleri mantıklıydı. Gerçekten de seçim sürecimizi takip eden Hanoi'nin o zamanlar müzakereleri Kasım ayında yapılacak seçimler sonrasına mı bırakacağından yoksa hemen öncesinde mi tercih edeceğinden emin değildim. 26 Haziran'da Nixon'a gönderdiğim bilgi notunda, "sizin yeniden seçilip seçilmeyeceğiniz konusunda daha belirgin bir görüşe sahip olduğuna inanana kadar" Hanoi'nin karar vermeyeceğini söyledim. Başkan'a, 10 Haziran'da Hanoi parti gazetesinde çıkan bir yazının özetini de gönderdim. Yazıda, McGovern lehine olumlu ifadelere yer verilse de McGovern'ın seçimleri kazanacağına dair görüşlerden bahsetmemeye özen gösterilmişti. Kuzey Vietnam'ın kendi müttefiklerine duyduğu öfke, "uzaklara yolculuk etmek için güvercinin kanatlarını ödünç aldığında" bile yine de Nixon'ın bir şahin olarak kaldığı yönündeki suçlamada yeterince belirgindi.

Bu arada "şahin", askerlerin geri çekilmesiyle ilgili bir başka kritik kararla karşı karşıya kalmıştı. Birliklerimizin sayısı artık o kadar azalmıştı ki mühlet bitimi olan Haziran'ın sonuna gelindiğinde bile bu sayıda önemli ölçüde azaltıma gidilebilecek bir durum söz konu-

su değildi. Yine de iki ay içinde 10.000 askerin geri çekileceğinin duyurulmasına karar veren Nixon, Ziegler'e, gönüllü olmadıkları sürece daha fazla asker çağrılmayacağını da bu duyuruya eklemesini söyledi. Üniversite kampüslerinde huzursuzluğun merkezinde yer alan bu askere çağrılma meselesi artık öğrencileri Vietnam hizmetiyle tehdit etmiyordu; sonbaharda okullar yeniden açıldığında öğrenci protestosu da sona ermişti. Askerlerin geri çekileceğine ilişkin haberin duyurulmasından bir gün sonrasına ve Demokrat Parti Kurultayı'nın ise bir buçuk hafta öncesine rastlayan tarih olan 29 Haziran'da düzenlediği basın toplantısında Nixon, genel oturumların yeniden başlayacağını büyük bir keyifle açıkladı. Tahmin edilebileceği üzere *New York Times* bu iki olayın siyasi takvimde aynı zamana denk gelmesinden rahatsız olmuştu. Bir gazeteciye, bu tarihe Hanoi'nin karar verdiğini söyledim. Dolayısıyla yalnızca iki muhtemel sonuç ortaya çıkıyordu; ya Hanoi, Nixon'ın yeniden seçilmesi için gayrette bulunuyordu ki çok düşük bir olasılıktı bu ya da seçimlerden önce savaş konusunda mutabakata varma seçeneğini elinde tutmak istiyordu. Durum tam olarak bu şekildeydi.

Çıkmazın Test Edilmesi

Müzakerelerin yeniden başlaması büyük bir sembolik öneme sahipti: Hanoi artık ne askeri bir zaferi ne de Nixon'ın seçimleri kaybetme olasılığını cepte görüyordu. Hanoi, savaşı kazanacağından emin olsaydı, müzakereleri muhteşem bir yeni saldırı ile aynı zamana denk getirecek şekilde zamanlardı. Nixon'ın siyasi kariyerine son verebileceğini düşündüyse de yurt içindeki muhalefetimizi kışkırtmak ve yönetimi barışın önünde duran bir unsur olarak göstermek için -daha önce Paskalya saldırısında yaptığı gibi- bize zorluk çıkarır ve pek de anlaşılmayan barış teklifleri öne sürerdi. Demokrat Parti Kurultayı ile aynı zamana denk gelse bile Hanoi'nin oturumları sürdürme konusundaki ısrarı, mutlak bir zafere ulaşmalarının pek de mümkün olmayacağı yönündeki görüşlerinin göstergesiydi.

Her ne olursa olsun, Hanoi'nin saldırısının ciddi bir müzakereyle sonuçlanacağını başından beri tahmin etmiştim. Hanoi muharebe meydanında galip gelirse Nixon, Hanoi'nin şartlarına uymak zorunda kalacaktı; saldırısının durdurulması ve Demokratların muhtemel

adayı Senatör George McGovern, seçimi kazanıyor gibi görünmesi durumunda ise Hanoi beklemede kalır ve son derece uygun koşullar belirlediği önerisini ileri sürüp kumar oynardı. (McGovern'ın belirlediği koşullar, Hanoi'nin gizli görüşmelerde bizden istediğinden çok daha cazipti.) Eğer saldırısı püskürtülür ve Nixon seçimleri kazanıyor gibi görünseydi bu sefer Hanoi, bizimle anlaşmak için büyük çaba sarf etmek zorunda kalırdı. Benim kişisel görüşüm de Nixon'ın 15 Eylül'e kadar kamuoyu yoklamalarında on puanın üzerinde olması durumunda, Hanoi'nin müzakere stratejisini önemli ölçüde değiştireceği ve acil bir çözüm arayacağı yönündeydi. Fakat bu seçeneği değerlendirebilmesi için Hanoi'nin iki görevi olacaktı: Neyi amaçladığımızı öğrenmek için ne düşündüğümüzü anlamaya gayret etmesi ve nihai bir anlaşma konusunda mutabık kalınması için seçime kadar kalan birkaç hafta içinde -eğer bu yolu seçerse- aramızdaki farklılıkları azaltmaya çalışması gerekecekti.

Yakın çalışma ekibimde yer alıp Hanoi'nin saldırıdan sonra uzun süreli savaş seçeneğini düşüneceği fikrini savunanlarla aynı görüşte değildim. Hanoi'nin düzenli birliklere görev vermesinden sonra teknik olarak tekrar gerilla savaşına dönmesi zor olurdu. Üstelik böyle bir yol, psikolojik engelleri de beraberinde getirirdi. Ülkesini kurutan on yıllık kanlı bir savaştan sonra Kuzey Vietnam'ın, başladığı yere geri döndüğünü kabul etmek gerekecekti. Her şey başarısız olursa, Hanoi böyle bir stratejiyi benimseyebilirdi; başka seçenekler mevcut olsaydı, bu seçeneği asla göz önünde bulundurmazdı.

Hanoi'nin konumu askerî açıdan istikrarsızsa, bizim konumumuz ise hem psikolojik hem de politik açıdan meşakkatliydi. Başkan, bombalama ve mayın döşeme konusunda aldığı cesur kararla biraz manevra alanı kazanmış olsa da hızlı bir sonuç elde edemezsek giderek daha fazla artan bir "başarısızlık" suçlamasıyla karşı karşıya kalabilirdi. Dolayısıyla "politik" alternatiflere yönelik talepler de hız kazanırdı. Yurt içindeki tartışmamızın evrimi göz önünde bulundurulduğunda, bu alternatifler arasında pratik olarak Hanoi'nin olası bir koalisyon hükümeti talebinin kabul edilmesi ve savaş esirlerimizin iadesi karşılığında askerlerimizi geri çekmemiz için bir son tarih belirlenmesi sayılabilirdi. (McGovern, resmi bir koşul olarak savaş esirlerimizin iadesi konusunda pek baskı yapmayı düşünmüyordu çünkü

askerlerimizin geri çekilmesi neticesinde esirlerimizin iade edileceği yönünde bir "beklentiye" girmişti.) Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında, kamuoyunun hem zirveye hem de bombalama ve mayın döşenmesine verdiği olumlu tepki doruk noktasına ulaşmıştı. Yine de aynı dönemde Temsilciler Meclisi'nde ve Senato'da savaşın sona erdirilmesi yönünde çeşitli yasa değişiklikleri yapılması gerektiğini düşünenlerin sayısı on dokuz idi. Bu yasa değişikliklerinin hepsine eşit derecede itiraz edilemezdi. Bazıları bizim konumumuzun unsurlarını içerse de izlediğimiz yolu tamamen destekleyen değişiklik yoktu. Yasa değişikliklerinin hepsi de savaş esirlerimizin iadesi için öne sürülen çeşitli geri çekilmelerdi. Destekleyenler ve karşı çıkanlar arasında fark, tek meseleye indirgeniyordu; ateşkes konusunda mı ısrar edecektik yoksa askerlerimizin geri çekilmesiyle bağlantılı olarak savaş esirlerimizin iadesine mi razı olacaktık?

Senato'da bu konuda üç farklı görüş mevcuttu. Sayıları gitgide artan bir azınlık (yaklaşık otuz senatör), Hanoi'nin savaş esirlerimizi serbest bırakacağı "beklentisine" girerek ABD askerlerinin geri çekilmesi için koşulsuz bir son tarih belirlenmesini tercih ediyordu. Yaklaşık kırk senatör ise geri çekilmenin yalnızca savaş esirlerimizin serbest bırakılmasına bağlı olmasını istiyordu. Sayıları gitgide azalan bir azınlık ise geri çekilmemizin ateşkese de bağlı olmasını tercih ediyordu. 1971'in sonunda savaş esirlerimizin karşılığında geri çekilme seçeneğini tercih edenlerin sayısında artış olmuştu; 1972'de ise bu sayı daha da arttı. Geri çekilmeden önce ateşkes talebinde bulunmak, muhafazakâr bir teklif haline gelmişti; bu teklifi olası bir mutabakatın içine yerleştiren yasa değişiklikleri hem Temsilciler Meclisi'nde hem de Senato'da yenilgiye uğramıştı. Dolayısıyla artık Senato'da baskın olan "barış" pozisyonu, Vietnamlılar arasında savaş devam ederken bile bizim Vietnam'dan çıkmamız gerektiği yönündeydi. Müttefiklerimizi kaderlerine bırakırken, savaş esirlerimizin karşılığında on yıldır devam etmekte olanı savaşı bitirecektik.

Koşulsuz geri çekilmeye yönelik çeşitli talepleri, her zamankinden daha küçük bir farkla durdurmayı başarabilmiştik. 24 Temmuz'da, sadece savaş esirlerimizin serbest bırakılması karşılığında geri çekilmenin gerçekleşmesi konusunda ısrar eden Cooper-Brooke değişikliği Senato'da beş oyla kabul edildi; aynı gün Alabama Senatörü James

Allen'ın geri çekilmemizi denetimli ateşkese bağlı hale getirme girişimi beş oyla reddedildi. Er ya da geç, fonları kesmeye yönelik değişikliklerden biri kabul edilecekti. En azından Hanoi'nin, garantili bir emniyet supabına sahip olduğunu düşünmesi için pek çok sebebi vardı: Eğer bize savaş esirlerimizi vermeyi teklif etseydi, Kongre muhtemelen bu savaşı durdururdu. Meclis aritmetiği ne olursa olsun, müzakere pozisyonumuzdan farklı olarak sürekli yinelenen tüm bu yasa tasarıları, artık kaçınılmaz şekilde pazarlık gücümüzü zayıflatıyordu. Senato'nun görüşünü kabul edemezdik. Geri çekilmeyi ateşkese bağlamaya kararlıydık. Bizim görüşümüze göre, bize güvenenlere karşı savaş devam ederken geri çekilme insanlık dışı ve aşağılayıcı olup başka yerlerdeki daha büyük çıkarların da yok olmasına mahal verirdi. Müttefiklerimizi terk etmemiz durumunda yenilmeleri, gösterdiğimiz fedakârlığa gölge düşürüp ulusumuzun dış politikasını sekteye uğratır.

Bu nedenle adil bir uzlaşma elde etmeye kararlıydık. Askerî açıdan durum düzelse de ufukta zafer görünmüyordu. Haziran ayına gelindiğinde Saygon, saldırıları püskürtmüş olsa da Güney Vietnam'ın askeri operasyonlarının gidişatında ne hızlı bir iyileşme ne de kayda değer bir ilerleme ihtimali vardı. Quang Tri, Eylül ayının ortasına kadar geri alınamadı; Delta'dan Saygon çevresindeki bölgeye yeni bir tümen yerleştirilmesine rağmen, An Loc'a giden yol hiçbir zaman tam olarak yeniden açılamadı. 4. Askeri Bölge'de iyi performans göstermesine rağmen 21. Tümen -tıpkı diğer Güney Vietnam birliklerinde olduğu gibi- askere alındıkları bölgeden başka bir tarafa kaydırıldıklarında aynı şekilde davranmışlardı: Atılganlıklarından eser kalmamış ve cansızlaşmışlardı. Askeri bir çıkmaza yaklaşıyorduk. Hanoi'nin bakış açısından değerlendirildiğinde, zaferden emin olduğumuz bu dönemde böyle bir çıkmaz büyük bir aksamaya neden olurdu. Ama bu durumu bir zafer alameti olarak yorumlasaydık, bu sefer de büyük riske girmiş olurduk.

Yine de müzakerelere şimdiye kadarki en iyi pozisyonumuzda girdik. Şayet analizim doğruysa, Eylül ayındaki kamuoyu yoklamaları belirleyici olabilirdi. Bu nedenle, Temmuz ayında vereceğimiz hiçbir tavizin, Hanoi'nin hesaplamalarını etkilemeyeceği açıktı. Aslına bakılırsa taviz verme sınırımızı da ciddi şekilde aşmıştık. Prensiplerimi-

ze sadık kalsaydık, yüzeysellik dışında, 8 Mayıs 1972 (veya 31 Mayıs 1971) tarihli askeri tekliflerimizin ve 25 Ocak 1972 tarihli siyasi tekliflerimizin ötesine geçemezdik. Bu yüzden müzakerelere iyimser ve rahat bir ruh haliyle hazırlandım; temel kararların bizim tarafımızdan ziyade Hanoi tarafından alınması gerekiyordu. Hanoi olası seçim sonuçlarını analiz edene kadar, en iyi stratejimiz soğukkanlı kalmak, önemli ölçüde yeni bir şey önermemek ve böylece Hanoi üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmayı ummak olacaktı. Kritik an ancak Hanoi'nin Nixon'ın seçim beklentilerine ilişkin nihai kararını vermesinden sonra gelecekti.

Daha sonraları Nixon'ın yurt içindeki siyasi nedenlerden ötürü savaşı seçimden önce bitirmeye istekli olduğu yönünde bir söylenti ortaya çıktı. Gerçeklerden daha belirgin bir şey yoktur. Sürekli ifade ettiğim gibi, Nixon genel olarak (neredeyse kesin bir başarı garantisine sahip olmadıkça) müzakerelere ve özellikle de Kuzey Vietnamlılarla yapılacak olana, son derece şüpheyle yaklaşıyordu. Onlardan her an her şey gelebileceğini düşünüyordu; seçimle ilgili umutları arttıkça yurt içindeki konumunu göz önünde bulunduran Nixon, bu konuyu rafa kaldırdı. Temmuz'da Le Duc Tho ile yaptığım gizli görüşmeleri periyodik olarak duyurarak rakibi Demokratların dengesini bozmanın faydasını görmüştü. Ancak McGovern'ın Başkan Yardımcısı adayı Senatör Thomas Eagleton'ın yenilgisinden sonra Nixon, buna bile ilgisini kaybetti. Haftalar geçtikçe de Vietnam için ne yaptığına bakmadan Nixon'a karşı olabilecek liberal uçtaki ilginç bir gruba McGovern'ın verdiği desteği, kendisinin azalttığını gördü. Öte yandan, daha önce kamuoyuna açıkladığımız şartlara uymak bile, tabanı olduğunu düşündüğü muhafazakâr gruplar arasındaki desteğini riske atabilirdi. Nixon, seçim sonrasına kadar herhangi bir ilerleme ihtimali görmediği gibi muhtemelen de istememişti. O zaman bile müzakere masasına oturmadan önce bir başka gerginlik olmasını tercih ederdi.

İşler yolunda giderse, seçilmemizin Hanoi için ültimatom sayılabilecek ve değiştirilemeyecek bir son tarih belirlenmesine yardımcı olacağını düşünüyordum. "Şahin"in dört yıllığına tekrar göreve gelmesinden korkan Hanoi'nin, bizim seçilmemizden önce savaş konusunda mutabakata varmayı tercih etmesine neden olabilirdi. Hanoi, pro-

paganda amaçlı teklifleriyle, medyayı ve Kongre'yi harekete geçirerek bizi yıpratma alışkanlığından vazgeçerek gerçek bir müzakere arayışına girebilirdi. Belki de bunun zamanı gelmişti. Çünkü hem Hanoi'nin olası analizinin hem de kendi sağduyumuzun aksine, seçimden sonra gerçekten daha kötü bir durumda olacağımızı düşünüyordum. Önüme sürülen tüm kamuoyu yoklamalarından anladığım kadarıyla yeni Kongre'nin oluşumu ya büyük ölçüde bir öncekiyle aynı olacaktı ya da beklediğimizin biraz altında kalacaktı; tarihteki en büyük başkanlık seçim marjını elde etmek isteyen Nixon'ın, seçim kampanyasını mümkün olduğunca Kongre yarışından ayrı tutma kararıyla pekiştirilen bir olasılıktı bu. Dolayısıyla savaşı, yasa değişiklikleriyle sona erdirme yönündeki baskıların Kasım ayından sonra yeniden başlayacağı kesindi. Üstelik Hanoi'nin saldırısı sırasında takviye kuvvetlerin masraflarının karşılanması için Ocak ayında ek bir bütçe talebinde bulunduğumuzda muhalefetin de bize saldırması için uygun bir amacı olacaktı. Laird, dört ila altı milyar dolar civarında bir bütçenin gerekeceğini düşünüyordu. Nixon, Laird'in 1 Ocak 1973'ten sonra ek maliyetlerin idare edilemez hale gelmesini önlemek için takviye kuvvetlerimizin geri çekilmesi yönünde öneride bulundu. Özellikle Ocak ayı itibarıyla doksan sekiz adet B-52 ve üç F-4 filosunun geri çekilmesini önerdi. Takviye kuvvetlerimizin azaldığını gören Hanoi de olaylar açıklık kazanana kadar beklemeye geçebilirdi. Kongre'nin oluşumu da belirginleştiğinde Hanoi psikolojik savaşına kaldığı yerden tekrar başlayabilirdi.

Her halükârda, müzakere edip etmemenin tamamen bizim seçimimiz olmadığına ikna olmuştum. Zorluk çıkardığımızı düşünen Hanoi ise "elindeki bilgileri kamuoyuyla paylaşabilirdi." Tekliflerimizin genel hatlarını onaylayıp bunu da ifşa ettiği takdirde (ki aslında Ekim ayında bunu yaptı) Nixon'ın kamuoyu yoklamalarında ne kadar önde gittiğine bakılmaksızın yine de yurt içinde hiç istemediğimiz bir duruma düşebilirdik. Ardından, sonucu ne olursa olsun otoriteyi baltalayan bir süreç olan taviz vermeye doğru adım adım itilmiş gibi görünerek Vietnam Savaşı'nın klasik sendromunu tekrar ediyor olacaktık. Benim görüşüme göre, savaşın, olayların gidişatının kontrolünü elinde tutan hükümetimiz tarafından bitirilmesi gerekiyordu ve bunun için de diplomatik inisiyatifin devamlılığı sağlanmalıydı. Tüm bu nedenlerden dolayı, pek de istekli görünmeyen Nixon'ın rızasıyla, müzakerelere başladım.

Genel oturumların tekrar başlamasının ABD'ye karşı elde edilen büyük bir zafer olduğunu düşünen Kuzey Vietnamlılar, Haziran ayında sevinç çığlıkları atmaya başlamışlardı. Hiç beklemeden önde gelen Amerikalılar olarak gördükleri kişileri -bu durumda işçi liderleri ve gazeteciler- Hanoi'ye davet ederek eski baskı taktiklerine geri döndüler. Eğer Hanoi, özel görüşmelerimizde ciddi bir şekilde müzakere edip daha önceki yıllarda olduğu gibi kamuoyunda zorluk çıkarma taktiklerine geri dönerlerse görüşmelere anında son vereceğimiz konusunda 30 Haziran'da Dobrinin'e uyarıda bulundum. Dobrinin sempatik bir şekilde geveledi (en azından çıkardığı seslerin ben öyle olduğunu düşünüyordum; her halükârda mesajın Hanoi'ye iletilme şansı çok yüksekti).

19 Temmuz'da başlayan özel görüşmelerdeki ana stratejimiz, Hanoi'nin niyeti netleşene kadar yeni bir teklifte bulunmamak yönünde olacaktı. Örneğin, koalisyon hükümeti kurulması önerilerine müşterek bir seçim komisyonu belirlenmesi konusundaki önerimizle karşılık vererek ve operasyonel içeriğinden başlayarak Hanoi'nin siyasi önerilerini kademeli olarak çürütmeye çalışacaktım. Eğer Hanoi uyum gösterirse biz de başlangıçta ileri sürdüğümüz çift yönlü yaklaşımı tedricen gün ışığına çıkarabiliriz; askeri meseleleri açıklığa kavuşturma ve siyasi meseleleri taraflar arasında ileride yapılacak müzakerelere bırakma. Böyle bir çözüm hem müttefiklerimizi koruyacak hem de onlara geleceklerini belirleme fırsatı verebilirdi; aslında başından beri istediğimiz şey buydu.

Temmuz ayının başlarında savaşın gidişatını değerlendirmesi ve öne sürmeyi düşündüğümüz teklifler hakkında Thieu'yla istişarede bulunması için Haig'i, Saygon'a gönderdik. 3 Temmuz'da Thieu'yla görüşen Haig, o ana kadar muhatap olduğumuzdan farklı bir liderle karşılaşmıştı. Thieu'nun ordusu artık savaşta sınanmıştı; hava gücümüz onu destekleyebildiği sürece, Hanoi'nin artık kendisini yenemeyeceğini düşünüyordu. Nixon'ın, Johnson'ın 1968'deki baskı taktiklerini tekrarlama konusunda sık sık dile getirdiği isteksizliğinden faydalanarak bu durumun ABD'deki seçimlerde lehimize işleyeceğini düşünüyordu ki neredeyse doğru bir tahmindi bu. Dahası, Thieu Hanoi'yi bizden çok daha iyi tanıyordu. Nixon yönetiminin görevde olduğu yıllar boyunca müzakere önerilerimizden hiçbirine asla iti-

raz etmemesinin gerçek nedeni, hepsinin Hanoi tarafından geri çevrileceğini tahmin etmesiydi. Tüm bu önerilerimizi, Amerikan desteğinin devamı için ödemek zorunda olduğu bedel olarak görüyordu. Fakat 1972'de, çoğu Amerikalıdan önce uzlaşmanın kokusunu almıştı. Tıpkı benim gibi o da çok yakında ciddi bir müzakerenin başlayacağını düşünüyordu. Ama bizim sorunumuz ile onun karşı karşıya olduğu sorun birbirinden tamamen farklıydı. Olası bir uzlaşma, Güney Vietnam'daki büyük sorunların sonu değil, başlangıcı olurdu. Biz geri çekilirdik; Güney Vietnam da kendi halinde kalırdı. Hanoi, aman vermeden zafer peşinden koşmaktan asla vazgeçmeyecekti; er ya da geç Güney Vietnam tek başına savaşmak zorunda kalacaktı. Tamamen zafere ulaşmak, Thieu için daha mantıklı görünüyordu ve muhtemelen şu anda elde edilebilecek ödünlerden daha maliyetli de değildi. Ne yazık ki bu seçim bize ait değildi. Hanoi tekliflerimizi kabul etmemiş olsa bile, yeni Kongre bizi müzakere etmeye çalışacağımız koşullardan daha kötü şartlar altında -savaş esirlerimizin iadesine karşılık geri çekilme- uzlaşıma varmamız konusunda zorlardı. Thieu'nun zafere ulaşmak istemesi anlaşılabilirdi ama bunun için hem ABD'nin hem de Güney Vietnam'ın birkaç yıl daha çaba göstermesi gerekecekti. Fakat yurt içinde böyle bir toleransa sahip değildik. Kongre'nin savaşı bitirmemiz için oylama yapmadan önce Nixon'ın 8 Mayıs'ta öne sürdüğü koşulları temin edebilirsek kendimizi şanslı sayabilirdik.

Tüm bunlar, uzakta bir fırtınanın ilk gürlemeleri gibi, Haig'in ziyareti sırasında pek de belirgin olmayacak şekilde ortaya çıktı. 3 Temmuz'da, Win Lord ve benim hazırladığımız konular hakkında Thieu'yu bilgilendiren Haig, özellikle Moskova zirvesinde yaşanan görüşmelerden ve Haziran ayında Pekin'e yaptığım geziden bahsetti. Thieu'ya yeni teklifimizi anlattı; ateşkes, savaş esirlerinin iadesi, dört aylık bir süre içinde geri çekilme ve yeni bir başkanlık seçimlerinden iki ay önce Thieu'nun istifası. Bu teklifin öncekilerden tek farkı, Nixon'ın Brejnev'e de ifade ettiği gibi Thieu'nun istifasının daha erken bir zamana çekilmesiydi. Haig, stratejimizi şöyle açıkladı: "ABD, askeri cephede alınan sert önlemleri müzakere cephesinde makul bir gösteriyle birleştirmeye çalışıyordu." Thieu'ya zihnimi meşgul eden olasılığı dile getiren Haig, Hanoi'nin yakın gelecekte "Başkan Nixon'ın Kasım ayında kazanabileceği ve muhtemelen yeniden seçil-

mesinin ardından ziyade daha önce muhatap olunmasının kolay olacağı varsayımından" yola çıkarak daha mülayim bir tavır sergileyebileceğini düşündüğünü söyledi.

Thieu'nun cevabı, bizimle aynı frekansta olmadığını gösterdi. Bunu da açık bir şekilde ifade etmedi çünkü ona göre Hanoi liderleri, müzakereler konusunda Haig'in öngördüğü baskıyı hissetmiyorlardı. Koalisyon hükümeti şartlarının kabul edilmemesi durumunda mutabakata varmayacaklardı. Savaşı bir daha asla başlatamayacakları için kalıcı bir ateşkes, yenilgilerinin garantisi olurdu; Hanoi'nin tam olarak üç ay sonra böyle bir ateşkesi kabul edeceğini Thieu öngöremamişti. Bürokratlarımızın seçim dönemi boyunca geçici bir ateşkes için baskı yapabileceğinden endişe eden Thieu, bu nedenle ateşkesin reddedilmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Her türden denetimsiz ateşkese karşı çıkıyordu; Thieu'nun, yerinde bir ateşkesin denetlenemez olduğu yönündeki imasını -ki tamamen yeniydi- fark edememiştik. Kendisinin de uygun gördüğü, Başkan'ın 8 Mayıs'ta yeniden tasdik ettiği ve 7 Ekim 1970'ten bu yana öne sürdüğümüz teklifi şimdi ise kurnazlık göstererek kabul etmiyordu. (Senato'nun herhangi bir ateşkes olmaksızın savaş esirlerimizin iadesi karşılığında askerlerimizin geri çekileceğini duyuracağına şüphe yoktu.) Thieu, Güney Vietnam'da yapılacak yeni bir seçimden iki ay önce istifa etme yönündeki teklifimizi sorun etmemişti; şayet müzakerelere yardımı olursa, dört ay önce bile istifa etmeye razıydı. Seçim mekanizmasını kontrol eden tarafın sonunda kazanacağını düşünen Hanoi'deki liderlerle aynı fikirdeymiş gibi görünüyordu.

Haig, bu hususları Washington'a ileteceğine söz verdi. Görüşmenin sonunda Haig, Thieu'ya bir kez daha güvence verdi: "ABD, hiçbir koşulda muharebe meydanında kazanılan başarıları müzakere masasında küçümseyen veya Hanoi'ye askerî harekâtla elde edemeyeceği avantajlar sunan bir çözüme dönemez." Nixon'a ve bana hürmetlerini ileten Thieu, Haig'in nihai "teminatı"nın hâlihazırda kendisinin kabul etmediği yerinde bir ateşkesi önceden ima ettiğinin muhtemelen farkına varamamıştı. Netice itibarıyla muharebe meydanında askeri konumumuzun dışında başka bir avantajımız yoktu. Haig, Vietnam'daki savaşı sona erdirme arayışındaki en ızdırap verici dramlardan birinde yer almak için artık işe girişmiş oluyordu.

19 Temmuz'da Paris'e giderken, bizim tarafımızda bulunan ana aktörler arasındaki farklılıklar, tam olarak anlamını henüz kavrayamadığımız ipuçlarında, küçük ayrıntılarda yatıyordu. En azından Temmuz ayında, Nixon'ın müzakereleri onaylamasının başlıca nedeni büyük ölçüde yurt içindeki muhaliflerinin akıllarını karıştırmak istemesiydi. Thieu, olası bir koalisyon hükümetinin reddedilmesinin müzakere risklerinden kurtulmak ve biz olmadan Güney Vietnam'ı savunmanın belirsizliğini ortadan kaldırmak için kendisine güvenli bir sığınak sunacağına inanıyordu. Ayrıca çıkmazın Eylül'ün ikinci yarısına kadar kırılacağını ne umuyor ne de düşünüyordum. Bu sayede özellikle oturmuş pozisyonları sürdürebileceğimiz ve Hanoi'nin nihai kararını vermeden önce aramızdaki farklılıkları en aza indirgemek için sunabileceği tavizleri elde etmeye çalışabileceğimiz bir müzakere stratejisinin arkasında birleşebilirdik.

Önceki on dört toplantımızın ilki dışında hepsinin de aynı yeri olan Darthe Sokağı 11 numaradaki o köhne evde Le Duc Tho ile 19 Temmuz'da tekrar bir araya geldik. Bahçeye bakan küçük yemek odasında yine yeşil çuha kaplı kare şeklinde bir toplantı masası bulunuyordu. Yurt içinde bazıları, Kuzey Vietnamlıları, ABD'nin gücünden rahatsız olan ve her şeyden önce iyi niyetimiz karşılığında bize jest yapmaya istekli, barışsever ve özellikle nazik kişiler olarak zihinlerinde canlandırıyordu. Bizim deneyimimiz ise bunun tam tersiydi. Kuzey Vietnamlıların bütün komşu ülkeleri kasıtlı olarak işgal ettiğini ve savaşma tarzlarının kısmen korku salmaya bağlı olduğunu biliyorduk. ABD'nin gücünü sergilemesi, bize direnseler bile yine de onlar tarafından asla ciddiye alınmamıştı. Mevcut güç dengesini yansıtmayan iyi niyet yönündeki davranışlar, Kuzey Vietnamlılar tarafından küçümsense bile ahlaki açıdan zayıflığın bir göstergesi olarak düşünülüyordu. 2 Mayıs'ta savaşı kazandıklarını düşündüklerinde hâlâ küstahlıklarına devam etmişlerdi. Bu arada limanlarına mayın döşenmiş ve bombalamamız üzerindeki tüm kısıtlamalar kaldırılmış olsa da şu an için mülayim ve dost canlısı gibi görünüyorlardı.

Önceki görüşmelerimizin neden başarısız olduğunu analiz ederek toplantıya başladım. Hanoi'nin müzakere yoluyla nelerin çözüme kavuşabileceği ile tarihe bırakılması gerekenler arasında ayrım yapmayı reddetmesi, savaşın sonuna kadar süreceğini temin ediyordu. Yaklaşan

bir seçimin baskısı altına girdiğimiz yönündeki tüm düşünceleri bertaraf etmek için konuşmama ihtiyatlı bir şekilde devam edip büyük ölçüde makul ve mantıklı ifadeler kullandım. Seçimden sonra durumumuzun düzeleceğini vurguladım (ki pek zannetmiyordum); seçimlerimizi etkilemek için müzakereleri manipüle etme girişiminin ilişkileri anında kopma noktasına getireceğine dair uyarıda bulundum. Toplantıyı başlatan konuşmama, genel ilkeler üzerine bir açıklamada bulunarak son verdim. Savaştan sonra Hanoi ile bir arada yaşamaya istekliydik. Güneydoğu Asya'da kalıcı üsler kurma yönünde herhangi bir arzumuz yoktu. Tercihlerimizi Saygon'da özgürce seçilmiş bir hükümete dayatmayacaktık. Herhangi bir somut teklifte bulunmadım.

Kuzey Vietnamlılar adına konuşmanın çoğunu Le Duc Tho'nun yapması, ciddi olduklarının gösteriyordu. Bu sefer karşımda farklı bir "Ducky" vardı; bu Ducky'yi daha önce bir defa geçen Temmuz'da görmüştüm. O zaman Güney Vietnam seçimleri sırasında bizden Thieu meselesini halletmemizi istemişti. Şimdi ise özünde ve üslubunda tamamen uzlaşmacı bir tavır takınıyordu. Esprilerime gülüyor, akademik geçmişime zarif bir şekilde övgüler yağdırıyordu. Vietnam'ın bağımsızlık yolunda kahramanca verdiği mücadelesinin destansı şiirini dinlemekten de kurtulmuştuk. Bunun yerine Le Duc Tho, Hanoi'nin savaşı Nixon'ın ilk döneminde halletmeye istekli olduğunu vurguladı. Tekrar tekrar imzalanan veya imzalanmayan anlaşmalara riayet edip etmeyeceğimizi sordu. Her iki tarafın da pozisyonlarını yeniden değerlendirmesi koşuluyla bu görüşmenin bir dönüm noktası olması için "büyük çaba" sarf edeceğini belirtti; Le Duc Tho, eşi benzeri görülmemiş bir iddiada bulunmuştu. Hanoi'nin, Vietnamlıların kendileriyle doğrudan bir ilgisi olmamasına rağmen, ABD'nin dünyanın diğer bölgelerindeki sorumluluklarını Hanoi'nin göz önünde bulunduracağını ifade etti ki bu da bir başka şaşırtıcı yenilikti. Sadece kısa bir süreliğine ve formalite gereği bombalama ve mayın döşenmesiyle ilgili meselelere değindi; ilginç bir şekilde, bizden bunlara son vermemizi bile istemedi, bunun yerine sık sık 1968 yılına değinerek bu faaliyetlerin sona ermesinin müzakereler için "elverişli" bir atmosfer oluşturacağına dair görüşünü dile getirdi. 1968'deki teklifi göz önünde bulundurduğumda yarı yarıya ikna olmuştum ama dört yıllık deneyimin ardından şimdi bunun tam tersinin doğru olduğunu artık biliyordum.

Bir süre tartıştıktan sonra Thieu'nun istifasının süresinin uzatılmasıyla ilgili kısmı es geçerek 8 Mayıs teklifimizi öne sürdüm. Ducky, geçmişte olduğundan çok daha yumuşak bir şekilde teklifimizi geri çevirdi. Hanoi'nin üç parçadan oluşan geçici Milli Mutabakat Hükümeti koalisyonu önerisini yineleyen Ducky, bir bakıma değişikliğe gitmişti: Thieu istifa ettiğinde, diğer hükümet üyelerinin kalabileceğini ve komünistlerle nihai bir uzlaşmaya varana kadar ABD'den yardım bile alabileceğini ima etmişti. Toplantımız altı buçuk saat sürmüştü; şimdiye kadarki en uzun görüşmeydi. 1 Ağustos'ta tekrar bir araya gelmeye karar verdik.

Ayrılırken Le Duc Tho'ya yaptıklarımın artık fark edildiğini, bu nedenle görüşmelerimizin gizli kalması gerektiğini ifade ettim. Çok fazla gazeteciden gelecek sorulara ya kaçamak ya da asılsız bir şekilde cevap vermemiz gerekecekti. Dolayısıyla toplantılarımız bittikten sonra duyurmamızı ama ayrıntı vermememizi önerdim. Nixon, Ocak ayında gizli görüşmeleri ifşa ettiğinde, büyük bir cesaret gösterisi sergileyen Hanoi, hem istemeyerek hem de bizim ısrarımızla bu görüşmelerin gizli kalması gerektiğine razı olduğunu belirtti. Şimdi teste tabi tutulan Le Duc Tho homurdanmaya başlamıştı. Anlaşılan gözle görülür diplomasiyi çıkmaza sokarak halkımızı umutlarından mahrum bırakırken öte yandan da pozisyonumuzu gizlice irdeleme avantajından vazgeçmeye yanaşmıyordu. Ama ona başka seçenek bırakmamıştım. Görüşmelerin içeriği kamuoyuna açıklanacaktı. Müzakerelerin geri kalanında, her bir toplantıyı duyurarak Hanoi'nin cephaneliğinde bulunan psikolojik silahlardan birinin etkisini azaltmıştık. Aslında benim ve Le Duc Tho'nun hareketlerini izleme veya müzakerelerin içeriğini öğrenme açısından medya tarafından ciddi bir girişimde bulunulmamıştı. Bu durum, barışa ilişkin umutlar hakkında yaygınlaşmış şüpheciliğin göstergesiydi. On bir gün içinde duyurulan iki gizli toplantının Saygon gezisi ile birleşmesi, her şeyin bir seçim manevrası olduğu yönündeki genel kanıyı pek sarsmamıştı. Hanoi'nin böyle bir oyunu oynarken neden iş birliği yaptığını kimse açıklayamamıştı.

İlk toplantının sonuçlarını Başkan'a bir bilgi notuyla özetledim:

> Eski pozisyonlarına kesinlikle geri dönmelerini engelleyen hiçbir şey söylememiş olsalar da eğer uzlaşıma varmak istiyorlarsa bu ilk görüşmede tam da umduğumuz gibi gayet olumlu davrandılar; özellikle de SSCB'de tartışılan paket programlardan bahsetmeyerek onları şaşkına döndürdük.

Eğer harekete geçeceklerse, 25 Ocak'taki teklifimiz doğrultusunda siyasi ilkelerle birleşen ateşkes yönünde ilerleyebilirler fakat yine de birkaç toplantı daha yapmadan böyle bir şey mümkün görünmüyor. Diğer olasılık ise Thieu meselesini kapsamlı bir mutabakata varmanın önündeki tek engel olarak gösteren bir pozisyonu detaylandırmak için bu görüşmelerden faydalanmak istemeleridir...

Döndüğümde hem Dobrinin'e hem de Huang Hua'ya neler olup bittiği hakkında bilgi verdim. Toplantılar arasındaki boşlukta, medyanın periyodik saldırılarından bir diğeri daha geldi; bu sefer kasıtlı olarak Kuzey Vietnam kanallarını bombaladığımız ve milyonlarca yaşamı tehlikeye attığımız sonucuna varıyorlardı. Bu eleştiri, savaş karşıtı tartışmaların en uzun süreli olanıydı; "güvenilirlik açığı" yaratmak için oldukça elverişli olan bu eleştiriyle, Nixon yönetiminin haricinde bu şekilde hiçbir ahlak dışı bir harekette bulunulmadığı belirtiliyordu. İnkar etsek, Hanoi bazı yerlere birkaç tane bomba çukuru kazabilirdi; eğer bir füze sahasını hedef alan bombanın yolundan sapıp kazara bir kanala denk geldiğini "kabul" edersek de bu sefer 16 Temmuz'da *New York Time*s gazetesinden bizim hakkımızda şöyle bir manşet atılırdı: "Bir Kanal Nasıl Bombalanır ve Hedefini Bulamaz." 29 Haziran ve 27 Temmuz'da Nixon, 6 Temmuz'da da Laird düzenledikleri basın toplantılarında politikamızın kanallara saldırmak olduğu yönündeki iddiaları kesin bir ifadeyle yalanladı. Verdiğimiz güvence, doğası gereği makul olmalıydı; aksi takdirde sözü geçen kanallar çoktan imha edilmiş olurdu. Nixon, 27 Temmuz'da, Kuzey Vietnamlıların son saldırısıyla 860.000 Güney Vietnamlının evsiz kaldığı hakkında bu kadar az şey söylenirken kanallara yapılan bu varsayımsal saldırıların neden bu kadar rahatsızlık verdiğini öğrenmek istedi. Birkaç hafta sonra kanallarla ilgili haberler artık çıkmadığı gibi savaşın geri kalanında da bir daha bu konu hiç açılmadı.

Bu esnada Thieu ile bir görüşme daha yaptık. Bir kez daha taktiksel bir yanlış anlama olarak gördüğümüz şeyin temel bir anlaşmazlık olduğu ortaya çıksa da Thieu'yla olan görüşmemiz ileride olacakların göstergesiydi. 19 Temmuz'dan bu yana elimizde olan bilgiyi bir sonraki genel oturumda dile getireceğimizi Thieu'ya düzenli olarak söylemiştik: Önerildiği üzere Thieu istifasını, yeni bir seçimden bir ay yerine iki ay önce verecekti. Ayrıca Hanoi'nin siyasi konularda bir anlaşmaya varılıncaya kadar ateşkesin ertelenmesi yönündeki sürek-

li ısrarının aksine, biz de prensipte bir anlaşma imzalandığı takdirde ateşkesin yürürlüğe girmesi konusunda diretecektik. Prensipte bir anlaşmanın imzalanmasının, geri çekilmemize karşılık savaş esirlerimizin serbest bırakılacağı bir takasa dönüşeceği ve Hanoi'yi Güney Vietnam'la olan savaşı sürdürmekte özgür bırakacağı bir tuzağa düşmek istemiyorduk.

Thieu, 3 Temmuz'da Haig ile yaptığı görüşmede istifa etmesi yönündeki teklifimizi kabul etmiş olsa da (daha erken istifa etmeyi bile kabul edebileceğini öne sürmüştü) ve derhal bir ateşkes yapılmasıyla ilgili ikinci hükmün tamamen onun yararına olduğunu düşünsek de şimdi ikisine de itiraz ediyordu. Seçimden iki ay önce istifa edeceğini yazılı olmasa da gayriresmî olarak açıklayabileceğimizi söyledi. Ateşkes meselesini de tüm Kuzey Vietnam birliklerinin üç ay içinde geri çekilmeleri hükmüne bağladı. Thieu'nun ilk itirazı, tarafsız bir ifade ve belirli bir özel güvence sunarak kolaylıkla halledilebilirdi. Geri çekilme meselesi yeniydi. Kendisinin de onayıyla 7 Ekim 1970'de resmen yerinde bir ateşkes teklifinde bulunulmuştu. Yine kendi rızasıyla 31 Mayıs 1971 tarihli gizli teklifimizdeki karşılıklı geri çekilme talebimizden vazgeçmiş ve Nixon da 25 Ocak ve 8 Mayıs 1972'de geri çekilme olmadan ateşkes çağrısında bulunmuştu.

Thieu'nun yeni önerisini yerine getirmek mümkün değildi. Hanoi, muharebe meydanında vazgeçmeye zorlanmadığı şeyleri konferans masasında asla kabul etmezdi. Tüm kamusal konumumuzu kayıtsız şartsız ateşkese dayandırdıktan sonra böyle bir mesele varken savaşın devamını asla getiremezdik; Senatomuzun büyük çoğunluğu tek taraflı geri çekilmenin ateşkes şartına bağlanmasına dahi karşı çıkmıştı. 31 Mayıs 1971'de, ateşkesten sonra Güney Vietnam'a daha fazla sızılmasının önüne geçebilecek bir teklifte bulunduk. Bunun pratik sonucu olarak da Güney'deki Kuzey Vietnam birlikleri yıpranarak güçten düşeceklerdi. Böyle bir teklif, ABD'de bile kamuoyundan neredeyse hiç destek görmese de yine de teklifimizin arkasında durmaya kararlıydık. Bundan fazlası anlamsız olur ve Kongre'nin alacağı bir kararla tüm şartlarımızdan vazgeçmek durumunda kalabilirdik. Ancak müzakerelerin çıkmaza girmesiyle pek de alakalı olmadığı için Thieu ile olan anlaşmazlığımızın peşine düşmedik.

1 Ağustos'ta Le Duc Tho ile Paris'te yaptığımız toplantı, şimdiye

kadarki en uzun olanıydı; sekiz saat sürmüştü. Başkan'a gönderdiğim bilgi notunda bu toplantıdan "şu ana kadar yaptığımız en ilginç görüşme" olarak bahsettim. Uzlaşıma varma konusunda henüz pek istekli görünmediği için toplantılarımızın başında iyi niyetimize her zaman bir saldırı ile karşılık verme taktiğinden vazgeçse de Le Duc Tho bu sefer enerjisini gizli görüşmelerimizin duyurulmasına çevirmişti. Bir saat süren sürtüşmeden sonra Ducky, kaçınılmaz olana razı olmak zorunda kaldı. Toplantıları duyurmaya kararlı olduğumuz takdirde gizli kalmalarının hiçbir yolu olmadığını çok iyi biliyordu; tabii ki görüşmeleri sonlandırmakla bizi tehdit etmeyi aklına koyduysa durum değişirdi.

Fakat böyle bir şey yapmaya da yanaşmadığı ortaya çıktı. Çünkü 19 Temmuz'da geri adım atmaya başlayan Le Duc Tho, 1 Ağustos'ta da buna devam etmişti. Yeni "teklifimizi" öne sürdüğümde bunun aslında yüzeysel değişikliklerden meydana geldiğini fark etti. Bir kez olsun, "yeni bir şey" önermediğim konusundaki iddiasında haklıydı. Önce pazarlık ve ardından aşina olduğumuz konular için yaklaşık üç saat harcadıktan sonra Le Duc Tho biraz ara vermemizi istedi. Bugüne kadarki en uzun aramızdı; bir saat on beş dakika sürmüştü. Verdiğimiz ara, ilginç bir değişikliği gün yüzüne çıkarmıştı; bunun da ilk farkına varan, en çok acıkmış olan ve not tutan Peter Rodman'dı. Önceki toplantılarda Kuzey Vietnamlılar, Vietnam böreği (cha gio) ve alkolsüz içeceklerden oluşan mütevazı atıştırmalıklar hazırlarlardı. 1 Ağustos'taki toplantımızda meyveler, kurabiyeler ve çeşitli hafif yiyecekler vardı; bunları gören Rodman, gelecek nesillere yardımcı olması amacıyla "atıştırmalıkların daha fazla olduğunu ve cha gio'nun bir önceki toplantıdan biraz daha kalınca" sarıldığını kayda geçirdi. Gerek Rodman'ın efsanevi iştahı gerekse bakılan çay falı, dört yıl boyunca hayal kırıklığı yaratan görüşmelerimizden sonra değişik gelmişti. (14 Ağustos'ta, şarap ve pirinç kekleri meydana çıkacaktı.)

Aradan sonra Ducky, bana, mayın döşenmesi ve bombalama hakkında nutuk çekmeye başladı. Sabırsızlanmaya başladığımı görünce en nihayetinde sadede geldi. Kuzey Vietnamlıların baştan aşağı yenilenmiş tekliflerinden bahsetti.

İki buçuk yıldır Hanoi kayıtsız şartsız geri çekilmemiz için bir son tarih belirlenmesi yönünde bize eziyet ediyordu. Müzakereler

sürecinde ne olursa olsun bizden geri çekilme için belirlenen süreye uymamız konusunda taahhütte bulunmamızı istiyordu. Güney Vietnam'da çatışmalar devam ederken kendi kuvvetleriyle bizimkiler arasında ateşkes olacaktı. Diğer şartlara bağlı olarak -aslında Hindiçin genelinde bir ateşkes- geri çekilme için bir tarih belirlemeyi kabul ederek karşılık verdik. Hanoi'nin tek taraflı ve gerçekten de cüretkâr önerisi, ABD'de ivme kazanıyordu. Pek çok Senato kararı da Hanoi'nin önerisini somutlaştırıyordu; McGovern'ın seçim kampanyası da bu yöndeydi. Şimdi ise Le Duc Tho önerilerini geri çekiyordu. Rakip adayın teklif ettiğinden daha azına razı olmaya istekliydi; bu durum, Hanoi'nin yaklaşan seçimleri nasıl algıladığını açık bir biçimde ortaya koyuyordu. Le Duc Tho, diğer tüm sorunlar çözüme kavuşana kadar üzerinde mutabık kalacağımız geri çekilme sürecini başlatmayacağımızı kabullenmişti; yurt içindeki tartışmalara neden olan koşulsuz bir süre belirlenme aşaması sona ermişti.

Le Duc Tho, siyasi taleplerini de değiştirmeye başladı. Hâlâ bir koalisyon hükümeti kurulması için ısrarcı davransa da iki taviz veriyordu. Hanoi şu ana kadar geçici bir koalisyon hükümeti kurulması yönündeki talebinden asla vazgeçmemişti. Üstelik bu hükümetin üyelerinin üçte biri komünistlerden oluşacak ve diğer üçte ikilik kısmın üzerinde veto hakları olacaktı. Bu silahsızlandırılmış hükümetin de kesin bir çözüme varması için tamamen silahlı bir komünist gölge hükümetle müzakere etmesi gerekecekti. Le Duc Tho şimdi ise üçlü koalisyon hükümetinin fiilen belirleyici hükümet olmasını öneriyordu; bu hükümetin komünistlerle müzakerelere etmesine gerek kalmayacaktı. Buna ek olarak, Hanoi'nin aciliyet duygusunu yansıtan Le Duc Tho, önerdiği yapının komünist olmayan kesimlerin üzerinde veto hakkının olamayacağını vurguladı. Bu üçlü koalisyonda komünistler ve Saygon kendi üçüncülerini belirleyecek ve aynı zamanda sözde "tarafsız" üçüncünün yarısını atayabilecekti. Bir başka deyişle üçlü koalisyon, toplam gücü ele geçirmek yerine -Saygon'un da veto hakkı dahil olmak üzere- eşit şekilde ortaya çıkacaktı. Her türden koalisyon hükümetine karşıydık ancak Hanoi'nin esnekliğinin devamının geleceğinden de emindik.

Le Duc Tho taviz vermeye başladığında, zorluk çıkarmada ne kadar çekilmez biri olurken taviz verme söz konusu olduğunda bir o

kadar yetenekliydi. Daha sonra müzakere sürecini hızlandırmak için usule uygun bir teklifle geldi; teklifi o kadar mükemmeldi ki öne sürdüğü bu son derece şaşırtıcı forumları anlamak için ileri derecede metafizik bilgisi gerekiyordu. Saygon ve Güney Vietnamlı komünistler, siyasi meseleler üzerinde müzakere edebileceklerdi; tamamen Vietnamlılardan oluşan bu üç kesim, tüm Vietnam'ı etkileyen konuları birlikte tartışacak ve (ABD de dahil olmak üzere) dört kesim ateşkesle ilgili sorunları ele alacaktı. Bize göre, usule uygun bu bolluğun en önemli özelliği, Thieu da dahil olmak üzere forumların her birine mevcut Güney Vietnam hükümetinin de eşit derecede katılabilecek olmasıydı. Hanoi, ne olursa olsun önce Thieu'nun istifa etmesi gerektiğini öne sürdüğü eski tavrından artık tamamen uzaklaşıyordu.

Le Duc Tho'nun önerilerinin son derece ciddi olduğunu düşündüğümden değerlendirmeleri için tüm metni Bunker ve Thieu'ya göndermeye karar verdim. Başkan'a gönderdiğim bilgi notunda -daha sonra Nixon, bilgi notumdaki boşluklara uygulamanın gidişatıyla ilgili şüpheci yorumlarda bulundu- Hanoi'nin yeni formülasyonlarının askeri ve siyasi meseleleri ayırma konusunda atılmış ilk adım olabileceğini belirttim; böyle bir yaklaşımı hem 1968'de *Foreign Affairs*'te çıkan bir makalemde dile getirmiştim hem de Harriman ve Vance, geçiş döneminde bizi bu konuda teşvik etmişti. Şu ana kadar Le Duc Tho, böyle bir argümana şiddetle karşı çıkıyordu. Ama madem şimdi Kuzey Vietnam harekete geçmeye başlıyor, o zaman da stratejimiz gereği her türden koalisyon hükümeti önerisine karşı çıkmaya devam etmek zorundaydık. Zamanla ateşkes, savaş esirlerinin değişimi ve geri çekilmeler gibi askeri meselelerin kesin olarak çözüme kavuşacağı formülasyonlar ortaya çıkacak ve bu açık ve kesin ifadeler herkesin itibarını kurtaracaktı. Fakat siyasi meseleler, Vietnamlılar arasında uzun süreli ve muhtemelen sonuçsuz kalacak müzakerelere yol açacaktı.

Tehlikeli sulara girdiğimiz yadsınamaz bir gerçekti. Hanoi bizden müttefik bir hükümeti devirmemizi istediği sürece, ahlaki açıdan bu taleplerini geri çevirebilecek bir konumdaydık. Fakat madem Hanoi şimdi gerçek bir siyasi çekişmeyi kabullenerek belirsiz bir yönde ilerlemeye başlamıştı, o zaman aramızdaki farkların görülmesi daha da zorlaşacaktı. Sembolizm ve asıl mesele birleşecekti. Sem-

bolizm, biz geri çekildikten sonra özgürlükleri için savaşmaya devam etmek zorunda kalacak olan Saygon'daki savunmasız müttefiklerimiz için on altı bin kilometre uzakta olan bizlere göre daha büyük bir tehlike teşkil edebilirdi. Gizli görüşmeler -medya hâlâ farkına varamamıştı- giderek daha ciddi bir hale büründükçe, en önemli mesele olarak soyut bir konu gündeme gelmeye başladı: Saygon'un psikolojik dayanıklılığı.

Şimdilik karar vermek zorunda değildik. Hanoi, uzlaşıma varmanın önündeki tek engelin müttefik bir hükümeti devirmeyi reddetmemiz olduğu şeklindeki tutarlı tutumumuzu test edecek kadar henüz yeterince ileri gitmemişti. Tüm müzakere sürecini seçim sonrasına kadar askıya alacak olan Nixon, daha fazla taviz vermenin bir anlamı olmayacağını düşünüyordu. Sabırlı olmamız gerektiğine karar verdim çünkü pozisyonumuzda hâlâ yapabileceğimiz marjinal ayarlamaları son hamlemiz için muhafaza etmek istiyordum. Analizime göre, Hanoi, Nixon'ın durumunun daha belirginleşeceği Eylül'e kadar nihai bir karara varmayacaktı. Bu değerlendirmeye -ilginçtir ki- müzakerelerimiz hakkında bilgi sahibi olan Dobrinin de katılıyordu. Tek yapmamız gereken şeyin Kuzey Vietnamlıların girişimlerine küçük tepkiler vermek ve zaman zaman kendi yazılı formülasyonlarımızı sunmak olduğunu düşündüm; bu sayede, Hanoi'nin sözde sebeplerle ortaya dökebileceği ve Amerika'da ızdırap verici bir başka tartışmayı tetikleyebileceği açıklamalarını yalanlayabilecektik. Nixon, benimle aynı fikirdeydi.

Nixon, Hanoi'nin siyasi konumunu daha da zayıflatmak için baskıyı sürdürmek ve politikamızı müttefikimizle koordine etmek amacıyla 14 Ağustos'ta Paris'te yapılması planlanan bir sonraki toplantının hemen ardından Saygon'a gitmem gerektiğine karar verdi. Bu sayede, stratejimizi ağırdan alma yönünde bir avantajımız daha olacaktı; üstelik Hanoi'nin 1 Ağustos'ta yaptığı tekliflere vereceğimiz cevabı en az iki hafta daha ertelemek için bahanemiz oluyordu. Seçim tarihimizin neden olduğu baskılar hakkındaki değerlendirmem doğruysa, Hanoi'nin elindekileri hızlıca ortaya dökmesi gerekir. Savaş boyunca ilk defa, zamanın getirdiği baskı altında kalan biz değil onlardı.

Kısa bir süre sonra Le Duc Tho'nun da yolculuk hazırlıkları yaptığı ortaya çıktı; bize, Hanoi'ye geri çağrıldığını söyledi. Önemli kararların

verilmesinin an meselesi olduğunu anlamıştık. Sonuç olarak, 14 Ağustos'taki toplantı her iki taraf için de birbirini bekletme hareketine dönüşmüştü. Kuzey Vietnamlılara, özünde birtakım eksikliklerin olduğu ve yasal açıdan karmaşık ifadelerin yer aldığı bir dizi belge verdim; önceki iki toplantıdan elde edilen genel ilkelerle ilgili bir açıklama, Kuzey Vietnamlıların 1 Ağustos'ta öne sürdükleri on maddeye karşılık olarak on maddelik bir müzakere belgesi ve 1 Ağustos'ta önerdikleri farklı forumlara ilişkin kaideleri onaylayan ancak belirli gruplara tahsis edilen konuların değiştirildiği bir prosedür belgesi. Askeri meseleler belirgindi; bir önceki yıl bunları çözüme kavuşturmaya epeyce yaklaşmıştık. Formülasyonu değiştirsek de özüne dokunmamıştık. Herhangi bir siyasi öneride bulunmuyorduk; yakında Saygon'a gidecek olmam bahanemizdi. Uzun zaman önce planlanan Moskova gezimden dönerken 15 Eylül'de tekrar görüşmeyi kararlaştırdık.

Üç toplantıdan sonra Hanoi'den oldukça önemli bir hamle geldi; doğru yönde ilerliyordu ama daha sonra rotasını tersine çevirmesini engelleyecek bir hızda değildi bu ilerleme. Hanoi, Thieu'nun derhal görevden alınması talebinden vazgeçmiş ve bir anlamda meşruiyetinin de onaylanacağı forumlara Saygon hükümetinin katılmasını kabul etmişti. Amerikan kuvvetlerinin geri çekilmesi için kayıtsız şartsız bir son tarih belirlenmesi yönündeki o saçma talebinde de artık diretmeyecekti. Şu ana kadar komünist yönetimin şeffaf cephesi olarak öne sürülen koalisyon hükümetin yetkileri yarı yarıya paylaştırılacaktı.

Ayrıca Hanoi'nin daha önceden emin olduğum idrakinin birazı kaybolmuş gibi görünüyordu. Le Duc Tho neredeyse ivedilikle çalışıyordu; farklı türde öneriler birbirini o kadar hızlı bir şekilde takip ediyordu ki daha başka nelerin geleceğini merak etmeye başlamıştım. Sonuç itibarıyla pek çok toplantı yapılması gerektiği için usule uygun taslakların ortaya çıkması da gecikebiliyordu; üstelik teknik ayrıntılar nedeniyle bu toplantılarda istenen başarı sağlanamıyordu ve Hanoi'nin görüşüne göre tüm bunlar olası bir ateşkesin yürürlüğe girmesinden önce halledilmeliydi. Bu süreç, uzlaşıma varmak için acele eden taraftan ziyade genel olarak hazır olan taraf söz konusu olduğunda biçilmiş kaftandı ve acelesi olan taraf Kuzey Vietnamlılardı.

Fakat Hanoi'nin tekliflerinde pek çok yasal boşluk bulunuyordu. Koalisyon hükümeti kavramının, Hanoi'nin önerdiği koşullarda bile tasvip

edilmesi mümkün değildi. Halkın belki de %10'unu kontrol eden tarafa tüm yetkilerin %50'si veriliyordu. Ayrıca yetkilerin, yirmi yıldır birbirlerini öldürmekte olan gruplar arasında yarı yarıya bölüştürülmesi gerçeklere aykırıydı. Bu durumun yeni bir rekabetin başlangıç noktası olacağı kesindi ve doğal olarak müttefiklerimizi de psikolojik açıdan zayıflatmış olacaktık çünkü geri çekilmemiz sonucunda müttefikimiz, rakiplerine gerçek halk desteğiyle orantısız bir yetki payı vermek zorunda kalıyordu. Prosedür gereği ortaya çıkan bu forumlar, Thieu'nun kendi meşruiyetini kabul etmesi kadar kendi haklarından vazgeçmesi konusunda da müzakere etmesini isteyebilirdi. Hanoi henüz belirleyici bir tercihte bulunmamıştı; hâlâ yeteri kadar manevra yapabileceği bir alanı vardı.

14 Ağustos'taki toplantımdan sonra Başkan'a şu hususları bildirdim:

> Kuzey Vietnamlılar, ülkemizdeki kamuoyu yoklamalarını ve Güney Vietnam'daki gelişmeleri yakından takip edip Kasım ayından önce uzlaşıma varıp varmama konusunda karar verecekler. Fakat sancılı bir tercihle karşı karşıyalar. Güney'de iktidarı ele geçirmek için gereken bu adilane fırsatı onlara verebilecek fakat zaferlerini ilan etmeyi kabul etmeyecek bir yönetim ile anlaşma yapabilirler. Ya da izledikleri yolun, Amerikan halkının neredeyse on yıldır süren fedakârlığının rezaletle örtülmesini kesinlikle kabul etmediğini yansıtan dört yıllık yeni yetki alan aynı yönetimi karşısında bulması demek olduğunu bilerek dayanabilirler... Bu süreçte müzakere yoluyla çözüme her zamankinden daha yakınız; müzakere sicilimiz kusursuz hale geliyor ve hâlâ onurlu bir barış yapma şansımız var.

Nixon'ın gerçek tavrı, raporumun kenarına Al Haig'e yazdığı notlarda görülmekteydi:

> Demek ki 15 toplantıda da ilerleme kaydedememişiz!*
>
> Al - Anlaşılan hiçbir ilerleme kaydedilmediği gibi pek de beklenti içinde olmamamız gerek. Seçim sonrasına kadar daima bu cephede olduğum için Henry'nin cesareti kırılmış olmalı. Bu özel görüşmelerin bize hiç olmazsa bir parça yardımının olduğu aşamaya geldik. Yakında muhalefetin bu noktaya parmak basmasını bekleyebiliriz.
>
> K'nin görüşmeleriyle ilgili hayal kırıklığı siyasi açıdan zararlı olabilir; her ne kadar önemsiz gibi göstersek de özellikle Saygon gezisi beklentileri arttırabilir.

* Aslında Kuzey Vietnamlılarla yaptığım gizli görüşmelerin sayısı on altı olmuştu.

Şu anda en çok ihtiyacımız olan şey ya görüşmeleri durdurmak ya da ilerleme kaydedildiğine dair umut vermeye devam etmek için Halkla İlişkiler açısından bir strateji belirlemek.

Açıkçası tüm müzakereleri seçim sonrasına kadar durdurmayı tavsiye etseydim, Nixon bu kadar sıkıntı çekmezdi. Analizim farklı olduğu için bunu yapmadım.

Saygon'a Ziyaret

Beklenti içinde geçen bu ortamda, İsviçre'de bir gün geçirip annemle babamın ellinci evlilik yıl dönümünü çocuklarımla birlikte kutladıktan sonra 17 Ağustos'ta Saygon'a vardım. Hanoi'li fanatikler ve Saygon'daki çaresiz adamlardan kısa süreliğine de olsa uzaklaşmış ve huzur bulmuştum; hepsi de zafere giden yolu açacak bir manevra peşindeydi. Çaba göstermekten artık bıkmış bir halkın baskısına maruz kalma, neredeyse her koşulda bizim bu sürece dahil olmamıza son vermeye kendini adamış muhalefetin tacizine uğrama ve ortak bir paydada buluşamama konusunda görüş birliğine varıp fakat uzlaşamayan taraflar arasında sıkışıp kalmıştık.

Saygon, barışı empoze etmeye geldiğime dair söylentilerle dolup taşıyordu. Motosiklet ve askeri araçların o rahatsız edici sesleri arasında, histerik düzeyine gelmiş bitkinliğin kolaylıkla gözlemlendiği bu uyumsuz şehir, iyi bir yaşam sürme arzusunu tek işi, hatta belki de tek uğraşı savaş olup düşmanlara üstün gelme yönündeki adanmışlığının harekete geçirilip geçirilemeyeceği sorusunu gündeme getirecek kadar gösterişli bir şekilde ortaya koyuyordu. Büyükelçi Ellsworth Bunker, beni, Tan Son Nhut Havaalanı'nda her zamanki gibi soğukkanlı bir şekilde karşıladı. Thieu'nun kendisini her zamankinden daha güçlü hissettiğine ve aynı zamanda yeni farkına vardığı gücünün onu daha da inatçı yaptığına kanaat getirmişti.

Thieu, Güney Vietnam'ın askerî açıdan üstün olduğunu düşünüyordu; daha az umut verici zamanlarda verdiği tavizler artık ona anlamsız geliyordu. Bunker'a göre, gerçekten barıştan korkuyor gibiydi. Hayatı boyunca o da sadece savaştan anlamıştı; tüm kariyeri ABD'nin desteğine bağlı olmuştu. Güney Vietnamlıların tamamen kendi başlarına ayakta durmaları gereken bir dünya, gururunun itiraf etmesine izin veremeyeceği dehşetle doluydu.

Thieu ile yaptığım görüşmeler ilk başta Bunker'ın önsezilerini desteklemiyor gibi görünmüştü. Saygon'un merkezinde, iki geniş bulvarın tam kesişme noktasında bulunan Başkanlık Sarayı'nda bir araya geldik. Güya modern olan saray, hem Fransız sömürgeciliğinin hem de Vietnam geçmişinin mirasına meydan okuyor gibiydi. (Aslında Kamboçya'dan bir asırdan biraz daha önce alınan ve ülkenin bu kısmında yer alan saray, pek de dayanıklı gibi durmuyordu). Thieu'ya, aşağı yukarı benimle aynı pozisyonda bulunan Nguyen Phu Duc ve yeğeni, basın asistanı ve sırdaşı Hoang Duc Nha eşlik ediyordu. Fransız eğitim sisteminin muhteşem bir ürünü olan Duc, çıldırtıcı ve kılı kırk yaran bir ustalıkla, soyut tanımdan, alakasız bir sonuca geçti. Amerika, bu tehlikeli Nha'nın sorumluluğunu biraz olsun üstlenmek zorunda kalmıştı. Otuzlu yaşlarının başındaydı; ABD'de eğitim almış ve bu süreçte zekâlarıyla başarılı olan gözü açık genç adamların çok sayıda filmini izlemişti; gangster rolünde oynayan Alan Ladd'in ilk yıllarındaki gibi gelmişti. En havalı Hollywood tarzında giyinmişti, Amerikan İngilizcesini akıcı bir şekilde konuşuyordu ve Vietnamlı geçmişini sadece sonsuz bir entrika kapasitesiyle sürdürüyordu. Thieu'nun doğasında olan şüpheciliğini pekiştiriyordu. Hem Bunker hem de ben, her yanlış anlaşılmayı daha da kötü bir duruma getirme konusunda çok fazla haylazlık yaptığını biliyorduk.

Thieu bizi değişmez ağırbaşlılığı ve nezaketiyle karşıladı. Parıldayan gözleri, Thieu'nun içinden geçenler hakkında hiçbir ipucu vermese de yine de zafere çok yakın olduğunu düşündüğü sırada düşmanla uzlaşmaya razı olmaya istekli bir süper gücü hakir görmesini engelleyemiyordu. Vietnam konusunda uzun zamandır gösterdiği gayreti, ABD'nin onursuzlukla taçlandırmayacağına ve Thieu'yu barışa engel olarak gören Amerikalıların yanında asla yer almayacağımıza dair ona güvence verdim. Mutabık kalınan bir değerlendirme ve pozisyonla Saygon'dan ayrılmayı umuyordum. Kuzey Vietnamlıların seçimden önce ateşkes fırsatını kaçırmış olabileceğini düşünüyordum. Müzakere edilecek çok şey vardı; Hanoi'nin önerdiği prosedür gecikmeye neden olacaktı. Fakat Hanoi'nin niyeti ne olursa olsun, kamuoyunun desteğinin sürdürülebilmesi için Washington ve Saygon'un uzlaşmacı bir tavır takınması şarttı. "Makul bir şekilde anlaşmaya varabilirsek, elbette bunu sizin istediğiniz koşullarda yapacağız."

Bu hedeflere ulaşmak için 15 Eylül'de Le Duc Tho'ya sunmayı düşündüğüm teklifi Thieu'nun da değerlendirmesini istedim. Geri çekilme süremizi dört aydan üç aya indirmek dışında askeri meselelerle ilgili tekliflerimizi değiştirmeyecektik. Bu durum pek bir fark yaratmayacaktı çünkü 8 Mayıs'ta son tarih olarak dört aylık süreyi teklif ettiğimizden bu yana mevcut geri çekilmeler için dört aydan fazla süre geçmiş olacaktı. Siyasi açıdan ise koalisyon hükümetini kabul etmeyip 14 Mayıs 1969'dan bu yana üç yıldır öne sürdüğümüz müşterek seçim komisyonunun oluşumunu ayrıntılı olarak açıklardık.

O zamandan bu yana her teklifimizde, diğer tüm siyasi güçlerle birlikte komünistlerin de temsil edileceği bir seçim komisyonu önermiştik; bir başka deyişle, bir çeşit üçlü formül. Şimdiki düşüncem ise işlevini değiştirmeden seçim komisyonunu, Ulusal Uzlaşma Komitesi olarak yeniden adlandırarak koalisyon hükümeti tasarısını tamamlamak yönündeydi. Ayrıca bu komitenin oluşumunu da teoride üçlü olarak açıklamayı önerdim (komünist formülasyon, sadece önceki önerilerimizde üstü kapalı olarak ifade edilecekti). Yine de her iki taraf, tıpkı Le Duc Tho'nun önerdiği gibi, üçüncü kesimi de yarı yarıya olmak üzere eşit derecede belirleyecekti. Adı değiştirilen seçim komisyonu, oy birliği ilkesine göre karar alacaktı. Böylece Saygon'un, Komite'nin oluşumu ve işleyişi açısından iki veto hakkı olacaktı. Thieu'nun, müşterek bir kurulun sadece en zayıf noktasını yansıtacak ve seçim komitesini etkisiz kılacak bir formüle itiraz edebileceği hiç aklıma gelmemişti. Komitenin seçimi denetlemekten başka bir işlevi olmadığının altını çizmek için yeni tasarımızdaki bir başka hüküm de komünistlerin seçim sonucunda sadece alacakları oyla orantılı bir şekilde hükümette yer alabilmelerine olanak sağlayacaktı. Bu sayede komünistlerin yirmi sandalyeden sadece ikisini alabileceğini düşünüyorduk. Thieu'ya da açıkladığım gibi: "Ülkemizde siyasi rakipler, etkili olmalarından ziyade bu etkiden mahrum olmaları için kabineye alınır." Özellikle bu argümanı Thieu'nun anladığına emindim.

Bu plandan fazlasıyla gurur duymuştum. Böyle bir planın, koalisyon hükümeti fikrini sonsuza dek ortadan kaldıracağını düşünüyordum. Üstelik Hanoi teklifimizi geri çevirse bile en azından yurt için-

de artık kendimizi savunabileceğimiz bir konumdaydık. Sonunda ortaya çıktığı üzere Thieu taslak yapma konusundaki yeteneğimi pek önemsememişti.

Dolayısıyla Thieu'nun görüşleri, yeni ve önemli bir boyut kazanmıştı. Daha önce Hanoi tarafından kabul edilme şansı olduğunu düşündüğü bir Amerikan teklifiyle şimdiye kadar hiç karşılaşmamıştı. Aralıksız destek talebine devam etmek için daha önce hep bizimle hareket etmişti. Fakat ciddi müzakereler yaklaştıkça, onun ve bizim görüşlerimiz arasındaki farklılıklar gitgide artmaya başladı. Önceki önerilerimizi daha makul kılan tasarıları şimdi büyük sapmalar olarak görüyor ve taktik manevralar olarak göz önünde bulundurduğumuz hususları karşılıklı cepheleşmelere döndürüyordu. Son üç yılın müzakere sicilini baltalamak için geçmişe dönük bir gerekçe arıyordu.

O anda neler olduğunu tam olarak kavrayamamıştık. Hâlâ Thieu ile birlikte hareket ettiğimizi zannettik ve bu yüzden taslak sorunları için onun kaynağını ve öngörüsü olmayan danışmanlarını suçladık. Bir çözüm bulma konusunda sabırlı olmaya kararlıydık. Thieu, Vietnam'ın yabancılar için kullandığı anlaşılması zor taktikleri bize uygulayarak kafamızı daha da karıştırmıştı. Aslında şimdiye kadar hiçbir şeyi sorun etmemişti; anlaşmasını, hep umut verecek kadar yakın fakat daima da ulaşamayacak kadar uzak tutarak, adeta bizi bıktırmaya çalıştı. Le Duc Tho'dan dolayı bu yöntemlerin farkına varmam gerekiyordu. Thieu, söylediklerime hemen o anda itiraz etmedi. Hâlihazırda yeterince aşina olduğumuz bir üslubun ardından, görünüşe göre tüm söylediklerimizi sempatiyle dinledi, etkileyici sorular sordu, değişiklikler önerdi ve uygulamanın ayrıntılarını tartıştı. Müzakere ihtimalinin pek parlak olmadığı konusunda benimle hemfikir olduğunu söyledi; bu durum, onun üzerinde rahatlatıcı bir etki yaratmıştı. Hanoi'nin ateşkes teklif edeceğinden şüpheliydi. Ateşkesin bizim lehimize olacağını söyledi. Olası bir ateşkes, Başkan Nixon'a hem "hediye" olur hem de herhangi bir siyasi başarı elde edemeden silahlarını bırakmak zorunda kalacak komünistleri psikolojik açıdan ciddi derecede etkilerdi. (Thieu, beş hafta sonra bu argümanları sert bir şekilde reddedecekti). Hanoi'nin muhtemelen siyasi taleplerinden vazgeçmeyeceğinin ben de farkında olsam da Thieu'ya aslında alenen

verdiğimiz sözün arkasında durduğumuzu da hatırlattım: "Eğer bize gelip -sizi yanlış bilgilendirmek istemiyorum- ateşkes olması gerektiğini söylerlerse bizim de bu teklifi kabul etmemiz icap eder."

Thieu, bana, Le Duc Tho'nun 1 Ağustos'ta yaptığı teklifle ilgili eleştirilerini içeren sekiz sayfalık bir bilgi notu verdi. Bilgi notu, Duc tarafından büyük bir titizlikle hazırlanmıştı. Notu hızlıca gözden geçirdikten sonra ironik bir şekilde Saygon'un Hanoi'nin teklifinin her ayrıntısını kabul etmediğine dair bir izlenime kapıldığımı söyledim; dolayısıyla biz de kabul etmeyecektik. Thieu'yla olan görüşmemizin sonunda, üçüncü kez, Hanoi'nin 8 Mayıs'taki teklifimizi kabul etmesi durumunda bu yolda ilerlemekten başka seçeneğimiz kalmayacağını tekrar belirttim.

Ertesi gün, 18 Ağustos'ta yine Başkanlık Sarayı'nda Thieu, bana yeni bir bilgi notu verdi; bu sefer dört sayfadan oluşan notta teklifimize dair aşağı yukarı yirmi değişikliğe yer verilmişti. Bunların yaklaşık on beş tanesi kolaylıkla özümsenebilirdi; diğerleri ise epeyce zorluk çıkaracaktı. Thieu, Güney Vietnam birliklerinin olası bir ateşkesin ardından hareketsiz durma niyeti olmadığı sürece, hiçbir zaman açıklığa kavuşmamış nedenlerle "behemehâl bir ateşkes" ifadesini "genel bir ateşkes" olarak değiştirmek istiyordu. Yarı yarıya versiyonumuzda bile üçlü Ulusal Uzlaşma Komitesi'ne itiraz etmişti. Böyle bir versiyonun, komünistlerin üçlü ilkesini yücelteceğini ve Güney Vietnam halkı arasında şüphe uyandıracağını belirtti. Stratejimizi bir kez daha açıklayarak Thieu'ya cevap verdim. Zaman kazanmak istiyorduk. Hanoi'nin, kendi tekliflerini kamuoyuna duyurma ihtimaline karşılık kendimizi korumak istiyorduk. İki yıldan fazla bir süredir öne sürdüğümüz hususları tekrar ifade ediyorduk. Komünistler de dahil olmak üzere tüm unsurların seçim komisyonunda temsil edileceğini her zaman için alenen duyurmuştuk. Aslına bakılırsa koalisyon hükümeti kavramını ortadan kaldırıyorduk. Bu amaçlar için bazı formülasyonları belirsiz tutmak istedik; teolojik meseleler nedeniyle görüşmelerin çıkmaza girmesini göze alamazdık. Öte yandan dördüncü kez, Hanoi'nin kayıtsız şartsız ateşkes teklif ederse bizim de kabul etmemiz gerekeceğine dikkat çektim. Karşılık olarak Thieu da "Kuzey Vietnamlıların ateşkesi kabul etmeleri durumunda bir daha asla başa dönemeyeceklerini ve bizim de siyasi görüşmeleri

sonsuza dek uzatacağımızı düşündükleri" için ateşkesten çekineceklerini düşündüğünü yineledi (bu sefer biraz daha ironik bir üslupla). Thieu, her şeyden önce siyasi tavizler verebileceğimizden korkuyor gibiydi; ateşkesin zamanlaması onu daha az ilgilendiriyordu. Daha sonra bunun bir yanlış anlama olduğu ortaya çıktı; Thieu, çözüme yakın görünen her yola karşı çıkıyordu. Her halükârda, en nihayetinde ateşkes konusundaki mevcut ifadeyi değiştirmemeye karar verdik.

Fakat Thieu'nun yaşadığı duygu karmaşasının daha derin bir nedeni vardı. Can düşmanlar arasındaki boşluğu doldurmak için tasarlanmış müzakere belgelerinde yer alan anlam bulanıklarını saptamakta hiç zorluk çekmemişti. Yine de taslaktaki bu değişikliklerin hiçbiri, meselenin özüne inmiyordu. Vatanına derinden bağlı olan Thieu, nihayetinde Güney Vietnam'daki Komünist olmayan siyasi yapının devam etmesine dahil olmuş birisiydi: "Benim görevim, her şeyden önce, halkı, orduyu, siyasi grupları ve Ulusal Meclisi şoka uğratmamaktır." Olası bir anlaşmanın, bir yenilgi ya da Güney Vietnam'ın iç istikrarına bir tehdit unsuru oluşturmadığı konusunda halkını ikna etmesi gerekiyordu. Bunun için daima zamana ihtiyacı olacaktı. "Teklifinizi kabul etsek bile, onu nasıl açıklayacağımızı irdelemeliyiz." Bu konuda Thieu son derece haklıydı ve kendi ülkesinin iç istikrarı için ona çabucak baskıda bulunmamız gerekecekti. Aynı zamanda Thieu'nun rahatsız edici müzakere tarzının, aklından tam olarak neler geçtiğini anlayamamıza neden olduğu da doğruydu.

Aslında taslak hazırlamanın zorluğundan ziyade temel bir felsefi bölünmeyle karşılaştığımızın ancak farkına varabilmiştik. Asıl gerçek, Thieu ve hükümetinin müzakere edilerek varılmış bir barışa henüz hazır olmamasında yatıyordu. Hanoi'nin kayıtsız şartsız teslim olacağını düşünmelerine yol açan birkaç belirsiz fikirleri vardı. Hayatta kalmaktan memnun değillerdi; üstün geleceklerine dair güvence istiyorlardı. Siyasi bir mücadele ile karşılaşmaktansa askeri bir çekişme içine girmeyi tercih ediyorlardı. Teklifimizi gözden geçirmek üzere 31 Ağustos'ta Başkan, ben ve Bunker, Honolulu'da bir araya geldiğimizde Bunker'ın ifade ettiği gibi: "Siyasi açıdan böylesine sert ve disiplinli bir yapıyla rekabet edecek kadar iyi organize olmadıklarından korkuyorlar."

Fakat bizim de kendi yükümlülüklerimiz vardı. Bitirmek için gay-

ret sarf ettiğimiz bir savaş nedeniyle dört yıl boyunca mücadele verdik ve acı çektik. Onur ve itibarımızı korumak için toplumumuzda ortaya çıkan neredeyse dayanılmaz düzeye gelen her eleştiriye göğüs germek durumunda kalmıştık.

Taviz vermeyeceğimiz tek konunun müttefikimize komünist bir hükümetin zorla kabul ettirilmesi olduğuna halkımızı ikna ederek tüm çabamızı bu yönde sürdürdük. Fakat Hanoi ateşkes teklifimizi kabul ederse, kayıtsız şartsız zafer peşinde koşmak uğruna savaşı devam ettirmek için açık uçlu bir taahhütle karşılık veremeyiz. Şayet Nixon aksi yönde bir karar alırsa, Kongre kâbusumuzu gerçeğe dönüştürür ve herhangi bir önemli koşul öne sürmeksizin bizi savaştan çıkarır ve Amerikan Başkanlığı'nın otoritesinin dünyanın her köşesinde sarsılmasına mahal verirdi.

Dolayısıyla müzakerelerin sekteye uğraması halinde Hindiçin'deki temel güç dengesini değiştirmek için ne Thieu ne de ben ikna edici bir askeri strateji ortaya koyabilirdik. Kuzey Vietnam'ın düzenli birliklerini Güney Vietnam'dan uzaklaştırmak için Güney Vietnam'ın Kuzey Vietnam kıyıları boyunca iki gün sürecek bir çıkarma harekâtı yapması gerektiğini öne sürdüm. Thieu biraz ilgilenmiş gibi görünse de ikimiz de bunun bir stratejiden ziyade aldatmaca olduğunu biliyorduk. Kristal küresi belirgin bir alternatif sunmamış olsa da Thieu fikrini şöyle dile getirdi: Aralık 1973 itibarıyla -on beş ay sonra- "Eğer herhangi bir anlaşma imzalamazsak, ellerinde Aralık 1973'te, Aralık 1971 veya Mart 1972'de olduğundan daha az erzak, daha az insan gücü ve daha az düzenli birlik olur." Başka bir deyişle, muhtemelen zarar görmemiş Amerikan hava gücü tarafından desteklenen bir diğer uzun savaş döneminden sonra geçmişte yalnızca çıkmazlara neden olana benzer bir güç dengesinin ortaya çıkmasını bekleyebilirdik. Ne halkımızın ne de Kongre'nin bu beklenti içine girebileceğini düşündük. Üstelik bütçe sıkıntısı, yakında takviye kuvvetlerimizin sayısında azaltıma gitmemize neden olacaktı.

Saygon ve Washington arasındaki diyalog böylece tıpkı bir Yunan trajedisi gibi, her iki tarafın da kendi ihtiyaçlarını karşılamak uğruna en çok korktukları şeye sebebiyet vermeleri şeklinde gelişmişti. Çünkü özünde her iki taraf da haklıydı. Bir vatansever olan Thieu aynı zamanda çok da zeki bir adamdı. Yetenek ve sadakatle, ızdırap ve-

rici bir savaşta ülkesini ayakta tutmaya çalışmıştı. Savaş esnasında, Amerikan muhaliflerinin duyduğu hüsran için bir çıkış yolu olarak ve kendilerinin hükümetini teslime zorlamak istemelerinin mazereti olarak üzerine yüklenen aşağılanmayı hak etmemişti. Ama Thieu'nun yükümlülükleri, bizimkilerle neredeyse taban tabana zıttı.

Hem kendi hem de bizim görüşümüze göre Thieu, Güney Vietnam hükümetinin meşru başkanıydı. Ona göre, hükümetini yıkmaya çalışanların potansiyel meşruiyetini kabul etmek, kendi iktidarının psikolojik temelini baltalamaktı. Yine de bu kişilerin bunu bir tür kabulü, en zayıf uzlaşma teklifinde bile esastı. Thieu'nun yurt içindeki yükümlülükleri, uzlaşmazlığı empoze ediyordu. Ona desteğimizi ancak uzlaştığımızı göstererek sürdürebilirdik. Amacımız onurdu; (deyim yerindeyse) barış için riske girmeyi göze alabilirdik. Fakat Thieu'nun sorunu hayatta kalmaktı; o ve halkı biz gittikten sonra kendi başlarına kalacaktı; Thieu'nun hata payı yoktu.

Önsezileri de asılsız değildi. Medya ve Kongre'deki doyumsuz muhaliflerimizin taleplerini karşılama sürecinde, şartlarımızı çok daha elverişli koşullar altında Kore Savaşı'nın bitiminden yirmi yıl sonra Güney Kore'nin güvenliğini sağlamak için gerekli olduğu düşünülen seviyenin epeyce altına indirmiştik. 50.000 Amerikan muharebe askeri, Kore'de konuşlanmış vaziyetteyken, çok daha uzun ve çok daha kolay savunulan sınırlara ve daha da amansız bir düşmana sahip olan Vietnam'dan tüm birliklerimizi geri çekmeyi önerdik. Askeri denge aslında onun lehineyken Thieu'nun eline geçecek tek şey 1954'ten bu yana hiçbir şekilde anlaşmaya yanaşmamış bir düşmanla ateşkes ilan etmekti. Buna karşılık ABD, tamamen geri çekilecek ve muhtemelen de geri dönmeyecekti. Thieu'nun en çok istediği şey düşman etkisiz hale gelinceye kadar ABD'nin sürekli kendisine destek olmasıydı.

Uzlaşıma varmak için sürekli bir formül aramamız, Vietnamlılarla aramızdaki kültürel uçurumu açığa çıkarmıştı çünkü uzlaşma kavramı hem Kuzey hem de Güney Vietnam'a yabancıydı.

İki taraf için de eskiden beri devam eden bu nefret duygusunu anlamamızın hiçbir yolu yoktu. Birbirleriyle bir nesil boyunca savaşmışlardı. Birbirlerinin resmi görevlilerine suikast düzenlemiş ve

birbirlerinin esirlerine işkence yapmışlardı. Güvensizlik ve karşılıklı olarak çekilen acılar, iyi niyetle veya Amerikalıların peşinde koştuğu uzlaşma formülleriyle aşılamazdı. Vietnam'ın her iki tarafı da -anlaşmaya vardıkları takdirde- çok da uzak olmayan bir gelecekte bunun yeni bir mücadelenin başlangıcı olacağını düşünüyordu. Kasıtlı olarak öne sürdüğüm her muğlak formülde, iki taraf da bir diğerini bu sayede ne kadar küçük düşürebileceğini ölçüp biçmeye çalışıyordu. Bunlara ek olarak, diğerine üstünlük kurmak isteyen iki taraf da ifade biçimlerini şaşırtıcı ve hemen göze çarpmayan bir ustalıkla gözler önüne seriyordu; özellikle Vietnam dilinde sık sık karşılaşılan bu üstü kapalı anlamlar, bizim idrak kapasitemizin çok ötesindeydi.

Neyse ki Ağustos sonunda bunların hiçbiri benim için belirgin değildi yoksa bir sonraki işe şevkle girişecek cesareti kendimde bulamayabilirdim; hatta Thieu'nun bile tam olarak anladığını söyleyemem. Aslında ikimiz de gerçek meselelerden dikkatli bir şekilde kaçınarak, devam eden ortaklığımız için uygun bir hak iddiasında bulunarak, kendisini geleneksel -şu an alakasız- kalıplarla sınırlamakta doğası gereği sonuçsuz kalan bir dansa kendimizi kaptırmıştık. Thieu, itirazlarını asla açıkça belirtmeyerek işleri kesinlikle daha da karmaşık hale getiriyordu. Bunun yerine tıpkı Le Duc Tho'nun Paris'te yaptığı gibi, Vietnamlılara özgü olan anlaşılmazlık ve soyut, tek taraflı olarak öne sürülen ilkelerden herhangi bir sapmayı uzlaşıma varılamayacak bir hata olarak tanımlayan Fransız Kartezyenliğiyle birleştirilmiş kültürel bir kibirle savaşıyordu.

Saygon'dan ortak noktada buluştuğumuzu zannederek ayrıldım. Taslak teklifimizle ilgili kalan birkaç anlaşmazlığı, Bunker aracılığıyla birbirimize mesajlar göndererek çözmeye karar verdik. Epeyce zamanımız vardı; 15 Eylül'deki bir sonraki görüşmemize kadar yaklaşık dört hafta.

Fakat Thieu sessizliğe bürünmüştü; Saray'dan kesinlikle hiçbir haber gelmedi. Nha ise medyayla olan küçük oyunlarını oynamaya başlamıştı. Saygon adına yurt içinde meydana gelen tartışmalarda katlandığımız onca şeyden sonra tehlikeli Nha'nın makamından öne sürdüğümüz gerekçeler hakkında Saygon gazetelerine gittikçe artan bir şekilde yapılan saldırılara karşı aşırı derecede hassas olmaya başlamıştık. Yetmişli yaşlarında olan ve Saygon'u beş yıldır ayakta tutan

Ellsworth Bunker'a davranışları kesinlikle büyükelçimizi aşağılanmanın eşiğine getirmişti. Bunker'ın Thieu ile görüşme talepleri ya karşılıksız kalıyor ya da uzun süre sonra haber veriliyordu ki bu arada tartışılacak konu anlamını yitiriyordu. Örneğin, Bunker'ı 31 Ağustos'ta Nixon'ın Japonya'nın yeni Başbakanı Kakuei Tanaka ile görüşeceği yer olan Honolulu'ya davet etmiştik. Amaç, Le Duc Tho ile yaptığım görüşmeleri gözden geçirmekti. Bunker, Güney Vietnamlılara danışacaktı, böylece biz de onların düşüncelerinden faydalanabilecektik. Bu vesileyle 15 Eylül'de sunulacak teklifin taslağını tam olarak ortaya çıkarmayı umuyordum. Fakat ne kadar çaba gösterirse göstersin Bunker, Thieu ile zamanında görüşememişti. 19 Ağustos'ta uçaktan telgraf çektiğimiz halde Saygon, Thieu'nun bana verdiği bilgi notu hakkındaki yorumlarımıza da cevap vermemişti.

Bir kez daha Duc'un ufak itirazlarının çoğunu kabul ettik. Bunların bazılarının Hanoi için ilk başta öne sürdüğümüz taslaktan daha uygun olduğunu düşündük. (Örneğin, Saygon tarafından önerilen ve savaş esiri Amerikan pilotlarının erken bırakılmasına ilişkin değişikliğe razı olmadık; görev dalları arasında ayırım yapmanın uygun olmadığına karar verdik.) Fakat esas mesele bu değildi. Bir sorunu çözdüğümüzde, yorulmak bilmez Duc ve Nha bir başka ufak kusur buluyordu. Aramızdaki en önemli anlaşmazlık, Saygon'un Ulusal Uzlaşma Komitesi için önerdiğimiz oluşuma yaptığı itirazdı. Bu anlaşmazlık, Komite'yi oluşturacak üç kesiminin her birinin ismi bizim önerdiğimiz gibi açıklıkla mı belirtileceği yoksa Saygon'un istediği gibi yalnızca genel olarak mı ifade edileceğiyle ilgili çok da önemli olmayan bir konu hakkındaydı. (Bu konuyla ilgilenen lisansüstü öğrencileri, arkadaki notlarda yer alan formülasyonları okuyabilirler.)[1]

Hawaii'deki toplantımızda Bunker, Nixon'a ve bana doğru yolda ilerlediğimizi düşündüğünü vurguladı. Bunker'a fazla ileri gittiğimiz takdirde bizi uyaracağı konusunda ona güvendiğimizi söyledim; o, bizim vicdanımızdı. "Bunca yılımızı şu an her şey boşa gitsin diye feda etmedik" dedim. "İzlediğimiz yolun mantıksız olduğunu düşünüyorsanız, biz de değiştiririz. Bunu yapmak için de gereken bedeli öderiz." Bunker, izlediğimiz politikamızın kusursuz olduğu yönündeki görüşünü yeniden belirtti; gerçekten de mümkün olan tek geçerli yoldu. Bunker'la yaptığımız görüşmeler sonucunda Thieu'ya

verilmek üzere bir Başkanlık mektubu hazırlanıp Nixon tarafından da imzalandı. Thieu'ya, "önceki üç buçuk yıl içinde yapmayı kabul etmediğimiz şeyi şimdi de yapmayacağız", yani Güney Vietnam'ın yüzüstü bırakılmayacağı konusunda güvence veriyordu. Nixon, söz konusu önerilerin, düşman tarafından kabul edildiği takdirde Saygon'un çıkarlarını koruyacağını, kabul edilmemesi durumunda ise ortaklaşa ilerlediğimiz bu yolda ABD'nin desteğinin artacağını iddia ediyordu.

Bunker, 5 Eylül'de Saygon'a döndü. Yanında Başkanlık mektubu olan Bunker, en sonunda 6 Eylül'de Thieu tarafından kabul edildi ve bilgi notumuza yönelik cevabın ertesi gün verileceği söylendi. Le Duc Tho ile görüşmeme sadece bir hafta ve Moskova'ya gitmeme ise iki gün kalmıştı. Bunker'a çektiğim telgrafta, "yeni" önerimizin -komünistlerin de temsil edileceğini sürekli belirttiğimiz gibi- aslında seçim komisyonunun oluşumunu içeren 25 Ocak tarihli önerinin biraz daha ayrıntılı şekilde ifade edileceğine dikkat çektim.

7 Eylül'de Thieu, artık aşina olduğumuz taktiklerini Bunker'a uyguladı. Bunker'a taslağımız ve reddedildiği takdirde ne yapacağımız hakkında mantıklı sorular sordu. Bunker, Saygon'un önerilerine cevaben teklifimizde yaptığımız revizyonlara dikkat çekerken Thieu da dikkatlice dinledi. Thieu, Bunker'a bizimle aynı fikirde olduğu izlenimini bırakınca ben de bu "umut verici" haber için Bunker'ı tebrik ettim. Ardından 9 Eylül'de Duc ve Nha'nın Bunker'a verdiği yeni bir taslak, ek sorunların ortaya çıktığını gösterdi. 10 Eylül'de -hâlihazırda Moskova yolundayken- Duc ve Nha'nın istediklerinin çoğuna razı oldum ve sadece Ulusal Uzlaşma Komitesi'nin oluşumu konusunda biraz esneklik göstermelerini rica ettim. Bir aylık haberleşmeden sonra Le Duc Tho ile görüşmemden kırk sekiz saat önce 13 Eylül'de Thieu, Komite'nin oluşumu hakkındaki önerimizi bir kez daha geri çevirdi. Thieu'nun reddetmesinin sebebi, bu Komite fikrinin onu rahatsız etmesinden ziyade henüz ateşkese hazır olmamasından kaynaklanıyordu.

Cüretkârlık, zayıfın zırhıdır; kişinin paniğe kapıldığı anda karşı tarafa cesaretini sergilemesine yarayan bir araçtır. O zamanlar bunu o kadar açık bir şekilde anlayamamıştım. Eylül 1972'de ikinci bir Vietnam ekibi -kendi müttefikimiz- Vietnamlıların her zaman için

kendilerinden fiziksel olarak daha güçlü olan rakiplerine eziyet ettiği yönünde o aciz kaldığım öfkeye kapılmama neden olmuştu. Aramızda geçen bir aylık haberleşmeden sonra Thieu, nihai sonucu pek de etkilemeyecek öyle bir noktaya parmak basmıştı ki sırf bu nedenle müzakerelerin çıkmaza girmesini halkımıza açıklayamazdık. Eğer 15 Eylül'de zorluk çıkarsaydık ve Hanoi de her şeyi kamuoyuna açıklasaydı, eskisinden çok daha kötü bir konuma gelebilirdik. Thieu'nun isteklerine razı olursak, koordineli bir şekilde ilerleyen tüm diplomasi ortadan kalkardı; yurt içindeki eleştirmenlerimizin bizi fazla hoşgörülü davranmakla itham edebilecekleri bir konuma gelirdik: Thieu, politikamız üzerinde mutlak bir veto hakkına sahip olurdu.

Bu noktadaki stratejimiz, 1968'de *Foreign Affairs*'te çıkan makalemde ve o zamandan beri sayısız bilgi notu ve müzakerede savunduğum hususlardı: Askeri ve siyasi meseleleri ayırmak; önce askeri meseleleri (ateşkes, savaş esirleri, geri çekilme) halletmek ve siyasi meseleleri ise Vietnamlılar arasında yapılacak müzakerelere bırakmak; bu sayede yıllardır destek olduğumuz Saygon'daki müttefiklerimize, kendi imkânlarıyla yeniden ayağa kalkma fırsatı veriyorduk.

Bu yöndeki stratejimi 17 ve 18 Ağustos'ta Thieu'ya uzun uzun anlatmıştım. Aynı hususlara, 25 Ağustos'ta Nixon'a gönderdiğim bir bilgi notunda da değindim:

> (1) Onurlu koşullar altında müzakere yoluyla bir çözüme varmak veya en azından prensip olarak önemli bir gelişme kaydetmek istiyoruz. Bu yönde sarf ettiğimiz çabalarla, komünist bir hükümetin dayatılmasına veya ortaya çıkmasına engel olmaya çalışıyoruz.
>
> (2) Şayet makul bir çözüme ulaşılamazsa da en azından kamuoyuna elimizden geleni yaptığımızı göstermek istiyoruz. Bu durumda, bizden yüz kızartıcı şartları kabul etmemizi isteyenleri ülkemizde izole etmek için diğer tarafın gereğinden fazla siyasi talepte bulunması nedeniyle müzakerelerin çıkmaza girmesini sağlamalıyız.

Hanoi'nin yanı sıra Saygon da stratejime kesinlikle karşı çıkmıştı çünkü stratejim hem her iki tarafın taviz vermesini içeriyor hem de bu iki taraf hâlâ belirleyici bir zafer peşinde koşuyordu. Dobrinin'in 22 Ağustos'ta bana söylediğine göre, Le Duc Tho bu stratejime, Thieu'nunkilere şaşırtıcı derecede benzer nedenlerle itiraz etmişti. Dobrinin'e göre Le Duc Tho, tüm formülasyonlarımın ağır ba-

san bir hususu öne çıkardığını düşünüyordu: Hanoi'nin daha sonra Güney Vietnamlılarla müzakere etmek zorunda kalacağı genel ilkeler doğrultusunda ortaya çıkacak siyasi sonucu tanımlarken savaşın askeri aşamasını sona erdirmek; bu süreç "sonsuza kadar sürebilir." Netice itibarıyla Güney Vietnam'ın siyasi yapısı ayakta kalacaktı. Hanoi'nin bu durumu sineye çekmesi imkânsız görünüyordu. Komünistlerin fiziksel olarak varlığını sürdürme olasılığına ise Thieu karşı çıkıyordu. Mutlak bir zafer peşindeki iki taraf da bu süreci riske atacak kadar kendini güvende hissetmiyordu. İkisi de ateşkesin ardından gelecek siyasi mücadeleden korkuyor gibiydi. Her ikisi de bu ince çizginin üzerinde yürümeye çalışırken beni dışarı atmak için uğraşıyordu. Sadece askeri konuları halledecek ve müttefiklerimizin siyasi yapılarının korunması anlamında Hanoi'nin itibarını kurtaracak siyasi formül oluşturma çabası içindeydim.

Le Duc Tho, beni biçimin ötesine, işin özüne iterek aslında Saygon'u zayıflatmaya çalışıyordu. Thieu ise asıl endişesi olan ve Amerikan kuvvetlerinin geri çekilmesi ve bombardımanımızın sona ermesi anlamına gelen ateşkesle yüzleşmekten kaçınmak için biçim konusunda taviz vermemi engellemek istiyordu. Böylece savaşın sonunda, ABD'nin hedeflerine olan müşterek kaygıları ve baş Amerikalı müzakereciden hoşnut olmamaları ve ona duydukları güvensizliklerinin nihayetinde Vietnamlılardan oluşan iki tarafı "birleştirmeyi" başarabilmiştik.

Şayet analizim doğruysa Hanoi, zorluk çıkardığımız sonucuna varmasın ve görünüşe göre yurt içindeki desteğimizi zayıflatacak uzlaşmacı tavırlarla kamuoyuna her şeyi açıklamasın diye, 15 Eylül'deki görüşmemizde yine birtakım yüzeysel tavizler vermek zorunda kaldık.

Artık stratejik açıdan üç seçeneğimiz vardı; birincisi, seçimlerden önce anlaşmaya varmaya çalışmak; ikincisi, seçimden hemen sonra etkili bir gerginlik yaratarak işi kökünden halletmek; üçüncüsü ise Hanoi'nin belli bir noktada dayanamayıp daha iyi koşullar sunması umuduyla bu ihtilafı mevcut hızında devam ettirmek. Ben ilk yolu tercih ederken Nixon ise ikinciyi benimsemişti. Aslında her ikimiz de aynı koşullarla hareket etmek istiyorduk ama Nixon, seçimi kazandıktan hemen sonra etkileyici bir güç gösterisiyle bu koşullara ulaş-

ma arzusu peşindeydi. Üçüncü seçenek en gerçekçi gibi görünendi. Mevcut seyrimizi sürdürürken önümüze çıkan engeller, hükümetin hem içinde hem de dışında gittikçe çoğalıyordu. Ağustos ayında, savunma bütçesinin üzerindeki baskıyı hafifletmek isteyen Mel Laird, Başkan'a gönderdiği bilgi notunda, takviye kuvvetlerimizde (düşman saldırısı başladığından bu yana gönderilmekte olan) acil bir %20'lik kesintinin yanı sıra uçaklarımızın sorti sayısında %40'lık bir azalma, silah ve mühimmat malzemelerinde de kesintiye gidilmesi gerektiğini öne sürmüştü. Nixon kabul etmeyince, bu sefer Laird 1 Ocak'tan itibaren geçerli olmak üzere daha fazla kesintiyi içeren bir başka öneri sundu (daha önce bahsi geçmişti). Bütçe süreci ilerledikçe bu tür baskılar da artacaktı.

Üstelik, yine askerlerimizin geri çekilme meselesine odaklanmıştık. 29 Ağustos'ta Nixon, 12.000 askerin daha geri çekileceğini duyurdu. Buna göre, Vietnam'daki askerlerimizin sayısı (o zamanlar Güney Kore'de bulunan askerlerimizin sayısının epeyce altında olan) 27.000'e geriliyordu. Başkan ve ben, daimî olarak geride kalacak askerlerimizin sayısını belirterek bunun ancak Hanoi'nin taviz vererek düşürülebileceğine ilişkin ihtimalin ucunu açık bırakmak istemiştik. Yine de geri çekilmelerin devamının geleceğini düşünen Pentagon, bu yöndeki görüşünü hemen sızdırdı. Altı ay içinde, şüphesiz Laird önderliğinde bütçe baskılarıyla yüzleşip Kongre ve medyanın tek taraflı olarak bütünüyle geri çekilmemiz gerektiği yönündeki talepleriyle karşı karşıya kalacaktık. Bu durumda müzakere sürecinde bir diğer önemli varlığımızdan olacaktık.

Kongre, Ocak ayında geri döner dönmez*, kaçınılmaz olarak Vietnam'a müdahil olma sürecimizi noktalayacak bir son tarih belirlenmesi konusundaki yeni yasa tasarılarıyla yüz yüze gelecektik ve en iyi ihtimalle bu durum Paris'te elde edebileceğimiz koşullar kadar elverişli olmayacaktı. Kısacası, Nixon'ın seçimden sonra çok daha güçlü olacağını düşünen Hanoi'nin yanlış hesap yaptığına kanaat getirmiştim. Eğer 7 Kasım'dan önce sıcağı sıcağına saldırmazsak, Hanoi yakında konumumuzun hassasiyetinin farkına varabilirdi. Sonra tekrar ağırdan almaların başlayacağı, muğlak tavizlerin verileceği ve bazen

* Anayasaya göre ABD Kongresi (Temsilciler Meclisi ve Senato), farklı bir tarih belirlenmediği takdirde Ocak ayının başında olmak üzere yılda en az bir defa toplanmak zorundadır. (ç. n.)

de "en dikkat çekici kısım" olarak askerî açıdan Hanoi'nin bize baskıda bulunacağı o sinir bozucu terkiple yüzleşecektik.

Müzakerelerin tamamen çıkmaza girmesi durumunda artık son çare olarak Nixon'ın tercih ettiği gibi seçimden hemen sonra etkileyici bir gerginlik yaratma seçeneğini dikkate alabilirdim; böyle bir yol, uzun uzadıya sürecek olan bir başka ucu açık ihtilafın sebep olacağı sonu gelmez ızdıraba tercih edilirdi. Yine de tercih edeceğimiz bir strateji olamazdı. Bu stratejiyi seçmek, Nixon'ın ikinci dönemine yurt içinde cereyan eden bir kargaşanın tam ortasında başlayacağı anlamına gelirdi; Vietnam Savaşı'nın toplumumuzda açtığı yaraların iyileşmesi daha zor bir hale gelirdi. Kongre baskıları artar ve Kongre'nin dönüş tarihi olan 3 Ocak'a kadar zor durumda kalırdık. Ayrıca tüm bunlara rağmen aslında elde edilmesi mümkün gibi görünen koşullara ulaşmamız gitgide imkânsızlaşırdı. Böylesine geç bir aşamaya gelindiğinde, en belirgin haliyle 25 Ocak ve 8 Mayıs'ta olmak üzere iki yıldır öne sürdüğümüz teklifin değerini de arttıramayacaktık; tüm bunlar, Kongre'nin vereceği kararlara bağlı kalacaktı.

Dolayısıyla Hanoi, seçimlerden önce anlaşmaya karar verirse benim düşünceme göre elimize geri dönmesi pek mümkün olmayan güzel bir fırsat geçerdi. 7 Kasım'dan sonra hangi yolu seçersek seçelim -katlanma veya gerginliği tırmandırma- Hanoi için bir son tarih belirlemeden o yola devam etmek zorundaydık; Kongre'nin baskılarıyla karşı karşıya kalmamız kaçınılmazdı. Sovyetlerin ve Çinlilerin bu durumu kabullenmelerine sonsuza kadar güvenemeyebilirdik. Belki de onlarla olan ilişkilerimizde bizden bunun bedelini bile ödememizi isteyebilirlerdi. Bizi yıllardır hem yurt içinde hem de askeri ve uluslararası anlamda en güçlü konuma getiren o benzersiz koşulların birleşiminden yararlanmanın daha akıllıca olduğunu düşündüm. Hanoi'nin azami düzeyde taviz vermesinin yollarını aramanın zamanı gelmişti.

Tüm bu sebepleri göz önünde bulundurarak, Mayıs 1969'dan beri konumumuzun dayanağını oluşturan seçim komisyonu hakkındaki ifadeyi biraz daha ayrıntılandırarak 15 Eylül'de tekrar öne sürmemiz gerektiğini Nixon'a belirttim. Ulusal Uzlaşma Komitesi'nin oluşumuna ilişkin, Thieu'nun kabul etmediği hükümden de bahsettim. Nixon'a telgraf çekerek onayını istedim:

Pek ihtimal vermesek de eğer karşı taraf teklifimizi kabul ederse, Vietnam hükümetinin bizimle tamamen aynı fikirde olmaması gerçeği, öncekinden çok farklı olacak bu özel durumdaki sayısız başka karmaşıklık tarafından gizlenecektir. Böyle bir olasılık dahilinde Vietnam hükümeti, aramızda beliren ufak farklılıkları gün yüzüne çıkarmasının işine gelmeyeceğini anlar...

Öte yandan eğer diğer taraf teklifimizi geri çevirirse ki bunun çok daha muhtemel olduğunu düşünüyoruz, o zaman da Vietnam hükümeti kesinlikle bizimle birlikte hareket etmek için her türlü gerekçeye sahip olacaktır. Hanoi'nin kabul etmediği gayet makul olan teklifimiz ortaya çıktığında daha önceki fikir ayrılıklarını alenen ima edeceklerini hiç sanmıyoruz ve kendi girişimimizle başlattığımız müzakerelere dikkat çekerek diğer tarafın göstereceği her çabaya karşılık verecek kadar mükemmel bir konumdayız.

Nixon hiç coşkulu değildi. 11 Eylül'de yayınlanan ve Amerikalı seçmenlerin önemli bir çoğunluğunun (%55'e %32) Kuzey Vietnam'ın ağır bir şekilde bombalanmasını ve %64'e %10'luk bir çoğunluğun da Kuzey Vietnam limanlarına mayın döşenmesini desteklediğini ortaya koyan Lou Harris* kamuoyu yoklaması ile cesaretlenmişti. %47'ye %35'lik bir çoğunluk (bu konu hakkında şimdiye kadarki en büyük fark), Güney Vietnam'da bir koalisyon hükümetinin kurulması fikrine karşıydı. %51'e %6'lık bir oranla, halkın çoğunluğu, McGovern'ın "Henry Kissinger'ın Paris ve Saygon'a yaptığı ziyaretlerin, yanlış bir şekilde barış umutlarını arttıran bir tanıtım gösterisinden başka bir şey olmadığı" yönündeki suçlamasına katılmıyordu. ABD askerlerinin Vietnam'dan eve getirilmesi konusunda %51'e %33'lük bir oranla, seçmenlerin çoğu, McGovern'ın yaklaşımından ziyade Başkan Nixon'ın yaklaşımını doğru bulmuştu. (On iki gün önce 30 Ağustos'ta yapılan kamuoyu yoklaması, seçmenin tercihlerini şu şekilde ifade etmişti: Nixon %64; McGovern %30; kararsız %6.)

Bu koşullar altında Nixon, benim tavsiyelerime kulak vermenin herhangi bir siyasi avantaj getirdiğine katılmamıştı. Fakat ulusal güvenlik söz konusu olduğunda her zaman yaptığı gibi, bu durumun kendisinin siyasi çıkarlarına gerçekten ters düştüğünü bana hiç hatırlatmasa da dış politika mantığının doğru olduğunu kabul ediyordu. Haig, Moskova'dayken bana telgraf çekti:

* Amerikalı bir girişimci, gazeteci ve yazar olan Louis Harris, döneminin en çarpıcı kamuoyu araştırmalarını yapmıştı. (ç. n.)

Başkan, NSC'nin Amerikan halkının artık uzlaşmaya dayalı bir çözümle ilgilenmediğini anlıyor gibi görünmediğini, halkın bombalamanın devam etmesini desteklediğini ve bunca yıldan sonra ABD'nin artık üstün gelmesini istediğini belirtti. Bu tutumun kırılgan olduğunu ve sadece aldığımız bir dizi sert tedbirle Başkanlığın güvenilirliğini yeniden sağlayacak şekilde dikkatlice harmanlayabildiğimiz için gerçekleştirildiğine dikkat çektim... Başkan sonunda kabul etti fakat size bu durumu onayladığını iletirken yarınki görüşmelerinizin zorlu geçeceğini ve öne süreceklerinizin kamusal anlamda 'Güvercin'den ziyade 'Şahin'e hitap edecek şekilde olması gerektiğini istediğini size vurgulamam konusunda ısrar etti. Başkan'a bir kez daha şu ana kadar yapılan görüşmelerin kayıtlarının tartışılamayacağını ve yarınki toplantıdan sonra da böyle kalacağından emin olduğumu söyledim.

Edinilmiş bilgi ve tecrübenin ışığında, Saygon'un formülasyonunu ve önerdiğim değişiklik olmadan bu şekilde devam etmeyi riske atabileceğimizi düşünüyorum. Nixon'ın yeniden seçilme ihtimalini kuvvetli gördüğü için bu durumdan çekinen Hanoi'nin görüşmeleri kesebileceğini hiç zannetmiyorum. Ayrıca şu anda bu yolun taktiksel açıdan en akıllıca yol olduğunu da düşünüyorum; belki Thieu'nun şüphelerini bile azaltabilirdi ama yine de farklı bakış açılarımız göz önünde bulundurulduğunda hiçbir şey nihai patlamanın önüne geçemezdi. Müzakerelerde bu durum hiçbir fark yaratmadı. Teklifimiz hiç tartışılmadı bile. 15 Eylül'de Le Duc Tho, Temmuz ayından bu yana yapılan dört toplantıda üçüncü defa Kuzey Vietnamlıların yeni bir teklifiyle karşımıza gelerek bizim teklifimizi geçersiz kıldı.

Ara Dönem: 15 ve 27 Eylül Toplantıları

Moskova'dan dönüş yolunda, 14'ü akşamı Başbakan Heath'e, Sovyet liderleriyle yaptığım görüşmeler hakkında bilgi vermek için Checkers'ta mola verdim. Pompidou'ya bilgi vermek için Paris'e gideceğimi de duyurmuştuk. Fakat gizlilikle ilgili alışkanlıkları atmak zordur. Le Duc Tho ile buluşmak için gereken altı saati kazanmak için 15 Eylül sabahı erken saatlerde bir İngiliz askeri havaalanından küçük bir uçakla Paris'e uçtum. Yapacağım işleri kamufle etmek için Claridge Oteli'ndeki süitlerimizin kapılarına Rahatsız Etmeyin yazıları asılmış ve Başkanlık uçağı da günün ilerleyen saatlerinde Paris'e uçana kadar Heathrow'da beklemişti. Her halükârda Le Duc Tho ile

toplantımızı günün ilerleyen saatlerinde duyuracağımız için son derece anlamsız -hatta çocukça- bir oyundu bu. O andan itibaren müzakerelerin sonuna kadar, yapacağım işleri kamufle etmek için hiçbir özel çaba sarf etmedik ve aslında sonlara doğru müzakereleri önceden duyurmaya bile başlamıştık.

Vietnam'la ilgili müzakerelerin geçmişinde de sürekli olduğu gibi, toplantı, dikkatle hazırlanmış planların tümünü alaya almıştı. Le Duc Tho, 19 Temmuz toplantısından bu yana sergilemekte olduğu o yumuşak, neredeyse hoşa giden üslubunu bozmamıştı. ABD'nin ve tüm dünyanın uzlaşıma varmamız için bize baskıda bulunduklarına dair ilk üç yılda karşılaştığım o cesaret gösterisinden yine eser yoktu. Neredeyse kederli bir şekilde, çabucak uzlaşıma varmaya istekli olup olmadığımızı tekrar tekrar sordu. Kasıtlı olarak Le Duc Tho'nun huzursuzluğunu arttırmama rağmen anlaşılmaz biçimde güven vericiydim. Nihayetinde Thieu'nun itiraz ettiği kısım da dahil olmak üzere genel teklifimizi öne sürdüm. Teklifimizin özünde yeni bir şey olmadığını ifade eden Le Duc Tho kabul etmemişti ki aslında haklıydı. Fakat önceki tutumuna bağlı kalmak yerine yeni bir on maddelik teklif ileri sürdü. Teklifinin en önemli özelliği, Milli Mutabakat Hükümeti'nin yetkilerinin bir kısmının elinden alınması (sadece son görüşmemizde bu konuyu dile getirmişti) hakkındaydı. 14 Ağustos'ta Hanoi, Saygon hükümetinin Milli Mutabakat Hükümeti kurulana kadar devam edebileceğini kabul ederken, şimdi ise Tho mevcut iki yönetimin uzlaşıma varılmasından sonra bile devam etmesi gerektiğini ifade etti. Milli Mutabakat Hükümeti, anlaşma hükümlerine riayet edilmesini ve dış politikanın yürütülmesindeki uyumu denetlemekle sınırlı kalacaktı; her ne kadar belirgin bir prosedür olmasa da nihai bir çözüme varana kadar süreceği düşünülen "geçici" bir anlaşmaydı. Her vilayette Milli Mutabakat Komiteleri kurulacak ve tüm ihtilaflı bölgelerden sorumlu olacaklardı. Saygon, kendi kontrolünde olan bölgelerde iç politikanın yürütülmesinden sorumlu olacaktı. Fakat acelesi olduğu zamanlarda bile tartışılan konudan hiçbir zaman vazgeçmeyen Tho, çoğu bölgenin ihtilaf halinde olması nedeniyle Milli Mutabakat Komitelerinin ülkenin çoğunun yönetimini üstleneceğini ekledi. Le Duc Tho ayrıca askerlerimizin geri çekilmesine ilişkin ilk başta otuz gün olarak belirlediği süreyi kırk beş güne uzatması gibi (bizim teklifimizde üç ay olarak belirtilen süreye karşılık olarak) bir dizi yüzeysel taviz de verdi.

Le Duc Tho'nun da tahmin etmiş olacağı üzere, siyasi meseleleri içeren teklifini anında geri çevirdim. Ne olursa olsun koalisyon hükümeti fikrini kabul etmeyeceğimizi söyledim. Daha önceki davranışlarının aksine, "samimiyetimiz" konusunda hiç bu kadar hafif şekilde serzenişte bulunmamıştı; üstelik sarf ettiği çabayı iki katına da çıkarmış gibi görünüyordu. "Prensip olarak belirli bir zaman çizelgesi doğrultusunda uzlaşıma varmaya hazır mıyım" diye sordu bir anda. Böyle bir anlaşmanın ardından Tho'nun 11 Ağustos'taki taslağında önerdiği farklı forumlar, bu anlaşmanın nasıl uygulanması gerektiğine dair görüşmelere başlayabilecekti. Ek taviz vermediğimiz sürece bir hedef tarih belirlenmesini kabul etmekte sakınca görmedim. 15 Ekim tarihinde mutabık kaldık. Önerilen farklı forumların, temel anlaşmayla ilgili hususları irdeleyip düzenlemeleri için hâlâ yeterince vakitleri olacaktı.

Daha fazla zaman kazanmak ve böylelikle Le Duc Tho'nun üzerindeki baskıyı arttırmak için bir sonraki görüşmemizde önceden kararlaştırılan konulara açıklık getirme önerisinde bulundum. Bunlar çoğunlukla askeri meselelerle ilgiliydi. Tho, tam uzlaşıma varılacak kişi olmuştu. Siyasi meselelerde ilerleme kaydedilmesinin askeri sorunların çözümünü kolaylaştıracağına dikkat çekse de bu durum artık bir ön koşul değildi. Daha sonra tercihen bir hafta içinde iki günlük bir görüşme talebinde bulundu. Eşi benzeri görülmemiş bu talebi hemen kabul etsem de tarihi 26 Eylül'e geri çektim. Kendi belirlediği tarihin (Başkanlık seçimlerimize denk gelen) olmaması için Le Duc Tho ne kadar fazla sıkıştırılırsa yardımcı olma ihtimali de o kadar fazla artardı. Toplantıdan hemen sonra Nixon için bir özet niteliğinde hazırladığım bilgi notuna şunları yazdım:

> Müzakereleri sürdürmeye bu kadar istekli olmakla ellerine ne geçeceği tam olarak belli değil. İçinde bulundukları çıkmazı şu şekilde ifade edebilirim: İleride yapacağımız görüşmeler, askerî açıdan esnekliğimizi hiçbir şekilde kısıtlamadan hem yurt içindeki konumumuzu pekiştirebilir hem de müzakere sicilimizi sağlamlaştırabilir. Görüşmeleri kesmeleri durumunda ise Kasım'dan önce uzlaşıma varma ümitleri yok olur ki Tho'yla yaptığım toplantıdan tercihlerinin bu yönde olduğunu gördüm.
>
> Benim düşünceme göre, yeniden seçilmeniz ve bu durumun onlar üzerinde yaratacağı etkiler konusunda derinden endişe ediyorlar fakat kolektif liderlikleri nedeniyle görüşmeleri devam ettirmek için vermek zo-

runda kalacakları siyasi tavizlerin üstesinden gelmekte büyük zorluklar çekecekler gibi görünüyor. Belki hayal gücünden yoksun olduklarından belki de gereken tavizleri vermek için mümkün olan en son ana kadar beklemek istediklerinden kabul edilemez taleplerde bulunmaya devam ediyorlar.

Aslında savaş boyunca pazarlık bakımından şimdiye kadarki en güçlü konumdaydık.

15 Eylül, Hanoi'nin saldırıda aldığı tek vilayet merkezi olan Quang Tri'yi, Güney Vietnam kuvvetlerinin yeniden ele geçirdiği gündü. Nixon'ın savaşı yönetmesi için Amerikan halkının desteğinin artışı ve Nixon'ın kamuoyu anketlerinde, McGovern'a karşı o güne kadarki en çok fark attığının görüldüğü haftaydı. Birkaç hafta sonra da öğrendik ki COSVN Direktifi 06 ile komünist çekirdek kadrosuna seçim gününden önce savaşın hallolması için Nixon'ı "zorlayacak" bir çaba gösterilmesini bildirmiş; bu da Hanoi'nin, aslında bizim şartlarımıza göre, halkını anlaşmaya hazırlama yoluydu.

15 Eylül toplantısı, Choisy-le-Roi'daki Darthe Sokağı 11 numaralı evde yapılan son düzenli görüşmemizdi. Yaptığım işleri kamufle etmeme rağmen Le Duc Tho aynı konuda benim kadar başarılı ya da dikkatli değildi. Tho'nun Paris'te olduğu biliniyordu; birkaç gün önce gazetecilere benimle bir görüşme yapacağına dair ipucu bile verdiyse de bu durum bizde rahatsızlık oluşturmamıştı. (Ben Moskova'dayken, benimle yapacağı görüşme hakkında Tho'ya soru soran gazeteciye şöyle cevap vermişti: "Birkaç gün içinde cevabınızı alacaksınız.") Uyanık bir CBS-TV film ekibi, Le Duc Tho'yu konutundan toplantı yerine kadar takip etti ve benim gizli eve girip çıkmamı filme aldılar. Sonraki toplantılar için yeni bir mekân bulma işini Kuzey Vietnamlılara bıraktık.

15 Eylül toplantısı bizim için gayet olumlu geçmişti çünkü koalisyon hükümeti fikrini bir defa daha kabul etmemiştik ve Hanoi'nin tam da istediğimiz gibi askeri ve siyasi meseleleri birbirinden ayırmaya karar vereceğini düşünüyordum. Bu kadar yol kat eden Hanoi, er ya da geç dibe vurmuş halini masaya yatıracaktı. Aynı olasılık Thieu'yu bir defa daha umutsuzluğa düşürmüştü. Tho ile yaptığım görüşme hakkında Thieu'ya rapor vermek isteyen Bunker, yine randevu alamamıştı. Fakat kendi değerlendirmesini bana açıklayan

Bunker, "sabrımızın ve kararlılığımızın karşılığını alıyor gibiyiz" dedi ve şöyle devam etti: "Thieu'nun görüşlerine riayet etme konusunda epeyce anlayışlı ve hoşgörülü davrandığımızı ve artık yükümlülüklerimizin olduğunu açıkça belirtmemiz gerektiğini düşünüyorum."

Thieu'yla görüşemeyen Bunker'a 16 Eylül'de bir mektup teslim edildi. Thieu'dan Nixon'a yazılan mektup, Nixon'ın 31 Ağustos tarihli mektubuna cevap niteliğindeydi. (Muhtemelen ABD eğitimi almış Nha tarafından) ustaca yazılan mektupta, Başkan'ın genel olarak değindiği konulara mutabık kalındığı ifade ediliyordu. Tipik bir şekilde koalisyon hükümeti, denetimli bir ateşkes ve ülkeye daha fazla sızma olmaması gibi önemli meselelere ilişkin mevcut tutumuzu sürdürmemizle alakalı herhangi bir minnettarlık ifadesi yer almıyordu; üstelik mektupta daha fazla taviz verilmemesi gerektiği konusunda bize uyarıda bulunuluyordu:

> ... Sözde müzakere ve siyasi barış çözümleriyle ülkelerdeki yönetimi devirmek isteyen komünistler, daha kurnazca davranma ve daha az masraflı bir yöntem uygulamaları için cesaretlendirilmemelidir. Bu nedenle komünistlere son derece mantıksız bir şekilde taviz vermeye devam etmek, tutumlarını daha sertleştirmelerine ve saldırganlık peşinde koşmalarına yol açar.

Daha önceki tüm önerilerimize rıza gösterdiğini kabul etmeyen Thieu, hâlihazırda ileri sürdüğümüz koşulların "gerçekten de çok açık ve kesin, makul ve mantıklı; hatta bizi başarıya ulaştıracağını" söylemişti. (Önceki önerilerimizi "makul ve mantıklı" olarak adlandırmak, Kuzey Vietnamlıların ifade tarzlarının nahoş bir yansımasıydı.) Thieu'nun tenkitleri, yaralayıcı olduğu kadar aynı zamanda lüzumsuzdu çünkü bir sonraki toplantıda yeni bir şey teklif etmeyi düşünmüyorduk.

Nihayet 17 Eylül'de Thieu, Le Duc Tho ile görüşmem hakkında Bunker'dan bilgi almaya tenezzül etti. Thieu, iki olasılığın farkındaydı: ya Kuzey Vietnamlılar, seçimlerimizden önce prensipte bir anlaşmaya varmaya hazırlanıyor olabilirlerdi ya da stratejimizin ne olduğunu çözememişlerdi. Hâlâ Thieu'nun düşmanlığının bir yanlış anlaşılmadan kaynaklandığını biraz olsun düşünsem de Bunker'a 15 Eylül'deki toplantım hakkında daha da ayrıntılı bir rapor gönderdim ve hatta bu raporun yanına Moskova'da, Vietnam'la ilgili yaptığımız görüşmelere ilişkin bir de rapor ekledim. Aslında bu rapor biraz yüzey-

seldi çünkü Moskova'nın Paris'te gerçekleşen yoğun görüşmelere pek katkısının olabileceğini düşünmüyordum. Fakat başarıya ulaşma ihtimali, sadece Thieu'nun uzlaşmazlığını daha da arttırıyor gibiydi. 20 Eylül'de Hue'de yaptığı bir konuşmada, Thieu açıkça şöyle bir ifade bulunmuştu: "Güney Vietnam halkı dışında hiç kimsenin müzakere etme veya herhangi bir anlaşmayı kabul etme hakkı yoktur." Bu tartışmaya bir son vermek amacıyla 23 Eylül'de Bunker'a çektiğim telgrafta şu hususları dile getirdim:

> Karşı karşıya olduğumuz şu hassas dönemde, Thieu'nun, müzakereler konusundaki dikkat çekici tavrının Hanoi'nin stratejisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olabileceğini anlaması önemlidir. Eğer Thieu, vaktinden evvel uzlaşmaya varacağımız konusunda endişeleniyorsa, Washington ile Saygon arasındaki farklılıkların, hızlıca anlaşmaya varılabilmesi için gizli görüşmelerde Hanoi'yi etkileyeceğine dair olumlu sonuçlarının olduğunu anlaması gerekmektedir. Bu sayede ABD ile Vietnam hükümeti arasında bir ayrışma olduğunu ve bunun sonucunda Saygon'da siyasi kargaşa çıktığını düşünecek olan Hanoi'den faydalanabilir. Thieu'nun bu durumun farkına varamaması, sürdürmeye çalıştığımız o hesaplı ve dikkatlice atılmış adımı bozabilir. Bu noktada stratejimiz, Hanoi'yi tutumunu değiştirmeye zorlamaya ve askerî açıdan azami düzeyde baskı uygulamaya devam ederken bir yandan da Paris'te yapıcı bir tutum sergilemeye devam etmemiz yönünde. Bu nedenle, Hanoi'ye dayanışma içinde olduğumuzu gösterebilmemiz için Thieu'nun yanımızda durması çok önemlidir.

Darthe Sokağı'ndaki buluşma yerinin ifşa olmasından dolayı biraz mahcup olan Kuzey Vietnamlılar 26-27 Eylül'deki toplantı için yeni bir yer buldular. Oraya varmak için görünüşe göre ev sahibi ülkemiz Fransa'nın geçmişini, bugününü ve geleceğini hatırlatmak üzere tasarlanmış bir rotayı takip etmemiz gerekecekti. Longchamp yarış pistini geçerek, Bois de Boulogne üzerinden Paris'in güneybatısına ilerledik; ardından General Leclerc'in 1944'te Paris'i kurtarmak için kullandığı güzergahı gösteren anıtın yanından geçerek, de Gaulle'ün 1962'de suikast girişiminden kurtulduğu Le Petit Clamart'ın kavşağını ve Saclay'deki nükleer araştırma merkezini geride bıraktık. Küçük ve sessiz taşra kasabası Gif-sur-Yvette'de, General Leclerc Caddesi 108 numarada, yüksek yeşil ahşap bir çitin arkasında, geniş bir bahçesi olan tek katlı beyaz sıva kaplı bir ev vardı. Burası bizim yeni buluşma yerimizdi. Daha keyifli ve zarif bir ortama geçmiştik.

Kuzey Vietnamlılar evi nasıl bulduklarını söylemediler; sadece bazı "dostlarının" ödünç verdiğini belirttiler. Daha sonra o "dostlarının" Fransız Komünist Partisi olduğu ortaya çıktı. Burası, kübist ressam Fernand Leger'in evi ve stüdyosuydu. Parti üyesi olan Leger 1955'te öldüğünde evini, kendisini borçlu saydığı Partisi'ne miras bırakmıştı. Böylelikle, Leger'in soyut resimlerinin ve duvar halılarının çarpıcı reprodüksiyonları (ve belki de bazıları orijinaldi) arasında uyumsuz bir şekilde, savaşı sona erdirmek için giderek daha da somutlaşan bir dizi önemli müzakere turuna başladık. 26 Ekim'de "barış yakında" adlı basın toplantımdan sonra Kasım ayının sonlarında Gif-sur-Yvette'e döndüğümüzde tüm dünyadan gelen gazeteciler büyük ve sarsılmaz bir arayışa girene kadar yeni yerimiz iki ay daha sessiz ve sakin bir şekilde keşfedilmeden kalacaktı.

Le Duc Tho ve Xuan Thuy, tıpkı 15 Eylül'de olduğu gibi savaşın bir an önce bitmesi için aynı aciliyet duygusunu sergilemişlerdi. Toplantının ilk iki saatini, bir ay içinde anlaşmayı tamamlamak için tasarlanan bir çalışma programı (Kuzey Vietnamlıların tercümanı Nguyen Dinh Phuong'un yanlış telaffuzuyla "shedyule") hazırlamakla geçirdiler.* Bu "shedyule", kısa süre sonra toplantılarımızın başlangıcında ritüel olarak Hanoi'nin kurtuluş mücadelesinin destansı şiirinde yerini aldı. Tho, tıpkı bir açılış duası gibi hızlandırılmış müzakerelerde tekliflerini öne sürerdi. Ben de karşılık verirdim. Sürekli pazarlık yapardık çünkü kendi belirlediği son tarihe kadar Hanoi'ye baskıda bulunmak için bu sayede rahatlıkla zaman geçirebiliyordum. Sonunda "shedyule"yi kabul ederdim. Bunun üzerine Tho da sayfaları mavi karelerle kaplı küçük bir not defterine kendince bir şeyler yazarak duruma daha fazla ciddiyet kazandırırdı. Bir daha buluştuğumuzda tüm bu süreç tekrarlanırdı. Fakat bu sefer araya yine zaman girdiği için "shedyule" de değişmiş olurdu. Bir ara çileden çıkan Tho şöyle demişti: "Yazıyorum ama inanmadığımı bilmenizi istiyorum."

Sonunda esas meseleye döndüğümüzde Le Duc Tho, nihai farklılıkları gidermek için Hanoi'ye ziyarette bulunmam gerektiği fikrini

* Birinin aksanıyla dalga geçmek bana yakışmaz; Phuong mükemmel bir tercümandı. Fakat Le Duc Tho'nun ısrar ettiği program, müzakerenin Ekim ayında çıkmaza girmesine sebep olmuştu. İngiliz tarzında telaffuz edilen ancak son hecede tuhaf bir şekilde vurgulanan "program" kelimesi, Le Duc Tho tarafından o kadar çok tekrarlanmıştı ki Bay Phuong'un telaffuzu silinmez bir şekilde hafızamda kalmıştı.

yeniden ortaya attı. Müzakereleri tamamlamamız koşuluyla bu husus varsayımsal olarak "shedyule"ye dahil edildi. Her iki tarafın pozisyonları arasındaki farklılıkların ve benzerliklerin üzerinden sistemli bir şekilde geçilmesinin ardından Le Duc Tho, bir defa daha yeni ve kapsamlı bir teklifle karşıma çıktı; beş toplantının dördünde aynı durum olmuştu. (Geçmişte en az altı ay boyunca önerilerine bağlı kalmışlardı.) Öne sürdüğü yeni fikirler üzerinde en azından bir gece düşünmek için süre istesem de yine aynı şeyi yapmaya devam ediyordu. (Gerçi çok da önemli değildi; sadece ufak tefek birkaç değişiklik yapmıştım.)

Le Duc Tho'nun -"nihai" teklifi olarak adlandırdığı- bu yeni planında, komünistlerin üçlü koalisyon hükümetine ilişkin taleplerinden bazı ibareler çıkarılmış ve tam olarak bizim önerimizde belirtilen karma bir seçim komisyonu fikrine doğru bir eğilim ortaya çıkmıştı. Tho, hâlâ Thieu'suz bir "Geçici Milli Mutabakat Hükümeti" kurulması fikrinden vazgeçmemiş olsa da bu hükümetin yetkilerini azaltmıştı; dış politikanın yürütülmesine ilişkin ne yaptırım gücü ne de yetkisi olacak bu Milli Mutabakat Hükümeti'nin, iki taraf arasında arabuluculuk yapma konusunda belli belirsiz bir sorumluluğu olup mevcut hükümetlere danışmanlık yapacaktı. Bizim önerdiğimiz Ulusal Uzlaşma Komitesi gibi, bu hükümet de "oy birliği ilkesine uygun olarak faaliyet gösterecekti"; diğer bir ifadeyle, sınırlı işlevine rağmen etkisizliğini de teminat altına alacak şekilde her üyenin veto hakkı olacaktı. Böyle bir teklif kabul edilemezdi ancak daha sonra Başkan'a da bildirdiğim üzere, "Hanoi'nin bakış açısından bu durum büyük bir hamle olarak göz önünde bulundurulmuştu." "Sonunda koalisyon hükümetiyle ilgili taleplerini behemehâl bir ateşkes ve her iki tarafın da fiilen toprak kontrolü konusunda itibarlarını kurtarmak için alakasız bir komiteye dönüştürmelerinin pek de tutarsız olmadığını" düşündüm.

Le Duc Tho, daha da şaşırtıcı bir taviz vermişti; buna göre, anlaşmaya varıldığı takdirde Hanoi'nin askerleri hem Laos'tan hem de Kamboçya'dan çıkacak ve Laos'ta bulunan savaş esirlerimiz serbest bırakılacaktı. (Kamboçya'da hiç Amerikalı savaş esiri olmadığını söyledi.) Bu durum, dikkate değer bir gelişmeydi. Hindiçin genelinde bir ateşkes için ısrar etmiştik; Hindiçin'de tutulan tüm savaş esirleri-

mizin serbest bırakılması için baskı yapmıştık; Kuzey Vietnamlıların diğer tüm Hindiçin ülkelerinden geri çekilmesini talep etmiştik. Savaş esirlerinin iadesi dışında bu gerekliliklerin hiçbiri Amerika'da yeterince desteklenmemişti ama yine de hepsi gerçekleşmek üzereydi. Bize sunulan atıştırmalıkların kalitesi bile çarpıcı şekilde değişmişti. Toplantıların ikinci günü olan 27 Eylül'de, meyve ve böreğin yanı sıra bize havyar, karides kızartması, beyaz şarap ve şeri ikram ettiler.

Stratejimiz işe yarıyor gibi göründüğü için uluslararası garantiler, ateşkesin uluslararası denetimine ilişkin teknik ayrıntılar ve savaş esirlerinin değişimi gibi meseleler hakkında kısa taslaklar vermekle yetindim. Le Duc Tho, hızlıca yol kat edelim diye gittikçe daha fazla bastırırken benim ise işleri ağırdan almamdan ve çok da önemli olmayan meselelere odaklanmamdan duyduğu rahatsızlığı dile getirdi ki haklıydı.

Le Duc Tho'ya yeni tekliflerinin çoğunun ileriye dönük adımlar olduğunu söyledim. Fakat yine de Tho'nun nihai bir anlaşmanın imzalanmasından sonra Thieu'nun görevinden ayrılması gerektiği yönündeki ısrarlı tutumuna devam etmesi anlamsızdı. Bir kez daha müttefiklerimizi doğrudan ya da bir dalavereyle asla deviremeyeceğimizi vurguladım. Le Duc Tho, tekliflerinin "nihai olduğunu" vurguladı. Amerikan halkının, komünist bir hükümeti destekleyerek bize büyük bedellere mal olan bir savaşı sona erdirmemize asla tahammül etmeyeceğini yineledim. Nihai sonuç, halkın özgür iradesine bırakılmalıydı; Tho'nun idrak etmekte büyük zorluk çektiği bir kavramdı bu. Saygon'da yapılacak Devlet Başkanlığı seçimlerinden sonra kazananın her şeyi alacağı fikrinden rahatsızlık duyuyor gibi görünüyordu; önerilen seçimin Devlet Başkanlığı mı yoksa Kurucu Meclis için mi yapılıp yapılmayacağını merak ediyordu. Son olarak Le Duc Tho, önerdiğimiz Ulusal Uzlaşma Komitesi'ne seçimleri denetlemenin dışında herhangi bir işlev verilip verilmeyeceğini sordu. Bir dahaki sefere üç günlük bir görüşme turuna hazırdı. On gün sonra olan 7 Ekim'i teklif etti ve toplantının "belirleyici" olacağını söyledi. Baskıyı biraz daha arttırmak amacıyla 8 Ekim tarihini uygun buldum.

Tüm bunlar, kritik bir döneme yaklaştığımızı giderek daha açık hale getiriyordu. Prensipte tüm askeri meseleleri çözüme kavuşturmuştuk; ateşkes, ülkeye sızma, geri çekilme, savaş esirlerinin serbest

bırakılması, uluslararası denetim, Laos. Kamboçya konusunda henüz uzlaşıma varmamıştık. Hâlâ Saygon'u zayıflatmanın peşinde koşan Le Duc Tho, yeni siyasi formüller ortaya atıyordu. Fakat Ekim ayı başlarında üç günlük bir toplantı yapma isteği, Hanoi'nin son sözünü henüz duymadığımız anlamına geliyordu. Kabul edilemez bir durum ortaya çıkabilirdi ve prensipte kararlaştırılmış taslağı hazırlama aşamasına geçtiğimizde tüm süreç yok olabilirdi. Ama uzun bir yol kat etmiştik. Bir sonraki toplantıda ya önemli bir ilerleme kaydedecektik ya da bir başka askeri sınav için karara varacaktık.

Thieu'nun neyi tercih ettiğine dair hiç şüphem yoktu. Saygon'dan muhalif yönden gelen sızıntılar çoğalıyordu. Verilen hizmetlerin takdir edilmesi Vietnam'a özgü bir özellik değildir; Thieu, ülkesi için büyük bir kararlılıkla gösterdiğimiz bu son çırpınışları ya hafife aldı ya da taviz verme sorumluluğunu bize atmak istedi. Fakat bu kritik ana yaklaşırken, Thieu ile bir başka görüşmenin yapılması büyük önem teşkil ediyordu.

Nixon, Batı Kıyısı'nda seçim kampanyasını yürütüyordu. 27 Eylül'de Paris'ten yeni döndüğüm saatlerde Los Angeles'ta bulunan Haldeman'a ulaştım ve Le Duc Tho ile bir sonraki görüşmemde ortaya çıkabilecek çeşitli olasılıkları, Thieu ile gözden geçirmek için Al Haig'i Saygon'a göndermeyi önerdim. Nixon bu fikrimi uygun bulmuştu.

Siyasetle alakalı tekliflerimizi bir sonraki toplantıda sunmak üzere Thieu'nun önüne bir dizi seçenek koymamızı tavsiye ettim. Devlet Başkanlığı seçimleri yerine Kurucu Meclis seçimlerini kabul edebilirdik; Devlet Başkanlığı'yla ilgili seçim teklifinin geri çekilmesi, Thieu'nun istifasına yönelik talepleri de ortadan kaldırabilirdi. Önerilen Ulusal Uzlaşma Komitesi'nden, olası bir barış anlaşmasından bir yıl sonra anayasayı şartlarına uygunluk açısından gözden geçirmesini isteyebilirdik. Böyle bir komitede Saygon'un mutlak veto hakkı olacağı için bu yol bana en güvenlisi gibi gelmişti.

Oysa sonunda tüm bu yaratıcılıklar boşa gitmişti. Haig bu yolculuğa çıkarak durumu kurtarabilirdi. Thieu'nun büyük bir hayranı olan Haig, bu kez Thieu'nun her zamanki tavrıyla karşılaşmıştı; dolayısıyla Thieu'nun bu tavrı, Le Duc Tho'nun Paris'te taktiklerine çok benziyordu ki Hanoi o sıralar güçlü bir konumda olduğunu düşünü-

yordu. İki adam ilk kez 2 Ekim'de Başkanlık Sarayı'nda bir araya gelip iki saat kırk dakika boyunca görüştüğünde, sakin ve uzlaşmacı bir tavır sergileyen Thieu, olabildiğince fazla bilgi edinmek için üzerinde düşünülmüş sorular sordu. Benim hazırladığı konulardan bahseden Haig, Hanoi'nin sabırsızlığından faydalanarak daha fazla taviz elde etmek için yakın çalışma ekibimin tasarladığı stratejimizi de belirtti. Diğer taraftan, barışa yönelik fırsatları değerlendirmedeki başarısızlığımızdan dolayı yurt içinde saldırıya uğramamıza yol açabilecek bir çıkmaz, uzun vadede Güney Vietnam'a yardımcı olmamızı da tehlikeye atabilirdi. Haig, tıpkı 15 Eylül'de olduğu gibi neden bu şekilde devam ettiğimizi açıkladı. Süreci devam ettirmek için az da olsa yeni bir şeyler öne sürmek önemliydi; Hanoi aslında "dramatik bir şekilde gözden geçirilmiş bir teklifle" karşımıza gelmişti. Aynı amaç için bir sonraki müzakerede de öne sürebileceğimiz yeni bir şeye ihtiyacımız vardı. Haig, Nixon'ın onayladığı seçenekleri özetledi.

Haig, Thieu'nun tepkisinden, onun yeniden kendini güvende hissettiğini varsaydı. (Anlaşılan, yeni bir seçimden önce istifa etme taahhüdünü yerine getirmesini isteyeceğimizi düşünmüş gibiydi.) Haig, Thieu'nun ruh halinin "umabildiğimiz kadar olumlu ve durumun bunun tersi olmasındansa, iş birliğine şimdi daha fazla meyilli olacak" diye açıkladı.

Yakında bunun tersi olan durumu öğrenecekti. Haig'in Thieu ile 3 Ekim için planlanan randevusu aniden iptal edildi. Bu arada Nixon, Gromiko ile 2 Ekim'de Camp David'de bir araya geldi. Haig'in iyimser raporunun etkisiyle Nixon, Gromiko'ya son teklifimizi 8 Ekim toplantısında yapacağımızı söylemişti. Eğer geri çevrilseydi, seçim döneminde başka müzakere olmazdı ve sonrasında biz de "diğer yöntemlere" başvururduk.

4 Ekim'de Thieu beklenmedik bir adım daha attı. Haig'i kendi Ulusal Güvenlik Konseyi ile karşı karşıya getiren Thieu, uzun zamandır onayladıkları da dahil olmak üzere ABD'nin öne sürdüğü teklife her yönden acımasızca saldırıda bulundu. Kendisine sunduğumuz değişkenlerin hiçbirini tartışmadı bile. Bazı zamanlar gözyaşları içindeydi. (Üç hafta içinde ben de aynı pozisyonda olacaktım.)

Haig şöyle bildirdi:

> Devlet Başkanı Thieu ve Başkan Yardımcısı Huong, Başbakan Khiem, Dışişleri Bakanı Lam, Dış Politika Asistanı Duc ve Özel Asistan Nha da dahil olmak üzere Ulusal Güvenlik Konseyi ile olan 3 saat 50 dakikalık toplantımızı yeni bitirdik. Saray'a yaklaştığımızda Bunker ve ben, bir cepheleşme olacağını anlamıştık. Görünüşe göre trafik bir süre önce durdurulmuştu ve Saray'a girer girmez havada bir kriz kokusu olduğu anlaşılıyordu. Bunker ve ben, Başkan'ın ofisine çağrıldığımızda, ofise gitmek yerine doğrudan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin beklediği konferans salonuna götürüldük. Thieu, toplantıyı Vietnam dilinde başlattı. Yanında ise yazı tahtasının önünde duran ve tercümanlık yapacak olan Nha da bulunuyordu... ABD'nin karşı önerilerine itiraz etmek için sert ve bir bütün haline gelmiş Vietnam hükümetiyle yüzleşeceğimiz en başından belliydi.

Yaşam öyküsünden de hatırladığım kadarıyla Nixon, Thieu'ya pek sempati duymuyordu.[2] 4 Ekim sabahı Nixon, bana, Haig'in önceden planlandığı üzere eve dönmekle hata yaptığını söyledi; Thieu'yu biraz daha hırpalamak için orada kalmalıydı. Bunker, Thieu ile çok açık bir şekilde tekrar konuşsa iyi olurdu; Thieu'nun, Nixon'ı kendisini savunamayacak bir konuma getirmesini kabul etmeyeceğini anlaması gerekiyordu. Hanoi'nin muhtemelen tekliflerimizi yine geri çevireceği konusunda kendi içini rahatlatan Nixon, 8 Ekim'deki toplantıya katılmam için bana yetki verdi. Cienfuegos krizi sırasında olduğu gibi, ABD'deki seçimler sonrasına kadar zaman kazanmak istiyordu. "Ayrıca seçimlerden sonra Thieu'yla olan ilişkimizi bitirmek zorunda kalacağız; bunu görebiliyorum. Sen de biliyorsun ki eğer Thieu bu kadar mantıksız olacaksa, ben de kuyruk köpeği sallayamaz diyorum." Nixon'ı, Hanoi'nin en nihayetinde 15 Eylül'deki teklifimizi (dolayısıyla on altı ay öncesine kadar uzanan tekliflerimizin bir bileşimi) kabul etme olasılığının yarı yarıya olduğunu ifade ettim. Bunun elimize geçebilecek en iyi fırsat olduğunu düşündüm: "Kuzey Vietnam'ı bir yıl daha bombalayarak bu durumu daha fazla iyileştiremeyiz." Nixon, katıldığını belirtince ben de strateji hakkındaki görüşümü tekrarladım: "Zamanın Kuzey Vietnam'ın aleyhine işlemesi gibi bir durum var". Sırf tüm sorumluluğu biz üstlenelim diye Thieu'nun bizim tarafımızdan baskı altına alınmak istemediğini düşünüyordum.

Dolayısıyla 15 Eylül'deki tutumumuzu devam ettirip Thieu tarafından geri çevrilen varyasyonların hiçbirini öne sürmeme konu-

sunda bir karara vardım; Thieu ile ilişkilerimizi daha da gerginleştirmenin bir anlamı yoktu. Yeni bir siyasi teklif öne sürmeden önce Hanoi'den askeri meseleleri açıklığa kavuşturması istenecekti. Hanoi'nin 15 Eylül'deki teklifimizi kabul etmesi halinde Saygon'a gitmek için bir ara vermemizi talep edecektim. Bunun üzerine Nixon da bana "Thieu'yu yeterince sıkıştırmam gerektiğini" söyledi.

Nixon -yaklaşık dört yıldır direnç gösterdiğimiz- bu olasılığın seçimlerden önce gerçekleşmemesini umuyordu. Ben o kadar emin değildim. 30 Eylül'de Hanoi'den gelen mesaj doğrultusunda, çabucak anlaşmaya varılmasını isteyen Hanoi'nin daha fazla yeni tavizler verebileceğini gördük:

> DRVN tarafı [Hanoi], üç gün sürmesi gereken bir sonraki toplantının hayati önem taşıdığını ve müzakerelerin gidişatıyla ilgili net bir karar alma zamanının geldiğini düşünüyor: Ya her iki taraf, gündemimizde olup önem teşkil eden meseleler konusunda anlaşmaya varacak ve dolayısıyla iki taraf arasında hâlihazırda müzakerelerde mutabık kalınan hususların hayata geçirilmesine, yani savaşın sona ermesine ve küresel anlamda Ekim 1972'nin sonlarına doğru veya daha da erken bir vakitte bir anlaşma imzalanmasına olanak sağlayacak ya da iki taraf da uzlaşıma varamayacak, müzakereler çıkmaza girecek ve savaş uzayacak; böyle bir durumda Amerikan tarafı tüm sorumluluğu üstlenmelidir...
>
> DRVN tarafı, 27 Eylül 1972'de Amerikan tarafının öne sürdüğü 10 maddelik teklifi ayrıntılı olarak inceleyecek ve Amerikan tarafı ile anlaşmaya varmak için son bir gayret gösterip bir sonraki toplantıya yapıcı bir ruh hali ve ciddi bir tavırla katılacaktır.

Bu arada bizim görevimiz 8 Ekim toplantısının içeriğini olabildiğince iyi hazırlamaktı. Thieu'nun, anlaşmazlığımızı kamuoyuna duyurmasının önüne geçmek zorundaydık çünkü böyle bir durum hem Hanoi ile müzakere pozisyonumuzu hem de Nixon'ın sağda yer alan seçmenleri üzerindeki konumunu zayıflatabilirdi. Fakat yine de gelişmekte olan müzakerelerin bizi, Haig'in kendisiyle tartıştığı bazı siyasi tekliflere geri dönmeye zorlayabileceğini de Thieu'ya bildirmek zorunda kaldık. 5 Ekim'de Nixon adına Thieu'ya gönderilmek üzere hazırladığım taslakta nihai bir karara varmadan önce kendisine danışılacağını bildirdim. Ertesi gün Bunker'a çektiğim telgrafta, Thieu'dan -Devlet Başkanlığı ve Kurucu Meclis seçimlerine ve hatta seçim komisyo-

nu tarafından anayasanın gözden geçirilmesine ilişkin- Haig'in kendisine bırakmış olduğu siyasi önerileri gözden geçirmesini söyledim. Bu sayede gerekli olması halinde, bu önerileri değerlendirmek için yeterli zamanı olmadığı konusunda şikâyette bulunamayacaktı."

8 Ekim toplantısına hazırlık olması için önerilerimizi Dışişleri Bakanlığı'na sundum. Müsteşar Alex Johnson ve Doğu Asya Masasından Sorumlu Müsteşar Yardımcısı William Sullivan, uluslararası denetim mekanizması ve ateşkesin uygulamasıyla ilgili bize son derece yararlı olacak ön raporlar hazırladı. Sonunda 7 Ekim Cumartesi sabahı, Paris'e doğru yola çıktım. Bu yolculuk, Hanoi ile savaşı sona erdirme konusunda dört yıldır devam eden müzakerelerin artık doruk noktasıydı.

Dönüm Noktası: 8 Ekim Toplantısı

Bu sefer yanımda gelen herkes, Büyükelçi Watson'ın şık bir semt olan Rue du Faubourg St. Honore'da yakın zamanda yenilenmiş konutunda kalıyordu. Toplantının üç dört gün sürmesi bekleniyordu. Al Haig bana eşlik etmişti çünkü Saygon'daki trafiğin nasıl dayanılmaz olduğu hakkında ilk elden fikri vardı ve anlaşmaya varıldığı takdirde Nixon'a kabul ettirmem için bana yardım edebilecekti. NSC ofisimi yönetmesi için yakın çalışma ekibimde yer alan Richard T. Kennedy'yi geride bıraktık.

8 Ekim Pazar günü, Paris'te hafif soğuk ve açık bir sonbahar havası vardı. Haig'le beraber Gif-sur-Yvette'de konumu hâlâ gizli tutulan beyaz sıva kaplı eve saat 10.30'da vardık. Toplantı, hoş sohbet ve şakalaşmalar eşliğinde başladı. Pazar günü kiliseyi veya alternatif olarak Longchamp'ta gerçekleşen büyük bir at yarışını kaçırmalarına sebep olduğum için Le Duc Tho ve Xuan Thuy'dan özür diledim. Kuzey Vietnamlılar olayın iç yüzünü anlamak için oldukça istekliydiler:

KISSINGER: Fransa'daki pistte atlar, Amerika'dakinin tersine koşuyorlar. Ayrıca bana söylendiğine göre, Paris'te bir tane yarış pisti varmış. Auteuil'deki bu pistte atlar pistin diğer köşesini dönünce ağaçların arkasında kaldıkları için onları göremiyormuşsunuz ve duyduğum kadarıyla tam orası jokeylerin yarışı kimin kazanacağına karar verdiği yermiş.

LE DUC THO: Peki, biz şimdi barışa mı yoksa savaşa doğru mu yarışıyoruz?

KISSINGER: Barışa doğru ve şu an ağaçların arkasındayız!

LE DUC THO: Peki, bu ağaçların ötesine geçebilecek miyiz yoksa bu ağaçlar bizi engelleyecek mi?

KISSINGER: Hayır, anlaşmaya varacağız.

LE DUC THO: Ama siz ağaçlardan kurtulursanız biz de kurtuluruz.

KISSINGER: İkimiz de bu ağaçlardan kurutulup anlaşmaya varacağız.

LE DUC THO: Sonra da her iki at aynı yoldan gidebilecek.

KISSINGER: Ama biz bitiş çizgisini geçerken siz de "Yeterince somut değildiniz" diyeceksiniz.

Toplantının açılış kısmında geçen bu şakalaşmalardan sonra Le Duc Tho'nun önünde iki büyük yeşil dosya fark ettim ve ona, bu dosyadakileri bana okumak isteyip istemediğini sordum. Xuan Thuy önce benim konuşmamı istedi; anlaşılan kabul etmeye hazır olduklarından daha iyi bir teklifle gelip gelmediğimi görmek istiyorlardı. Le Duc Tho'nun son siyasi teklifinde fikir birliğine varabileceğimiz birtakım olumlu unsurlar bulduğumuzu ifade etsem de yine de önemli eksiklikler vardı:

> Görevini sürdüren Başkan'ı, anlaşmanın imzalanması durumunda görevinden alıyorsunuz; mevcut anayasal yapıyı yürürlükten kaldırıyorsunuz; Saygon'dan başlayarak en alt düzeye kadar yeni yarı-hükümet organları ortaya çıkarıyorsunuz.
>
> ... Bu çeşitli unsurların kümülatif etkisi gayet açıktır. Bu unsurlardan herhangi birinin kesin olarak belirleyici olması gerekmese bile, hepsinin aynı anda meydana gelmesi bizi endişelendirir.

İğneleyici bir üslupla, sonuç itibarıyla Saygon'un devrilmesine yönelik bu unsurların kasıtlı olarak öne sürülmediğinin farkında olduğumu ifade ettim; yorumlarımı tamamen bir iş birliği edasıyla yapmıştım.

Ardından, "özel bir aciliyet" gerektiği yönünde vurgu yaparak askeri meselelere döndüm. Hanoi'nin son teklifinde, özellikle ateşkes, Kuzey Vietnam kuvvetlerinin Laos ve Kamboçya'dan geri çekilmesi, Laos ve Kamboçya üzerinden Güney Vietnam'a sızmaların artık bitmesi ve Laos ile Kamboçya'da tutulan ABD'li savaş esirlerinin serbest bırakılması gibi açıklığa kavuşmamış pek çok sorun vardı. Bun-

larla ilgili imalar olsa da yine de herhangi bir somut öneri yoktu. Belirli düzenlemeler konusunda açık fikirli olmamıza rağmen, Hindiçin genelinde ateşkes yapılması için ısrarcı davranıyorduk. Laos ve Kamboçya'daki ateşkeslerle ilgili hususlar ayrı ayrı düzenlense de aynı anda yürürlüğe girmesi gerekiyordu. Tüm teknik konuları kapsayan bir dizi kısa açıklayıcı belge verdim; bu belgelerin taslağını büyük ölçüde Dışişleri Bakanlığı hazırlamıştı.

Ayrıca Ulusal Uzlaşma Komitesi'nin işlevlerinin biraz daha spesifik olarak açıklandığı ve aslında yüzeysel anlamda sadece küçük bir değişikliğin yapıldığı "yeni" bir barış teklifi ileri sürdüm; dolayısıyla Komite, seçimlerin yanı sıra üzerinde mutabık kalınacak diğer anlaşmaları da denetleyebilecekti ki Saygon'un veto hakkı nedeniyle bu yetkisi pek de fazla olmayacaktı. Komite'nin, seçimleri nasıl denetleyeceği hakkında açık ifadeler yer almıyordu. Tıpkı Nixon'ın Gromiko'ya söylediği gibi bu bizim "son teklifimiz" olsaydı, böyle bir teklif Le Duc Tho'ya Saygon'daki mevcut yapının devam etmesi yönündeki kararımızdan dönmeyeceğimiz ve siyasi açıdan önemli olabilecek daha fazla taviz vermediğimiz sinyalini verebilirdi.

Görünüşe göre, Le Duc Tho da aynı sonuca varmıştı. Önceki üç yıl boyunca herhangi bir anda sinirlenen Le Duc Tho bu sefer sakince, "Şimdi ara vermeyi öneriyorum; sonrasında ise size görüşlerimi bildireceğim" dedi. Toplantıya 12.38'de ara verildi. Üst kata çıkan Kuzey Vietnamlılar ortadan kaybolurken masada hafif yemeklerden oluşan çeşitli atıştırmalıklar bulunuyordu. Saat 18.00'de tekrar odaya giren Le Duc Tho, yemek masasının yanında benimle sohbet etti. "Savaş bittiğinde, bir gün size, Ho Chi Minh Yolu'nu göstereceğim" diye latife etti. Sonra da mesai arkadaşlarına katılmak için birkaç dakikalığına tekrar odadan ayrıldı. Tam odadan çıkarken geri döndü ve onlara "bu kadar çok evrak" verdiğim için Kuzey Vietnamlıların biraz daha uzun bir ara vermeyi düşündüklerini söyledi. Toplantının saat 16.00'da başlamasını teklif edince ben de tamam dedim.

Yakın çalışma ekibimle beraber belli belirsiz fısıldaşarak (çalılarda dinleme cihazı olma ihtimaline karşı) bu temiz sonbahar havasında bahçede biraz gezindik. Ardından biraz zaman geçirmek için arabayla geziṇtiye çıkmayı düşündüm. Birisi (belki de Albay Guay'dı) yaklaşık yirmi iki kilometre ilerideki bir orman ve şatonun bulun-

duğu Rambouillet'yi önerdi. Ben tamam dedikten sonra ekibin yedi üyesi Guay ve mesai arkadaşının kullandığı iki arabaya doluştuk ve 306 no'lu Kara Yolu'ndan batıya doğru ilerlemeye başladık. Rambouillet'ye hiç gidemedik. On dakikalık bir yolculuktan sonra biraz huzursuz olduğum ve Haig ile özel olarak konuşmak istediğim için Albay Guay'dan arabayı Haig ile yürüyebileceğimiz bir yerde durdurmasını rica ettim. Guay'ın arabayı durdurduğu yerde yol boyunca sıralanmış ağaçlar vardı ve ağaçların arasından geçince aniden karşımıza küçük bir göl çıktı; muhtemelen bir piknik alanıydı.

Pikniğe gelenler yiyeceklerini ekose masa örtülerinin üzerine yayıyorlardı; çiftler ağaçların altında uzanıyordu. Gökyüzünün rengi, erken gelen Fransız sonbaharının tatlı mavisine bürünmüştü. Oradaki Parislilerin hiçbiri, uzun otlarla kaplı dar patikalarda yürüyen bu tuhaf ve dalgın Amerikalılara hiç aldırış etmemişlerdi bile. Haig'le beraber tekliflerin kritiğini yaparken hızlıca gölün etrafında yürüdük ve ardından geri döndük. Aynı şekilde kafaları meşgul olan heyetimizin diğer üyeleri, iki saat sonra ne olacağı konusunda gergindiler.

Bizim için o manzaranın verdiği huzurla endişemiz arasındaki karşıtlık neredeyse tahammül edilecek gibi değildi. Öğleden sonra saat 16.00'da bu kadar çok kişinin hemen hemen on yıl boyunca katlandığı ızdırabın karşılığında Vietnam'daki savaşı onurlu bir şekilde bitirip bitirmeyeceğimizi öğrenebilecektik.

Toplantı, tam planlanan saatte yeniden başladı. Lafı hiç dolandırmayan Le Duc Tho, hemen yeşil dosyalarına döndü ve "üzerinde mutabık kalınan program doğrultusunda hareket edecek ve savaşı hızlıca bitireceksek şu an yaptığımız şekilde müzakere edemeyeceğimizi düşünüyorum" dedi. Başlangıçta kendisinin müzakereye dahil ettiği tüm prosedürlerin ve çok forumlu senaryoların (ki istemeyerek razı olmuştum) şimdi yetersiz olduğuna karar verdi. Bu hususların "çok karmaşık" olduğunu ifade eden Tho, "üzerinde düşünmeleri için uzun zaman -belki de haftalar- gerekeceğini dile getirdi. Bu nedenle: "İyi niyetimizi göstermek ve hepimizin de dilediği gibi Vietnam'daki savaşın hızlıca son bulmasını, huzurun yeniden sağlanması için bugün sizlere müzakerelerin içeriği ve nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda yeni bir teklif öne sürüyoruz; son derece gerçekçi ve çok sade bir teklif."

Le Duc Tho, ABD ve Kuzey Vietnam'ın aralarındaki askeri sorunları -geri çekilme, savaş esirleri, ateşkes- çözüme kavuşturmak için bir anlaşma imzalamalarını önerdi. Güney Vietnam'a ilişkin siyasi meseleler içinse şöyle demişti: "Yalnızca temel ilkeler üzerinde anlaşmaya varabiliriz. Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra ateşkes derhal yürürlüğe girecek." Siyasi meselenin -"ki en tartışmalı, en çetrefilli sorundu"- müzakerelerimizin süresini uzatmasına müsaade edilemezdi (tercüman Bay Phuong'un ifadesiyle "çekme halatı"). Le Duc Tho artık ateşkesten önce bir Milli Mutabakat Hükümeti koalisyonunun kurulmasını talep etmiyordu. Aslında koalisyon hükümeti kavramından tamamen vazgeçmişti. Şimdi artık "Milli Mutabakat Yönetimi" idi ve Güney Vietnam'daki iki grup tarafından üç ay içinde kurulacak ve imzalanan anlaşmaları uygulamak, milli mutabakatı sağlamak (ne anlama geliyorsa) ve tanımlanmamış genel ve yerel seçimleri "organize etmekle" yükümlü olacaktı. Güney Vietnam'daki iki "yönetim" -Saygon hükümeti ve komünist PRG- ordularıyla birlikte varlığını sürdürmeye devam edecekti.

Bu "Milli Mutabakat Yönetimi", Güney Vietnam'daki iki grubun onayını gerektirdiğinden hiçbir zaman ortaya çıkamayabilirdi bile; üstelik bu yönetimin işlevleri konusunda iki can düşmanı henüz müzakere etmediği gibi yönetimin bir de görüş birliği ilkesine göre faaliyetini sürdürmesi gerekecekti. Koalisyon hükümetine ilişkin önceki talepleri gibi olmayan bu talep, on yıl süren kahramanca çabaları ve Kuzey Vietnamlıların yaşattığı o korkunç ızdırabı gösterecek kadar fazla değildi. Daha sonraki müzakerelerde bu "yönetim"in önemini daha da azaltabileceğime emindim. Müttefikimizin siyasi yapısını dağıtıp yerine bir koalisyon hükümeti getirmemiz yönündeki dört yıllık amansız ısrarın ardından Hanoi artık siyasi taleplerinden vazgeçmişti.

Ayrıca endişelerimizi gidermeye yardımcı olan başka hükümler de vardı. Üç yıl boyunca Hanoi, Güney Vietnam'a yapılan Amerikan askeri yardımının sona ermesinin, anlaşmanın mutlak bir ön koşulu olduğu konusunda ısrar etmişti. Şimdi ise Le Duc Tho bu talepten de vazgeçiyordu. "Silah ve cephanenin yenilenmesine" (yani askeri yardıma) izin veriliyordu; bir başka deyişle Güney Vietnam'a yardımcı olmaya devam edebilecektik. Hanoi, kendi askerlerini geri çekmeyle alakalı herhan-

gi bir şey söylemese de (aslında orada olduklarını bile kabul etmiyordu) Güney Vietnam'a sızmanın sona ereceği yönündeki 31 Mayıs 1971 teklifimizi kabul etmişti; şayet buna uyulursa Hanoi'nin Güney'deki gücünün sarsılacağı da kesindi. Le Duc Tho bu durumu, "acil bir mesele" olmadığı yönünde değerlendirip ateşkesten sonra bu konuya eğilmeyi teklif etmesine rağmen yine de uluslararası kontrol ve denetim olacaktı. Hâlâ birtakım boşluklar olduğu aşikârdı. Le Duc Tho, Laos ve Kamboçya'da bulunan Kuzey Vietnam askerleri konusunda sessizliğini henüz bozmamıştı (daha önce geri çekilmelerini kabul etmesine rağmen); bu ülkelerin işlerine karışmama ilkesine aykırı olduğu için Hanoi adına bu ülkelerde ateşkes yapılma taahhüdünde bulunmayacaktı. "Ama askerlerinizin oralarda bulunması da aynı ilkeye aykırı" dedim hiddetle. Eğer Le Duc Tho, daha önce muharebe meydanında savaştığı gibi şimdi de aynı kararlılıkla barış için emek sarf edeceği konusunda söylediklerinde samimi olsaydı, bu sorunlar önümüzdeki birkaç gün içinde çözüme kavuşabilirdi. Aksi takdirde anlaşma olmayacağını o da biliyordu. Söyleyeceklerini bitirince bana bir taslak anlaşma metni verdi.

Daha önce defalarca olduğu gibi, öne sürdüğü teklifin bizim kendi tekliflerimizi yansıttığını dile getirdi:

> İşte bu sizin önerdiğiniz şey aynı teklif... Bu yüzden teklifimiz iyi niyetimizi, savaşı bir an önce bitirmeye ilişkin gerçek arzumuzu göstermektedir. Üstelik Başkan Nixon'ın kendisi tarafından yapılan teklifin aynısı; ateşkes, savaş esirlerinin serbest bırakılması ve askerlerin geri çekilmesi. Güney Vietnam'ın iç siyasi ve askeri sorunlarına gelince, ilkeler üzerinde biz anlaşmaya vardıktan sonra Güney Vietnam'daki iki grup da bunu tartışacak. Bunu tartışmalı sorunları azaltmak amacıyla yapıyoruz. Dolayısıyla hedefimiz sizin daha önce önerdiğiniz şeyi yapmak; ateşkes imzalanması ve düşmanlıkların son bulması, askerlerin geri çekilmesi, savaş esirlerinin serbest bırakılması. Bu, sizin teklifiniz ve biz de savaşı bitirmek için tüm iyi niyetliliğimizle gerekeni yapmak istiyoruz. Çünkü bu yeni teklif, tam olarak Başkan Nixon'ın bizzat öne sürdüğü hususlar; ateşkes, savaşın sona ermesi, savaş esirlerinin serbest bırakılması ve askerlerin geri çekilmesi. Ayrıca siyasi meselelerle ilgili bir dizi de ilke öneriyoruz. Siz de aynı şeyi önerdiniz. Tüm bu sorunların çözüme kavuşma işini Güney Vietnam'daki iki gruba bırakıyoruz.

Nitekim öyle de oldu. Uzlaşıma varmak için neredeyse dört yıldır ısrarla ileri sürdüğüm konu olan askeri ve siyasi meseleleri Hanoi en niha-

yetinde birbirinden ayırmıştı. Nixon'ın 8 Mayıs önerisini kabul etmiş ve ateşkesin bedeli olarak Güney Vietnam hükümetinin devrilmesi yönündeki talebinden vazgeçmişti. Başkanlık seçimine ilişkin teklifimizi görmezden gelen Hanoi, Thieu'nun seçimlerden önce geçici olarak görevinden alınması gerekliliğini bile ortadan kaldırmıştı. Koalisyon hükümeti kurulması yönündeki talepten vazgeçildi; Güney Vietnam'ın siyasi yapısıyla ilgili anlaşmazlıkların giderilme işi Vietnamlılara bırakıldı.

Yaklaşık dört yıldır bugünün özlemini çekiyorduk fakat o gün geldiğinde olaylar hayal ettiğimiz kadar çarpıcı olmamıştı. Barış, on yıldır devam eden kan dökülmesinin sonunu yasal bir belirsizliğe döndüren yaşlı bir devrimcinin uğultulu sesi görünümünde gelmişti.

Ben ve mesai arkadaşlarım, duyduklarımızın çoğunun ne kadar önemli olduğunun anında farkına varmıştık. Bunun üzerine bir ara istedim ve Lord'la el sıkıştıktan sonra birbirimize, "Başardık" dedik. Vietnam'da görev yapmış olan Haig, orada ülkesine hizmet eden, hayatını kaybeden ve acı çeken askerlerin onurunu kurtardığımızı duygulu bir şekilde ifade etti. Le Duc Tho'nun verdiği belgelerde hâlâ kabul edilemeyecek birçok unsur vardı. Özellikle John Negroponte olmak üzere mesai arkadaşlarımdan bazıları, muhatabımız sunumunu bitirdikten sonraki yarım saatlik arada bu unsurlara odaklandılar. Fakat bunların özünün ateşkes, ABD askerlerinin geri çekilmesi, savaş esirlerinin serbest bırakılması ve Güney Vietnam'a sızmaya izin verilmemesi olduğunu biliyordum; Mayıs 1971'den bu yana ileri sürdüğümüz ve ısrar ettiğimiz ana program da buydu zaten.

Görevde bulunduğum süre içinde yaşadığım en heyecan verici anın hangisi olduğu sorusuyla sürekli karşılaştım. Birçok muhteşem olaya şahit oldum; pek çok konuda yetki sahibiydim; her türden resmi törene katıldım ve ihtişamı gördüm. Yine de beni en derinden etkileyen an, pazar öğleden sonraki o serin sonbahar günüydü. Gölgeler, o huzur veren Fransız manzarasının üzerine düşüyor ve duvarlarda soyut tabloların asılı olduğu o büyük sessiz oda, iki heyetin karşılıklı oturduğu yeşil çuha kaplı masayla aydınlanıyordu. Sonunda, Hindiçin'de artık kan dökülmeyeceğini düşünüyorduk. Uzun zamandır peşinde koştuğumuz şeyin -onurumuza ve uluslararası sorumluluklarımıza uygun bir barışın- eşiğinde duruyorduk. Artık savaşın kendi toplumumuzda açtığı yaraları iyileştirmeye başlayabilirdik.

Fakat yine de müzakereciler duygularını açığa vurmamalıdır; diğer taraf bunu silah olarak kullanabilir. Toplantıya yeniden başladığımızda, taktik nedenlerden ötürü neredeyse coşkulu bir beklentiyle söyleyebildiğim tek şey şuydu: "Elbette bize verdiğiniz belgeleri inceleme fırsatım olmadı. Sunumunuzdan gördüğüm kadarıyla müzakerelerimizde önemli bir yeni sayfa açtığınıza ve bizi hızlı bir şekilde arzu edilen sonuca götürebileceğinizi düşünüyorum." Müzakere edilen her şeyin önce Başkan Nixon, ardından Saygon tarafından onaylanması gerektiğini Le Duc Tho'ya açıkça belirttim. Ancak o zaman, hâlihazırda kendisinin öne sürdüğü üzere Hanoi'ye yapacağım ziyaretten söz edebilirdik. Bunun için en erken tarih 20 Ekim olabilirdi. Akşamı ve ertesi sabahı bu belgeleri inceleyerek geçirmeyi ve 9 Ekim Pazartesi günü öğleden sonra saat 14.00'te tekrar buluşmayı önerdim. Le Duc Tho kabul etti. Bir arkadaşımla akşam yemeği yedim. Büyükelçimizin konutuna geri döndüm ve siyasetle ilgili hükümlerin etkisini azaltarak, Güney Vietnam'a yardımcı olma hakkımızı pekiştirerek, Güney Vietnam'a sızmayla ilgili daha önceki tekliflerimizde yer alan ifadeleri sağlamlaştırarak ve Kuzey Vietnamlı askerlerin Laos ve Kamboçya'dan geri çekilmeleri konusunda ısrarcı davranarak Le Duc Tho'nun verdiği belgeleri yeniden düzenlemeleri için Winston Lord ve John Negroponte'ye talimat verdim.

Ardından Sen Nehri'nin sol yakasından Notre-Dame'a doğru Paris sokaklarında tek başıma yürüdüm. Sainte-Chapelle yakınlarında nehrin karşısına geçtim, Louvre'dan ilerleyerek büyükelçinin konutuna doğru devam etmek için Concorde Meydanı'ndan geçtim. Geçmiş ile bugünün, Paris'teki kadar uyumlu bir denge içinde olduğu başka hiçbir şehir yoktur. Bazı şehirler daha eski olsa da mevcut gerçeklikle daha az ilgilidir; diğerleri daha moderndir ancak bir devamlılık duygusu uyandırmada başarılı olamamışlardır. Paris'te tarih, çağdaş dünyada kolaylıkla varlığını devam ettirir; ilham verir ama bunaltmaz. Sen Nehri'nin sol yakası, Paris'in kökeninin insan ölçeğini hatırlatır; Notre-Dame, köylü bir toplumun Tanrıyla ilgili vizyonuna ve ebedi anlayışına göre görkemli yapılar inşa eden bir inancı canlandırır ve (geniş caddelerin amacı daha faydacı olsa da isyankârlara karşı açık bir ateş alanı sağlamak ve Parislilerin barikatlar inşa etmeye ilişkin cezbediciliğini karmaşıklaştırmak için) on dokuzuncu yüzyılın Paris'i, sanata hizmet sunması için doğadan nasıl faydalanıl-

dığını gösterir. Sokaklarında dolaşırken Paris'in bu manzaraları karşısında derin düşüncelere daldım. Heyecan verici bir hedefe çok yaklaşmıştık; pek çok şey ne yaptığıma, ne öne sürdüğüme ve önümüzdeki birkaç gün içinde ne yapacağıma bağlıydı.

Önümde üç seçenek vardı. Le Duc Tho'nun planını prensipte yetersiz olduğu için reddedebilirdim; prensip olarak onaylayabilirdim ve planın uygulanması için müzakere edebilirdim ve belki de istişarede bulunmak için Washington'a dönerek süreci geciktirebilirdim.

Devam etmeye karar verdim. Yıllar boyunca şartlarımızı tam olarak tanımlamıştık: Doğrudan veya dolaylı olsa da müttefik bir hükümeti devirmezdik; Hindiçin genelinde savaşın bitmesini istiyorduk; savaş esirlerimizin iadesi ve muharebe sırasında kaybolmuş kişiler konusunda hesap verilmesinde ısrar etmiştik. Kuzey Vietnam'dan, askerlerini komşu ülkelerden geri çekmesini istedik. Güney Vietnam'a artık sızılmamasını talep ettik. Le Duc Tho'nun taslak anlaşması tüm bu koşulları karşılıyordu; aslına bakılırsa 31 Mayıs 1971 ve 8 Mayıs 1972'de öne sürdüğümüz koşulları kabul ediyorlardı. Nitekim yeni teklifte siyasetle ilgili yer alan hükümler, bizim için Nixon'ın 25 Ocak 1972'de öne sürdüğünden çok daha iyiydi. (Başkanlık seçimlerinin altı ay içinde yapılması ve Thieu'nun iki ay önce görevini bırakması yönündeki önerimiz ile karşılaştırıldığında) Tho'nun planında genel seçimlerle ilgili şart koşulan hükümler yerine getirilemeyecek kadar belirsizdi. "Milli Mutabakat Yönetimi", üç yıldan fazla bir süredir çağrıda bulunduğumuz ortak seçim komisyonundan bile daha az yetkiye sahipti çünkü denetlenmesi için üzerinde mutabık kalınan bir seçim henüz ufukta görünmüyordu. Ayrıca hızlıca müzakere ederek siyasetle ilgili hükümleri biraz daha hafifletebileceğimizden emindim.

Askeri meselelere gelince, Vietnam'da yürürlüğe girmesi istenen ateşkes önerisi koşulsuzdu. Le Duc Tho, bu ateşkesin Laos ve Kamboçya'ya kadar genişletilebileceğini ima etmişti. Öne sürülecek taslakta, tüm yabancı askerlerin Laos ve Kamboçya'dan geri çekilmesini gerektiren bir hüküm yer alıyordu; zamanlamayı açıkça belirtmem ve Le Duc Tho'nun Kuzey Vietnam kuvvetlerini "yabancı" olarak kabul ettiğinden emin olmam gerekiyordu. Hanoi, geride kalan kuvvetlerimiz ülkeden ayrılırken savaş esirlerimizi iade etmeye hazırdı. Kuşku-

suz, Kuzey Vietnam askerlerinin Güney'den çekilmesiyle ilgili herhangi bir hüküm yer almıyordu. Thieu'nun da rızasıyla, 7 Ekim 1970 tarihli ateşkes teklifimizde, 31 Mayıs 1971 tarihli gizli yedi maddelik planımızda ve Nixon'ın 25 Ocak 1972 ve 8 Mayıs 1972'de alenen öne sürdüğü tekliflerde bu talebimizden hâlihazırda vazgeçmiştik. Bu hükmün bulunmadığı önceki teklifler ileri sürüldüğünde hiç kimsenin -ne bir şahinin ne bir güvercinin, hatta Thieu'nun bile- itiraz etmediğini hatırlamakta fayda var. Prensip olarak Kuzey Vietnam'ın geri çekilmesi yönündeki talebimiz kesinlikle adilane bir talepti. Fakat pratikte, on yıldır süren savaş ve değişen üç yönetimle bunun başarılamayacağı ortaya çıkmıştı. Bu hedefe ulaşmak için büyük çaplı bir savaş sonrasında Hanoi'nin tamamen bozguna uğraması gerekiyordu ki böyle bir hedefi ne halkımız ne de Kongremiz desteklerdi. Bu nedenle önümüzdeki günlerde bu olasılık yönünde baskı yapmaya devam ederken, nihai çözüm için ise bunu şart koşmamıştık. O eşiği çoktan geçmiştik. Yapabileceğimizin en iyisi, 31 Mayıs 1971'de de öne sürdüğümüz üzere Güney Vietnam'a daha fazla asker ve malzemenin geçişini yasaklayan ve Le Duc Tho'nun şu anda kabul ettiği hükümde ısrar etmekti. Buna uyulursa, bu taahhüt Kuzey Vietnam kuvvetlerinin yıpranmasına neden olurdu; ihlalinde ise geri çekilmeye ilişkin eşit derecede uymadığımız bir karşılıkla, durumumuz daha iyi olmazdı.

Ayrıca teklifi geri çevirirsek ve Hanoi bunu kamuoyuna duyurursa -ki neredeyse kesindi- ne olacağını da düşündüm. (Gerçekten de Hanoi, Ekim ayı sonlarında bunu duyurdu.) Hanoi'nin kendi önerilerimizi kabul etmesine razı olmamamız durumunda halkın buna tepkisi hayal edilebilirdi. Dolayısıyla tekrar müzakere masasına oturmamız gerekeceğinden bu sefer kendi öne sürdüğümüz koşulları kabul etmediğimiz için Kongre ve medyanın alaycı ve kötü niyetli suçlamalarına maruz kalıp tekrar müzakere ediyor olacaktık. Bana kalırsa, en iyi şansımız Başkanlık seçimlerimizle ilgili kendi belirlediği mühlet sonuna kadar Hanoi'ye baskıda bulunmaya devam ederek ve daha fazla gelişme kaydedilmesi yönündeki artık iyice belirginleşen isteğinden faydalanarak bu şekilde ilerlemekti.

Elbette Nixon'ın genel olarak görüşmeleri seçimlerimizden sonrasına kadar uzatmayı ve ardından hem Hanoi hem de Saygon konu-

sunda her şeyi riske atacağını tercih ettiğinin farkındaydım. Yine de böyle bir seçenek aslında hiç uygun değildi. Müzakereleri ya da olası bir anlaşmayı geciktirmek, Hanoi'yi kamuoyuna açılmaya iterdi ki o zaman konumumuz son derece kötüleşirdi. Teklifi reddetmek ve hatta geciktirmek gibi bir seçeneğimiz yoktu. Bu teklif, Kongremizin, medyamızın ve kamuoyunun gerçekleştirilebilir olduğunu düşündüğü her şeyden çok daha tatmin edici ve bizim istediğimizden bile daha iyiydi. Eğer Hanoi kendi önerisini kamuoyuna ilan etseydi, bu durum belirlenen süre içinde baskı altında kalıp üç dört gün boyunca yoğun ve gizli bir şekilde yürüteceğimiz müzakerelerde elde edebileceğimden neredeyse emin olduğum ilerlemeler olmaksızın müzakerelerin yeniden başlamasına yol açardı.

Aynı derecede önemli olmak üzere -seçimlerden sonra her şeyin riske atılacağı ima edilse de- gerginliği tırmandırma seçeneği her ne kadar etkileyici olsa da yine de çok gerçekçi değildi. Askeri imkânlarımız o zaman da bundan pek farklı olmayacağı gibi hatta daha bile kötüleşebilirdi. Ülkenin kuzey kısmının üçte birinde meydana gelen devasa B-52 bombardımanı dışında Kuzey Vietnam'a elimizden gelen her şeyi hâlihazırda yapıyorduk. Fakat Hanoi'nin, şartlarımızı kabul ettiğini duyurduktan sonra B-52 saldırılarını tekrar başlatma konusunda haklı çıkmamız imkânsız hale gelirdi. Ayrıca Başkanlık seçimlerimizden kısa bir süre sonra Hanoi, yalnızca yurt içindeki kırılganlığımızın değil, aynı zamanda Laird'in mali planlamasına uygun olarak askerlerimizin sayısının tek taraflı olarak azaltılmasına ilişkin bizi zorlayacak bütçe baskılarının da farkına varırdı. Durum böyle olunca, Hanoi ile olan anlaşmazlıklarımızı çözüme kavuşturmamız için bir dizi ek çıkmazla birbirimizin dayanıklılığını test etmemiz gerekecekti; böyle bir süreç, ülkemizi daha da böler ve savaşın sonunu da gidişatı kadar ızdıraplı hale getirirdi.

O kader gecesi Paris sokaklarında yürürken bu husus bana en önemli nokta gibi gelmişti. Saygon'daki müttefiklerimize karşı ahlaki bir görevimizi vardı; sözümüze itimat eden milyonlarca insanın kaderini pazarlık konusu yapamazdık. Yine de onlara kendilerinin bile tanımlayamadıkları mutlak zaferi garanti etmek gibi bir görevimiz de yoktu. Savaşta başarılı olmak için daha uzun yıllar sürebilecek açık uçlu bir taahhüt gerekiyordu ve biz de son üç yıldır bu yola baş koy-

muştuk. Güney Vietnam'a milyonlarca Amerikalı ve milyarlarca dolarlık ekipman göndermiş ve on yıl boyunca toplumumuzun kanını akıtmıştık. Güney Vietnam'ın kendini savunma kapasitesini arttırırken biz de bu arada zaman kazanmıştık. Fakat sonunda, kendi halkımıza karşı da ahlaki yükümlülüklerimiz vardı; halkımızın kutuplaşmasını onur ve uluslararası sorumluluğumuzun gerektirdiği çizginin ötesine taşımamak ve savaşı, halkımızı bölmek yerine iyileştirecek şekilde bitirmek. Elimize geçen bu fırsatı değerlendirmek için o fırsat yurt içinde meydana gelen şüphelerin arasında yok olup gitmeden bir an önce hızlıca hareket etmek zorundaydık. Yıllarca öne sürdüğümüz temel koşulları sağlamada başarılı olur ve kimsenin mümkün olduğunu düşünmediği bir çözüm getirebilirsek, sonunda ülkemizde düzeni tekrar sağlamak için elimize bir fırsat geçmiş olurdu. Güvercinler savaşın sonunda artık sevinebilirlerdi. Şahinler, Amerika'nın haysiyetinin korunmasından gurur duyabilirlerdi. Kararlılığımızı sürdürdüğümüz takdirde, sonsuza kadar devam edebilecek bir anlaşmazlığın getireceği tükenmişlik yerine kendi irademizin bir uygulaması olarak bu savaşı, yapılan fedakârlıklara bir anlam kazandıracak şekilde bitirebilirdik. Beni ve ailemi zulüm, nefret ve zorbalıktan koruyan ülkeye olan borcumun sadece küçük bir kısmını ancak bu sayede geri ödeyebilirdim.

Tüm bu nedenleri göz önünde bulundurarak ikinci yolu tercih ettim; Le Duc Tho'nun planını prensipte kabul edip daha da iyileştirmek için hemen müzakere etmeye devam etmeye karar verdim. Artık karar verme anı geldiğinde Nixon'ın beni destekleyeceğini biliyordum. Seçim kaygısı nedeniyle böyle bir anlaşmadan vazgeçmezdi. Bu yola devam etmek yerine beklemeyi tercih etmesi durumunda risk aldığını anlardı. Muhafazakârları kışkırtmamayı düşünen Haldeman, hiç şüphesiz beklenmesi gerektiği yönündeki fikri savunacaktı. Ancak bu seçeneğe sahip olmadığımız gerçeğinin dışında, Nixon daha önce Vietnam kadar önemli bir konuda bu tür argümanlara hiç kulak asmamıştı ve şimdi de asacak gibi durmuyordu. Büyükelçimizin konutuna geri döndükten sonra aklımdan geçenleri Al Haig'e anlatınca o da bana katılmıştı. Bu olay ve askeriyemizin bu son derece rahatsız edici ve muğlak çatışmadan onurlu bir şekilde çıkabileceği düşüncesi benim gibi onu da etkilemişti. Hâlâ ihtiyaç duyduğumuz iyileştirmeleri müzakere edebileceğimizi varsayarsak -ki bunu başaracağımıza inanıyordum- Haig, daha elverişli koşulların en az bir yıl-

dan veya daha yoğun bir bombardıman ve yurt içinde meydana gelebilecek ızdıraplı bir kargaşadan sonra gerçekleşeceğini düşünüyordu.

Gece yarısını geçtikten sonra Haldeman'a şifreli bir mesaj gönderdim: "Başkan'a bugün yapılan ilk oturumda ilerleme kaydedildiğini ve sonucun olumsuz olacağına dair içinde kuşku barındırmamasını söyleyin." Ayrıntı vermemekle birlikte, şayet bu işi geciktirmek istiyorsa mesajım Nixon'a, beni durdurması veya ek bilgi istemesi yönünde her fırsatı sunmuştu. Beklediğim gibi herhangi bir cevap gelmedi. Eş zamanlı olarak Ellsworth Bunker'a da kısa bir mesaj gönderilmişti. Buna göre, Devlet Başkanı Thieu'ya, "diğer tarafın bu toplantılar sırasında ateşkes teklifini masaya yatırabileceği" ve bu nedenle "Thieu'nun, komutanlarına derhal harekete geçmeleri ve azami ölçüde kritik bölgeyi ele geçirmeleri için talimat vermesi" konusunda önceden haber veriliyordu." Alışılageldiği üzere, Thieu'nun müsait olmaması nedeniyle Bunker bu mesajı iletemedi. Thieu, 8 Ekim'de su kayağına gitmiş, çiviye basmış, tetanos aşısı yaptırmış ve yüksek ateş nedeniyle yatağa düşmüş; en azından Nha'nın söyledikleri bu şekildeydi. Fakat Bunker'ın bize bildirdiğine göre, Thieu 6 Ekim'de ona, kolordu komutanlarının gereken yerleri ele geçirmek üzere hâlihazırda emir beklediklerini ifade etmiş.

Le Duc Tho ile olan toplantımızı saat 16.00'ya kadar erteledim çünkü "shedyule" konusunda devam eden kaygısından faydalanarak azami sayıda taviz vermesini istediğimden bir karşı taslak hazırlamak için zamana ihtiyacımız vardı. 9 Ekim toplantısı başladığında, Xuan Thuy'a Pazar günü çalışmış olduğu için ödül olarak lacivert bir kravat verdim. Anlaşma tamamlandığı zaman kravatı takacağını söyledi (ve taktı da). Le Duc Tho'nun bize, "çok önemli bir belge verdiğini ve bu belge sayesinde anlaşmaya varacağımıza" inandığımı söyleyerek toplantıyı başlattım. Bunun üzerine ben de bizim yeni teklifimizi uzattım ve madde madde ilerleyerek tüm hükümlerin üzerinden geçtim. Bazı hükümleri kabul ettik, bazılarını yeniden formüle ettik, bazılarını çıkardık ve Güney Vietnam'a sızma, zaruri malzemelerin yenileriyle değiştirilmesi ve Laos ile Kamboçya'yla ilgili hükümleri zorlaştırarak kendi teklifimize yenilerini ekledik. Le Duc Tho, belgeyi inceleyene kadar ne düşündüğünü belli etmese de daha önceki ağırdan almalarına damgasını vuran aynı keskinlikle uzlaşıma varma isteğini lafını hiç sakınmadan belirtti:

Koşullar gayet uygun. O zaman şimdi anlaşmaya varıp iyi bir netice almak için hep beraber hızlıca çaba göstermemiz gerekecek. Bu nedenle, eğer anlaşmayla ilgili aramızda herhangi bir sorunu gündeme getirmek isteyen varsa bunu açık yüreklilikle yapıp akabinde derhal uzlaşıma varmalıyız. Anlaşmada kayda geçen ne varsa ona göre hareket edeceğiz. Anlaşmada kayda geçiremeyeceklerimiz konusunda ise birbirimizle anlaşacağız.

İki saat sonra toplantıyı bitirme kararı aldık. Bu sefer Kuzey Vietnamlıların taslağımızı incelemek için sabah vakitlerine ihtiyacı vardı. Bir sonraki görüşme, ertesi gün saat 16.00 olarak belirlendi.

Ayrılırken Tho, bana, ABD ve Hanoi tarafından imzalanmasını düşündüğü uzun bir belge verdi; belgede, Güney Vietnam'daki iki grubun arasında geçecek siyasi müzakerelere ilişkin yönergeler yer alıyordu. Tabii ki böyle bir durum, siyasi ve askeri konuları ayırma stratejimize tamamen aykırıydı; Tho'nun bu kadar çok önem verdiği "shedyule" içinde müzakere edilemezdi. Bunu biliyor olmalıydı ama belki de Güney Vietnam'da bulunan Vietkonglu dostları ısrar ettiği için o da kayıtlara geçsin diye yapmıştı. Üzerinde çalışacağımı söyleyip Tho'nun bana verdiği belgeyi aldım ve bir daha da geri vermedim. Tho da aynısını yaptı.

Haldeman'a bir başka kısa ve öz telgraf çektim:

Bu noktada, tutumumuzu kararlı bir şekilde sürdürerek ve yarınki toplantıda gelişme kaydedileceğini umarak önemli ölçüde yol kat edebileceğimizi düşünüyorum. Meselenin esas dikkate değer kısmı, herhangi bir basın açıklaması yapılmamasıydı. Dolayısıyla şu sıralar gerçekleşmekte olan görüşme turları için endişelenmeye de gerek yoktu. Görüşmelerin içeriği konusunda sessiz kalmak daha da önemlidir. Son derece kritik bir noktadayız.

Yarınki toplantının sonunda büyük ölçüde tahminde bulunabiliriz.

Yine ne bir cevap gelmiş ne de daha fazla bilgi talebinde bulunulmuştu.

Bu kadar geniş aralıklarla haber göndermemizin iki ana nedeni vardı. Beyaz Saray'da, Başkan için çeşitli hükümleri analiz edebilecek Vietnam uzmanı kalmamıştı. Normalde bunu yapabilecek olan NSC personeli benimle birlikteydi. Dışişleri Bakanlığı'na pek güvenmeyen Başkan, bu konuyu onlara danışamıyordu; Bakanlığın bünye-

sinde bulunan Vietnam uzmanları da gidişat hakkında kesinlikle bilgilendirilmemişti. Daha da önemlisi, seçim kampanyasının son haftalarında Başkan'ın en sık gördüğü kişiler halkla ilişkiler "uzmanları" ve kısa vadeli hedefler için müzakereleri istismara dayanamayacak siyasi ajanlardı. Hem Haig hem de ben, Nixon'ın, ofisine giren her kişiye özellikle kendisine ilginç gelen bir mesajı gösterebileceğini biliyorduk. Eğer o kişi -giderek daha fazla zaman geçirdiği- Charles Colson olsaydı, neler olabileceğini söylemek mümkün değildi.* Özellikle George McGovern'ın Vietnam programını yirmi dört saat içinde -10 Ekim akşamı- duyurmayı planlaması nedeniyle endişelendim. Hanoi'ye talep ettiğinden çok daha fazlasını sunacağından emindim. McGovern'ı gülünç duruma düşürmek için Nixon'ın şeytana uyup da, siyasi danışmanlarının önüne uçup gidecek bir manşeti koyarak, dört yıllık müzakerelerin riske edilmesinin hoş olacağını düşünmedim. Her halükârda, hızlı gelişen taktik bir durumda, özellikle 4 Ekim'deki konuşmamızda geçen Başkanlık yönergelerini iyi kullandığıma emindim. 8 Ekim taslağı, Nixon'ın da onayıyla Haig'in bir haftadan kısa bir süre önce Thieu'ya götürdüğünden çok daha uygundu. Üstelik bu aşamada Nixon'ın vermesi gereken herhangi bir karar da yoktu.

Hanoi'de ortaya çıkabilecek yanlış anlamaların önüne geçmek için Le Duc Tho'ya, tüm müzakerelerimizin Başkan'ın onayına tabi olduğunu belirttim. Ayrıca Washington'daki tedirginliği önlemek için Başkan'a özel bir telgraf çektim:

> Bu turdaki müzakereler o kadar karmaşık ve hassas geçmekte ki ödün riski nedeniyle içeriklerini size ayrıntılı olarak bildiremedik. Ne yaptığımızın tamamen farkındayız ve geçmişte sizi nasıl hayal kırıklığına uğratmadıysak şimdi de uğratmayacağız. Döndükten sonra ben size doğrudan rapor verene kadar ne McGovern'a karşılık verin ne de şu anda devam etmekte olan görüşmelerle ilgili bir şey söyleyin.

Özel olarak Haldeman için bir not düştüm: "Lütfen duruşunuzu bozmayın. Oradaki belirsizliklerin farkındayım ama aşırı gerginlik sadece burada devam etmekte olan görüşmeleri tehlikeye atar."

* Aralık ayında Nixon, kendisine gönderdiğim mesajlardan bazılarını Colson'a göstermişti; gerçi o zaman pek bir zararı olmasa da bu mesajları tamamen yanlış anlayan Colson, daha sonra kendi kitabında bunları ön plana çıkarmıştı.[3]

Çok az sayıda başkan böyle bir prosedüre rıza gösterebilirdi. Fakat Nixon'ın sakin zamanlardaki tavrı ne kadar sinir bozucu olsa da gerçekten kritik meseleler gündeme geldiğinde bir o kadar cesurca davranırdı. Gergin olmalıydı; huzursuz olmaktan kaçınamazdı. Ancak bu kritik anda, yönetmeye çalıştığı ülkeyi ikiye bölen ve kendi başkanlığını tehdit edebilecek bir ihtilafın sonucunu çok uzaklardaki danışmanına emanet etmeye hazırdı. Seçimlerin gidişatını değiştirebilecek ve Nixon'ın ikinci döneminin sükûnet içinde mi yoksa krizler eşliğinde mi geçeceğini kesin olarak belirleyecek bir müzakereyi etkilemeye çalışmamak alışılmadık bir metanet gerektirirdi. Nixon'ın öz denetimi o kadar sağlamdı ki böyle durumlarda insan olmanın getirdiği o merak duygusuna kapılmamak için telefon görüşmesi yapmaktan bile imtina ederdi.

İki heyet 10 Ekim Salı günü saat 16.00'da Gif-sur-Yvette'de tekrar bir araya geldi. Bir önceki gece Le Duc Tho'ya güvenlik, Laos ve Kamboçya ile ilgili gereksinimlerimizin ifade edildiği bir mesaj gönderdim. Bunu yapmamın nedeni, karşı taslağını öne sürdüğünde bu hususlarda olabildiğince açık sözlü olması için Tho'ya baskıda bulunmaktı. Sanki böyle bir prosedür, Hanoi'lilerin yumuşak kalplerine yabancıymış gibi Tho, istediklerimin meseleleri daha da "karmaşık" hale dönüştürdüğünü ve benim de "baskıda" bulunduğumu homurdanarak dile getirdi. Fakat daha sonra işe koyulduk ve altı saat süren toplantının meşakkatli süreci başlamış oldu. Toplantıda, iki taslağı karşılaştırdık, anlaşmazlıkları giderdik, uzlaşıma varılamayan konuları geçici olarak kenara ayırdık ve Laos gibi Vietnam barış anlaşmasına dahil olamayacak konular hakkında ayrı birer yazılı anlaşma niteliğinde müzakere sürecini başlattık.

Ertesi gün, 11 Ekim'de toplantımıza devam ettik fakat kendimizi o uzun maratona o kadar kaptırmışız ki sabah 09.50'den ertesi sabah 02.00'ye kadar geçen on altı saatin farkına varamamıştık. Bu oturumun transkripti, tek aralıklı 122 sayfayı kapsamaktadır. Heyetimizin her üyesine canlılık katan o umut ve özveri, toplantı boyunca stenografik notlar tutan sekreterim Irene Derus tarafından gözler önüne serilmişti. Biraz ferahlaması için kendisine takdim edilen her şeyi geri çevirmişti. Bunun sebebi, kısmen toplantı tam bitecekken sürekli bir başka sorunun ortaya çıkmasının yanı sıra özellikle Vietnam Savaşı gibi tarihi bir olayın sonlandırılması aşamasını kesinlikle kaçırmak istememesinden kaynaklanmıştı.

Bu ayrıntılı müzakerelerdeki gelgitleri tekrar sayıp dökmenin hiçbir faydası yoktur. Ortamın gerçeküstü kalitesi kendini gösteriyordu. Etrafımız soyut tablolarla çevrili haldeyken, her iki taslağı madde madde gözden geçirirdik. Herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıktığında, iki heyet alternatif bir formülasyon önerebilmek için kendi aralarında toplantı yapardı. Bu hususlar daha sonra kâğıda dökülüp tercüme edilirdi. Bu arada Tho'yla ben sık sık sohbet ederdik. Tüm çıkmazlar için Xuan Thuy'u kabahatli bulduğumdan odadan çıkarılmasını önerdim. Daha mantıklı bir şekilde davranmazsam Tho, beni, Harvard'daki pozisyonumu sarsmakla tehdit etti (Tho'nun tehdidi benimkinden daha manidardı). Sert şakalaşmalar, gerginliğin, neşenin, sorumluluğumuzun bilincinin ve tüm bu yıllar boyunca umut ve ızdırap içinde peşinde koştuğumuz o ulaşılması zor hedefe sonunda varacağımız yönündeki beklentinin önüne geçememişti.

Ateşkes, iki ay içinde ABD askerlerinin geri çekilmesi ve eş zamanlı olarak savaş esirlerinin serbest bırakılması konusunda mutabık kaldık. Başlıca hedefimiz, bir koalisyon hükümeti kurulmasına ilişkin geriye kalan tüm siyasi hükümleri giderecek ve her iki tarafın siyasi yükümlülüklerini açıklığa kavuşturacak şekilde ifade etmekti. Dolayısıyla bu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda Hanoi de düşmanlıkları sürdürmek için herhangi bir bahane bulamayacaktı. Bu nedenle Hanoi'nin Güney Vietnam'daki iki grubun üç ay içinde siyasi bir çözüm üzerinde anlaşmaya varmak zorunda olduğu yönündeki hükmünü, çaba gösterilmesi için ṇesnel yükümlülüğü öznel bir taahhüde dönüştürerek, daha zayıf bir formülasyonla değiştirdik. Hal böyle olunca her iki taraf da uzlaşıma varmak için "ellerinden geleni yaparlardı". Görüş birliği ilkesini de ekledik. Eskiden bir koalisyon hükümeti olan "Milli Mutabakat Yönetimi"nin etkisi azaltılıp bizim önerdiğimiz seçim komisyonuna daha yakın olacak şekilde muğlak bir yapıya dönüştürüldü ve (her iki tarafın önerilerinde geçen başlıklar birleştirilerek) "Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi" olarak adlandırıldı. (Le Duc Tho'nun 8 Ekim tarihli taslağında belirtilen siyasetle ilgili kısım ve 11 Ekim itibarıyla ortaya çıkan sonuç notlarda verilmiştir.)[4] Daha sonra 19 Ekim'de Saygon'da, Thieu ve danışmanları ile yaptığım bir toplantıda bu siyasi hükümleri tanımladım:

O zaman müsaade edin sizlere, komünistlerin pozisyonun ciddi şekilde sarsılması olarak gördüğümüz bu siyasi hükümleri özetleyeyim... Geçici Milli Mutabakat Hükümeti kurulmasına ilişkin talep düşürülmüştür. ARVN ile komünist askerlerin birleşmesine ilişkin talep düşürülmüştür. Mevcut hükümet, sınırsız miktarda ekonomik yardım ve çok büyük ölçüde Amerikan askeri yardım yenilemesini sürdürebilir. Tek şart, bir Konsey kurulması için diğer tarafla müzakere edilmesi gerektiğidir. Eğer böyle bir Konsey kurulursa, sizin hemfikir olacağınız seçimler, sizin müzakere edeceğiniz hususlara bağlı bir çerçeve dahilinde belirleyeceğiniz kurumlar dışında, benim karar vereceğim bir yetki alanı olmayacaktır. Diğer bir deyişle, Güney Vietnam'ın geleceğini Güney Vietnam halkına bıraktığımız ve varlığını kabul ettiğimiz hükümetin ve Başkan'ın, Güney Vietnam Cumhuriyeti'nin hükümeti ve Başkan'ı olduğu yönündeki esas düşüncemizi hiç değiştirmedik.

Diğer yandan Hanoi, askeri meselelerle ilgili gittikçe daha da ısrarlı bir şekilde müzakere ediyordu. Dolayısıyla epeyce bir uğraştan sonra Le Duc Tho, Güney Vietnam'a sızmanın tamamen sona ereceğine ve gereken teçhizatın uluslararası gözetim altında bire bir değiştirilebileceğine razı olmuştu. (Tho "eşitlik olmasını" -bir başka ifadeyle biz nasıl Saygon'a silah tedarikinde bulunuyorsak komünistlerin de Güney'e tedarikte bulunabilmesini istemişti. Saygon'un ordusu çok daha büyük olduğu için kendi formülasyonumuzda diretmeye devam ettik. Bu da mevcut ekipmanın değiştirilebileceği ancak arttırılamayacağı anlamına geliyordu. Belki de Hanoi'nin bu hükme uymaya niyeti olmadığı için bizim dediğimiz olmuştu.

Her toplantıda çeşitli formülasyonlarla Kuzey Vietnamlıların Güney'deki askerlerini geri çekmeleri için taahhütte bulunmalarını talep ettik. Bu talebimiz hiçbir zaman karşılık görmedi. Güney Vietnam'ı yabancı bir ülke olarak görmeyen ve böyle bir maddenin tam bir teslimiyet anlamına geleceğini düşünen Le Duc Tho, prensip olarak bu talebimizi kabul etmemişti. Sonunda, Güney Vietnam'a sızma olmayacağı konusunda anlaşıp ateşkesten sonra Güney Vietnam'daki iki grubun "her iki tarafta bulunan askerlerinin sayılarını azaltmaya ve geri çekilen askerleri terhis etmeye yönelik adımları" aralarında tartışacakları bir formülasyonda karar kıldık. Gerçeklerin farkındaydım. Ne zaman biz ya da Hanoi bir sorunun üzerini örtmek için zarif bir yol aradığımızda, o sorunun çözümünü hiçbir konuda mu-

tabık kalamayacaklarını bildiğimiz Güney Vietnam'daki iki gruba bırakıyorduk. Sonuçta biz de anlaşmaya razı olmuştuk çünkü iki yıldır hiç durmadan yerinde bir ateşkes öneriyorduk ve Hanoi de Güney Vietnam'a sızmanın artık durdurulacağı yönündeki uzlaşma formülümüzü kabul ediyordu. Hanoi'nin bu hükümlere riayet edeceği ya da bizim zorlamamızla kabul edeceği göz önünde bulundurulduğunda, bunun akabinde Kuzey Vietnamlıların Güney'de bulunan askerlerinin sayısı kademeli olarak azalıp sonunda hiç kalmayacaktı. (Bu şerh, tüm anlaşma için geçerliydi; eğer şerhin geçerliliğine ilişkin şüpheler, kabul edilebilir bir anlaşmayı ortadan kaldırırsa o zaman savaş müzakere edilerek bitirilemezdi; dolayısıyla sonuna kadar savaşılması gerekirdi.)

Laos ve Kamboçya meselelerine epeyce zaman harcandı. En azından birkaç hafta boyunca çözüme kavuşmayacak üç konu vardı; hangi yükümlülükler hangi yasal ifadelerle yerine getirilecekti; Kuzey Vietnam askerleri de dahil olmak üzere yabancı askerlerin durumu ve bu ülkelerde ateşkes nasıl uygulanacaktı. İlk sorunun ortaya çıkma nedeni, Tho'nun Laos ve Kamboçya'yla ilgili meselelerin olası bir Vietnam barış anlaşmasında ele alınamayacağı yönündeki iddiasıydı. Aramızda uzlaşıma vararak ve bunu da yazılı olarak ayrı ayrı belgelere işleyerek bu sorunun üstesinden geldik. Le Duc Tho, yabancı askerlerin Kamboçya ve Laos'tan çekilmesinin Vietnam'la ilgili anlaşmanın bir parçası olması gerektiğini kabul etti; uzun tartışmalar sonunda, tüm yabancı askerlerin Laos ve Kamboçya'dan geri çekileceğine ve Vietnam askerlerinin bu amaç doğrultusunda yabancı olarak değerlendirileceğine razı oldu. Laos ve Kamboçya'da geçerli olması düşünülen ateşkeslerde pek başarılı olamadık. Bu hususların tamamen geri çekilmemizden önce belirlenecek bir tarihe kadar halledilmesi gerektiği konusunda ısrar ettim. Le Duc Tho, anlaşmayı imzaladıktan sonra otuz gün içinde Laos'ta ateşkes olacağının sözünü vermeyi kabul etse de Hanoi'nin Kamboçyalı komünistler üzerindeki etkisinin belirleyici olmadığını dile getirdi. Şüphelerimiz vardı. Daha sonra gerçekleşen olaylardan da açıkça anlaşılacağı üzere, Tho'nun doğruyu söylediği bir durum ortaya çıktı.

En önemli tartışma konusu, iddia edildiği üzere Güney Vietnam hapishanelerinde tutulan 30.000 sivil esirlerdi ki bunların yakla-

şık 10.000'ini Vietkong çekirdek kadrosu, geri kalanını ise suçlular oluşturuyordu. Le Duc Tho'nun 8 Ekim taslağına göre, tüm bu kişilerin savaş esirleriyle birlikte serbest bırakılmaları gerekiyordu. Saygon'un Vietkong gerillalarının çekirdek kadrosunu oluşturan kişileri serbest bırakacağını hiç zannetmiyordum. Bu sorunu, "ellerinden geleni yapacak" olan Güney Vietnam'daki iki gruba bırakılmasını önerdim. Beklendiği üzere Le Duc Tho bu önerime karşı çıktı çünkü aslına bakılırsa böyle bir durumda tüm Güney Vietnamlı komünist tutuklular Saygon hapishanelerinde kalacaktı. Anlaşılan Tho'nun Vietkong müttefikleri için hassas bir konuydu bu. Yine de Amerikan savaş esirlerinin serbest bırakılmasının, Vietkong mahkûmlarını serbest bırakması için Thieu'yu ikna etmemiz koşuluna bağlı olmasını kabul etmemiz mümkün değildi. Bir hafta sonra Kuzey Vietnamlılar taleplerini geri çekti; anlaşmanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılmasını bu koşula bağlı kılarak büyük bir taviz elde etmiştik.

En nihayetinde, Le Duc Tho ve ben, ilk olarak Başkan Johnson'ın 1965'te ileri sürdüğü ve Nixon'ın da 25 Ocak ve 8 Mayıs 1972'de bariz bir biçimde yinelediği hususu aksettirmek için anlaşmaya genel bir ifade ekleme konusunda mutabık kaldık: Savaştan sonra Amerika -belgede biraz daha şiirsel bir dille ifade edildiği gibi- "savaş yaralarını sarabilmesi için" Hindiçin'in ekonomisine katkıda bulunacaktı. Bunu kendi çıkarlarımız doğrultusunda, insani nedenler ve ülkelerimiz arasındaki ikili ilişkilerin iyileştirilme olasılığını arttırmak (ve karşılığında anlaşmaya itibar etsin diye Hanoi'ye daha büyük bir teşvik vermek) için yapacağımızı açıkça belirttim. Fakat yine de hem o zaman hem de daha sonrasında suçlu olduğumuz ya da savaş tazminatı ödememiz gerektiğine ilişkin argümanlara sürekli karşı çıktık; üstelik böyle bir durumu Kongre'nin de onaylaması gerektiğini dile getirdim.

Uluslararası kontrol mekanizmaları ve uluslararası barış konferansına katılanlar da dahil olmak üzere diğer konular hakkında hiç bitmek bilmeyen teknik tartışmalar yaşandı. Fakat sonunda, 12 Ekim saat 02.00'de -on altı saat boyunca hiç ara vermeden olmak üzere son otuz saatin yirmi ikisinde müzakere ettikten sonra- Le Duc Tho ve ben, toplantıyı o günlük bitirme kararı aldık. ABD'nin Güney Vietnam askerleri için gereken askeri teçhizatı yenileriyle değiştirme hakkına ve Saygon'da tutuklu bulunan sivillere ilişkin formülasyon-

lar dışında Vietnam'la ilgili tüm temel meseleleri çözüme kavuşturmuştuk. Ayrıca Laos ve Kamboçya'da ateşkes yapılması için daha kesin bir taahhüt belirlememiz gerekiyordu. Fakat o kadar yol gelmiştik ki artık bu iş sonuçlanmalıydı. Zaman alsa bile başarılı olmak zorundaydık. Vietnam'daki tüm tarafları karşıma alarak onları birleştirmekten daha fazlasının başarılamayacağı konusunda -bilinçli olarak- şaka yaptım.

En sonunda, dayanılmaz bir gerilimin eşliğinde yoğun uğraşların sona ermesinin rahatlığını yaşıyorduk. Üç yıldan fazla bir süredir Le Duc Tho ve ben, birbirimizin dayanıklılığını test ettik, birbirimizin savunmasını kırmaya çalıştık, birbirimizi seçeneklerden mahrum bırakmaya çalıştık. Düşmanlar arasındaki diplomasi, uzlaşmacı tavrın kisvesi altında ölümcül bir mesele haline gelebilir. Her iki taraf sadece dış politika hedeflerini değil aynı zamanda yurt içindeki uyumu da riske atmıştı; ikisi de uğruna mücadele ettikleri daha büyük hedefleri bir kenara bırakmak zorunda kalmıştı; ikisi de gelecek üzerine kumar oynuyordu. Hanoi'nin aksi liderlerinin bir ömür boyu sürecek özlemlerinden vazgeçtiklerine inanacak kadar saf değildik. Fakat bize bel bağlayan ve kendi çabalarını bizim çabalarımıza dahil edenlerin özgürlüğü ve bağımsızlığı için savaşarak, artık birbirine benzeyen bu müşterek uğraşların barışı sürdürmesini ümit edebiliriz.

Sabahın erken saatlerinde, çok uzun zamandır ulaşılması böylesine zor bir ihtimalin üstesinden geldiğimiz için sevinçten havalara uçmak üzereydik. Le Duc Tho ve ben, üç yıldır devam eden görüşmelerimizin neredeyse simgesi olmuş o ara sıra yaşadığımız sert çatışmaların aksine birkaç söz söyledik. Le Duc Tho, artık yıllar boyunca aşina olduğumuz o üslubuyla konuşmaya başladı:

> Biz çok çaba gösterdik ve sizler de büyük çaba gösterdiniz. Üstelik son zamanlarda gösterdiğimiz çabalar, şimdiye kadar olanların en büyüğüydü. Bazen müzakereler sırasında yaşadığımız tartışmalar epeyce sert geçmişti; çoğu zaman müzakerelerin çıkmaza girdiğini bile düşündük. Fakat gerçekten büyük çaba gösterdik ve hâlâ iki üç sorun çözüme kavuşmadığından anlaşma şu anda tamamlanmamış olsa da müzakerelerimizin sonucunda pek çok konuya açıklık getirildiği ifade edilebilir. Ne olursa olsun üstün gayretimizle hedefimiz olan barışa ulaşacağız.
>
> Barış sağlanırsa, halklarımız arasındaki ilişkiler tarihinde yeni bir sayfa

açıldığını, sadece şu an için değil daha uzun bir vade göz önünde bulundurulduğunda husumetten dostluk ilişkisine dönen yeni bir sayfanın ortaya çıktığını söyleyebilirim. Ayrıca anlaşmanın imzalanacağı gün ve savaşın bittiği gün her iki halk için de bir kutlama günü olacak. Hem sizler hem de bizler, burada yaptığımız anlaşmaya sıkı sıkıya bağlı kalmayı taahhüt edebiliriz. Anlaşmaya vardığımızda, imzaladığımız şeyi onurlandırmayı bir borç bileceğiz. İki üç gün içinde Hanoi'ye dönmeden önce ifade etmek istediğim hususlar bunlardı.

Ben de Le Duc Tho'nun Homeros kalitesindeki son cümleleri ile uyumlamaya çalışmadan cevap verdim:

Sayın Özel Danışman, söylediklerinizi takdir ediyorum. 1967'den başlamak üzere Vietnam meselesini şahsen müzakere etmekteyim; 1969'dan bu yana ise bu müzakereleri Sayın Özel Danışman ile yürütmekteyiz. Çok zor dönemlerden geçsek de sonunda bu sürecin üstesinden geldik çünkü halklarımız gibi ikimiz de ulaşılması gereken en önemli hedefin barış olduğunun farkına vardık. Dün sizlere de ifade ettiğim gibi, iki ülke birkaç defa ateşkes ilan ettik fakat bu sefer barışın kalıcı olması için çaba sarf etmeliyiz.

Yine de düşmanlıktan dostluğa geçerken, her iki tarafın da yeterince acı çektiğini, savaşı belirli bir şekilde nitelendirmememiz gerektiğini ve iki tarafın da zafer veya yenilgi iddiasında olmadığını göz önünde bulundurarak savaş nedeniyle ızdırap çekenlere borçlu olduğumuzu unutmamalıyız.

Her iki taraf için de asıl zafer, bundan sonra birbirimizle kuracağımız ilişkilerin kalıcı olmasını sağlamaktır. Bu yüzden mesai arkadaşlarımla beraber Hanoi'ye gittiğimizde, Kuzey Vietnam'ın kahramanlarına saygılarımızı sunup ilişkilerimizde yeni bir dönem başlatacağız.

Washington'a döndüğümüzde ruh halimiz tam olarak böyleydi. Lord ve David Engel (yetenekli tercümanımız) Kuzey Vietnamlılarla beraber aynı metinler üzerinde çalıştığımızdan ve bazı teknik noktaları açıklığa kavuşturduğumuzdan emin olmak için orada kaldılar. Yeni tamamladığımız maratonumuzun ardından, dört gün boyunca geceleri ortalama üç saat uyuyarak ertesi gün öğleden sonra ve akşam hiç ara vermeden geçen on saatte büyük özen göstererek teknik ve dilsel meseleleri açıklığa kavuşturmak için çabaladılar. Geri dönüş yolculuğunda ise herkes coşku ve bitkinlik arasında gidip geliyordu.

Gönderdiğim mesajlarda artık sona yaklaşıldığını ifade etsem de yine de tüm bu süreç boyunca Nixon'dan hiç haber alamamıştım. 10

Ekim'de yapılan toplantının sonunda gönderdiğim bir başka şifreli mesajda kısa süre içinde oldukça önemli bir döneme gireceğimizi belirttim: "Başkan'ı bilgilendirmesi için lütfen bu mesajı Haldeman'a iletin: Büyük bir çığır açabileceğimiz umuduyla burada bir gün daha kalmaya karar verdik. Her koşulda yarın öğleden sonra döneceğiz. Bana kalırsa, böylesine önemli bir döneme girmeye bu kadar yakınken burada bir gün daha kalma riskine girilebilir." On altı saatlik müzakere bittikten hemen sonra Haldeman'a içeriği gayet sıradan olan bir başka mesaj gönderdim: "Oldukça uzun süren bir oturum daha yeni bitti. Durumun ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve bir strateji belirlememiz için yarın Başkan'la epeyce vakit geçirmem gerekiyor." Başkan'ın seçim gezisinde olduğunu söyleyen Haldeman, saat 17.00'den önce gelmemem gerektiğini, ardından Nixon'ın Haig ve benimle akşam yemeği yemek istediğini bildirdi.

Ateşkes olasılığının gittikçe artan aciliyetini vurgulamak dışında Saygon konusunda pek de açıkça konuşamamıştık. Biraz kurnazca davranarak, nihai anlaşmayı Thieu'ya gösterdiğimde Hanoi'nin konumunun artık eskisi kadar sağlam olmadığını gösterip ilgisini çekerek ve anlaşmaya razı olsun diye böylesine güzel bir teşvik sunarak Hanoi'nin gerçekte olduğundan daha fazla siyasi talepte ısrar ettiği izlenimini vermek istedim. Siyasi koşulların bu kadar hafifletildiğinin henüz farkında olmayan Thieu, ateşkesin her an ilan edilebileceğini beklediğine hiç şüphe yoktu.

11 Ekim'de Bunker'a telgraf çektim:

> Thieu, sürekli aynı şeyi tekrarlama riskini göze alarak, mümkün olduğunca çok kazanmak için kesinlikle azami ölçüde çaba göstermelidir. Bu durum, özellikle Saygon [MR 3] çevresindeki HI Kolordu nüfusunun yoğun olduğu yerler için geçerlidir.
>
> Bu noktada, iki haftadan daha kısa bir zaman dilimi içinde herhangi bir ateşkes ihtimali olduğunu düşünmüyordum. Dolayısıyla şu anda paniğe kapılmayı gerektirecek bir durum olmadığı gibi ARVN komutanlarının işi ağırdan almaları için bir parça da olsa hâlâ zaman var.

Ertesi gün, mevcut konumumuzu özetleyen daha uzunca bir mesaj gönderip şu sonuca vardığımı bildirdim:

> Bu noktada benim kanaatim, yakın gelecekte yerinde bir ateşkesi kabul etmeye razı olacakları yönünde. Bu düşüncemin tabii ki sahra istihbara-

tı tarafından da doğrulanması gerektiği için aşağıdaki hususları Thieu'ya belirtirken üzerinde fazla durmamanız lazım:

(1) mümkün olduğunca fazla bölgeyi yeniden ele geçirilmesi ve

(2) siyasi açıdan daha esnek olunması.

Elbette siyasi anlamda kararlılığımızı sürdürmek istiyoruz ama taktik açısından bu konuya ilişkin birtakım yükümlülükleri masaya yatırmamız gerekebilir.

İkinci husus büyük ölçüde aldatıcıydı; amacımız, Thieu'nun dikkatini siyasi meselelerle ilgili hükümlere çevirmekti ki hâlihazırda istediklerimizin çoğunu almak üzere olduğumuzu en azından ben biliyordum. Thieu'nun siyasi meselelerle ilgili hükümlere ilişkin endişesini arttırmak için Le Duc Tho'nun 9 Ekim'de verdiği ve o zamandan bu yana gizli tutulan "ana esasları" Bunker'a gönderdim. Pek hoş bir yöntem değildi; gerçi oldukça farklı bir neden yüzünden işe de yaramamıştı.

Kısmen güvenlik nedeniyle kısmen de çevresindekilerden şüphe ettiğimiz için anlaşmamızın tam metnini şimdilik Thieu'ya göndermemeye karar verdim; çünkü daha fazla ilerleme kaydetme ihtimalimizin yüksek olduğunu düşünüyorduk (ki öyle de oldu). Üstelik her şeyden önce Thieu'nun sonuçta memnun olacağını düşündüğüm için kendi oyun planımızı netleştirmeden önce onu ayrıntılara boğmanın anlamı yoktu. Aslında hem Haig hem de ben, bir koalisyon hükümeti kurulması konusunda artık endişelenmesine gerek olmadığı için Thieu'nun bu başarımızdan çok memnun olacağını düşünüyorduk. Dolayısıyla iki yıl boyunca rıza gösterdiği behemehâl bir ateşkesi kabul etmesi artık formaliteden ibaret olacaktı. Bizim görüşümüze göre önümüzdeki en büyük engel, ölçüyü aşan Nha ve aşırı detaycı Duc'un anlaşmayı son derece titiz bir şekilde irdeleyecek olmalarıydı. Böyle bir durumda da anlaşmanın mevcut koşullar altında uzlaşılabilecek en uygun anlaşma olduğunun farkına varamayacaklardı. John Negroponte, Thieu'nun vereceği tepki nedeniyle çok endişeliydi. Bizlerden çok daha ileri görüşlü olduğu ortaya çıktı.

10 Ekim'de George McGovern, Vietnam meselesiyle ilgili kendi barış programını ortaya koydu. Hanoi'den, bize vermeye hâlihazırda razı olduğu tavizlerden çok daha azını talep ediyordu. Ilımlı Ameri-

kalı eleştirmenlerin büyük çoğunluğunun bile -çok daha iyi koşullar bir yana- hâlihazırda barışa ilişkin yaptığımız çeşitli tekliflerimizdeki koşulların yerine getirilmesi konusunda hiç umutları kalmamıştı. Hükümetlerinden desteklerini hiç esirgemeyenleri haklı çıkaracak ve böylece son on yıla damgasını vuran o güvensizlik duygusunu artık ortadan kaldıracak bir belgeyle eve dönüyorduk. Dolayısıyla bize muhalif olanlar da hükümetlerini destekleyenlere katılabileceklerdi çünkü sonunda barış uğruna özveriyle gösterdikleri çaba meyvelerini vermişti. Bu nedenle son birkaç günde beliren bu kayda değer sonucun, ülke olarak çektiğimiz bu çileden bizi kurtarıp birlik ve beraberliğimizi yeniden sağlayabileceğini umuyorduk. Kendi savaş yaralarımızı kendimiz sarabilirdik.

Bu başarı Ekim ayında ortaya çıktığında ve anlaşma da Ocak 1973'te imzalandığında, halkımız artık rahat bir nefes almış ve ülke içinde bozulan ilişkiler yeniden düzelmişti. Vietnam'dan tamamen geri çekilirken halkımızın duyduğu memnuniyeti bastıramasa da yine de nahoş yorumlar olmuştu. Bazıları, 1969'daki mevcut şartları 1972'de de öne sürdüğümüzü iddia etmişti. Kayıtlarda bu argümanı destekleyebilecek en ufak bir kanıt bile yoktu. Hanoi, koalisyon hükümeti kurulmasına ilişkin ısrarlı talebinden vazgeçmeye 8 Ekim 1972'den önce asla razı olmamıştı. (Bundan sadece birkaç hafta önce de Güney Vietnam hükümetinin devrilmesi yönündeki ısrarından vazgeçmişti.) Güney Vietnam ordusunun varlığı, ABD'nin Saygon'a askeri ve ekonomik yardımda bulunmaya devam edeceği, Laos ve Kamboçya'dan geri çekilme, Laos'ta ateşkes ve diğer pek çok önemli tavizler 8 Ekim'de başlayan müzakerelerde ortaya çıkmıştı.

Saygon'un nihai çöküşünden önce aradığımız tek şeyin "makul bir zaman aralığı" olduğu da doğru değildi. 12 Ekim Anlaşması'nı müzakere eden bizler, on yıldır devam eden o ızdıraba, "makul bir zaman aralığından" ziyade makul bir mutabakatla son verdiğimizi biliyorduk. Haklı olarak, ABD tarafından cömertçe silahlandırılan ve desteklenen Saygon'un imzalanan anlaşmaların aşırı olmayacak şekilde ihlal edilmesiyle başa çıkabileceğini; ABD'nin, anlaşmanın uygulanması ve ciddi şekilde riayet edilmemesi halinde duruma müdahale edebileceğini; Güney'deki toprakları ele geçirmesin diye Kuzey'in yeniden inşasına odaklanabilmesi için yapılacak ekonomik

yardımla Hanoi'nin teşvik edilebileceğini; Hanoi'nin itidalli olması için Moskova ve Pekin ile olan ilişkilerimizden faydalanabileceğimizi ve anlaşma sayesinde zaman kazanan Güney Vietnam hükümetinin bizim yardımımızla güvenli ve refah bir şekilde yoluna devam edebileceğini ve sorgusuz sualsiz halkın büyük çoğunluğunun sadakatine sahip olarak olası bir siyasi mücadelede etkin bir şekilde rekabet edebileceğini düşündük. Belki de Vietnam'daki taraflar, daha barışçıl bir yaşam biçimi üzerinde birlikte çalışabileceklerdi.

Watergate'in yakında bu varsayımların çoğunu geçersiz kılacağını bilemezdik. Gelecekten bihaber şekilde eve hem barış hem de saygınlık getirdiğimiz için neşe içinde Washington'a indik.

XXXII
BARIŞA UZANAN ZAHMETLİ YOL

12 Ekim'de Washington'a döndükten sonra Haig ve ben hemen Nixon'ın İdari Ofis Binası'ndaki sığınağına gittik. İki odalı bir süitti. Dış kısımdaki odada yuvarlak bir masa ve birkaç sandalye vardı; duvarlar, Nixon konulu karikatürlerin orijinalleriyle kaplıydı. Ne çalışma masası ne de görevli vardı. Antrenin herhangi bir amaçla kullanıldığını hiç görmedim. Doğrudan Nixon veya Haldeman tarafından iletilen Başkanlık direktifi dışında bu saklanma yerine hiç kimse giremezdi; bu nedenle bekleme odasına gerek yoktu. Nixon'ın ofisi, en uç tarafta şömine bulunan oldukça uzun dikdörtgen bir odaydı. Odanın pencereleri, Beyaz Saray'ı İdari Ofis Binası'ndan ayıran dar ve çıkmaz sokak olan West Executive Avenue'ye bakan bir verandaya açılıyordu. Neredeyse her zaman güneşlikler kapalıydı. Nixon, çalışma odalarının bir koza havasında olmasını isterdi. Pencerenin önünde kocaman bir masa ve masanın yanındaki köşede ise önünde bir kanepe bulunan bir koltuk vardı. Koltuğun sağ tarafına bakınca küçük bir yuvarlak masa ve birkaç kolçaklı ahşap sandalye görebilirdiniz.

Nixon genellikle çalışırken bile bacaklarını uzatacak şekilde koltukta otururdu. Yardımcıları da ahşap sandalyelerde yer alırdı. Toplantının uzun sürdüğü zamanlarda yardımcılar rahatsız olabilirlerdi; Başkan'ın derin düşüncelere daldığı zamanlarda bu toplantılar bitmek bilmezdi.

Ancak 12 Ekim'de durum böyle değildi. Kayıtsızmış gibi davranan Nixon, Haig ve benden rapor vermemizi istedi. Kısmen sevinçli

bir halde, 1972 için belirlediğimiz ana hedeflerimizin üçünü de gerçekleştirdiğimizi Başkan'a söyledim; ilk ikisi Pekin ziyaretiyle Moskova zirvesiydi. Daha sonra Ocak ve Mayıs tekliflerimizdeki farklılıkları açıklayarak neredeyse tamamen bizim lehimize sonuçlanan Vietnam Anlaşması'nın hükümlerini oldukça ayrıntılı bir şekilde aktardım. Nixon'ın asıl endişesi Thieu'nun tepkisiydi. Masumane bir şekilde iyimserdim çünkü yıllar boyunca ortaklaşa yaptığımız tekliflerden daha iyisini elde etmiştik. Haig'in endişeli olduğu Nixon'ın aklına gelse de[1] ben öyle bir şey hatırlamıyordum. Haig anlaşmayı fazlasıyla desteklediği için bu durum çok da önemli değildi.

Olayı kutlamak isteyen Nixon, biftek ve şarap getirilmesini emretti. Le Duc Tho ile üzerinde mutabık kaldığımız geçici "shedyule"nin ana hatlarından bahsettim. Güney Vietnam'daki sivil tutuklular ve Güney Vietnam Silahlı Kuvvetleri için askeri teçhizatın değiştirilmesine ilişkin konularda ilerleme kaydetmek için Xuan Thuy ile görüşmek üzere 17 Ekim'de Paris'e geri dönecektim. Ayrıca Laos ve Kamboçya'daki ateşkes ile ilgili meseleleri açıklığa kavuşturmak için de çalışmamız gerekecekti. Ardından Paris'ten Saygon'a uçup 18-22 Ekim tarihleri arasında orada kalacaktım. 22 Ekim akşamı Hanoi'ye geçip 24 Ekim'de de tekrar Washington'a dönecektim. 26 Ekim'de ilan edilecek anlaşma, 31 Ekim'de de imzalanacaktı. Sıkı bir program olsa da yine de gayet iyimserdi. Aslında Hanoi bize baskıda bulunuyordu. Ben de hiçbir şekilde süreci hızlandırmaya çalışmadım. Esas amacımız tabii ki Hanoi'yi memnun etmek olmasa da anlaşmazlığa neden olan konuları hızlıca çözüme kavuşturmak için hâlihazırda kısa olan bu süreçte Hanoi'nin sabırsızlığından istifade etmek istemiştik. Bu açıdan taktiğim işe yaramıştı.

Başkan'ın da onay vermesiyle hemen Hanoi'yi sıkıştırmaya başladık. Hâlâ Paris'te, Vietnam ve Amerikan metinlerini harmanlayan Winston Lord'a, ABD'nin istediği dört değişikliğe, ki "bunlar yapılmadan bu belge kabul edilmezdi", Hanoi'nin razı olmasıyla ortaya çıkan temel taslağı Nixon'ın kabul ettiğini Xuan Thuy'a bildirmesi talimatı verildi. Bu değişiklikler, sızma yasağı, Güney Vietnam'a yapılan askeri yardım ve Ulusal Konsey'in yetkilerinin düşürülmesi gibi konularla ilgili daha kesin formülasyonları içeriyordu. Ben ayrılmadan önce bu metinleri Paris'te hazır hale getirdiğimiz için hemen

orada açıklanabilirdi. Metinlerin aciliyetinin vurgulanması, Başkanlığın yetkisi altında olduğunun gösterilmesi ve "shedyule"nin istediğimiz gibi yürütülmesi için Washington'dan gönderilmişti.

Bu süreç içerisinde Washington ve Hanoi arasında gidip gelen mesajlarla ilgili söylenmesi gereken birkaç şey var. Tüm metinleri, yakın çalışma ekibimle beraber hazırlamıştık. Bazıları imzasız olarak gönderiliyordu; vurgu yapmak istediğimizde ise Başkan'ın adına gönderiyorduk. Başkan'ın adına yaptığım diğer tüm görüşmelerde olduğu gibi, Nixon adına gönderilen her belgenin bir nüshası da kendisine veriliyordu; dolayısıyla herhangi bir mesajda yazılanları geçersiz kılma fırsatı oluyordu. Hiç böyle bir şey yapmadı. Kendisine ana esaslar izah edildikten sonra müzakere sürecine dahil olma gibi bir arzusu hiçbir zaman olmamıştı. Belgelerin metni de onu pek ilgilendirmiyordu. Bazen bir belgeyi sözlü olarak kendisine anlatınca yorum yapardı ama detaylar ve özel ifadeler söz konusu olduğunda bunlara ilgi göstermezdi. Vietnam müzakerelerinin bu aşamasına hiç müdahil olmamıştı; 'zeki hukukçu gözüyle yasal boşluklar saptadığı' şeklinde o zaman sızan haberler tamamen uydurmaydı. Taslak anlaşmayı, herhangi bir değişiklik yapmadan onayladı. Anlaşmanın devam edebilirliğinin, yasal formüllerin ustaca yorumlanmasından ziyade uygulanmasındaki gayrete bağlı olduğunu bilirdi.

Sürekli kaygılanmasına neden olan şey Saygon'la bağların kopabilme olasılığıydı. Her ne pahasına olursa olsun böyle bir durumdan kaçınmaya kararlıydı. Thieu'nun ayak diremesi durumunda ise benim geri adım atıp anlaşmayı seçimden sonra sonuçlandırmam gerekecekti. Talimatı vermek, yerine getirilmesinden daha kolaydı çünkü Hanoi hâlâ metinleri kamuoyuna duyurma yönünde bir tavır sergileyebilirdi. Gerçi olayların o raddeye varacağını düşünmüyordum. Yine de Thieu'nun rızasıyla iki yıldır öne sürdüğümüz koşullardan her halükârda daha iyi bir anlaşma yaptığımız için kendisinin de mutlu olacağını düşünüyordum.

Nixon, hiç şüphesiz seçimler için anlaşmanın gereksiz olduğunu düşünüyordu; bunun getireceği fayda, diğer şeyleri riske atmaya değmezdi. Nixon'dan hemen sonra görüştüğüm Haldeman daha da ileriye gitti. Anlaşmanın potansiyel bir sorumluluk olduğunu düşünüyordu; McGovern'a olan destek fanatiklere indirgendiğinden, Nixon,

İkinci Geliş'i ayarlasa bile, o fanatiklerin yine de kendisine oy vermeyeceğinden emindi. Öte yandan, bir anlaşma muhafazakâr destekçileri rahatsız edeceğinden Nixon'ın zafere ulaşma marjını azaltabilir. Kısacası, seçimleri etkilemesi için Vietnam müzakerelerinden faydalanılmamıştı; müzakereleri hızlandırmak için seçimden istifade edilmişti. Aslına bakılırsa seçim, prestijle ilgili herhangi bir meseleyi gündeme getirmemesi ve Anayasa'yla belirlendiği için değişime tabi olmaması dışında bir ültimatomla yerine getirilebilecek rolü üstlenmişti.

13 Ekim'de kahvaltıdan sonra Haig'le birlikte Rogers'a bilgi verdik. Bu duruma sevinen Rogers, anlaşmayı ABD'nin tutumunun ne kadar doğru olduğunun bir kanıtı olarak değerlendirmişti. Hâlihazırda gergin olan profesyonel ilişkilerimiz göz önüne alındığında, bu gerçekten büyük ve asil ruhlu bir övgüydü. İlan edilmesi an meselesi olan ateşkes ihtimaliyle, yakın çalışma ekibimin az sayıdaki üyelerinin kaynaklarının sınırına ulaştığını fark ettim. Uzmanlık gerektiren pek çok teknik protokolün hazırlanması gerekiyordu. Alışkanlığım olmasa da yine de yapmam gerektiği için Rogers'dan yardım istedim. Talebimi kabul eden Rogers, Dışişleri Bakan Alt Yardımcısı William Sullivan'ı bu iş için görevlendirdi. Eski Laos Büyükelçisi olan ve daha sonra da Vietnam Çalışma Grubu'nun başına geçen Sullivan beceri, cesaret ve sorumluluk altına girmekte gösterdiği sıra dışı istekliliğiyle yeterince takdir görmese de birçok işin üstesinden gelmişti. Yakın çalışma ekibime katılan Sullivan, büyük bir hevesle çalışmıştı. Ekim ayında dünya turuna çıktığımda yardımcım olarak bana eşlik etmişti. Laoslu ve Taylandlı liderlere müzakerelerimiz hakkında bilgi vermişti. Ayrıca son aşamada Vietnamlılarla yapılan teknik meselelerle ilgili görüşmelere de başkanlık etmişti. Müzakerelerin son turuna sağladığı katkı yadsınamazdı.

13 Ekim programım, hazırlıklarımızın ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir. Saat 10.45'ten 11.05'e kadar Sullivan ve Negroponte'yle; 11.05'ten 11.09'a kadar sadece Sullivan'la; 12.40'tan 13.05'e kadar Sullivan ve Negroponte'yle; 14.40'tan 15.30'a kadar yine Sullivan ve Negroponte'yle; 15.35'ten 16.09'a kadar Başkan'la; 17.36'dan 18.24'e kadar Sullivan, Lord (Paris'ten yeni dönmüştü) ve Negroponte'yle ve 20.20'den 20.55'e kadar Lord ve Negroponte'yleydim.

O gün Ellsworth Bunker'dan gelen telgrafta şöyle bir uyarı vardı: Anlaşma nasıl olursa olsun, Saygon'daki fırtınalı denizlere yelken açıyor olabilirdik. Her zaman olduğu gibi yine Thieu müsait olmadığı için bilgilendirilememişti. İşleri ağırdan alması artık rutin bir hale gelmişti; son defasında tetanos aşısı olmuştu, şimdi ise karın ağrısı çekiyordu. Yardımcı olmaya çalışan Nha, bir başka sebep öne sürdü: Thieu, Amerikan Büyükelçiliği'nin ayın on üçüne denk gelen cuma günü açık olduğuna şaşırmıştı. Umursamaz bir tavırla karşılık veren Bunker, meseleyi astroloğuyla hallettiğini söylemişti. Yine de Bunker, Thieu'nun 1968'i anımsatan bir kuşatılmışlık duygusuna kapıldığı konusunda beni uyardı. Biz ona ne yapmış olursak olalım bize dik dik bakmaya çalışacağı neredeyse kesindi. Savaşın devam etmesi durumunda, "bir iki yıl içinde daha iyi bir anlaşma yapabilecek konumda" olacağına ikna olmuş görünüyordu fakat böyle bir durumun hangi açıdan daha iyi olacağı ya da Hanoi'nin 8 Ekim'deki önerilerimizi kabul etmesinden sonra Amerikan halkının herhangi bir amaç olmadan savaşı nasıl sürdürebileceğimiz konusunda bize hiç bilgi vermemişti.

Bunker'dan, yapacaklarımızın bir özetini Thieu'ya aktarmasını istedim:

> Tam olarak netleşmese de Saygon'a gelmeden önce çarşamba gecesi Bakan Xuan Thuy ile görüşeceğim ve diğer tarafın siyasi bir formül önermesini bekleyeceğim; son ziyaretinde Haig'in Thieu'ya ana hatlarıyla açıkladığı alternatif düzenlemelerden çok daha eksik bir formül olacaktır. Bu da prensipte genel bir anlaşmanın yapıldığı andan itibaren iki hafta kadar erken bir tarihte yürürlüğe girecek olan yerinde bir ateşkes ile birleştirilecektir. Bu olasılık göz önünde bulundurulduğunda, Thieu'nun, anlaşmazlığı uzun zaman önce onu görevden alabilecek koşullar altında giderebileceğimizi anlaması çok önemlidir. Bu nedenle, benimle yapacağı görüşmeye bir cepheleşme bağlamında yaklaşmaktan ziyade gelecekteki yetkilerini sağlamlaştıracak düzenlemeleri kesinleştirebilmemiz için olumlu bir tavırla yaklaşması daha uygun olur. Bu tür siyasi düzenlemelerin Hanoi'den gelmek üzere olduğuna eminim ve bu nedenle Thieu bizimle olan mevcut cepheleşmesini bir kenara bırakmalı ve bu arada da Hanoi'nin vereceği siyasi tavizler karşılığında yerinde bir ateşkesin uygulanması konusunda makul bir esneklik göstermeye hazır olması gerekmektedir.

Bunker, öngörülen anlaşmanın taslağını bu şekilde 14 Ekim'de Thieu'ya iletti. Hiç cevap gelmedi.

Hem 14 hem de 15 Ekim'de Dobrinin'e öne çıkan meselelere verdiğimiz önemi vurguladım. Uzlaşıma vardıktan sonra silah tedarikinde Sovyetlerin itidalli davranacaklarına dair güvence istedim. Taslak anlaşmanın metnini Hanoi'den alan Dobrinin, bu talebime kaçamak cevap verdi. Brejnev'e mektup gönderip ondan da benzer bir güvence isteyen Nixon'a da kaçamak cevap verilmişti. Daha da endişe verici olanı ise Hanoi'nin üzerinde mutabık kalınan taslağın çevirisi ile bariz bir şekilde oynamış olmasıydı. Dobrinin'e göre, taslak anlaşmanın Vietnam dilindeki versiyonunda, önerilen Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi, "siyasi bir yapı" olarak nitelendiriliyordu. Bu yapının sivil olma özelliğini vurgulamak için İngilizcede "idari bir yapı" olarak belirtebilelim diye Le Duc Tho'yla birlikte Paris'te uzun saatler harcamıştık; Vietnam dilinde bu ifade muğlak kalmıştı.* Dobrinin'e, Hanoi'nin versiyonunun kesinlikle kabul edilemez olduğunu açıkça belirttim.

Ayrıca Pekin'e gönderdiğimiz mesajda silah kısıtlaması talebinde bulunduk ama cevap gelmedi. Ancak daha sonra Çin'in Hanoi'nin mühimmat deposuna yaptığı katkının Güney'deki sonucu etkileyecek kadar çok olmadığını anladık.

16 Ekim'de, ben yokken işleri yürüten Haig ve Dışişleri Müsteşarı Alex Johnson ile kahvaltı yaptım. Ardından kırk beş dakikalığına Başkan'la görüştüm. Saat 11.00'de son dört yıldır tüm umutlarımızın yoğunlaştığı bir göreve çıkmak için Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'nden yola koyuldum: Hindiçin Savaşı'nın sona ermesi. Uçakta Nixon'dan gelen ve el yazısıyla yazılmış bir not beni bekliyordu. Mesaj şu şekildeydi:

* Ekim Anlaşması'nda, Le Duc Tho'yla beraber tarafların "Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi adı verilen bir idari yapı oluşturmak için taahhütte bulunacakları bir ifade üzerinde mutabık kaldık..." Hanoi, Vietnam dilinde bu "idari yapıyı", yetkili bir hükümet kurulma olasılığını ima eden bir ifadeyle tercüme etmeye çalıştı. 12 Ekim'de Paris'te teknik konularla alakalı yapılan toplantıda, Lord ve Engel, Vietnam dilinde yapılan bu tercümeye açıkça karşı çıkıp içinde herhangi bir hükümet çağrışımı olmayan daha zayıf bir ifade kullanılması için baskı yaptılar. Daha sonra karar verilmek üzere bu mesele rafa kaldırıldı. Eğer Hanoi 26 Ekim'de kendi anlaşmasında yer alan çözüme kavuşmamış sorunları -her ne kadar önemsiz olsa da- prestij meselesine dönüştürüp ilan etmeseydi kısa süre içinde bu maddeyi neredeyse kesinlikle kabul etmiş olurdu.

Sevgili Henry, Paris'e giderken, kâğıt üstünde kalan bazı konular hakkında biraz rehberliğe ihtiyacın olduğunu düşündüm. İlk olarak, seçimleri dikkate almadan doğru olduğunu düşündüğün şeyi yap. İkincisi, savaşı onurlu bir şekilde sonlandırma fırsatımızın elimizden uçup gitmesine müsaade edemeyiz. Seçimler söz konusu olduğunda, başarılı bir şekilde yapılan anlaşmanın genç seçmenler arasında bize yardımı dokunsa da seçimleri kazanmak için buna pek ihtiyacımız yok. İstediğimiz gibi bir anlaşmanın olmaması bizi derinden yaralasa da yine de ölümcül olmaz. Her ne pahasına olursa olsun, koalisyon hükümeti fikri konusuna razı olduğumuz ya da böyle bir şeyi dayattığımız yönünde bir izlenim vermekten kaçınmalısın. Kısacası, ilk talimatıma geri dönecek olursak, şerefli bir barışı sağlamak için doğru olduğunu düşündüğün şeyi yap ve seçimlerin bu zamanlamayı etkilemesine müsaade etme.

Paris'te Ara

17 Ekim'de Xuan Thuy ile yaptığımız toplantıda, bir önceki hafta Le Duc Tho ile yaptığımız görüşmelerde yaşanan heyecan yoktu. Xuan Thuy'un önemli değişiklikler yapma yetkisi bulunmuyordu. Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'nin seçimleri denetleyebileceğini açıkça belirterek siyasi konularla ilgili hükümleri biraz daha geliştirdik; Konsey'in, seçimleri düzenleme yetkisi yoktu. Yapılacak herhangi bir yeni seçimin, önce Güney Vietnam'daki tarafların oy birliğiyle kabul edilmesi gerekecekti; bu, bir meselenin üstünü örtmek için oldukça kullanışlı bir formüldü. Koalisyon hükümetinden geriye kalan Ulusal Konsey, sadece Saygon'a veto etme hakkı vermekle kalmayıp aynı zamanda her şeyden de mahrum oluyordu. Hanoi'nin siyasi programı artık bitmişti.

Askeri ekipmanın değiştirilmesi ile ilgili olarak, Xuan Thuy eşitlik ilkesinde ısrar ederken biz ise eskimiş ekipman için bire bir değiştirme ilkesinde diretiyorduk. Xuan Thuy sonunda bizim formülasyonumuzu kabul etse de bunu Güney Vietnam'da tutulan sivillerin serbest bırakılması şartına bağlamıştı. Öneriyi hemen geri çevirdim; Saygon asla razı olmazdı; bu siyasi konunun Vietnam'daki taraflar arasında çözüme kavuşturulması gerekiyordu. Üstelik Hanoi'nin Laos ve Kamboçya'da ateşkes ilan edilmesiyle ilgili verdiği güvenceleri yeterince tatmin edici bulmamıştık. Aynı noktada bulu-

şup anlaşma metniyle ilgili sorunu halletmedikçe Hanoi'ye gitmeyeceğimi Xuan Thuy'a söyledim. Ayrıca Hanoi'li liderlerin şunu da bilmesi gerekiyor ki Saygon'un onayı olmadıkça bu şekilde devam edemezdik. Bu nedenle bir başka müzakere turu için Saygon'dan Paris'e dönmem gerekebilirdi. Alternatif olarak, Saygon durağımı tamamladıktan sonra tekrar Le Duc Tho ile görüşebilirdim; mesela Vientiane'de. Xuan Thuy homurdansa da kesin bir cevap vermeye yetkisinin olmadığı belliydi.

Bu arada Washington'da, Nixon üst düzey danışmanlarının nabzını yokluyordu. 16 Ekim'de Bakan Laird ve General Abrams ile istişarede bulundu. Haig'in bana bildirdiğine göre, her ikisi de anlaşmayı fazlasıyla destekliyordu. Abrams, mevcut koşullar altında bir yıl daha savaşırsak askeri durumumuzun bundan daha iyi olmayacağını vurguladı (üstelik mevcut durumumuzu sürdürebilmemiz de pek ihtimal dahilinde değildi). 18 Ekim'de Rogers ve Alex Johnson, taslak anlaşmayı Hanoi açısından -özellikle siyasi meselelerde- "topyekûn teslim olma" şeklinde gördüklerini Nixon'a ifade ettiler. Haig'in bana söylediğine göre, Nixon oldukça heyecanlanmıştı. Başkan, Thieu'yla yapacağım görüşmeleri, "poker oyunuymuş" gibi düşünüp "kozumu" son ana kadar kullanmamam yönünde bana tavsiyede bulundu. Bu yüzden anlaşmanın siyasetle ilgili kısmını Thieu'ya hemen göstermemem gerekiyordu. Hanoi'nin gerçekte olduğundan daha fazlasını istediğini onlara ima etmeliydim. Ardından gerçek metni "konumumuzun en düşük noktası" olarak ileri sürdüğümde Thieu'nun da bizimle beraber hareket etmesi için geçerli bir nedeni olacaktı. Bu tavsiyeye uymadım. Hâlihazırda anlaşma metnini çok fazla sayıda kişi görmüş olduğundan bu oyunu oynayamayacağımızı düşündüm. Daha sonra ortaya çıktığı üzere oyunu gerektiği gibi oynamak da pek işe yaramamıştı.

Saygon'a giderken, Hanoi'ye gönderdiğim mesajda, Xuan Thuy'a söylediklerimi tekrar ettim: Hanoi'ye yapılacak ziyaret, "ancak anlaşma imzalandığı takdirde" gerçekleşebilirdi. Tartışmalı hususlara ilişkin önerdiğimiz metni de mesaja ekledim. Baskı yapmak için aynı gün olan 18 Ekim'de Hanoi'ye -bu sefer Başkan'ın adına olmak üzere- bir mesaj daha gönderdim: Daha çözüme kavuşmamış konular varken Hanoi'yi ziyaret etmem mümkün değildi. Bu yüzden ter-

cihen Vientiane'de, gerekirse Paris'te, Le Duc Tho ile görüşebileceğimizi ifade ettim. Hanoi'nin el üstünde tutulan "shedyule"si de üç dört gün daha ötelenmiş olacaktı.

Müzakerelerin son aşamasında Kuzey'in bombalanmasını azaltacağımız yönünde Le Duc Tho ile hâlihazırda mutabık kalmıştık. Paris'e giderken, yirminci paralelin kuzeyini bombalamayı normal seyrimizin altında gerçekleştirmiştik; mesajda, anlaşma metninin tamamlanması durumunda Hanoi'ye varışımdan yirmi dört saat önce Kuzey'i bombalamayı tamamen durduracağımız belirtiliyordu. Bu esnada Washington da Saygon'un envanterini güçlendirip -bire bir değiştirme yapabileceği- yüksek bir sayıya ulaştırmanın son hazırlıklarını yapıyordu. Bir defaya mahsus olmak üzere Güney Vietnam'a büyük miktarda havadan nakil yapılan askeri ekipmana mantıklı bir kod ismi verilmişti: "Fazlasıyla Yükseltme".

Saygon'a yapılan uzun yolculukta, herkes iyimser bir ruh haline bürünmüştü. John Negroponte dışında hepimiz, Thieu'nun anlaşmadan çok memnun kalacağını düşünüyorduk. Koşulları bir defa daha gözden geçirdik. Yerinde bir ateşkes, Saygon'a halkın yüzde 90'ını verecekti; Güney Vietnam'a sızma yasaklanıyordu; koalisyon hükümetinin hayalinin artık peşinde koşulmayacaktı; uluslararası denetim olacaktı; Vietkong'un çekirdek kadrosu muhtemelen Güney Vietnam hapishanelerinde kalacaktı; ABD'nin Saygon'a yaptığı askeri yardım devam edecekti. Tabii ki askerlerini Güney'den geri çekmesi için Hanoi'yi ikna edememiştik. Fakat sızma olmayacağı yönündeki maddeye riayet edilirse, asker sayısındaki böyle bir azalma, tehdidi de hafifletirdi. Tüm bu hususların gerçekleşmesi için anlaşmanın yürürlüğe girmesi ve her şeyden önce Vietnam'daki tarafların, beklentilerini makul ve mantıklı bir şekilde hesaplamaları gerekiyordu. Her iki taraf da bunun için çok fazla acı çekip birbirlerine de çok fazla çektirmişti. Nefret ve şüphe nedeniyle deliye dönmüş olan ve barış olasılığını bile tasavvur edemeyen Vietnamlı bu iki taraf, sonunda sadece birbirlerini küçük düşürme takıntılarında ve bizi hırslarının girdabına çekme çabalarında ortak bir paydada buluşmuştu. İki taraf da can düşmanını unutturacağı kayıtsızlığıyla, kendini yok etmeye istekli görünüyordu.

Thieu ile İstişare

Ellsworth Bunker'ın her krizde yatıştırıcı bir etkisi olmuştur. Yokuşun aşağısında, Saygon'un tropik sıcağında bile hiçbir takım elbisesinin buruşmaya cüret edemeyeceği, tertemiz giyinmiş, uzun boylu, dik duran, ince yapılı birisini gördüğünüzde, aşırı ataklık veya az bağlılık nedeniyle bir başarısızlık riski olmadığını bilirdiniz. Ellsworth bizim en önemli diplomatlarımızdan biriydi. Sivrilmiş bir iş hayatından sonra nispeten geç bir zamanda devlet hizmetine girdi; ne kendisine ne de başkalarına bir şey kanıtlamaya ihtiyacı vardı. Kendi mutluluğunu tüm özgür halkların güvenliği ve umuduyla özdeşleştiren Bunker'ın en büyük isteği, ülkesinin dış politikasına katkıda bulunmaktı. Değerleri, kendine hizmet eden söylemlere değil de görevdeki yüksek standartlı gerçekçi performansa yansımıştı. O zamanlar yetmişli yaşlarının sonunda olsa bile genç görünmesini sağlayan iyimserliğe sahip tipik bir Amerikalıydı. Farklı partilerden gelen iki başkana hizmet eden, güvenlerini ve hayranlıklarını kazanan Bunker, beş yıl boyunca Saygon'da görev yapmıştı. Yurt içinde baş gösteren en büyük sıkıntılarımızda bile yine de asla görevden kaçmadı. Vietnam'a müdahil olmamızda çok daha fazla sorumluluğu olanlar köşe bucak kaçarken Bunker ise hükümetini gerek televizyonda gerekse yazılı basında desteklemeye devam etmişti. Vietnam'la ilgili tüm gizli diplomasimde pay sahibiydi; Washington'ı ziyaret ettiğinde yapılan her gizli görüşme hakkında detaylı bir şekilde bilgilendiriliyordu. Görevde olduğum yıllar içinde hükümetinin daima yanında olan Bunker, hem resmi konseylerde hem de kamuoyunda, barışın önündeki en büyük engel olduğu suçlamalarına karşı hükümetini savundu. Thieu'nun o bayağı muamelesini kimse Bunker'dan daha az hak etmemişti; sonu gelmeyen beklemeler, ertelenmiş randevular, gerçek olmasa bile yine de aldığı baştan savma cevaplar. Tüm bu süreç boyunca Ellsworth Bunker neredeyse hiç şikâyet etmemişti. Gündelik işlerini bile nezaket ve disiplin içinde ve özverili bir hünerle yerine getirirdi. İşlerin bu noktaya kadar gelmesinde büyük emeği vardı; hepimiz gibi o da onurlu bir barış hasreti çekiyordu. Onu tanıyan herkes, onurun gerekliliklerini Bunker kadar açık bir şekilde başka kimsenin ifade edemeyeceğini bilirdi.

Bunker, yardımcısı Charles Whitehouse, General Abrams ve ben, Saygon'a varışımızdan kısa bir süre sonra büyükelçinin mütevazı ko-

nutunun küçük kütüphanesinde bir araya geldik; ev, şıklığından ziyade güvenlik nedeniyle çıkmaz bir sokakta bulunuyordu. Bunker ve mesai arkadaşlarına, anlaşmanın mevcut taslağını gösterme fırsatı ilk defa elime geçmişti. Bunker'ın tepkisi, anlaşmada elde edilenlerin, ulaşılabilir olduğunu düşündüğünden bile fazlası olduğu yönündeydi; pratikte daha azı da uygun olabilirdi. Bunker'ın fikrine General Abrams da katılmıştı; Nixon'a söylediklerini tekrar eden Abe, şu an için savaşa bir yıl daha devam etmekle elimize hiçbir şey geçmeyeceğini ve takviye kuvvetlerimizi geri çekerek gösterdiğimiz çabayı azaltırsak, koşulların gitgide aleyhimize bile dönüşebileceğini ekledi. General Abrams, huzursuzluğa yol açan bir başka haber daha vermişti. Buna göre, Kuzey Vietnamlılar, özellikle de Saygon çevresinde, ateşkesten önce mümkün olduğunca fazla bölgeyi ele geçirmeye çalışmak için (Saygon'dan da aynı şeyi yapmasını istemiştim) "yüksek ölçekli" saldırı faaliyetlerine girişmişlerdi. Abrams bu saldırının büyük rahatsızlık vereceğini düşünse de önemli bir bölge kaybı olmadan püskürtülebileceğini ifade etmişti.

Bu konuda tedbirin elden bırakılmamasını dile getiren tek kişi, Charles Whitehouse'du. Mesai arkadaşlarının anlaşma hakkındaki görüşlerine katılsa da Thieu'nun ABD'deki seçimlerden önce bunu kabul edeceğinden şüphe ediyordu. ABD ile ilişkilerini koparması, Saygon için ağır bir psikolojik darbe olurdu. Thieu'nun kendisini ve halkını buna hazırlamak için haftalarca zamana ihtiyacı vardı. Şartlar ne olursa olsun Thieu işleri mümkün olduğunca yokuşa sürecekti. Whitehouse, kesinlikle haklı çıkmıştı.

Ayrıca Saygon'da bulunduğum süre içinde bana katılmasını rica ettiğim Kore Büyükelçimiz Phil Habib'e de bu konuyu danıştım. Habib'in görüşleri benim için çok önemliydi. Lübnan kökenli olan Habib, Brooklyn'de doğmuş, Idaho Üniversitesi'nde eğitim görmüş, halkın o aşina olduğu son derece kibar Dışişleri mensubu görüntüsünden bir hayli uzaktı. "Çizgili kumaş pantolon" imajından olabildiğince uzak olan Habib kaba saba ve lafını sakınmayan biriydi. Yaklaşık on yıl boyunca hem Vietnam'da görev yapmış hem de Vietnam meseleleriyle ilgilenmişti. Paris barış görüşmelerinde birçok büyükelçinin yardımcısı ve delegasyonun değişmeyen tek kişisi olmuştu. Güney Vietnam vilayetlerinde görev yapan ve kendini işine adamış genç

Dışişleri mensuplarının çoğunu o seçmişti. Tam bir dürüstlük timsali olan Habib, umut vaat eden bir idealizmden kasvetli bir çaresizliğe yolculuk yapmıştı. Pek çok umudun kaldığı mezarlıktan onurlu bir şekilde ayrılmamızı istemişti. Savaşı, uluslararası yükümlülüklerimizle uyumlu bir şekilde sona erdirmek için makamına ve mesai arkadaşlarına kendini borçlu hissediyordu. Her zaman için esnekliğin yanı sıra gerçekçiliği ve ister gizli ister alenen olsun, boyun eğmeden temkinli bir şekilde müzakere etmeyi savunmuştu. Bu anlaşmayı, Vietnam'a 50.000 asker gönderen ve kendi güvenliği de aramızdaki sağlam itimada bağlı olan müttefikimiz Güney Kore'ye kabul ettirmek zorunda kalacaktı. Habib, taslak anlaşmanın beklentilerini bile aşması nedeniyle sevinçten yerinde duramıyordu. Böyle bir anlaşma, Koreli müttefiklerimiz tarafından bir zafer olarak kabul edilebilirdi. Dolayısıyla müzakerelere ve Vietnam meselelerine aşina olan her Amerikalı üst düzey yetkili, gayretlerimizi takdir etmişti.

Eğer Thieu, Whitehouse'un ana hatlarıyla belirttiği hususlara razı olsaydı, önümüzdeki birkaç hafta içinde ortaya çıkacak kargaşadan kaçınılmış olunurdu. Eğer Thieu'nun belli başlı hususlara değil de anlaşma olasılığına karşı çıkabileceğini hemen anlamış olsaydık, kesinlikle farklı bir yol izlerdik. Thieu'nun tutumu ne kadar mantıksız olsa da Nixon'ın seçimlerden önce sıkıntı yaşanmamasını istediğinden emindim. Fakat Thieu, kavramsal bir tartışmaya asla girmemişti. Bunun yerine, dolaylı ve kasıtlı olarak, sürekli iğneleyerek ama asla asıl meseleye odaklanmayarak, birtakım hususları açıklığa kavuşturmak yerine daha da zorlaştıracak yöntemlerle Vietnamlılara özgü bir şekilde mücadelesini sürdürmüştü. Vietnamlılar, fiziksel açıdan yabancılarla uğraşmadan önce kahramanca tavır sergileyerek bu yöntemlerden yüzyıllarca istifade etmiş ve dışarıdan gelenlerin gayretlerini boşa çıkarmaya çalışmışlardı. Bu yöntemlerin işe yaramadığını kimse söyleyemez; özellikle müttefikleri söz konusu olduğunda ne yazık ki uyguladıkları yöntemler pek güven telkin etmemektedir. Dolayısıyla Kuzey ya da Güney fark etmez, hiçbir Vietnamlı güven veya dostluğun belirleyici olduğuna inanmamıştı. Yüzyıllar boyunca yabancılara güvenerek değil, onları manipüle ederek varlıklarını devam ettirmişlerdi.

19 Ekim'deki toplantı bu havada geçmişti. Başkanlık Sarayı'na vardığımda, basının tam önünde on beş dakika bekletildim. Sonra

Thieu'nun Yardımcısı Hoang Duc Nha geldi ve Bunker'la beni alıp Başkan'ın huzuruna çıkardı. Thieu selam vermedi. Ruhsuz bir halde Nixon'dan gelen mektubu aldı. Diğer hususların yanı sıra mektupta şu ifadeler yer alıyordu:

> Dr. Kissinger, yanında getirdiği anlaşmanın hükümleri konusunda sizi etraflıca bilgilendireceği için bu mesajda fazla ayrıntıya girmeyeceğim. Fakat bu anlaşmayı kabul etmekten başka makul bir seçeneğimiz olmadığına inandığımı bilmenizi istiyorum. Anlaşma, diğer tarafın kayda değer bir atılımda bulunduğunu göstermektedir. Anlaşma yürürlüğe girdiği takdirde sizin ve halkınızın kendinizi müdafaa edebileceğinizi ve Güney Vietnam'ın siyasi kaderine yine kendisinin karar verebileceğine dair kesin inancım var...
>
> Son olarak şunu söylemeliyim ki tıpkı savaşta risk aldığımız gibi, barış için de risk almamız gerektiğini düşünüyorum. Hanoi ile üzerinde mutabık kalınan anlaşmalara ve bu anlaşmaların şartlarına sadık kalacağımıza inanıyorum ve hükümetinizin tutumunun da bu yönde olduğunu biliyorum. Diğer tarafın da aynı şekilde davranacağını umarak hem kendilerine hem de büyük müttefiklerine bu durumu açıkça belirttik. Anlaşmanın hükümlerini ihlal etmeleri durumunda, gereken her türlü önlemi acilen alacağımız ve böyle bir hareketin de oldukça ciddi sonuçları olacağı konusunda sizi temin ederim.

Yakın çalışma ekibimle birlikte hazırladığımız ve daktilo ettiğimiz metne, Nixon aşağıdaki notu da el yazısıyla eklemişti:

> Dr. Kissinger, General Haig ve ben, bu teklifi uzun uzadıya tartıştık. Şahsen, alabileceğimizin en iyisini aldığımızı düşünüyor ve bu durumun da mutlak koşulumu karşıladığına inanıyorum; yani GVN'nin özgür bir ülke olarak varlığını sürdürmesi gerekiyor. Dr. Kissinger'ın yorumlarını tamamen desteklemekteyim.

Eğer Thieu, her şeyden önce siyasi geleceğini ve ülkesinin güvenilirliğini Güney Vietnam'ı desteklemek için tehlikeye atan bir başkanın elçisine gerçek düşüncelerini dile getirip onunla içten bir konuşma yapacaksa şu an tam sırasıydı. Bunun yerine Thieu mektubu, yorum yapmadan okudu. Tıpkı Haig'in üç hafta önceki ziyaretinde olduğu gibi, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin toplandığı odaya beni götürdü. Odada, Güney Vietnam'ın Washington Büyükelçisi ve Paris barış görüşmelerine katılmış olan büyükelçiler de bulunuyordu. Bizim taraf ise Bunker, Whitehouse, Abrams, Sullivan, Lord ve tercüman

David Engel'den oluşuyordu. Herhangi bir tanıtım yapmayan Thieu, Nha'nın tercüman olarak görev yapacağını duyurarak toplantıyı başlattığında uygun ortam hemen meydana gelmişti. Toplantıda bulunan her Vietnamlının İngilizce bilmesi, Thieu'nun işleri bizim için kolaylaştırmayacağının göstergesiydi. Tüm söylediklerimi neredeyse yarıya indirgeyen Nha, tercüman olarak görev yaptığı rolünü alaya almaya başlamıştı. Dolayısıyla ben de ya Vietnam dilinin İngilizceden çok daha kısa ve öz olduğunu ya da Nha'nın bazı yerleri kırptığını (şayet böyleyse neyi atladığını bilmek ilginç olabilirdi) ifade ettim. Tevazu gösteren Nha, "Ben bir kısaltma ustasıyım" dedi.

Stratejimizi özetleyerek sözlerime başladım. Vietnam konusunda gösterdiğimiz gayretlerin, sadece Amerikalı savaş esirlerinin iade edilmesi karşılığında geri çekilebileceğimize dair yurt içinde meydana gelen büyük baskılara rağmen çok az kişi tarafından bir arada tutulduğunu iddia ettim. Makul bir müzakere pozisyonundan -özellikle de bizim öne sürmüş olduğumuzdan- vazgeçtiğimiz gibi bir izlenim yaratıldığı takdirde bu baskılar da kontrol edilemez hale gelirdi. Bu açıdan Thieu'nun yükümlülükleri ile bizimkiler arasında fark olduğunu gördüm. Thieu, halkına kararlı olduğunu göstermek zorundayken biz ise esnek bir şekilde davrandığımızı gözler önüne sermek durumundaydık. Bizim endişemizin, seçimlerimizden iki hafta önceki zamandan ziyade ondan sonra gelecek aylar olduğunu vurguladım. Saldırıdan sonra yapılacak askeri takviyenin getireceği ek maliyetin -hâlihazırda 4,1 milyar dolar- Ocak ayında Kongre'ye sunulması gerekiyordu. Böyle bir durum da Güney Vietnam'a yapılacak desteğin kesilmesi için elverişli bir ortam hazırlardı. İki yıldan fazla bir süredir Saygon'un da onayıyla açık bir şekilde belirtilmiş bir dizi teklifte bulunmuştuk; bunları hepsi de Hanoi tarafından kabul edilmişti. Eğer şimdi işleri ağırdan alırsak Kongre'deki destekçilerimiz bile bunu asla anlayamazdı. Zamana karşı yarış içinde olduğumuz şey tam olarak buydu. Nixon'ın "koz" önerisi aklımdan çıktığı için ateşkes bölümünde öne sürdüğümüz her teklifin nasıl karşılandığını ve siyasetle ilgili hükümlerin gerek alenen gerekse gizli olarak sunduğumuz şartlardan çok daha iyi olduğunu göstererek tüm taslağın üzerinden geçmek için bir saat harcadım. Esas önem teşkil eden hususu dile getirerek sözlerimi noktaladım:

Sekiz yıldan daha uzun süredir birlikte savaşıyoruz. Sizler de bizler de büyük fedakârlıklarda bulunduk. Eğer şimdi birlikte barış yapabilirsek, yaşanan tüm acıların hıncını alabilir ve uğrunda hepimizin pek çok acı çektiği Vietnam'da, istenilen türde bir yapı inşa edebiliriz. Bu şevkle, Başkan sizinle konuşmamı istedi ve ben de dostluğumuzu ve iş birliğimizi devam ettirebilelim diye müşterek bir sorunla başa çıkmak için dostunuz olarak buraya geldim.

Tıpkı Paris'te önceki üç yıl boyunca Le Duc Tho'nun yaptığı gibi Thieu da yabancıların etkili ve güzel laflarına karnının tok olduğunu kanıtladı ya da belki de ben ikna kabiliyetime gereğinden fazla değer vermiştim. Thieu'nun, Haig ve benimle olan daha önceki görüşmelerde uyguladığı taktiği devam ettirdiğinin farkına varmalıydım. Bir dizi mantıklı soru sormuş olsa da hiçbiri anlaşmanın özüyle ilgili değildi. Öne sürülen şartların 8 Mayıs teklifimizle ne kadar uyumlu olduğunu, anlaşmanın nasıl imzalanacağını, uluslararası denetim mekanizmasının ne zaman devreye gireceğini ve benim ne önerdiğimi öğrenmek istedi. Tüm bu sorulara tatminkâr cevaplar aldığı sürece bizimle yola devam edecekti. Aniden, Nixon'ın yeniden seçilmesi için bu anlaşmanın gerekli olup olmadığını sordu. Bu soruya Nixon'ın el yazısıyla yazdığı notu okuyarak cevap verdim. Not, Washington'dan ayrılırken uçakta bana verilmişti.

Ertesi sabah Thieu'nun tam kadro NSC'siyle toplantıya kaldığımız yerden devam etme kararı aldık. Öğleden sonra Thieu, Abrams, General Cao Van Vien (Güney Vietnam Genelkurmay Başkanı) ve ben olmak üzere Fazlasıyla Yükseltme'de öngörülen ek askeri malzemeleri tartışmak üzere bir başka toplantı daha planlanmıştı. Mesai arkadaşlarım, Bunker ve ben bu noktada oldukça iyimserdik. Thieu'nun Fazlasıyla Yükseltme'yle ilgili sorduğu sorular ve bu konudaki istekliliği, anlaşmaya yanaşacağı izlenimini vermişti. Nixon'a gönderdiğim raporda beklentilerimizin ana hatlarını düşündüğümüzden daha ihtiyatlı bir şekilde belirttim. Yeteri kadar tecrübesi olmayan herhangi bir elçi bile, söylemek istediğinden daha azını söyler; dolayısıyla beklenmedik bir başarısızlık durumunda hayal kırıklığı da az olur; elçi başarılı olduğu takdirde ise -açık konuşmak gerekirse- başarmış olduğu şey de o kadar büyük olur. Raporum şu şekildeydi:

Thieu'nun tepkisini ölçmek için henüz vakit daha erken; geçmiş gezilerden öğrendiğimiz kadarıyla ikinci toplantıya kadar niyetini asla bel-

li etmez. İçgüdülerim, hepimizin tahmin ettiği gibi zor bir görevle karşı karşıya olduğumuzu söylüyor; başarılı olup olamayacağımızı zaman gösterecek... Kısacası, bu anlaşmayı, yıllarca yapılan fedakârlığı telafi edecek ve hem GVN'yi hem de Thieu'yu tamamen koruyacak mükemmel bir anlaşma olarak gördüğümüzü açıkça belirttim. Herkesin umduğundan çok daha iyi bir anlaşmaydı ve askeri ve diplomatik açıdan istikrarlı bir şekilde verdiğimiz desteğin sonucunda ortaya çıkmıştı.

19 Ekim öğleden sonra yapılan toplantıda Abrams, Thieu'ya Güney Vietnam kuvvetlerine bırakacağımız malzemeleri ve ateşkes öncesi Fazlasıyla Yükseltme programı aracılığıyla tedarik edeceğimiz ilavelerden bahsetti. Bu ilavelerin içinde, on dört günlük bir süre içinde teslim edilecek 150'den fazla uçak bulunuyordu. Thieu bir kez daha akıllıca sorular sordu; pek fazla algılayamasak da sanki uzlaşıma varacak gibi görünüyordu. Örneğin, Hanoi'ye yapacağım ziyarete direkt bir itirazda bulunmamıştı; anlaşmayı kabul ettiği takdirde bunun kendisi için sorun olmayacağını ifade etti.

Bir sonraki toplantıdan önce diğer Vietnam'dan haber geldi. Hâlihazırda -sadece 1300 kilometrelik bir mesafe olan- Saygon'da olsam da Hanoi'nin bana gönderdiği mesajların 32.000 kilometrelik bir yol kat etmesi gerekecekti. Hanoi bu mesajları Paris'te bulunan Albay Guay'a gönderdi. Guay ise Beyaz Saray'ın arka kanalları aracılığıyla Washington'da bulunan Haig'e gönderdi. Yine Beyaz Saray arka kanallarından olmak üzere Haig bu mesajları tekrar Saygon'a iletti. Hanoi ile temasa geçtiğimizde prosedür bu defa tersine dönüyordu. Mesajlarımız Saygon'dan Washington'a, oradan Paris'e ve ardından Hanoi'ye gidiyordu.

19 Ekim'de geç vakitte gelen mesaja, yirmi dört saat içinde cevap verilmesi gerekiyordu. Mesajda açıkça belirtildiğine göre Hanoi, ne Vientiane'de ne de Paris'te başka bir toplantı istiyordu. Bunun yerine, orijinal programa sadık kalmamız isteniyordu. Bunu yapmamızı sağlamak için sivil tutuklular ve ikamelerle ilgili geriye kalan iki hususa razı olmuşlardı; Hanoi sadece asıl meseleyle ilgili tutumumuzu değil aynı zamanda uçaktan gönderdiğimiz metni de kabul ediyordu. Sonuç olarak, ateşkesten sonra Güney Vietnam hapishanelerinde tutulan Vietkong'un çekirdek kadrosu dışında tüm mahkûmlar serbest bırakılacaktı. Hâlihazırda Güney Vietnam takviye kuvvetlerinin

önemli ölçüde artmasıyla birleşen ikamelerle ilgili hüküm sayesinde ABD, Saygon'a sınırsız derecede askeri yardımda bulunabilecekti.

Haig, Kuzey Vietnamlılardan gelen cevabı bana ilettiğinde haklı olarak şu notu da eklemişti: "Bu mesajın bugünkü toplantıda size ölçülemez derecede yük getireceğinin farkındayım." Hanoi'nin, taleplerimizi tamamen kabul etmesinin üzerimdeki yükü artırdığı konusundaki düşünce, bu meseleyle ilgili ironinin boyutunu gösteriyordu. Aslında tam da öyle olmuştu. Haig'in de belirttiği gibi bu durum Hanoi'nin toprak ele geçirmeye ilişkin operasyonlarıyla birleştiğinde, karşımıza büyük bir sorun çıkıyordu. Hanoi'nin gerçekleştireceği bir saldırı, Thieu'yu ikna etmemizi çok daha zorlaştırırdı; şayet Thieu razı olmazsa Hanoi'nin mesajı, yurt içindeki konumumuzu sürdürmemizi neredeyse imkânsız hale getirebilirdi. İpler, Saygon'un elindeydi; Saygon'un tutumu savaşın hızlı bir şekilde bitip bitmeyeceğini belirleyecekti.

Saygon'un ise acelesi yoktu. Ama eğer gergin bir ipin üzerindeyseniz, durmak en tehlikelisidir. Yola çıktıktan sonra artık ilerlemekten başka seçeneğim yoktu. Hanoi'nin taviz vermesi için "shedyule"den istifade ettiğimiz için bu süreçte işleri ağırdan alma gibi bir düşüncemiz olamazdı. Şayet ABD'deki seçimlere kadar işleri ağırdan alma süreci mantıklı bir şekilde kullanılırsa pazarlık konumumuz da daha iyiye gidebilirdi. Sonrasında ise bu durum kesinlikle Hanoi'nin lehine olurdu. Askeri ve siyasi konumumuzun 7 Kasım'dan sonra iyileşmeyeceği belirginleştikçe, Hanoi süreci tersine çevirecek ve Kongre'nin toplanacağı tarihi kendi lehine kullanıp bize baskıda bulunacak ve dört ila altı milyar dolarlık ek ödenek talebimizi baltalamak için gereken teşvike sahip olduğunun farkına varacaktır. Dolayısıyla pek fazla seçeneğimiz yoktu. Hanoi'nin her zaman için olan biteni kamuoyuna duyurma seçeneği mevcuttu. Sonradan fikrimi yine değiştirmeyecek olsam da bana kalırsa müzakereler yurt içinde devam eden bir kargaşanın baskısı altında yarı halka açık bir şekilde yapılsaydı, neredeyse her gün aldığımız tavizler gibisini kolay kolay alamazdık. Thieu'nun görüşleri ne olursa olsun anlaşmayı kabul etmek zorunda kalacaktık. Aslında işleri ağırdan alma ve anlaşma yapma seçeneklerinden birini tercih etmek durumunda değildik. Hanoi'den, Kongre'den ve kamuoyundan gelen baskılar nedeniyle anlaşma yap-

ma ve olaylara hâkim olduğumuzu ve fedakârlıklarımızın bir hiç uğruna yapılmadığını gözler önüne sererek savaşı politika gereği sona erdirme seçeneklerinden birini tercih etmek zorundaydık.

Bu yüzden Beyaz Saray'da bulunan Durum Odası'ndan "Başkan'ın adına" olmak üzere Hanoi'ye telgraf çektim. Telgrafta, anlaşma metninin "tamamlandığı" bildirilirken aynı zamanda "uzlaşıma varılması" için bırakılan ve henüz çözüme kavuşmamış üç soruna dikkat çekiliyordu: Laos ve Kamboçya'da tutulan Amerikan savaş esirleri; Laos'taki savaşın sona erdirilmesi ve Kamboçya'nın geleceği. Bu meselelerle ilgili önerdiğimiz metin Hanoi'ye iletilmek üzere Paris'e gönderildi. Laos konusuna gelince, Vietnam'da ateşkes imzalanmasından sonraki otuz gün içinde Laos'ta da ateşkes imzalanması için uzlaşıma varılmasını talep ettik. Kamboçya meselesiyle ilgili olarak ise Hanoi'nin de ileri sürdüğü üzere -ki doğruyu söylemek gerekirse haklıydı- Kuzey Vietnamlıların Kamboçya'daki etkileri o kadar da belirleyici değildi; yine de saldırı operasyonlarının durdurulacağı, Kuzey Vietnam askerlerinin geri çekileceği ve sızmanın sona ereceği yönündeki ifadelerin Le Duc Tho tarafından yazılı olarak onaylanmasını istedik. Hazır konusu açılmışken, Hanoi'ye varışımı kırk sekiz saat geciktirecek yeni bir "shedyule" önerisinde bulunduk.

Saygon, benimle görüşme yapacağı zaman belirli bir zaman çizelgesine bağlı kalmaktan hoşlanmıyordu. Bizim başarı olarak gördüğümüz şey -Amerikan askerlerinin geri çekilmesi- müttefiklerimiz için kâbus niteliğindeydi; ateşkes imzalansa bile yine de biz olmadan nasıl daha iyi bir duruma gelebileceklerini tahayyül edemiyorlardı. Thieu ve Ulusal Güvenlik Konseyi ile 20 Ekim için planlanan toplantı saat 09.00'dan 14.00'e kaydırıldı. Oturum tam üç buçuk saat sürdü. Vietnam tarafı, bir gün önceki aynı isimlerden oluşuyordu. Bizim heyetimiz de bir kişi dışında aynıydı; Bill Sullivan'ı, Tayland ve Laos liderlerine taslak anlaşma hakkında bilgi vermek için Bangkok ve Vientiane'ye göndermiştim.

Bir kez daha Amerikan heyetine herhangi güzel bir söz söylemeden toplantıyı başlatan Thieu, Hanoi'nin gerekçeleri ve "pusu" olarak adlandırdığı durumun tehlikesi hakkında duyduğu şüphenin büyüklüğünü dile getirdi. Ardından Nha, Güneyde bulunan Kuzey Vietnam kuvvetleri, silahların yenilenmesine ilişkin hükmün açıklığa kavuş-

turulması, Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'nin oluşumu ve işlevleri ve anlaşmanın ihlal edilmesi durumunda ABD'nin nasıl bir tavır sergileyeceği gibi bir dizi mantıklı sorulardan oluşan listenin üzerinden geçti. Sızma yasağının Kuzey Vietnam kuvvetleri üzerinde yıpranmaya yol açacağına; silahların yenilenmesiyle ilgili hükmün aslında Saygon'un Fazlasıyla Yükseltme sonucunda hâlihazırda takviyelendirmiş büyük ölçüdeki envanterine ABD'nin sınırsız şekilde yardım edebileceği anlamına geldiğine; Ulusal Konsey'in işlevlerine Saygon'la müzakere edilerek karar verilebileceğine ve aynı zamanda Saygon'un bu Konsey'in oluşumunu ve işleyişini veto etmek hakkının da olduğuna ilişkin argümanları tekrarlayarak tüm sorulan sorulara ayrıntılı biçimde cevap verdim.

Amerika'nın ihlallere vereceği tepkiyle ilgili olarak ise Kuzey Vietnam'ın anlaşmayı ciddi şekilde ihlal etmesi durumunda ABD'nin mevcut anlaşmayı uygulamak için derhal harekete geçeceği konusunda Nixon'ın verdiği güvenceyi yineledim. Daha sonra Kongre tarafından belirgin bir izin çıkmadığı sürece bu tür güvencelerin Başkan'ın yetkisi dahilinde olmadığı yönündeki argüman ileri sürüldü. Bu fikre aniden kapılmamıştık; ABD'nin yıllarca savaşması ve onurlu bir dava için bu uğurda 45.000 kişiyi kaybetmesi ve ardından bir barış anlaşmasını desteklemesi, fedakârlığının karşılığını alması gibi konular açıkça ihlal edildiği sürece böyle düşüncelerin aklımıza gelmeme ihtimali yoktu. Böyle safsata ile diplomasi, varlığını sürdüremezdi. Müzakereler, şüphe içinde yapılan uygulamalar haline gelir ve hiçbir anlaşma sürdürülemezdi. Vietnam söz konusu olduğunda ise olası bir anlaşmanın, teslim olmak için bariz bir dalavere olduğu düşünülebilirdi. Bunu daha erken ve daha az acı çekerek yapabilirdik. İmzalanacak anlaşmanın uygulanması ve riayet edilmesi için taahhütte bulunmamız gerektiğinin tartışılamaz olduğunu göstermek için onur, dürüstlük, güvenilirlik ve uluslararası hukuk bir araya gelmişti. Aksi takdirde uluslararası bir konferansın devam etmekte olan savaşı sonlandıracak resmi bir anlaşmayı onaylaması başka hangi anlama gelebilirdi? Bu husus, Thieu ve mesai arkadaşlarına özellikle vurgulanmıştı. Ayrıca Nixon, Elliot Richardson (Savunma Bakanı iken), ben ve diğer yetkililer tarafından kamuoyuna da duyurulmuştu.[2] Bize göre bu husus, anlaşmayla ilgili ortaya çıkan sorunların en tartışmasız olanıydı. Bir barış programı altında özgürlüğünü sürdürebilsin diye

Saygon'a yardım etmek için ahlaki ve politik açıdan daha iyi bir konumda olacağımızı düşündük. Bu sayede Amerikan halkı da ülkemizi parçalayan açık uçlu bir savaş bağlamından ziyade böyle bir programla iftihar edebilecekti. Bu kararın normal zamanlarda bile doğru olup olmadığı asla bilinmeyecektir. Anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra Watergate, Nixon'ın otoritesini zayıflattı ve Kongre'nin savaş karşıtı yasa tasarıları almasını engelleyen kalemiz de elimizden gitmiş oldu. Barış yaparak yurt içinde yaşanan bölünmeleri durdurma çabalarımız bir kez daha boşa gitmişti. Her şeyden önce on yıldır süren protestolarına ilişkin iddialarını kanıtlamak isteyenlerin eline, Güney Vietnam'ın bağımsızlığının yıkıntısı üzerinde davalarına devam etmeleri için -bu sefer güzel- bir fırsat geçmişti.

İlk Haykırışlar

Ekim ayında Saygon'daki Başkanlık Sarayı'nda bulunan Amerikan ekibinin hiçbir üyesi böyle bir netice hayal etmemişti. Tüm samimiyetimizle hem Amerika'nın ilkelerini hem de Güney Vietnam'ın özgürlüğünü koruduğumuzu düşünüyorduk. Bu fikir ayrılığından dolayı yurt içinde meydana gelen şüphelerden ziyade Thieu'nun bu eline geçen fırsatın farkına varamaması nedeniyle hayal kırıklığına uğramıştık. Genellikle son derece ketum olan General Abrams bile, Thieu'nun taslak anlaşmayı kabul etmesini teşvik etmek için 20 Ekim'de müdahalede bulunmuştu:

> Mevcut haliyle bu yapının, bu ülkenin ve devletin güvenliğini sağlayabilecek kapasitede olduğuna eminim. Dr. Kissinger'ın hiçbir anlaşmanın bu ülkeyi güvence altına alamayacağı -sadece ihtiyat ve kararlılığın bunu sağlayabileceği- yönündeki görüşlerine katılıyorum.
>
> Başkan Nixon bu hafta pazartesi öğleden sonra beni ve Bakan Laird'i ofisine çağırdığında ve bu mesele hakkında ne düşündüğümü sorduğunda... ona bir sonraki adımı atmanın zamanı geldiğini söyledim. İlk geri çekilmeyi ve ardından gelecek diğer geri çekilmeleri gerçekleştirmek için zor bir adım atılması gerekecekti fakat zamanla güven, gereken imkânlar ve ustalık belirdikçe bu adım uygun şekilde atılabilirdi. Bu nedenle, zaman ilerledikçe Güney Vietnam'ın kendi kendini gittikçe daha fazla savunması gerekecek. Güney Vietnam halkına ve ordusuna daima büyük bir saygı ve hayranlık duymuşumdur ama en başından beri siz-

ler, gururunuz ve halkınız açısından, güvenliğin ve siyasi gücün tamamen sizin olacağı o günün geleceğini biliyordum. Neticede hava gücümüz hazırda bekleyecek ve gereken ekipman ve ikmal malzemelerini limanlarınıza göndereceğiz.

Bu noktada Thieu, gerçek kaygısının anlaşmadan ziyade Abrams'ın son derece önemli olarak tanımladığı özgüven eksikliğinden kaynaklandığını ağzından kaçırdı. Abrams, Thieu'ya Hanoi'yi gözünde fazla büyütmemesini söyledi çünkü Kuzey Vietnamlılar ciddi hatalar yapmış ve mevcut durumu defalarca yanlış değerlendirmişlerdi. 1968'de Khe Sanh'ı kuşatan iki tümenini Hue'ye hareket ettirmiş olsalardı, şehri asla kurtaramazdık. Benzer şekilde, Hanoi 1972 saldırısı sırasında "ahmakça davranarak" askerlerinin dağılmasına neden olmuştu: "Zaten kaybettiklerinin farkında oldukları için böyle bir teklifte bulunuyorlar. Savaş boyunca ilk defa mantıklı davrandılar." Ne yazık ki Abrams'ın sunumundan tam tersi bir sonuç çıkaran Thieu, Abrams'ın argümanını ters çevirip ona karşı kullandı: "General Abrams; Kuzey Vietnamlıların, iki tümenini Khe Sanh'dan Hue'ye nasıl gönderdikleri hakkındaki gerçek, onların yapamadıkları gerçeğidir; bu da bizim generallerimizin yeteneği ve komünistlerin kaybetmesi de generallerimizin yeteneği yüzünden oldu demektir." Özgüvenle alakalı alenen söylenen bu lafın altında daha derin bir şüphe yatıyordu; Thieu, Abrams'ın komünistlerin beceriksizliğiyle ilgili söylediklerine katılmıyordu. Şayet başarı, Güney Vietnam'ın becerikliliğiyle (ya da şansla) ilgili daha büyük bir olasılıktan kaynaklandıysa Kuzey Vietnamlıların yaptığı hataları sıralamak, Thieu'ya yeterince güven vermemişti.

Vietnamlaştırma ile ilgili hiçbir sistem analizinin veya açıklamanın ortadan kaldıramayacağı sorunun özü de tam olarak buydu. ABD'nin sekiz yıllık katılımından sonra Güney Vietnamlılar, bizim doğrudan müdahalemiz olmadan Hanoi ile yüzleşmeye kendilerini hazır hissediyorlardı. Onların kâbusu şu ya da bu madde değildi; yalnız kalma korkusuydu. Saygon liderleri için ateşkes, geride kalan askerlerimizin ülkeden ayrılması anlamına geliyordu; Hanoi'nin Hindiçin genelinde egemenlik kurma sevdasından vazgeçeceğini düşünmüyorlardı. Gerçek anlamda, kendi kaderlerine bırakılıyorlardı; aslında bu düşünce nedeniyle paniğe kapılmış olsalar da kabul etmeyecek kadar da mağrurlardı. Haksız da değillerdi. Bu yarımadadaki as-

keri ve psikolojik denge için Kore'deki Amerikan kuvvetlerinin varlığının gerekli olduğunu düşünüyorduk.

Yolun sonuna gelmemizin sebebi, Thieu'nun hatası değildi; büyük ölçüde yurt içinde yaşadığımız bölünmeler buna neden olmuştu. Fakat Thieu, konumumuzun farkına varmış olsaydı -ki varamamıştı- Vietnamlı bir vatansever olarak bu durumu kesinlikle kabullenirdi. Mümkün olan en iyi koşulları elde etmiştik; aslında beklediğimizden bile daha iyiydi; teorik açıdan Güney Vietnam'a, varlığını sürdürebilmesi için gereken imkânı sağlıyordu. Fakat yine de muharebe meydanında elde edilen dengeyi korumak için Saygon'a, ihtiyaç duyduğu güven ve uyum içinde olma duygusunu verememişti.

Bu yüzden Saygon'daki Başkanlık Sarayı'nda yaşanan tartışmaların çoğunun yersiz olduğu ortaya çıktı. Güney Vietnamlıların bir dizi taslak öneriyi ileri sürmeleri, bir kez daha -Vietnamlıların psikolojilerinin karmaşıklığına pek de uymayan şekilde- Amerikan tarafının Saygon'un anlaşmaya yanaşacağını düşünmesine yol açmıştı. Toplantının sonunda Thieu'nun, ertesi sabah Ulusal Meclis liderleri ve diğer önemli siyasi figürlerle istişarede bulunarak onları ileride neler olabileceğine hazırlamakla meşgul olacağını belirtmesiyle edindiğimiz izlenim daha da pekişmişti. Bir sonraki toplantının tarihini, 21 Ekim saat 14.00 olarak kararlaştırdık; bu arada, Dışişleri Bakanı Tran Van Lam başkanlığındaki bir grup uzman ile Amerikan ekibi arasında Hanoi'ye önerilecek değişikliklerin hazırlanması konusunda müşterek bir tutum geliştirmek için teknik konularla ilgili görüşmeler yapılacaktı. Anlaşmaya bağlı olan bazı hususlar (veya protokoller) henüz tam olarak hazır olmasa da Hanoi'ye anlaşma metninin "eksiksiz" olduğunu söyledikten sonra hepimiz de bunun zorlu bir görev olacağının farkındaydık.

Thieu ile üç buçuk saat süren görüşmemizin sonunda Washington'a şu hususları bildirdim:

> Toplantının biraz kasvetli olsa da genelde temkinli geçen ortamından anladığımız kadarıyla bizimle bağlarını koparmaları neticesinde psikolojik açıdan ciddi sıkıntılar yaşayacakları her hallerinden belliydi. Muhtemelen anlaşmanın Amerikan standartlarına göre iyi bir anlaşma olduğunun farkındalar ancak esas odaklandıkları hususlar, geride kalacak Kuzey Vietnam kuvvetleri ve anlaşmanın ihlal edilme olasılığı. Generalleri-

nin yeteneklerinden gurur duyarken bir yandan da komünistlerin kurnazlığı ve özgüven eksikliklerinden dolayı huşu içindelerdi. Kuşkusuz daha fazla zamana ihtiyaç duyuyorlar gibiydi ama ne olursa olsun daima bu şekilde hissedecekleri aşikârdı. Ne yapmaları gerektiğini biliyorlar ve bu çok acı verici. Muhtemelen de haklılar. Eğer iki yıl daha dayanabilseydik bu işten kurtulabilirlerdi.

... Yavaş yavaş ilerleme kaydedeceklerini ve anlaşmayı kabul edeceklerini hissediyorum ama yine de öz saygıları bir katılım duygusu gerektiriyor.

Tıpkı Nisan ayında Moskova'ya yaptığım gizli ziyarette olduğu gibi, Washington ile etkili bir fikir alışverişinde bulunmayı son derece zorlaştıran bir iletişim döngüsüne girmiştim ki netice itibarıyla olayların hızlanması ve yanlış anlaşılmaların artması, zamanın getirdiği baskıyla, beklentilerin büyük olmasıyla ve savaşın son evresinin yol açtığı duygularla birleşince durumlar gitgide kötüleşmeye başlamıştı. Saygon, Washington'dan on üç saat ilerideydi. Bu yüzden, toplantılarla ilgili akşam raporlarım, Washington'a sabahın ortasında ulaşacaktı. Güvenlik açısından, her iki ucunda iki sinyal cihazı gerektiren karmaşık bir çift-kodlama sistemi kullanıyorduk. Saygon'daki sokağa çıkma yasağı nedeniyle habercilerimiz her mesaj gönderdiğimizde veya aldığımızda özel bir eskort ayarlamak zorunda kalıyorlardı. Tüm bunlar gecikmelerin daha da artmasına neden olduğundan Washington, görüşmelerimizin epeyce gerisinde kalıyordu. Haig, gönderdiğimiz mesajları Başkan'a ilettikten sonra Başkan'ın görüşleri doğrultusunda bir mesaj hazırlayıp bize gönderene kadar Washington'daki iş günü genellikle bitmiş oluyordu. Washington'dan gelen mesaj ertesi gün sabah saatlerinde elime geçiyordu ki o sıralarda da muhtemelen bir başka toplantıda oluyordum. Dolayısıyla her iki taraf da normal zamanın dışına çıkarak hâlihazırda geçmiş bitmiş olaylar ve kararlar hakkında birbirine sürekli mesaj gönderiyordu.

Bu alandaki tüm diplomatların er ya da geç başına geldiği gibi, benim de klasik nevrotik sendrom belirtileri göstermeye başlamam hiç de şaşırtıcı değildi. Washington'ın, kritik kararlarda sorumluluğu paylaşmaktansa, çoktan olup bitmiş meseleler üzerinde daha fazla duruyor gibi göründüğü zamanlar olmuştu. Örneğin, 19 Ekim'de gönderdiğim nispeten umut vaat edici raporumdan sonra bana yardımcı olmak için telgraf çeken Nixon, Thieu'ya şunları söylememi istedi:

Hanoi ile yapılan taslak anlaşmanın tüm detaylarını bizzat inceledim ve bu teklifin kabul edilmesinin Güney Vietnam hükümetinin ve halkının yararına olacağını düşünüyorum. Ayrıca Başkan Thieu'ya en güçlü ifadelerle, görevde bulunduğum dört yılda ve aslında görevde olmadığım daha önceki dönemde de kamuya mal olmuş hiçbir Amerikalının Güney Vietnam halkına dayatılmaya çalışılan komünist hükümeti fikrine bu kadar karşı çıktığının görülmediğini açıkça belirt. Üstelik kamuya mal olmuş hiçbir Amerikalı, Başkan Thieu'yu böylesine desteklememiştir. Önümüzdeki günlerde bu desteğin koşulsuz biçimde devam edeceğine bel bağlayabileceğine dair Başkan'a güvence vermelisin.

Fakat ertesi gün üst düzey danışmanlarıyla istişarede bulunan Nixon, emekliliğin eşiğine gelen Kara Kuvvetleri Komutanı General William Westmoreland'in ateşkese karşı çıktığını gördü. Behemehâl bir ateşkes fikri, hâlihazırda Ekim 1970'ten bu yana pozisyonumuzun bir parçası olduğundan ve daha sonra aralarında Westmoreland'in de bulunduğu Kuvvet Komutanları tarafından da onaylandığından bu itiraz oldukça şaşırtıcıydı. Bu görüşmeden bana bahsetmeyen Nixon, dört gün içinde gönderdiği beşinci telgrafında, yaklaşan seçimleri dikkate almamamı ve Thieu ile olan dayanışmamızın üzerinde önemle durmamı söyledi:

Thieu ile görüşmelerine devam ederken hiçbir şeyin ABD'deki yaklaşan seçimlerden etkilenmemesi gerektiğini bir kez daha vurgulamak istiyorum. Seçimlerden önce yapılacak bir anlaşmanın başarısız olmasının, en iyi ihtimalle, yurt içindeki duruma ciddi şekilde zarar verme riski taşıdığı sonucuna vardım. Eğer seçimlerden sonrasına kadar bekleyip o zaman yapacağımız anlaşmaya kıyasla şu anda yapacağımız anlaşmada daha başarısız olursak o zaman da suçlamalara açık hale gelebiliriz. Esas ihtiyacımız olan şey Thieu'nun anlaşmayı içten bir şekilde kabul etmesidir. Ancak bu sayede Thieu'yu, Güney Vietnam topraklarının önemli bir bölümünü komünistlerin ele geçirmesini engellemeyecek bir anlaşmaya zorladığımız yönündeki ithamlarla karşı karşıya kalmayız.

Dün de belirttiğim gibi, yapılacak her türden anlaşmaya Thieu'yu istekli bir ortak olarak dahil etmeliyiz. Fakat bunun zorla olmaması lazım. Hanoi'nin kamuoyuna her şeyi açıklayabileceği konusundaki risklerin farkındayım fakat bu olasılıkla başa çıkmak, Thieu ile seçimlerden önce aramızın bozulmasından ya da ABD'nin geri çekilme bahanesi olarak eleştirilecek bir anlaşmayla başa çıkmaktan çok daha kolaydır.

Bu uyarıyı ilk duyduğumda oldukça etkilendim; şimdi de ters giden herhangi bir durumda, günah keçisi olarak kullanıldım gibi, uygunsuz bir düşünce zihnime takılmaya başlamıştı. Nixon'ın tüm asistanları arasında seçim kampanyasına en az katılan bendim. Eylül ayının başından beri neredeyse sürekli ülke dışındaydım. Siyasi stratejiyle ilgili toplantıların hiçbirine katılmadım. Dış politikanın iki partili olduğu ilkesine dayanarak, herhangi bir bağış toplama etkinliğine katılmayı reddettim. Nixon'dan gelen emirleri ilettiğini iddia eden John Ehrlichman'ı, kampanyaya yardımcı olmak için önceki yönetimleri zor duruma sokacak belgeleri ifşa etmeye ilişkin talebinden vazgeçirmeye çalıştım. (Bu durum, Bilgiye Erişim Özgürlüğü Yasası'nın bu tür konuları rutin hale getirmesinden önce meydana gelmişti.) Ağustos 1972'de buna benzer bir resmi mektuba el yazısıyla şunu yazdım: "Ben bu işe karşıyım; bunun adı ucuz politikadır." Nixon bu konuyu benimle hiç tartışmasa da benim görüşüm hakkında yanlış bir fikre kapılması mümkün değildi. Gönderdiğim pek çok bilgi notunda da açıklandığı üzere benim stratejim, Hanoi'nin seçimlerden önce uzlaşıma varma yönündeki arzusundan istifade etmekti. Dolayısıyla bu tarihi mühlet sonu şeklinde düşünerek bize taviz vermesi için baskıda bulunuyorduk. Anlaşmanın sonuçlandırılmasının seçimlerle ilgili beklentilerimize yardımcı olacağı konusunu ne sözlü ne de yazılı olarak dile getirmiştim. İronik bir şekilde Nixon da kendisine yöneltilen suçlamaların aynısını dolaylı olarak bana yöneltiyordu; kısacası, seçimlerden önce anlaşmanın yapılması için acele ettiğimi ima ediyordu. Aslında ona göre, seçimlerin hesaba katılması, işlerin ağırdan alınmasını gerektiriyordu. Günde on beş ila on sekiz saat arası olmak üzere iki hafta boyunca çalışmaktan artık bitap düşmüş, jet yorgunluğundan asabileşmiş ve saplantılı Vietnamlılar tarafından saldırıya uğramaktan fazlaca rahatsız olmuş bir halde Haig'e kinayeli bir cevap verdim:

> Aldığım faydalı yorumlar için minnettarım. Şu çalkantılı dönemde yeni bir dönemi başlatacak bir anlaşmanın en iyi ihtimalle istikrarsız olacağı akıldan çıkartılmamalıdır. Üstelik askerî açıdan bizim artık burada olamayacağımızı bildikleri ve ardından 1962'den bu yana henüz aşina olmadıkları bir duruma uyum sağlamak zorunda oldukları için Güney Vietnamlıların anlaşmaya sıcak bakmaları da beklenemez.
>
> Şayet bu süreci durdurmam söylenirse, o zaman bunun belirsizliğe mahal vermeden yapılması gerekmektedir. Öte yandan Bunker, Abrams,

Habib ve Sullivan da dahil olmak üzere burada bulunan herkesin ortak görüşü, bu anlaşmanın şimdiye kadar elde ettiğimiz en iyi anlaşma olduğu yönündedir. Seçimlerin hesaba katılması ve tutuklularla ilgili meselenin normal koşullar altında birkaç haftadan önce çözüme kavuşmayacağı yönündeki gerçeği karşılaştırıp ona göre bir karara varmalıyız.

Her halükârda, belirgin bir sinyal almam durumunda bu operasyonu ağırdan almaya da hazırlıklıyım.

Böyle bir işaretin geleceği yoktu, doğruyu söylemek gerekirse, hiçbir işaret de olamazdı. Saygon'daki olaylar, iletişim sistemimizin sağlayabildiği imkânları aşarak artık hızlanmaya başlamıştı.

Thieu ile Hesaplaşma

Daha önce de belirttiğim gibi, Thieu için sancılı ve küçük bir lütuf olsa da 21 Ekim'de, Saygon ile mutabakata varma yolunda yavaş yavaş ilerlediğimizi düşünüyorduk. Sabah, Dışişleri Bakanı Lam başkanlığındaki Güney Vietnam uzman ekibiyle bir araya gelip taslakta önerdikleri değişiklikleri gözden geçirdik.

Yirmi üç kişi vardı. Bazıları önemli kişilerdi. Saygon, çeviri konusunda pazarlık yapmaktan kaçınmak için Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'ni "idari yapı" olarak tanımlayan ifadeyi silmek istedi. Askerden arındırılmış bölgeyle ilgili kısımdan bahsederek bu bölgenin sınır olma özelliğini ve sınırın diğer tarafında yapılacak saldırıların usulsüz olacağını belirtmek için kullanılacak ifadelerin keskin olmasını istedi. Metinde, Geçici Devrimci Hükümetle (Hanoi'nin güneydeki siyasi kolu) ilgili herhangi bir ifade kullanılmaması konusunda ısrarcı oldu. Diğer değişiklikler görünüş itibarıyla her ne kadar önemsiz olsa da herkesin bildiği üzere Batılı zihniyet, hiç şüphesiz muğlak ve bariz şekilde anlamsız olan bu ifadelerin incitici doğasını idrak etmekte zorlanabilirdi. Mesai arkadaşlarımla birlikte, hâlihazırda "tamamlanmış" olarak fikrimizi belirttiğimiz bir metinde pek çok değişikliğin yapılacağına emindik. Yine de Saygon'a tüm iyi niyetimizle elimizden geleni yapacağımızı söyledik. Saygon'un önerilerini Hanoi'ye götürdüğümüzde birtakım öncelikleri vaktinden evvel tespit edebilelim diye Saygon'un önerdiği değişikliklerin altında yatan gerekçeyi keşfetmek için sabahleyin çalışmak durumunda kal-

dık. Ortam gayet profesyoneldi; ulaşılabilir olanı değerlendirmek ve pratik olanı hesaplamak için ciddi şekilde çalıştık.

Bunker ile beraber öğle yemeği yedik. Saat 14.00'ten kısa bir süre önce Bunker'ın ofisine geri döndüğümüzde ikimiz de oldukça iyimserdik. Güney Vietnam Ulusal Güvenlik Konseyi ile tekrar bir araya gelmek için Başkanlık Sarayı'ndan çağrılmayı beklemeye koyulduk. Yine belirlenen saatte herhangi bir çağrı gelmedi. Yaklaşık bir saat sonra Bunker'ı arayan Nha, biraz daha beklememiz gerektiğini söyledi; toplantı, saat 17.00'ye alınmıştı. Thieu hazır olduğunda bize haber verilecekti. Gecikme için ne özür dilendi ne de açıklama yapıldı.

Hızlıca mesajını söyleyen Nha ardından telefonu kapattı; bu hareketi, Humphrey Bogart'ın bir filminde görmüş olmalıydı. Saat 16.30'da -planlanan toplantımızdan iki buçuk saat sonra- Thieu'nun konvoyu elçiliğin önünden sirenler son ses açık vaziyette geçti. Saat 17.30 olduğunda hâlâ Saray'dan bize haber gelmemesi, tarihe geçecek bir olaya mahal vermişti; Bunker'ın öfkeden deliye dönmesi. Thieu'ya telefonla ulaşmaya çalışınca Başkan'ın kabine toplantısında olduğu söylendi. Nha ile konuşmak istediğinde ise basın sözcüsünün binayı terk ettiği ve kendisine ulaşılamayacağı söylendi. Bir saat sonra -planlanan toplantı saatinden yaklaşık beş saat geçmişti- Thieu, hâlâ devam etmekte olan kabine toplantısının hemen ardından bizimle görüşeceğini haber vermek için Bunker'ı aradı. Kırk beş dakika sonra telefonla arayan Nha, Thieu'nun ertesi sabah saat 08.00'de Bunker ve benimle görüşeceğini bildirdi. Bunker, sitemkâr bir şekilde zaman farkının Washington'ın karar verme süresinde en az yirmi dört saatlik bir gecikme anlamına geleceğini ifade ettiğinde, Nha sadece telefonu kapatmakla yetindi.

Biz de Bunker'ın konutuna geri döndük. Küçük kütüphanesinde otururken neler olup bittiğini anlamaya çalıştık. Anlaşılan Güney Vietnam'ın büyük kararlara varabilmesi için zamana ihtiyacı vardı. Fakat bu küstah tavırları, yakında bir cepheleşmenin yaşanacağının alametiydi. Ayrıca neden cepheleşecektik? Thieu henüz bir pozisyon belirtmemişti; sadece soru sormakla yetinmişti. Sabah uzmanlarla yapılan toplantı iyi geçti gibi görünüyordu. Saygon'un dile getirdiği tüm hususları Hanoi'de masaya yatıracağımıza söz verdik; elbette sonuç hakkında herhangi bir tahminde bulunamazdık. Kuzey Vietnam

kuvvetleriyle ilgili hükümler bariz bir şekilde rahatsızlık verse de ne Thieu ne de mesai arkadaşları bu konuyu gündeme getirdi. Endişeleri ne olursa olsun, hiçbir müttefikin ABD Başkanı'nın elçisine bu şekilde davranma hakkı yoktu. Üstelik Bunker'ın gördüğü muamele, unutulacak düzeyde değildi.

Bu acizliğin doğurduğu öfkenin, Vietnamlılar tarafından yabancılara oldukça kurnazca yöneltildiğini düşündük. Thieu, stratejimizin onsuz devam edemeyeceğini hissetmiş olmalı; vazgeçilmezliğini bize ne kadar gösterirse -davranışları ne kadar çirkin olursa olsun- Hanoi'yi de o kadar aşağılıyordu; Vietnam milliyetçiliğinden ne kadar medet umarsa pazarlık pozisyonu da o kadar iyi oluyordu.

Bu davranışların paranoya düzeyinde olduğunu bir tek ben anlamamıştım; Başkanlık Sarayı'nda yaşanan yoğun duygu karmaşası, kendini hızlıca belli etmişti. Saat 21.00 civarında -ilk anlaştığımız saatten yedi saat sonra- Thieu, Bunker'ı aradı. Neredeyse histerik düzeyine gelen Thieu, Haig'in üç hafta önceki görevinin, kendisine karşı bir darbe düzenlemek yönünde olduğundan şikâyet etti; ekibimin tüm üyeleri çabalarını sürdürüyorlardı. Thieu, vazgeçmemizi istiyordu. Bunker ve ben yıllar boyu Thieu'nun baş destekçileri arasındaydık, Saygon hükümetini ortadan kaldırmak için sürekli Hanoi ve savaş karşıtı eleştirmenlerinin taleplerine direniyorduk. Vietnam'da savaşan Haig, Thieu'nun sadık bir hayranıydı. Varlığını sürdürebilmesi için her türlü eziyete katlandığımız bir lideri devirmeye çalışmakla suçlanmak, yenilir yutulur bir şey değildi. Nazik doğasının elverdiği kadar Thieu'nun suçlamalarının aksini ispat etmek isteyen Bunker, kendisine yapılan haksızlıktan dolayı çok hiddetlenmişti. Ama öfkeye kapılacak zamanımız yoktu; Thieu'nun da doğru hesapladığı gibi, tahammül etmekten başka seçeneğimiz bulunmuyordu. Vietnamlı müttefikimiz duygusal olarak parçalanırken, yetmiş iki saat içinde beni, Hanoi'ye götürecek bir programa odaklanmıştık. Saray'dan gelen telefonlar, ruh halinin düşmanca bir tavra dönüştüğüne dair hiçbir şüpheye yer bırakmıyordu ve neye karşı çıkıldığını anlayamadığımız için meseleleri nasıl çözeceğimizi, hatta neyin çözüme kavuşması gerektiğini bile bilmiyorduk. Hanoi'nin, 20 Ekim'de iletişime geçtiğimiz üzere Laos ve Kamboçya ile ilgili metinleri geri çevirerek meseleyi teorik bir duruma dönüştüreceğini beklemeye başlasak da hemen şüphelerim devreye girdi. Washington'a gönderdiğim raporda şu hususları dile getirdim:

Aşina olduğumuz bir şablon belirmeye başlıyor. Dolayısıyla son derece tehlikeli bir pozisyona girmek üzereyiz. Eğer Hanoi son mesajımızda değindiğimiz hususlara razı olur ve ben de Hanoi ziyaretimi iptal edersem, sıkıntının ne olduğunu anında fark edeceklerdir. Bunun üzerine, olan biteni kamuoyuna duyurmak ve daha önce kabul ettiğimiz bir anlaşmayı imzalamamızı talep etmek için gereken her türlü teşvike de sahip olacaklar.

Tahminlerim doğru çıktı. 21 Ekim akşamı Hanoi bir kez daha tüm taleplerimizi kabul etti. Kuzey Vietnam, Laos ve Kamboçya ile ilgili tüm formülasyonlarımıza razı olmuştu. Bize Kamboçya'da Amerikalı savaş esirlerinin olmadığını fakat Laos'un yanı sıra Kuzey ve Güney Vietnam'da tutulan esirlerin tüm Amerikalılarla birlikte serbest bırakılacağını bildirdiler. Onlar da 20 Ekim'de gönderdiğim yeni "shedyule"yi kabul etmişlerdi. Saygon'da bulunan müttefiklerimiz dışında stratejimiz her yerde göz kamaştırıcı bir başarı ile ilerlemeye devam ediyordu. Haig'in de telgrafında belirttiği üzere, "şu anda kritik bir noktada olduğumuz için bu sabah Thieu ile yapacağınız görüşme daha da önem kazanmıştır."

Neyse ki (söz konusu koşullarda), Hanoi'nin yaptığı hata nedeniyle işlerin ağırdan alınması için gereken sebep ortaya çıkmıştı. Hanoi'yi ziyaret etmek isteyen ünlü gazeteci Arnaud de Borchgrave'e hemen vize çıkmıştı. Olayı daha da dikkat çekici kılan şey ise Borchgrave'in vize için herhangi bir talepte bulunmamasıydı. Hanoi'ye gidince, Başbakan Pham Van Dong ile röportaj yaptı ki yine böyle bir talepte bulunmamıştı. Röportaj, 23 Ekim'de yayınlanacaktı ve ben o sırada hâlâ Saygon'da olacaktım. Hanoi ise Güney Vietnamlılardan onay beklediğimi biliyordu.* Belki de Hanoi daha önceki "shedyule" üzerinde çalışırken, bu haberin yayınlanma tarihini benim de orada olacağım zamana göre ayarlamıştı. Her iki durumda da bu röportajın yayınlanması, kötü niyet göstergesi olarak onur kırıcı bir hareket olmasının yanı sıra işleri geciktireceği için de son derece vahim bir davranıştı. Pham Van Dong verdiği röportajda, sadece bizim açıklamalarımızla değil, aynı zamanda müzakere edilen hususların geçtiği metinle de çelişen taslak anlaşma konusunda Kuzey Vietnamlılar adı-

* 21 Ekim'de bir ön metin elimize geçti; de Borchgrave, bu haberi New York'a iletmek için Büyükelçi Godley'nin, mesajın sansürsüz versiyonunu görüp, izin vermesiyle Vientiane'deki elçilik haberleşme sistemini kullandı, başka hiçbir hızlı ve güvenilir haberleşme sistemi mevcut değildi.

na yanlı bir yorum yapmıştı. Thieu'dan "olayların kontrolünü kaybetmiş" biri olarak bahsediliyordu; "üç taraflı bir geçiş koalisyonu" kurulacaktı; her iki tarafta bulunan tüm tutuklular (siviller de dahil olmak üzere) serbest bırakılacak ve ABD de savaş tazminatı ödemek zorunda kalacaktı. De Borchgrave, Hanoi'nin hâlihazırda tamamlanmış anlaşma hakkında yabancı diplomatları bilgilendirdiğini ve kendisine "zafer kutlamaları" gibi görünen şenlikler hazırladığını bildirdi. Pham Van Dong ile yapılan röportaj, Güney Vietnamlıları kışkırtacak ve en büyük şüphelerini daha da arttıracaktı. Ayrıca bu röportaj, Tho'nun gösterdiği son esnekliğin bir fikir değişikliğinden ziyade zorunluluktan olduğunu da ortaya koyuyordu. Fakat yine de Pham Van Dong ile yapılan röportaj, Kuzey Vietnamlıların ikiyüzlülüğünün yanı sıra acizliklerini de gözler önüne sermişti. Pham Van Dong, Thieu'nun olası bir anlaşmadan sonra yerinde kalacağını dile getirmişti. Bu yanlı konuşmaların altında, anlaşmanın esasen behemehâl bir ateşkes anlamına geldiğini açıkça belirtmişti ki Hanoi şimdiye kadar bu anlaşmayı her defasında küçümsercesine geri çevirmişti. "İki ordu ve iki yönetim", Güney'deki varlıklarını devam ettirebilecekti.

Aşağı yukarı aynı saatlerde Nixon'dan bana gelen telgrafta, üzerinde mutabık kaldığımız her şeyin 22 Ekim sabahı Thieu ile yapacağım toplantıda açıklık kazanacağı bildiriliyordu. Bir patlamaya neden olmadan Thieu'nun sınırlarını zorlayacaktım. Aynı şeyi Hanoi'ye de yapacaktım. En iyi çözüm, nihai anlaşmayı seçim gününden sonraya kadar ertelemek ve her iki Vietnamlı grubun da sessiz kalmalarını sağlamak olacaktır. Tüm bunları nasıl üstesinden geleceğime dair aldığım direktifler pek açık değildi. (Bu direktifler, İkinci Dünya Savaşı sırasında denizaltı problemini çözmenin yolunun okyanusu ısıtmak ve kaynadıktan sonra denizaltıları yüzeye çıkarmaktan geçtiğini söyleyen adamı hatırlattı. Bunun nasıl yapılacağı sorulduğunda ise adam şöyle cevap vermiş: "Ben size fikri verdim, teknik açıdan uygulanması artık size kalmış.") Fakat Nixon'ın direktifleri her ne kadar belirgin bir hareket planı önermese de Nixon'ı daha sonra da eleştirecek olanların söyleyeceği gibi seçimlerle ilgili hesaplamaların, Nixon'ın anlaşmayı hızlandırmasından ziyade gitgide ertelemesine yol açtığı aşikârdı.

Nixon'ın kendisinin hazırlayıp Thieu'ya gönderdiği mektup, bana daha da yardımcı olmuştu. Mektubunda Nixon, anlaşmanın mev-

cut haliyle tamamen kabul edilebilir olduğunu yineliyordu. Ayrıca Thieu'yu desteklemek için yaptığımız onca şeyden sonra son derece acı verici olması gereken ciddi bir uyarı da eklemişti:

> Eğer bu noktada anlaşmanın kabul edilemez olduğuna kanaat getirirseniz ve diğer taraf da kendilerinden istenen talepleri yerine getirirken sınırları zorladığımızı dile getirirlerse vereceğiniz kararın size ve Güney Vietnam hükümetine destek olmaya devam edip etmeme konusundaki fikrimi ciddi şekilde etkileyeceğini düşünüyorum.

Vietnam'da hiçbir şey beklendiği gibi gitmez. Ertesi sabah -22 Ekim Pazar günü- saat 08.00'de Thieu ile yapılan toplantıda, kaygı verici o kadar ön hazırlıktan sonra herhangi bir cepheleşme yaşanmamıştı. Aslında sanki bir önceki günün melodramını sahneye koyan, neredeyse kimseye bağımlı olmadığını sergileyen Thieu, son anda yola bizimle beraber devam etmesini mümkün kılıyordu. Thieu ve Nha, Vietnam tarafındayken Bunker da benimle birlikteydi. Anlaşma konusunda Thieu, artık aşina olduğumuz o itirazlarını yeniden dile getirdi. Kuzey Vietnam kuvvetlerinin hâlâ Güney'de bulunmalarına ve herhangi bir işlevi olmayan, kendisinin veto etme hakkının bulunduğu ve aslında hiç de ortaya çıkmayacak olan Ulusal Konsey'in oluşumuna odaklandı. Thieu'nun endişelerini tek tek cevapladıktan sonra ona, Nixon'ın mektubunu verdim. Ağırbaşlılıkla karşılık veren Thieu, bizim açımızdan problemin savaşa müdahil olma sürecimizi nasıl sonlandıracağımız, kendisi ve ülkesi için ise ölüm kalım meselesi olduğunu ifade etti. Sadece anlaşmanın şartlarını değil, aynı zamanda Güney Vietnam halkının algısını da göz önünde bulundurmak zorundaydı. Bu nedenle Ulusal Meclis liderleriyle istişarede bulunuyordu. Ayrıca önerdikleri değişikliklere tepkimiz hakkında danışmanlarından ayrıntılı bir rapor almak istiyordu. Bunker ve benimle saat 17.00'de tekrar görüşüp nihai cevabını vereceğini söyledi.

Bunker ve ben toplantıdan gayet hevesli bir şekilde çıktık. Washington'a çektiğim telgrafta olaylara olumlu bakarak, "Sanırım sonunda bir atılım yaptık" diye yazdım. Phnom Penh'e gitmek üzere havaalanına doğru yola koyulacağımdan Bunker'dan Washington'a daha detaylı bir rapor göndermesini istedim. Bunker, çektiği telgrafta şu hususları dile getirmişti: "İkimiz de toplantıdan çıktığımızda en nihayetinde bir atılım yaptığımızı düşünüyorduk... Thieu'nun,

sorunlarını aşması için elinden geleni yapacağı izlenimine kapıldığımız için ikimiz de toplantıdan umutla çıktık." Bu arada Bunker mesajında, Hanoi'nin ateşkesten önce mümkün olduğunca fazla bölgeyi ele geçirme girişiminin kesinlikle işe yaramadığına da dikkat çekmişti. Düşmanın, imkânları ve düşündükleri arasında büyük bir boşluk olduğunu bildirdi. "Sonuç olarak, komünistlerden gelen direktiflere ve düşmanın bu direktifleri yerine getirmek için gösterdiği çabalara rağmen yine de düşman başarılı olamadı ve bu süreçte ciddi kayıplar yaşadı."

Diğer Vietnamlı grubun sessiz kalmasını sağlamak amacıyla kurnazca davranarak Hanoi'ye gönderdiğim mesajda, cevaplarını Phnom Penh'deyken aldığımı bildirdim. Dolayısıyla günün ilerleyen saatlerinde ben döndükten sonra onlara cevap gönderebilecektim. Madem artık savaş sona eriyordu, Kamboçya'yla ilgili yapılacak düzenlemeler şimdiye kadarki yapılan anlaşmaların içinde tartışmasız şekilde en karmaşık ve en sıkıntılı olanıydı.

Laos ve Kamboçya meseleleri, iki farklı türdeki belgelerle halledilmeye çalışılıyordu. Vietnam'la ilgili taslak anlaşmada, Hanoi sadece kendi eylemleri için kendini bağlayabilecek bir pozisyon almıştı. Dolayısıyla kuvvetlerini Laos ve Kamboçya'dan geri çekme sözüyle kendini bağlayabilirdi. Savaşan taraflar arasında ateşkes imzalanmasına ya da ABD'li savaş esirlerinin serbest bırakılmasına ilişkin vaatleri güvence altına almak için Le Duc Tho'nun yapabileceği tek şey müttefiklerini ikna etme konusunda Hanoi'nin elinden geleni yapacağına dair taahhütte bulunmaktı. Dolayısıyla Hanoi'nin, Vietnam Anlaşması'nın metninde ifade edilmesinden ziyade yazılı olarak bizimle özel anlaşmalar yapması gerekecekti. Bunun üzerine Vietnam Anlaşması'nın 20. maddesi uyarınca Hanoi kuvvetlerini, Kamboçya ve Laos'tan geri çekme ve anlaşmayı imzalayan taraflardan birine -yani Güney Vietnam'a- Kamboçya ve Laos topraklarından askeri operasyon yapmaktan imtina etme taahhüdünde bulundu.

Özel anlaşmalar çok daha karmaşıktı. Hanoi, Laos'taki müttefiki Pathet Lao'nun üzerindeki etkisinden emindi. Bu nedenle Le Duc Tho, Vietnam'da ateşkes yapılmasından sonraki otuz gün içinde Laos'ta da ateşkes yapılıp bu hususta bir anlaşma imzalanması taahhüdünde bulundu. Kamboçya'ya gelince ise Le Duc Tho, Kızıl Kmer-

ler üzerinde çok daha az bir etkiye sahip olduklarını belirtti. Sadece sözlü bir güvence vermekle yetinen Tho, savaşın Laos ve Vietnam'da sona ermesinin ardından "savaşın Kamboçya'da da devam etmesi için herhangi bir neden yok" dedi. Kamboçya'da ateşkes yapılması konusunda daha belirgin bir söz almak için defalarca çabalamama rağmen Le Duc Tho'nun bana sözlü olarak söylediklerini Hanoi adına yazılı olarak almaktan başka bir şey elde edememiştim. Paris Antlaşması imzalanır imzalanmaz tek taraflı olarak ateşkes teklifinde bulunması (ki bulundu) için Lon Nol'a baskıda bulunmaya karar verdim ve Kızıl Kmerler'in yeni bir saldırıyla karşılık vermeleri durumunda bunun "anlaşmanın dayandığı varsayımlara aykırı olacağı" konusunda Le Duc Tho'ya uyarıda bulundum.[3] Kuzey Vietnam kuvvetlerinin geri çekilmesi ve Kuzey Vietnam'ın sızmasının sona ermesi durumunda, mütevazı desteğimizle Lon Nol'un kuvvetlerinin yerel Kamboçyalı komünistleri kontrol alabileceğini ileri sürerek riskli bir girişimde bulunmaya razıydım. Aslında çok az seçeneğimiz vardı. Savaş esirlerimizin iadesini ve Kuzey Vietnam kuvvetlerinin Hindiçin'deki ülkelerden geri çekilmelerini sağlayan Vietnam Anlaşması'nı geri çevirdiğimiz takdirde yurt içinde bizi kimsenin desteklemeyeceği aşikâr olsa da Kamboçya'da ateşkes yapılma ihtimali oldukça düşüktü.

Laos Büyükelçisi olarak görev yaparken Tayland ve Laos'lu liderlerle çalıştığı ve onları tanıdığı için Bill Sullivan'ı Bangkok ve Vientiane'ye gönderdim. Sullivan döndüğünde, liderlerin bu duruma oldukça sevindiklerini ifade etti. Sullivan'ın dediğine göre, Souvanna Phouma şöyle haykırmıştı: "Artık tamamen yenildiler." Taylandlı liderlerin tepkisi de buna benzerdi. Fakat sınırlı yardımımız ve Kamboçya'yla ilgili hükmün muğlaklığı nedeniyle Lon Nol'u şahsen bilgilendirmem gerektiğini düşündüm.

Mahcubiyet içinde geçen bir karşılaşmaydı. Her ne kadar Lon Nol'un, tedirginliği için geçerli bir sebebi olsa da Saygon'un mızmızlığından veya cüretkârlığından eser yoktu. Saygon'a yapılan yıllık yardımın ufacık bir kısmını alan Kamboçyalılar, bize güvenmeye devam ediyorlardı. Lon Nol, kendi ülkesinin Hindiçin ülkeleri içinde ateşkes için belirli bir tarih verilmeyen tek ülke olduğunu fark etse de ne yapıyorsak onaylamaya hazırdı. Buna ek olarak, Kuzey Vietnam-

lılar da kesin olarak geri çekilmek zorundaydı. Lon Nol, ateşkes duyurulduktan sonra anlaşmaya elinden geldiğince destek vermek için bir açıklama yapacağını bile ifade etti.

Bu nedenle Phnom Penh'de yaptığım görüşme, Saygon'da yaptıklarımın aksine üzücü geçmişti. Bize bel bağlayan tüm liderler arasında, hakkını yeterince alamayan tek lider Lon Nol idi. Kuzey Vietnam'ın Hindiçin'de üstünlük kurma arayışında mağdur olanlar arasında hiçbir ülke böylesine bir gayretle direnmediği gibi hiçbir halk da Kamboçya halkı kadar kendi kaderine bırakılmamıştı. Gerçek anlamda yurt içindeki tartışmalarımızda yaşanan uzlaşmazlığın en büyük bedelini Kamboçya ödemişti. Askerlerimiz sığınaklardan çekildikten sonra 1970 işgalini kınayanlar, sanki özgür Kamboçyalıları mağdur rolüne uymadıkları için cezalandırıyormuşçasına kuşatma altındaki bir ülkeye yapılacak yardımın önüne geçmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Kamboçya'da çıkmaza girmememiz gerektiği yönündeki argüman, 1971 ve 1972'de Kongre'nin Kamboçya'ya yapılan tüm yardımları cüzi bir miktar olan yaklaşık 300 milyon dolar (Vietnam'a yaptığımız harcamaların yaklaşık %3'ü) ile sınırlamasına, Phnom Penh Büyükelçiliğimize gönderilecek askeri ataşelerin sayısına bir üst sınır belirlemesine ve Kamboçya'ya askeri danışman gönderilmesini yasaklamasına neden oldu. Aslına bakılırsa askeri ataşelerimiz bile kanunlarımız tarafından Kamboçya kuvvetlerini ziyaret etmekten mahrum edilmişti. Kamboçya'da çıkmaza girdiğimiz konusundaki argüman ya aldatıcıydı ya da Vietnam ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan hatalı bir görüşe dayanıyordu. Güney'de bulunan Kuzey Vietnam kuvvetlerinin sırtına önceden olduğu gibi yine aşırı yük binmişti; Hanoi, kuvvetlerini takviyelendirecek konumda değildi; Kamboçya'nın imkânlarında yapılacak herhangi bir iyileştirme, bu kuvvetleri daha da zor duruma sokardı. Kızıl Kmerler ilk başta önemsizdi. Kendimizi inkâr etmenin başardığı tek şey zavallı Kamboçya'yı Hanoi'deki aman vermeyen düşmanına karşı yetersiz kaynaklarıyla baş başa bırakmak ve ölüm saçan yerel Kızıl Kmerler'in de son fethini yapması için gücünü arttırmaya zaman tanımaktı. Böyle olmasına gerek yoktu. Direnmeye istekli olanları ve bunu yaparken -bizi değil de- Kuzey Vietnam'ı bu yıpratma harbinde çıkmaza düşürebilecek kişileri silahlandırma fırsatından kaçındık. İlk saldırımızdaki akıl ile ilgili görüş ne olursa olsun zorbalıklarını Kamboçya'nın

bağımsızlığına dayandıranların mantığını anlamak kolay değildi; ardından Kuzey Vietnam ve Kızıl Kmerler fetih yapmaya da karar verince, bu bağımsızlığı korumak için etkili bir direniş de haliyle imkânsız hale gelmişti.

Sonuç itibarıyla yüce gönüllülük gösteren Lon Nol, anlaşmayı onaylayıp tek taraflı bir ateşkes ilan ettikten sonra müzakere çağrısında bulundu. Onun soykırımcı düşmanları bu çağrıya aldırış etmedi ve bir yıl içinde Amerikan Kongresi, çıkardığı bir yasayla hava kuvvetlerimizin Lon Nol'a yardımcı olmasını yasakladı. Kamboçya halkı daha iyisini hak ediyordu.

Basit bir hatanın, Vietnam'ın kaderini belirleyen ve intikam isteyen tanrıları asla tatmin etmemesi Vietnam'ın tipik bir özelliğiydi; bu tanrılar kalp de kırmak zorundaydılar. Başarılı olacağımız umuduna kapılarak heyecanlı bir şekilde Saygon'a geri döndüm. Lon Nol ile aynı görüşte olduğumuz için artık son evrede olduğumuzu zannediyordum. Bunker ve ben, planlandığı gibi saat 17.00'de yaklaşık iki saatliğine Thieu ve Nha'yla görüştük. Görüşmenin sonunda Haig'e telgraf çekip korkunç haberi verdim: "Thieu az önce tüm planı ve planda yapılacak her türlü değişikliği geri çevirdi, bu hususta daha fazla müzakere etmek istemediğini belirtti."

Tuhaf bir görüşme olmuştu. Akıcı bir şekilde İngilizce konuşan Thieu, kendi ana dilini tercihi etmişti. Bunker ve ben, konuşurken Thieu'nun sık sık gözyaşlarına boğulmasının nedeninin üzüntüden ziyade öfkeden olduğunu düşünmüştük. Tercüme eden Nha da uygun yerlere gelince ağlamaya başlamıştı.

Thieu'ya, Phnom Penh, Bangkok ve Vientiane'de başarılı şekilde geçen istişarelerimiz hakkında bilgi vererek toplantıya başladım. Hiç şaşırmadığını ifade eden Thieu, şu yorumda bulundu: O ülkeler "feda edilmedi". ABD'nin Güney Vietnam'ı gözden çıkarmak için Sovyetler ve Çinliler ile alenen "entrika çevirdiğini" söyledi ve bunun bir parçası olmayacağını belirtti. İlk kez dile getirdiği bu ihanet duygusunun bir yıl öncesine -yeni yapılacak başkanlık seçimlerinden bir ay önce istifa etmeyi kabul etmesini istediğimiz teklifimize- dayandığını açıkladı. Bu teklifimizi hiç karşı çıkmadan kabul etmesine ve üç ay öncesine kadar hiç yinelememesine rağmen derinden sarsıldığı çok belliydi:

ABD, benden istifa etmemi istediğinden ve istifamın ne zaman olacağına dair benimle pazarlık etmeye başladığından bu yana asker olmasaydım taleplerini çoktan kabul edip istifa etmiş olurdum. Çünkü dost olarak gördüğüm kişilerin beni hayal kırıklığına uğrattıklarının farkına vardım. Benim için ne kadar büyük bir kişisel aşağılama olursa olsun ben yine de savaşmaya devam edeceğim. En büyük memnuniyetim, bir barış anlaşması imzalayabildiğim zaman olacaktır. Her ne kadar Amerikalılar istifa etmeyi gönüllü olarak istediğimi etrafa gösterecek olsalar da yine de benden istifa etmemi istediklerini kimseye söyleyemedim çünkü herkes ne kadar aşağılandığımı görecekti.

Bunun üzerine ben de sakin bir şekilde şöyle karşılık verdim:

Konuşmanızı karakterize eden cesareti, özveriyi ve kahramanlığı takdir ediyorum. Fakat bir Amerikalı olarak, Sovyetlerle ve Çinlilerle entrika çevirdiğimiz konusunda söylediklerinizden büyük üzüntü duydum. 8 Mayıs'ta Başkan, yardımınıza koşmak için tüm siyasi geleceğini riske attığı halde nasıl olur da böyle bir şey düşünebilirsiniz? Sovyetler ve Çinlilerle görüştüğümüzde, sırf Hanoi'ye baskı yapsınlar diye biz de onlara baskıda bulunmuştuk. Önerilen anlaşmanın Güney Vietnam'ın özgürlüğünü sürdürmesine yardımcı olacağına yürekten inanıyoruz; savunduğumuz ilkeler başından beri sizinkilerle aynıydı. Sizin tek bir sorununuz var. Başkan Nixon'ın ise çok fazla var. Size zarar vermeye çalıştığımız yönündeki düşüncenize başta Başkan Nixon olmak üzere hiçbir Amerikalı katılmaz.

Ayrıntılara gelince, Kuzey Vietnam'ın Güney'de hak iddia etme talebini hiçbir zaman için onaylamadık. Pratik bir çözüm bulmanın en iyi yolu olduğunu düşündüğümüz için Cenevre Anlaşmalarının dilini kullandık. Eğer sizi gözden çıkarmak isteseydik, bunu başarabileceğimiz çok daha kolay yollar vardı.

Az önce gerçek bir sorun yaşadığımıza dikkat çektim: "Dört yıldır savaşın içindeyiz ve tüm dış politikamızı sadece bir ülkenin savunmasına ipotek ettik. Söylediklerinizi duymak gerçekten acı vericiydi." Açıkçası Thieu'nun rızası olmadan müzakereler devam edemezdi ve ben de Washington'a dönerdim. Uğruna feda ettiğimiz şeylerle dalga geçmeyeceksek, olası bir cepheleşmeden kaçınmak her iki ülkenin de yararına olurdu. Saygon'dan ayrılmadan önce bir veda ziyaretinde bulunmayı önerdim. Ertesi sabah, 23 Ekim Pazartesi, saat 08.00 için anlaştık.

Şayet Hanoi'nin en sonunda tüm siyasi taleplerinden vazgeçtiği tarih olan 8 Ekim, devlet hizmetimin en etkileyici anı ise en azından bu aşamaya kadar şu an da en üzücü olanıydı. Artık ne olursa olsun Thieu'nun tepkisi savaşın yakında sona ermeyeceği ya da ülkemizde yaşanan fikir ayrılıklarını düzeltemeyeceği anlamına geliyordu. Büyük bir coşkuyla beklediğim şey fedakârlık yapanların çektikleri ızdırabı haklı çıkaracakları ve savaşa karşı çıkanların çabalarının bir sonucu olarak onların da kabul edebilecekleri bir barış getirebilmemizdi. Bu sayede birleşik bir halk olarak, tüm enerjimizi yeni ve umut dolu uluslararası bir düzende bizi bekleyen görevlere harcayabilecektik. Thieu'nun davranışı, tıpkı savaşın idaresinin geçmişimizi ipotek altına alması gibi barış müzakerelerinin de geleceğimize musallat olmasına yol açmıştı. Şayet 31 Ekim'e kadar olası bir anlaşmayla ilgili "shedyule"ye sadık kalmazsak, barış anlaşmasından vazgeçtiğimiz için Hanoi'nin bize saldıracağı kesinlikle aşikârdı. Eğer Hanoi barış şartlarını yayınlamış olsaydı ki kesinlikle bunu yapabilirdi, bizden daha azına razı olmamızı isteyen eleştirmenlerimiz -özellikle de Hanoi bizim önerilerimize razı olmuşken- anlaşmayı imzalamamamız yönündeki hiçbir mazereti kabul etmezlerdi. Hanoi, 8 Ekim'den başlayarak ve 21 Ekim'e kadar geçen süreçte haklı olarak hiç durmadan verdiği tavizlere dikkat çekebilirdi. Vietnam hakkında bilgisi olan herkes, Kongre'nin asla desteklemeyeceğini açıkça belirttiği uzun bir çatışma ile daha iyi bir anlaşmaya varabileceğimizi bilirdi. Eğer bizim için uygun olan şartlara oldukça yakın olanları şu anda kabul etmezsek, sadece geri çekilmemize karşılık savaş esirlerimizin iadesi için Kongre'den çıkacak bir yasayla, savaştan çıkmak zorunda kalabiliriz. Siyasi formülünden vazgeçen Hanoi'nin bu fırsatı kaçırmayacağı kesindi; Hanoi açısından böyle bir durum, mevcut taslaktan çok daha iyiydi. Saygon için çok daha az umut vaat edici, bizim için ise hiç bitmek bilmeyecek fikir ayrılıkları içinde savaş karman çorman bir şekilde biterdi.

Pişman olmaya veya üzülmeye vaktim yoktu. Thieu'nun davranışı ne kadar çirkin olursa olsun, mücadelemiz şu ilke üzerindeydi: Amerika, dostlarına ihanet etmemişti. Thieu'ya düşman olmamızın, fedakârlıklarımızla bağdaşmayacağı konusunda Nixon'a katılıyordum. Benim görevim işleri yoluna sokmak ve kaosa yol açmalarına engel olmaktı. Thieu, bizi dört gün boyunca çıkmaza gittikçe daha da fazla

sürüklediği için ağır bir sorumluluk taşıyordu. Geldiğim gün gerçek tavrını ortaya koysaydı, Hanoi'ye kesinlikle başka türlü mesajlar gönderirdik. Yine de kişisel bir rahatsızlıktan dolayı, milyonlarca Amerikalının on yıl boyunca katlandığı ve acı çektiği her şeyi parçalarına ayırıp yok edemezdik. Ayrıca Thieu'nun histerisinin, yurt içindeki fikir ayrılıklarımızı daha da belirgin hale getireceği bir umutsuzluğa dönüştürme riskini göze alamazdık; böyle bir durumda Hanoi yeniden bir uzlaşmazlık döngüsüne girerdi. Yine de Thieu'nun bizi alt ettiği ve daha büyük hedeflerimizden saptırdığı fikrine kapılmasına da müsaade edemezdik. Herhangi bir gecikmenin, aramızdaki fikir ayrılıklarını geçici olarak çözmesi için ona fırsat verme taktiği olduğunu ve savaşı bitirme kararlılığımızdan stratejik bir geri dönüş olmadığını, marjinal ilerlemelere zorlama isteğimizle ilgili şüpheye kapılmamasını da sağlamak zorundaydık.

Benzer şekilde Hanoi ile de ince bir çizgi üzerinde yürümek zorunda kalmıştık. Kuzey Vietnam Politbürosu'nu, anlaşmayı büyük ölçüde mevcut şartlar üzerinde sonuçlandırmaya kararlı olduğumuza ikna etmek durumundaydık. Ama aynı zamanda Hanoi'nin, Saygon'la aramızda baş gösteren fikir ayrılıklarından istifade ederek son anda dört yıl boyunca reddettiğimiz şeyi bize yaptıramayacağını anlamasını sağlamalıydık: Güney Vietnam'daki siyasi yapıyı devirmek.

Bunlar, Saygon'da Lord ve benim, Washington'da ise Başkan ve Haig arasında geçen konuşmaların özünde yer alan hususlardı çünkü gece boyunca sürekli olarak on altı bin kilometre uzaklıktan iletişim kurmaya çalışmıştık. Dramatik olaylar genellikle uygun olmayan ortamlarda vuku bulur. Karargahımız, Bunker'ın evindeki küçük yatak odamdı. Washington ile aramızda hızlı bir iletişim sistemimiz yoktu. Güvenli telefon çalışmamıştı; açık hat ise güvenli değildi. Çift kodlama sistemi, aramızdaki iletişimi öyle bir yavaşlatıyordu ki Washington'dan bize cevap gelene kadar biz bir başkasını yollamış oluyorduk. Saygon'da gece yarısıydı. Ben odada bir aşağı bir yukarı yürürken Lord ise yatağımda oturmuş vaziyette söylediklerimi not alıyordu; ardından diğer odaya geçip göndereceğimiz mesajın el yazısıyla taslağını çıkarıyordu. Sokağa çıkma yasağı nedeniyle kendilerini kimsenin durdurmayacağından emin olduktan sonra avluda bekleyen sürücü ve haberleşmeyi sağlayacak görevli, Lord'un el yazısıy-

la yazdığı telgrafı elçiliğin haberleşme merkezine götürüyordu. Mesajlaşmalar arasında Lord'la beraber içinde bulunduğumuz durumu ve seçeneklerimizi ölçüp biçiyorduk. Bizi en çok meşgul eden husus, Hanoi çılgına dönmeden önce Washington'a geri dönmekti.

Çektiğimiz telgraflarda tek seferde sadece birkaç hususu dile getirebildiğimiz için sinirlerimiz gitgide yıpranmaya başlamıştı. Aynı konuda uzlaşıma varmamız gittikçe zorlaşıyordu, pek anlaşılmayan hususlar usule uygun öneriler olarak göz önünde bulundurulup ona göre ele alınıyordu. Birkaç kez hattın her iki ucunda bulunanlar fikirlerini değiştirmiş olsa da bu durum anlaşılana kadar hem Beyaz Saray hem de ve ben hâlihazırda daha sonra gelen mesajlara cevap vermek durumunda kalıyorduk.

Pazar günü Thieu ile yaptığımız o talihsiz toplantının hemen ardından Saygon saati ile 20.00 civarında Haig'e telgraf çekip önümüzde iki seçenek olduğunu belirttim. Başlangıçta planlandığı gibi Hanoi'ye gidebilir, Saygon'un söylediklerini iletebilir ve her iki tarafın da rızasını elde edene kadar bir oraya bir buraya gidip gelebilirdim (o zamanlar "mekik diplomasisi" ifadesi henüz mevcut değildi). İkinci seçenek ise hemen Washington'a geri dönebilirdim; bu arada Haig de Dobrinin'e Saygon'da ciddi sıkıntılarla karşılaştığımızı ve bu sıkıntıları Le Duc Tho ile yapacağım bir başka toplantıda dile getirebileceğimi söylerdi. Hanoi'nin itidalli davranması için Sovyetlerin yardımına başvurmuştuk. Mesajımda şu tavsiyede bulundum: "Açıkçası ikinci seçeneği tercih ediyorum ama ilk seçeneği [Hanoi'ye yolculuk] sadece entelektüel bütünlük için önerdim."

Bu konuyu ne kadar çok düşünürsem, Hanoi'ye yapacağım ziyaret o kadar az çekici geliyordu. Kesin bir sonuca varılamayan toplantılar arasında sıkışıp kalacaktım; Washington ile iletişim kurmak da maruz kalacağımız tacizleri tahmin etmek de oldukça zor olacaktı. Olayların patlak vermesi durumunda en iyi ihtimalle yolda olurdum. Mümkün olduğunca hızlı bir şekilde Washington'a dönmem çok önemliydi. Bu arada şöyle bir ironi çıkmıştı ortaya: Washington'da bulunan Nixon, Hanoi'ye gitme ihtimalim nedeniyle endişelenmeye başlarken ben ise -karşı öneride bulunmama rağmen- Nixon'ın ilk seçeneği tercih edip Saygon'a gitmem yönünde bana emir vereceğinden kaygılanmaya başlamıştım. İlk mesajıma daha cevap almadan bir

başka telgraf çektim: "Mevcut durumu defalarca göz önünde bulundurdum ve bugün, pazar günü, Paris saatine göre 23.00'te (Saygon saatine göre, Pazartesi günü sabah 07.00 civarı veya yaklaşık on saatlik fark) Paris'e gönderilmesi gereken aşağıdaki mesajdan önce Sovyetler Birliği'yle ilgili seçenekte karar kılınıp bunun dışında uygulanabilir başka bir yol olmadığı hesaba katılmalıdır."

Başkan'ın adına Paris'e gönderilecek mesaj, Hanoi içindi ve Hanoi çılgına dönmeden önce Washington'a geri dönmem için bana yeteri kadar zaman kazandıracak şekilde tasarlanmıştı. Mesaj şu şekildeydi:

> Başkan, Laos ve Kamboçya'yla ilgili meselelerin yanı sıra ABD'li savaş esirlerine ilişkin husus konusunda Vietnam Demokratik Cumhuriyeti Başbakanı'ndan gelen mesajı memnuniyetle karşılayıp takdirlerini sunmaktadır.
>
> DRV tarafının da bildiği üzere, ABD tarafı uzlaşıma varma konusunda Saygon, Vientiane, Phnom Penh ve Bangkok'ta yoğun çaba sarf etti. Yine DRV tarafının bildiği üzere, ABD tarafı her zaman için tek taraflı olarak ilerlememe stratejisine sadık kalmıştır. Ne yazık ki Saygon'da karşılaşılan zorlukların, başlangıçta beklenenden biraz daha karmaşık olduğu ortaya çıktı. Bu sıkıntılardan bazısı, ABD'nin onur meselesi sayarak DRV'nin önüne koyacağı konularla ilgiliydi.
>
> Bu şartlar altında Başkan, atılacak bir sonraki adımları belirlemek için Dr. Kissinger'dan derhal Washington'a dönmesini istedi ve bu durumdan Başbakan'ın da haberdar olması gerektiğini düşündü.
>
> Başkan, DRV tarafının Arnaud de Borchgrave ile yaptığı röportaj sonucunda güvenin kötüye kullanıldığı ortaya çıktığı için bu durumun Saygon'da büyük sıkıntılara neden olduğunu belirtmelidir.
>
> Başkan, önümüzdeki 24 saat içinde düşüncelerini daha ayrıntılı bir şekilde ifade edeceği bir mesaj gönderene kadar DRV tarafının kamuoyuna herhangi bir açıklamada bulunmamasını talep ediyor.
>
> ABD tarafı, taslak anlaşmanın özüne ve temel ilkelerine olan bağlılığını yeniden teyit etmektedir.

Bu noktada, Washington'a dönmeyle ilgili seçenekte karar kıldığımız ve aslında Hanoi'ye de bunu hâlihazırda bildirdiğimizden anladığım kadarıyla Beyaz Saray ilk mesajıma cevap vermişti. O zaman bile Nixon sadece "entelektüel bütünlük için" öne sürülen ve özellikle karşı olan tavsiyeye de bakarak Hanoi'ye gitme seçeneğine şiddetle

karşı çıkmıştı.[4] Nixon adına Haig'den bana gelen telgraf selinde Hanoi'ye gitmemin akıllı bir iş olmadığı vurgulanmıştı. Pasifik Okyanusu'nun her iki tarafında hâkim olan öfke bir anda tehlikeli şekilde artmıştı. Bu yüzden tekrar telgraf çektim:

> Önümüzdeki dönemde, sinirlerimize kesinlikle hâkim olmamız gerektiğini düşünüyorum. Herkes iyimser olup anlaşmaya varmak üzere olduğumuz yönünde bir izlenim vermelidir. Bizi baskı altına sokacak sorularla karşılaşmamız durumunda da müzakerelerin son aşamasında her zaman için teknik detaylarla ilgili hususların ortaya çıkabileceğini söylemeliyiz. Eğer gerçekten köşeye sıkışırsak biz de Kuzey Vietnam kuvvetlerinin Güney'de bulunmalarıyla ilgili meseleye odaklanırız. Ne pahasına olursa olsun kendi iyiliği için olmasa da bizim iyiliğimiz için Thieu'nun halkın gözü önünde küçük düşmesine müsaade etmemeliyiz. Eğer Thieu kötü biri olarak düşünülürse; Thieu'nun itirazlarının üstesinden gelsek bile yine de son sekiz yıldır yapmakta olduğumuz her şey kuşku uyandırır.
>
> Birkaç haftalık bir süreç içinde bu hususta makul bir sonuç alabileceğimizi düşünüyorum. Bunker'dan Thieu hakkında çalışmalara başlamasını istedim. Aldığımız tüm istihbarat, Thieu'nun ateşkes için aktif şekilde hazırlıklara giriştiğini gösteriyor. Bu nedenle özellikle seçimden sonra mevcut konumumuzu sürdürdüğümüz sürece Thieu'nun da razı olması yüksek olasılık dahilindedir. Öte yandan, Thieu'nun razı olmaması durumunda ise Hanoi ile anlaşma imzalayıp bunu da diğer taraflara kabul ettirebileceğimiz bir fırsatımız mevcut. Böyle bir durum neticesinde Thieu, haksızlığa uğradığını ileri sürse de eninde sonunda razı olacaktır. Sadece son çare olarak tamamen ikili bir anlaşma yapmalıyız.

Hanoi'ye yapacağım (artık iptal edilen) gezi ile ilgili karışıklık çözüldüğünde, bir başka anlaşmazlık ortaya çıktı; bu sefer de Kuzey Vietnam'ın bombalanmasını durdurmamıza ilişkin benim yaptığım teklif. Kuzey Vietnamlılara, Hanoi'ye varışımdan yirmi dört saat önce bombalamayı durduracağımızı ifade etmiştik. Hanoi tüm tekliflerimizi kabul ettikten sonra bu sözü yerine getiremeyeceğimizi ve büyük çaplı bir bombardımana devam edebileceğimizi hiç düşünememiştim. (Yirminci paralelin kuzeyinin bombalanması, ben Saygon'a vardığımda durdurulacaktı.) Öte yandan, seçimlerden önce bombalamanın durdurulmasının, Nixon'ın canını çok çıkacağını bilmeliydim. Genel olarak Başkan Johnson'a büyük saygı duyma-

sına rağmen, 1968 yılında bombalamanın durdurulması nedeniyle kesin zaferle çıkacağı bir seçimin son anında seçimi kazanamaması için tasarlanmış bir taktik olduğuna kendisini inandırmıştı. Bu durumu mesai arkadaşlarına tek taraflı bir ihanet olarak anlatmaktan hiç vazgeçmedi. Nixon'ın aynı taktiğe benzer bir yol izleyeceğini beklemek çok fazlaydı. Anlaşmaya yanaşmayan taraf Saygon, programa uymayan taraf da biz olduğumuz için yirminci paralelin kuzeyini bombalamaya devam etmenin imkânsız olduğunu kabul etse de teklifimi geri çevirmişti.

Hanoi'ye yapacağım gezi ve Thieu hakkındaki tutumumuz konusunda Washington ve ben hemfikir olsak da yine de hararetli bir şekilde tartıştık. Bombalamanın durdurulmasıyla ilgili ciddi görüş ayrılıkları yaşansa da çelişkili bir biçimde bu yöndeki tartışma sakinlikle devam etti ve mantıklı bir çözümle sonuçlandı. Nixon haklıydı. Aşırı tepki göstermiştim. Güney'de gerçekleşen savaşla alakalı olarak düşmanın ikmal malzemelerine ulaşımını kısıtlayarak yirminci paralelin altında yer alan Kuzey Vietnam'ın bombalanmasına devam edildi.

Üç saatlik bir uykudan sonra 23 Ekim Pazartesi günü saat 08.00'de Bunker'la birlikte Thieu'ya veda etmeye gittik. Hüzünlü bir görüşmeydi. Karamsarlığı ortadan kaldırmaya çalıştım. Tüm hatalarına rağmen Thieu, ülkesinin bağımsızlığı uğruna cesurca savaşan bir vatanseverdi. Gözünü karartacak ve aleni bir cepheleşmeye gidecek kadar çıldırtmamanın önemli olduğunu düşündüm. Saygon'un önerilerini bildirmek için Thieu'ya, Le Duc Tho'dan bir başka toplantı talebinde bulunduğumu söyledim. Bu esnada Thieu'nun bizimle ulu orta bir tartışmaya girmeyeceğini umuyordum. Bizim tarafımızdan Thieu'ya herhangi bir eleştiri gelmemeliydi. Yanlış umutlara kapılmaması için taslak anlaşmayı iyi bir anlaşma olarak gördüğümüzü ve bu çerçevede yola devam edeceğimizi vurguladım. Önerilen değişikliklerin mümkün olduğunca çoğunu elde etmeye çalışacak olsak da yine de temel taslaktan şaşmayacaktık. Bir vatansever ve asker olarak gördüğüm gözü pek Güney Vietnam Devlet Başkanı'na olan saygımı vurgulayarak sözlerimi noktaladım. Yine de savaşın şu anki haliyle altı ay daha devam etmesi durumunda Kongre'nin kendisine sağladığı fonları kesebileceğini "üzüntü" içinde olsa da ona söylemek zorundaydım:

Önemli olan, yapılan tüm fedakârlıkların boşuna yapılmadığı gerçeğinin altının çizilmesidir. Çatışmaya devam edersek zaferler kazanacağınıza dair şüphe yok ama en nihayetinde ikimiz de kaybedeceğiz. ABD'de tüm basın, medya ve entelektüellerin yenilgimizden kendilerine çıkar sağlayacakları tartışmasız bir gerçektir. Son günlerde sabırsız görünmem, elimizdeki fırsatın kaçtığını görmemden kaynaklanmaktadır... Sizi ikna etmeye çalışıyor değilim ama yine de ne yapmaya çalıştığımızı anlamanızı istiyorum. Aramızdaki ilişkiye verdiğimiz önem olmasaydı, yeni planlar yapmak zorunda kalmazdık; bu yüzden böyle bir trajedi duygusuyla buradan ayrılıyorum. Elimizden geleni yapacağız ve Bunker sizinle temas halinde olacak.

Şimdi çok daha sakin olan Thieu, anlaşmaya olan itirazlarını bir kez daha gözden geçirdi. Biraz yumuşamışlardı. Şu anda Askerden Arındırılmış Bölge (sızma ve takviye kuvvetleri söz konusu olduğu için önemli) ve pek bir etkisi olmayan Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'nin oluşumuyla (aslında önemsiz) ilgili hükümleri sağlamlaştırmaya odaklanmıştı. Güney'de bulunan Kuzey Vietnam askerleriyle ilgili meselenin Kuzey Vietnam'ın etrafa duyurulmadan geri çekilmesiyle fiilen çözülebileceğini kabul etti. (Hanoi'nin bu konudaki rızasına sahip olmamamıza rağmen, önerilen anlaşmaya riayet edilmesi ve sızmanın da sona ermesi halinde aslında Kuzey Vietnam kuvvetleri zamanla güçten düşmüş olacaktı.) Ağırbaşlılık gösteren Thieu, ABD'nin iç durumuyla ilgili analizime bile katılmıştı. Fakat yine de bu meselenin Güney Vietnam için bir hayatta kalma meselesi olduğunu ifade etti. Kendisini, ABD'nin eleştirilmesine yol açacak bir konuma getirmezdi.

Dün her türden cepheleşmeden sakınacağına dair vaatte bulunduğunu söyleyen Thieu, konuşmasına şöyle devam etti:

Başkan Nixon ile aramda ortaya çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlığı ulu orta kabullenmeyeceğim.

Başkan Nixon'ı hâlâ bir dost ve silah arkadaşı olarak görüyorum. Devlet Başkanı olup olmamam önemli değil; ben yine de ABD'nin Vietnam'a yardım edebilmesi için gereken koşulları oluşturmaya çalışacağım. Eğer ABD'nin yapacağı yardımların ya da barışın önünde bir engel olarak düşünülüyorsam, Devlet Başkanı olarak kalmaya devam etmeyeceğim. Başkan Nixon'ı eleştirme gibi bir niyetim asla olmadı. Sadece şunu belirtmek isterim ki Kamboçya ve Laos'ta geçerli olacak durumla karşılaştırıldığında, mevcut teklifin Güney Vietnam'ın yararına olmadığını düşünsem de dostlar arasında nefret ve düşmanlığa yer olmadığı için şu ana kadar söylenenleri unutmamızı öneriyorum.

Saygon'a, mevcut anlaşmayla yolumuza devam edeceğimizi açıkça belirttikten sonra, Saygon ve Washington arasında meydana gelen anlaşmazlıklardan istifade etmesin diye aynı şekilde Hanoi'yi de ikna etmek zorundaydık. Saygon'dan ayrılmadan hemen önce, Başkan adına Paris'te bulunan Albay Guay'a Hanoi'nin temsilcilerine iletilmesi için bir mesaj gönderdim. Paris saatine göre 15.00 tercih edilmişti. Tam o vakitte Saygon'da saat 22.00 iken ben de Washington'a geri dönüş yolunda olacaktım. Mesajın iletilmesi için gereken süre göz önünde bulundurulduğunda büyük ihtimalle Hanoi cevap veremeden önce Washington'da olabilirdim. Mesajın önemli kısımları şöyleydi:

ABD Başkanı, aşağıda yer alan birtakım önemli hususlar hakkında Vietnam Demokratik Cumhuriyeti Başbakanı'nı bilgilendirmek istiyor.

ABD, Paris'te DRV ile üzerinde tartışılan genel ilkelerle anlaşmanın esas içeriğini uygulamak için tüm iyi niyetiyle yoluna devam etmektedir. Dr. Kissinger ve Laos, Kamboçya, Tayland ve her şeyden önce Saygon'daki mesai arkadaşları tarafından gösterilen üstün gayretlerden DRV'nin kesinlikle haberdar olması gerekiyor.

Bununla birlikte, DRV tarafı, ABD'nin müttefiklerine tek taraflı bir çözüm dayatmayacağı ve sadece istişareler temelinde yoluna devam edeceği yönündeki istikrarlı tavrının farkında olmalıdır...

Başkan, yakın gelecekte kesinlikle uzlaşıma varılacağı konusundaki değişmez inancını yinelemektedir. DRV ve ABD taraflarının, şu ana kadar tartışmaları karakterize eden aynı iyi niyet ruhu içinde mevcut zorlukları karşılıklı olarak irdelemeleri büyük önem taşımaktadır.

Bu amaçla Başkan, Özel Danışman Le Duc Tho ve Dr. Kissinger'ın, kalan sorunları çözüme kavuşturabilmeleri için ilk fırsatta Paris'te tekrar bir araya gelmelerini öneriyor. Dr. Kissinger, DRV tarafından belirlenen bir tarihte Paris'e gelecek. Mevcut koşullar altında Dr. Kissinger'ın bu ek tartışmalar tamamlanana kadar Hanoi'ye gitmesi mümkün değildir.

İyi niyetini göstermek isteyen ABD tarafı, müzakereler tamamlanana kadar bombalama konusundaki mevcut kısıtlamaları devam ettirecektir.

ABD tarafı, hâlihazırda devam eden geçici sıkıntıların kamuoyuna duyurulmasına ilişkin her türden girişiminin ancak müzakerelerin uzamasına yol açabileceği konusunda uyarıda bulunmalıdır.

Bu kadar uzun süren ve bu kadar derin hırsları barındıran bir savaşta, nihai bir çözüme giden yolda birtakım geçici engellerle karşılaşılması kaçınılmazdır.

Barışa uzanan her yolu denemeye kararlı olmaya devam eden ABD, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti liderliğinden aynı iyi niyet ruhu ve müşterek çabayla gerçekleştirilen müzakereler neticesinde uzlaşıma varmak için kendisine katılmasını talep ediyor. Aynı tutumun devam etmesi halinde, kesinlikle mevcut sorunların üstesinden gelinecek ve daha önce üzerinde mutabık kalınan anlaşmalar temelinde nihai bir çözüme ulaşılacaktır.

Eve Yolculuk

Çarpıcı ve yorucu bir hafta olmuştu. 16 Ekim sabahına, değerlerimizle bağdaşan bir barış ve ulus olarak çektiğimiz acılara son veren bir geri dönüş vizyonuyla başladık. Başarılı olamamıştık. Biraz da olsa ilerleme kaydettiğimiz doğruydu. Hanoi'nin -kendi içinde dönüm noktası olan- 8 Ekim tarihli orijinal taslağı, aradan geçen iki haftada büyük ölçüde geliştirilmişti ve iki yıl boyunca öne sürdüğümüz koşullardan da fazlasını elde ettiğimiz bir taslak barış anlaşmasıyla iftihar edebilirdik. Eve dönüş yolculuğumuz hayal kırıklığı ile gölgelenmiş olsa da kararlılığımız bu yolculuğa damga vurmuştu. Bu kadar yaklaştıktan sonra her iki taraf da süreci geri döndüremeyecek kadar büyük yatırım yapmıştı. İlerleyen günlerde, parçaları tekrar bir araya getirmek için büyük çaba sarf etmemiz gerekecekti. Şu anda cesaretimizi kaybetmememizi, gösterdiğimiz çabalarda yatan umuda borçluyuz.

Thieu'nun daha merhametli bir şekilde davranmasının farklı bir sonuca yol açıp açmayacağını merak ederek bu fırtınalı dönemi sık sık aklımdan geçirdim. Aslında belki de ileride yaşanacak olanlara hazırlanabilmesi için ona daha fazla zaman tanımamız gerekiyordu. Fakat aceleci davranılması da şartları büyük ölçüde etkilemişti ve ona olan kişisel saygıyı bir kenara bırakırsak, üzerinde daha fazla tartışılan bir programın ve daha erken istişarede bulunulmasının Thieu'nun tavırlarını pek de değiştirebileceğini düşünmüyordum. Bu durum, insanların yaptığı hesaplamalarda ortaya çıkan önemsiz bir hatadan ziyade tam bir trajediydi. Bu noktada her iki taraf da almak zorunda oldukları kararlar nedeniyle ihtilafa düşmeye mahkûm edilmişti. Thieu'nun tutumunun mantığı, kendi kaderine Washington ve Hanoi'nin karar veremeyeceğini kanıtlamak istercesine cüretkâr ve

uzlaşmaya yanaşmayan bir duruş sergilemekti; tıpkı Hanoi'nin bizimle olan süreci hızlandırarak, Thieu'yu kısmen kuklamız olarak göstermek için tasarladığı gibi. Ne yaparsak yapalım, Thieu zaman kazanmak için manevra yapıp daha önceki ziyaretlerde Haig ve benimle cepheleştiği gibi bizimle de cepheleşmenin bir yolunu bulurdu.

Hayal kırıklığımız, bir yanlış anlamadan kaynaklanmıştı: Thieu'nun asıl itirazının mevcut koşullara değil de her türden uzlaşıma olduğunu kavramakta en başında başarısız olmuştuk. Thieu'yla aramızdaki anlaşmazlık, Hanoi'nin topyekûn teslim olmasından daha çok, savaş bitimindeki şartlar üzerinde olmuştu. Doğası gereği, egemenlik bölünemez. Bu nedenle, Thieu için elindeki tüm topraklar üzerindeki hâkimiyetinden daha azına yol açabilecek her türden sonuç onun için başarısızlık olurdu. Yerdeki güç dengesini değiştiremeyebilirdi fakat bu durum yasal bir yükümlülük olarak kabul edilmekten çok uzaktı. İnandığı için olmasa da devam etmekte olan Amerikan desteğinin bedeli olarak bunun tam tersinin öne sürüldüğü farklı uzlaşma tekliflerine razı olmuştu. Gerekenden fazlasını yapmak üzere tasarlanmış bir dizi teklifle -ki Thieu hepsini de uygun bulmuştu- Saygon'a olan desteğimizi ABD olarak sürdürdük. Bu tekliflerin -yerinde ateşkes, yeni seçimler, ABD'nin geri çekilmesi- hepsinin kümülatif etkisinin sonucunda Saygon, Hanoi'ninkinden farklı bir yasal statü kazanmıştı. Thieu'nun tam olarak içine dert olan şey de buydu. Dolayısıyla kendi bakış açısından Thieu haklıydı. Vietnamlılara özgü yöntemlerle mücadelesini sürdürdü. Kararlılık, meydan okuma ve doğru olmayan tavırlar sergileme, onun silahlarıydı. 1961'de halkımızın devamını getiremeyeceği bir strateji ile bu işe girişmemiz, onun suçu değildi; Thieu, 1963'te Ngo Dinh Diem'i devirmek için desteklediğimiz subaylardan biriydi. Muhtemelen kurnazlığımızı ve gücümüzü gözünde fazla büyütmüştü; çekincelerini anladığımızı zannetmişti. Dolayısıyla biz de onun yalınlığını abartmıştık; bize söylediği her şeyin tam olarak içinden geldiğini düşündük. Fakat 1972'nin sonu itibarıyla bu çelişkiler acil bir çözümün ötesine geçmişti. Başka bir prosedür, Thieu'nun olayları ağırdan almaya ilişkin fırsatlarını çoğaltmış olabilirdi. Bu prosedür de aynı çıkmazdan kurtulamazdı. Aslında daha erken ortaya çıksa işleri daha da içinden çıkılmaz bir hale getirebilirdi. Thieu mutlak zafer peşinde koşarken

biz ise onurlu bir uzlaşma peşindeydik. Ekim 1972'ye gelindiğinde, aramızdaki anlaşmazlık hala giderilememişti.

Eve dönerken, Washington'da taslak barış anlaşmasını bir kenara bırakıp seçimden sonra her şeyi riske atma yönünde bir görüşün ortaya çıkacağını biliyordum. Mevcut metnin imzalanması için Hanoi'den gelecek baskılar, Saygon'un anlaşmadan vazgeçilmesine ilişkin talebi ve başka bir yol izlenmesi hususunda Washington'da ortaya çıkabilecek eğilimler gibi -ki böyle bir durumda diğer olaylar üzerindeki kontrolümüzü de kaybedebilirdik- yakında peyda olacak tüm bu kuvvetli hislere karşı yine de taslağın arkasında durmaya kararlıydım. Thieu'nun daha sonraki inatçılığının ilk emarelerinin ortaya çıktığı gün olan 21 Ekim'de Haig'den gelen telgrafta, bu eğilimlere ilişkin bir şeyler olacağını sezmiştim. Haig, büyük bir anlaşmazlık durumunda Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'ni bir koalisyon hükümeti olduğu için geçersizliğini duyurmamızı ve kendi güvenliğini arttırma çabası içinde olan Hanoi'nin muğlak güvencelerden başka bir şey vermediği için de anlaşmaya itiraz etmemizi önerdi. Böyle bir yol izlemek, akla mantığa sığmazdı. Yıllardır hep daha az uygun şartlar öne sürmüştük. Nixon, 12 Ekim'de çok daha kötü bir taslağı onayladı. Hanoi, tüm önemli kısımlarda kullandığımız ifadeleri kabul etmişti. 22 Ekim'de, "önemli ölçüde geliştiremeyeceğimiz ve bunun yerine büyük bir başarı olarak kullanmamız gereken bir anlaşmayı bozmamamız gerektiğini" söyledim. 23 Ekim'de Haig'e bir başka sert mesaj gönderdim:

> Anlaşmanın içeriğini tanımlamanıza gelince, anlaşmayı sonuçlandırdığımız zaman bunun iyi bir anlaşma olduğunu dile getirdiğinizi hatırlatmak isterim. O zamandan beri Kamboçya, Laos, Uluslararası Konferans, ABD'li savaş esirleri, Güney Vietnam'da bulunan tutuklular ve ikamelerle ilgili hükümler büyük ölçüde geliştirildi. Thieu'dan toprakları üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmesini istemeyle ilgili hususa gelince, ateşkes ne anlama geliyor peki? Aynı şeyi Ekim 1970, Ocak 1972 ve tekrar Mayıs 1972'de de önermiştik. Bu planlar, şu anda tam olarak sahip olduğumuz durum dışında başka neleri beraberinde getirebilecek ki?...
>
> Pek çok savaş, yersiz çekingenlikler nedeniyle kaybedilmiştir. Ayrıca askeriyeyle alakalı kişilerin anlaşmaya varmak için uygun zamanın geldiğini fark edememesi nedeniyle de muazzam trajediler ortaya çıkmıştır.

Benim bakış açıma göre, o vakit gelmişti. Washington'a uçaktan bir telgraf çektim ve Hanoi'nin her şeyi kamuoyuna açıklaması durumunda bir basın toplantısı düzenlemem, anlaşmayı kabul etmem, bu anlaşmanın büyük bir ilerlemeyi temsil ettiğini ifade etmem ancak bazı ayrıntıların herhangi bir süreye bağlı kalmadan da çözülebileceği konusunda ısrar etmem gerektiğini söyledim. Hanoi'ye ana anlaşmadan vazgeçilmediğini fakat bazı değişikliklerin gerekli olduğunu bildirecektim; Saygon'a ise daha fazla süre tanıyacağımızı birtakım değişiklikler yapılması gerektiğini ancak temel yapının değişikliğe tabi olmadığını haber verecektim.

Başkan'ın onayladığı bu strateji, eve döndükten sonra ilk defa televizyonda yayınlanan bir basın toplantısına çıkmam için beni teşvik etmişti: bu çarpıcı olay, "barış yakında" ifadesiyle özetlenmişti.

XXXIII
"BARIŞ YAKINDA"

Hanoi, Kamuoyuna Açıklamada Bulunuyor

23 Ekim'de Saygon'dan Washington'a dönmek tuhaftı. Mesai arkadaşlarım ve ben, ağırdan alınan taslak barış anlaşmasının detaylarını takıntı haline getirmiştik; Nixon'ın duymak isteyeceği en son şey bu anlaşmaydı. Yeniden seçilmek için yirmi beş yıl boyunca zorlayan kariyerinin sonuncu kampanyasında final sancıları çekiyordu. Amerikan tarihindeki en büyük farkla seçimi kazanmak istiyordu. Kampanyanın son iki ayında kanıtlanmamış hiçbir şeyin gerçekleşmesine izin verilmediği sürece bunun kesin olacağını düşünüyordu. Bu nedenle Vietnam'la ilgili seçimleri etkileyebilecek yeni bir sorun çıkmasını istemiyordu. Seçimden hemen sonra ilgilenebileceği için iki hafta boyunca herhangi bir sorun çıkmasını istemiyordu. Bana verdiği talimat, her şeyi sessiz sedasız halletmem yönündeydi. Böyle bir şeye düşmanlarımızın ve Vietnam'daki müttefiklerimizin izin vermeyeceğinden emindim.

Seçimle ilgili hesaplamalar bir yana, Nixon elbette Vietnam'daki savaşı sona erdirmeyi çok istiyordu. Fakat ana hususları göz önüne aldığında, Thieu'nun karşı çıkmasıyla seçim öncesi barışın fırsatçılık gibi görünebileceğini ve işleri bozabileceğini anlamıştı. Bu durumda Şahinler anlaşmayı destekleme konusunda ümitsizliğe kapılacak; güvercinlerin ise desteklemedikleri için bahaneleri olacaktı. Her ne kadar Nixon'ın analizi doğru olsa da esas sorun, bu cepheleşmenin zamanlamasını kontrol altında tutan -ne bizdik ne de Thieu'ydu- Hanoi'ydi.

Giderek yıpranan sinirlerime rağmen elimden geleni yaptım. 23 Ekim'e gelindiğinde, mesai arkadaşlarım ve ben iki haftadan fazla bir süredir hareket halindeydik; Paris, Washington, tekrar Paris, Saygon, Phnom Penh ve tekrar Washington. Günde nadiren dört saatten fazla uyuyor ve duygusal açıdan inişli çıkışlı bir halde umuttan hayal kırıklığına, sevinçten umutsuzluğa doğru yol alıyorduk. Üstelik şu an hızımızı da kesemezdik. Bu kadar zahmetli bir şekilde bir araya getirilen taslak anlaşmanın saplantılı Vietnamlılar tarafından heba edilebilecek olması büyük tehlike teşkil ediyordu; ABD, Washington'da ortaya çıkan seçim takıntısı ve parti hırsı yolun dışına itilebilirdi. Bizim öne sürdüğümüz şartları kabul etmelerine rağmen yine de müttefiklerinin bombalandığı ve ablukaya alındığı sonuçsuz bir savaşın monotonluğuna geri dönmemiz durumunda Moskova ve Pekin'in daha ne kadar sessiz kalacağını bilemiyorduk.

Her şeyi bir arada tutmaya çalışıyordum. 23 Ekim'de Washington'a geri döndüğümü ancak müzakereleri tamamlamak için Le Duc Tho ile de görüşmeye hazır olduğumu Hanoi'ye bildirdim. 24 Ekim'de Saygon'da bulunan Bunker'dan, Thieu ve Dışişleri Bakanı Lam ile yakın temas halinde olmasını istedim. Bir sonuca varmaya çalıştığımız konusunda şüphelere yer bırakmamalıydı. Thieu'nun "yurt içindeki duruşuna" belirli bir ölçüde tahammül edebilirdik fakat ana dayanağının ona olan güvenimiz olduğunu da unutmamalıydı: "...Şu an için aslında pratikte oldukça elverişli bir formülde Thieu ne taviz alırsa alsın yine de hiçbir taviz, Amerikan desteğinin tamamen kesilmesinin yerini alamayacaktır." Aynı gün Moskova'dan gelen dokunaklı bir mesajda, Hanoi'ye gitmem durumunda hâlâ "tüm meselenin açıklığa kavuşturulabileceği" ifade ediliyordu. Saygon'un içinde bulunduğu şu anki ruh halinde böyle bir şey mümkün değildi ama en azından Kuzey Vietnamlıların bu yolda ilerlemeye istekli oldukları da anlaşılıyordu. Dobrinin'e anlaşmayı tamamlamaya hazır olduğumuzu ve bu teklifin seçimlerden sonra bile geçerli olacağını söyledim. Ayrıca New York'ta bulunan Huang Hua'yı da bilgilendirip ona Hangzhou'daki gece oturumu sırasında Şanghay Bildirisi'yle ilgili yapılan son müzakereyi hatırlattım. O gece bildiriyi yeniden açmamıza müsaade eden Chou, bildirinin ABD'nde yaygın olarak kabul edilmesini garanti altına alıyordu. Çin, aynı bilgelikle hareket edip müzakerelere devam etmesi için Hanoi üzerindeki etkisini kullanır-

sa, sonuç tatmin edici olurdu. Pekin 25 Ekim'de gönderdiği mesajda "Vietnam Savaşı'nı sona erdirmek için son derece uygun olan bu fırsatı" kaçırmamamız gerektiğini ifade etti. Anlaşılan Huang Hua, kendisiyle yaptığım görüşmeyi Pekin'e bildirmeden önce hazırlanmış bir mesajdı bu. İyi niyetimize olan güvenlerini yineleyen Çinliler, ortaya çıkan sıkıntılardan dolayı alenen Saygon'u suçluyorlardı. Sıra dışı bir jest yapmış olsalar da yine de etkileyici bir şekilde şu soruyu sormuşlardı: "... dünyanın tereddüde düşmemesinin önüne nasıl geçilebilir?"

Bu arada 23 Ekim tarihli mesajımı reddeden Hanoi, "gerçekten ciddi" olmadığımız için bize ithamda bulundu. Mesajda kaygı verici hususlar da yer alıyordu:

> Eğer ABD tarafı müzakereleri geciktirmek ve anlaşmanın imzalanmasını ertelemek için sürekli bahane bulmaya devam ederse, Vietnam'daki savaş kesinlikle bitmeyeceğinden ABD tarafı, kendisinin sebep olduğu sonuçlara ilişkin bütün sorumluluğu da üstlenmelidir.
>
> Eğer ABD tarafı gerçekten ciddi ve iyi niyetliyse, anlaşma ve iki tarafın da üzerinde mutabık kaldığı zaman çizelgesi ile ilgili yükümlülüklerini kesinlikle yerine getirmelidir. DRVN tarafı, bu açıklamasında oldukça ciddidir. ABD tarafının, DRVN tarafının bu mesajda ifade ettiği görüşlerine büyük önem vermesi gerekmektedir.

Hanoi'den gelen mesaj sert olsa da daha önceki mesajlarında yer alan o kibirli ve iğneleyici açıklamalara yer verilmemişti. Anlaşmanın iptal edilmesiyle ilgili herhangi bir tehdit yoktu. Hanoi, 24 Ekim'de aynı gün içinde bizden cevap beklediğini söylemişti ama mesajlar bizim elimize geçtiğinde Kuzey Vietnam'da tarih 25 Ekim olduğu için böyle bir şey mümkün değildi. Yine de 25 Ekim'de hemen dönüş yaptık ve soğukkanlılıkla cevap verdik. Asılsız suçlamaların sürekli tekrarlanmasının işleri daha da kötüleştireceğini belirttik. 30 Ekim haftası içinde bir başka görüşme talebinde bulunduk; aldığım talimat doğrultusunda toplantıya, "nihai bir çözüm önerisiyle" katılacaktım. Saygon olmasa bile uzlaşıma varıldığı takdirde Kuzey Vietnam'ın bombalanmasını durduracaktık:

> Ekim ayında yapılan özel görüşmeler sırasında benimsenen strateji, ABD'nin istikrarlı politikasını yansıtmaktadır. Savaşı kısa süre içinde sonlandırmaya kararlı olan ABD, Kasım ayının sonundan önce meydana gelebilecek her türden engeli ortadan kaldırmak büyük çaba sarf edecektir.

Mesajın bir nüshası, aynı gün kurye ile Çinlilere de gönderildi. Ben de sürekli Dobrinin'i bilgilendirdim. Yine de mesajımız, Hanoi'nin kararlarında etkili olmamıştı. 25 Ekim gecesi, mesajımız Kuzey Vietnam'a varmadan önce Hanoi, kamuoyuna açıklamada bulundu.

26 Ekim Perşembe günü saat 05.30 civarında uyanınca Hanoi Radyosu'nun olayları kendi versiyonuyla saatlerce, önce Vietnam dilinde, sonra Fransızca ve en sonda da İngilizce olarak yayınladığını öğrendim. Hanoi Radyosu, bir önceki ayın müzakere kaydını ifşa etmişti: 8 Ekim'de yapılan gizli toplantıda Kuzey Vietnam, yeni bir taslak barış anlaşması öne sürerek "yeni ve son derece önemli bir atılımda" bulunmuştu. Yayın, taslak anlaşmanın kilit noktalarını doğru bir şekilde özetlemişti. "DRV tarafı, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti ve ABD'nin bu anlaşmayı Ekim 1972'nin ortasına kadar imzalamaları yönünde öneride bulunmuştur". Hanoi, bizim değil de kendisinin ABD'deki seçimlerden önce anlaşmanın imzalanması için bastırdığını kabul ediyordu. Radyoda, yeni teklifin "gerçekten son derece önemli olduğunu" ifade ettiğim de açıklanmıştı. ABD tarafından 20 ve 22 Ekim tarihlerinde gelen mesajlarda Başkan'ın, anlaşma metnini "kusursuz" olarak nitelendirdiği ve Hanoi'nin verdiği tavizlerden memnuniyet duyduğu da halka aktarılmıştı. Ardından "shedyule"den bahsedilen yayında, ABD'nin işleri sürekli ağırdan almasını Hanoi'nin kabullenmek zorunda kaldığı vurgulanmıştı. Fakat programa uyma konusunda başarısız olan ABD, sürekli çeşitli "bahaneler" ileri sürmüştü. "Nixon yönetimini, gereken iyi niyete ve ciddiyete sahip olmaması nedeniyle şiddetle kınayan" Hanoi, anlaşmanın 31 Ekim'e kadar imzalanması talebinde bulundu. "Yaşanan tüm zorluklar ve fedakârlıklar "karşısında dayanıklı olmaları için "ülkedeki savaşçılarını" destekleyen radyo, teşvik edici bu sözüyle yayınına son vermişti.

Anlaşılacağı üzere, Hanoi bu haberle *New York Times*'tan önce davranmıştı. Aynı sabah, 26 Ekim'de, gazete üç farklı yerden -Paris, Saygon ve Washington- ateşkes haberlerine yer verip beş köşe yazısının da manşetlerini attı: "ABD'nin, Bir Ateşkes Çerçevesinde Hanoi ile Aynı Fikirde Olduğu Söyleniyor; ABD, Ateşkesi Saygon'un Yakında Kabul Etmesini Umut Ediyor." En bariz sızıntı, Flora Lewis'in "yüksek rütbeli bir Fransız kaynağından" aldığı Paris'ten gelmişti.

Buna göre, Le Duc Tho ve ben "ateşkes ve ardından gelen siyasi uzlaşma üzerinde büyük ölçüde mutabık kalmıştık." (De Borchgrave'in de öngördüğü üzere, bu Fransız kaynakları Kuzey Vietnamlılar tarafından neredeyse kesinlikle bilgilendirilmişti.) Thieu'nun, Hanoi'nin önerilerini kabul edilemez olarak bulduğu yönündeki haberler de bir haftadır Saygon'dan sızmaktaydı. 24 Ekim'de yaptığı konuşmada Thieu, "yakın gelecekte ateşkes imzalanabilir" diye belirtmişti. Fakat bu ifade, Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam'dan çekilmesini içermeyen veya üç taraflı bir koalisyon hükümetini içeren her türden planda gündeme getirilen uzun ve iğneleyici suçlamalar arasında kaybolmuştu. Washington'dan Max Frankel'in haberine göre, "Amerikalı yetkililer" önümüzdeki birkaç hafta içinde, belki de Kasım ayında yapılacak seçim günü olan 7 Kasım'dan önce bile ateşkes olacağını düşünüyordu. Bu haberle, Saygon veya Hanoi'nin büyük bir çılgınlık yapmasının önüne geçiliyordu. 25 Ekim'de Frankel ile öğle yemeği yerken Hanoi'ye güvence vermek ve Saygon üzerindeki baskıyı sürdürmek için ayrıntılara girmeden genel durumdan bahsettim.

26 Ekim'deki basın toplantım, Nixon'ın başkanlık için yürüttüğü seçim kampanyasının son aşamalarında barışa yönelik umutları arttırmaya yarayan bir seçim taktiği olarak kınandı. Bütün olayı tetikleyen o imkânsız "shedyule", bizim değil, Hanoi'nindi. Eylül ayının ortalarına geldiğimizde, müzakereleri hızlı bir şekilde sonuçlandırma konusunda hiçbir yol kalmadığının farkına vardım. Koalisyon hükümeti talebinden vazgeçen Hanoi'nin 8 Ekim'de Paris'te öne sürdüğü teklif, müzakerelerin kilidini açmıştı. Uzlaşıma varmanın ön koşulu olarak anlaşmanın 31 Ekim'e kadar imzalanması için bastıran Hanoi'ydi; Hanoi'nin bu sabırsızlığından faydalanmak söylediklerine razı olmuştum. Şimdi ise barış anlaşmasını duyuran ABD değil, Hanoi'ydi. Bu noktada Nixon'ın, anlaşmayı seçimden sonrasına ve müzakerelerin son turuna başlamadan öncesine kadar gizli tutmayı tercih ettiğinden emindim. Başkanlık seçimlerinden iki hafta önce, Hanoi tarafından barış anlaşmasından vazgeçmekle suçlanan yönetim cevap vermek zorunda kaldı.

Hanoi, kamuoyuna açıklamada bulunduktan sonra durumumuzu izah etmekten başka seçeneğimiz yoktu. Basın toplantımın amacı, on yıldır devam eden ızdırabı sona erdirecek olan bu hassas anlaşmayı

Vietnamlıların düşmanlığından kurtarmaktı. Nixon'la beraber, Hanoi Radyosu'nun yayınına cevap vermemiz gerektiğine karar verdik. İki amacım vardı. Birincisi, Saygon'dan gelebilecek öneriler seçeneğini açık tutarak Hanoi'ye temel anlaşmayı desteklediğimiz konusunda güvence vermekti. İkincisi ise yolumuza bu şekilde devam etmeye kararlı olduğumuzu Saygon'a bildirmekti. Böyle bir yol, Güney Vietnamlıların barışın karşısındaki tek engel olarak görünmelerine neden olacağından hiç kolay değildi; bunun sonucunda da bir müttefikin siyasi yapısını parçalayabileceğimiz için yurt içinde bizi eleştirenlerin oklarının hedefi olurduk. Bu durumun yurt içinde yol açacağı siyasi etkilerini Nixon'la tartışmadık. Nixon'ın bu konuda bana verdiği tek talimat, Hanoi ile hâlihazırda anlaşmaya vardığımız koşulların McGovern'ın kabul etmeye istekli olduğu koşullardan daha iyi olduğunu vurgulamamdı (ki kesinlikle bu doğruydu). Sonuç itibarıyla bu noktaya değinme ihtiyacı hiç ortaya çıkmadı.

Nixon'ın birinci döneminin sonunda ilk defa ulusal televizyon kanalına çıkmıştım. Aralık 1971'e kadar, ikinci Çin gezimin duyurulması dışında, tüm basın brifinglerim arka planda yapılmıştı; bu da Beyaz Saray ya da yönetimin sözcüsü olarak tanımlandığım anlamına geliyordu; asla kendi adıma yapılmamıştı. Washington Post'un, Hindistan-Pakistan krizi sırasında arka plan kurallarını ihlal etmesinden sonra, basın toplantılarımın çoğu kayıt altına alınmıştı. Yine de Beyaz Saray halkla ilişkiler uzmanları, aksanımın Orta Amerika'ya rahatsızlık verebileceğini düşündüklerinden kayıt altında yapılan basın toplantılarımda sadece fotoğraflarımın çekilmesine izin vermişlerdi. 26 Ekim'de nihayet telaffuzuma bir şans tanıdılar.

Saygon'dan döndüğümden bu yana, aslında "shedyule"de de kararlaştırıldığı gibi 31 Ekim'de anlaşmanın imzalanmaması durumunda Hanoi'nin kamuoyuna açıklamada bulunmasından korkuyordum. Bu yüzden hazırlıklıydım. Yakın çalışma ekibim, Saygon'a danışılması gerektiği konusunda Le Duc Tho'yu defalarca uyarmamın yazılı olduğu belgeler ve aynı zamanda Komünistlerin ateşkesten hemen önce azami miktarda toprak ele geçirmeleri yönünde yaptığı hazırlıkların bulunduğu istihbarat raporlarının özetiyle basın mensuplarından gelebilecek en olası sorulara cevap vermemi önerdi. Basın toplantıma geçmeden önce Nixon'la beraber bu belgelerin üzerinden geçtik. Temel anlaşmayı yeni-

den tasdik edecektim; anlaşma çerçevesinde bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini öne sürecektim; Hanoi'ye iyi niyetimiz konusunda güvence verip baskılara boyun eğmemesini belirtecektim; Saygon'un değişiklik talep etme hakkını savunup anlaşmanın temelden değiştirilemeyeceğine dair uyarıda bulunacaktım ve son olarak anlaşmanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılması için taahhütte bulunduğumuzu dile getirecektim. İçimden geldiği gibi olacağı için ifadelerimin nasıl olacağı konusuna girmeyip sadece bahsini edeceğim genel hususlara değindik. Bu yaklaşımı onaylayan Nixon, McGovern'e laf sokmamı isteyerek (ki aslında bu isteğini geçiştirdim) ekstra bir ricada bulundu benden.

Toplantım bu şekilde gerçekleşecekti. Toplantının açılışında dile getirdiğim ("barış yakında") ifadesi, o andan itibaren hiç peşimi bırakmadı:

> Az önce iki Vietnam'dan aldığımız haber doğrultusunda on yıldır devam eden savaşın artık son bulmak üzere olduğu ve savaşa müdahil olan herkesin travmatik bir deneyim yaşadığı aşikârdır...
>
> Barışın yakında olduğuna inanıyoruz. Başkanımızın 8 Mayıs önerisine ve üzerinde biraz değişiklik yapılması koşuluyla 25 Ocak teklifimizin tüm taraflar için uygun olduğunu gösteren bir anlaşmanın çok yakın olduğuna inanıyoruz. Bu kadar karmaşıklığın yaşandığı bir savaşta, nihai bir çözüme ulaşmada ara sıra birtakım zorlukların ortaya çıkması kaçınılmaz bir durumdur fakat yolun büyük kısmının hâlihazırda aşıldığına ve şu anda bir anlaşmanın önünde yer alan engellerin daha önceden çözüme kavuşturulmuş hususlardan nispeten daha az önemli olduğunu düşünüyoruz.

Barış sürecine dahil olan Güney Vietnam halkının hakkını savundum çünkü "çok acı çektiler ve biz ayrıldıktan sonra o ülkede kalacak olanlar yine onlar". Hükümetlerinin endişeleri, büyük saygıyı hak ediyordu. Birtakım değişiklikler yapılması konusunda ısrarcı olduysak da bu hususlar kısa süre içinde çözüme kavuşabilirdi. Amerikan halkına gelince, savaşın neden olduğu ızdırabın farkındaydık:

> Savaşın bu ülkede neden olduğu bölünmenin ve ızdırabın epeyce farkındayız. Başkan'ın, savaşı müzakere yoluyla ve ilkelerimizle tutarlı bir şekilde sona erdirmek için bu kadar endişe etmesinin bir nedeni, barış yapıldığı takdirde savaş sırasında belirli dönemlerde ara sıra da olsa bozulan birlik ve beraberliği yeniden getirebileceği ve böylece anlaşmanın yeni bir bölünme kaynağı olmaktan ziyade iyileştirici bir etkisi olabileceği yönündeki umududur. Bizim politikamız budur.

Sözlerime son verirken hem Hanoi'ye hem de Saygon'a uyarıda bulundum:

> Tüm hükümlerinin yerli yerinde olduğunu görene kadar uzlaşıma varmak için acele etmeyeceğiz. Hükümlerinin makul ve mantıklı olduğu bir anlaşmadan vazgeçmeyiz. Ayrıca bu tutum ve diğer taraftan beklediğimiz iş birliği sayesinde, çok yakında Amerika'ya hem barışı hem de birlik ve beraberliği geri getirebileceğimize inanıyoruz.

26 Ekim, duygu selinin ve anlaşılması zor manevraların olduğu bir gündü. Benim en büyük endişem, anlaşmayı bir arada tutmaktı. Savaş devam ettiği sürece, ülkemizdeki bölünmeler hiçbir önemli amaca dayanmaksızın gittikçe büyüyecekti. Yine de Vietnamlı her iki grubun konferans masasına geri döneceğinden emin değildik. Hiç şüphe yok ki bu basın toplantısında birtakım riskleri göze almıştım. "Barış yakında" ifadesinin dramatik özelliği, Vietnam tartışmasının devam etmekte olan o ızdıraplı atmosferinde hükümetin ikiyüzlülüğü için kullanılabilen uygun bir semboldür. Tıpkı taraflara -anlaşmayı sonuçlandırmak için bir oturuma daha ihtiyacım olduğu şeklinde- özel olarak söylediğim şeyleri kamuya açık bir şekilde tekrarlamam gibi. Dürüst olmak gerekirse Nixon, "barış yakında" ifadesini kullanacağımın farkında değildi. Bu kısa ve öz mesajla -oysa sonunda fazlaca iyimser bir söz olduğu ortaya çıktı- taraflara sebat edeceğimizi göstermenin yanı sıra Hanoi'ye sözümüzü tutacağımızı ve Saygon'a da yolumuzdan sapmayacağımızı bildiriyorduk.

Bir süre sonra gelecek tüm hakaretlere rağmen söylediklerim aslında doğruydu; şayet aynı şeyi bir daha yapmak durumunda kalsaydım kesinlikle daha az çarpıcı bir ifade seçerdim. Müzakereler 20 Kasım'da yeniden başladı (Hanoi, müzakerelerin tekrar başlatılmasına olanak sağlayana kadar yaklaşık dört hafta geçmişti). Tüm sorunları çözüme kavuşturan atılım, 9 Ocak 1973'te gerçekleşti; anlaşma da 23 Ocak'ta imzalandı. Anlambilimciler, altı haftalık bir müzakerenin "yakında" anlamıyla ne kadar uyumlu olup olmadığını tartışabilirler. Gerçek şu ki, on yıl süren ve tahmin edilemeyecek kadar hayata mal olan bu sancılı savaş, "yakında" ifadesinin kullanılmasından birkaç hafta sonra son bulmuştu.

Asıl mesele, Hanoi'yi müzakere masasına tekrar geri getirmekti. Basın toplantımdan hemen önce Thieu'nun tüm anlaşmayı bozma-

yacağından emin olmak için Bunker'a telgraf çektim; Thieu'nun görüşleri, benimkilerle aynı olmak zorundaydı. Dobrinin'e ne düşündüğümü söyledim. Ortalık biraz yatıştıktan sonra müzakerelerin devam edebileceğine -bu yönde herhangi bir talimat almamasına rağmen- inanıyor gibiydi. Sık sık seçim gezilerine çıkan Nixon'ın yokluğu nedeniyle işler daha da karıştığı için birkaç gün sürecek hummalı bir mesajlaşma trafiğine girişmiştik. Bu sorunu, kendi başıma bazı mesajlar göndererek ve onun adına gelen mektuplarda gözüme çarpan hususları Başkan'la teyit ederek hallettim. Bu şekilde bir süre devam ettikten sonra anlaşma metni de elektronik olarak iletilince Başkan geri döndüğünde metni imzayabilirdi.

26 Ekim'de Kuzey Vietnamlılardan gelen oldukça şaşırtıcı bir mesajda, neden kamuoyuna açıklamada bulunduklarını belirtmeye çalışmışlardı. Her zamanki agresif tavırlarını sergilememiş olsalar da benimle görüşmeyi istemiyorlar gibilerdi. Mesajda, "en iyi" (fakat yine de "tek" değil) prosedürün, anlaşma metnini mevcut haliyle imzalamak olduğu öne sürülüyordu. Mesajın son iki paragrafında, Hanoi'nin müzakerelere devam etmeye hazır olabileceği açık bir şekilde vurgulanıyordu:

> Vietnam Demokratik Cumhuriyeti ve ABD arasındaki özel toplantılar hakkında bilgi verirken, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti hükümeti hâlâ savaşı hızlı bir şekilde sona erdirmenin, Vietnam'da barışı sağlamanın en iyi yolunun ciddi bir şekilde müzakere etmek olduğunu doğrulamaktadır...
>
> DRVN tarafı, savaşı bir an önce sonlandırma ve Vietnam'da barışı sağlama yönündeki hedefiyle Vietnam halkının, Amerikan halkının ve diğer halkların gayesi doğrultusunda tüm iyi niyeti ve ciddi tavrıyla müzakerelere devam edecektir. Bu durum, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti ile ABD arasında eşitlik ve karşılıklı çıkarlara dayalı yeni bir ilişki kurmak için elverişli koşulların ortaya çıkmasını mümkün kılacaktır.

Fakat ertesi gün 27 Ekim'de, Kuzey Vietnam'ın Paris'te bulunan sözcüsü Nguyen Thanh Le, geri adım atıyormuş gibi göründü. Gazetecilere, Le Duc Tho ve Xuan Thuy'un sadece ABD'nin Ekim Anlaşması'nı imzalamaya hazır olması durumunda beni tekrar kabul edebileceklerini ifade etti: "Şayet imza tarihi ayın 31'i olursa ve ayın 30'unda da Kissinger, Le Duc Tho veya Xuan Thuy ile imzaların atı-

lacağı zamanı beklerken şampanya içmek isterse o zaman cevabın olumlu olacağını düşünüyorum." "Barış yakında" ifadesi yerine Le, "barış kalemin ucunda" ifadesini önerdi. Hanoi'nin bir önceki gün gönderdiği mesaja cevap vermek yerine nihai bir müzakere konusundaki önerimizi yineledik ve uzlaşıma varılmasından kırk sekiz saat sonra bombalamanın tamamen durdurulacağına dair vaatte bulunduk. Mesajın bir nüshasını da Çinlilere gönderdim.

Ardından Sovyetlerden gelen mesajda, ABD, üzerinde mutabık kalınan programdan saptığı için kibarca itham ediliyor ve Thieu ile olan anlaşmazlıkların bahaneden ibaret olduğu ima ediliyordu (Moskova elbette Kızıl Ordu'nun konuşlandırıldığı hükümetlerle hiçbir zaman ciddi anlaşmazlıklar yaşamamıştı). Nixon'ın adına (Kentucky'de seçim kampanyası yürütüyordu) hazırladığımız cevapta, ana teklifimizi yineliyor ve müzakerelerin tekrar başlaması için Moskova'dan yardım talebinde bulunuyorduk. Yakın çalışma ekibimle birlikte, basın toplantımdan bu yana geçen yirmi dört saat içinde daha uygun ifadeler kullanmayı öğrendiğimizi gösterdik: Nixon'ın mektubu Brejnev'e barışa uzanan yolun artık kesinlikle "erişilebilir bir yakınlıkta" olduğunu belirtiyordu.

O esnada Thieu'dan da haber aldık. 28 Ekim'de Nha tarafından gönderilen uzun ve şikâyet edercesine yazılmış bilgi notunda, bir yandan Hanoi'nin radyo yayını ile basın toplantım arasındaki sözde tutarsızlıklara dikkat çekilirken diğer yandan da Saygon'a söylenilenlerin altı çiziliyordu. Ayrıca bilgi notunda, Hanoi'nin ifşa ettiği çeşitli programların "sürpriz" olduğu iddia ediliyordu. (Aslında Thieu Saygon'dan Hanoi'ye geçme niyetinde olduğumu çok iyi biliyordu ki kendisi anlaşmaya razı olmadığında bu planım iptal edilmişti.) Hazır konusu açılmışken, Nha, Saygon'un Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'nin "maskelenmiş bir koalisyon hükümeti" olduğunu kanıtladığını iddia ettiği "idari yapı" ifadesine olan itirazlarını tekrarladı." Anlaşmaya olan itirazlarını sergilemek isteyen Thieu'nun, diğer Asyalı müttefiklerimize özel temsilciler gönderdiğini öğrendik. Bunun üzerine kişisel olarak bu işle ilgilenmek isteyen Başkan, Thieu'ya bir başka mektup gönderdi. Nixon, nazik bir ifadeyle 26 Ekim'deki basın toplantımın kendi görüşlerini yansıttığına dikkat çekti ve seçimden sonra da rotasında herhangi bir sapma olmayacağını vurguladı:

Nasıl ki birlik ve beraberlik, bugüne kadar düşmanca sergilenen tavırlara rağmen elde ettiğimiz başarının en önemli parçası olmuşsa, verdiğimiz mücadelenin daha politik bir çerçeve içinde devam ettiği bir durumda da ileride başarıya ulaşacağımızın teminatı olacaktır. Fakat aramızda ortaya çıkan bu belirgin anlaşmazlık devam ettiği sürece ABD'nin size ve hükümetinize verdiği destek büyük ölçüde sarsılacaktır. Bu bağlamda Dışişleri Bakanınızın ABD'nin müzakere ederek boyun eğeceği konusunda yaptığı yorumlar, haksız ve uygunsuz olduğu kadar kötü bir izlenim bırakmaktadır.

Barış anlaşmasının nihai niteliğine ilişkin verdiğim kararların, ABD'de yapılacak seçimlerden kesinlikle etkilenmediğinden emin olabilir ve bir an önce barışa ulaşma arzum konusundaki politikamın seçimden sonra da değişmeyeceğine inanabilirsiniz.

Aynı gün, Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapan Bill Sullivan'dan belli başlı anlaşmaların uygulanması için gereken teknik protokollerle ilgili hazırlıklara başlamasını istedim. Ayrıca Fazlasıyla Yükseltme operasyonunun (Saygon'un envanterinin güçlendirilmesi) devam etmesi durumunda önemli miktarda askeri malzemenin sevkiyatının hazırlanması için Haig'den Pentagon'a bir direktif göndermesini istedim. (Thieu'nun, anlaşmayı geri çevirmesinden sonra Saygon'a gönderilmesi gereken bu sevkiyatı yavaşlatmıştım.)

30 Ekim'de mesaj gönderme sırası bu sefer Hanoi'deydi. Teklifimizin çok dikkatli bir şekilde incelendiği ve bir süre sonra cevap alacağımız ifade ediliyordu. Bu durumu genel olarak umut verici bir işaret olarak algıladım: Hanoi'nin, kamuoyuna son tarih olarak duyurduğu 31 Ekim'in geçmesi durumunda yeni bir müzakereyi kabul etmek istemediği belliydi. Eğer kabul etseydi, itibarı ciddi şekilde zedelenirdi; muhtemelen 31 Ekim tarihini bize karşı büyük bir propaganda saldırısı başlatmak için kullanacaktı. Başkan'la birlikte seyahat eden Haldeman'a önümüzde üç olasılık olduğunu söyledim: Hanoi anlaşmayı iptal edip tüm müzakereleri sonlandıracak; anlaşmayı kabul edecek fakat hiçbir şekilde müzakere etmeyecek ya da müzakerelere devam edecek. Önerilen imza tarihi geçtikten sonra uygun bir boşluk olduğunda üçüncü olasılığın gerçekleşeceğini düşündüm.

Ertesi gün -31 Ekim'de- her ne kadar Kuzey Vietnamlı müttefiklerinden biraz farklı olsa da Pekin bu konudaki görüşünü dile ge-

tirdi. Hanoi, suçu doğrudan ABD'ye atarken, Çinliler ise Saygon'un bu tavırlarına "artık bir son vermemiz gerektiğini" belirterek Saygon hakkında şimdiye kadarki en sert ifadelerinden birini kullanmışlardı. Daha da can sıkıcı olan şey Vietnam'da ilişkin tutumumuzu Çin ile olan ilişkilerimize bağlayan bir ifade kullanılmasıydı. Mesajda şöyle belirtilmişti: Savaşı uzatmamız ve müzakereleri sürüncemede bırakmamız halinde "insanlar, Uzak Doğu'daki gerginliği düşürmek için ABD'nin çaba göstermeye hazır olduğuna dair yaptıkları açıklamalara nasıl inanacaklar?"

Birisi herhangi bir taahhütte bulunduğunda, tatmin olmama yönünde sergilenen her türden davranış en güvenli yoldur. Tereddüt, sadece daha fazla baskıya neden olur. Vietnam'da barış yapılmasının dışında, Pekin'le daha iyi ilişkiler kurmaktan daha fazla istediğim bir politika yoktu. Fakat bunun bize karşı kullanılmasına da müsaade edemezdik. Bu yüzden sert bir mesaj gönderdik (Her zaman olduğu gibi Çinlilerle olan muhaberelerimizde ne antetli kâğıt ne de gizli damga kullanıyorduk; sadece imzasız bir kâğıt yetiyordu):

> Çin tarafı, ABD tarafı ile temel ilkelere saygı duyma konusunda yaptığı tüm görüşmeleri göz önünde bulundurarak, ABD'nin bir müttefiki asla bir kukla olarak görmeyeceğini kesinlikle anlamalıdır. Böyle bir tutum ne gerçeklikle ne de herhangi bir prensiple bağdaşır. DRV'nin, ABD'nin dostları üzerinde hâkimiyet kurduğu konusunda sürekli dile getirdiği varsayım ve bu hususun kamuoyunda yinelenmesi, şu anda yaşanan sıkıntıların temel nedenlerinden biri olmuştur. ABD tarafı, Dr. Kissinger ile Başbakanınız arasında geçen görüşmeleri Çin tarafına tekrar hatırlatmak istiyor. Bu görüşmelerde Dr. Kissinger, Çin topraklarında misafir edilen dost lider Prens Sihanouk'un büyük bir itinayla ağırlanmasına anlayış gösterip saygı duyduğunu dile getirmiştir. ABD tarafı, dostlarıyla olan sorunlarının pek basit olmadığının ve prensiplerinde herhangi bir değişikliğe gidilmediğinin altını çizmektedir.

Anlaşmayı bir arada tutmak için verdiğimiz mücadeleye devam ederken, kamuoyunda Vietnam'la ilgili tartışmalar bir kez daha kızıştı. Savaş devam ederken bölücü bir şekilde davrandığımız konusundaki hususun savaş biterken de devam etmesi, kaderimizde varmış gibi görünüyordu. Kısa süren bir afallama sürecinin sonunda 26 Ekim'de yapılan açıklamalar, ülkede coşkunluğa yol açmıştı; halkımızın büyük çoğunluğu muazzam derecede rahatlamıştı. Fakat on yıldır

devam etmekte olan ızdırap, düşmanlıkların sona ermesine rağmen yine de bitecek gibi görünmüyordu. Onurlu bir şekilde barış yapmak, bizi eleştirenlerin çoğu tarafından hakaret olarak algılanmıştı. Saldırılar iki ana yöne odaklanmıştı; her şeyin Nixon'ın seçimleri kazanmasına yardımcı olmak için düzenlenen bir aldatmaca olduğu düşünülüyordu ki kamuoyu yoklamaları bunun tamamen safsata olduğunu göstermişti ve aynı koşulların dört yıl önce de elde edilebileceği yönünde eleştiriler geliyordu ki bu da tamamen asılsız bir yargıydı. Akıllara durgunluk veren bir riyakârlıkla, bazı savaş karşıtı eleştirmenler ise özellikle Kuzey Vietnam kuvvetlerinin durumu ile ilgili olarak Thieu'nun anlaşmaların yetersizliğine yönelik yaptığı eleştirileri papağan gibi tekrarlıyorlar ve tamamen geri çekilmemiz için tek taraflı olarak bir son tarih belirlememiz konusunda bize baskıda bulunuyorlardı. Ateşkes; Kuzey Vietnam'ın Laos ve Kamboçya'dan çekilmesi, Güney Vietnam'a sızmanın yasaklanması ve Saygon'a sürekli yardım edilmesi gibi meseleleri uzun zaman önce rafa kaldırmışlardı. Bu koşulları, münakaşaya ve hatta daha beterine davetiye çıkaran hususlar olarak göz önünde bulundurup yerden yere vurmuşlardı. Artık çok daha fazlası elde edildiğine göre, hükümetlerinin muhtemelen kendilerinin düşündüğü kadar faziletsiz ve aptal olmadığını kabul etmek istemiyorlardı; belki de hükümetlerinin gayet makul ve mantıklı bir stratejisi vardı.

İlk sırayı George McGovern aldı. 29 Ekim'de, "*Meet the Press*" adlı televizyon programında, anlaşmanın neden seçim kampanyasının son saatlerine denk geldiğine "çok şaşırdığını" iddia etti... Son birkaç gün içinde Bay Nixon'ın sandığa gitmeden hemen önce anlaşma yaptığını kamuoyuna duyurmasına olanak sağlayan esas değişikliğin ne olduğunu pek anlamadım." McGovern, bu duyuruyu Hanoi'nin yaptığını görmezden geldi. Thieu'ya, Hanoi'ye olduğundan daha müsamahasızdı; savaş sona erdikten sonra ABD'nin Thieu'ya yardım etme konusunda verdiği taahhüde ilişkin her türden anlaşmayı yeniden müzakere etme hakkını saklı tutuyordu.* 5 Kasım itibarıyla Mc-

* Nixon'ın da belirttiği gibi, taslak anlaşma, ABD açısından McGovern'ın dile getirdiği pozisyondan çok daha iyi koşulları içeriyordu: McGovern, ABD'nin askeri operasyonlarının tek taraflı olarak sona ermesi konusunda ısrar ediyordu; anlaşma, tüm taraflar için karşılıklı bir ateşkes yapılmasını içeriyordu. McGovern, ABD'nin Tayland ve kıyıdan denize doğru çekilmesi konusunda ısrarcı davranıyordu; anlaşma, Hindiçin dışında bulunan ABD kuvvetleri için bu türde bir sınırlama getirmiyordu. Yalnızca savaş esirlerinin serbest bırakılması

Govern'ın şüpheleri, zihninde iyice kesinlik kazanmıştı. Moline, Illinois'de havaalanında toplanan kalabalığa şöyle seslendi:

> Dr. Kissinger meydana çıkıp barışın "yakında" olduğunu söylediğinde, bu ülkenin halkını yanlış yönlendiriyordu. Söylediklerinin doğru olmadığını kendisi de biliyordu. Dr. Kissinger ve Bay Nixon, bunun Cumhuriyetçi oylar uğruna Amerikan halkını kandırmak için tasarlanmış kasıtlı bir aldatmaca olduğunun farkında.
>
> Barış, bırakın yakını, görünürde bile değil...[2]

Washington Post, 27 Ekim'de verdiği ilk tepkisinde, Hanoi'nin 1969 yılında "Tet saldırısı sonrası askerî açıdan bitap düştüğü" sırada da benzer koşulların elde edilebileceğini ima etti." Bir hafta sonra 3 Kasım'da *Post*, anlaşmanın koşullarının her halükârda 1969'dan sonra savaşla geçen dört yıllık sürenin hakkını vermediğini ileri sürdü. Açıkçası başmakaleyi yazan kişi, daha iyi koşullar elde etmemiz için savaşmaya devam etmemiz gerektiği sonucuna varmayı planlamamıştı; üstelik mevcut koşulların iki yıl boyunca öne sürdüğümüz koşullar olduğundan da bahsetmemişti; daha fazlasını istediğimizden bu durum yazıyı yazan gazetecinin hoşuna gitmemişti. *St. Louis Post-Dispatch* gibi diğer gazetelerde 27 Ekim'de çıkan haberlerde, aynı koşulların daha önce de mevcut olduğunu iddia edip -ki bunun için en ufak bir kanıtları bile yoktu- eğer ortada bu övgüyü hak eden birisi varsa o kişinin de barışa ilişkin hususları her zaman gündemde tutan McGovern olması gerektiğini belirtmişti.

Kasım ayının ilk haftasında, "barış yakında" ifadesi, ateşkes yapılmasının neden bu kadar uzun sürdüğünü sormak için kullanılıyordu; Hanoi'nin neden görüşmeyi kabul etmediği bilinmese de Hanoi'nin kamuoyuna yaptığı açıklamalardan böyle bir şeyin anlaşılması gerekiyordu. 6 Kasım'da *New York Times*'ta çıkan başmakalede, bu husus konusundaki tahammülsüzlük dile getirilip vaat edilen

yönündeki "beklentisini" dile getiren McGovern, geri çekilmemiz durumunda muharebe sırasında kaybolan askerlerin hesabının verilmesini istiyordu; anlaşma gereği, her iki hususunda altmış gün içinde açıklığa kavuşması gerekiyordu. McGovern, Thieu'nun gözden çıkarılmasını istiyordu; anlaşmada ise Güney Vietnam hükümetinin yapısına dokunulmuyordu. McGovern, ABD'nin Güney Vietnam'a askeri ve ekonomik yardımını sonlandırması gerektiğini düşünüyordu; anlaşma, bu yardımların devam etmesine olanak sağlıyordu. McGovern, Hanoi'nin Laos ve Kamboçya'dan çekilmesi konusunda ısrarcı davranmıyordu; anlaşmada ise bu durum şart koşuluyordu. McGovern, ateşkesin uluslararası denetime tabi tutulmasından bahsetmiyordu; anlaşmada bu hüküm yer alıyordu.[1]

barışın gerginliği yeniden tırmandırmak için düzenlenmiş bir kılıf olabileceği ima edildi. 9 Kasım'da, *Washington Post*'ta çıkan yazısında Murrey Marder, yönetimde yer alıp adı verilmeyen bazı yetkililerin, Nixon'ın seçimden önce anlaşmayı yerine getirmeyi hiçbir zaman için düşünmediğini açıklamaya hazır olduklarını öne sürdü; işte o zaman "içinden çıkılması çok güç bir durum" meydana gelirdi; bu nedenle Nixon, bulunduğu vaatlere rağmen Hanoi'nin sitemlerini riske atmaya karar verip anlaşmayı 31 Ekim'de imzalamayı kabul etmemişti. 10 Kasım'da *Post*'ta çıkan başmakalede, Amerikan halkını yanlış yönlendirdiği için Nixon yönetimi yerden yere vuruldu.

Ülkedeki genel durum ise çok daha az küçümseyiciydi; savaşın yakında sona ereceği konusunda yaygın bir umut yoktu. Benim düşüncem ise kalan engellerin üstesinden gelmem gerektiğiydi; Nixon, sanki öngörülemeyen bir felaketin geleceğini sezmişçesine özellikle seçim kampanyalarının son aşamalarında olduğu gibi herhangi bir konuda gösterdiği çabanın sonlarına geldiğinde yine kendisini dört bir yandan saran o tedirginlik tarafından ele geçirilmişti. Seçimler sonucunda elde ettiği ezici zafere verdiği tepkiden, kabuğuna çekilmek üzere olduğu anlaşılabilirdi. Oylamadan üç gün önce 4 Kasım'da, Nixon'ın seçim gezisinin son durağı olan Albuquerque'de mola vererek San Clemente'ye kadar ona eşlik ettim. O gün Hanoi'nin, en nihayetinde müzakerelere devam etme teklifimizi kabul ettiğini gösteren bir mesaj aldık; görüşme günü olarak 14 Kasım'ı öne sürmelerinin yanı sıra "ABD tarafının önereceği bir başka tarihe" de razı oluyorlardı. Hanoi, kendi isteğiyle anlaşma metnine uyacağını, bir başka ifadeyle başka bir değişiklik önermeyeceğini yineliyordu. Hindiçin halklarının on yıldan fazla bir süredir aralıksız olarak maruz kaldığı ve sonraki yıllarda aynı durumun yine tekrarlanabileceği düşüncesiyle Kuzey Vietnam'ın hiçbir mesajı, o efsanevi "istikrarlı iyi niyet ve ciddiyete" değinmeden tamamlanmazdı.

Bir haftadan fazla bekletildiğimiz ve seçimlerden önce de artık haberleşmek istemediğimiz için 7 Kasım'da gönderdiğimiz mesajda 15 Kasım tarihini önerdik. Üstümüzdeki yükü biraz olsun azaltmak için Haig'den Saygon'a gitmesini ve Thieu ile birlikte hareket etmemizi sağlamasını istedik. Ayrıca Hanoi'ye de uyarıda bulunarak, "nihai bir anlaşmaya varmayı zorlaştırabileceği için önceki müzakerelere ilişkin

belgelerinden bazılarını seçip kamuoyuna taraflı yorumlarda bulunmasından vazgeçmesini beklediğimizi" ilettik. 8 Kasım'da cevap veren Hanoi, Le Duc Tho'nun "hasta" olması nedeniyle 20 Kasım tarihini önermişti. (Tho'nun zor zamanlar geçirdiğine dair pek şüphe yoktu. Ateşkes öncesi dönemde mümkün olduğunca fazla miktarda toprak ele geçirmek için hazırlık yapmış olan komünistlerin gücü şu anda önemli ölçüde azalmıştı.) Le Duc Tho'nun Paris'e varması bir hafta süreceği için Hanoi, "mümkün olduğunca çabuk" cevap vermemizi istemişti.

9 Kasım'da verdiğimiz cevapta, Hanoi'nin önerdiği tarihi kabul ettik. Müzakere süreci tekrar başlıyordu.

Seçim Arası

Nixon'ın Başkanlığındaki en tuhaf dönem, 7 Kasım 1972'de elde ettiği ezici zaferin arkasından gelmişti. 1971 ve 1972'de bir dizi muhteşem başarı elde etmişti: Berlin Antlaşması, Pekin ve Moskova zirveleri ile SALT Anlaşması'nın yanı sıra Vietnam'daki savaşın sona ermek üzere olması. Seçimin sonucu, tarihimizin en büyük oy farkının olacağını vaat ediyordu. Dolayısıyla zafer saati yaklaştıkça, Nixon kendisine yakın olan danışmanlarından bile uzaklaşarak kabuğuna daha fazla çekiliyordu. Genellikle çok iyi şekilde kontrol altında tuttuğu kırgınlıkları, giderek artarak daha fazla gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Sanki elde ettiği zafer, uzlaşma için bir vesile değil de hesaplaşmak için eline geçen hayatının fırsatıydı.

Nixon'ın ruh hali, seçimlerden sonraki sabah olan 8 Kasım'da belirginleşmeye başladı. Beyaz Saray çalışanları, Başkan'ın zaferini kutlamak için bir önceki gecenin çoğunda uyanık kalmıştı; o zamanlar bile katıldığım kutlamalar, genellikle bu tür olaylara damgasını vuran doğal taşkınlıktan yoksun görünüyordu. Başkan, kendisini destekleyenlerin çoğuna göre oldukça içe dönük ve hayatı hakkında çok az şey bilinen biriydi; aslında kutlama partisindekilerin pek azı onunla tanışmıştı. Başarıları, kişisel ilhamdan ziyade yalnız olmanın verdiği disiplin ve dolaylı bir cesaretle daha fazla alakalıydı; destekleyenleri, kişisel sevgiden ziyade sert liyakatinden dolayı ona hayrandı. Dolayısıyla, ülkeyi krizden umut vaat eden bir sükûnet dönemine, hatta belki de ülke çapında birlik ve beraberliğe götüren bir yönetimle iftihar ediliyordu.

Bu hoş duygular, on iki saat içinde paramparça oldu. Tüm Beyaz Saray çalışanlarından saat 11.00'de Roosevelt Odası'nda toplanmaları istendi. Tam vaktinde Nixon, Oval Ofis'e en yakın kapıdan içeri girdi. Hiç coşkulu görünmüyordu. Aksine, hayatının daha sıkıntılı bir dönemi önünde uzanıyormuş gibi asık suratlı ve mesafeliydi. Vahim ve zor zamanlarda birlikte olduğu mesai arkadaşlarına, hiçbir davranışı ile ihanet etmiyordu; sanki onlar artık hiç geri dönülemeyecek bir geçmişte kalmış gibi davranıyordu. Hiç oturmadan, bir araya gelmiş gruba baştan savma bir şekilde teşekkür etti. Yaklaşık beş dakika sonra da toplantıyı Haldeman'a bıraktı ve dışarı çıktı.

Hiç vakit kaybetmeyen Haldeman, direkt sadede geldi. Beyaz Saray çalışanlarının her üyesi, derhal istifasını sunacaktı; üzerimize kayıtlı olan eşyaların listesini çıkarmamız gerekiyordu. Başkan, yeni döneme ilişkin personel kararlarını bir ay içinde açıklayacaktı. Herkes buz kesilmişti. Aslında hemen zaferin ardından gelen sabah işlerine son veriliyordu. Zafer, bastırılmış bir düşmanlığı o kadar yoğun bir şekilde serbest bırakmış gibi görünüyordu ki ortaya çıkmak için bir hafta bile beklememişti; meslektaşlar ve mesai arkadaşlarının yanı sıra karşıt görüşlüleri bile yutmuştu. Toplantı bittiğinde hâlihazırda ayrılmayı daha önceden planlamış olan Bill Safire bana şöyle dedi: "Sizin de bildiğiniz üzere, şayet McGovern kazanmış olsaydı, iki ay daha kalabilirlerdi; en azından 20 Ocak'a kadar işlerine son verilmezdi." Aynı dehşet verici performans, bir saat sonra Bakanlar Kurulu'nda da tekrarlandı.

Nixon'ı en yakın mesai arkadaşlarına bu kadar aşağılayıcı şekilde davranmasına iten şey hiçbir zaman tatmin edici bir şekilde açıklanmadı. Nixon'ın her zaman için aldatıldığı hissine kapıldığını elbette biliyordum çünkü 1968'de kazandığı zaferin sınırlı kalması ve Vietnam'ın neden olduğu baskılar, bir önceki dönemden kalma Demokratlarla dolu olan ve her fırsatta kendisinden kuşku duyup ona saldıranların olduğu bürokratik camiada düzgün bir şekilde tasfiye işlemi yapmasını engellemişti. Muhakkak ki daha karizmatik liderlere verilen o geniş ve gayretli daimî devlet hizmeti desteğini alamamıştı. Yine de bu durum, çılgınca -neredeyse manyakça- duyguyla ve ısrarla yapılan siyasi kasaplığı açıklamamaktadır. Eğer Nixon birkaç hafta bekleseydi, tüm yardımcıların ve kabine üyelerinin kendi istekleriyle

teamüllere uyup istifalarını sunacakları kesindi. Nixon da daha sonra acele etmeden, planları doğrultusunda istediği kişileri görevde tutup istemediği kişileri de görevden alabilirdi. Fakat seçildikten birkaç saat sonra kitlesel olarak çalışanlardan istifa etmelerini istemek, mağdurların çoğunun bitkin düşene kadar seçim kampanyasında görev yaptıkları esnada teksir makinesinde çoğaltıldığı belli olan formları dağıtmak, son derece üzücü ve aşağılayıcıydı. Çalışanların çoğunu görevden alınması, sanki Başkan'ın gelecek hakkındaki düşüncelerinin bir sonucu olarak değil de geçmişten gelen bir kin şeklinde görünmüştü. Elbette Nixon'ın daha sonraki sıkıntılarının başka önemli nedenleri vardı; fakat yine de mutlak zafer anında, aslında yardımsever olan bu kişilerde böylesine bir kindarlık ve duyarsızlık izlenimi bırakarak, kendisini sempatiden epeyce mahrum etmişti. (Roosevelt Odası'nda yapılan toplantıdan hemen sonra Haldeman, istifa mektubumun sadece bir formaliteden ibaret olacağını söylediği için bu durumdan pek etkilenmemiştim.)

Daha mantıklı bir tavsiyenin Nixon'ı bu kararından döndürüp döndürmeyeceğinin ya da sonunda bir ömür boyu süren kan davalarını tamamlamaya kesinlikle kararlı olup olmadığının öğrenilmesi için o zamanlar akıl danışılanların yaşam öykülerinin beklenmesi gerekmektedir. Bu kişiler ayrıca Nixon'ın neden bu tasfiye işine önce eski rakipleriyle -normal bürokrasiyle- değil de kendi mesai arkadaşları ve yakın çalışma ekibiyle başladığını da açıklamalılar.

8 Kasım öğleden sonra Nixon, Haldeman ve Ehrlichman ile beraber Key Biscayne'e uçtuk. Bir kez daha zaferin, ızdırap içindeki bu adama hiçbir şekilde nefes aldırmadığını gördüğümde şaşırmıştım. Seçimlerde elde ettiği büyük farkın, Johnson'ın Goldwater'a karşı elde ettiği farktan biraz daha düşük olması içine dert olmuştu. Bilhassa son zamanlarda Bakanlar Kurulu'ndaki birçok bakanı ya görevden almayı ya da yerlerini değiştirmeyle uğraşıyordu; George Shultz, bu planlamanın dışındaydı çünkü Hazine Bakanı olarak Connally'nin yerine daha yeni geçmişti. Rogers'ın yaz aylarında görevden alınması bekleniyordu; belirsiz olmakla birlikte, yerine Kenneth Rush'ın geçeceği düşünülüyordu. Bir ömür boyu peşinde koştuğu şeyi başarıp seçimleri ezici bir farkla kazandığı için açıkçası Nixon'ın bu kadar huzursuz olmasına oldukça şaşırmıştım. Sanki her şey kendi kendi-

ne gerçekleşmiş gibiydi; sanki artık zirvede olduğu için Nixon'ın artık hayattan pek bir beklentisi kalmamış gibiydi.

Nixon, Key Biscayne'e varır varmaz konutuna çekildi. Oradan da yeni yönetimini şekillendirmek için Haldeman ve Ehrlichman ile birlikte Camp David'e geçti. O günden itibaren Nixon'ı, dokuz gün içinde sadece iki defa gördüm; 17 Kasım'da yapılan toplantı da dahil olmak üzere, Paris'e gitmeden önce Camp David'de kısa bir süreliğine görüşmüştük. Ona ulaşmak epeyce zordu. Ara sıra telefonda konuşuyorduk. Diğerlerinin ona ulaşması kesinlikle mümkün değildi. Halkın oyunun %61'ini alan lider, kendi halkından kopmuştu. Bir anda uzanarak belki Amerika'nın yüreğine de adını nakşetmişti, çünkü hâlihazırda halkın zihninde bir iz bırakmıştı; yıllarca sürdürdüğü mücadelenin ardından daha derin ve daha ulaşılmaz şekilde inzivaya çekilmeye başladı. Kendini soyutlayan, yalnız kalmak da ısrar eden, acı çekmesine neden olan bir içine kapanma, eza çekme ve yalnızlık, bu adam için neredeyse manevi bir zorunluluk haline gelmişti. Krizlerde başarılı olan Nixon'ın, felaketlere de hasret kaldığı izleniminden kaçınmak zordu.

Çin'e yapılan gizli geziden bu yana, onunla olan ilişkim karmaşıklaşmıştı. O zamana kadar aslında adı sanı bilinmeyen bir Beyaz Saray Asistanı idim. Yakın çalışma ekibimin serbestliğine biraz içerleme, ekibe seçilmelerindeki asıl kriterin de katı bir riayet olmadığıyla ilgili biraz şüphe vardı. Fakat dış politikayı Beyaz Saray'dan yürütmeye, onların yeteneğinin olanak verdiğinin anlaşılmasıyla bu durum dengelenmişti. Bakanlıklar arası mekanizma, Nixon'a karar vermenin kontrolünü verirken bir yandan da onu doğrudan emir verme ihtiyacından koruyordu. Arka planda yaptığım basın toplantıları, Nixon'ın kendisini gururlandıran, esasen gerçeği yansıtan, olaylarda sorumluluk duyan bir başkan resmi çizmişti. Georgetown sürüsü olarak nitelediği grupla olan dostluğum yüzünden huzursuzluk duymuştur; mesai arkadaşları mutsuzdu ve bazı gazetecilerin dış politikamızın daha çekici yönleri için belki de beni gereğinden fazla takdir ederlerken Nixon'ı da istenmeyen hamlelerde bulunması nedeniyle suçlamaları boşuna değildi. Fakat yine de bu durum, zaruri hizmetler için gereken bir bedel olarak kabul edilmişti.

Çin'e yapılan gizli geziden sonra çok daha fazla ortalarda görünmeye başlamam, Beyaz Saray'ın en önemli kısmının canını sıkmıştı: halk-

la ilişkiler. Tabii ki her başkan kendi imajına çok dikkat eder; neticede başkanı bulunduğu yere getiren de takıntılı bir şekilde bu imajın peşinde koşmaktı. Tüm yapıcı eylemlerin kaynağı olarak medyanın beğendiği atanmış kişiyi hiçbir başkan hoş karşılamaz. Nixon'ın durumunda; kendisini mahvetmeye kararlı eski bürokrasinin ömür boyu süren komplosuna göğüs gerdiği ve halkla ilişkiler ekibinden dolayı sonunda açıklanamaz bir şekilde tüm medya ilgisinin çok zayıf kaldığı kanısıyla birleşerek, bu daha da şiddetlendi. Dolayısıyla gereksiz yere "Georgetown sürüsündeki" düşmanlarıyla iş çevirdiğimi ve bu arada halkla ilişkiler becerilerimi kullanarak onun imajını değil de kendi imajımı tazelediğimi düşünmeye başlamıştı. Olaylar, onun sandığı kadar benim kontrolümde olmadığı için aslında haklıydı da. Her halükârda mesele şu an için çözüme kavuşmamıştı. Nixon, bir kurum olarak Dışişleri Bakanlığı'na pek güvenmediği için müzakerelerin yürütülme görevini bana vermek zorunda olduğunu düşündü. Fakat 1971'deki Hindistan-Pakistan krizinden itibaren başlayarak, Beyaz Saray'ın halkla ilişkiler mekanizması, beni değersiz kılmak uğruna eline geçen az sayıdaki fırsattan istifade edememişti. Bu arada Nixon gitgide daha fazla sinirli oluyordu. Bana gönderdiği telgraflar, sanki talimat iletmekten ziyade bir kopmayı işaret ediyormuş gibi yazılmıştı; (ya da belki de) bana gittikçe daha fazla yetki veriyordu.

Vietnam müzakerelerinin son aşamasında, müzakere pozisyonumuzun içeriği açısından Nixon'la hiçbir zaman fikir ayrılığına düşmemiştik. Beyaz Saray'ın halkla ilişkiler kısmı tarafından Nixon'ın hukuk eğitiminin, taslaktaki kusurları tespit etmesine olanak verdiğine dair sızdırılan haberler, hiçbir belge veya başka kanıt tarafından desteklenmemekteydi. (Nixon'ın, bireysel sızıntılardan haberi olabilir ya da olmayabilirdi ama yine de bu haberler başkanlığın yararına olacağından emin olunmadan asla ortaya çıkarılmamalıydı.) Şayet varsa, aramızdaki tek fark, Nixon'ın seçim gününden önce hesaplaşmadan kaçınmak istemesi ve her ne kadar arzu edilse de Hanoi'nin bundan kaçınmamıza izin vermeyeceğine olan inancımdı. Özellikle Güney Vietnam Devlet Başkanı hakkındaki görüşleri benimkiler kadar merhametli değildi; seçim gününden önce olmak koşuluyla üstün gelmeye kararlıydı. Herkesçe tanınmam, geliştirdiğim stratejileri onaylamasına rağmen yine de Nixon'ı esas yetkinin kendisinde olduğunu göstermenin yollarını aramaya itmişti. Bu gizli gergin-

liklerin, muğlak ipuçlarından anlaşılması gerekiyordu; bu gerginlikler, son derece düzeyli geçen ve herhangi bir anlaşmazlığa yol açmayan kişisel görüşmelerimiz sırasında hiçbir zaman ortaya çıkmamıştı. (Tabii ki bunun Başkan'ın lehine bir kanıt olmadığını fark edecek kadar Nixon'ı başkalarıyla yeterince görmüştüm.) Ancak er ya da geç Başkan'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak etkinliğimi yok edecek ve Vietnam Savaşı'nın son aşamasının getirdiği duygularla hızlanacak bir rekabete gireceğimizi düşünmeye başlamıştım.

Bu eğilimler, İtalyan gazeteci Oriana Fallaci'ye verdiğim bir röportajda iyice belirginleşmişti. Fallaci'yle olan görüşmem, hiç şüphesiz şimdiye kadar herhangi bir basın mensubuyla yaptığım en korkunç görüşmeydi. Onunla 2 ve 4 Kasım'da ofisimde kısa süreliğine bir araya geldik; müzakereleri çılgınca tekrar biçimlendirme gayretinde olduğumdan görüşmelerimiz sık sık kesintiye uğruyordu. Bunu büyük ölçüde gösterişten yapmıştım. Fallaci, dünyanın dört bir yanında önde gelen kişilerle röportaj gerçekleştirmişti. Şöhret, onun gazeteciler panteonunda beraber olacağım kişilerce övülmem için yeterince yeni bir duyguydu. Fallaci'nin yazılarını okuma zahmetine hiç girmemiştim; diğer kurbanlarının da bağırsaklarını deştiğini bilmiyordum. Yazısı, Kasım ayında bir İtalyan dergisinde yayımlandı.

Saflığımın bedelini ödemiştim. Şüphesiz bana atfedilen alıntılar, Fallaci'nin bir konuşma olarak sunduğu şeyde bir araya gelen çizgi dışı üsluplu ifadeler, devlette geçen tüm kariyerimde kendimi anlatırken en çok kullandığım sözlerdi. Nixon hakkında övgü dolu sözler sarf ettiğime de dikkat edilmelidir. Yayımlanan metne göre, hiç tanımadığı birini başdanışman olarak seçtiği ve Pekin'e gönderme cesaretinde bulunduğu için Nixon'a övgüde bulunmuştum; dış ilişkiler konusundaki uzmanlığı ve metanetinden dolayı Nixon'ı methetmiştim: "Yaptığım her şeyi mümkün kılan, benim bunu yapmama Nixon'ın imkân vermesiyle olmuştur." Ama bu bile Nixon için çok fazlaydı ve onu esas çileden çıkaran şey Fallaci'nin ben söylemişim gibi yazdığı bir alıntıydı: "Amerikalılar, tek başına atını -başka hiçbir şey olmadan- köye, kasabaya süren kovboyu severler. Bu şaşırtıcı ve romantik nitelik bana tam olarak uymaktadır çünkü yalnız kalmak her zaman için benim hayat tarzımın ya da yöntemimin bir parçası olmuştur." Bunu gerçekten bu bağlamda söylediğimi ya da kendimle ilgili olduğunu düşünmüyorum. Ustalık

gerektiren bir yayımcılıkta denek olarak kullanıldığımı düşünüyorum; Bayan Fallaci kasetleri diğer gazetecilere vermeyi kesinlikle reddetmişti. Ama yine de bir şeylerin peşindeydi. Nixon, sağ kanattan gelecek haykırışlar ve felaketlere karşı doğuştan gelen önsezileri nedeniyle kaygılanırken ben ise savaşın erken ve onurlu bir şekilde sona ereceğine inanmak isteyen büyük çoğunluk arasında ülke çapına yayılmış olan o rahatlama ve sevince kapılmıştım. Gazetelerin başmakalelerinde her ne kadar can sıkıcı haberler yer alsa da "barış yakında" ifadesini dile getirdiğim basın toplantısının heyecan verici bir etkisi olmuştu. Farklı ülkelerle çok çeşitli meseleler hakkında yürütülen ve başarı sağlanan müzakerelerin zirvesinde yer alan Vietnam müzakereleri, benim için alçakgönüllülükle mayalanamayacak ölçüde sıra dışı bir gurur anı olmuştu. Resmi açıklamalarıma pek saygı duymasa da (ki bunu kanıtlayamıyorum) yine de Falluci, içinde bulunduğum ruh halimin farkına varmıştı. Haberini Roma tarzında yapmıştı; hakikatten ziyade psikolojik gerçekliğin peşinde koşmuştu.[3]

İma edilen iddia, merkezi bir rol oynamamın, her başkanı güçendirecek türden bir rol olduğu yönündeydi. Kendi etkisini azaltmak için rakiplerinin bana orantısız ölçüde itibar ettiklerini düşünen Nixon için bu durum oldukça rahatsızlık vericiydi ki aslına bakılırsa haksız da sayılmazdı. Bu durumun doğrudan bir sonucu olmamıştı. Röportaj, tam 20 Kasım'da Le Duc Tho ile yapacağımız toplantı için yola çıkmak üzereyken Amerika'da ortaya çıktı; bu yüzden Nixon, bana hoşnutsuzluğunu doğrudan gösterecek herhangi bir işarette bulunamamıştı. Ben yola çıkmadan bir gün önce 18 Kasım'da Beyaz Saray'da olmasına rağmen benimle görüşmedi; sadece kısa bir süreliğine telefonda konuştuk. *New Republic* dergisinin kurnaz siyaset yorumcusu John Osborne, keskin zekâsıyla yazılanları yorumlayarak uyarıcı mahiyetinde birtakım sinyaller almıştı.[4] Nixon ve ben ise yeni bir müzakerenin çalkantılı sularına doğru yol alırken, serdümen ile esas yol gösterici arasında baş gösteren gizli soğukluk, istikrarlı bir rotada ilerlenmesine pek yardımcı olmamıştı.

Haig Tekrar Saygon'a Gidiyor

Müzakereler tekrar başlamak üzereyken, en büyük sorunumuz Saygon'daydı. Artık son bir toplantıyla uzlaşıma varmak konusun-

da Hanoi'ye, Moskova'ya, Pekin'e ve Amerikan halkına taahhütte bulunmuştuk. Tabii ki Thieu böyle bir baskı altında değildi. ABD kuvvetlerini ne kadar uzun süre savaşta tutarsa, yalnız kalma korkusunu o kadar fazla ertelerdi. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere, "shedyule"nin suya düşmesi, komünistlerin çekirdek kadrolarını ortaya çıkarıp 31 Ekim'den önce operasyon düzenleyerek mümkün olduğu kadar çok toprak ele geçirebilmelerine olanak sağlıyordu; güçleri azaldığı için Thieu da bu sürecin devam etmesini istiyordu. Thieu'nun cüretkâr bir şekilde yaptığı resmi açıklamaları bitmek bilmiyordu. Nixon'dan gelen mektuplara rağmen, 1 Kasım'da kamuoyuna yaptığı bir konuşmada, taslak anlaşmayı, "teslim olma" belgesi olarak nitelendirmişti. Aldığımız bilgiler doğrultusunda Thieu'nun ateşkes için hazırlık yaptığını ve özellikle anlaşma için geçerli olabilecek daha makul koşullar hakkında mesai arkadaşlarıyla konuştuğunu öğrendik.

Xuan Thuy 10 Kasım'da verdiği röportajda, bir bakıma bize yardımcı olmuştu: Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'nin maskelenmiş bir koalisyon hükümeti olmadığını doğruladı. *Agence France Presse*'ye verdiği demeçte, Ulusal Konsey'in "bir hükümet türü de olmayacağını" ifade etti; mevcut iki hükümet yeni seçimlere kadar varlığını sürdürmeye devam edecekti. Thieu'nun tavırlarında gözle görülür bir yumuşama yoktu. Thieu'nun desteğini almak için Haig'i, Saygon'a gönderdik. Haig'in yanında Nixon'ın 8 Kasım tarihli mektubu vardı ve mektupta yolumuza bu şekilde devam edeceğimiz bildiriliyordu. Ayrıca Thieu'nun basın açıklamalarından duyduğumuz rahatsızlığın da dile getirilmesinin yanı sıra taslak anlaşmanın güvenilir ve makul olduğu yönündeki düşüncemiz de ifade ediliyordu. Yine de bazı hükümlerin iyileştirilebileceği vaadinde bulunduk. Örneğin, "idari yapı" ifadesinin Vietnam dilindeki tercümesinin, Ulusal Konsey'in bir hükümet organı olduğuna dair her türden imayı ortadan kaldıracak şekilde değiştirilmesini sağlayacaktık. Ayrıca şu anda ima edilmekte olan hususa da açıklık getirecektik; Konsey'e her iki taraftan da eşit sayıda üye atanacaktı. Güney Vietnam'ın ayırt edici karakterini vurgulamak için de Askerden Arındırılmış Bölge'ye riayet edilsin diye o bölgeyle ilgili hükümlerin pekiştirilmesine gayret edecektik. Vietnam kuvvetlerinin terhis edileceğine dair de hüküm vardı; bu hükmü en azından Kuzey Vietnam askerlerinin bir kısmı-

nın geri çekilmesine yönelik bir formüle dönüştürmeye çalışacaktık. Nixon ayrıca mektubunda şu hususları da belirtmişti: "Bu değişikliklerin anlaşmada yer alması için azami çabayı sarf edeceğiz. Yine de hâlihazırda mükemmel olduğunu düşündüğümüz bu anlaşmayı iyileştirmek için bu değişikliklerin ötesine de geçebileceğimiz konusunda aklınızda hiç şüphe kalmamasını istiyorum." Nixon, Thieu'dan "siyasi ve psikolojik açıdan gereken inisiyatifi ele almasını ve anlaşmayı takdir ederek anlaşmada yer alan hükümleri mantıklı bir şekilde yerine getirmesini" istedi. Ardından da kesin bir cevap vermesini rica etti.

Fakat Vietnam kültürü ve Thieu'nun kişiliği nedeniyle anlaşmaya varmak gitgide imkânsızlaşıyordu. Thieu, artık şimdiye kadar basmakalıp bir hale gelen prosedürü takip ediyordu. 10 Kasım'da Haig ile bir araya gelen Thieu, Başkan'dan gelen mektupla ilgili açıklamaları dikkatlice dinledi, mantıklı sorular sordu ve aynı gece bu hususları düşüneceğini belirtti. Ertesi günü 11 Kasım'da Haig ve Büyükelçi Bunker'ı, Ulusal Güvenlik Konseyi'yle karşılayan Thieu, istediği metinsel değişiklikler arasından önceliklerin saptanması hususundaki önerimizi kesin bir şekilde geri çevirdi. İstediği tüm değişikliklerin yapılmasını ısrar etti; daha önce defalarca belirttiğim halde, 1970'ten bu yana müşterek önerilerimizin hiçbirinde yer almamasına rağmen yine de Kuzey Vietnam kuvvetlerinin geri çekilmesini istemişti. Geri çekilmenin nasıl gerçekleşmesi ve hangi silahların götürülmesi gerektiğini bile açıklayarak hâlihazırda zor olan bu talebi imkânsız hale çevirdi. Nixon'a iletilmek üzere Haig'e bir mektup veren Thieu, aynı talepleri yineledi ve uluslararası denetim mekanizmasının öngörülen oluşumunda değişiklik yapılması gerektiğini dile getirdi.

İki toplantı arasında Haig'e çektiğim telgrafta şunları ifade ettim: "Yeni Senatomuzun oluşumu hakkında Thieu'ya bilgi vermen gerekiyor. Ne olursa olsun bu yönde hareket etmediğimiz takdirde fonlar kesinlikle durdurulacaktır." Haig, bu durumu açıklasa da Thieu ya kim daha baskın çıkacak diye görmek ya da kasıtlı olarak bizimle anlaşmazlığa düşmek istiyordu.

Haig, Hindiçin'le ilgili çabalarımızın arasında kalan zavallı Lon Nol'u ziyaret etmek için Phnom Penh'de durdu. Terk edilmiş hissine kapılması için her türlü sebebi olan kişi, stratejimizi bir kez da-

ha desteklemişti. Lon Nol, anlaşma yürürlüğe girer girmez tek taraflı bir ateşkes ilan etmeyi kabul etmişti. (Kızıl Kmerler'in ateşkesi reddetmeleri nedeniyle böyle bir hareket en azından diplomatik girişimi ele geçirebilecekti.)

14 Kasım'da Nixon, Thieu'nun mektubuna cevap verdi (her zaman olduğu gibi, yakın çalışma ekibimle benim hazırlamış olduğumuz taslağı kullanmıştı). Mektupta, Güney'de bulunan Kuzey Vietnam kuvvetleriyle ilgili meselenin barış anlaşmasında nasıl ele alınacağı konusunda öneride bulunuluyordu. Değişiklikleri yerine getirmek için elimizden geleni yapacaktık fakat Thieu'nun istediklerini yerine getirmeyi beklemek "pek gerçekçi" olmazdı. Nixon, mektubunda şöyle devam ediyordu:

> Ancak bu konu itibarıyla anlaşmada ifade ettiğimizden çok daha önemli olan mesele, düşmanın tekrar saldırması durumunda ne yapacağımız. Hanoi'nin bu anlaşmanın şartlarına uymaması halinde, çok hızlı ve sert bir şekilde karşılık vereceğim konusunda bana kesinlikle itimat edebilirsiniz.

Bu mektup, daha sonra Güney Vietnamlı yetkililer tarafından Nisan 1975'te Güney Vietnam'ın düşmesini önlemek için ABD'den yardım isteme konusunda yapılan umutsuz girişimin ardından ifşa edilen mektuplardan biriydi. Anlaşmayı imzaladıkları zaman kendilerine verilen güvencelere bel bağlamaya hakları vardı. Ne yazık ki 1975 baharında bu mektupların ifşa edilmesi, Güney Vietnam'ı kurtarmak için çabalayanlara mantıklı bir sebep sunmaktan ziyade ülkeyi terk etmek için bahane arayanların ekmeğine yağ sürmüştü. 1972'de bu güvenceleri yerine getirmek için gereken her türlü gerekçeye sahiptik. 45.000 ABD'linin hayatı pahasına kazanılan onurlu bir anlaşmanın sırf Kuzey Vietnamlılar tarafından hor görülmek için imzalanabileceğini kesinlikle düşünmüyorduk. Teslim olmak için imza atma niyetinde değildik. Hanoi tarafından imzalanan ve Mart 1973'te on iki ülke tarafından düzenlenen uluslararası bir konferansta onaylanan resmi bir anlaşmayı uygulama hakkımız olduğunu düşünüyorduk. Nixon, 3 Nisan 1973'te Thieu ile görüşürken bu hususu dile getirmişti. Basına da aynı açıklamayı yapan Savunma Bakanı Richardson, Kongre'nin önüne çıkarak yaptığı açıklamayı doğruladı. Çeşitli basın toplantılarında aynı hususu ben de vurguladım.[5] Altı ay sonra Watergate'in etkisi altında kalan Kongre, uluslararası hukukun ta-

nıdığı hükümleri ve anlaşmaları (ve ABD'nin İsrail-Mısır Barış Antlaşması ile bağlantılı olarak resmen onayladığı her şeyi) yerine getirmemizi yasaklayan bir yasa çıkardı: bir barış anlaşmasını uygulama hakkı. Bu durum, anlaşmanın gözlemcilerinin dinlendiği ve yapılan fedakârlıklarla alay ettiği riskler dengesini yok etmişti.

Herhangi bir yanlış anlaşılmayı önlemek ve iyi niyetimizi göstermek için 17 Kasım'da Bunker'a, Thieu'nun Haig'e yaptığı yorumları dikkate alarak yapılmasını istediğimiz değişikliklerle ilgili başka bir özet gönderdim. Artık alışılageldiği üzere bu hususları Thieu'ya açıklamak isteyen Bunker, yirmi dört saat boyunca yine randevu alamadı. Son olarak, 18 Kasım'da, Paris'e doğru yola çıkmamdan bir gün önce Thieu, o çekilmez Nha'dan bir başka bilgi notu göndermesini istedi. Bilgi notundan da anlaşıldığı üzere, Başkanlık'tan giden üç sert mektup ve Başkanlık'ın iki özel temsilcisinin yaptığı ziyaretler hiçbir etki bırakmamıştı. Talepleri arasından öncelikleri belirlemek yerine, şu anda altmış dokuz değişiklik öneren Saygon, taslak belgenin neredeyse hiçbir paragrafında dokunmadık yer bırakmamıştı. Thieu, Nixon'a önerilen değişiklikleri açıklamak için Washington'a bir temsilci göndermeyi teklif etti; bu teklif hem bana bir hakaretti hem de başka bir oyalama taktiğiydi çünkü benim gitmek zorunda kalmamdan önce buraya bir temsilcinin gelebilmesinin hiçbir yolu yoktu. Başkanlık adına gönderdiğimiz soğuk mesajda, bu değişikliklerin tümünün yerine getirilme ihtimalinin olmadığını ifade edip Hanoi ile bir sonraki müzakere turu tamamlanana kadar buraya herhangi bir temsilciyi kabul etmeyeceğimizi açık bir şekilde belirttik. Yaklaşık dört hafta süren bu haberleşme, Washington ile Saygon arasındaki anlaşmazlıkları gidermeyi başaramamıştı. Thieu, karşı koyamayacağını bilse de son ana kadar direnmeye devam edecekti. Hanoi'ye azami derecede baskıda bulunmamız için Thieu'nun bizi zorlayacağı belliydi; bu arada kamuoyunda uyuşmazlık çıkmaması konusunda gösterdiğimiz gayretten faydalanacağından da şüphe yoktu.

Le Duc Tho ile yapacağımız görüşmeden önce hazırlanmam gereken bir başka toplantı vardı. 13 Kasım'da Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Ch'iao Kuan-hua ile New York'ta bulunan Century Club'da akşam yemeği yedik. Ch'iao, BM Genel Kurulu'ndaki Çin heyetine başkanlık ediyordu. Paris'te bulunma amacımız hakkında onu bilgi-

lendirdim. Eğer Le Duc Tho, Paris'e giderken Pekin'e uğradıysa, Çinli liderlerin nüfuzlarını ılımlılık yönünde kullanacaklarını umuyordum. Ch'iao böyle bir vaatte bulunmadığı gibi Hanoi'nin bakış açısına da arka çıkmamıştı. Büyük güçlerin makul bir tavır takınması gerektiğini ifade eden Ch'iao, bizden taviz vermemizi istedi: "Sırf Güney Vietnam'ı kazanmak uğruna bütün dünya kaybedilmemeli." Öte yandan, hiç kimse de aşağılanmamalıdır. Ch'iao'nun tutumu, Çinlilerin olağan şekilde takındığı tavırların daha yumuşak bir versiyonuydu: Hanoi'ye sempati duyma ancak müttefiki için kendi çıkarlarına zarar gelmemesi. (Çok daha az acemice uygulanan taktikler dışında, Moskova'nın tavrı da tam olarak böyleydi.)

Ch'iao'nun özel ilgisini çeken konu, Kamboçya'ydı. Kamboçya'da ateşkes imzalanması için tekrar çağrıda bulunarak, ABD ve Çin'in Kamboçya'ya yönelik ilgilerinin birbiriyle uyumlu olduğunu vurguladım çünkü her ikimiz de herhangi bir ülkenin egemenliğine girmeyen, tarafsız ve bağımsız bir Kamboçya istiyorduk. Ch'iao'nun buna itirazı olmamıştı. Onun yerine, bir sonraki Çin ziyaretimde (o zamanlar Ocak 1973 için planlanmıştı) Sihanouk ile görüşmeye hazır olup olmayacağımı sordu. Bu özel soruya cevap vermekten kaçınarak daha genel ifadelerle karşılık verip bağımsız bir ülke kurabilmesi koşuluyla Sihanouk'a cephe almadığımızı ifade ettim:

> Gizli kalması koşuluyla size şunu belirtebilirim ki Prens Sihanouk'un endişelerini haklı bulan Başbakan ile uzlaşıma varmamız imkân dahilindedir. Savaşın Kamboçya'da devam etmesi durumunda mevcut konumumuzu korumak zorundayız. Fakat açık konuşmak gerekirse, esas istediğimiz şey Kamboçya'nın Hanoi'ye muhtaç bir ülke olmasını önlemektir. Kamboçya'nın bağımsız ve tarafsız bir ülke olarak hakkının korunmasının, bizim politikamızla olduğu kadar sizinkiyle de tutarlı olduğunu düşünüyoruz.

Ertesi gün, Ch'iao ile yaptığımız konuşmayı Nixon'a bildirdiğimde, Kamboçya'da ateşkes imzalanması durumunda Sihanouk'un tekrar etkili biri olup "doğru zamanda geri dönebileceği"ne ilişkin görüşümü tekrarladım."

Vietnam Anlaşması'nın, Kamboçya'da yapılması gereken bir ateşkes içermemesi, en büyük trajedilerden biriydi. Ama hatanın nerede olduğuna dair hiç şüphe yoktu. Kamboçya'da ateşkes yapılması için Le Duc Tho'ya sürekli baskıda bulundum fakat Kızıl Kmer-

ler üzerinde etkisi olmadığını dile getirdi. Kızıl Kmerlerin tutumu, Sihanouk'un kendisinden başka hiç kimse tarafından bu kadar açık bir şekilde özetlenemezdi: "1973'te [Kuzey] Vietnamlılar onları Lon Nol ile müzakere masasına oturtmaya çalıştı ama bu durum Kuzey Vietnamlılar için oldukça tehlikeliydi. Çünkü bir süre sonra ellerinde bulundurdukları gücü ve yetkiyi paylaşmak zorunda kalacaklardı ki Kızıl Kmerler hepsini istiyordu ve sonuçta 1975'te de aldılar."[6] Ateşkes yapılması için Sihanouk ile görüşmek ancak mutlak zafer için ısrarcı olan komünist güçlerin, unvanı itibarıyla liderleri olduğu sürece onunla gerçekleştirilen müzakereler başarılı olamazdı. Sonunda Şubat 1973'te Pekin'e yaptığım bir sonraki gezim, böyle bir görüşme için elime geçen en erken fırsattı. (Fakat Sihanouk o sırada Pekin'de değildi.) Tutumumuzun bir göstergesi olarak ve Çinlilerin de bunu fark etmesi üzerine Chou En-lai, çıkan söylentilere göre yurt dışına yaptığı seyahatlerde, Prens'e karşı düzenlenecek komploların önüne geçilmesi için Sihanouk'un güvenliğinden sorumlu olmamızı istedi. Hemen kabul ettik. (Daha sonra Sihanouk'un annesinin Phnom Penh'den Pekin'e güvenli bir şekilde gitmesini sağladık.)

Sihanouk'un geri dönüşünün de dahil olduğu mutlak bir çözüm için tıpkı Vietnam ve Laos'ta olduğu gibi güçler dengesine ve ateşkes konusundaki beklentiye ihtiyaç duyuluyordu. Denge kurulması açısından meydanda iki taraf kalmadığı sürece Sihanouk'un 1970'ten önceki denge unsuru olma rolüne tekrar bürünebilmesinin hiçbir yolu yoktu. Paradoksal olarak Sihanouk'un Phnom Penh'de varlığını sürdürebilmesi için birtakım komünist olmayan güçlere ihtiyacı vardı. Görünürde mutlak bir zafer varken, ölüm saçan Kızıl Kmerler ona ihtiyaç duymazdı. 1973 baharından itibaren, ateşkes yapılması için Sihanouk'un geri dönmesini sağlamaya çalıştık. Biz istekli olsak da Kızıl Kmerler kesinlikle yanaşmıyordu. Kayıtlardan da anlaşıldığı üzere (ki ikinci ciltte de açıkça belirteceğim) Sihanouk'un bu koşullar altında geri dönmesi ve müzakerelerin başlaması için elimizden geleni yapacaktık. 1973 müzakeresini sona erdiren şey yıl ortasında Kongre'den gelen direktif doğrultusunda bombalamaya son vermemizdi; bu noktada, zaferden artık emin olan Kızıl Kmerler, müzakerelere olan ilgilerini kaybedince Sihanouk'un da dengeleyici rolünün sonu geldi.

Le Duc Tho ile Toplantılar Devam Ediyor

20 Kasım Pazartesi sabahı Le Duc Tho ile yaptığım toplantı, 12 Ekim'deki on altı saatlik maratonun ve heyecan verici sonucundan bu yana olan ilk toplantıydı. Bu süre zarfı, ikimize de iyi gelmemişti. Hanoi Politbürosu'nda yer alan ve hastalıklı derecede şüpheci kişiler olan mesai arkadaşlarına göre Le Duc Tho, kurnaz bir kapitalist tarafından kandırılıp affedilemeyecek bir hata yaptığı için kabahatli bulunmuş olmalıydı. Taslak barış anlaşmasını onaylamamıza güvenen Kuzey Vietnamlılar, mümkün olduğunca çok miktarda bölgeyi ele geçirmek için operasyonlara başlamışlardı. Aynı şekilde Güney de. Kuzey, çekirdek kadrosunu ortaya çıkardığında korkunç derecede hasara uğramış ve belki de yeri doldurulamayacak kayıplar yaşamıştı. Hanoi her zamanki müzakere tarzını sürdürdüğü takdirde aylarca sonuçlanmayacak görüşmelerde, eğer olursa tavizler için Hanoi'nin 31 Ekim olarak belirlediği son tarihi kullandık; bunu da belirli olmayan önemdeki bir dizi talebin olduğu sürecin sonunda, Kuzey Vietnamlılarla sadece yüzleşmek için yaptık. Kuzey Vietnamlıların kızgın olduğunu söylediğinde Dobrinin'e inandım.

Öte yandan, bizim durumumuz da pek iç açıcı değildi. Tahmin ettiğim gibi, anlaşmanın ana hatları belirginleştiğinde savaşın devam etmesi için ihtiyaç duyulan Kongre desteğinden geriye kalanlar da yok olup gitmişti. Her zaman için bunun Hanoi'nin 8 Ekim tarihli teklifinin özünde yer aldığına inanmıştım. Bu teklifin, 25 Ocak ve 8 Mayıs 1972'de ortaya koyduğumuz şartları daha da iyileştirdiği görüldüğünde, anlaşmayı imzalamamız durumunda kamuoyunun ve Kongre'nin tüm desteğini kaybedeceğimiz belliydi. Hanoi'nin savaş esirlerimizi serbest bırakması koşuluyla Kongre'nin fonların kesilmesine ilişkin yasa tasarılarından birinin geçeceği belliydi; 1972'de de neredeyse aynısı olmuştu.

"Barış yakında" ifadesini dile getirdiğim basın toplantısı, paniğe kapılmamızı engellemişti. Fakat müzakereler başladıktan sonra anlaşmayı geri çevirmektense en azından kabul etmeye yakın olduğumuzun alenen belirtilmesi, baskı altında kalmamıza yol açmıştı. Nixon, basın toplantımın ardından seçeneklerimizin önemli ölçüde azaldığını düşünüyordu; Le Duc Tho'nun Ekim teklifinin dönüm noktası olduğuna inanıyordum ve bu teklif öne sürüldükten sonra

yapabileceğimiz tek şey ya kendi programımızla yola devam ederek olayların kontrolünü ele geçirmek ya da karşı durulamaz bir şekilde Kongre'nin fonları kesmesine seyirci kalmak olacaktı. Muhtemelen hem Nixon'ın hem de benim görüşlerimizde gerçeklik payı vardı; farklı nedenlerden olsa da ikimiz de seçeneklerin artık tükenmek üzere olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştık.

Kongre'nin alacağı kararlardan çekinmemizin sebebi, sezgilerden ziyade kanıtlara dayanıyordu. 27 Kasım'da Laird, bana, "şu anda mevcut durumu devam ettirmenin imkânsız olduğunu" söyledi. Bir önceki hafta sonu Senatörler ve Temsilciler Meclisi üyeleriyle yapılan toplantılar neticesinde Laird böyle bir kanıya varmıştı. Laird aynı düşüncesini, Nixon'ın 30 Kasım'da Kuvvet Komutanları ile yaptığı toplantıda da dile getirdi. Hiçbir komutan bu görüşe karşı çıkmadı; yapılacak yardımların Kongre'nin dönüşünden sonraki iki hafta içinde kesileceğini düşünen Nixon da Laird'in görüşünü doğruladı. Yakın çalışma ekibimde bulunan ve Kongre'yle irtibattan sorumlu John Lehman, Kasım ayında seçilen yeni Senato'da bizim lehimize oy kullanan üç kişinin artık yer almaması nedeniyle kilit komitelerin Güneyli başkanlarının da bu durumda etkisinin oldukça azalacağını düşünüyordu. Her ne sebeple olursa olsun yazdan beri korktuğum kâbus gerçekleşmek üzereydi: Kongre'nin geri döneceği tarihin belirginleşmesi nedeniyle Hanoi'yle yapacağımız müzakerelerde süreci bir arada tutmak için gereken kozdan mahrum kalıyorduk.

Özellikle bizim için ümitsiz olan bu durumdayken, Le Duc Tho, 20 Kasım'da Gif-sur-Yvette'de bulunan konutun kapısında beni karşıladı. Toplantımızın tarihi 17 Kasım'da ilan edildiği için tüm basın mensupları yerini almıştı. Hem ABD Büyükelçiliği'nin bulunduğu yeri hem de Kuzey Vietnamlıların yerleşkesini ablukaya almışlardı. Ölüme meydan okuyan Fransız motosiklet eskortunun yardımıyla basın mensuplarını atlatmayı başarabilmiştim. (Neden o zamanlar böylesine bir hızla giderek güvenliğimizi tehlikeye atmaya rıza gösterdiğimi şu an için hatırlayamıyorum; muhtemelen yapılan gizli toplantıların ritüeli gereği böyle davranmıştım; oysa şu andaki toplantımız önceden duyurulmuştu). Hepsi boşunaydı. Le Duc Tho ise bu kovalamacadan kaçınmak için hiçbir çaba sarf etmediğinden toplantı yerine vardığımda caddenin karşısında kamp kurmuş vaziyette bek-

lemekte olan birçok ülkeden gelmiş gazeteci ve fotoğrafçı ordusuyla karşılaştım. Altı saat sürecek toplantı boyunca orada kaldıktan sonra Kasım ayında beş gün daha, Aralık ayında on üç gün ve Ocak ayı başlarında dört gün olmak üzere ilerleyen zamanlarda yapılacak toplantılar için tekrar geri geleceklerdi. Leger'in evi tek bir yapıdan oluşuyordu ve etrafı yüksek duvarların olduğu büyük bir bahçe ile çevriliydi. Gazeteciler evin karşısındaki yolun karşısına derme çatma bir iskele kurmuşlardı; bu sayede fotoğrafçılar duvara çıkarak -bir ümitle ama boşuna- bahçeyi ve evi gözetleyebileceklerdi. Paris kışının soğuk, yağmurlu ve karlı havasında, ızdırap içinde geçen bir savaşı sona erdirme konusunda yürüttüğümüz ve tüm dünyanın yoğun umutlar beslediği mücadeleye tanıklık etmek için gelen bu kişiler yapayalnız bir vaziyette sürekli nöbet tuttular; orada toplananlara hiçbir somut bilgi verilmemişti, benim toplantı yerine gelişim ve gidişim dışında pek fazla bir şey görememişlerdi; sadece toplantıya ara verdiğimiz sırada bahçede yürüyüş yapan Le Duc Tho'yu ya da beni görebilmişlerdi. Herhangi bir brifing yoktu; genellikle daha düşük düzeydeki bir heyet üyesi tarafından kapıda karşılandığımız ve her iki heyet de ayrı ayrı gelip yine ayrı ayrı gittiği için sadece Le Duc Tho'yla benim birlikte olduğumuz birkaç fotoğraf yakalayabilmişlerdi.

Toplantının havasını yumuşatmak için Le Duc Tho ve Xuan Thuy'a çeşitli hediyeler getirmiştim. Şayet Marksizm-Leninizm üzerine seminer vermesi yönündeki önerimi kabul ederse diye Le Duc Tho'ya, Harvard'la ilgili birkaç resimli kitabın yanı sıra anlaşmayı imzalaması için bir kalem seti verdim. Xuan Thuy'a ise Amerika'yla ilgili resimli birkaç kitabın yanı sıra at yarışlarına olan o meşhur tutkusunun hatırına Steuben tarafından üretilmiş bir at kafası hediye ettim. Yaptığım jest, ortamın havasını yumuşatmaya yetmemişti. İlk sözü alan Le Duc Tho, Hanoi'nin iyi niyeti ve "shedyule"ye bağlı kalmadığı için ABD'nin yaptığı ikiyüzlülük hakkında uzun uzadıya konuştu. Önceden hazırlanmış bir belgeden okumaya devam eden Le Duc Tho, Kuzey Vietnam'a baskı yaptığımız için bizi sert bir şekilde uyardı; Kuzey Vietnam'ın Fransızlar, Japonlar ve Amerikalılar tarafından birçok kez aldatıldığını belirten Tho, hiç böylesine aldatılmadıklarını vurguladı. (Bunu neredeyse hayranlıkla söylemişti!)

Tüm içtenliğimle karşılık vererek, Hanoi'nin önceki dört yıl bo-

yunca sürekli zorluk çıkarması nedeniyle bir anda Ekim ayında uzlaşıma varmayı istemelerine pek hazırlıklı olmadığımızı ifade ettim. Le Duc Tho'ya, anlaşma için hem Washington'ın hem de Saygon'un onayının gerektiğine dair daha önce yaptığım uyarılardan bahsettim. De Borchgrave'le yapılan röportajın meydana getirdiği sıkıntıları dile getirdim (daha önce de belirttiğim gibi, "son zamanlarda yapılan bu türden röportajların mağdurlarından biri de bendim"). Artık ileriye bakmanın ve anlaşmayı sonuçlandırmanın zamanı gelmişti.

Heyecan verici bir konuşma yaptıktan sonra Saygon'un talep ettiği altmış dokuz değişikliği öne sürünce az önce söylediğim sözlerin etkisi tamamen yok olmuştu. Bunun büyük bir taktik hatası olduğu ortaya çıktı. Saygon'un verdiği liste o kadar mantıksızdı ki bu listede yer alan taleplerin hem alenen hem de gizli olarak belirttiğimiz hususların çok ötesine geçmesi, Hanoi'nin hâlihazırdaki inatçılığı daha da arttırmış ve Kongre'nin geri döneceği tarihe kadar bizi baskı altında tutmaları için onlara koz vermişti. Bu listeyi öne sürmemin sebebi, Saygon'un endişelerini yeteri kadar koruyamadığımız konusundaki suçlamalardan kaçınmak ve Thieu'nun onayını alma işini kolaylaştırmaktı. Çoğu zaman olduğu gibi, kayıtlara geçsin diye yapılan davranışlar sonucunda arzu edilen hedefe ulaşılamaz. Bu kadar çok değişikliği yerine getirmenin bir yolu olmadığından -ki Thieu'yu bu konuda uyarmıştık- vazgeçeceğimiz her bir değişikliği, gereken özeni göstermediğimizi göstermek ve inatçılığını devam ettirmek için bir bahane olarak kullanacağı aşikârdı. Ayrıca geri adım atma sürecine girdiğimiz takdirde Hanoi'nin başka ne türde taviz vereceğini göstermesini ertelemesine yol açıyorduk.

Le Duc Tho'nun ilk tepkisi tahmin edilebilirdi. Bu değişikliklerin bir ültimatom olarak sunulması durumunda savaşın dört yıl daha devam edeceğini ifade etti ve tekliflerimizi incelemek için toplantıya ertesi güne kadar ara verilmesini istedi. Hiçbir ilerleme kaydedemeden ve zaman da bizim aleyhimize işlerken bir gün boyunca süren müzakere boşa gitmişti.

21 Kasım günü öğleden sonra tekrar bir araya geldiğimizde, Le Duc Tho hâlihazırda bariz olan hususu vurguladı: Talep ettiğim değişiklikler sadece "teknik" değil, aynı zamanda çok da önemliydi; üstelik az değil, çok da fazlaydı. Dolayısıyla büyük kısmını geri çevi-

rip sadece teknik ayrıntı içeren birkaç değişikliği kabul etti. Bunlar da yetmezmiş gibi, kendisi de birtakım değişiklik öne sürmeye başlamıştı. Amerikalı savaş esirlerinin Saygon'da tutulan Vietkonglu sivil mahkûmların serbest bırakılmasına bakılmaksızın yine de serbest bırakılacağına dair hayati öneme sahip tavizi vermekten vazgeçiyordu. Pentagon kaynaklı sızıntılara dayanarak, askerlerimiz geri çekildikten sonra bile sivil teknisyenlerin Güney Vietnam'a yardımcı olacağı konusundaki basın raporları ortaya çıkmıştı; bu nedenle Le Duc Tho, artık tüm Amerikan sivil teknisyenlerin askerlerimizle birlikte geri çekilmesini talep ediyordu. "İdari yapı"nın Vietnam diline tercüme edilmesinde ısrar ediyordu." Tüm bunlar artık eskide kalmış sıkı pazarlık taktikleri olsa da aynı zamanda müzakerelerin çıkmaza girmesine neden olan meselelerdi. Açıkçası bu yaz sonunda gördüğüm Le Duc Tho tamamen başka biri olmuş ve dur durak bilmeden aceleyle uzlaşıma varmak istiyordu. İnsaflı davranan Tho'nun tavırları, önceki üç yılda aramızda geçen siyasi harpte sergilediği o küstah tavırlarından farklıydı. En azından seçeneklerini açık bırakıyordu. Hızlıca uzlaşıma varabilirdi fakat bizi süresiz olarak da bekletebilirdi.

İkinci ihtimal, Thieu'nun bana göz kulak olması için görevlendirdiği üç Güney Vietnamlı diplomat açısından herhangi bir sıkıntı teşkil etmiyordu: Saygon'un Washington, Londra ve Paris Büyükelçileri; müzakerelerin hepsi Paris'te yapılmıştı. Onları her akşam evimde bilgilendirdim. Aldıkları talimat basitti. Yaratıcı Nha'nın önerdiği altmış dokuz değişikliğin tümünü kabul etmesi halinde Hanoi'nin teslim olmasını kabul etme yetkileri vardı. Daha azına razı olma, her türden uzlaşmayı tartışma veya başka bir seçeneği göz önünde bulundurma konusunda kesinlikle yetkileri yoktu. Her ne kadar haklılık payı olsa da Thieu'nun istediği değişiklikleri elde edemeyeceği için aşağılanmaktan kurtulamayacağının farkında olan Hanoi, Ekim metninde ısrarcı davranma seçeneğini açık tutuyordu. Bu arada Saygon da kendi karşı önerilerinde ısrarcı davranıyordu ki bu önerilerin çoğu, Kuzey'deki can düşmanlarını küçük düşürmekten başka bir amaç için tasarlanmamıştı. Hem Vietnam'da uzun yıllardır devam etmekte olan iç savaşın girdabına yakalanmış hem de kendi evimizde yaşanan çekişmelerin yakın bir zamanda şiddetlenme ihtimaliyle karşı karşıya kalmıştık.

Bu nedenle 22 Kasım'da üç buçuk saat süren toplantıda, bu süreç içerisinde kendimi Saygon'un pozisyonundan ayrı tutarak ve Ekim ayındaki ikilemle tekrar karşı karşıya kalma riskini göze alarak esas meselelere geri döndüm. Anlaşmayı paragraf paragraf ilerleyerek tekrar gözden geçirme bahanesiyle Saygon'un istediği daha az öneme sahip değişikliklerin çoğunu eledim ve Nixon'ın 8 Kasım'da Thieu'ya gönderdiği mektupta önemli olarak belirttiği hususlara odaklanarak önceki taleplerimi azalttım. Bu hususları, 14 Kasım'da Saygon'a gönderdiğim bilgi notunda ayrıntılarıyla anlatmıştım. Bunlar arasında Ulusal Konseyi tanımlamak için kullanılan "idari yapı" ifadesinin tercümesinin açıklığa kavuşturulması; DMZ'ye riayet edilmesine ilişkin hükümlerin pekiştirilmesi ve Güney'de bulunan Kuzey Vietnam askerleriyle ilgili meseleye bir çözüm bulunması yer alıyordu. Ayrıca Vietnam'da imzalanacak ateşkese yakın bir zamanda (şu an itibarıyla otuz gün sonrası) Laos'ta da ateşkes yapılmasını, ateşkesin yürürlüğe girdiği zaman yerinde bir uluslararası denetim mekanizmasının olmasını ve Güney Vietnam'a yapılacak silah sevkiyatıyla ilgili hükümlerin açıklığa kavuşturulmasını istiyorduk.

Le Duc Tho, kedi-fare oyunu oynuyordu. Taleplerime karşılık olarak, silahların değiştirilmesiyle ilgili daha yumuşak bir maddeyi kabul etti. Sadece "yıpranmış veya hasar görmüş" silahların değiştirilebileceğini belirtti. Dolayısıyla tıpkı 1954 Cenevre Anlaşması'nda olduğu gibi, "yok edildi" ve "tükendi" ifadelerini metne eklememize razı oluyordu. Le Duc Tho'nun ifadesiyle, bunun pratik sonucu şuydu: "Bu durumda artık rahatlıkla silah getirebileceksiniz." Fakat esneklik, gerçeklerden daha belirgindi çünkü Le Duc Tho, Vietkonglu tutukluların Amerikan savaş esirleri ile aynı anda serbest bırakılması ve ABD'li sivil teknisyenlerinin ABD askerleriyle birlikte geri çekilmesi yönündeki taleplerini devam ettiriyordu. Bu şekilde gidersek bütün kışı Paris'te geçirecektik.

Bu arada, Washington'dan haber geldi. Nixon'la aramdaki ilişki artık gergin olduğundan ikimiz de tedbirli davranıyorduk. 26 Ekim'deki basın toplantımın pazarlık konumumuzu zayıflattığını düşündüğünün farkındaydım. Basın toplantımın müzakereleri kurtardığını ve halkı tekrar bir araya getirdiğini düşünsem de Nixon haklıydı. Her halükârda bu konu artık önemini kaybetmişti; durumu ol-

duğu gibi ele almak zorundaydık. Camp David'e yerleşen ve etrafında sadece halkla ilişkiler uzmanları olan Nixon, başkanlığının en karanlık yanını ve belki de şimdiye kadarki en berbat ruh halini ortaya çıkaran o kızgınlık bataklığının derinliğinde hapsolmuş gibiydi. Nixon, "bir direktif değil de gereken durumlarda, Kuzey Vietnamlılarla kullanılmasını" açıkça işaret eden sert bir talimat gönderdi. Talimatı şu şekildeydi:

> Başkan, Le Duc Tho ile yapılan son toplantıda sergilenen tavrın yanı sıra içeriği nedeniyle de oldukça hayal kırıklığına uğramıştır. Bu şartlar altında, diğer taraf bizim yaptığımız gibi makul bir şekilde davranmaya yanaşmadığı sürece size müzakereleri durdurma yönünde talimat veriyorum. Bu durumda biz de diğer taraf müzakere etmeye hazır olana kadar askeri operasyonlarımızı tekrar başlatmak zorunda kalacağız. Onların şartlarını yerine getirmekten başka seçeneğimiz olmadığı fikrinden vazgeçmeliler. Lafı hiç dolandırmadan onlara başka bir seçeneğimiz olduğunu ve Başkan'ın tıpkı Moskova zirvesinden ve seçimlerden önce yaptığı gibi -ki hâlihazırda seçimler de artık arkamızda kaldığından bunun farkına varacaklar- ABD'nin, çıkarlarını korumak uğruna gerekli gördüğü her hareketi en sert şekilde yerine getireceğini bildirmelisiniz.

Haldeman'dan gelen bir başka mesajda, Le Duc Tho ile televizyon ekranlarında görünürken çok daha sert bir görüntü sergilemem isteniyordu. Bir başka deyişle, Paris'teki gülümsemeler, yerini Camp David'deki çatık kaşlara bırakıyordu. Deneyimimden, bu sert ifadenin Başkan'ın niyeti ile ilgili değişmez bir işaret olmadığını biliyordum. Üstelik müzakerenin üzerinden daha sadece kırk sekiz saat geçmişken bu tehditler için vakit erkendi. Bunun üzerine ben de bu belirgin açıklamadan faydalanarak bana gelen mesajın bir talimat olmadığını düşünüp müzakerelere devam ettim.

23 Kasım'da altı saat süren bir diğer toplantıda, Kuzey'den sızılmasının önüne yasal bir engel koymak için DMZ ile ilgili hükümlerin pekiştirilmesine odaklandım. Le Duc Tho, özellikle siyasetle ilgili kısımlar, tutuklular ve ABD'li sivil teknisyenler gibi meseleler hakkında anlaşmanın diğer bölümlerini değiştirmek karşılığında DMZ konusunda kendilerine yarı imtiyaz tanınmasını istedi. Le Duc Tho, siyasi tutukluların serbest bırakılması karşılığında ise Güney Vietnam'ın en Kuzey kısmında bulunan bazı askerlerin fiili olarak geri çekilmesi konusunda uzlaşıma varmamızı istedi. Bize kaç askerin

geri çekileceğini söylemek istemedi, 100.000 asker teklifimi geri çevirdi ve bu vaadi yazıya geçirmeye yanaşmadı. Tho'nun tekliflerinin, Ekim'deki metinde geçen hükümlerden çok daha aşağılayıcı olduğunu düşündüm çünkü tutuklularla ilgili hüküm konusunda geri adım atma, sadece belirtilmemiş sayıda Kuzey Vietnam askerinin DMZ boyunca kısa bir mesafeye kadar uzaklaştırılmasıyla ilgili -"uzlaşıma varma" şeklinde- çok açık olmayan bir güvence ile dengeleniyordu.*

Şükran Günü'ydü. Kibarlık yapan Kuzey Vietnamlılar, bu vesilenin şerefine bize biftek ve tavuktan oluşan zengin bir öğle yemeği hazırlamışlardı. Ardından Nixon'a çektiğim telgrafta, bizim bir parça ilerleme kaydettiğimizi, Kuzey Vietnamlıların ise bir miktar geri adım attığını belirtip genel anlaşmanın Ekim ayında müzakere edilenden biraz daha kötü olduğunu söyledim. Başkan'a iki seçenek önerdim; görüşmeler son bulur ve akabinde yirminci paralelin kuzeyinin bombalanmasına tekrar başlanır (aslına bakılırsa, yirmi dört saat önce Le Duc Tho'ya bunu belirtmemi istemişti) ya da Saygon'un itibarı zedelenmesin diye anlaşmanın siyasi kısımlarında birkaç değişiklik yaparak hâlihazırda üzerinde mutabık kalınan ve taslak anlaşmada DMZ ve silahlarla ilgili belirtilen hükümlere razı olalım; anlaşmanın geri kalanı da Ekim ayında olduğu gibi durur. Tabii ki Hanoi'nin bunu kabul edip etmeyeceğini bilmenin hiçbir yolu yoktu ama Saygon'un kesinlikle kabul etmeyeceğinden emindim. Nixon'la aramızdaki ilişki nedeniyle ihtiyatlı davrandığımdan bu iki seçenek arasından herhangi bir öneride bulunmadım.** Pek önemi olmasa da şu ana kadar olan olayların ilk baştaki analizimi doğruladığını da ekledim: "Daha önce verdiğimiz kararların doğru olduğu ortaya çıktı çünkü artık son tarih olan 7 Kasım da geçtiği için Ekim ayında Hanoi'yi motive eden o aynı panik havasını yaratan teşvik de ortadan kalkmıştı."

Fakat Nixon, sürekli üstünlük taslayan bir beceriksizin teki değildi. Bana tekrar telgraf çeken Nixon, "Bu ülkedeki beklentilerin artma-

* Geriye dönüp bakıldığında, bu teklifin belki de kabul gördüğünden çok daha kapsamlı bir incelemeyi hak ettiğini düşünüyorum. Yine de Güney Vietnam'ın binlerce Vietkonglu'yu serbest bırakması karşılığında bunun adil bir anlaşma olduğunu hala düşünmüyorum ki böyle bir durumun kesinlikle geri dönüşü olmazdı.

** Nixon, ilk seçeneği önerdiğimi iddia ediyor.[7] Kanıtlar bunu desteklemiyor; aslına bakılırsa ikincisini tercih etmesi imasında bulunmuştum.

sı nedeniyle" (açıklaması: "barış yakında" ifadesini dile getirdiğim basın toplantım), yirmi dört saat önce öne sürdüğü husus olan görüşmelerin kopmasının artık mümkün olmadığını ifade etti. İkinci seçeneği tercih eden Başkan, benden elimden geldiğince sert oynamamı istedi:

> Benim görüşüme göre, 8 Ekim Anlaşması kesinlikle bizim çıkarımıza uygun düşüyor. Saygon'un koşullarını mümkün olduğunca dikkate almak için bu koşulları iyileştirmeye çalışmalısın. Ama en önemlisi, 8 Ekim'deki hususlar doğrultusunda uzlaşıma varmaktan başka çaremiz olmadığı gerçeğini kabul etmeliyiz.

Hanoi'ye baskı yapmak yerine, Nixon şimdi Saygon'a baskıda bulunmayı tercih ediyordu:

> Saygon'lu temsilcilere, bir anlaşmaya varılmadığı takdirde tüm askeri ve ekonomik yardımın Kongre tarafından kesileceğini bildirmelisin. Ayrıca bu şartlar altında Kongre'den gereken desteği alamayacağımı da bildir.

Fakat ertesi sabah, neden olduğunu bilmediğim bir şekilde Nixon fikrini değiştirmişti. Gönderdiği bir başka mesajda, liderlerine danışmaları için müzakerecilere bir fırsat verme bahanesiyle müzakereleri kesintiye uğratmamı söylüyordu. Bu durumda, verilen ara sırasında Kuzey Vietnam'a büyük bir hava saldırısı düzenlenmesi için emir verecekti. Benim tercihim bu yönde olmazdı. Yirminci paralelin kuzeyinin bombalanmasına yeniden başlanmasını ancak müzakerelerin tamamen kopması durumunda tercih ederdim ki henüz o noktaya gelmemiştik. Her halükârda kararlı bir tutum sergilememiz halinde Nixon, yurt içinde baş gösterecek fırtınaya göğüs germeye hazırdı:

> Savaşı onurlu bir şekilde sonlandırma yönündeki hedefimizden şaşmayacağız. Stratejimizi takip etmemiz ve seçim zamanına rastlaması nedeniyle eğer şu anda halkla ilişkiler köşesine sıkıştıysak bunun sonucuna katlanmamız ve bu işi halletmemiz gerekir.
>
> Böyle giderse, hepimiz tıpkı 3 Kasım [1969], Kamboçya [1970] ve 8 Mayıs [1972] örneklerinde olduğu gibi halkın desteğini arkamıza almanın hiçbir yolu olmadığını anlamalıyız. Ama en azından seçimlerin artık arkamızda kalışıyla, halk desteğimiz açısından bize pahalıya mal olsa da bu durumu, doğru olanı yapmak için bugüne kadar fedakârlıkta bulunanlara borçluyuz.

Tüm bu direktiflerden çıkan nihai sonuç, kararı benim vermem yönündeydi. Bütün bu süre zarfında, altmış dokuz değişikliğe ilişkin

taleplerinden vazgeçmeyi düşünmeyen Saygon'un Büyükelçileri, kararlı bir tavır takınmıştı. 23 Kasım'da Thieu'nun Yardımcısı Nguyen Phu Duc'un, Kuzey Vietnamlı heyete destek olması için Paris'e geldiğini öğrendik. Eğer Saygon biraz esneklik gösterseydi, Duc'un gelişini beklemek zorunda kalırdık. Ayrıca Amerikan ve Kuzey Vietnam heyetlerinin, usulen de olsa yavaş yavaş ilerleme kaydederek belirli bir düzende buluşmaya devam etmenin hata olacağını düşündüm. Le Duc Tho'ya herhangi bir yeni talimat gelmemesi veya Saygon'un "esneklik" göstermemesi durumunda müzakerelerin çıkmaza gireceği kesindi. Üstelik Saygon'dan yirmi dört saat daha haber gelmeyecekti.

Bu yüzden Le Duc Tho'ya, ikimizin de yanında sadece birer danışman olmak üzere, Choisy-le-Roi'da Darthe Sokağı'ndaki eski yerimizde buluşmayı teklif ettim. Kabul etti. Haig ve ben, 24 Kasım'da Le Duc Tho ve Xuan Thuy ile bir araya geldik ve bir buçuk saat boyunca felsefi konulardan bahsettik. Muhataplarıma Nixon'dan gelen sert mesajları okudum; bu mesajlarda Başkan özellikle askeri anlamda risk alacağını vurguluyordu. Hiçbir koşulda kamuoyuna açıklananlardan daha zayıf hükümleri kesinlikle kabul etmeyeceğimizi belirttim; böylece Le Duc Tho'nun Hanoi'nin adına istediği değişiklik talebini reddediyordum. Le Duc Tho ise pozisyonunu muhafaza etmeye devam etti. Bu toplantının ardından Nixon'a çektiğim telgrafta müzakerelere bir hafta ara verilmesini önerdim. Dolayısıyla Hanoi'ye çok da endişeli olmadığımızı gösterecektik. Duc'un köklü bir değişiklik ileri sürmemesi durumunda Saygon'la olan meselelerimizi çözüme kavuşturmak için bir hafta kazanmış olacaktık. Anlaşıldığı üzere, Paris'te pazarlık konusu olan ne varsa, Saygon'a kabul ettirilemeyeceği kesindi. Nihai bir karara varmadan önce Nguyen Phu Duc ile görüşmem mantıklı olurdu.

Duc hiçbir şey ileri sürmedi. Nixon'ın Kongre tutumlarına ilişkin telgrafı Duc'u etkilemiş olsa da Duc'un aldığı talimatın dışına çıkması mümkün değildi. Ertesi gün müzakerelere bir hafta ara verilmesini istemeye karar verdim. Bu koşullar altında iki heyetin bir kez daha toplanması mantıksız görünüyordu. Böylece Le Duc Tho ve Xuan Thuy, 25 Kasım sabahı Darthe Sokağı'nda iki saat boyunca Haig ve benimle bir araya geldi. İstemeyerek de olsa Le Duc Tho, müzakerelere ara verilmesi yönündeki talebimi kabul etti; ciddi meseleler hak-

kında daha fazla konuşmaya pek hazırlıklı olduğunu düşünmüyordum. 4 Aralık'ta yeniden bir araya gelme konusunda mutabık kaldık.

Dolayısıyla görüşmelerin ilk turu, Hanoi'nin lehine yapılan üç dört büyük değişikliğe karşı dengelenmiş bir vaziyette -bazıları çok önemli olmasa da- metinde yapılan on iki değişiklikle son bulmuştu. Hanoi'nin asıl niyetinin ne olduğu pek açık değildi. Le Duc Tho'nun taktikleri, sıkı bir şekilde müzakere etme olabildiği gibi psikolojik gelgitin Hanoi'nin lehine doğru ilerlediğine dair artan bir güveni de yansıtabilirdi. Şayet yeteri kadar dayanabilirlerse, Kuzey Vietnamlılar, Ekim metnine geri dönmeleri için Saygon'a baskı kurmaya çalıştığımızı düşünebilirlerdi ki bu durumda Thieu'nun hükümetinin morali yerle bir olurdu. Aksi takdirde Kongre'nin, savaştan çekilmemiz yönündeki baskısıyla karşılaşabilirdik. Bu arada Nixon fikrini yine değiştirmişti. Şimdi ise görüşmelere devam etmem gerektiğini düşünüyordu. Müzakerelere ara verilmesi konusunda anlaştıktan sonra 24 Kasım'ın ilerleyen saatlerinde bana gönderdiği mesajda bir "öneri"de bulunuyordu. Nixon için alışılmadık bir hareket olan bu durum, Camp David'de ne kadar yalnız olduğunu gösteriyordu. Şimdiye kadar tanıştığım hiçbir siyasi lider, müzakerelerin dinamiklerini Nixon kadar iyi anlayamamıştı. Tek başına müzakere sürecinin çözüm üretemediğini biliyordu; sadece teşvik ve ceza dengesiyle müzakerelerde ilerleme kaydedilebilirdi. Hanoi'nin Vietkonglu siyasi mahkûmlarının serbest bırakılması ve Amerikan sivil teknisyenlerinin geri çekilmesiyle ilgili taleplerinden vazgeçmesi gerekiyordu. Saygon'dan, önerdiği altmış dokuz maddede yapılacak hangi değişiklikleri kabulleneceğini öğrenmek zorundaydık. Anlaşılacağı üzere, ne Kuzey ne de Güney Vietnam'ın şu an için geri adım atmaya niyeti vardı. Hanoi'nin bizi zorlu bir çıkmaza sürüklemesinden kaçınmak ve ne tür baskılara katlanabileceğini görmek için müzakerelere verilen bu araya ihtiyacımız bulunuyordu.

Üzerinde tartıştığımız meseleler dışında başka bir felaket olacağına dair bir önseziye kapılmaya başlamıştım. Diğer tarafın uzlaşıma varmaya hazır olması durumunda deneyimli bir müzakerecinin altıncı bir his geliştirmesi gerekir. Genellikle ufak detaylar hakkında birtakım sinyaller gelmeye başlar; bazı hususlarla ilgili sınırların zorlanmaması gerekir; bazı talepler ufak çapta değiştirilir; uzlaşıma giden

yoldaki kapılar, her zaman için yarı aralık olarak bırakılır. Bu göstergelerin hiçbiri Kasım ayı görüşmelerinde ortaya çıkmamıştı; aslında tüm belirtiler tam tersini gösteriyordu: Hanoi'nin verdiği tavizler, çok küçük ve etkisizdi; bu tavizler, uzlaşıma giden yolu her zaman için uzakta tutuyordu. Göstergelerden biri, Tho'nun kararlı bir şekilde her iki tarafta yer alan uzmanların protokolleri tartışmasına izin vermemesiydi; bu protokoller, ateşkesin ne zaman olacağı ve denetimi ve uluslararası kontrol mekanizmasının oluşumu ve nasıl yetkilendirileceği gibi ana anlaşmalarda yer alan genel hükümlerin uygulanmasına ilişkin düzenlemeleri ayrıntılı olarak açıklayan belgelerdi. Kuzey Vietnamlılardan bu protokollerle ilgili taslaklarını sunmalarını veya görüşlerini belirtmelerini defalarca istedim ve Büyükelçi Sullivan başkanlığındaki uzmanlarımızın bu hususlar üzerinde pazarlık yapmaya hazır olduklarını dile getirdim. Taleplerimiz konusunda kaçamak cevaplar veren Tho, Kuzey Vietnamlıların taslaklarının henüz hazır olmadığı gibi saçma bir bahane ileri sürdü. Hanoi'nin 31 Ekim'e kadar ana anlaşmayı imzalamamız için üç hafta önceki ısrarı göz önünde bulundurulduğunda Tho'nun bu ifadeleri şaşırtıcı gelmişti. (Aynı zamanda bu belgelerin olmaması durumunda "shedyule"nin de ne kadar mantıksız olduğu ortaya çıkıyordu.) Şayet içgüdülerim doğruysa, daha kötüsü henüz gelmemişti; Hanoi, işleri ağırdan alma taktiğini devreye sokacaktı ve bizim de onları kendilerine getirmek için elimizde çok az kozumuz olacaktı. Tedirginlik içinde eve döndüm.

Tahmin edilebileceği üzere Washington'ın daha başlangıç aşamasında olan bu başarısızlığa tahammül edemeyeceği ortaya çıkmıştı. Washington, yükselme ve düşüşe geçme konusunda diğer şehirlerin önünde yer alan bir şehirdir. Sosyal hayatın ve günlük konuşmaların ham maddesini, güçlülerin yükselişi ve düşüşü oluşturur. Yaklaşık dört yıl boyunca -Hindistan-Pakistan krizi sırasında baş gösteren kısa bir fırtına dışında- Başkan'ın tam desteğini almıştım. Bir dizi başarılı müzakereyle bağdaştırılmıştım. Medya -Nixon'a bu kadar olmasa da- bana belki de aşırı derecede nazik davranmıştı. Şimdi ise bunun cezasını çekmek üzereydim. Bürokraside, benim haksız yere baskın bir karakter olduğumu düşünenlerden ve Nixon'a rahatlıkla ulaşabildiğim veya ihtiyatlı bir şekilde reklamım yapıldığı için beni kıskanan Beyaz Saray personelinden ben de nasibimi almıştım. Üs-

telik beni en sert şekilde eleştirenler bile aşırı derecede alçak gönüllü olduğum için bende herhangi bir kabahat bulmamışlardı; saldırılara açık olunduğu takdirde, alçak gönüllülüğün olmaması birtakım zorluklara davetiye çıkarır. Washington'da, Nixon gitgide daha fazla tedirgin olmaya başlamıştı. Yakın bir felaket olasılığı, tıpkı bir Roma sirkinde olduğu gibi, izleyicilerin tutumundan yola çıkarak kişinin kaderini fısıldaşarak belirleyen dedikodu, sızıntı ve imada bulunma ağını her zaman harekete geçirir. Kişi, gladyatör gibi yarışmaya mahkûm edilir ve bu durum onun devletteki kariyerinin sonu olur.

Washington'daki başarısızlık, kurban sunulmasını gerektirir. En mantıklı aday bendim. Kabul etmeliyim ki medya bu aşamada her ne kadar bana şefkatli davransa da kamuoyuna "barış yakında" ifademi hatırlatmıştı. Aynı şey müzakerelerin kopma durumuna gelmesi ihtimalinden Başkan'ı soyutlamak için önlemler almaya başlayan kimi Beyaz Saray yardımcıları için söylenemezdi. John Osborne, Evans ve Novak ve Jack Anderson gibi kişilerin yazılarından farklı olarak bazı köşe yazılarında, müzakerelerin Ekim turunda aldığım direktiflerin ötesine geçtiğim, Nixon'ın orijinal anlaşmada yer alan bazı hataları hukukçu gözüyle tespit ettiği ve Nixon'ın bana cephe alıp Thieu'nun tarafında olduğu yönünde haberler çıkmaya başlamıştı. Bu kadarı artık tamamen bencilce yapılmış bir saçmalıktı. Ekim ayında, ötesine geçtiğim herhangi bir talimat almamıştım; Nixon, anlaşmanın hiçbir hükmüne kesinlikle itirazda bulunmamıştı. Cumhuriyetçi sağ kanadı rahatsız etmekten kaygılansa da Nixon'ın Thieu hakkındaki kişisel görüşü, benimkinden çok daha az olumluydu. Fakat Washington'da, bu tür sızıntıların durumu genelde gerçeğin kendisinden daha ilginçtir; şayet Başkan'a hoşnutsuzluk vermiyorsa, en azından bazı yardımcıları için bu sızıntılar, Başkan'ın yakın bir dostuna saldırmayı güvenli bulduğunu gösterir. Yabancı hükümetler de yönetimin üst kademelerindeki bir bölünme görüntüsünden kendi sonuçlarını çıkaracaktır. Bu bakımdan Beyaz Saray siyaseti, kraliyet mahkemelerindeki hayattan çok da farklı değildir.

Bu konularda her zaman olduğu gibi, kişisel ve siyasi düşünceler yakından bağlantılıydı. Bir Başkan'ın kendisi ile olası bir felaket arasındaki mesafeyi açmak istemesi gayet doğaldır; benim durumumda, Nixon ve en yakın mesai arkadaşlarında, dış politikada elde edilen

başarılar konusunda gereğinden fazla takdir edilmem nedeniyle bastırılmış bir kızgınlık faktörü vardı ki haksız da değillerdi. Bana gelince, incinen gurur, uzaklarda belli belirsiz bir şekilde görünen krizi sadece birlik ve beraberlik içinde kalırsak ve sinirlerimize hâkim olursak atlatabileceğimiz yönündeki endişeyle birleşmişti. Bu hususu, Haldeman ve Ziegler'e izah etmeye çalıştım; ayrıca Başkan'ı, sarf ettiğim çabalardan uzak tutmaya çalışma girişiminin geri tepeceğine dikkat çektim; ne de olsa sonunda başarılı olma ihtimalimiz çok yüksek olduğundan Başkan da müzakere sürecinden ayrı kalıyormuş gibi görünmek istemezdi. Tıpkı geçen yıl yaşanan Hindistan-Pakistan krizinde olduğu gibi, Haldeman ve Ziegler yine tarafsız kalmıştı.

Tüm bunlar masum bir bürokratik eğlence gibi görünse de müzakereler üzerinde son derece olumsuz bir etkisi vardı. Böyle bir durum, Thieu'nun uzlaşmazlığını ve Nixon ile benim aramda var olduğu düşünülen sürtüşmeden faydalanma ihtimalini arttırırdı. Üstelik Hanoi de görüşmelerde bilerek zorluk çıkarabilirdi. Hanoi'nin, Saygon'a birtakım koşullar dayatacağımız yönünde umuda kapılarak bizi yıpratmak için o klasik stratejisine dönmesi, bizim için tam bir felaket olurdu ki bu sayede Hanoi, uzun süredir devam eden amacına da ulaşırdı; müttefikimizin moralinin bozulması ve varlığının sürdürülmesinin tehlikeye girmesi. Bu olasılıktan kaçınmaya kararlıydık. Aslında esas mesele söz konusu olduğunda Nixon ile birbirimize yakın duruyorduk; her zaman olduğu gibi kriz dönemlerinde Nixon yine sakin ve analitikti. Kapana kısıldığımıza dair hiç şüphe yoktu. Bir tarafta Thieu, bize kımıldayacak yer bırakmamaya kararlıydı; diğer tarafta ise -kendi hükümetimizin içinde olduğu gibi- Saygon ve Washington arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların gittikçe daha da farkına varan Hanoi, ileride eline ne tür fırsatlar geçeceğini görmek için işleri ağırdan alıyordu. Önce Saygon'la aramızda baş gösteren meseleleri halletmeye karar verdik.

26 Kasım'da Bunker'dan Thieu'ya bir kez daha asgari koşullarımızın değişmediğini söylemesini istedim. Konumumuzu güçlendirmek için Thieu'nun daha önce bir temsilci gönderme yönündeki önerisini kabul edip Nguyen Phu Duc'un derhal Paris'ten Washington'a gönderilmesini talep ettik; böylece Nixon son durumu Duc'la birlikte tekrar gözden geçirebilecekti. (Asıl mesele, Thieu'nun Nixon-Kissin-

ger arasındaki sürtüşmeden faydalanma yönündeki umudunu söndürmekti.) Bu yaklaşımı uygun bulan Bunker da aynı bizim gibi, Thieu'nun işlerimizi kolaylaştırmak için hiçbir şey yapmayacağını, müzakerelerde herhangi bir sorumluluk üstlenmeyeceğini ve dolayısıyla sonucu kabulleneceğini düşünüyordu.

Duc, 29 Kasım'da geldiğinde kararlı bir Nixon ile karşılaştı. Aslında Başkan, konuşulacak konularla ilgili benim önerdiğim hususların "çok yumuşak" olduğunu düşünmüştü. Bu yüzden, bana nasıl kesin bir sonuç elde edileceğini göstermek istiyordu. Vietnamlıların müzakere tarzıyla ilgili hiçbir deneyime sahip olmayan Başkan, Vietnamlıların restleşmekten kaçındığını ve uysal bir anlamazlıkla genellikle sorunun özünü veya tam olarak neyin üzerinde mutabık kalındığını belirlemeyi imkânsız hale getirdiğini bilmiyordu. Duc, Thieu'dan Nixon'a iletilmek üzere oldukça uzun ve anlamlı bir mektup getirmişti. Mektupta, verilen sözlerin yerine getirilmemesine rağmen Saygon'dan yıllar boyunca koparılan tüm tavizlerin yeniden anlatılmasının yanı sıra başka hiçbir fedakârlıkta bulunulmayacağı ifade ediliyordu. Thieu'nun elbette haklı olduğu bir husus vardı; bizim yaptığımızı, dayanılmaz bir baskı gibi görürken, eleştirmenlerimizin de kaba bir inatçılık olarak bakması tam bir trajediydi. Bu boşlukta gezinmek zorunda kaldık; bu aşamada Thieu'nun görüşüne katılmak, yurt içinde geriye kalan tüm desteğin bitmesini garantilerdi. Bunun dışında, Thieu'nun mektubu araya giren müzakerelere veya yurt içi ikilemimize de ilgisizdi. Sanki aynı şeylerin yeniden belirtilmesi bizi en azından Ekim 1970'ten bu yana hiç gitmediğimiz bir yoldan götürebilecekmiş gibi Ekim ayındaki tüm argümanlar mektupta tekrar ifade ediliyordu. Thieu, "makul" taleplerinin karşılanmaması durumunda dünyanın bu konuya bakışının göz önünde bulundurulmasını önerdi. Böyle bir şey tamamen ümitsiz bir girişim olurdu; Hanoi'nin askerleri her komşunun egemenlik hakkını çiğnerken tüm dünya Hanoi'nin bu ihlallerinden bihaberdi; Hanoi, 1954'ten bu yana Hindiçin'de hangi savaşı başlatırsa başlatsın Amerikan "baskısının" kurbanı olduğunu iddia etmişti. Tüm dünya Hanoi'ye değil, bize baskı yapıyordu ve bu yöndeki baskıları da hız kazanıyordu.

Nixon, kısa ve öz bir şekilde Duc'a böyle bir yolun tercih edilmesinin imkânsız olduğunu açıkladı. Yaklaşık üç yıldır birlikte ile-

ri sürdüğümüz barış tekliflerinden şu anda vazgeçemezdik. Koalisyon hükümetini, oy birliğiyle faaliyet gösteren, ortaklaşa oluşturulmuş ve az sayıda işleve sahip bir yapı olarak tanımlamak saçmalıktı. Her halükârda stratejimiz belliydi. Saygon'un tavrı ne olursa olsun Nixon, stratejimiz doğrultusunda yola devam edecekti; Saygon ise müzakerenin sonucundan ziyade ilerleyen zamanlarda kendisine yapılacak yardım ve anlaşmanın yerine getirilme konusundaki kapasitemizi belirleyecekti. Sert bir ifadeydi ama karşı taraftan belirgin bir tepki alacak kadar da değildi. Duc, cepheleşme niyetinde değildi. Aksine yakın bir iş birliğinde bulunmak istiyordu. Diğer yandan, Thieu'nun artık kesinleşmiş görüşlerinin ötesine geçme yetkisi yoktu. Nixon, Duc ve benim pratik bir çözüm bulmak için birlikte çalışmamızı önerdi; kararını vermişti. Bir başka deyişle, başladığımız yere geri dönmüştük. Duc'un uzlaşıma varma yetkisi yoktu ve Thieu da asla benimle hemfikir olmazdı.

Sonuç önceden belliydi. Duc ile ofisimde iki defa bir araya geldik ve iki seansımız arasında Nixon ile de kısa bir toplantı yapmıştık. Nixon, bazı iyileştirmeler peşinde koşmaya hazır olan Duc'a, anlaşmanın yürürlüğe konmasının, anlaşma maddelerinde yapılacak herhangi bir değişiklikten daha önemli olduğunu tekrar vurguladı. Duc'a sızmaları tespit edebileceğimizden emin olduğunu söyledi; o sabah Kuvvet Komutanlarıyla acil durum planlarını da tartıştıklarından bahsetti. Nixon, anlaşma olmadığı takdirde ABD yardımının devam etme ihtimalinin olmadığını söyledi ve anlaşma imzalandıktan sonra desteğimizi teyit etmek için Thieu ile görüşme önerisinde bulundu. En uygun yol, "uyum içinde çalışmak, mümkün olan en iyi anlaşmayı elde etmek ve ardından ABD'nin yapacağı ekonomik ve askeri yardım doğrultusunda ilerlemek ve her şeyden önce anlaşmanın uygulanacağına dair güçlü güvenceler almaktı." Nixon, en sonunda Duc'a, anlaşmanın başarısız olması durumunda, Kongre'nin muhtemelen Ocak ayı itibarıyla fonları durduracağını söyledi. Bütün bunlar göze çarpan herhangi bir etki olmadan hislerini hiç belli etmeyen Duc'un üzerine yığılmıştı. Her şey bittiğinde bana dönen Nixon, uysal bir şekilde Thieu'nun "kim daha baskın çıkacak" diye görmek istediğini ve muhtemelen ona cephe almaktan başka seçeneğimiz olmadığını söyledi.

30 Kasım sabahı Duc'a da söylediği gibi, Nixon, Laird ve Kuvvet Komutanları ile bir araya geldi. Laird, Kongre'nin fonları durdurmak için kesinlikle oy kullanacağını düşünüyordu.

27 Kasım'da Hanoi'ye gönderdiğimiz mesajda, 4 Aralık'ta her türlü çabayı sarf edeceğimizi ve iyi niyetimizi de göstermek için Kuzey Vietnam'a düzenlenen hava operasyonlarını azaltacağımızı bildirdik. Benim tavsiyem üzerine Başkan, sortilerimizde %25'lik bir kesinti yapılmasını emretti. Muhtemelen bu bir hataydı; Kuzey Vietnamlıların, ılımlılığımızı göstermek için tek taraflı olarak yapılan jestlere karşılık verdiğini hiç hatırlamıyorum. Büyük ihtimalle bu tür hareketlerin zayıflıktan kaynaklandığını düşünüyorlardı. Hanoi, 30 Kasım'da verdiği cevapta yaptığımız jestin üstüne yattığı gibi bir de yapmadığımızı dile getiriyordu: Kuzey Vietnam, "ABD'nin Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ne, özellikle de B-52 uçaklarıyla düzenlediği son derece şiddetli hava saldırılarını aslında azaltmadığını" belirtmenin gerekli olduğunu düşünüyordu. Geri kalan hususlar için de çıkmaza girilmesinin nedeninin tamamen ABD ve Güney Vietnam'ın eylemlerinden kaynaklandığını belirtiyordu. Aynı gün içinde sert bir şekilde cevap verdik:

> ABD'nin sürekli belirttiği gibi, DRV'nin mevcut zorlukların nedenleri hakkında tek taraflı söyledikleri, savaşın hızlı bir şekilde çözülmesine katkıda bulunamaz... Açıkçası her iki taraf da erken bir barış ya da öngörülemeyen sonuçlarla savaşın uzaması arasında seçim yapmak zorunda kalacak bir noktaya gelecektir. ABD, gereken her türlü çabayı gösterecektir fakat DRV tarafından da benzer bir çaba gelmezse başarıya ulaşmamız mümkün değildir.

Kongre'de baş gösteren hayal kırıklığın ortasında, birbirlerine zulmetme konusunda uzmanlaşmış Vietnamlı iki amansız taraf arasında sıkışıp kalmış bir vaziyette ve yurt içinde ortaya çıkan sızıntılar nedeniyle müzakereci olarak konumumun o kadar da sağlam olmadığı bir durumda 4 Aralık'ta müzakerelere devam etmek için pek parlak bir konumda değildim.

Aralık Müzakereleri: Müzakerelerin Kopması

Özellikle iki heyetin sayısı yeni gelen teknik uzmanlar nedeniyle artmışken 4 Aralık'ta müzakerelerin tekrar başlamasının pek bir an-

lamı yok gibi geliyordu. Çünkü sürekli aynı şeyleri tekrar edip hiçbir sonuca varamıyorduk. Dolayısıyla ben de telgraf çekip Le Duc Tho ile beraber "tüm açık yürekliliğimizle" bir başka özel görüşme yapmamız gerektiğini önerdim. Teklifimi kabul eden Hanoi, ilk buluşma yerimiz olan Darthe Sokağı 11 numarayı önerdi. Bir tarafta Le Duc Tho ve Xuan Thuy, diğer tarafta ise Haig ve ben arasında şimdiye kadar ne geçmişse buna pek çok isim verilebilir fakat "açık yüreklilik" muhtemelen bunlardan biri değildi. İlk önce benim söze başlamam için her zaman ısrarcı olan Le Duc Tho, bu sefer kendisi başlayıp daha önceki buluşmalarımızda yaşanan hararetli tartışmalara geri dönüş yaptı. Bizi, kendisinin "kukla yönetim" olarak adlandırdığı Saygon'un pozisyonunu güçlendirmekle suçladı. Vietkonglu siyasi tutukluların serbest bırakılmasının reddedilmesini eleştirdi ki hâlihazırda kendisi bu durumu Ekim ayında kabullenmişti. Kuzey Vietnam'ın askeri baskıya karşı dayanıklılığına ilişkin o destansı hikâyesini tekrarladı. Verdiğim cevapla, Le Duc Tho'ya barışa olan içten bağlılığımızı ifade etmeye çalıştım; geçmişte sürekli yapılan ve her seferinde başarısızlıkla sonuçlanan ve şu an tekrar yapılacak olan bir girişimdi:

> Sayın Özel Danışman, her zamanki taktiklerine başvurarak sözde art niyetli olduğumuz ve kötülük yaptığımız için bize yine ithamda bulunuyor. Şüphenin zamanı varsa anlayışlı olmanın da zamanı vardır. Baktığımız zaman gördüğümüz gerçek nedir? 26 Ekim'de hiç yapmadığınız bir şeyi alenen kabul etmiştim; Ekim ayında önemli bir teklifte bulunmuştunuz. Eğer Özel Danışman birkaç dakika düşünürse, o zaman bunun son derece cezbedici olduğunun farkına varacak ve müzakere sürecini durdurmamız ve art niyetli olduğunuz için sizi kabahatli görmemiz gerektiği konusunda epeyce fazla tavsiye aldık. Fakat biz bu tavsiyelere kulaklarımızı tıkadık ve barışa giden yolda ivmeyi korumak ve açıkçası Vietnamlıları biraz daha hızlıca hareket etme yükümlülüğü altına sokmak için kamuoyunun önünde kendimizi dezavantajlı bir konuma getirdik... 8 Ekim'de önemli bir teklifte bulundunuz. Bu teklifin üzerinde çalışmak için size Saygon'a gitmek zorunda kalacağımı ve iki üç hafta daha görüşemeyeceğimizi söyleseydim ne yapardınız? Birbirimizle üç yılı geride bıraktık. Siz de biliyorsunuz ki birkaç ayın daha boşa gitmesi son derece kolaydır ama böyle bir şey çok büyük bir hata olur. Göze aldığımız tüm risklerin farkında olduğumuz halde yine de hızlandırılmış bir programı kabul ettik. Şu anda yaptıklarınızı yapabilmek için elinize fırsat geçtiğinden hem ülkemiz hem de bu duruma dahil olan herkes açı-

sından riskler olduğunun farkına varmalısınız. Dolayısıyla bizi art niyetli olmakla suçladığınızda, bu durumun bizim için son derece rahatsızlık verici olduğunu anlamalısınız... Hâlihazırda şu ana kadar başardıklarımız göz önüne alındığında, uzlaşıma varmadığımız takdirde her şey bir anda tarihi bir trajediye, tarihi bir saçmalığa dönüşür. Kimin ne yapması, hangi belirgin yükümlülüklerin altına girmesi gerektiği açısından anlaşma üzerinde çalıştığımız takdirde hemen hemen her şeyi açıklığa kavuşturabiliriz. Aslında müzakere edilecek pek konu da kalmadı. Ya bu hafta uzlaşıma varacağız ya da hiçbir zaman.

Olaylar bizim açımızdan bu şekilde görünüyor. Size farklı göründüğünün farkındayım. Eminim bütün haftayı tarih, iyi niyet ve gerçek düşüncelerimiz hakkında konuşarak geçirebiliriz. Ama şu anda ihtiyacımız olan şey kısa vadede uzlaşıma varıp varamayacağımız görmek için aklımızı kullanmamız gerektiğidir çünkü hâlihazırda uzun vadede neler olacağını ikimiz de biliyoruz. Biz, azami derecede çaba sarf etsek de siz yine de bunun yeterli olmadığını düşünebilirsiniz. Gerçekten de çok hızlı bir şekilde uzlaşıma varabileceğimize inanıyorum. Bizim iki planımız var; biri savaş, diğeri barış için. Size savaş planımızı vermenin bir anlamı yok. Zaten bu konu hakkında yeterince konuştuk. Size barış planımızdan bahsedeyim.

Plan, kalan sorunları iki gün içinde, yani 5 Aralık akşamı itibarıyla çözüme kavuşturmaktı. Le Duc Tho ve ben uzlaşıma vardıktan sonraki sabah Başkan Yardımcısı Agnew, General Haig'le birlikte Thieu'ya bilgi vermek için Saygon'a gidecekti. Kırk sekiz saat içinde Kuzey Vietnam'ın bombalanması tamamen durdurulacaktı. Anlaşma, en geç 22 Aralık'ta imzalanacaktı. Dolayısıyla üzerinde uzlaşıma varmayı düşündüğümüz asgari değişikliklerin sadeleştirilmiş halini Tho'nun dikkatine sundum.

Fakat her zaman olduğu gibi Le Duc Tho, yine bu güzel sözlerden etkilenmemiş gibiydi; güç dengesinde tam bir uzmandı; ibrenin kendisine döndüğünü anladığı takdirde kelimelerle asla kandırılamazdı. Bu yüzden de o sinir bozucu kelime oyunlarından büyük keyif alırdı. Benden "büyük çaba" sarf etmemi istedi; kendisi ise "çaba" sarf edeceğine söz verdi. Bunu yeterince sık söylediği için kendisine herhangi bir sıfat seçip seçmediğini sordum. Son zamanlarda kendisinin "büyük çaba sarf ettiğini "ve benim ise sadece "çaba sarf ettiğimi" söyleyen Hanoi Politbürosu'ndan gelen bu gözü pek adam soru-

ma hayır diye karşılık verdi. Belki farkına varmamışımdır diye tekrar etti: "Biz hâlihazırda gereğinden fazla çaba sarf ettik ve olasılıkları tükettik. Artık bizim sarf edeceğimiz çaba, pek fazla olmayacak."

Böylece 4 Aralık öğleden sonra, iki heyet tekrar bir araya geldi; bu sefer Kuzey Vietnamlılar yeni bir yer seçmişlerdi; arabayla yaklaşık bir saat sürecek bir yolculukla Paris'in batısında yer alan Sainte Gemme. Sabah söylediklerimin kesinlikle hiçbir etki bırakmadığı belliydi. Le Duc Tho çok az çaba sarf etmek bir yana hiç sarf etmemişti bile. Taktiklerimizi şiddetli bir şekilde eleştirerek ilk sözü aldı ve ardından sabahki özel görüşmemizde öne sürdüğümüz tüm tekliflerimizi geri çevirdi. Hazır konusu açılmışken, Kasım ayında önceki görüşmelerimizde kabul ettiği on iki değişikliğin dokuzundan vazgeçti. Bu arada Ekim Anlaşması'nda değişiklik yapılması yönündeki tüm taleplerini de yineledi. Başkan'a da ifade ettiğim gibi:

> Talep ettiğimiz her değişikliği reddetti, sivil tutuklular hakkında değişiklik yapılmasını istedi, ABD'li sivillerin Güney Vietnam'dan çekilmesini talep ederek Vietnam Hava Kuvvetleri'nin malzemelerini bakımını imkânsız hale getirdi ve geçen hafta verdiği birkaç tavizden de vazgeçti. Kısacası, başladığımızdan çok daha kötü bir anlaşma yapmak durumunda kalacağız. Yaklaşımının, bir uzlaşma zemini sağlamaktan çok uzak olduğunu ona açıkça belirttim. Görüşmemizin devam eden kısmında, o uzlaşmaz tavrından kesinlikle artık ödün vermemeye başladı. Tho'nun bu öğleden sonra söylediklerinden yola çıkarak, iki tarafın da hiçbir değişikliğe gitmeden tam anlamıyla Ekim Anlaşması'na geri dönmek tek alternatifti.

Le Duc Tho'nun müzakereleri sonlandırma riskini göze almadığı sürece bu tür tekliflerle karşımıza gelmeye cesaret edebileceğini hiç düşünmüyordum. Büyükelçilik konutuna geri döndüğümüzde, mesai arkadaşlarımla beraber görüşmelerin kayıtları üzerinde saatler harcayarak anlaşılması güç ifadelerden bir parça da olsa umut ışığı aradık. Fakat hiç bulamadık. Büyükelçi Watson istifa ettiği ve halefi (John Irwin) de yeni görevine henüz başlamadığı için tüm konut bize kalmıştı. Yakın çalışma ekibim, hummalı bir şekilde belgeleri yeniden yazarlarken sekreterler de bunları sıraya koyuyordu. Yemek odası, her gece geç saatlere kadar açık kalıyor ve kasvetli bir şekilde tüketilen olağanüstü yemekler servis ediliyordu.

O ilk gece, her şeyin bir anda sona ermesinin önüne geçmek için

tek çarenin Moskova ve Pekin'e mesaj gönderip Hanoi'nin komünist destekçilerine önlerindeki olasılıkları ifade etmeye karar verdim. Washington'daki ofisimin başında bulunan Dick Kennedy'den Dobrinin'e geçen Mayıs ayındakine benzer bir duruma geldiğimizi ve aynı şekilde önlem almamız gerektiğini söylemesini istedim. Etkisini hissettirebilsin diye Moskova'ya zaman vermek için "4 Aralık'taki toplantıdan kaynaklanan ciddi durum nedeniyle" 5 Aralık'ta Le Duc Tho'dan o öğleden sonrası için planlanan toplantının yirmi dört saatliğine ertelenmesini istedim.

Nixon'a gönderdiğim raporda, (Hanoi'nin önerdiği ve çok daha kötü olan metin bir yana) Ekim metnine geri dönme durumunda anlaşmayı nasıl kabul edeceğimizi bilmediğimi açıkça belirttim. Anlaşmanın o zaman için iyi bir anlaşma olduğunu düşünsem de bu süre zarfında meydana gelen olaylar nedeniyle o anlaşmayı kabul etmemiz tam bir skandal olurdu. Saygon'un talep ettiği değişikliklerden birini bile yerine getirememiz (ya da daha kötüsü, hiç uygun olmayan bir anlaşmayı kabul etmemiz), Güney Vietnam hükümetinin devrilmesi anlamına gelirdi. En kötüsü, "böyle bir durum anlaşmayı yerine getirmemiz konusundaki yeteneğimizden bizi mahrum ederdi çünkü komünistler yelkenleri indirdiğimizi gördükleri takdirde anlaşmaya riayet edilmediği zamanlarda da fazla tepki veremeyeceğimizi bileceklerdir."

Bu nedenle önümüzdeki tek alternatif, müzakerelerin kopma riskini göze alarak yolumuza devam etmemizdi. İki gerçekçi olasılık vardı; birincisi, tüm ek taleplerimizden vazgeçerek Kuzey Vietnam'ın Kasım ayında kabul ettiği on iki değişiklikle anlaşmayı imzalamamız. İkincisi ise Thieu'nun talep ettiği birtakım ek değişikliklerin peşinde koşarak bunların sayısını ikiye indirmemiz; "idari yapı" ifadesinden vazgeçmek ve Hanoi'nin Güney Vietnam'ın iç işlerine müdahale etme hakkının kabul edilmeyeceğine dair birkaç hüküm dahil etmek. "Pek mümkün görünmese de diğer tarafın bu koşulları kabul etmesi halinde hem siyasi hem de askeri alanlarda önemli bir değişiklik elde etmiş oluruz. Dolayısıyla fazladan yapılan bu müzakere turu da işe yaramış olacaktı ve her ne kadar ciddi sorunlarımız olsa da yine de Saygon'a karşı daha güçlü bir konumda olacaktık." Benim tercihim ikinci olasılık yönünde hareket etmekti. Yine de Hanoi'nin neredeyse kesinlikle her iki yaklaşımı da reddedeceği konusunda Başkan'ı uyardım:

Asıl sorun, Hanoi'nin görünüşe göre geçen Mayıs ayında olduğu gibi yine bize direkt meydan okumaya karar vermesidir. Eğer öyleyse, o zaman gerekli olanı yapma konusundaki isteksizliğimizle kumar oynuyorlar; müzakere yoluyla uzlaşıma varma riskini göze almaktansa Saygon ile aramızdaki sürtüşmeden ya da yurt içinde yaşadığımız kargaşadan faydalanarak kesin bir zafer elde etmeyi planlıyorlar. Esas mesele budur; gerisi ise tamamen taktik. Eğer şu anda uzlaşıma varmaya yanaşsalardı, kabul edebilecekleri formüller bulabilir ve sizi de rahatsız etmek zorunda kalmazdım. Başka bir yoldan gitmeye karar verdiklerini varsayarsak, geçen baharda olduğu gibi yine aynı zor kararlarla karşı karşıya kaldık demektir.

Müzakerelerin kopmasının olasılık dahilinde olduğunu düşündüm ve Ekim ayından bu yana işleri hızlandırmadaki sorumluluğumun farkına vardım: "Eğer böyle bir şey gerçekleşirse, geri döndüğümde sizinle sorumluluklarım ve üstlendiğim görev hakkında konuşacağım. Şu an için elbette yapılması gereken ilk iş, ülkemizin onurunu korumak ve Güneydoğu Asya'da daha ilkeli bir politika izlemek için halkımızla ve tüm dünyayla birlik olup elimizden geleni yapmaktır." Gönderdiğim rapora bir sayfa daha ekleyerek Başkan'ın tavsiyeme kulak vermesi durumunda bu yöndeki kararını Amerikan halkına televizyondan bildirmesi gerektiğini ifade ettim. Haig, Lord ve ben bu ek sayfayı, Büyükelçilik konutunun şık bahçesine bakan yatak odamda yaptığımız strateji toplantısında hazırlamıştık. Haig, özellikle Başkan'ın sadece askeri gerginliği tırmandırma açısından değil, aynı zamanda Nixon'ın seçimlerden bu yana üzerine çöken o tuhaf ruh hali içindeyken düzenli olarak tek irtibat kurduğu birtakım amatörlerin verdiği sert tavsiyelerin etkisini azaltmak için bir araç olarak ortaya çıkabilecek çıkmazın sonuçlarıyla karşı karşıya kalmasının gerekli olduğunu düşünüyordu.

Böyle haberleri Amerikan halkına vermek, Başkan'ın seçimlerde elde ettiği bu ezici zaferle ne yapılacağını bilmeyen o kişilerin fikri değildi. Ama asıl mesele konusunda aramızda herhangi bir anlaşmazlık yoktu. Dolayısıyla analizime katılmasına rağmen Nixon, bu duyuruyu yapmayı reddetti. 5 Aralık'ta bana çektiği telgrafta, müzakere taktiklerimi uygun bulduğunu belirtti. Müzakerelerin kopması durumunda askeri baskıyı arttırmamız gerektiği konusundaki görüşümle herhangi bir problemi yoktu. Aslına bakılırsa 6 Aralık'ta yapaca-

ğım toplantımın öncesinde emir vererek B-52'lerin Hanoi-Haiphong kompleksine saldırı düzenlemelerini istiyordu. Amiral Moorer'a kuvvetlerimizin hazırlığını arttırması için emir verip vermeyeceği konusundaki görüşümü öğrenmek istedi ve istişare için Washington'a dönerek daha fazla zaman kazanmak isteyip istemediğimi de sordu. Yine de Başkan'ın televizyona çıkmasıyla ilgili fikrim hiç tasvip görmemişti: "Bence bu konuyu Başkanlık düzeyinde gündeme getirmek, Rusların ve Çinlilerin tepki vermesine yol açabilir ve en iyi ihtimalle ABD'de karışık bir tepkiye neden olur. Üstelik Saygon'la baş etmemiz şu an olduğundan çok daha zor hale gelebilir."

Bir tarafta Nixon ve danışmanları, diğer tarafta ben olmak üzere her birimiz kendi dünyasına hapsolduğu için herkes bir diğeriyle belli başlı sınırlar dahilinde iletişim kuruyordu. Müzakerelere karşı hassastım; Nixon ise bu durumun yurt içinde nelere yol açacağının farkındaydı. Diplomasiyi etkileyen teşvikler dengesini bildiğimi sanıyordum. Taktik konularda Nixon'ın pek bilgisi yoktu ama kamuoyu önünde nasıl bir strateji izleneceğini çok iyi bilirdi ya da ben öyle düşünüyordum. Televizyon konuşmasının gereksiz olduğuna karar vermişti. Eğer haklıysa, etkili bir müzakere stratejisi sürdürmenin anlamı olmazdı, çünkü sadece askeri operasyonlar yeniden başlar korkusu, Hanoi'yi rotasında tutardı. Bu durumda kesinlikle biz de mahvolurduk. Her halükârda başarıya dair herhangi bir umut aşılamadan, kırgınlıktan kaynaklanan tepkilerin halkı tedirgin etmesini istemedim.

Nixon'a verdiğim cevapta, kuvvetlerimizin hazırlığını arttırmanın henüz erken olduğunu, müzakereler devam ederken bombalama olmaması gerektiğini ve sadece bir günlük müzakereden sonra Washington'a geri dönmenin Hanoi'nin eline koz verip bir kriz havasına yol açabileceğini belirttim. Büyük riske girerek, müzakerelerin kopması ya da askıya alınması durumunda açıklama yapması için Başkan'ın televizyona çıkması gerektiği yönündeki görüşümü yineledim. En kötü ihtimalle, Haldeman üst pozisyonuma atanırdı. Beyaz Saray Genel Sekreteri'nden gelen son derece sıra dışı bir mesaj, Nixon'ın ima ettiği şeyi açıkça ortaya koyuyordu. Haldeman'ın önerisine göre, şayet müzakereler çıkmaza girerse, sonlandırılması yerine askıya alınması daha iyi olurdu. Bu durumda, sade ve ılımlı bir açıklama

yapmam gerekirdi. Vietnam barış çabalarının başarısızlığı hakkında "sade ve ılımlı" bir açıklamanın nasıl olacağına dair ipucu da yoktu.

Halkın bu durumu tasvip etmeyeceği konusunda Nixon haklı olabilirdi; eğer öyleyse ve Hanoi de bu şekilde düşünüyorsa demek ki müzakerelerin sonu gelmiştir ve hal böyle olunca askıya almak da anlamsız olurdu. 6 Aralık'ta Haldeman'a cevap verdim:

> 5 Aralık tarihli mesaj için teşekkür ederim. Hayatın gerçekleriyle yüzleşmemiz gerekiyor. Eğer önümüzdeki 48 saat içinde anlaşma olmazsa, görüşmelere ara verilmiş gibi davranıp bu süre zarfında da ben geri döndükten sonra bir açıklama yapabiliriz. Fakat kısa bir süre sonra müzakerelerin çıkmaza girdiğini her iki Vietnam'dan saklamanın yolu olmadığı da ortaya çıkar. Ayrıca büyük çaplı bir bombardımana başlarsak da müzakerelerin koptuğu iyice anlaşılır. Bu nedenle bir çıkmaz durumunda önümüzde sadece iki seçenek var: boyun eğmek ya da son bir gayrette bulunmak için Amerikalıların desteğini kazanmak ki Kuzey Vietnamlıların buna dayanabileceklerini hiç sanmıyorum. Eğer Amerikan halkının desteğine ihtiyaç duyacaksak o zaman bunu sadece Başkan layıkıyla yapabilir. Fakat ilk seçeneği tercih etmeniz durumunda elbette elimden geleni yine seve seve yaparım. Başkan'ın müdahil olup olmayacağını ise sonra da tartışabiliriz.

Le Duc Tho ile bir sonraki toplantımdan önce Moskova'dan cevap geldi. Bizden sabırlı olmamızı isteyen Kremlin, Hanoi'nin barışa istekli olduğuna inandığını ifade etti ve bize -Le Duc Tho'dan kırk sekiz saat sonra- Kuzey Vietnamlıların Ekim metni çerçevesinde anlaşma imzalamaya hâlâ hazır olduklarına dair güvence verdi. Moskova'nın Hanoi ile temas halinde olduğunu özel olarak belirten Dobrinin, etkisini hissettirebilsin diye Kremlin'e daha fazla zaman tanımak için müzakereleri sürdürmemi tavsiye etti.

6 Aralık'ta Le Duc Tho ile yaptığımız görüşmede herhangi bir değişiklik olmadı. Her iki taraf da pozisyonlarını gözden geçirdi. Bireysel ifadelerin üzerinde biraz oynasak da havanda su dövmekten öteye geçemedik. Hanoi'nin uzlaşıma varmaya yanaşmadığına ilişkin en sağlam kanıt, Le Duc Tho'nun, anlaşmazlığa düşmediğimiz hükümler konusunda bile uzmanların detay gerektiren protokolleri müzakere etmek için toplantıya katılmalarını kabul etmemesiydi. Uzmanlarının "bizim belgelerimizi incelediklerini" söyleyen Le Duc Tho, kendileri-

ninkinin henüz hazır olmadığını belirtti. Bu nedenle ben ve Tho ne karar verirsek verelim uzmanlar Kuzey Vietnam'ın başlamayı reddettiği görevi yerine getirene kadar anlaşmaya varılması mümkün değildi. Ertesi gün, 7 Aralık'ta son bir çaba gösterilmesi konusunda mutabık kaldık; her iki taraf da asgari pozisyonunu ileri sürecekti. Her iki taraf da boş yere gurur yapıp diğerinin taviz vermesini bekleyeceğinden gereksiz bir girişim olacağı belliydi. Asgari pozisyonumuz olarak öne sürmeyi düşündüğüm şeyi Başkan'a izah ettikten sonra son anda ani ve önemli bir gelişme olması durumunda neyle karşı karşıya olacağımıza dair uyarıda bulundum:

> Eylül ortasından beri size sürekli bahsettiğim gibi, bu oldukça yüksek risk taşıyan bir operasyon. Uzlaşıma varsak bile bunun nihai sonucu, kesinlikle iki tarafın da güvenini ve siyasi performansını etkileyecektir. İki Vietnam arasında devam eden mevcut nefreti ve patolojik güvensizliği gördüğüm ve Hanoi'nin de stratejik hedeflerinden vazgeçmeyi düşünmediğini anladığım için bu anlaşmanın, ihtiyaç duyulabilecek asgari güvenden yoksun olabileceği gerçeğiyle yüzleşmeliyiz. Dolayısıyla böyle bir anlaşma her an için bozulabilir. Bu durum, Hanoi ve onun Güney Vietnamlı dostlarının konuyu azar azar aşındırmasına müdahalede bulunabilmek için kesinlikle hep hazır ve istekli bir duruş gerektirir...

Bu arada Haig, ertesi gün ani ve önemli bir gelişim olması durumunda Saygon'a gitmeye hazır olması için Başkan Yardımcısı'nı alarma geçirdi.

Nixon'ın cevabı, bir sonraki toplantıyı, tıpkı bir savcı tarzında bir dizi soru ile başlatmam, görüşmelere ara verilmesi veya görüşmelerin kesilmesi durumunda kayıt altına alınan belgeleri güçlendirmek için Hanoi'yi uzlaşmaz bir pozisyona getirmeye çalışmam yönündeydi. Bu sayede ben de Hanoi'den son teklifini yapmasını isteyecektim.[8] Nixon'ın yaklaşımı mantıklı olsa da Le Duc Tho'yu net cevaplar vermeye mecbur bırakma yeteneğimi gereğinden fazla abarttığını düşündüm. Nixon'a da ilettiğim üzere, taktiklere benim bakış açım biraz daha farklıydı. Sert üslubumun, Başkan ve danışmanı arasındaki ilişkide olması gereken o doğal sıcaklığı ortadan kaldırdığı söylenebilir:

> 6 Aralık'taki mesajınız için teşekkür ederim. Direktifleriniz anlaşılmış olup yerine getirilecektir. Fakat bunları yerine getirirken taktik açısından sıralamanın farklı olması gerektiğini düşünüyorum. Bu öğleden

sonraki toplantıda, hâlihazırda sizin de onayladığınız asgari pozisyonumuzu Hanoi'nin kabul etmesi için baskıda bulunacağım (1. seçenek). Le Duc Tho'nun reddetmesi durumunda ise geri çekilmeyle alakalı soru da dahil olmak üzere mesajınızın ilk paragrafında listelediğiniz o soruları soracağım. Daha sonra müzakerelere ara vermeyi teklif edeceğim ve bu süre zarfında Washington'a geri dönüp sizinle istişarede bulunacağım. Bir sonraki hafta ise onlarla irtibata geçip müzakerelerin tekrar başlama tarihini görüşeceğim. Bugünkü toplantıya direkt bu tür sorularla başlamanın çok ciddi bir hata olacağını düşünüyorum çünkü böyle bir sürecin sonunda muhtemelen ters cevaplar alacağız ve daha toplantının başında kendimizi içinden çıkılamaz bir konuma sokmuş olacağız.

Nixon'ı, en zeki ve bilgili kıdemli danışmanlarından koparılmış şekilde hayal edebiliyordum. Haig de dahil olmak üzere hepsi benim yanımdaydı. Tüm bu süre zarfında halkla ilişkilerdeki dahilerin tavsiyeleriyle dolu sarı not defterine bir şeyler karalayıp üzerinde düşünüp taşındığını biliyordum. Vietnam konusunda uzman olmasa da benim yerime bakan Richard Kennedy, titiz ve işleri kusursuz bir şekilde yürüten birisiydi. Nüfuzunu etkili bir biçimde kullanabilsin diye 7 Aralık'ta Haig'den mevcut durumun bir özetini Kennedy'ye göndermesini istedim. Halkla İlişkiler'in, çıkmaza girmiş durumu kabule yanaşmaması ile neredeyse şu anda çaresiz şekilde durma noktasındaki müzakerelerin bilahare düzenlenmesinin çok daha zor olacağı kanısındaydım. Çelişkili biçimde, Hanoi son tavizlerini ancak başarısızlığı göze almaya ve sonuçlarına katlanmaya hazır olduğumuza ikna olunca verirdi. Hiç kimse böyle bir ihtimalin ardından "barış yakında" ifadesinin sahibinden daha fazla kaybedemezdi. Şayet sonuçlarına katlanamayacaksak bir çıkmazı süresiz olarak gizlemenin bir yolu olmadığı gibi üstesinden gelme ihtimali de yoktu. Haig'in en iyi askeri anlatımıyla Kennedy'ye mesajı kısmen şöyleydi:

Henry, bu hafta zor bir durumda olduğunuzun farkında ve dolayısıyla mevcut koşullar hakkında kendisinin kişisel görüşlerinden sizin de faydalanmanız gerektiğini düşünüyor. Kriz dönemlerinde Başkan'la olan deneyiminin, Dr. Kissinger'ın yokluğunda Başkan'ın danışmanlarının çoğunun Beyaz Saray'dan gelebileceğini, oryantasyonları ve deneyimleri nedeniyle bu kişiler öncelikle Halkla İlişkiler'in görüşlerine odaklanacaklarından, bu durumun hayati derecede önem teşkil eden müzakereler sırasında son derece ciddi bir boşluğa yol açabileceği gerçeğini doğruladığını vurgulamak isterim... Danışılacak tek ve en önemli kişi tabii

ki siz olmalısınız. Henry, başka herhangi bir değerlendirmede bulunmayacağınızı veya Kongre'deki tutumlara dair veya kamuoyundan gelecek herhangi bir yoruma -görevleri tam olarak bunları Başkan'a iletmek olan kişiler var- katılmayacağınızı umuyor. Bu nedenle sizin vereceğiniz tavsiyeler her zaman için ulusal güvenlik açısından olmalıdır. Bu bağlamda, müzakerelerin kopması halinde yurt içi kamuoyunu konumlandırmak için biraz zamana ihtiyacımız olacağı aşikârdır. Fakat yine de bu hususların Hanoi'ye yönelik stratejimizi etkilemesine olanak vermeye gerek yoktur. Hanoi, sorunların ne olduğunu ve hangi asgari ihtiyaçlarımızı karşılaması gerektiğinin bir süredir farkında. Soru oldukça basit: kendileri de acaba aynı şeyi yapacak mı? Uzlaşmaz tavırları yüzünden onlarla karşılaşmaktan kaçınmaya meylettiğimize işaret eden taktik numaralarımız, işleri sadece daha kötüye götürür, geri adım atma kararı vermelerini daha da zorlaştırır.

Hanoi tam olarak ne yapmaları gerektiğini biliyor. Eğer asgari taleplerimizi yerine getirirlerse anlaşmanın kendiliğinden işlemesi de bir anlaşmanın uygulanmasındaki en kararlı ve belirleyici Başkanlık liderliğini yazacaktır, ki şu an için her iki tarafın az da olsa iyi niyet göstereceğine inanıyoruz. Öte yandan, Hanoi'nin asgari taleplerimizi bile kabul etmemesi nedeniyle müzakerelerin kopması durumunda, Halkla İlişkiler kaygılarının baskın olmadığı ve sadece en cesur ve kararlı ulusal liderlikten çok, ulusal çıkarımızın da aynı gerçekçi değerlendirmeler sonucunda bizi bu noktaya getirmesiyle başarılı olabileceğimiz konusunda az bir şüphe vardır.

7 Aralık'ta dört saat süren toplantıda, esas sorunun tam olarak Hanoi'nin işleri sürekli ağırdan alması olduğu anlaşıldı. Hanoi'nin gün gibi ortada olan öngörüsü, zamanın onların lehine işlemesiydi; umutsuz bir şekilde köşeye sıkışmıştık. Durumumuzu hemen belli etmesek de hâlâ bir umutla ani ve önemli bir gelişmeyi müjdeleyecek o "tavizi" bekliyorduk; hâlbuki 7 Aralık, tam olarak çıkmaza girdiğimiz zamanın başlangıcıydı. Le Duc Tho tarzını biraz değiştirmişti. Önceki toplantılarda son derece belirgin olan zorluk çıkarma taktiğinden vazgeçmişti. Bir parça geri adım atmaya başlamış gibi görünse de anlaşma metninin sonucuna ulaşamayacağımızı garanti altına alıyordu. Uzmanların protokolleri tartışmasına olanak sağlamayı kesinlikle kabul etmiyordu; bu sayede de sonuca varmamızı önlemek için eline başka bir fırsat geçtiği gibi aynı zamanda ana müzakerelere gerçeküstü bir soyutluk katıyordu. Ayrıca tehditkâr bir ton-

la konuşması, Hanoi'nin psikolojik açıdan avantajlı duruma geçtiğini düşündüğünü gösteriyordu.

Le Duc Tho'nun "tavizleri" türünün tek örneğiydi. İlk gün, Kasım ayında kabul ettiği on iki değişikliğin dokuzundan vazgeçmişti; şimdi ise altısını geri kabul ediyordu; ayrıca Güney Vietnam'daki sivil tutukluların serbest bırakılması yönündeki kritik talebinden vazgeçiyordu (Hanoi, bu durumu Ekim ayı sonlarında kabullenip akabinde Kasım ayında tekrar sözünden dönmüştü). Öte yandan, DMZ hükmüyle ilgili endişelerini tekrar dile getirdi. Kasım ayında, Kuzey ve Güney Vietnam arasında sınır çizgisi olarak Askerden Arındırılmış Bölge'ye riayet edilme yükümlülüğünü pekiştiren önemli bir değişikliği kabul etmişti. Le Duc Tho şimdi ise Kuzey ve Güney Vietnam'ın DMZ'nin yasal statüsünü aralarında tartışabilecekleri bir cümle konmasını istiyordu. Nixon'a da belirttiğim gibi, sızma yasağı bir yana, böyle bir ifade, "DMZ'nin tüm statüsünün sorgulanmasına" yol açacak bir etkiye sahip olurdu. Anlaşmada yer alıp henüz çözüme kavuşmamış meselelerin sayısı, bir önceki günden biraz daha az olsa da Le Duc Tho'nun dört gün önce vazgeçtiği Kasım ayı tavizlerini henüz geri alamamıştık. Nixon'a çektiğim telgrafta, bir başka oturumda asgari beklentilerimizden bir iki tanesine ulaşabileceğimizi söylediğimde haklıydım ama aynı zamanda tam olarak Le Duc Tho'nun olmamızı istediği yerde olduğumuz da doğruydu; uzlaşıma varmaya yakın olduğumuz konusunda bize umut verip bu şekilde ilerlememizi sağlarken bir yandan da askeri kuvvet kullanmamızın önüne geçmiş oluyordu fakat yine de Hanoi'nin Saygon'daki siyasi yapıyı çökertme hedefine varması için gereken baskıyı sürdürmekten de oldukça uzaktı. Anlaşmanın tüm bağlamı hakkında giderek daha fazla endişelenmeye başlamıştım. Nixon'a bildirdiğim üzere:

> Hanoi'nin gerçek düşüncelerini biraz daha ortaya çıkardıktan sonra anladığımız kadarıyla Güney Vietnam ile ilgili hedeflerinden veya hırslarından kesinlikle vazgeçmemişler. Yaptıkları şey taslak anlaşma çerçevesinde konvansiyonel ve ana kuvvet savaşından siyasi ve ayaklanma stratejisine geçerek strateji değiştirme kararı vermektir.
>
> Dolayısıyla tamamlanmış bir anlaşmanın ardından kalıcı bir barış bekleyemesek de sadece Hanoi'nin yöntemlerinde bir değişim bekleyebiliriz. Anlaşma şartlarının uygulanması için ABD'nin tetikte beklediğini açıkça göstermeden -aslında buna her an karşı çıkılabilir- anlaşmayı sürdürme

şansımız belki de çok az olacak. Bu yüzden şimdi asıl soruma geçiyoruz: anlaşmadan şimdi vazgeçerek savaşmaya devam etmek mi daha iyi yoksa resmi bir şekilde yürürlüğe girmiş bir anlaşmanın ihlali nedeniyle haklı çıkıp daha sonra mı tepki vermek zorunda kalmak?

Ben, ikinci seçeneği önerdim ama Le Duc Tho barışa yönelik umudun getirdiği neşeyi hızlıca tüketiyordu.

Beklediğim gibi, Nixon önerimi kabul etti; verdiği cevaptan, müzakerelere ara vermektense hemen hemen her anlaşmaya razı olacağı belliydi. Ekim taslağı üzerinde "bazı" (belirlenmemiş) iyileştirmeler araştırmalıyım. Mesajın ardından gelen toplantıda Başkan, Savunma Bakan Yardımcısı Kenneth Rush ve Amiral Moorer, askeri operasyonların hızlandırılması için acil durum planlarını gözden geçirmek üzere Camp David'de bir araya geldi. Ekim Anlaşması'nın sağlam olduğu konusunda hemfikir olan Rush ve Moorer'a göre, anlaşma uygulanmadığı takdirde Kongre, 30 Haziran'dan sonra fonları kesinlikle kesecekti. Aylarca bana asıl endişesinin sağda yer alan seçmenler olduğunu söyleyen Nixon, şimdi ise savaşın devam etmesi halinde halkın buna destek vermeyeceğini düşünüyordu. Tabii ki bana gelen mesajlardaki kinayelerden, halk desteğinin azalmasının sebebinin "barış yakında" ifadesini dile getirdiğim basın toplantısından kaynaklandığını anlamıştım. Bunu bir bahane olarak gördüğümü belirtmeme gerek yok; bu destek kaybının Hanoi'nin 8 Ekim programımızı kabul etmesinde yattığını düşünmüştüm; üstelik Saygon'un inatçılığıyla durum daha da kötüleşmişti. İkimiz de haklıydık ama bu hiçbir şeyi değiştirmiyordu. Çünkü ne 8 Ekim'de ne de 26 Ekim'de seçeneğimiz vardı. Nihai ceremeleri ne olursa olsun, seçtiğimiz yol cüretkârcaydı fakat bu sayede daha kötü tehlikelerden sakınmıştık.

Aslında Nixon'ın ve benim, sorumluluğu bir oraya bir buraya kaydırma girişimlerimiz uygunsuz olduğu kadar anlamsızdı da. Müzakereler başarılı olsaydı, şu anda suçlamalardan nasıl kaçınılıyorsa o zaman da övgüleri almak için yine aynı mücadele verilirdi. Şayet müzakereler başarısızlıkla sonuçlansaydı, analizimin doğruluk payına bakılmaksızın mantıken kurban ben olurdum. Mevcut durumu ortaya çıkaran rotayı zorlamıştım; Başkan'ın mesai arkadaşlarının liderlerini koruma yükümlülükleri vardır. Bu konuda tek başıma uyguladığım prosedürlerimle özel bir sorumluluk üstlenmiştim.

Bunun gibi düşüncelerin tabii ki Paris'te az da olsa yardımı dokunmuştu. Saygon'un uslanmazlığı, Hanoi'nin hemen göze çarpmayan küstahlığı ve Washington'ın hantal algılamaları arasında sıkışıp kalmam içinde bulunduğum çıkmazı açıklıyordu; müzakereleri neredeyse her ne pahasına olursa olsun devam ettirmeye çalışmak, meseleleri bir an önce açıklığa kavuşturmak için gereken kozdan bizi mahrum bırakıyordu.

8 Aralık'ta, dört buçuk saat süren toplantıda, Tho'nun isteksiz fakat pek de kesin olmayan tavizlerle birleşmiş protokolleri tartışmayı reddetmeye devam etti. Tercümesinin oldukça sıkıntı yaratması nedeniyle Tho ve ben sonunda "idari yapı" ifadesinden kurtulmaya karar verdik.* Tho, ayrıca sivil tutuklularla ilgili olan ilk metne geri dönme isteğini de doğruladı. Bunlar ileriye doğru atılan büyük adımlardı. Fakat yine de Le Duc Tho, kendine yeteri kadar manevra alanı bırakmıştı. Statüsü sorgulanacak şekilde DMZ'nin tanımlanması konusunda son derece kararlıydı; bu sayede dolaylı olarak Hanoi'nin Güney'e sürekli müdahale edebilmesi için yasal bir gerekçe oluşturuyordu. Ayrıca Saygon ordusuna ait tüm sofistike ekipmanın ciddi şekilde tahrip olmasına yol açacak şekilde Güney Vietnam silahlı kuvvetleri ile çalışan tüm Amerikalı sivil teknisyenlerin de tamamen geri çekilmesi yönündeki talebini yineledi. Hâlâ iki önemli meseleyle uğraşmaktaydık: DMZ ve Amerikan sivil personeli. Hâlihazırda çözüme kavuşmuş diğer meselelerle karşılaştırıldığında bu hususlar eğer istenirse tek toplantıda rahatlıkla ele alınabilirdi. Bu varsayımdan yola çıkarak Haig'den Washington'a geri dönmesini istedim. 9 Aralık'ta uzlaşıma vardığımız takdirde, Thieu'nun onayını almak için ertesi sabah Başkan Yardımcısı ile birlikte Saygon'a gitmeye hazır olmalarını söyledim.

Fakat müzakereleri acımasızca kilitleyen ya da kısaca Ekim'deki bir anlaşma yolunda esneklik gösteren Le Duc Tho, gecikmeler konusunda ne kadar kurnaz olduğunu kanıtladı. 9 Aralık'ta üç buçuk saat süren toplantıda sanki daha fazla ilerleme kaydedilmiş gibiydi. Yine de her belirgin başarı, muhatabımızın bizi sonsuz bir labirente doğru sürüklediğine dair o bitkinlik hissini doğruluyordu çünkü

* Ekim Anlaşması'nda, taraflar "Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi adı verilen bir idari yapının oluşumuna" karar vermişlerdi... Bu ifadeden tümüyle vazgeçen taraflar, sadece "Ulusal Konsey" adlı bir yapının oluşumu konusunda hemfikir oldular.

hangi konuda anlaşmaya varırsak varalım Le Duc Tho her toplantıda en az bir meseleyi gündemde tutmayı başarıyordu.

Şu anda da bize hâlihazırda Ekim ayında sahip olduğumuz şeyi "veriyordu"; Güney Vietnam'ın sofistike ekipmanının bakımını yapmaları için Amerikan sivillerine tanınan hak. Fakat DMZ'yle ilgili hiç ödün vermiyordu çünkü DMZ boyunca yapılacak askerî harekâta izin vermenin, anlaşmanın çok önemli bir kısmı olan sızma yasağını kısmen bozacağını biliyordu. Şimdi de komünist müzakerecilerle olan deneyimlerimize yenilik getirecek bir iddiada bulunuyordu. Kasım ayında DMZ'ye riayet edilmesiyle ilgili hükmü onayladığında Hanoi'deki Politbüro'nun, verdiği bu kararı geçersiz kıldığını belirtti. Hâlâ yeni direktifler beklediğini söyledi; daha fazla ileri gidemezdi. Herhangi bir Komünist Politbüro üyesinin, kendisine verilen talimatı aştığını iddia etmesi eşi görülmemiş bir şeydi. Kuzey Vietnamlıların prosedürleri hakkındaki bilgimiz göz önüne alındığında, bu durum hiç mümkün değildi. (En azından şimdi böyle düşünüyorum; o zamanlar ise anlamakta zorlandığım bazı nedenlerle ona inanmaya meyilliydim.)

Bir uzlaşma teklif ettim. DMZ'ye riayet edilmesiyle ilgili ifade, tıpkı iki hafta önce kararlaştırıldığı gibi kalacaktı. Fakat yeniden birleşmeyi bekleyen Kuzey ve Güney Vietnam'ın çeşitli alanlarda normal ilişkiler kurmak için müzakerelere derhal başlamaları koşuluyla bir başka paragrafa ayrı bir cümle eklemeye de hazır olacaktım. Cümle şöyleydi: "Geçici Askeri Sınır Çizgisi boyunca sivillerin geçişine izin verilip verilmemesi tartışılacak konular arasında yer alacaktır." Bu cümleden avantaj olarak kullanılabilecek şöyle bir zımni anlam çıkıyordu; taraflar, aralarında anlaşana kadar DMZ boyunca tüm geçiş durduruluyor ve ne olursa olsun askerlerin geçişine kesinlikle müsaade edilmiyordu. Teklif ettiğim bu uzlaşma yolunu kabul etmediği takdirde öne sürecek bir argüman bulmaktan çekinen Le Duc Tho, bir başka yeni numaraya başvurdu. Aniden baş ağrısı, yüksek tansiyon ve genel bir halsizlikten şikâyet etmeye başladı; başı dertte olan yaşlı bir adam gibi görünüyordu. Gösterdiği performans o kadar etkileyiciydi ki toplantıya ara vermeyi teklif ettim. Karşı tarafa üstünlük kurmaktan asla vazgeçmeyen Tho, toparlanmak için ertesi güne ihtiyaç duyacağını belirtti. Tho'nun gösterdiği kurnazlıkla mü-

zakereler kırk sekiz saat daha geciktiğinden Başkan Yardımcısı'nın Saygon'a yapacağı gezi de dolayısıyla iptal oluyordu. Yine de protokoller üzerinde (Tho, Hanoi'nin taslaklarını daha bize vermemişti) çalışmaya henüz başlamamış olsalar da anlaşmada yer alan mevcut ifadeleri birbirine uydurmaları için bonkör davranarak uzmanların bir araya gelmesini kabul etti. Bu prosedürü kabul ettiğim an -aslında hasta olduğu her halinden belli olan biriyle karşı karşıya olduğum için pek fazla da alternatifim yoktu- istediğini almış olan Ducky, sihirli bir şekilde iyileşmişti ve sonraki bir saati gereksiz yere sohbet ederek harcamıştık.

Şu anda sadece bir sorun kaldığından 11 Aralık Pazartesi günü tekrar bir araya geleceğimiz zaman her şeyi açıklığa kavuşturacağımıza dair umudum vardı. Ama yine de Le Duc Tho'yu hafife aldığımı anladım. Bir önceki gün uzmanların katıldığı toplantı oldukça iyi geçmiş olsa da hâlihazırda üzerinde altı yedi defa mutabık kalınan metinleri birbirine uydurmak tam yedi saat sürmüştü. Kuzey Vietnamlılar, tarafların Kamboçya ve Laos konusunda 1954 ve 1962 Anlaşmalarına "kesinlikle riayet etmeleri gerektiğine" dair anlaşmada geçen hükmü değiştirmeye çalıştıkları zaman ufukta kara bulutlar belirmeye başlamıştı. Kuzey Vietnamlılar, "gerektiği" kelimesinin kaldırılmasını önerdiler; dolayısıyla cümle, artık yükümlülükten çıkıp olayın izahına dönüşüyordu. Bu iki ülkede o zaman bile 100.000'den fazla Kuzey Vietnam askerinin etrafta rahatça dolaşmaları göz önünde bulundurulduğunda yapılan teklif son derece rahatsız ediciydi.

Bir gece içinde, 9-10 Aralık tarihleri arasında, Başkan'ın adına Le Duc Tho'ya gönderdiğim kısa mesajda Nixon'ın DMZ meselesiyle ilgili taviz verme niteliğindeki ifademi hâlâ düşünmekte olduğunu ve henüz onaylamadığını bildirdim. Başkan, kesinlikle orijinal metne sadık kalmayı tercih ederdi. Bu şekilde önerdiğim ifadenin Hanoi tarafından gerçek bir taviz olarak göz önünde bulundurulabileceğini düşündüm.* Yine de Le Duc Tho, böylesine bariz numaralara düşmezdi. Le Duc Tho, 10 Aralık'ta gönderdiği kısa mesajda, Hanoi'deki üstlerinin, DMZ'nin statüsünü sorgulayan ifadelerinin "en doğru ve makul görüşü" yansıttığını düşündüklerini dile getirdi.

* Kendi kurnazlığım nedeniyle alt edilmiştim: Daha sonra hiç görmemiş olsa da Nixon, bu ifadeyi sanki kendisininmiş gibi gösterdi.[9]

Paris'teki en mutlu grup, gözlerini benden ayırmamaları için görevlendirilen Saygon Büyükelçilik heyetiydi. Tek görevleri, her akşam brifinglerimi dinlemekti; aldıkları talimat, Saygon'un talep ettiği altmış dokuz değişikliğin her birine sıkı sıkıya bağlı kalmak ve uzlaşıma varmayla ilgili hiçbir öneriye kulak asmamak yönündeydi; belli ki artık Le Duc Tho'dan geriye ne kaldıysa, duygusal dengemi sınayacaklardı. Uzlaşıma varma konusunda tartışılacak bir şey yoktu. Amerikan heyetinde giderek artan moral bozukluğu, Güney Vietnamlıların zar zor gizlediği bir sevince neden olmuştu.

Haig'in 10 Aralık'ta gönderdiği mesajda, Nixon'ın şaşırtıcı hamlelerinden birkaçı yer alıyordu. Bu hamleler, karmaşık müzakereleri uzaktan yönlendirmenin zorluklarını gösteriyordu. İlk olarak Dobrinin'i arayan Nixon, DMZ meselesiyle ilgili taviz verme niteliğindeki ifademi tasvip etmediğini ve Hanoi'nin Kasım ayında (sivillerin bile geçişine müsaade edilmeyecek şekilde DMZ'ye riayet edilmesi) mutabık kalınan formülasyonu tekrar kabul etmesi için Moskova'dan yardım istediğini dile getirdi. Ardından Agnew'ın Saygon'a gitmesi hakkında tereddüde düştü çünkü oraya gittiği takdirde Agnew'ın Thieu'nun tarafını tutup kendi yönetimine cephe alacağından korkuyordu; dolayısıyla şimdi Connally'yi göndermek istiyordu. Hiçbir özel temsilci, anayasal bir makam sahibi kadar prestijli olamayacağından (Connally artık Hazine Bakanı değildi) ve bilindiği gibi sağa yatkın olan Agnew da anlaşmaya verdiği desteği arttıracağı için Haig, Nixon'ı bu kararından vazgeçirmeye çalıştı. Son olarak Haig, müzakerelerin yürütülmesi konusunda Başkan'ın direktiflerini gönderdi:

> Pazartesi günkü toplantıyı pazartesi öğleden sonra geç saatlere kaydırabileceğinizi varsayarsak, DMZ meselesi hakkında ödün vermeyip Başkan'ın bu konuda son derece kararlı olduğunu vurgulamalısınız. Moskova'nın yardımcı olması durumunda o zaman belki de Hanoi boyun eğebilir. Şayet Moskova yardımcı olmazsa yine de Başkan'ın ve tabii ki sizin de bildiğiniz üzere, pazartesi günü müzakereleri koparmamalıyız. Bu durumda, en geç salı sabahı olmak üzere yeni toplantıdan çıkacak güzel haberlerinizi bekliyoruz; böylece salı gecesi Başkan Yardımcısıyla yola çıkmamız için bize yeteri kadar zaman tanımış olursunuz. Bu sayede etrafa fazla duyurmadan, Bunker ve Thieu ile iş birliği içinde Başkan Yardımcısı'nın kişisel programını da ayarlayabiliriz. Ayrıca salı günkü toplantıda sert bir duruş sergilemeniz gerekiyor. Bu arada -şayet yaparlar-

sa tabii ki- Moskova'nın baskısının da ne kadar etkili olduğunu görmüş oluruz. Le Duc Tho'nun inatçılığı hâlâ devam ederse o zaman ABD'nin nihai tavizi olarak siz uzlaşmaya çalışın. Şayet bu da başarısız olursa, hepimizin de tahmin edeceği üzere Başkan, Thieu'yu hâlâ ikna edebileceğimiz yönündeki beklentisiyle tamamen boyun eğmeye bile yanaşacaktır.

Bir başka deyişle Nixon, Dobrinin'e benim uzlaşma teklifimi çok yumuşak bulduğu için kabul etmediğini söylemişti. Fakat şimdi aynı teklifi ileri sürmemi ve son çare olarak da Hanoi'nin formülasyonunu kabul etmemi emrediyordu. Blöf yaparak Dobrinin'e üstünlük sağlamaya çalışıyordu ama sonunda boyun eğmeye de hazırdı. Resmi pozisyon ile kişinin kabul edeceği pozisyon arasındaki boşluk büyük olduğu zaman blöf işe yaramaz.

Her halükârda 11 Aralık'ta bir araya geldiğimizde Le Duc Tho bizden bir adım öndeydi. Anlaşma yapmak istemiyordu; en azından bu turda. Boyun eğmemiz ihtimali olduğunu belli ki o da anlamıştı; dolayısıyla karşı koyamayacağımız tek bir meselenin geriye kaldığı bu utanç verici durumdan kurtulmak için kararlı şekilde hareket etti. Bu tehlikeyi savuşturmak için hızlıca harekete geçti. İlk olarak, hâlihazırda mutabık kaldığımızı düşündüğümüz imza prosedürlerini reddetti. (Saygon'un, Geçici Komünist Devrimci Hükümeti'ni tanımadan imzalayabileceği karmaşık bir düzenlemeydi zaten.) Ardından, Güney Vietnam silahlı kuvvetlerine yardımcı olan Amerikalı sivil teknisyenlerle ilgili hususu kabul ettikten kırk sekiz saat sonra bizi utandırmamak için de bu ifadenin anlaşmanın yalnızca kamuoyuna açıklanan metinde olması için ısrar etti. Şimdi de teknisyenlerimizin geri çekileceğine dair yazılı bir özel anlaşma istiyordu. Ayrıca diğer protokolleri tartışmaya şu an için hazır olmadığını da üzülerek ifade etti. Üstelik DMZ ile ilgili alacağı direktifler de ertesi güne kadar gelmeyecekti. Kısacası Le Duc Tho, o gün anlaşmaya varmayacağını açıkça belirtmişti; (çözüme kavuşmamış konular göz önüne alındığında) muhtemelen ertesi günü de bu anlaşmazlık giderilmeyecekti. Bu davranış son derece sinir bozucuydu. Başkan Yardımcısı'nın üzerinde müzakere edilen anlaşmayı dik kafalı müttefikine kabul ettirmek için Washington'dan yola çıkmaya hazır olduğunu kırk sekiz saattir bilen Kuzey Vietnam'ın, varılacak kararı sürekli ertelemesi iki misli aşağılayıcıydı. Haig aracılığıyla Başkan'a şu şekilde bildirdim:

Anlaşmayı yarın sonuçlandırabilmemiz imkânsız değil ama davranışlarından anladığım kadarıyla pek aceleleri olmadığı için kendilerinden gayet emin bir şekilde küstahça bir tavır sergiliyorlar...

Geçen perşembeden bu yana geçen her gün, kolaylıkla uzlaşıma varılabilirdi. Hanoi, köşeye sıkıştığımız ve yurt içi ve yurt dışı beklentilerimiz nedeniyle savaşa devam etmeye cesaret edemediğimiz sonucuna varabilir. Saygon ve bizim artık birbirimizden tamamen koptuğumuzu ve Noel'in yaklaşmasının Kuzey Vietnam'ı bombalamaya devam etmemizi imkânsız hale getireceğini düşünebilirler. Eğer öyleyse son derece önemli bir kararla karşı karşıya kalacağız. Bizim tamamen çöküş içinde olduğumuz yönündeki izlenimin, anlaşmaya varılmasını mümkün kılacağını hiç sanmıyorum. Başkan, bu noktada Güney Vietnam'ın çöküşüne yol açacak koşullar altında yapılacak bir anlaşmanın, kendi tarihi duruşu açısında ileride çok ciddi sonuçlar doğuracağının farkında olmalıdır.

Aralık ayında yapılan tüm bu toplantılar, dönüşümlü olarak komünistlerin Gif-sur-Yvette'deki buluşma yeriyle (Leger'in evi) Amerikalı bir iş adamının Neuilly'deki şık evi arasında değişiyordu. Her gün kahraman Fransız polis eskortu eşliğinde tüyler ürpertici bir hızla toplantıyı yapacağımız yere gidiyorduk. Bir araya toplanan gazeteciler, molalar sırasında müzakerecileri yürüyüş yaparken görebilmek için her iki buluşma yerindeki duvarlara ahşap merdiven dayamışlardı. İronik bir biçimde, içerideki mücadele ne kadar amansızca geçerse geçsin eve girerken Kuzey Vietnamlıların bizi gayet içten karşılayıp gideceğimiz zaman da aynı şekilde uğurluyorlardı; şüphesiz, askerî açıdan bizim tarafımızda baş gösterebilecek gerginliğin önüne geçmek için görüşmelerde ilerleme kaydedildiği izlenimini vermek istiyorlardı. Aldığım direktifler doğrultusunda müzakerelerin yakında kopabileceğine dair herhangi bir belirti göstermemek için fotoğrafçıların önünde zaman zaman Le Duc Tho ile dostça sohbet ettim ki bu duruma Haldeman'ın serzenişte bulunacağı kesindi.

11 Aralık'taki toplantıdan sonra Haig'den aldığım telgraf, Washington'ın ruh halini daha belirgin bir şekilde ortaya koydu. Başkan, bir çözüm umudu olduğu sürece devam etmemi; çıkmazın kırılma ihtimali olmadığını gördüğümde istişarede bulunmak için geri dönmemi; müzakerelere son vermekten ziyade ara vermemi ve bombardımana başlamaya karar vermesi durumunda basını bilgilendirmemi istiyordu. İsteğim üzerine Haig, Dobrinin'e müzakerelerimizin duru-

mu hakkında bilgi verip vaat edildiği üzere Sovyetlerin aracılığının hiçbir işe yaramadığını belirtti. Dobrinin yardımcı olmak için muğlak şeyler söyledi. Bu esnada Çin'in Paris Büyükelçisi Huang Chen'i bilgilendirmeye de devam ettim. Pekin'in hiçbir şey yapmadığı iddiasında bile bulunmadıysa da daha dostça davranamazdı. Le Duc Tho ile bir sonraki toplantımdan önce Thieu'nun Ulusal Meclisi'ne yaptığı çok sert bir konuşmadan, müzakerelerin mevcut çerçevesini kesinlikle bir kez daha reddettiğini öğrendim.

O dönemde yaşanan olaylar aklıma geldiğinde, birbiriyle çatışan gereklilikler arasında devam eden bu karmaşık manevra oyununda ısrarcı olsa da yüz binlerce düşman askeri tarafından saldırıya uğrayan ve tek müttefiki tarafından baskı altına alınan bu korkusuz liderin cesaretine hayranım. Dur durak bilmeden kendi halkına hem gerçek bir Vietnam milliyetçisi olduğunu hem de ABD'nin bir kuklası olmadığını; komünist işgalcilere (halkın büyük çoğunluğu ne o zaman ne de şimdi onların egemenliği altında yaşamak istiyordu) direnirken bile barış içinde liderliğini sürdürdüğünü ve barışın önünde kesinlikle bir engel teşkil etmediğini göstermeye çalışmıştı. Kendi halkına faydasının dokunmasını isteyen Thieu, beceri ve kararlılıkla bu tehlikeli sularda yönünü bulmaya çalışmıştı. O zamanlar ihtiyaçlarımız farklıydı. Dolayısıyla acımasız benmerkezciliği nedeniyle Thieu, yaptığımız fedakârlıkları alay konusu yaparak Amerika'nın gözünde eski konumunu tekrar geri kazanmak, finans ve insan açısından giderek artan ihtiyacını karşılamak için bize baskıda bulunmuştu.

Nixon, 12 Aralık'taki toplantıda Le Duc Tho'ya okumamı istediği bir mesajla beni silahlandırmıştı; bir önceki gün son çare olarak boyun eğmemiz yönündeki talimatına ters düşen ifadelerin olduğu mesaj, kendi manevraları ne olursa olsun sorunu analiz ettikten sonra Nixon'ın doğru olanı yapacağını gösteriyordu. Müzakerelere ara verilme beklentisiyle yazılan mesajda, aldığım talimat gereği Le Duc Tho'ya hiçbir koşulda istemediğimiz bir anlaşma yapamayacağımızı ve Kuzey Vietnam'ın uzlaşmazlığı son bulana kadar ABD'nin kesinlikle başka taviz vermeyeceğini iletecektim.

12 Aralık'ta bizim tarafın başında Sullivan ve diğer tarafın başında Dışişleri Bakan Yardımcısı Nguyen Co Thach olmak üzere uzmanlar sabahleyin tekrar bir araya geldi. Kuzey Vietnamlılar ne bi-

zim taslak protokollerimizi tartışıyor ne de kendi versiyonlarını bize veriyorlardı. Bu arada Le Duc Tho, DMZ ile ilgili direktifler almıştı. DMZ'de müsaade edilecek geçişe ilişkin benim ileri sürdüğüm formülden "siviller" ifadesinin çıkarıldığı, bir öneriyle gelmişti. Bir başka deyişle Hanoi, Askerden Arındırılmış Bölge'den kuvvetlerinin geçiş hakkına ilişkin seçeneği açık bırakmak istiyordu; diplomaside başvurulan en zekice numaralardan biri olan bu hamleyle sızma yasağı konusundaki şüpheler de artmış oluyordu. Sıkıntımızı hafifletmek isteyen Tho, nihayetinde ateşkes ve uluslararası kontrol mekanizmasına ilişkin protokolleri öne sürdü. Şimdi ise 14 Aralık Perşembe günü Paris'ten Hanoi'ye gitmeye karar verdiğini söylüyordu. Hanoi'ye varması dört beş gün süreceğinden bu sayede bizim planlarımıza da mâni oluyordu. Özellikle DMZ meselesiyle ilgili olarak ona sürekli zorluklar çıkaran Politbüro'daki o dik kafalıların düşüncelerini değiştiremeyeceği sürece uzlaşıma varmamız mümkün değildi. Gerekirse tekrar Paris'e dönmeyi teklif ettiyse de geriye kalan sorunları mesajlaşarak da çözüme kavuşturabileceğimizi dile getirdi; hâlâ dikkat gerektiren pek çok teknik ayrıntı olduğundan Tho'nun bu önerisi düpedüz saçmalıktı. Savaşçı dostları tarafından taviz vermesine müsaade edilmeyen barışsever bir Tho'nun olması pek mümkün gibi görünmese de bu durum karşılıkta bulunmak için bize herhangi bir bahane sunmadığından (en azından Tho böyle düşünüyordu) işleri ağırdan alan Tho'nun amacına hizmet ediyordu. Önemli bir gelişme olacağını boş yere beklesek de sonunda protokolleri gözden geçirmeyi tamamlayan uzmanların vardığı sonuçları gözden geçirebilelim diye Le Duc Tho, ertesi gün bir kez daha buluşmayı kabul etti.

12 Aralık'ta günün sonunda Washington'a şu hususları bildirdim:

> Tüm bu olup bitenler biraz cesaret verici gibi gelse de şu sonuca vardım. Hanoi, ya Güney Vietnam'la bir bilgi iletişim hattı kurmaları ve bu sayede aramızda geçenleri bilmeleri sayesinde Saygon'la aramızda baş gösteren anlaşmazlıkların farkındaydı ya da liderlerinin görüş ayrılığına düşmesi nedeniyle anlaşmayı sonuçlandırma kararını hâlâ veremedikleri için işleri ağırdan almaya karar verdi. İstikrarlı bir şekilde izledikleri yol, her gün bize ufak tefek bir şeyler vererek istedikleri gibi hareket etmemizi sağlamaktı fakat yine de tüm bunlar, anlaşmayı sonuçlandırmaya yetmiyordu. Öte yandan, sert önlemler almayalım diye de sağlam bir bahanemiz olmadığından emin olmak istiyorlar. Bombalamanın yeni-

den başlamasının önüne geçmek için meselelere gayet ılımlı yaklaşıyorlar. Eğer isteselerdi son birkaç gün içinde yapılan toplantılarda sadece üç saat içinde anlaşmaya varırlardı fakat kasıtlı olarak bundan kaçındılar...

Meseleleri öyle bir noktaya getirdiler ki birkaç telgrafla uzlaşıma varılacağını düşünmeye başladılar. Fakat yine de üzerlerinde herhangi bir baskı olmadığı için bu telgrafları göndereceklerini hiç sanmıyorum.

Gece boyunca Kuzey Vietnamlıların taslak protokollerini inceledik. Nixon'a da bildirdiğim gibi hepsi de "şoke ediciydi." Uluslararası Kontrol ve Denetim Komisyonu'nun (ICCS) büyüklüğünün, oluşumunun ve işlevlerinin açıklandığı protokol, denetim mekanizmasını o kadar çok sayıda vetoya maruz bırakıyordu ki bu mekanizmanın herhangi bir şeyi nasıl denetleyebileceğini anlamak mümkün değildi. Komünistler (Macaristan ve Polonya) ve bizim yanımızda yer alanlar (Kanada ve Endonezya) tarafından önerilecek iki üyenin de yer alacağı ICCS'de soruşturma yapılabilmesi veya herhangi bir rapor sunulabilmesi için görüş birliğine ihtiyaç duyulacaktı; hiçbir üye azınlık raporu sunma hakkına sahip olmayacaktı. Ayrıca ICCS'nin kendi ulaşım araçları yoktu ama cip, telefon ya da diğer cihazları denetlenen taraftan isteyeceği için onların onayını alması gerekecekti. Alaylı bir şekilde espri yapan Le Duc Tho, komünist bölgelerde kağnı arabasıyla seyahat etmek zorunda kalabileceklerini söyledi. Farkında olmadan bir yasal boşluk bırakılması halinde, bin yüz kilometrelik ormandan ve daha uzun bir kıyı şeridinden gerçekleşebilecek sızmaları denetlemek için destek personeli de dahil olmak üzere ICCS müfettişlerinin sayısı 250 ile sınırlı olacaktı. Hanoi'nin taslağı, uluslararası denetim mekanizması nasıl ki zayıfsa, aslında irtibat işlevine sahip olduğunu düşündüğümüz (Vietkong ve Saygon'dan oluşan) İki Tarafın bulunacağı Müşterek Askeri Komisyon'un da bir o kadar güçlü olacağını öne sürüyordu. Bu yapının bölgesel seviyeye kadar inen alt grupları olacağı için bu sayede irtibat mekanizması kisvesi altında Güney Vietnam'ın her bölgesine komünistler müdahale edebilecekti. Ertesi gün itirazımızı alaycı bir üslupla Le Duc Tho'ya açıkladım:

Etraflarında her an Vietnamlı ev sahipleri olacağından bu kişilerin [ICCS] her şeyi gözlemlemelerinin neredeyse imkânsız olması nedeniyle taslağınızın geleneksel Vietnam misafirperverliğini abarttığını düşünüyoruz. [Kahkaha.] Analizlerimize göre, Komisyon üyelerinden yaklaşık dört kat daha fazla irtibat görevlisi var ve sizlerin misafirperverlik stan-

dartlarınıza alışkın olmayan Batılılar, bu durumu esir alınmakla karıştırabilir. [Kahkaha.] Bu nedenle, inisiyatif alabilmeleri için bu üyelere daha fazla sorumluluk verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca taslağınızdan anladığımız kadarıyla -korkarım ki tam olarak anladık- Komisyon için gereken tüm ulaşım, iletişim ve destek, Komisyon'un faaliyet göstereceği bölgeden sorumlu olacak tarafça sağlanacak. Az önce Sayın Özel Danışman, kağnı arabasıyla ilerlemek zorunda kalabileceklerini belirtti. Fakat bizim asıl endişemiz, Komisyon'un amaçlarıdır; Komisyon'un ihlalleri saptaması için gereken nedenler, ihlali yapan tarafın gerekçelerinden daha fazla olabilir. Ayrıca işe başlamak için de ihlali yapan tarafın sadece soruşturmayı kabul etmesi gerektiğini değil, tüm iletişimi ve ulaşımı sağlaması gerektiğini de öne sürdünüz.

Ateşkese ilişkin hükümler de aynı derecede saçmaydı. Bu hükümler, Güney Vietnam'a ait tüm uçakların uçuşunu yasakladığı gibi Güney Vietnam sularında bulunan her askeri geminin bağlanmasını gerektiriyordu. Ateşkesle ilgili hususları belirleme bahanesiyle Hanoi, Güney Vietnam'ın elinden her türlü imkânı alarak kendini savunamamasını istiyordu. Yakın çalışma ekibimde yer alan Vietnam uzmanı John Negroponte'nin, Hanoi'nin Aralık ayındaki müzakere taktiklerini "beceriksiz, küstah ve aslında ABD'yi aşağılayıcı" ve "bayağı, değersiz ve zaman zaman da gözle görülür şekilde çocuksu" olarak nitelendirmesine şaşmamalı.

Tüm bu özellikler, 13 Aralık'ta Le Duc Tho ile yaptığım son toplantıda iyice belirginleşmişti. En sonunda, o gün artık müzakerelerin boşa olduğu anlaşıldı. Bu toplantı, barış görüşmelerindeki heyetimizin başında bulunan Büyükelçi William Porter'ın Le Duc Tho ile katıldığı ilk toplantıydı. Bu durum, Porter'ın genel kurul toplantılarından daha sakin ve aynı ölçüde daha temiz bir atmosfer hasreti çekmesine neden oldu. O sabah dil uzmanları, her iki tarafın da hâlihazırda mutabık kaldığı aynı metinler üzerinde çalışıldığından emin olmak için tekrar bir araya geldi. Uzmanların daha önceki toplantıları aşağı yukarı daha sistemli geçmiş olsa da bu toplantıda Kuzey Vietnamlılar, son derece gereksiz yepyeni on yedi cümleyle karşımıza çıktılar. Aslına bakılırsa benimle yaptığı görüşmelerde Le Duc Tho'nun daha önce vazgeçmiş olduğu bu talepleri Kuzey Vietnamlılar yeniden öne sürüyorlardı. Tho'yla 13 Aralık'ta yaptığımız toplantı, tüm önemli meseleleri tekrar müzakere etmemiz nedeniyle heba olmuştu.

Başından beri oynadığı dilsel oyunlardan biri buna örnek olarak verilebilir. Le Duc Tho, Ekim ayında Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'nin belirli faaliyetleri "yönlendirmesi" gerektiğini öne sürmüştü. Ben de Konsey'e verilen bu zımni yetkinin, anlaşmanın ana maddeleriyle bağdaşmaması sebebiyle geri çevirmiştim. Bunun üzerine Le Duc Tho, tamamen Vietnam dilinde de karşılıkları bulunan "gözetmek" veya "denetlemek" kelimelerini ileri sürdü. Bunları da reddettim. Son olarak, daha zayıf bir anlamı olan "önayak olmak" kelimesi üzerinde mutabık kaldık. Protokollerin Vietnam dilinde yazıldığı metne baktığımızda, Hanoi'nin Vietnam dilinde rencide edici kelimesini hiçbir yerden çıkarmadığını gördük.

Daha da ciddi olan şey Kuzey Vietnamlılar, tercümanların da bulunduğu toplantıda Laos ve Kamboçya konusunda "tarafların 1954 ve 1962 Cenevre Anlaşmalarına riayet etmeleri gerektiği" hükmündeki yükümlülük anlamına gelen kelimeyle ilgili anlaşmazlığı yeniden gündeme getirdiler ve "gerektiği" ifadesini tekrar kaldırdılar. Bu durum, Le Duc Tho'nun bir gün önce kabul ettiği şeyden vazgeçmesi anlamına geldiği gibi aynı zamanda son derece sinir bozucuydu çünkü Le Duc Tho, Kuzey Vietnam'ın bu anlaşmalara hâlihazırda riayet ettiğini ve dolayısıyla yükümlülük anlamına gelen kelimenin yanıltıcı olduğu gerekçesiyle bu kelimeye itiraz etmişti. Bu küstah yorumdan da anlaşılacağı üzere Laos ve Kamboçya'nın tarafsızlığına riayet edilmesine ilişkin anlaşma, Hanoi'nin Laos ve Kamboçya'da bulunan askerlerinin bu ülkelerde kalma haklarının devam edeceğinin bir teyidi haline geliyordu.

Nixon'ın anlaşmaya varmam yönündeki talimatıyla 4 Aralık'ta Paris'e gittim. Le Duc Tho beni on gün boyunca oyaladı -ki en uzun müzakere turumuzdu- ve her geçen gün anlaşmaya varmaktan daha da uzaklaşıyor gibiydik. 9 Aralık Cumartesi gününün sonunda, Le Duc Tho'yla sadece bir sorun (DMZ) kaldığı konusunda hemfikir olduk. 11 Aralık Pazartesi gününün sonunda iki yeni sorun ortaya çıktı (sivil teknisyenler ve imza prosedürleri). 12 Aralık Salı gününün sonunda, çok daha fazlası geldi (cumartesi ve pazartesiden kalan üç, metinde ortaya çıkan başka hususlar ve protokollerde rastladığımız birkaç yeni daha). Her gün anlaşmada çözüme kavuştuğunu düşündüğümüz birkaç konu, Kuzey Vietnamlıların ya anlaşmalar

ya da protokollerle ilgili taslaklarında yeniden ortaya çıkıyordu. Daha sonra Le Duc Tho uzun süren bir müzakere gününde bunların çoğundan vazgeçse de geride hâlâ yeterince sorun kaldığını garanti altına alıyordu. Sonuca varmamızı önlemek için de sürekli yeni sorunlar ortaya atıyordu. Kalan sorunlar genellikle günden güne değişiyordu. İki tarafı birbirinden ayıracak kadar zorlu ve önemli bir sorun olmasa da Kuzey Vietnam, anlaşmanın tamamlanmaması için bariz bir kararlılık gösteriyordu. Beş gün sonra Noel bombardımanına başladığımızda bu sorun hâlâ çözüme kavuşmamıştı.

13 Aralık toplantısını bitirirken Washington'ın gitgide sabırsızlandığı konusunda Le Duc Tho'ya uyarıda bulundum:

> Buraya iki defa geldik; her seferinde çok hızlı bir şekilde uzlaşıma varmaya kararlıydık ve her seferinde size kesinlikle arkasında duracağımız bir öneri sunmaya hazırdık. Size verdiğimiz program doğrultusunda ilerlemek için Başkan Yardımcısı'nı on gün boyunca beklettik. Ayrıca geçen hafta müzakerelerin kopmasını önlemek için her gün yeterince ilerleme kaydedildiğini görsek de uzlaşıma varmada asla başarılı olamadık. Sayın Özel Danışman'ın müzakereleri sürdürme becerisine hayranım.

Tekrar buluşacağımız zamanı basına haber vermeye ikimiz de razı olduk. Her iki tarafın uzmanları, protokollerle ilgili görüşmelerini sürdüreceklerdi.

Kibarca ifade etmek gerekirse, Washington'a dönerken son derece rahatsız bir yolculuk yaptık. VIP uçakları müsait olmadığından komuta kademesini taşıyan askeri bir uçakla dönmek zorunda kaldık. Haberleşme ekipmanlarıyla dolu, penceresiz, rahatsız edici ve gürültülü bir uçaktı; bu ekipmanları hiçbiri, Beyaz Saray'la iletişim kurmamıza yardımcı olmamıştı. Dünyadan hem pratik hem de sembolik açıdan bağlantısı kesilmiş bu kasvetli koza içinde hapsolmuş şekilde son iki ayda yaşadığımız iniş ve çıkışlar hakkında derinlemesine düşündük. Devletteki hizmetim boyunca hiçbir gaye, duygusal bağlılığımdan bu derece faydalanmamıştı. En ufak bir iyi niyet gösterisiyle bile iki gün içinde çözüme kavuşabilecek konular üzerinde on gün boyunca müzakere etmiştik. Hanoi, Washington ve Saygon arasındaki bozuşmanın, hükümetimiz içinde belirgin biçimde baş gösteren fikir ayrılıklarının ve Kongre'nin yönetime, selefinden daha düşmanca bir şekilde geri dönmesinin, elinden kaçırılmayacak bir fırsat ol-

duğunu düşünmüştü. Son zamanlarda uzlaşıma varmaya oldukça istekli olan Hanoi, geleneksel psikolojik savaş taktiğine geri dönmüştü. İster savaş ister barış olsun, Vietnam'ın kaderinde, Amerikalıları mutsuz etmek vardı.

Fakat sebep ne olursa olsun kendine acıma, geçici bir hoşgörüden fazlası olamazdı. Yine de hayıflanmak yerine olaylara hâkim olmak zorundaydık. Hâlâ savaşın hızlı bir şekilde sonlandırılabileceğini düşünüyordum ama bunun için yurt içindeki yaralarımızı daha da derinleştirecek bir başka deneme süresi gerekecekti. Umduğum gibi, barış süreci, yaraları sarma zamanı olamazdı. Aslında hayal kırıklığına uğramıştık çünkü uzlaşıma varma arzumuz, iki Vietnam'ın bize şantaj yapmasına olanak tanırken bir yandan da onlara uygulayabileceğimiz müeyyidelerden mahrum kalmamıza yol açmıştı. İlk yükümlülüğümüz, daha iyi bir riskler dengesini yeniden kurmaktı; ikincisi ise her iki Vietnam'ın da kendi kaderimizi kendimizin belirleyeceğini görmelerini sağlamaktı. Paris'ten gönderdiğim son telgrafımda seçeneklerimizi özetledim:

> O zaman şimdi ne yapacağız? Temel ikilemimizi dün açıklamıştım. Elimizde etkili bir koz kalmadığı için Hanoi bizi neredeyse küçümserken Saygon da anlaşmayı sabote etmek uğruna basiretsiz yöntemleriyle altımızda kalan birkaç dayanağı şiddetle sarsıyordu. Şayet bir anlaşmaya varamazsak ya da savaş esirlerimizi geri getiremezsek, yurt içindeki baskılar artacağından yakında elimizde hiç koz kalmayacak. Bu durumda da ne bir anlaşma yapabiliriz ne de Saygon'u koruyabiliriz.
>
> Şu anda iki temel stratejik seçeneğimiz var. Birincisi, Hanoi'ye sert bir şekilde saldırmak ve gerek bombardımanla gerekse diğer yollarla üzerlerindeki baskıyı büyük ölçüde arttırmaktır. Alınacak tedbirler arasında yeniden mayın döşenmesi, bu hafta sonu elektrik santrallerine iki gün boyunca sürecek büyük çaplı saldırılar düzenlenmesi ve B-52'lerin birkaç saldırı daha gerçekleştirmesi sıralanabilir. Dolayısıyla son on günün bedelini de ödemiş olacaklar. Bu sırada Thieu, bizi sindirdiğini düşünmesin diye Saygon'a baskıda bulunmaya devam etmemiz büyük önem kazanmaktadır. Düşmanımızın uzlaşmazlığına ne kadar katlanamıyorsak müttefikimizin uzlaşmazlığına da aynı ölçüde katlanamayacağımızı göstermeliyiz.
>
> İkinci seçenek ise Ocak ayı başlarında Le Duc Tho ile bir başka toplantı ayarlayarak mevcut pozisyonumuzu sürdürmektir. Böyle bir yol

da son derece uzak bir ihtimal olarak Tho'nun yeni direktifler alabileceği yönündeki varsayımı test ederdi. Eğer bir kez daha bizi oyalarlarsa o zaman biz de Hanoi'ye çok sert bir şekilde saldırırdık. Her iki Vietnam'ı suçlayarak fakat esas sorumluluğu Hanoi'ye yükleyerek uzun süredir sarf etmekte olduğumuz çabadan da vazgeçerdik. Geri çekilmelerin karşılıklı olacağı bir anlaşma teklif edip savaş esirlerimizin iade edilmesi karşılığında da Kuzey Vietnam'ı bombalamayı durdururduk. Yine bu stratejiyle Saygon'u sıkıştırır, Ocak ayında bir anlaşma olması ya da daha büyük ihtimalle olmaması durumunda Thieu'yu ikna eder ve [Hanoi ile] ikili bir yola girmek için gerekli koşulları oluştururduk.

Noel Bombardımanı

Noel bombardımanı olarak adlandırılan şey amaç yönünden duyarsız, yarattığı algı açısından kötücül, ağır bir sefahat yıkımı olarak çok fazla anılmaktadır. Bu olaya birçok yönden böyle inanılır. Aralık müzakereleri ile ilgili açıklamam, aslına bakılırsa Hanoi'nin savaşı uzatmak, tüm müzakereleri koparmak ve son anda bir kez daha mutlak zafer peşinde koşmak için stratejik bir karar aldığına dair hiç şüphe yoktur. Hiç istemesek de Nixon ve ben yapacağımız askerî harekâtları düşünmeye başladık.

Benim için Aralık 1972, melankolik bir dönemdi. Şu ana kadar ne olmuşsa artık savaşın sonunun, savaşın gidişatıyla paralel şekilde anlaşmazlık yaratacağı muhtemeldi. Eğer kararlı adım atmazsak, iki Vietnam birbirinden çok daha uzaklaşırdı; Ekim ayında uyum sağlama özeti açıklanmış olmalıydı. Kongre'nin ve halkın asla katlanmayacağı, katlansalar bile, ülkemizi bölecek ölçekte ve uzun süreli bir askeri güç harcamasında bulunmadan bu şartları bir daha elde edemezdik. Benim görüşüme göre, içinde bulunduğumuz ikilemin üstesinden gelmek için Hanoi ve Saygon ile aynı anda hemen restleşmemiz gerekecekti.

Aralık ayı müzakereleri sırasında Nixon'a şu hususu vurgulamaya çalıştım; müzakerelerin kopması (ya da ara verilmesi) sonucunda şayet hiç bitmeyecek bir savaş ya da yerine getirilemeyecek bir barış programıyla Saygon'un yıkımına neden olmak istemiyorsak, Hanoi üzerindeki askeri baskıları arttırmamız gerekiyordu. Nixon'dan, içinde bulunduğumuz çıkmazı halka açıklamasını ve askeri operasyonla-

rı arttırmasını istemiştim. Aklımda sürekli müzakereler varken, zamanı geldiğinde ne tür askeri önlemler önereceğimi düşünmeye hiç vaktim olmamıştı. Haig, NSC personelinden, bir önceki Ekim ayında kendi isteğimiz doğrultusunda bombalama kısıtlamalarının kaldırılmasına ağırlık verilen planlama belgelerini talep etmişti; bir başka deyişle, B-52'leri yirminci paralelin güneyiyle sınırlamak ve halkın yoğun olduğu bölgelere avcı bombardıman uçakları ile saldırmak. Paris'ten herhangi bir belirgin tavsiyede bulunmadım.

Nixon ise karmaşık düşünceler içindeydi. Aslında şu an için savaşın hemen hemen her koşulda artık sona ermesini istiyordu. Her ne kadar Kuzey Vietnamlılara iletilmek üzere Nixon'dan sık sık sert ve mücadeleci olacağımıza dair direktifler alsam da operasyonlar konusunda aldığı kararlar çok daha yumuşaktı. Müzakerelere devam etmem söylendi ki mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda böyle bir hamle çıkmazı daha da kuvvetlendirirdi. Ayrıca son çare olarak geri adım atıp komünistlerin DMZ'yle ilgili formülasyonlarını kabul etmem istendi. Aslında Aralık ayında Hanoi -özellikle gözümüzü boyamak için- DMZ veya sivil teknisyenlerle ilgili minimal düzeyde bile olsa bir iki teklifte bulunsaydı Nixon'ın bu teklifleri benden daha büyük bir istekle anında kabul edeceğinden eminim. Bombardımanın tekrar başlamasına pek sıcak bakmıyordu. Savaşı bir kez daha uzatacak bir karar aldığını televizyona çıkıp halka duyurmaktan korkuyordu.

Ama Hanoi gitgide daha fazla açgözlü olmuştu. Washington ve Saygon arasında artık belirgin olan anlaşmazlıkla cesaretlenen ve muhtemelen yeni Kongre'nin Ocak ayında ne yapacağını doğru bir şekilde algılayan Kuzey Vietnamlılar, her şeyi alabileceklerini, bize boyun eğdirebileceklerini ve moralman Saygon'u çökertebileceklerini düşünüyorlardı. Kuzey Vietnamlılar, Nixon ile uğraşırken büyük bir hata yaptılar; onu köşeye sıkıştırdılar. Nixon hiçbir zaman seçeneklerinin tükendiği zaman kadar tehlikeli olmamıştı. Özellikle anlaşmaya varma bu kadar yakınken, ilk döneminde ulusal travma nedeniyle yaşadıklarını ikinci döneminde yaşamamaya kararlıydı.

Ayrıcalıklı danışman grubu içinde yer almasa da bu grubun içine girmeye gittikçe daha da yaklaşan birinin, Nixon'ın bu kararı almasında önemli bir rolü vardı: yakında Kara Kuvvetleri Komutan Yar-

dımcılığı'na terfi edecek olan yardımcım Al Haig. Haig, ilk başta müzakereleri desteklemiş olsa da Thieu'nun ayak diremesi ve Hanoi'nin de işleri ağırdan alması nedeniyle daha da şüpheye düşmüştü. Aralık ayında gerçekleşen müzakereler, Hanoi'nin küçümseyici tavırlarla bize zorluk çıkarmasını engellemek için büyük çaplı bir askeri baskı uygulanması gerektiğini düşünmesine yol açmıştı. B-52'lerin Kuzey'e geniş kapsamlı saldırı düzenlemelerini isteyen Haig, Paris'ten döndüğüm gün olan 13 Aralık Çarşamba akşamı Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'nde bu yöndeki görüşlerini bana açık açık anlattı.

Nixon, Haig ve ben, izleyeceğimiz rotayı belirlemek için 14 Aralık sabahı bir araya geldik. Hiçbir şey yapmadığımız takdirde, son derece kötü bir durumda kalabilirdik ve aslına bakılırsa Hanoi bizi istediği gibi cezalandırabilirdi. Şayet müzakereler Ocak ayında devam etse bile Hanoi'nin taktiklerini değiştirmesini beklememizi gerektirecek hiçbir neden yoktu. Sadece Ekim taslağını kabul etmemiz yönündeki baskılar daha da artardı. Tüm bu olanlardan sonra bunu yapmak büyük bir yenilgi anlamına gelirdi; psikolojik açıdan Saygon yıkılırdı; bu denli çöktükten sonra da anlaşmanın uygulanması konusundaki yeteneğimizi de kesinlikle kaybederdik. Sonuç itibarıyla, Hanoi'nin küçümseyici tavırları bizi bu noktaya getirmişti. Kendi açısından bakıldığında, Saygon'un esneklik göstermesine gerek kalmayacaktı; Kongre şüphesiz fonların durdurulması için baskı yapacağından artık alacak riski kalmayan Saygon'un da hâlihazırdaki rotasından ilerleyecekti. Yönetim dışında, askerî harekâta hiç destek gelmeyeceğinin ve bu durumun Kongre ve medyada şiddetli bir kargaşaya neden olacağının farkındaydık. Ayrıca Başkan'ın kendi davasını halka kişisel olarak açıklama konusundaki isteksizliği göz önüne alındığında, halkın verdiği desteğin son kırıntıları da ortadan kalkacaktı. Paris'ten dönerken askeri bir harekâta karşı çıkan Laird, Nixon'a bu hususla ilgili bir bilgi notu göndermiş ve bu kararını Rush ve Moorer'ın da desteklediğini ileri sürmüştü. Moorer'a danışan Haig, Genelkurmay Başkanı'nın görüşlerinin "yanlış anlaşıldığının" farkına vardı.

14 Aralık'ta Oval Ofis'te yapılan toplantıda hepimiz askeri müdahalenin gerekli olduğu konusunda hemfikirdik. Ama ilk başta ne tür bir müdahalede bulunacağımız konusunda uzlaşıma varamadık ve bu

konuda yazılı bir belge olmadığı için şu anda detaylı bir şekilde anlatmak oldukça zor. Nixon'ın hatırladığı kadarıyla, yirminci paralelin güneyi ve Güney Laos'un yoğun bir şekilde bombalanması[10] fakat halkın yoğun olduğu bölgelerin kesinlikle bombalanmaması gerektiği yönünde baskı yapmışım. Ben böyle bir şey hatırlamıyorum; benim hatırladığım kadarıyla, Ekim ayında kendi isteğimiz doğrultusundaki kısıtlamalardan önce olduğu gibi tüm Kuzey Vietnam'ın yeniden bombalanmasını fakat halkın yoğun olduğu bölgelerde avcı bombardıman uçaklarının kullanılmamasını öne sürmüştüm. Öte yandan B-52'lerin özellikle yirminci paralelin kuzeyini bombalaması gerektiği yönünde görüş belirten Haig, bu şok sayesinde Hanoi'nin konferans masasına tekrar oturabileceğini düşünüyordu. Nixon, Haig'in fikrini desteklemişti. Önceleri pek yanaşmasam da fakat daha sonra mantıklı bulduğum için Haig'in fikrine ben de katıldım. Nixon ve Haig'in hâlâ haklı olduklarını düşünüyorum. Sadece iki seçeneğimiz vardı; ya büyük ve şoke edici bir adım atıp savaşı hızlıca sona erdirmek için olaylar üzerindeki hâkimiyetimizi gözler önüne serecektik ya da sonuçsuz kalacak bir başka müzakere turu, çok daha uzun sürecek bir savaş, yurt içinde ortaya çıkacak ızdırap verici bölünmeler ve kayıpların gitgide artması şeklinde cereyan edecek olayları akışına bırakacaktık. Başka seçenek yoktu.

Nixon, sonuç verecek olan zorlu yolu seçmişti; tekrar bir yoğun bombardıman başlatmak ve B-52'leri kullanarak Kuzey Vietnam'ın Kuzey kesimine ilk defa bu kadar uzun sürecek saldırılar düzenlemek. B-52'lerin kullanılmasının tercih edilmesi, kısmen şok etkisi yaratmak içindi; diğer bir sebep ise öbür uçaklarımızın bu türdeki hava koşullarına uyum sağlayamamasıydı. Daha önce de belirttiğim gibi, yaz aylarında Kuzey Vietnam'a gerçekleştireceğimiz operasyonların yaklaşık yarısı hava muhalefeti nedeniyle iptal olmuştu. Moorer, Aralık ayında hava muhalefetinin bize büyük zorluk çıkaracağını öne sürdü. (Daha sonra ortaya çıktığı üzere, B-52'lerin Kuzey Vietnam'da kullanıldığı iki haftalık dönemde, avcı bombardıman uçakları sadece on iki saatliğine kullanılabilmişti.) Kendi isteğimiz doğrultusunda bombalama kısıtlamalarını kaldıran Nixon, haklı olarak bunun karşılığında yurt içinde ciddi bir bedel ödeyeceğini biliyordu fakat ancak başarısız olduğu takdirde bu durumun idaresi zor olurdu. Uzun süre sonuçsuz kalacak bir yol izlemektense kısa ve yoğun bir çaba sarf edilmesini tercih etmişti.

Daha sonra B-52'lerin kullanımı konusunda Nixon'la anlaşmazlığa düştüğümüze dair haberler ortaya çıktı. Hepsi de asılsızdı. Gerçek şu ki Hanoi'nin Paris görüşmelerinde sergilediği tavırdan sonra askeri baskının arttırılmasını uygun bulmuştum; aslında önermiştim. Nixon ve Haig'in B-52'lerin kullanılması konusundaki argümanları haklı bulduğum için kabul etmiştim. Nixon bu kararı verdikten sonra barışa yönelik umutlar giderek uzaklaştığı için acı ve üzüntü içinde fakat hiç tereddüt etmeden işe giriştim çünkü önümüzde zorlu seçenekler arasından en iyisi bu yönde alınan karardı.

Nixon'ın bu kararına hayran kalmış olsam da bu konuyu halka açıklamak istememesi nedeniyle coşkum yarıda kalmıştı. 17 Aralık'ta mayınların yeniden döşenmesi ve 18 Aralık'ta da bombardımana tekrar başlanması yönünde emir verdi. Bu olaylar büyük bir sansasyon yaratacaktı. Fakat Nixon, kendisini bu ateş hattından çıkarmaya kararlıydı. Paris görüşmelerine ara verilmesi hakkında sessiz sedasız bir brifing vermem istendi; böylesine dramatik bir olay söz konusu olunca bu durumu sessiz sedasız nasıl halledebileceğim ne Washington'da ne de Paris'te belirgindi. Bu göreve itirazım yoktu; aslında bunun için gönüllü olmuştum. Fakat büyük bir kargaşa çıkması durumunda sadece Başkan bunun üstesinden gelebilir ve halka nereye gittiğimize dair bir fikir verebilirdi. Nasıl ki başarıların odak noktası olduysam, eleştiri oklarının hedefinde de benim bulunmam gerekiyordu. Müzakerelerin geri alınamaz bir şekilde kopması durumunda başarısızlığın sorumluluğunu üstlenip istifa etmeye karar vermiştim.

Ancak en önemli ve acil ihtiyaç, halkın korkularını azaltmak ve halkın öz güveninin Nixon'ın kararının ardından ortaya çıkması kesin olan kargaşadan dolayı zarar görmemesini sağlamaktı. Nixon, müzakereleri tehlikeye atmamakla ilgili olduğunu açıklıyor; sessiz kalması, eylemlerimize bir ültimatom özelliği vermekten kaçınmasını mümkün kılıp böylece Hanoi'nin itibar kaybına uğramadan konferans masasına dönmesini sağlamıştı.[11] Bu, duyduğu kaygının bir parçasıydı ama daha başka karmaşık nedenlerin de olduğunu düşünüyorum. Nixon, seçim zaferinden bu yana hâlâ ruh haline hâkim olan o içine kapanıklık ve iç karartıcı düşmanlık tarafından ele geçirilmiş vaziyetteydi. Yeni yönetiminin başlangıcından bu yana genişlemekte

olan bir savaşın getirdiği duygusal ızdırapla bir kez daha yüzleşmek zorunda kalmıştı. Başarıdan benim kadar emin değildi; bu konu hakkındaki şüphelerini bana defalarca anlatmıştı. Aslında umudunu kesip Ekim taslağına bile geri dönmeye hazırdı. Bu durumla çelişebilecek bir müzakere programı ile ilişkilendirilmek istemiyordu. Nasıl ki Mart saldırısı Hanoi'nin son kozuydu, B-52'lerin gerçekleştireceği saldırı da bu anlamda Nixon'ın son kozuydu; şayet başarılı olursa çok yardımı dokunurdu, yok olmazsa en azından elinden gelen her şeyi yaptığını sağ kanada göstermiş olacaktı. Nixon'ın bu dönemde benimle olan ilişkisinin ortaya koyduğu paradoks, Başkan daha sert askeri önlemler alınmasını isteyip daha yumuşak bir müzakere duruşu sergilemeyi tercih ederken ben ise hemen hemen tam tersini savunuyordum. Başlangıçta daha esnek tarzda askeri taktikleri tercih etmiş olsam da (yine de biraz düşündükten sonra B-52 kararını desteklediğimi tekrar etmeliyim) şu anda müzakerelerde daha sert bir tavır sergilememiz gerektiğini düşünüyordum.

Askeri önlemlerin gerekliliği, Kuzey Vietnamlıların Paris'te devam eden uzman toplantılarında sergiledikleri tavırlar nedeniyle her geçen gün aklımızda iyice yer etmeye başlamıştı. Sullivan, bizim için en önemli belgelerden biri olan savaş esirlerinin serbest bırakılmasıyla ilgili protokol üzerinde müzakere etmek için geride kalmıştı. Kuzey Vietnamlılar 14 Aralık'ta gün boyu bizi oyaladılar; sonunda Vietnam dilinde yazılmış metni bize verdiler fakat o kadar geç bir saatte vermişlerdi ki müzakere etmeye vakit kalmamıştı. Le Duc Tho'nun daha önceden temel anlaşmadan çıkarmaya razı olduğu sakıncalı hükümlerin protokollere tekrar dahil edilmesiyle, bize verdikleri taslağın önceki oturumlarda ileri sürdüklerinden farkı olmadığı anlaşıldı. Dolayısıyla Güney Vietnamlı sivil tutukluların serbest bırakılmasıyla ilgili ifade, özel bir yükümlülük olarak yeniden karşımıza çıkmıştı. Hâlbuki Le Duc Tho bu ifadeden, sonuncusu beş gün önce olmak üzere en az üç defa vazgeçmişti. Sullivan alaycı bir şekilde şunları söyledi: "Yarın Gif'te buluştuğumuzda bu dehşetin İngilizce bir metnini almayı bekliyoruz ve hemen ardından da bu kanaldan size ileteceğiz. Gif'te büyük bir çaba göstereceğiz" (Tho'nun sürekli belirttiği ifade).

Sullivan daha sonra Washington'a dönünce Paris barış heyetimizin başında bulunan Büyükelçi William Porter, hem protokoller hem

de anlaşmalar üzerinde Xuan Thuy ile müzakere etmek için orada kaldı. 16 Aralık'ta bir araya geldiler; Xuan Thuy, Le Duc Tho'nun kibrini daha da yukarılara taşımıştı. Esas mesele üzerinde durmak yerine, diğer meseleleri öne sürdü. Bunun için de öne çıkan diğer tüm hususları ele almadan tartışmanın gereksiz olduğunu dile getirdi. (Tabii ki küçük sorunlara değinmek dışında diğerleriyle başa çıkamamıştı.) Porter, raporunda genel atmosferi şöyle anlatmıştı:

> Saat 15.30'dan 18.15'e kadar Neuilly'de DRV ile toplantı yaptık. Xuan Thuy, toplantının başından sonuna kadar sürekli zorluk çıkardı durdu.
>
> Dün, gündem maddelerimizi oluşturan a) Laos ve Kamboçya konusunda mutabakata varma ve b) ICCS protokolüyle ilgili konular hakkında konuşmak üzere anlaşmamıza rağmen Xuan Thuy, iki meseleyi de tartışmaya henüz hazır olmadığını gösterdi.
>
> Laos ve Kamboçya'yla ilgili gözden geçirilmiş teklifimizi öne sürüp daha önce kendilerine verdiğimiz Kamboçya'daki düşmanlıkların karşılıklı anlayış çerçevesinde sona ermesiyle ilgili önerimiz konusundaki yorumlarını duymak istedik. Her iki teklifimiz de aldığını söyleyen Xuan Thuy, diğer tüm anlaşmalar tartışılana kadar herhangi bir yorumda bulunmayacağını belirtti.
>
> Xuan Thuy daha sonra anlaşmamızın kontrol ve denetim özellikleri hakkında DRV'nin ne düşündüğünü bize uzun uzadıya anlatmaya başladı; böylece İki-Taraflı Komisyon'un çok kısımlı ve yaygın, ICCS'nin ise çok küçük ve önemsiz olması gerektiği açıkça vurgulanıyordu...
>
> Toplantı bittiğinde, Xuan Thuy zayıf ve ikna edici olmayan bir tonda DRV'nin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmek istediğini dile getirdi. Kleber tarzı uzlaşmazlığın bir kaydını oluşturan bu yorumla bugünkü oturumun tamamen DRV'nin bizi oyalamasıyla geçtiği vurgulanıyordu [Kleber Caddesi'nde bulunan Uluslararası Kongre Merkezi'nde dört yıl boyunca gerçekleştirilen ve sonuçsuz kalan genel oturumlara gönderme].

Çıkmaza giren müzakereler hakkında bilgi vermek için 16 Aralık'ta Beyaz Saray'ın basın odasına adım attığımda mevcut durum bu şekildeydi. 15 ve 16 Aralık'ta bana iki kişisel bilgi notu gönderen Nixon, ayrıntılı bir kılavuz hazırlamıştı; tek-aralıklı sayfalardan oluşan bu notların ilki beş, ikinci ise iki sayfaydı. Notların özünde, 26 Ekim'de "barış yakında" ifadesini dile getirdiğim basın toplantı-

sını savunmaya çalışmamam gerektiği belirtilse de şu an yaşadığımız sıkıntılara bu ifadenin yol açtığı şeklinde ustaca hazırlanmış kinayeler de yer alıyordu. Nixon'ın tavsiyesi, Başkan'ın tutarlılığından, soğukkanlılığından, dayanıklılığından, sabrından ve ileri görüşlülüğünden faydalanarak bu zor dönemi atlatmamız gerektiğini vurguluyordu. Daha sonra anlaşıldığı üzere Aralık'taki basın toplantımda Başkan'dan on dört defa bahsederken 26 Ekim'de ise sadece üç defa bahsetmişim.[12] Böyle bir istatistiğin Haldeman'ın emrindekilerden biri tarafından tutulduğunu artık öğrendiğimden Nixon'ın direktiflerini hesaba katacak olursam pek de seçeneğim yok gibiydi.

Aklımda tasarladığım kadarıyla brifingimin amacı, suçu ait olduğu yere atmak -Hanoi'ye- ve anlaşmayı sonuçlandırmaya ilişkin kararlılığımız konusunda Saygon'un şüphelerini gidermekti. Hanoi'nin birbiri ardına anlamsız pek çok konuyu gündeme getirdiğini vurgulayarak, müzakerelerin kopmasına neden olan hususları biraz ayrıntılı şekilde açıkladım. "Anlaşma yapmak için bize şantaj yapılmasına izin vermeyeceğiz" dedim. "Anlaşma yapılması yönündeki baskılara boyun eğmeyeceğiz ve eğer deyim yerindeyse bizim için uygun koşullar oluşana kadar da anlaşma yapmayacağız." Yine hitap ettiğim iki ana kitle vardı -Hanoi ve Saygon- ama aynı zamanda Amerikan halkının umutlarının mevcut çıkmazın sonucuna bağlı olduğunun da farkındaydım:

> Şu anda barışın yakın olabileceği bir konumda olsak da* barış için bir karar verilmesi gerekir. Bu yüzden temel tutumumuzun ne olduğunu bir kez daha tekrarlamak istedik.
>
> Saygon ile ilgili olarak, Güney Vietnam halkının çektiği acıları ve Güney Vietnam hükümetinin kaygılarını paylaşıyoruz. Başkan'ın adil olduğunu düşündüğü bir anlaşma elde edebilirsek, yolumuza devam edeceğiz.
>
> Hanoi ile ilgili olarak ise temel hedefimiz 26 Ekim basın toplantısında dile getirilmişti. Ateşkesten daha etkili olabilecek bir şeyle savaşın sona ermesini istiyoruz. Düşmanlıktan normalleşmeye, normalleşmeden iş birliğine geçmek istiyoruz. Fakat aralıksız devam edebilecek bir savaşın altında gizlenmiş ve hiç durmadan söylediğimiz gibi dolaylı olarak tahammül edemeyeceğimiz bir şeyi ortaya çıkaracak bir anlaşmayı kesinlikle kabul etmeyeceğiz.

* Dikkatli ifadeler kullanma konusunda daha iyiye gidiyordum.

Her zaman için adil bir çözümün her iki tarafa da istediği şeyleri veremeyeceğini belirttik. Müttefiklerimize mutlak bir zafer kazandırmak için savaşa devam etmiyoruz. Siyasi bir yapıya iştirak etmeleri için onlara makul bir fırsat vermek istiyoruz fakat diğer taraf için gizli bir zafer biçimi olan bir anlaşma da yapmayacağız...

Bu görevde bulunduğumdan beri yaptığım hiçbir şey son zamanlarda katıldığım müzakerelerdeki kadar çok fazla umudun vekili gibi hissetmemi sağlamadı. Zaman zaman milyonlarca insanın umutlarını ve aslında bu çeşitli buluşma yerlerinin dışında olan ve önemli olayların gerçekleşmesini bekleyen sizler gibi pek çok hanımefendi ve beyefendinin umutlarını düşünmek acı vericiydi. Fakat ne yazık ki son üç gün içinde birbiri ardına gelen önemsiz birçok sorun ortaya çıktı.

Dolayısıyla Hanoi'ye söylediğimiz şey Ekim ayında başlayan müzakerelerde var olan aynı ruh haliyle şimdi de devam etmeye hazırız. Tüm Amerikalı ve müttefik ülkelerin tutuklularının koşulsuz olarak serbest bırakılmasını sağlayan, her iki tarafa da siyasi bir çözüm dayatmayan, uluslararası denetim altında ateşkes yapılmasını gerektiren ve tüm Amerikan askerlerinin altmış gün içinde geri çekilmesini temin eden bir anlaşmayı sürdürmeye hazırız. Her iki taraf için de adil olacak bu anlaşma, daha önce kabul edilmiş olan hükümlere riayet edilmesini kalıcı hale getirecek ve insanlığın umutlarıyla alay edebilecek prosedürlere son verecek bir karar gerektirmektedir.

Bu temelde, insanlığın umutlarını ve tüm iştirakçilerin adalet anlayışını doğrulayacak bir barışa sahip olabiliriz.

Medyanın ilk tepkisi çok destekleyici olmasa da ölçülü ve dengeliydi. Pek az eleştirmen, bu açıklamamı daha önceki "barış yakında" ifademle karşılaştırmayı unutmuştu. "Sessiz sinema gibi olmaması için bir söz söyledim; bir sürü görüşme oluyor ama hiçbir ses duyulmuyor, bu da saçma bir tavırdır". 18 Aralık'ta *Baltimore Sun*, başyazısına şöyle bir başlık attı: "Vietnam 'Saçmalığının' sonu"; *Washington Post* ("Büyük Barış Saçmalığı", 19 Aralık), en azından yönetimin, "Kuzey Vietnamlılar tarafından uzun ve zor bir yolculuğa çıkarıldığı sonucuna varıyordu." Aynı tarihte *New York Times*'ın başyazısının başlığı daha belirgindi: "Yanıltma mı yoksa Saflık mı?" Bu başlık, genel itibarıyla yönetimin motivasyonu hakkındaki önceki yoruma meyilliydi.

Bu bilgili eleştirmenlerin hiçbirinin katkıda bulunmadığı şey ABD'nin şu anki çıkmazda ne yapması ve hatta Kuzey Vietnamlıların

8 Ekim'deki tekliflerine nasıl bir cevap vermesi gerektiği konusunda görüşte bulunmamalarıydı. Belirgin bir kararsızlık vardı. 14 Aralık'ta acı verici de olsa işler bir şekilde ilerlediğinde, "Kim Ne Kazanıyor?" manşetini atan *New York Times*, önerilen anlaşmayı "Saygon'un konumunu vahim derecede zayıflatacağı" gerekçesiyle kabul etme konusundaki isteksizliği nedeniyle Beyaz Saray'ı eleştirdi. (Şartlar, elbette, *New York Times*'ın yıllardır öne sürdüğü koalisyon hükümeti ve tek taraflı geri çekilmeyle ilgili hususlardan çok daha elverişliydi.) Çıkmaz iyice belirginleştikten sonra tüm eleştirmenler eski konumlarına geri döndü: Savaşla alakalı olarak ABD için geriye kalan tek meşru amaç, esirlerini geri alabilmekti. Çok az kişi, bu öneriye karşı çıktı veya savaş esirlerimizi geri almak uğruna bir müttefiki terk etmemiz durumunda bize bel bağlayan diğer insanların bize olan güveninden geriye ne kalacağını sordu. Eğer Hindiçin halklarını işgalci Kuzey Vietnamlıların merhametine bırakıp biz de savaş esirlerimizle gizlice kaçmanın ötesinde birtakım asgari koşullar üzerinde ısrarcı davranmaya hazır olsaydık, Nixon'ın emrettiği stratejiyi takip etmekten başka ne yapabilirdik? Yıllardır sürmekte olan tartışmaya geri dönmüştük: Daha önce yapılan iddialar ne olursa olsun, onurumuzu tanımlayabilecek herhangi bir asgari koşul var mıydı?

Bunun gibi sorular, 18 Aralık'ta başlayıp on iki gün süren ve "Noel bombardımanı" olarak ölümsüzleştirilen bombardımanla ilgili artan öfkelere hızlı bir giriş yapmıştı. 20 Aralık'ta *Christian Science Monitor*, bombardımanın daha önce de işe yaramadığı ve şimdi de sonuç vermeyeceği şeklindeki (kesin olmayan bir önerme ve Hanoi'nin hiçbir koşulda kabul etmediği) ortak kanıyı dile getirdi. 19 Aralık'ta *St. Louis Post-Dispatch* bizden, Güney Vietnam'ın "aşağılık" Devlet Başkanı Thieu'yu kendi haline bırakmamızı isterken Kongre'den de bizi savaştan çıkarması için yasa yapılmasını talep etti.

Ahlaki öfke günbegün artıyordu. ABD hükümetinin, amaçsız bir terör kampanyasıyla sivilleri kasıtlı olarak katlettiği yönündeki önerme, artık tartışılmayacak duruma gelmişti. Bazı başyazıların başlıkları, haberi şöyle vermişti: "Vietnam'da Yeni Çılgınlık" (*St. Louis Post-Dispatch*, 19 Aralık); "Ölüm Yağmuru Devam Ediyor" (*Boston Globe*, 20 Aralık); "Bu Olay Savaşı Sona Erdirecek mi? (*Chicago Daily News*, 22 Aralık); "Göklerden Terör Yağıyor" (*New York Times*,

22 Aralık); "Yazıklar Olsun Sana Dünya" (Tom Wicker, *New York Times*, 26 Aralık); "Barış Adı Altında Terör Bombardımanı" (*Washington Post*, 28 Aralık); "Tarifi Olmayan Dehşet" (*New York Post*, 28 Aralık); "Tamamen Akıl Dışı" (*Los Angeles Times*, 28 Aralık). Bunlar sadece bir kısmı. Eski arkadaşlarımdan, öfkeli vatandaşlardan inanılmaz derecede sert mektuplar aldım. (Ocak ayında anlaşmaya varıldığında hiçbiri bana yazmadı.) Ahlaksızlık ve aldatma suçlamaları etrafta uçuşuyordu; sıklıkla kullanılan bir başka sıfat, "barbarca" idi. Sanki Kuzey Vietnam suçsuz, biz ise sivilleri öldürmek üzere bu işe kalkışmışız gibi görünüyordu.

Daha yumuşak ve sessiz olsa da Kongre'den gelen eleştiriler de giderek fazlalaşıyordu. Bombardımanı "felaket" olarak nitelendiren Senatör Muskie, "bu konuda bir açıklama talep edeceğini" söyledi. Beyaz Saray'ın hareket özgürlüğünün birkaç hafta içinde ortaya çıktığı konusunda uyarıda bulunan Senatör Javits, fonları kesmekle tehdit etti; Senatör Saxbe, Nixon'ın sanki "aklını kaçırdığını" söyledi. Bombardımanı, "Taş Devri taktiği" olarak nitelendiren Senato Çoğunluk Lideri Mansfield, savaşı sone erdirmek için yasa çıkarılacağının sözünü verdi. Temsilciler Meclisi üyesi Lester Wolff da aynı görüşte bulundu. "Korkunç bir zorbalık" diye ifade etti Temsilciler Meclisi üyesi Don Riegle. Senatör Kennedy, "Bu bombardıman, tüm Amerikalıların vicdanını sızlatmalıdır" dedi. Ulusal Barış Eylem Birliği Koordinatörü Jerry Gordon bir basın toplantısında şu ifadeleri kullandı: "Amerikan halkına bir kez daha yalan söylendi. Barışın yakın olması bir yana, şiddetli bir savaş var. Vietnam'daki katliamın sona ermesi bir yana, gerginlik daha da tırmandı."[13] Artık Kongre'nin, Güney Vietnam'a yapılan yardımı kesmek için hızlıca harekete geçeceğine dair hiç şüphe kalmamıştı.

Aynı varsayımlara dayanarak yurt dışından yapılan eleştiriler de eşit derecede sertti. İsveç hükümeti bizi Nazilerle karşılaştırmıştı (tabii ki İsveç, İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalmıştı). Danimarka, Finlandiya, Hollanda ve Belçika hükümetleri de şehirlerin bombalandığı iddiasıyla bizi kınamıştı. Fransa Dışişleri Bakanı imalı şekilde eleştiride bulunmuştu. Hiçbir NATO müttefiki bizi desteklemediği gibi bakış açımızı anladıklarını da ima etmemişlerdi; özellikle kendi savunmalarını, sivil hedeflere yönelik kitlesel saldırıları içeren

bir stratejiye dayandıran ülkeler göz önünde bulundurulunca bu çok acı verici bir durumdu. İlginç bir şekilde, Pekin ve Moskova, eleştiride bulunmuş olsalar da en azından bunu çok daha dengeli bir biçimde yapmışlardı çünkü muhtemelen Hanoi'de neyle karşı karşıya olduğumuzu gayet iyi biliyorlardı. Pekin'de Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklama ve *New China News Agency*'den gelen yorum, bombardımanı "insanlık dışı yeni bir suç" olarak kınadı çünkü bombardıman, "müzakereler son aşamasına girmek üzereyken" gerçekleşmişti; uzaklardan gelen bu suçlamalar, müzakerelerin düzmece olduğu şeklinde hemen Batı'da yayıldı. Her zamanki gibi alenen suçlamada bulunan Moskova, anlaşmanın bir an önce tamamlanması gerektiğini vurguladı. Şayet çay yaprağı falımız doğruysa, Moskova ve Pekin, hâlihazırda devam eden savaşta bir başka açık uçlu taahhüt koparmak isteyen Hanoi'ye bu bombardımandan istifade edemeyeceklerini söylemişlerdi. Hamileri, Hanoi'den zarifçe ama açıkça uzlaşıma varmalarını istemişti. Tayland ve Güney Kore gibi topluca destek olan ülkeler çabalarımızı takdir ederken Endonezya ve Malezya gibi doğrudan komünizm çizgisinde ilerleyenler ise operasyonumuza alenen karşı çıkmayıp özel olarak desteklemişlerdi. Saygon, tabii ki çok sevinmişti; hükümetin resmi sözcüsünün kendisini tutamayarak bariz şekilde iğneleyici sözler söylemesi sonucunda tüm bu olaylar dizisi beni "utandıracak bir pozisyona" sokmuştu.

Asıl suçlama, "halkın yoğun olduğu yerlere gelişigüzel bir şekilde halı bombardımanı düzenlenmesi"ydi. Bu ifade yorumcular arasında aniden rağbet görünce, kontrol edilemeyecek şekilde yayılmaya başlamıştı. Hâlbuki gerçekler tam tersini gösteriyordu. Kanıtları inceleyen bir bilim insanı şöyle demektedir:

> O zamanlarda ele geçen mevcut kanıtlar ve daha sonra olay yerinden gelen raporlar neticesinde bu suçlamalar çürütülmüştür. Kuzey Vietnamlılar o dönemde ölüm sayılarının 1300 ila 1600 aralığında olduğunu iddia etmişlerdi fakat hem Hanoi hem de Haiphong kısmen tahliye edildiğinden bu kadar çok sayıda ölüm -her zaman için sivil zayiat son derece üzücüdür- kesinlikle terörle ilişkilendirilecek bir bombardımanın göstergesi değildir. İkinci Dünya Savaşı sırasında açıkça halkın moralini hedef alan saldırılar Almanya ve Japonya'ya karşı gerçekleşti ve on binlerce kişiyi öldürdü. Doğu Almanya'dan yapılan bir tahmine göre, Şubat 1945'te Dresden'e düzenlenen üçlü saldırıda 35.000 kişi ölmüştü; 9-10

Mart 1945'te yangın bombalarıyla bombalanan Tokyo'da resmi rakamlara göre ölü sayısı 83.793 iken yaralı sayısı ise 40.918 idi. *London Economist*'te çıkan bir yazıda ifade edildiği üzere Hanoi'nin toplam ölüm sayısı, "Kuzey Vietnamlıların Nisan ayında An Loc'a düzenlediği topçu bombardımanı sırasında öldürülen sivillerin sayısından daha az olmasının yanı sıra Mayıs ayı başlarında Quang Tri'den kaçmaya çalışırken pusuya düşürülen mültecilerin sayısından da azdır. Tüm bunlar, Bay Nixon'ın başka bir Hitler olarak suçlanmasını son derece gerçek dışı kılan bulgulardır." Ölü sayılarının bir kısmına şüphesiz Kuzey Vietnamlıların kendileri neden olmuştu çünkü karadan havaya fırlatılan yaklaşık 1000 füzenin birçoğu Hanoi ve Haiphong'da da etkili olduğundan kendi halkından da can kaybına yol açmıştı...

Hanoi'ye gittiğinde gördüğü manzara karşısında oldukça şaşıran *New York Times*'tan Malcolm W. Browne, yazısında şu ifadeleri kullanmıştı: "Amerikan bombardımanının neden olduğu hasar, Kuzey Vietnamlıların yaptığı propaganda nedeniyle büyük ölçüde abartılmıştır." 25 Mart 1973'te Hanoi'ye giden *Baltimore Sun*'dan Peter Ward'un görüşleri şöyleydi: "Hanoi kesinlikle hasar görmüş fakat olay yerindeki kanıtlar bombardımanın gelişigüzel yapıldığına ilişkin suçlamaları çürütmektedir. Hedefinden sapan birkaç bomba belli ki sivil yerleşim alanlarına düşmüş ancak buralarda meydana gelen hasar, istenilen hedeflerde oluşan tahribata kıyasla çok daha az."[14]

Askeri gerçekler ne olursa olsun Washington'da, esas gücü sadece iki Vietnam'ın nefretlerinden ve yurt içindeki eleştirmenlerin histerisinden değil, aynı zamanda Nixon ile benim aramdaki acı verici sürtüşmeden de kaynaklanan bir kasırganın tam ortasında kalmıştım. Noel bombardımanından önce bile Beyaz Saray kendisini benden uzaklaştırmak için zahmete girmişti. "Beyaz Saray" kelimelerini kullanıyorum çünkü Nixon'ın emri doğrudan verdiğinden şüpheliyim. Aynı zamanda halkın dikkatini çekmek için onunla rekabete giren bir asistandan da huzursuz olmaya başlamıştı. Aralık ayı başlarında, tüm iyi niyetiyle Nixon'la ikimizi "Yılın Kişisi" seçen *Time* dergisi, önceki sıkıntılara bir yenisini eklemişti. Aralık ayı müzakereleri için yola çıkmadan hemen önce bundan haberim olmuştu. Affetme kapasitesi sınırlı olan ve gölgede kalmaktan (Yılın Kişisi olarak asistanı ile aynı kulvarda yer almak da buna eş değerdi) hiç hoşlanmayan amirimle bu durumun nasıl sonuçlanacağını hemen anlamıştım. Gelebilecek tepkinin aynı benim gibi farkında olan Ron Ziegler

ile görüştükten sonra, *Time* dergisinde herkesi arayarak sonunda en tepede bulunan Genel Yayın Yönetmeni Hedley Donovan'a ulaştım ve muhtemelen şimdiye kadar hiç görülmemiş bir talepte bulunarak beni kapaktan çıkarmasını istedim. Şayet ısrarcı olmaya devam edersem, bu gayretimin neticesinde Yılın Kişisi seçileceğimi söyleyen Donovan, bu duruma bir son verdi.

Nixon'ın yeni keşfedilen şöhretim nedeniyle kaygılı bir şekilde düşüncelere dalması, yakın çalışma ekibine yönelmesine yol açmıştı. Nixon'ı desteklemeye can atan bu kişiler, bunca yıl yukarılarda olduktan sonra aşağılara düşmem nedeniyle bu durumun tadını çıkarmaya başlamışlardı.[15] Bir Başkanlık Asistanı'nın öğrenmesi gereken şey gücünün Başkan'ın güveninden geldiğidir; bu güven olmazsa asistanın konumu hızlıca yıpranır. Aralık ayında yapılacak müzakereler için yola çıkmak üzereyken ve Paris'te kaldığım süre boyunca gözden düştüğüm ve etkimi kaybettiğim şeklinde yazılar çıkmaya başladı. Laurence Stern, 4 Aralık'ta *Washington Post*'ta bu konu hakkında bir haber yapmıştı. Eski bir Beyaz Saray Yardımcısı'ndan alıntı yapan Stern, şunları söyledi: "Mevcut koşullar göz önüne alındığında, özellikle anlaşma konusunda Paris'te bir şeylerin ters gitmesi durumunda, bu sorumluluk tamamen Henry'ye aittir. Kissinger ile Başkan arasında Hanoi'yle yapılacak anlaşma konusunda bir parça görüş ayrılığı var." (Bu mesafeyi korumak, Nixon'ın ulusal televizyona çıkıp müzakerelerin çıkmaza girmesini açıklamadaki isteksizliğini ortaya çıkaran önemli bir faktördü.) Tüm Newhouse gazetelerinde olduğu gibi 7 Aralık'ta *Detroit Free Press*'te de benzer bir haber çıkmıştı. 18 Aralık'ta *Newsweek*'te çıkan yazısında Stewart Alsop da bu yönde bir haber yapmıştı. İki deneyimli Kremlinolog olan Victor Zorza ve Bernard Gwertzman'ın 20 Aralık'ta ileri sürdükleri görüşe göre tasfiye edilmem an meselesiydi. Washington'da bu tür spekülasyonlar kendini gerçekleştirme eğilimindedir. Tüm bu haberlerin ortak noktası, Ekim ayındaki müzakerelerde, aldığım direktiflerin ötesine geçmem ve "barış yakında" toplantısında ihtiyatlılık sınırlarını aşmamdı. Nixon, beni kontrol altında tutmuştu; sert bir duruş sergilememi istemişti.

Halkla İlişkiler'deki dahilerin sızdırdığı tüm bu saçmalıklar, müzakerelerin başarılı olacağına inanan bu kişilerin daha sonra ortaya

çıkabilecek bir ilerlemenin Başkan'ın bu duruma müdahil olmasından kaynaklandığını iddia edebildikleri sürece işlerine gelirdi. Müzakerelerin kopması durumunda ise kendi kazdıkları kuyuya düşerlerdi. Kaçınılmaz şekilde, Nixon uzlaşmazlığından dolayı suçlanırken ben ise daha uzlaşmacı bir çizgide ilerlemekle özdeşleştiriliyordum. (Aslında doğru değildi. Nixon sadece Aralık ayında yapılan müzakere şartlarına müdahil olduğu için özellikle DMZ konusunda daha fazla taviz vermemi istedi ki ben bunun pek akıllıca olduğunu düşünmemiştim. Genel olarak Ekim ve Aralık aylarında taktik açıdan ciddi bir anlaşmazlığa düşmemiştik.) Bombardıman başladığında ise birçok gazeteci, önceki haftalarda Beyaz Saray Halkla İlişkiler'dekilerce üzerinde ısrarla durulan kategorileri uyguladı: Nixon, "sert", ben ise "daha yumuşak" bir tavır sergilemekle özdeşleştirilmiştik.

Hiçbir gazeteciye B-52'lerin kullanılması kararına karşı olduğumu belirtmedim. Ama aynı zamanda, kısmen önceki haftaların getirdiği tacize tepki olarak, kısmen de yapılan bu saldırıyı başka yöne çevirmek için pek kahramanca olmayan istekten dolayı spekülasyonları hafifletecek bir girişimde bulunmadım. Bazı gazeteciler, ahlaki bir anlaşmazlık nedeniyle barışa yönelik çabaların boşa gideceği için keyifsiz olduğum gerçeğini yanlış algılamış olabilirler. Her ne kadar gereğinden fazla kışkırtılmış ve çoğunlukla ihmalkârlık yapıp kısmen de duygusal açıdan yıpranmış olmam nedeniyle bu dönem, devletteki hizmetimde hiç gurur duymadığım dönemlerden biridir. Nixon haklı olarak, köşe yazarlarının bombardımana karşı çıktığıma ilişkin iddiaları nedeniyle öfkelenmişti. İlişkimiz, Ulusal Güvenlik Danışmanı ve Başkan arasında olması gereken günlük temaslarda profesyonel bir şekilde kalsa da Başkan'ın bu durumdan pek hoşlanmadığına dair belirgin işaretler vardı. Yıllar sonra Nixon'ın, Colson'dan benim telefon görüşmelerimin günlük kayıtlarını istediğini öğrendim; bu kayıtlar Başkan'a verilmişti ama ne kadar süreliğine verildi hiç bilmiyorum.[16] O kayıtlarda konuşmalarımın içeriği mi yoksa sadece beni arayanların listesi mi vardı hiç hatırlamıyorum. Ama görevde kaldığım dönemin artık sona ermesi gerektiği sonucuna varmaya başlamıştım. Daha önce de belirttiğim gibi, müzakerelerin kopması durumunda tüm sorumluluğu üstlenip derhal istifa edecektim. Müzakerelerin başarılı olması durumunda ise anlaşmanın kesinlikle yerine getirildiğini görene kadar bekleyip ardından 1973'ün sonlarına doğru istifa edecek-

tim. Watergate dışında bu planı uygulayacağımdan hiç şüphem yoktu; 1973'ün ilk aylarında bu doğrultuda ilerledim.

Yine de bir krizin ortasında her şeyi bir arada tutmaya çalışmak benim görevimdi. Bu durumda tekrar konferans masasına oturmamız gerekecekti.

Müzakereler Yeniden Başlıyor

Bombardımanın, tüm müzakere olasılıklarını yok ettiğine ilişkin öngörü, toplu sivil katliamı yapıldığı suçlaması kadar yaygın ve yanlıştı. Aslında tam tersi olmuştu. Bombalamanın yeniden başlamasıyla aynı zamana denk gelen 18 Aralık sabahı, Paris kanalımız aracılığıyla Hanoi'ye gönderdiğimiz mesajda, "müzakereleri kasıtlı ve anlamsız bir şekilde geciktirdiği" için Kuzey Vietnam'a ithamda bulunduk. Hem müzakerelerdeki çıkmazın kırılması hem de görüşmelerin tekrar başlaması için bir tarih belirlenmesini önerdik. İlk müzakere turunun sonu olan 23 Kasım'da haliyle (Le Duc Tho tavizlerini geri çekmeden önce) metne geri dönmeyi ve sadece "idari yapı" ifadesinin ve önerilen imza prosedürlerinin çıkartılması koşuluyla Aralık ayında gerçekleştirdiğimiz toplantılara, kaldığımız yerden devam etmeyi önerdik. Le Duc Tho ile 26 Aralık'tan sonra herhangi bir zamanda görüşebilirdim.

Kuzey Vietnamlıların yeniden başlatılan bombardımana ilk tepkileri, 20 Aralık'ta Paris'te teknik detayların tartışıldığı toplantılarda ortaya çıktı. Bu arada Heyward Isham (grip olan Porter'ın yerini almıştı) hâlâ Hanoi'nin Dışişleri Bakan Yardımcısı Nguyen Co Thach ile protokoller üzerinde ilerleme kaydetmeye çalışıyordu. Thach, Hanoi'nin standartlarına göre son derece yumuşak bir şekilde tepkisini dile getirdi. Ciddiyetsiz oldukları yönündeki suçlamayı "kesinlikle" kabul etmeyen Thach, teknik detayların tartışıldığı toplantıyı 23 Aralık'a erteledi; bu koşullarda yapılabilecek küçük bir jestti.

Thach'ın 22 Aralık'taki tepkisini Hanoi'ye başka bir mesaj göndermek için bahane olarak kullandık. Geri adım atmadık; ciddiyetsiz oldukları yönündeki suçlamayı, yanlış ifade ettiğimizi belirttik. Hâlihazırda olaylar bir dönüm noktasına ulaştığından başka bir toplantı talebinde bulunduk; bu sefer tarih belirtecektik:

Anlaşmazlığı devam ettirmek ve uzlaşıma varma olasılığı bu kadar yakınken son bir gayretle anlaşma yapmak arasında bir seçim yapılması gerekiyor. İkinci yolu tercih eden ABD tarafı, Sayın Özel Danışman Le Duc Tho ile Dr. Kissinger arasında 3 Ocak 1973'te bir toplantı yapılmasını önermektedir. Dr. Kissinger, anlaşmanın sonuçlandırılması için üç gününü bu işe ayırabilir.

Hanoi'nin bu şartlar altında toplantı yapmayı kabul etmesi halinde, müzakereler süresince yirminci paralelin kuzeyinin bombalanmasının 31 Aralık gece yarısı itibarıyla durdurulacağını söyledik.

Thach, söz verdiği gibi 23 Aralık'ta uzmanlarla yapılan toplantıya katıldı; başka bir meseleyle ilgili tepkisini dile getiren Thach, toplantının ertelenmesi talebinde bulundu. Bu sefer tarihi bizim belirlememizi istedi. Tepkinin ufak boyutta "artması", Hanoi'nin müzakereleri koparmakla itham edilmek istemediğini çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyordu.

26 Aralık'ta -B-52 saldırılarının en büyüklerinden birinin gerçekleştiği gün- doğrudan Hanoi'den haber aldık. Şartlarımızı kabul ederken önceki mesajımızda kullanılan "ültimatom dilini" tasvip etmemişlerdi. Birkaç sayfadan oluşan mesajlarında, kendi bakış açıları doğrultusunda Ekim ayından bu yana yaşanan olayları polemiğe girmeden özetlemişlerdi. Ardından uzmanlar arasındaki görüşmelerin bombalama durur durmaz devam edebileceği konusunda mutabık kalındı. Ayrıca mesajda, sağlık sorunları nedeniyle Le Duc Tho'nun 8 Ocak'tan önce hiçbir toplantıya katılamayacağı öne sürülüyordu. "Müzakereleri her zaman için ciddi bir tavırla sürdüreceğini" dile getiren Hanoi, "ABD tarafı ile geriye kalan sorunları çözüme kavuşturma isteğini" doğruladı. Ekim ortasından bu yana Kuzey Vietnamlılardan böylesine kibar bir üslupla hiç mektup gelmemişti.

Hemen Key Biscayne'de bulunan Nixon'a haber verdim. Kongre'nin geri dönüş tarihinden bir adım önde olmamızı istiyordu. Bu nedenle bombalamanın durdurulmasıyla eş zamanlı olarak müzakerelerin yeniden başlayacağının duyurulmasını istedi. Bunun üzerine anlaşmaları kesin olarak belirginliğe kavuşturmayı önerdim. Önce, uzmanlar toplantısının 2 Ocak'ta tekrar başlaması yönünde talepte bulunmamızı; sonra 18 Aralık'ta ileri sürdüğümüz teklifin yeniden teyit edilmesini ve en sonda da Le Duc Tho ile yapacağım görüş-

meyi üç dört günle sınırlamayı öne sürdüm. Bu arada bombalamaya devam edecektik. Nixon isteksizce kabul etti. Olası sonuçları derinlemesine düşünen Nixon, müzakerelerin başarılı olması durumunda televizyona çıkmaya hevesli hale geldi; şayet Hanoi bizi bir defa daha oyalarsa yapacağım basın toplantısında bu şerefe ben nail olacaktım. Hanoi'nin verdiği tepkilerin sert olmaması nedeniyle işlerin bu raddeye gelmeyeceği konusunda Nixon'a güvence verdim.

Hanoi'nin bombalamanın durmasını ne kadar çok istediği ertesi gün ortaya çıktı. Hanoi'den gelen mesajda, bombalama durur durmaz teknik detaylarla ilgili görüşmelere tekrar başlama konusundaki istekleri ifade edildikten sonra Le Duc Tho'nun 8 Ocak'ta benimle görüşmeye hazır olacağı teyit ediliyordu.

Nixon'a ana hatlarını açıkladığım koşulları belirterek 27 Aralık'ta cevap verdik: Teknik detaylarla ilgili görüşmeler 2 Ocak'ta başlayacak; Le Duc Tho ve ben 8 Ocak'ta bir araya geleceğiz ve görüşmeler için bir zaman sınırı belirlenecekti. Protokollere "temel anlaşma kapsamına giren konuların" eklenmemesi konusunda uyarıda bulunduk. Yeniden başlayacak müzakereler, bombalamanın sona ermesiyle aynı zamana denk gelecek şekilde duyurulacaktı. Hanoi'nin hızlı bir şekilde cevap vermesini sağlamak (ve Nixon'ın 3 Ocak'ta Kongre'nin dönüşünden önce müzakerelerin yeniden başladığını duyurma amacına ulaşabilmesi) için gereken teşviki vermiştik. Buna göre, bu prosedürlerin kesinlikle doğrulandığı haberini aldıktan sonraki otuz altı saat içinde bombalamayı durdurmayı teklif ettik. Bir başka uyarıyla mesajımızı sonlandırdık:

> ABD tarafı, hızlı bir çözüme ulaşmaya hazır olduğunu yeniden teyit etmek istiyor. Fakat bunun için DRV'nin Aralık ayında uzlaşıma varmamızın önüne geçen o yöntemlerine artık bir son vermesi gerekiyor. Eğer her iki taraf Ekim ayında gösterdiği iyi niyeti yeniden sergilerse, kalan sorunlar hızlıca çözüme kavuşabilir. ABD tarafı, Ekim müzakerelerini sonuçlandırmak için sarf edeceği bu son çabaya aynı duyguyla yaklaşacaktır.

Hanoi'nin cevabı yirmi dört saatten kısa sürede geldi; mesajın Paris üzerinden gidip gelmesi ve saat farkı da göz önüne alındığında inanılmaz bir başarıydı. 28 Aralık'taki önerilerimizi onaylayan Hanoi, "müzakereleri her zaman için ciddi bir tavırla sürdüreceğini" belirtti.

Ertesi gün verdiğimiz cevapta biz de Washington saatine göre 19.00 itibarıyla bombalamayı durduracağımızı söyledik ve yine sert bir şekilde mesajımıza son verdik:

> ABD tarafı, Ekim çerçevesi içinde uzlaşıma varılıp varılmayacağını görmek için son bir büyük çaba sarf edeceğini bir kez daha teyit etmeyi öngörüyor. ABD tarafı, Dr. Kissinger'ın bu husus itibarıyla Paris'te dört günden fazla kalamayacağını belirtmek istiyor. Aralık ayında izlenen prosedürlerin tekrarı, müzakerelerin tekrar kopmasına yol açabilir.
>
> ABD tarafı tekrar başlayan müzakerelere tüm iyi niyetiyle katılacak ancak DRV'den ABD'nin 18 Aralık 1972 tarihli mesajını dikkatli bir şekilde incelemesini istiyor. Düşmanlığın olduğu bir dönemden normalleşmenin olduğu bir döneme geçişin mümkün olup olmayacağı yönündeki kararın şu anda verilmesi gerekiyor. ABD'nin hedefi bu yöndedir ve büyük bir ciddiyetle bu hedefine doğru ilerleyecektir.
>
> Bu arada, her iki tarafın da kamuoyuna yaptığı açıklamalarda azami itidal göstermesi esastır.

Duyuru 30 Aralık'ta yapıldı. Oynadığımız kumarın işe yaradığından ve bir sonraki müzakere turunun başarılı geçeceğinden emindim. Artık savaşı bitirmenin son aşamasına geçebilirdik.

Geriye sadece Saygon'daki dik kafalı müttefikimiz kalmıştı. Thieu'nun Kuzey'e yapılan saldırıların yeni bir ucu açık savaş dönemini müjdelediğine inanmasını istemediğimiz gibi bize yöneltilen sert eleştiriler nedeniyle yanlış yönlendirilmesini de istemiyorduk. 17 Aralık'ta Thieu'ya olan hayal kırıklığı benimkiyle aynı düzeye gelen Nixon, bir başka görev için Saygon'a gidecek olan General Haig'e teslim edilmek üzere bir taslak mektup hazırlamamı söyledi: "Thieu'nun, Hanoi'ye düzenlediğimiz operasyonlardan cesaret almasını istemiyorum..."

Nixon'a çok sağlam bir taslak gönderdim. Taslaklarıma hiç dokunmadan imzalama alışkanlığının aksine Nixon bu defa taslağımı neredeyse acımasızlık noktasına kadar sertleştirmişti. Mektup, Başkan'ın "nihai" kararını ortaya koyuyordu; "geri dönülemez" bir yola gireceğini belirtiyordu; Thieu'nun "hiçbir koşulda" Hanoi'ye düzenlenen askeri operasyonların, "Hanoi'nin son şeklini verdiğim bir anlaşmanın gerekliliklerini yerine getirmesi halinde ABD'nin yine de askeri müdahalesini devam ettireceğine" dair yanlış bir izlenime kapılmasını istemiyordu. Son cümleyi Nixon yazdı:

> General Haig'den, uzlaşıma varmak için tasvip ettiğim çizgide birlikte ilerlememiz veya yollarımızı ayırmamız yönündeki bu son teklifime vereceğiniz cevabı almasını istedim. Sonuç olarak General Haig'in sizinle müzakere etmek için Saygon'a gelmediğini vurgulamama müsaade edin. Düşmanlarımızla müzakere ederken onlara birlikte hareket ettiğimizi göstermenin zamanı geldi; dolayısıyla ittifakımıza devam etmeyi veya tamamen ABD'nin çıkarlarına uygun şekilde düşmanla bir çözüm arayışına girmemi isteyip istemediğinize artık karar vermelisiniz.

Bu taslak bile Nixon için yeterince sert değildi; taslağı daha sonradan iyice keskinleştirebilmesi için daktiloda çift aralıklı yazdırmamı istedi.

Saygon'a giden Haig, 19 Aralık'ta Thieu ile bir araya geldi. Saray'a daha gitmeden bir mesaj gönderen Haig, Thieu ile özel olarak görüşmek istediğini vurgulayıp Thieu'nun Ulusal Güvenlik Konseyi ile bir araya gelmeyi düşünmediğini belirtti. Thieu'nun tavrıyla ilgili ne düşünülürse düşünülsün, kararlılığına hayran kalınırdı. Thieu'ya Nha eşlik ederken Haig'in yanında da Bunker bulunuyordu. Daha önce yaşanan dramalardan tekrar bahseden Thieu, sonra Haig'i dinledi ve mantıklı yorumlarda bulundu. Haig'in misyonunun, Amerikan desteğinin devamı şeklindeki bir müzakereye indirgendiğini söyledi (ki bu doğruydu). Amerikan askerlerinin tamamı geri çekildikten sonra Hanoi'nin gerilla savaşını tekrar başlatacağını ve provokasyonunu da ABD'nin misillemede bulunmasını gerektirecek seviyenin altında tutacağını öngörmüştü (ki bu da tamamen doğruydu). Nixon'ın mektubunu bir ültimatom olarak değerlendiren Thieu, cevabını ertesi gün vereceğini söyledi.

Bu arada Haig, her zamanki mahcubiyetimizle Lon Nol'u ziyaret etti. Lon Nol, Kuzey Vietnamlılar anlaşmaya sadık kaldığı ve askerlerini de geri çektiği sürece arkamızda duracağını ifade etti. Tek taraflı ateşkes teklif edilmesi yönündeki isteğini yineledi. Savaşın devam etmesinin sorumluluğunu Kızıl Kmerlere atmak için tasarlanmış bir istekti. Yine de bu, tüm kusurlarına rağmen, halkının barışa yönelik arzusunu oldukça güzel bir şekilde yansıtan bir adam tarafından verilen çok cesur bir karardı.

Ertesi gün, 20 Aralık'ta Haig bana telgraf çekti: "Ekim ayında başlattığınız olaya ben de dahil olduğum için çok mutluyum." Kesin olmamakla birlikte Haig'in Thieu ile saat 11.00'de randevusu vardı. Ran-

devu iptal edildi ve Haig'den beklemesi istendi. Sonunda saat 15.30'da kabul edilen Haig'e bir mektup verildi. Mektubun bizde bıraktığı izlenim, sanki Nixon'ın teklifinin reddedildiği yönündeydi. Thieu, siyasi hükümlere olan itirazlarından vazgeçse de Kuzey Vietnamlı askerlerin Güney'de bulunmaya devam etmelerini kabul etmiyordu. Haig ve ben, Nixon'a tavsiyede bulunarak her halükârda Hanoi ile müzakerelere devam etmemiz gerektiğini ifade ettik. Thieu'nun yine razı olmaması durumunda, Kuzey Vietnamlılarla ikili bir anlaşma yapıp savaş esirlerimizin iadesi karşılığında geri çekileceğimizi belirtecektik. Hakkını vermek gerekirse, Thieu'nun mesajının ince bir zekâyı yansıttığını düşünüyorum. Mektubunun hiçbir yerinde anlaşmayı imzalamaktan kaçınacağını dile getirmemişti. Egemenliğine zarar getireceğini düşündüğü her şeyi -olması gerektiği gibi- reddediyordu; mücbir sebeplere karşı çıkamasa da bunun bir parçası olmak istemiyordu. Kendi bakış açısından haklıydı ve aslına bakılırsa -pek anlamamış olsak da- son ana kadar ilerlememizi söylüyordu.

Nixon'ın başkanlığı döneminde hiçbir dış politika stratejisi, Noel bombardımanında olduğu kadar öfkeye sebep olmamıştı. Hiçbir konuda bu kadar haksız muamele görmemişti. Bu bombardıman, barbarca yapılan bir intikam eylemi değildi. Hanoi'nin ifade ettiği gibi aşırı derecede zayiata neden olmamıştı; kesinlikle bu durumun alternatifi olan savaşın devam etmesi çok daha fazlasına mal olurdu. Vietnam nedeniyle on yıldır süren hayal kırıklığı ve bir neslin Nixon'a olan düşmanlığı, -açık konuşayım- onun seçim zaferinin yol açtığı hüsranla birleşti ve tüm yargıları duygusal bir cümbüşle bastıran görüş birliğindeki başyazılarda olan öfkeyi ortaya çıkardı. Diğer her yol neredeyse kesinlikle Aralık'taki taktiklerin hiç bitmeyecek şekilde tekrarlanmasına tanıklık ederdi. Açık-uçlu bir savaş ve acı verici bölünmelerin devam etmesi olasılığıyla karşı karşıya kalan Nixon, hava koşullarının bombardımanı etkisiz hale getirdiğini de göz önünde bulundurarak, elindeki tek silahta karar kılmıştı. Kararı, savaşın sona ermesini hızlandırmıştı; geriye dönüp baktığımda başka bir alternatif olduğunu düşünemiyorum.

Ocak Turu

Müzakereler, büyük bir talihsizlikle tekrar başladı. 2 Ocak 1973'te, Demokrat Partili Temsilcilerin grup toplantısında, Ameri-

kan askerlerinin güvenli olarak geri çekilmesi ve esirlerimizin serbest bırakılması koşuluyla Hindiçin'e yapılacak askeri operasyonlara ilişkin tüm fonların kesilmesi için yapılan oylama 154'e 75 oyla kabul edildi. Vietnam da dahil olmak üzere Hindiçin'deki hiçbir ülkeye ilişkin ateşkesle ilgili herhangi bir hüküm olmadığı gibi DMZ ve sızmanın sona ermesiyle ilgili hüküm de yoktu. Kongre, Hindiçin'deki tüm müttefiklerimizi terk etmekle bizi tehdit ediyordu. 4 Ocak'ta Senato Demokratlar grubu da benzer bir yasa tasarısını 36'ya 12 oyla geçirdi. Bu ise; Hanoi'nin neredeyse kesin olan yardımın kesilmesini kendisinin bekleyemeyeceğini görüp de müzakerelere devam edeceği had safhadaki bir önlemdi.

Protokollerle ilgili teknik görüşmeler, ABD tarafının başında Bill Sullivan ve Hanoi tarafının başında da Dışişleri Bakan Yardımcısı Nguyen Co Thach olmak üzere 2 Ocak'ta yeniden yapılmaya başladı. Sullivan'ın bildirdiğine göre, başlangıçta ortam "son derece iç karartıcı" olsa da sonunda iki taraf da işe koyulmuştu. Benim talimatım üzerine Sullivan'ın, Aralık ayındaki oyalama taktiklerinin artık kabul edilemez olduğunu açıkça belirtmesi üzerine, toplantı daha ciddi ve düzenli geçti. Açılış konuşmasında bombardımanı kınadıklarını ifade eden Kuzey Vietnam heyeti, bir daha da bu konuya değinmedi. Sullivan şöyle bildirdi: "DRV delegasyonu, 'ABD'nin Stratejik Hava Kuvvetlerini yenen' muzaffer bir ekip gibi davranmadı, konuyu tekrarlamadı. Öğleden sonra Thach buzları biraz eritse de delegasyon genellikle ürkekti."

Sonraki birkaç gün içinde Thach ve Sullivan tartışma yaratabilecek dört meseleyi çözüme kavuşturduktan sonra diğer dördünü de Le Duc Tho ile bana bıraktılar. Tüm bunlar yine de cesaret vericiydi. Anlaşılan Le Duc Tho sahneye çıkana kadar Hanoi, niyetini açık etmeyecekti.

4 Ocak'ta Nixon, Rogers, Moorer, Laird ve benimle görüştü. Zamanın çoğu, askeri hedefler için kullanılan "akıllı bombaların" başarısını ortaya koyan resimler eşliğinde Laird ve Moorer'ın son bombardımanla ilgili yaptıkları açıklamalarla geçmişti. Geri kalan süre halkla ilişkilerle ilgili olduğundan her katılımcı kendi sabit fikrini öne sürmüştü: Nixon, özellikle TV yayınları olmak üzere medyanın ikiyüzlülüğünü ve uyguladığı çifte standarda değindi; Laird, bom-

bardımanın yol açtığı sonuçlar hakkında konuşmak istedi; Rogers, Kongre'de vereceği brifingler için malzeme topluyordu; ben ise hiç kimsenin şu an için son derece iyimser olduğum bir müzakereyi baltalayabilecek bir istekte veya açıklamada bulunmamasını rica ettim.

5 Ocak'ta Nixon ve Thieu arasında bir mektup alışverişi daha oldu. Mektubumuzda (yakın çalışma ekibim hazırlamıştı), uzlaşıma varabileceğimiz konular tekrar edildikten sonra şu karara vardığımız ifade ediliyordu:

> Sadece sık sık söylediğim şeyi tekrar edebilirim: Güney Vietnam'ın varlığını devam ettirebilmesinin en sağlam yolu, iki ülkenin sıkı bir iş birliği içinde bulunmasıdır; mevcut rotanızda ısrar etmeniz durumunda ise her iki ülke de ciddi şekilde risk altında kalacaktır. Kongremizin dönüşünden bu yana aldığı kararlar, başından beri yaptığımız uyarıların doğruluğunu açıkça ortaya koymuştur.
>
> Bizimle beraber hareket etmeye karar verirseniz -ki bu konuda size güveniyorum- anlaşmaya vardıktan sonraki dönemde de yardımlarımızın devam edeceği ve Kuzey Vietnamlıların anlaşmayı ihlal etmeleri halinde tam güçle karşılık vereceğimiz konusunda size güvence veriyorum. Bu yüzden bizimle bir kez daha güç birliği yapmanız için çağrıda bulunuyorum.

Thieu 7 Ocak'ta kaçamak cevaplar verince, Nixon kaygılarını dile getirmemi istedi ve bunun onaylatmamız gereken programımızı duraklatacağını söyledi. Öte yandan Thieu, anlaşmayı imzalamayı reddedeceğini belirtmemişti.

6 Ocak'ta Nixon ve ben nihai stratejimizi gözden geçirmek üzere Camp David'de bir araya geldik. Mevcut şartlar uygun olduğu takdirde uzlaşıma varmamı söyledi. İmaj danışmanlarıyla ters düşecek olsa da Ekim şartlarına bile razı olacağını dile getirdi. O şartlar ne kadar makul olsa da -ben yeterli görüyordum- şu an için kaçınılmaz olarak Saygon'un çöküşüne yol açacağına işaret ederek Nixon'a karşı çıktım. Güney Vietnamlıların Hanoi ve bizimle cepheleşmelerini gerektirecek bir şeylerinin olması gerekiyordu. Her halükârda işlerin o raddeye gelmeyeceğinden emindim. Aynı gün Paris'e gelen Le Duc Tho, belli inatçılığı ile aslında iyimserliğimizi arttırmıştı, bizde panik yaratan bir açıklama yaptı. Tho, "hızlı" bir şekilde uzlaşıma varmak için "son" bir çaba göstermek üzere Paris'e geldiğini gösterişli bir biçimde bildirdi. İkimizin de müzakerelere devam etmeyi ka-

bul ettiğimiz koşullar tam olarak sağlandığından daha önce ön koşul olarak öne sürdüğümüz şeyi şimdi önümüze ültimatom olarak koyuyordu. Ayrıca Ekim taslağında yer alan "mantıksız" değişiklikleri kesin bir dille geri çevirerek "makul" değişiklikler için kapıyı sonuna kadar da açık bıraktı.

Böylece 8 Ocak'ta Le Duc Tho ile Gif-sur-Yvette'de tekrar bir araya geldik ve ikimizin de vaatte bulunduğu üzere bu son müzakere turumuz olacaktı. Her yerde bulunan gazeteciler, gelişigüzel bir şekilde yerleştirilen tribünlere oturmuştu. Görünüm ve gerçeklik arasında aynı çapraşıklık vardı. Aralık ayında bizi oyaladığı sırada Le Duc Tho, dışarda benimle gayet samimiyken içeride konferans masasında ise son derece aksiydi. Şimdi ise medyamızın Noel bombardımanına olan öfkesini haklı çıkarmak için toplum içinde benimle el sıkışmaktan bile kaçınmıştı. Aslında hiçbir Vietnamlı kapıya çıkıp bizi karşılamamıştı bile. Kapı içeriden sanki görünmeyen bir hizmetkâr tarafından açıldı. Tüm bunlar, bombardımanımızdan sonra ortaya çıkan soğuk ortam nedeniyle halinden son derece memnun olan medyanın pek çok haber yapmasına neden olmuştu. Aslında basının görüş alanının dışında kaldığı için içerideki ortam gayet sıcaktı. Tüm Kuzey Vietnamlılar bizi selamlamak için sıraya girmişti. İlk gün oldukça faal ve sistemli olan Le Duc Tho, uzlaşıma varmak için rekabete girdiğimizde samimiyeti daha da arttırmıştı.

Dört buçuk saat süren ilk günkü toplantımız sonuçsuz kaldı. Tho, bombardımanımızı standart bir çizgide olmak üzere baştan savma bir tavırla kınadı; üslubu, havaalanında verdiği demeçten çok daha yumuşaktı. Söylediklerinin yanlış olduğunu göstermemden sonra hangi sorunların çözüme kavuşması gerektiğine dair usule uygun şekilde tartıştık. Sonunda onların DMZ ve imzalama yöntemi olduğu konusunda mutabık kaldık; imza konusu, Saygon'u Güney Vietnamlı komünistleri tanımak zorunda bırakmak istemediğimiz için karmaşık bir hâl aldı. Her iki taraf kendi önerisini yeniden dile getirdikten sonra toplantıyı bitirdik. Le Duc Tho ne kadar ileri gitmeye istekli olduğunu göstermeye henüz hazır olmasa da, esnekliğini ön plana çıkarmak için yeterince çaba sarf ediyordu. Toplantı sona erdiğinde, ertesi günkü toplantıda ihtiyaçlarımızı dikkate alacağını vurguladı; daha önce hiç duymadığımız bir şeydi bu. (Öğle yemeği molası sıra-

sında beni kenara çeken Tho, kendisinin çok esnek olduğunu söyleyen Politbüro'daki mesai arkadaşlarıyla birtakım sıkıntılar yaşadığını ifade etti. Eğer söyledikleri doğruysa, bahsettiği kişilerin daha ne kadar katı olabilecekleri hayal gücümün ötesindeydi.) Temkinli bir şekilde Başkan'a şu şekilde bildirdim:

> Bu toplantıdan anlamlı bir sonuç çıkarmak mümkün değil. Gerçekçi olmak gerekirse B-52'lerin düzenlediği yoğun bombardımanının ardından konferans masasında ilk gün tüm meseleleri çözüme kavuşturmamız imkânsızdı. Dolayısıyla teknik detayların tartışıldığı ilk günkü toplantının temel prosedürünü izliyor olabilirler ki onda da pek geri adım atmamışlardı. Öte yandan, tıpkı Aralık ayında yaptıkları gibi bize bilerek zorluk çıkartmaları da ihtimal dahilinde. Bu hipoteze göre, geçen hafta teknik detayların tartışıldığı toplantılarda kaydedilen ilerleme, sadece uluslararası kontrol mekanizması ile ilgili durumların yaratacağı propaganda hasarını ortadan kaldırmanın bir yolu olurdu. Yarın sabah saat 10.00'da tekrar bir araya geldiğimizde asıl niyetleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olacağımızı düşünüyorum.

Bir sonraki toplantının tarihi olan 9 Ocak, dönüm noktasıydı. Tıpkı Aralık ayında olduğu gibi, toplantılar sırayla Vietnamlıların ve Amerikalıların seçtiği yerlerde yapılıyordu. Albay Guay, Versay'a pek uzak olmayan Saint-Nom-la-Breteche'de bir golf sahasında yer alan Amerikalı bir iş adamının evini keşfetmişti. Molalarımız sırasında bu yemyeşil çevrede nispeten huzurlu bir şekilde dolaşabilirdik; Tho'nun uzlaşıma varmak istediği çok belliydi. Thach ve Sullivan'ın protokoller üzerinde tam zamanlı olarak görevlendirilmelerini ve bizim aramızda yapılan esas görüşmelere katılmamalarını önerdi. Kabul ettim. Ardından şöyle dedi:

> Hızlı bir şekilde çözüme ulaşma konusundaki ciddiyetimizi ve iyi niyetimizi kanıtlamak için birbirimizin tutumunu gereğinden fazla dikkate almamız gerekmektedir. Doğal olarak karşılıklı tavizler ve mütekabiliyet olmalıdır. Eğer iki taraf da kendi duruşunda ısrarcı olursa, uzlaşıma varılması imkânsız hale gelir. Söylediklerime katılıyor musunuz?

Kesinlikle katılıyordum; aslında iyi niyetim bir parça sınanıyordu çünkü Le Duc Tho 18 Aralık teklifimizi kabul etmişti. Seçimden sonra 23 Kasım'da yapılan ilk toplantının sonunda kendisinin yaptığı on iki değişiklik de dahil olmak üzere o günkü taslağı kabul ediyordu. Askerden Arındırılmış Bölge konusunda Aralık ayında kesin-

likle reddettiği uzlaşma formülasyonuma razı oluyordu. Nixon'ın altmışıncı yaş günüydü. Washington'a şöyle bildirdim:

> Bugün Başkan'ın doğum gününü müzakerelerde büyük bir atılım yaparak kutladık. Özetle, anlaşma metninde öne çıkan tüm sorunları çözüme kavuşturduk, anlaşmanın imzalanma yöntemi konusunda büyük ilerleme kaydettik ve bu anlaşmayla bağlantılı olan diğer anlaşmalara da yapıcı bir giriş yaptık...
>
> Vietnamlılar daha önce pek çok defa bizi hayal kırıklığına uğrattılar; bu yüzden her şey iyice yerine oturana kadar başarıya ulaştığımızı düşünemeyiz ancak mevcut ruh hali ve sistemli yaklaşım, Ekim ayındaki yaklaşıma oldukça yakın.

Nixon ile son haftalarda yaşadığımız gerilimlere rağmen ona içten bir teşekkür borçluydum:

> Bizi bu noktaya getiren şey Başkan'ın kararlılığı ve Kuzey Vietnam'ın Başkan'ın ne Kongre'den ne de kamuoyundan gelen baskılardan etkileneceği yönündeki inancıydı. Le Duc Tho bu hususları bana defalarca dile getirdi. Bu yüzden önümüzdeki günlerde sert duruşumuzu sürdürmemiz çok önemli. Hevesli olduğumuza dair en ufak bir ipucu, intihar anlamına gelebilir.

Nixon anında şöyle cevap verdi: "Doğum günü tebriğin ve raporun için çok teşekkür ederim... Eğer karşı taraf bu şekilde ilerlerse ve işleri yarın yokuşa sürmezse, bugün yaptığın şey altmış yıldır aldığım en güzel doğum günü hediyesi olur."

Büyük olayların nadiren dramatik sonucu olur. Daha ziyade, bir dizi teknik ayrıntı içinde kaybolup giderler. Ocak ayında Paris'teki durum böyleydi. DMZ meselesi çözüme kavuştuktan sonra geriye sadece Saygon'un Geçici Devrimci Hükümeti'nin komünist cephesini tanımasına gerek olmaması için belgelerin nasıl imzalanacağına dair teolojik mesele kalmıştı. Birkaç gün boyunca müzakere ettikten sonra PRG'nin belgede adının geçmediği bir formül geliştirdik; Vietnam'daki savaşı sona erdirmeye ilişkin anlaşma, tüm ana taraflardan bahsedilmeyen tek belge olma özelliğini taşıyor ki diplomasi tarihinde böyle bir şey daha önce hiç görmemiştim. Üstelik barış yapan taraflarca da aynı sayfaya imza atılmamıştı. Güney Vietnamlı komünistler, Hanoi ile birlikte ayrı bir sayfaya imza atarken Saygon ve ABD de başka bir sayfayı imzalamıştı. Müzakereler, 1968'de masa-

nın şekli üzerine yapılan pazarlıkla başlamıştı; 1973'te ise aslına bakılırsa yine aynı sorunla nihayete ermişti.

Çıkmaz kırıldığında, neredeyse tüm gerilim de ortadan kalkmıştı. Hanoi'den gelen sinyallerde ani bir değişiklik olmazsa, çözüm artık kaçınılmazdı; Le Duc Tho da rotasından şaşmadı. Vietnam'da ateşkes imzalanmasından sonraki on beş gün içinde Hanoi'nin Laos'a da ateşkes getireceğini belirtti. Sadece zavallı Kamboçya'nın bu sözlü güvencelerden tatmin olması gerekiyordu. Le Duc Tho, Hanoi'nin Kızıl Kmerler ile yaşadığı sıkıntıyı tekrarladı:

> Size birçok defa barış istediğimizi, Vietnam ve Laos'ta barışı arzuladığımızı ve Vietnam ve Laos'ta barış yeniden sağlandıktan sonra Kamboçya'da da barışın yeniden sağlanmasını istediğimizi belirtmiştim. Bu nedenle Vietnam'da barış yeniden sağlandığında, kısmen nesnel koşulların, kısmen de bizim kendi temennimizin Kamboçya'daki barışa katkıda bulunacağını size ifade etmiştim. Fakat pratik olarak konuşursak, Kamboçya'daki müttefiklerimizle bu konuyu tartışmak, Laos'taki müttefiklerimizle tartışmak kadar kolay değil. Yine de Vietnam ve Laos'ta barışın yeniden sağlanmasının Kamboçya'da barışın yeniden sağlanması için gereken koşulları meydana getireceğini ve bunun için birtakım nesnel koşullara da ihtiyaç duyulacağını düşünüyorum. Fakat bildiğimiz kadarıyla Vietnam'da barışı yeniden sağladığımızda ve Laos'taki müttefiklerimizin ülkelerinde de barış yeniden tesis edildiğinde başka bir yerde hâlâ savaşmak istememiz çok mantıksız.

Hanoi, Kızıl Kmerler ile sorun yaşamış olabilirdi ancak Kamboçya'daki belirsizlik nedeniyle ateşkesi sürdürmek için ne Kongre'den ne de kamuoyundan destek gelirdi. Kamboçya'da ateşkes yapılması için aylarca elimden geldiği kadar bastırdım ama hiçbir işe yaramadı. Yazık olmuştu. Hindiçin'deki tüm ülkeler arasında Kamboçyalılar, en asilce davranışı sergileyen ve vatanseverlikleri nedeniyle en acımasız biçimde acı çeken halktı; özellikle de Kamboçya'nın tarafsızlığını sözde ihlal ettiğimiz için çileden çıktıklarını ifade edenlerin ve askerlerimiz ayrıldıktan uzun süre sonra Kuzey Vietnam tümenleri ve Kızıl Kmerler o masum ülkeyi yağmaladıkları zaman Kamboçyalılara gereken desteğin verilmesini önlemek için her yolu deneyenlerin ellerindeyken çok acı çekmişlerdi.

Sona doğru yaklaşırken artık bizim ekibimizde Ekim ayındaki o dönüm noktasının getirdiği mutluluktan eser yoktu. Aralık müzake-

releri, iki Vietnam'ın birbirine olan o daimî nefreti görmemizi sağlamıştı. Thieu ile sıkıntılı bir mücadelenin bizi beklediğini biliyorduk. Hanoi yöneticilerinin nezaket yaldızının ne kadar ince olduğunu öğrenmiştik. Tek amacı hegemonya elde etmek olan Hanoi'nin bu arayışının anlaşmadan sonra da devam edeceğinden emindik. Yine de anlaşmanın bozulmasını önlemenin bir mücadele gerektireceğini ve bunda da başarılı olacağımızı biliyorduk. Artık yanılsamayı aşmıştık; ama hemen hemen alt ettiğimiz tehlikeden, güzel bir rahatlama duygusundan ve onca şeyden sonra yurtta bir iyileşme devrinin bizi beklediği umudundan uzak değildik.

Ben ve meslektaşlarım -Bill Sullivan, Winston Lord, John Negroponte, David Engel, Peter Rodman ve aramıza sonradan katılan Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri Yardımcısı George Aldrich- günde on beş saat çalışarak müzakere ettik, taslakları gözden geçirdik, Güney Vietnamlıları bilgilendirdik ve Washington'la telgraf alışverişinde bulunduk. (Her zaman için düşünceli olan Nelson Rockefeller'ın, gerginlikten sertleşen sırtlarımıza yardım etmesi için gönderdiği Dr. Kenneth Riland bizi bir hayli rahatlamıştı.) Paris'te tüm metinleri tamamladıktan sonraki yirmi dört saat içinde Haig'in Saygon'a gitmesine karar verildi. Kırk sekiz saat içinde Kuzey'in bombalanması durdurulacaktı. 18 Ocak civarında yapılacak duyurudan sonra anlaşmayı tamamlamak için 23 Ocak civarında Paris'e gidecektim. Başarısızlık kâbusundan kurtulan Beyaz Saray, tüm gayretini Halkla İlişkiler'in hazırlayacağı senaryoya yöneltti. Başkan, 23 Ocak'taki paraflama öncesinde kendisi için bir rol umuyordu. Hummalı bir telgraf akışı vardı; Başkan'ın Göreve Başlama töreni için yapılacak kutlamalar, hem anlamlı hem de Kuzey Vietnamlıların başka zorluk çıkarmalarına yol açmamak için gösterişten yeterince uzak şekilde yapılması gereken duyuru için zaman bulma sorununu daha da karmaşık hale getirmişti. İnatçılık yapan Saygon'un, anlaşmayı onayladığını 20 Ocak'a kadar bildirmemesi, bu sorunu çözmüştü; akıllıca davranan Nixon, tüm taraflar artık geri alınamaz şekilde anlaşmayı imzalayana kadar Başkanlığın prestijini riske atmaması gerektiğine karar verdi.

Sonunda 13 Ocak Cumartesi günü Saint-Nom-la-Breteche'deki buluşma yerimizde, taslak anlaşma diğer tüm uyum anlaşmaları ve protokollerle birlikte bir kez daha tamamlanıp hazır hale gelmişti. İki

heyetin molalar sırasında yapılan kısa sohbetler dışında hiçbir sosyal teması olmamıştı. İlk toplantılarda çok az yemek ikram edilmişti. Daha sonra her heyetin seçtiği buluşma yerinde o heyet yemekleri hazırlatsa da yemekler ayrı yerlerde yenmişti. 13 Ocak 1973'te ilk defa hep beraber yemek yedik. Ben de yemek getirtmiştim; Vietnamlılar ve Amerikalılar masanın etrafına karışık şekilde oturmuştu. Tho ve ben, halklarımız arasında kalıcı bir barış ve dostluk olması için kadeh kaldırdık.

20 Kasım'dan bu yana devam eden müzakerelerde birtakım değişiklikler yapılmıştı. Saygon'a vereceğimiz askeri desteğe ilişkin hüküm aslına bakılırsa sınırsız askeri yardıma olanak sağlayacak şekilde genişletildi. Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'ni tanımlayan "idari yapı" ifadesi, büyük ölçüde etkisiz kalacağı vurgulanarak metinden çıkarıldı. Konsey'in işlevleri, daha önceki taslakta yer alan "ateşkesin sürdürülmesi ve barışın korunmasına" ilişkin yükümlülüğü elinden alınarak daha da azaltıldı. Askerden Arındırılmış Bölge, Cenevre Antlaşmalarında belirlenen hükümlerde geçen kesin ifadelerle yeniden tasdik edildi. Tarafların, "birbirlerinin ve diğer ülkelerin egemenliğine ve güvenliğine saldırmaktan" imtina etmeleri için Kamboçya ve Laos'u kullanmama taahhüdünde bulundukları bir koşul eklendi. Sığınakların kurulmasının amaçlandığı bu koşulda, yabancı kuvvetlerin geri çekilmesini gerektiren daha önceki koşulun pekiştirilmesi amaçlanmıştı. Şu anda 1160 kişiden oluşan uluslararası kontrol mekanizması, anlaşmanın imzalandığı gün faaliyete geçmeye hazırdı. ABD'ye yönelik uygunsuz ifadeler kaldırıldı ve birkaç ek teknik iyileştirme yapıldı. Anlaşmanın etkili bir şekilde uygulanması için gereken tüm protokoller ve uyum anlaşmaları tamamlanmıştı.

Tüm bunlara değmiş miydi? Yapılan değişiklikler, savaşın son aylarının acısını ve ızdırabını haklı çıkartacak kadar önemli miydi? Muhtemelen bizim için değildi; sonuçta varlığını sürdürmesi uğruna savaşılan Saygon için neredeyse kesin önemdeydi. Belli ki Ekim Anlaşması'nın yeterli olacağını düşünmüştük, yoksa bu şekilde yola devam etmezdik. Yine de herhangi bir anlaşmanın uygulanabilirliği, tarafların gönüllü iş birliğine bağlıdır. Thieu bir kez direndiğinde, akabinde gelecek olana katlanmak durumunda kalıyorduk. Müttefikimi-

ze kabul edilemez bir barışı dayatarak Güney Vietnam'ın bağımsızlığı adına sürdürülen bir savaşı vicdanen sona erdiremezdik. Şayet bunu seçimden önceki son iki hafta içinde yapmaya kalkışmış olsaydık, haklı olarak milyonların kaderini siyasi malzeme olarak kullanmakla suçlanırdık. Üstelik böyle bir girişim de başarısızlıkla sonuçlanırdı. Şimdi olduğu gibi, Amerikan yardımının kesileceği tehdidi ile Thieu'yu razı etmek ve anlaşma metninde yaklaşık yirmi değişiklik için yaklaşık üç ay gerekmişti.

Amerika'nın geri çekilmesini içeren barış, Güney Vietnamlılar için travmatik bir olaydı. On yıldan fazla bir süredir komünist terörizmden ve savaşın getirdiği tahribattan muzdarip olan bir halk bunu hak etmiyordu. Thieu, tüm bunlara dikkatlice ve kendisini Vietnam milliyetçisi olarak damgalayacak şekilde hazırlanmalıydı. Halkını bizim fiziksel yokluğumuza alıştırmak zorunda kalan Thieu, bir meydan okuma gösterisiyle onları psikolojik bağımsızlıklarına hazırlamak zorunda kaldı. Vietnamlılara özgü yöntemlerinin son derece rahatsız edici olması, bu süreçte neredeyse kendi iç bütünlüğümüzü mahvetmesi, Thieu'nun yiğitçe savaştığı ve kendi yargıları doğrultusunda haklı olduğu gerçeğini ve Hanoi'nin amaçlarıyla ilgili bildiklerini değiştirmez. Bunların hiçbiri, onun fevkalade kötü, neredeyse manyakça taktiklerini ve ihtiyaçlarımıza olan duyarsızlığını haklı çıkarmaz.

Ekim ayında Thieu ile daha yakın bir şekilde ilgilenmiş olsaydım acaba şimdiki sıkıntıların ortaya çıkıp çıkmayacağı sorusuyla kendimle sürekli bir mücadele halindeydim. Belki onu bu sürece daha erken dahil etmiş olsaydım, benimle olan sorunlarının hiç olmazsa biri eksilmiş olurdu. Fakat 8 Ekim'deki ilk öneriyi Thieu'nun önüne koymuş olsaydım, tepkisi yine de farklı olmayacaktı ve o an itibarıyla öneri daha geliştirilmemiş olduğundan daha da şiddetli bir şekilde direnecekti. Saygon'un anlaşmaya karşı yürüteceği gerilla savaşı hemen başlayacaktı; "shedyule"yi kabul etme karşılığında acımasızca kopardığımız iyileştirmeler de buharlaşırdı. Bu durumda Hanoi de metnini kamuoyuna daha önce duyurmuş olurdu. Kabul etmek için muazzam bir baskı altında olurduk ve pazarlık pozisyonumuz da ciddi şekilde sarsılırdı. Hanoi'nin Aralık ayı performansı daha erken gelirdi ve haliyle bizim de müzakere edecek bir dayanağı-

mız olmazdı. Bu nedenle paradoksal olarak daha temkinli bir hızda ilerlemenin sonucunda neredeyse kesinlikle çok daha kötü bir anlaşma ortaya çıkardı. Saygon'un tavrı yine değişmezdi. Yurt içindeki anlaşmazlıklarımız artardı ve dağılma riskiyle karşı karşıya kalırdık. Izdırap içinde geçen savaşın kaotik sonucu yüzünden, parçaları daha sonra bir arada tutmak için anlaşmanın Ekim ayında tamamlanması zorunlu hale gelebilirdi.

Aralık'taki ızdıraba gelince, tüm sorumluluk Hanoi'ye aittir. Her ne kadar can sıkıcı olsa da Saygon'un ısrarla istediği altmış dokuz değişikliğin neredeyse tamamı o zamana kadar halledilebilirdi. Hâlâ tam olarak anladığımdan emin olamadığım nedenlerle Hanoi müzakereleri durdurma yönünde stratejik bir karar alana kadar her şeyi tamamlamanın eşiğine gelmiştik. Bu noktada söz konusu olan "iyileştirme" de bu yüzden anlaşmazlığa sebep olan tartışmalı bir ifadeden ziyade uzlaşıma varmayla hiç varamama arasındaki farktı. Bana göre tüm bunlar, Aralık ayında çekilen ızdıraba değerdi.

Thieu İnsafa Geliyor

13 Ocak'ta ABD'ye döndüm ve Haig'i alıp Key Biscayne'e gitmek için Washington'da çok kısa bir süre kaldım. Beyaz Saray halkla ilişkilerin bana haddimi bildirmek için yaptığı çalışmalar hâlâ hissediliyordu. Büyük bir basın ekibi bekliyordu fakat kontrol kulesinden gelen talimat nedeniyle uçağım Homestead Hava Kuvvetleri Üssü'nün uzak bir köşesine indi; burası teleskobik lenslerin menzilinin bile dışında kalıyordu.

Daha önce de ifade ettiğim gibi, bu dönemde Nixon ile olan ilişkimin tuhaf yanı -mesai arkadaşlarının tavırlarından çıkarabildiğim ve çoğunun yaşam öykülerinden anladığım kadarıyla- aramızdaki gerilim pek fazla belli olmasa da yine de birbirimizle gayet samimi şekilde ilgilenmemizdi. Kendi bölgesini savunmada böylesine acımasız, sert ve çapraşık olabilen bu tuhaf adam, kişisel ilişkilerinde hatırı sayılır derecede nazik olabiliyordu. Gece yarısı civarında Nixon'a rapor verdim; saat 02.30'a kadar (biyolojik saatime göre saat 08.30 idi) iki saatten fazla görüştük ve bizi bu noktaya getiren müzakereleri ve çektiğimiz sıkıntıları gözden geçirdik. Nixon'ın bana karşı olan bazı davranışla-

rından pek hoşnut değildim. Bazı taktiklerine karşı da çıkmıştım. Ancak o gece yine de ona karşı tuhaf bir şefkat hissettim. Ülkemiz, bu zor zamanları onun sayesinde atlatmıştı. Kararlarını, anlaşılması güç ve gizemli bir şekilde almıştı. Yine de güveniyle beni her zaman için onurlandırmıştı ve sonuçta kendince ülkemizin gücünü ve saygınlığını sürdürmeye çalışıp uluslararası diplomaside devrim yaratmıştı. Başarılarının arkasında büyük bir zekâ ve çok bilgi yatıyordu. Kendisini acımasızca hırpalayan tüm sıkıntıları çekerek geldiği bu zafer anında ilgi odağı olmayı hakkıyla kazanmıştı. Bu hoşgörülü ortamda mevcut pozisyonumuzu ve artık oldukça yakın olan barışa doğru nasıl ilerleyeceğimizi gözden geçirdik. Her ikimiz de bir şekilde yolculuğun geri kalanını birlikte yapmak için aramızda gereğinden fazla şey olduğunu hissetsek de son buluşmada amansız savaşlar görmüş gaziler gibi birbirimizle konuşurken şefkatli ifadeler kullandık.

Haig -gerekirse Thieu olmadan da- belgeyi her halükârda imzalayacağımıza dair ültimatomla ertesi akşam (14 Ocak) Saygon'a gidecekti. Beyaz Saray, 15 Ocak'ta bombardımanın sona erdiğini açıklayacaktı; 18 Ocak'ta ise "anlaşmayı tamamlamak" için 23 Ocak'ta Paris'e gideceğim duyurulacaktı. Nixon da o akşam ulusa seslenecekti. Dışişleri Bakanlarının resmi imza töreni, 27 Ocak'ta Paris'te gerçekleşecekti. Rogers'ı hoşnut etmek için gösterdiğimiz çabaların doruk noktasına ulaştığı bu imza törenine katılmamayı uygun bulmuştum. Uğruna mücadele verdiğimiz, dua ettiğimiz, beklentiye girdiğimiz ve hatta belki de nefret ettiğimiz şeyi -Hindiçin'e müdahil olma sürecimizin sona ermesini ve barışı- kutlamak üzereydik.

Fakat Saygon'daki o cesur küçük adamın -Başkan Thieu'nun- rızasını hâlâ alamamıştık. Nixon baskın çıkmaya kararlıydı. "Gaddarlık hiçbir şeydir" dedi bana. "Bu orospu çocuğu yola gelmezse inan bana sen gaddarlık nedir daha görmemişsindir." Haig, Nixon'ın ağır ifadeler kullandığı mektubu 16 Ocak'ta Thieu'ya iletti. Mektupta, anlaşmanın getirdiği tüm avantajlar özetlendikten sonra Kasım ve Aralık müzakerelerinde yapılan iyileştirmeler sıralanıyordu. Mektubun en önemli paragrafında şunlar yazıyordu:

> Bu nedenle artık geri dönüşü olmayacak şekilde Anlaşmayı 23 Ocak 1973'te paraflamaya ve 27 Ocak 1973'te Paris'te imzalamaya karar verdim. Gerekirse tek başıma yapacağım. Bu durumda, hükümetinizin barışın önünde

durduğunu kamuoyuna açıklamam gerekecek. Netice itibarıyla hükümetinizde değişikliğe gidilse bile ABD'nin yapacağı ekonomik ve askeri yardımın kaçınılmaz şekilde derhal sonlandırılması gerekecektir. Yine de iki ülkenin savaş sırasında birlikte çektiği onca acıdan sonra barışı korumak ve sunduğu avantajlardan faydalanmak için bir arada kalacağımızı umuyorum.

Aldığı talimat doğrultusunda Haig, 17 Ocak akşamı cevap verilmesini talep etti.

Hâlâ razı olmayan Thieu, taslağın "dengeli" olmadığından şikâyet etti. Şimdi ise kendi askerlerinin Güney'de bulunan Kuzey Vietnamlılarla başa çıkabileceğini vurgulasa da Kuzey Vietnamlıların orada bulunmaları, direnmek zorunda olduğu psikolojik bir meydan okumaydı. Tıpkı bizim de daha önce sık sık göz önünde bulundurduğumuz gibi Haig de Thieu'nun eninde sonunda bizimle aynı fikirde olacağını düşünüyordu.

Thieu, bizi bir kez daha şaşırtmıştı. Nixon'a iletilmek üzere 17 Ocak'ta Haig'e bir mektup veren Thieu, bu kez protokollerde birtakım değişiklikler yapılması için bir defa daha çaba gösterilmesini talep etti. Fakat Thieu'nun da bildiği gibi tüm bunlar boşunaydı. Metinler artık tamamlanmıştı; daha fazla müzakere edilemezdi. Nixon aynı gün karşılık verdi. Mektupta, önceki mesajda yer alan tüm argümanlar ve tehditler bir kez daha özetlenmişti. Haig'in bölgedeki diğer ülkeleri bilgilendirmesinden sonra Saygon'a döneceği gün olan 20 Ocak sabahı -Göreve Başlama töreninin yapılacağı gün- Thieu'dan cevap vermesi istendi. O zamana kadar da cevap gelmediği takdirde, Thieu'nun kabul etmediği yönünde bir karara varılacaktı. "Sonuçların sorumluluğu Vietnam hükümetine aittir."

Önerimiz üzerine 18 Ocak'ta Saygon'un sadık destekçileri Senatör John Stennis ve Senatör Barry Goldwater, Saygon'un anlaşmayı bloke etmesi durumunda ABD ile olan ilişkilerini tehlikeye atacağına dair kamuoyuna uyarıda bulundular. Tam Nixon'ın mühlet bitimi olarak belirlediği tarih olan 20 Ocak'ta Thieu'dan haber geldi. Müzakerelerin son turunun sorumluluğunu kişisel olarak üstlenmesi için Dışişleri Bakanı Lam'ı, Paris'e gönderiyordu; Thieu'nun itibarını kurtarmaya yarayacak bu formül, anlaşmayı neredeyse kesinlikle imzalayacağını gösteriyordu. Hâlâ metinde birkaç değişiklik yapılması yönündeki talebini sürdürüyordu; yine kendisinin de bildi-

ği üzere sırf kayıtlara geçmesi için yapılan bir hareketti bu. Hemen karşı atağa geçen Nixon, Thieu'nun onayına ertesi gün öğlene kadar ihtiyaç duyulduğunu, aksi takdirde tüm sonuçlara katlanacak olan Thieu'nun bizimle aynı düşüncede olmadığını yasama yetkisi olan liderlere bildireceğini vurguladı. (17 Aralık'taki mektup dışındaki hemen hemen tüm yazışmalar gibi, bu mektuplar da ben ve mesai arkadaşlarım tarafından yazılmış ve Nixon tarafından onaylanmıştır.) 21 Ocak'ta ağırbaşlılığını gösterip insafa gelen Thieu, ABD'nin tek taraflı bir açıklama yaparak Saygon'u Güney Vietnam'ın yasal hükümeti olarak tanıdığımızı ve Hanoi'nin orada asker bulundurma hakkı olmadığını dile getirmemizi talep etti. Thieu'nun talepleri, anlaşmaya ilişkin görüşlerimizle tutarlıydı; yabancı askerlerin bulunmasına olanak tanımayan anlaşmanın pek çok yerinde "Güney Vietnam'ın egemenliğine" atıfta bulunuluyordu. Biz bu güvenceleri verdik.

Tıpkı o zaman inandığım gibi şimdi de anlaşmanın işe yarayabileceğine inanıyorum. Savaş alanındaki kuvvetlerin gerçek dengesini yansıtıyordu. Denge korunsaydı, anlaşma da korunabilirdi. Saygon'un, gerilla savaşının ve düşük-düzey ihlallerin üstesinden gelebilecek kadar güçlü olduğunu düşünüyorduk. Misilleme yapma ihtimalimizin yüksek olması, daha büyük ihlallerin önüne geçerdi. Her iki tarafın Başkanı'nın vaatte bulunduğu üzere, Kuzey Vietnam da dahil olmak üzere tüm Hindiçin'e yapılacak yardımla, yeni gerçekliklerin uygun bir süre daha devam etmesi durumunda muhtemelen Hanoi'nin dikkatini (ve insan gücünü), daha yapıcı işlere yöneltebileceğimizi umut ediyorduk. Aslında Hanoi, Güney'deki çekirdek kadrolarına uzun sürecek siyasi bir rekabet dönemine hazırlanmaları yönünde talimat veriyordu. İtidalli olunmasının istemek için Moskova ve Pekin ile olan yeni ilişkilerimizi kullanabilirdik.

Hanoi'nin uzun vadeli hedeflerinin hepsinin farkındaydık. Dört yıldır acı ve ızdırap içinde geçen bu sürece sırf davamızdan vazgeçmek için müzakerelere "makul bir ara" verelim diye katlanmamıştık. Saygon'un her tür siyasi mücadelede üstün gelebilmesi ve güvenlik ve refah içinde varlığını devam ettirebilmesi için elimizden geleni yapmaya kararlıydık. Dağılmadan önce verilebilecek makul bir aradan ziyade onurumuzu da koruyarak barışın kalıcı olması için çabalıyorduk. Fakat Watergate'in sonucu olarak yürütme organı dağılmasaydı, kesinlikle başarılı olabileceğimizi düşünüyordum.

XXXIV
SONUNDA BARIŞ

Richard Nixon'ın ikinci göreve başlama töreni, tıpkı birincisi gibi yine soğuk, bulutsuz ve rüzgârlı bir günde gerçekleşti. Seksen altı yaşındaki babamla kabinenin arkasındaki platforma oturuyorduk. Artık orada olmaya alışmıştım ama yine de geçen aylarda yaşanan heyecan verici olaylar karşısında biraz şaşkına döndüğümü de inkâr edemem. Savaşın yakında bitecek olmasıyla her yere umut yayılmaya başlamıştı. Senatörler ve Kongre üyeleri sohbet etmek ve tebrik etmek için yanımıza uğradılar; Nazizm, ana vatanını ele geçirdiğinde hayatı boyunca uğruna çabaladığı her şeyin boşa gittiğini gören babamın yüzü sevinçten parlıyordu. Olanlara gerçekten inanamıyordu; tuhaf bir şekilde hayatı boyunca çektiği tüm sıkıntılar yok olmuş gibiydi.

Trompet sesleri duyuldu ve Nixon, "Başkan'a Selam" melodisi eşliğinde ortaya çıktı. O da bunca şeyin gerçekleştiğine inanamıyor gibiydi; bir dönem boyunca görevde kalmış olsa da yine de orada olmanın şaşkınlığını üzerinden atamamıştı. Eğer gerçekten mutlu değilse, etrafıyla ilişkisi oldukça kopmuş gibi görünürdü.

Zafer, kısa süren bir önseziyle, Nixon'ı tatmin etmiş gibiydi. Baskı altındayken, tekrar etmekten hiç yorulmazdı, en iyi halindeydi. Aslında motive edici bir güç olarak Başkan'ın krizlere ihtiyaç duyduğu izlenimine kapılmamak bazen zor geliyordu; başarıya ulaşma, onun için bir hedeften ziyade bir takıntı haline gelmişti fakat başarıya ulaştığında bu sefer de ne yapacağını bilemiyordu. Göreve başlama töreninde yapılan kutlamalara büyük ilgi olsa da ortam o kadar da hare-

ketli değildi. Katılımcılar sanki yeni bir ortak amaçta payları varmış gibi davranmaktansa orada bulunmayı hak etmişler gibi davranıyorlardı. Tüm bunlar gerçekleşirken Richard Nixon sanki Başkan değil de bir seyirciymiş gibiydi. Olağanüstü başarılar elde etmişti. İlk dönem için belirlediği uluslararası hedeflere ulaşmıştı. Önünde boş bir sayfa vardı; bir Başkan'ın kendisini büyük ölçüde diplomasi alanında yeni ve yaratıcı görevlere adayabileceği ender zamanlardan biriydi. Geçmişten kalan mirasların üstesinden geliniyordu, istikrarsız olan uluslararası ortam, bir nesilde en fazla bir defa olabilecek şekillendirilmeyi bekliyordu. Yine de bugün Başkan'da ayrı bir sessizlik vardı; sanki nefret ettiği ama en azından kabullendiği bu zor dünyayı asla tam olarak terk edecek cesareti kendinde bulamayacakmış gibi görünüyordu. Belki basit bir çekingenlik veya kadercilikti; belki de yaklaşan bir felaketin farkına varılmasıydı.

İki gün sonra 22 Ocak'ta, Le Duc Tho ile yapacağımız son toplantı için Paris'e gittim. Toplantımızı ilk defa herhangi bir sonuç veya etki beklemeksizin, 1968'den bu yana devam eden ve sonuçsuz kalan 174 genel oturumun sahne olduğu Kleber Caddesi'ndeki küçük bir konferans salonunda yapacaktık. Şimdi ise sadece sembolik bir olay için kullanılacaktı. Sullivan ve Thach birkaç gün boyunca tüm metinleri tekrar gözden geçirdiler. Son bir paranoyak harekette bulunan Kuzey Vietnamlılar, her bir metnin tamamlanmasından sonra iple bağlanmasını ve ipin de mühürlenmesini istediler; sanırım anlaşma metinlerine geceleyin yeni sayfalar ekleyeceğimizi düşünmüşlerdi.

Paris'e geldiğimde Lyndon Johnson'ın o gün öldüğünü öğrendim. Hâlihazırda Vietnam Savaşı'nın felaketzedelerinden biri olan Johnson, kendisine miras kalan bu savaşın alanını, daha sonra ülkesine olan görevini ve hayatını kaybeden selefine karşı yükümlülüğünü yerine getirmek için büyük çaba sarf ederek genişletmişti. Böyle bir savaş varken Başkan olmaktan daha az istediği hiçbir şey olmadığına ve bu durumun savaş sırasında verdiği mücadeleleri sonuçsuz bıraktığına dair şüphe yoktu. Emekliliğinde, herhangi bir hüzün belirtisi göstermeden onurlu bir şekilde davranmaya devam etmişti. Önemsediği tek şey olan devlet hizmetinin artık sona erdiği o korkunç gerçekliğin getirdiği yükün altında kalmıştı; tıpkı kariyerinin zirvesinde olan bir cerrahın sonsuza kadar hastaneye girmesinin yasaklan-

masına benziyordu. Haldeman, 15 Ocak'ta bombalamanın duracağını haber vermek için Johnson'ı aramıştı. (Geçmişte, Nixon adına onu birçok defa bilgilendirmiştim fakat Johnson'ın "konumunun düşmesi nedeniyle" Haldeman bunu artık yapmamamı istemişti.) Yine de güzel bir mesajın yanı sıra barış anlaşmasının bir nüshasını ona da göndermiştim. Bu iri kıyım, buyurgan, savunmasız, açık sözlü, yüksek emeller peşinde koşan ve son derece hayat dolu birinin savaş nedeniyle kalbi kırık bir şekilde ölmesi sembolikti.

Toplantı 23 Ocak Salı günü saat 09.35'te başladı. Le Duc Tho, merasim şeklinde geçen bu ortamda bile, ABD'nin Kuzey Vietnam'a ekonomik yardımda bulunma konusunda kesinlikle garanti vermesi için baskıda bulunarak nahoş bir davranış sergilemişti. Anlaşma imzalanana kadar böyle bir konunun tartışılamayacağını ona söyledim; ayrıca bu yardım, Kongre'nin onayına ve anlaşmaya riayet edilmesine bağlıydı. En nihayetinde, saat 11.45'te belgeleri parafladıktan sonra kapanış konuşması olarak birbirimize birkaç kısa cümle söyledik. Le Duc Tho şöyle dedi:

> Sayın Danışman, neredeyse beş yıldır müzakere ediyoruz. Artık aramızda yeni bir atmosferin başladığını dile getirebilirim. Bu da resmi imza töreni birkaç gün içinde gerçekleşecek olsa da iki ülke arasında yeni bir ilişkinin başlamasının sembolü olan ilk taştır [orijinal metinde geçtiği gibi]. Barışın yeniden sağlanması, Vietnam halkının, Amerikan halkının ve aynı zamanda tüm dünyanın özlemini çektiği bir şeydi.
>
> Sonunda bugün görevimizi tamamladık. Ben sizin hükümetinizle sizin aracılığınızla, siz de benim hükümetimle benim aracılığımla konuştunuz. İkimiz de bu tarihi günü asla unutmamalıyız. Buralara oldukça uzak ve zor bir yoldan gelmiş olsak da artık tüm bu zorlukları atlattığımızı düşünüyorum. Her ikimiz de sorumluluğumuzu yerine getirdik. Üstelik anlaşma da birkaç gün içinde resmi olarak imzalanacak. Anlaşmayı tam anlamıyla uygulayacağımıza dair resmi olarak size söz veriyorum [orijinal metinde geçtiği gibi]. Şayet Vietnam'da ve Güneydoğu Asya'da barış kalıcı bir şekilde sağlanacaksa ikimizin de aynısını yapması gerektiğini düşünüyorum.

Ben de şu şekilde karşılık verdim:

> Sayın Özel Danışman, her iki halk da çok acı çekti. Izdırap ve yıkım içinde geçen pek çok dönemimiz oldu. Tüm bunlara son verme onuruna siz ve ben nail olduk. Asla unutamayacağımız bir şey bu.

Fakat kalıcı olarak, hem Hindiçin insanlarına bir barış getirmedikçe hem de Kuzey Vietnam halkı ile ABD halkı arasında bir uzlaşma ortamı yaratmadıkça işimiz tamamlanmayacaktır. Anlaşmayı tam anlamıyla uygulayacağımıza dair resmi olarak size söz veriyorum. Bunun ötesinde kendimizi iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine adamamız gerektiğini düşünüyorum. Sanırım sizin ve benim bu konuda özel bir ilişkimiz ve yükümlülüğümüz var. Dolayısıyla bugünkü işimizle müzakereler de tamamlanmış oluyor. Kuzey Vietnam ve ABD arasındaki dostluğun başlangıcını belirleyen an olan bugüne dönüp bakabileceğimizi umuyorum.

Kapanış sözlerimizin ardından Le Duc Tho ile beraber soğuk, puslu ve yağmurlu havada dışarı çıkıp fotoğrafçıların önünde el sıkıştık. Ardından, Güney Vietnam Dışişleri Bakanı Lam ile birlikte öğle yemeği yedik. Son aylarda yaşanan anlaşmazlıklar konusunda en ufak bir belirti göstermeyen Lam, ağırbaşlılığını korumuştu.

Amerika'nın Vietnam Savaşı sona ermişti.

Son Aşama

Her büyük olaydan önce olduğu gibi 23 Ocak'ta Washington yine teknik ayrıntılar nedeniyle tamamen tükenmişti. Nixon'ın anlaşmayı ve ateşkesi duyurmasından birkaç saat önce aynı günün akşamı saat 18.35'te ofisime geri döndüm. Bir sefere mahsus olmak üzere ertesi güne kadar basına bilgi vermememe istendi. Başkan, konuşmasında detaylara fazla girmeyeceğinden mantıklı bir düşünceydi. Kabine Odası'nda Kongre liderlerine brifing veren Başkan, açıklamaların çoğunu kendisi yaptı.

Ofisimde tek başıma, Nixon'ın ulusa sesleneceği zamanı bekliyordum. Dört yıl boyunca katlandığımız ve çaba gösterdiğimiz her şey artık son bulmuştu. İki milyondan fazla Amerikalı, hayatlarının bir kısmını o uzak diyara vermişti. Kırk beş binden fazla Amerikalı bu uğurda hayatını kaybetmiş, yüz binlercesi de yaralanmıştı. Artık kendileri ve aileleri, tüm bunların boş yere olmadığını görüp iftihar edebilirlerdi. Barışa ulaşma hedefleri de nihayetinde gerçekleştiğine göre, Hindiçin'de gösterilen bunca çabaya karşı çıkanların bundan böyle birlik ve beraberlik içinde hareket edebileceklerini umabiliriz. Güney Vietnam, Laos ve Kamboçya halkları belki de en sonun-

da, fedakârlıklarına layık huzurlu, güvenli ve yeniliklerle dolu bir geleceğe kavuşabilecekti.

Büyük bir heyecanla, ileride gördüğüm emsalsiz yaratıcılık fırsatıyla ivme kazanacak ulusal bir uzlaşma döneminin eşiğinde durduğumuzu umuyordum. Belki de Amerika, 60'lı yılların başındaki idealizmi yakın geçmişin katı pragmatizmi ile birleştirmenin yolunu bulmuştu. Çin artık önemli bir dosttu; önce stratejik silahların sınırlandırılması anlaşması ve üzerinde mutabık kalınan uluslararası davranış kurallarının yanı sıra Berlin Antlaşması sayesinde Sovyetler Birliği ile istikrarlı ilişkiler kurulmasının temelini atmıştık. Meydana gelen diplomatik devrim, Amerikan diplomasisi için olağanüstü bir fırsat sağlamıştı. Vietnam'ın yol açtığı travmanın ortadan kalkmasının yanı sıra önümüze çıkan bu fırsat, muazzam bir umut kaynağı olmuştu. Hasımlarımızla olan ilişkilerimiz yoluna girdiğinden artık dostlarımızla olan ilişkilerimizi yeniden canlandırmanın ve çözüme kavuşmamış sorunları çözüme kavuşturmanın zamanı gelmişti. Atlantik Topluluğu -ve Japonya- ile ittifak bağlarımızı tekrar teyit etmek için 1973'ü Avrupa Yılı ilan etmeye karar verdik. Bu bağların, komünist ülkelerle olan belirsiz ve geçici olan yeni ilişkilerimizden daha güçlü ve derin olduğunu gözler önüne serecektik. İttifak'ın uyumu ve zindeliği temelinde, detanta yönelik gerçek fırsatları test edebilecektik. Orta Doğu konusunda elimize olağanüst bir fırsat geçmek üzereydi; Orta Doğu müzakerecisi olarak atacağım ilk adım, Cumhurbaşkanı Sedat'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Hafız İsmail ile Şubat ayında yapacağım görüşme olacaktı. Saygınlığının zirvesinde ve güçlü bir yönetici olan Nixon, çok kuvvetli bir devleti yönetmenin ikinci dönemine başladı.

Devlet adamları, tüm faktörlerin bu kadar kolaylıkla şekillendirilebildiği bir ortamla tarihte nadiren karşılaşırlar; olaylara yön verme, yeni bir dünya inşa etme, Amerikan halkının enerjisiyle hayallerinin yanı sıra insanlığın umutlarından yararlanma fırsatının bizden önce var olduğunu düşünüyordum. Neredeyse kesinlikle dört yıl boyunca bu girişimlerin hiçbirinde yer alamayacaktım; barış tam olarak sağlandıktan sonra muhtemelen yıl sonuna doğru ayrılacaktım. Bana verilen fırsatla gereken ortamın hazırlanmasına yardımcı olabildiğim için minnettarım.

Uzlaştırıcı bir tavır sergileyen Nixon, saat 22.00'de kısa ve öz bir konuşma yaptı. O gün özlem duyulan Lyndon Johnson'a saygılarını sundu ve Amerikalılardan kendilerini "yaptığımız barışı kalıcı hale getirmeye" adamalarını istedi.

Her büyük konuşmadan sonra yaptığım gibi, konuşması biter bitmez tebrik etmek için Nixon'ı aradım. Herhangi bir başarıya bel bağlamaktan aciz görünüyordu. Ertesi gün başlayacak Kongre brifinglerinin derdine düşmüştü.

Ardından beni tebrik etmek isteyen Bayan Nixon telefonu aldı ve her şeyin üstesinden bu şekilde gelmek yürek ister, dedi. Son derece nazik bir hanımefendiydi. Sıkıntı çekmiş olsa da büyük bir metanetle, kocasının peşinden geliyor gibi görünen iftira ve nefrete tahammül etmişti. Başkan'ın aksine, çoğu zaman kendiliğinden ortaya çıkan günlük hayal kırıklıklarını romantik hayallerin süslediği bir fantezi dünyasına sahip değildi. Yanılsamalara kesinlikle kapılmaz ve karşılaştığı sıkıntılarla tek başına yüzleşmekte ısrarcı davranırdı. Saygınlığı konusunda tereddüde düşülmezdi. Mesafeli görünse bile, o sert yaşamında ne tür yangınların biriktiğini kim bilebilirdi ki? Hiç kimsenin üzerinde hak iddia etmemişti; metaneti hem müthiş hem de ilham vericiydi çünkü karşıdaki bunun asli bir nezaketten geldiğini hissederdi.

Birkaç dakika sonra Nelson Rockefeller aradı. Devlet hizmetiyle beni o tanıştırmış ve ayakta tutmuştu. Garip bir şekilde hem anlaşılmaz hem de biraz utangaç biri olsa da yine de sıcaklığıyla sizi sarıp sarmalardı. Dokunarak iletişim kurma tarzını anlamak için onu anlayışla karşılamak gerekirdi; önemsediğini, huzur ve güven verdiğini gösteren küçük göz kırpmaları, dürtmeler ve mırıldanmalarla iletişim kurardı. Ayrıca giderilemez iyimserliğiyle tam anlamıyla Amerikalıydı. Bir yanlışın düzeltilemeyeceğini ya da sarf edilen çabanın yüce hedeflerin peşinde giderken karşılaşılan engelleri aşamayacağını asla aklına bile getirmezdi. Her zaman cesaret verici ve destekleyiciydi. Kendisinden istenmese bile her kriz ortamında sakin bir şekilde yardıma koşardı. Böyle bir ruh haliyle benimle konuşurken aynı zamanda ülkesinin başarılarından da iftihar ediyordu. Amerika'nın gücünde, özgürleri savunma, dezavantajlılara umut verme ve gerçekten adalet ve merhamet yolunda yürüme görevlerini sunma gibi bir inayet görmüştü.

Gece yarısı evimdeyken, Nixon tek başına düşüncelere daldığı Lincoln Oturma Odası'ndan beni aradı. Basının, tüm bu olan biteni takdir edip etmeyeceğini merak ediyordu; muhtemelen etmeyecekti. Ama aslında aklından geçen bu değildi. Her başarının ardından korkunç bir hayal kırıklığının geldiğini biliyorum, dedi. Bu hayal kırıklığının benim başıma gelmesine müsaade etmemeliyim. Cesaretim kırılmamalı. Daha mücadelemizi sürdüreceğimiz pek çok savaş var; zayıf düşmemeliyim. Aslında ne cesaretim kırıldı ne de hayal kırıklığına uğradım. Onu dinlerken, sahneyi hayal edebiliyordum: Tek başına ve içine kapanık bir halde yumuşak kahverengi koltuğuna gömülmüş olan Nixon, muhtemelen bacaklarını önündeki kanepeye uzatmıştır, küçük bir okuma ışığı karanlığı yarıp geçerken şöminedeki ateşten çıkan gölgeler de odanın duvarına vuruyordur. Hoparlörlerden romantik bir klasik müzik eserinin sesi geliyordu; muhtemelen Çaykovski. Benimle konuşsa da aslında kendi kendine konuşuyor gibiydi.

Kader, tasarımını gerçekleştirmek için olağanüstü araçlar seçer. Zafer anında bu kadar yalnız olan ve bazı isteklerinde pek merhamet göstermeyen bu adam, tarihinin en acı verici dönemlerinden birini atlatan milletimize layıkıyla önderlik etmişti. Doğası gereği gözü pek biri olmayan Nixon, dikkatleri çekecek şekilde ender görülen bir cesaret sergilemişti. Normalde dışa dönük biri olmayan Nixon, zorlukları alt etmek için halkını harekete geçirmeye kendini zorlamıştı. Aşırı bağlılık ve izolasyon arasındaki o tehlikeli salınımların üstesinden gelmek ve Amerikan dış politikasında bir devrim yaratmak için çok çaba göstermişti. Bürokratik yapı tarafından küçümsenen ve insani algılarında muğlak olan Nixon, en güçlü özgür ülkenin sorumluluktan kaçınma hakkına sahip olmadığını kanıtlamaya kararlı bir şekilde, ulusal onur ve sorumluluk duygusuna, henüz yeni sarılmıştı. Nixon böylesine karışık duygular içindeyken o Bürokratik Yapı ona biraz sevgi gösterseydi ne olurdu? Kırgınlıklarının ıssız derinliklerine daha mı çok çekilirdi yoksa lütufkâr bir davranış onu kurtarır mıydı? O an artık bunların hiçbirinin önemi yoktu. Acı bir bölünme döneminin sonunda, inatçı bir şekilde yalnızlığa bürünmüş olmasına rağmen yine de çok az devlet adamına nasip olmuş umut manzarasını önünde görmüştü. Hiç bitmeyen düşmanlıkları azaltacak, dostlukları pekiştirecek ve gelişmekte olan ülkelere yeni umutlar verecek yeni bir uluslararası düzeni zihninde canlandırabilmişti. Amerika ve in-

sanlık için dikkate değer bir hedefti. Zafer anında yapayalnız bir şekilde zirvedeydi fakat yakında o zirve bir uçuruma dönüşecekti. Yine de tüm endişelerine ve kusurlarına rağmen muazzam bir iradeyle bizi hayallerin ve olasılıkların bir araya geldiği o sıra dışı ana kadar getirmişti.

En sonunda Paris'te, Vietnam'da Savaşı Sona Erdirme ve Barışı Yeniden Sağlama Anlaşması'nı parafladığım günün akşamı aklımdan geçen düşünceler bunlardı. Sonuç itibarıyla kendimle barışıktım; ne mutluydum ne de üzgün.

BÖLÜM SONU NOTLARI

XXIV

Nixon'ın Çin Gezisi

[1] - RN: The Memoirs of Richard Nixon (New York: Grosset & Dunlap, 1978), s. 560-564.

[2] - Ross Terrill, Flowers on an Iron Tree: Five Cities of China (Boston: Little, Brown & Co., 1975). s. 171.

[3] - Şanghay Bildirisi'nin tam metni aşağıdaki gibidir:

ORTAK BİLDİRİ 28 Şubat,
Şanghay, Çin Halk Cumhuriyeti

ABD Başkanı Richard Nixon, 21-28 Şubat 1972 tarihleri arasında Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Chou En-lai'nin daveti üzerine Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyaret etti. Başkan'a Bayan Nixon, ABD Dışişleri Bakanı William Rogers, Başkan'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Dr. Henry Kissinger ve diğer Amerikalı yetkililer eşlik etti.

Başkan Nixon, 21 Şubat'ta Çin Komünist Partisi Genel Başkanı Mao Zedong ile bir araya geldi. İki lider, Çin-ABD ilişkileri ve dünya meseleleri hakkında ciddi ve içten bir görüş alışverişinde bulundu.

Ziyaret sırasında Başkan Nixon ile Başbakan Chou En-lai arasında ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ve her iki tarafın da ilgi alanına giren diğer konular hakkında kapsamlı, ciddi ve samimi görüşmeler yapıldı. Ayrıca Dışişleri Bakanı William Rogers ve Dışişleri Bakanı Chi P'eng-fei arasında geçen konuşmalar da aynı şekilde gerçekleşti.

Başkan Nixon ve ekibi, Pekin'i ziyaret etti ve kültürel yerlerin yanı sıra sanayi ve tarım bölgelerini gezdiler; Hangchow ve Şangay'ı da ziyaret eden ekip bir yandan Çinli liderlerle sohbetlerine devam ederken bir yandan da görülmeye değer yerleri dolaştılar.

Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD liderleri, bunca yıl temasta bulunmadıktan sonra çeşitli konular hakkındaki görüşlerini birbirlerine samimi bir şekilde sunma fırsatına sahip olmanın oldukça yararlı olduğunun farkına vardılar. Önemli değişikliklerin ve büyük karışıklıkların meydana geldiği uluslararası durumu gözden geçirip kendi pozisyonlarını ve tutumlarını açıkladılar.

ABD tarafı şu hususları dile getirdi: Asya'da ve dünyada barışın sağlanması için hem mevcut gerilimlerin azaltılması hem de anlaşmazlıkların temel nedenlerinin ortadan kaldırılması yönünde çaba sarf edilmesini gerekmektedir. ABD, adil ve güvenli bir barış için çalışacaktır: Adil çünkü halkların ve ulusların özgürlük ve kalkınma hayallerini yerine getirir; güvenli çünkü dışarıdan gelebilecek saldırı tehlikesini ortadan kaldırır. ABD, dünyadaki tüm halklar için dış baskı veya müdahaleden bağımsız olarak bireysel özgürlüğü ve sosyal kalkınmayı destekler. ABD, gerilimleri azaltma çabasının en etkili yolunun farklı ideolojileri olan ülkeler arasındaki iletişimi daha üst seviyeye taşımaktan geçtiğine inanmaktadır. Bu sayede kazara,

yanlış hesaplama veya yanlış anlama yoluyla cepheleşme riskleri de azaltılmış olur. Ülkeler birbirlerine karşı saygılı davranmalı ve performansın nihai belirleyici olmasını mümkün kılarak barış içinde rekabet etmeye gönüllü olmalıdır. Hiçbir ülke asla hata yapmayacağı iddiasında bulunmamalı ve her ülke ortak menfaat için kendi tutumlarını yeniden gözden geçirmeye hazırlıklı olmalıdır. ABD, Hindiçin halklarının kaderlerini dışarıdan müdahale olmaksızın belirlemelerine izin verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır; değişmez şekilde öncelikli hedefi, müzakere yoluyla uzlaşıma varmadır; 27 Ocak 1972'de Vietnam Cumhuriyeti ve ABD tarafından öne sürülen sekiz maddelik öneri, bu amaca ulaşmak için bir temel teşkil etmektedir; müzakere yoluyla uzlaşıma varılamadığı takdirde ABD, Hindiçin'in her ülkesi için kendi kaderini tayin etme amacına uygun olarak tüm kuvvetlerinin bölgeden nihai olarak geri çekmeyi planlamaktadır. ABD, Kore Cumhuriyeti ile yakın bağlarını sürdürüp destek olmaya da devam edecektir; ABD, Kore Yarımadası'nda gerginliğin azaltılması ve iletişimin artması için Kore Cumhuriyeti'nin gösterdiği çabaları destekleyecektir. Japonya ile dostluk ilişkilerine çok büyük önem veren ABD, Japonya ile olan mevcut ilişkilerini daha da geliştirmeye devam edecektir. ABD, 21 Aralık 1971 tarihli Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla tutarlı olarak, Hindistan ile Pakistan arasındaki ateşkesin devam etmesini ve tüm askerlerin kendi bölgelerine ve Cemmu ve Keşmir'deki ateşkes hattının kendi taraflarına çekilmesini uygun görmektedir; ABD, askeri tehditlerden uzak ve bölgeyi büyük bir güç rekabetinin ana merkezi haline getirmeden Güney Asya halklarının kendi geleceklerini barış içinde şekillendirme hakkını desteklemektedir.

Çin tarafı şu hususları dile getirdi: Zulmün olduğu yerde direniş de olur. Ülkeler bağımsızlık istiyor, uluslar kurtuluş istiyor ve insanlar devrim istiyor; tüm bunlar, tarihin karşı konulamaz eğilimi haline gelmiştir. Büyük ya da küçük tüm uluslar eşit olmalıdır; büyük uluslar küçük uluslara ve güçlü uluslar da zayıf uluslara zorbalık etmemelidir. Çin asla bir süper güç olmayacak ve her türlü hegemonya ve kuvvet politikasına da karşı çıkacaktır. Çin tarafı, haksızlığa uğramış tüm halkların ve milletlerin özgürlük ve kurtuluş mücadelelerini sıkı bir şekilde desteklediğini ve tüm halkların, sosyal sistemlerini kendi istekleri doğrultusunda seçme ve kendi ülkelerinin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma hakkına sahip olduğunu vurgulayıp dışarıdan gelebilecek saldırılara, müdahalelere, hâkimiyet kurma ve devleti çökertme çabalarına karşı çıkmaktadır. Tüm yabancı askerler kendi ülkelerine çekilmelidir.

Çin tarafı, hedeflerine ulaşmak için gösterdikleri gayret nedeniyle Vietnam, Laos ve Kamboçya halklarını, Güney Vietnam Cumhuriyeti'nin Geçici Devrimci Hükümeti'nin yedi maddeli önerisini, bu yılın Şubat ayındaki öneride yer alan iki temel sorunun detaylandırılmasını ve Hindiçin Halkları Zirve Konferansı Ortak Bildirisi'ni kararlı bir şekilde desteklediğini ifade etti. Kore'nin barışçıl şekilde birleşmesi için Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti hükümetinin 12 Nisan 1971'de öne sürdüğü sekiz maddeli programını ve "Kore'nin Birleştirilmesi ve İyileştirilmesi için BM Komisyonu"nun iptali konusundaki duruşu da kararlı şekilde desteklemektedir. Japon militarizminin yeniden canlanmasına ve dışa doğru yayılmasına kesinlikle karşı çıkan Çin tarafı, Japon halkının bağımsız, demokratik, barışçıl ve tarafsız bir Japonya inşa etme arzusunu kararlı bir şekilde desteklemektedir. Hindistan ve Pakistan'ın, Hindistan-Pakistan sorunuyla ilgili Birleşmiş Milletler kararlarına uygun olarak, derhal tüm askerlerini kendi bölgelerine ve Cemmu ve Keşmir'deki ateşkes hattının kendi taraflarına çekmesi gerektiğini savunan Çin tarafı, bağımsızlıklarını ve egemenliklerini koruma mücadelesi veren Pakistan Hükümeti'ni ve halkını ve kendi kaderini tayin etme hakkı için mücadele veren Cemmu ve Keşmir halkını kararlı bir şekilde desteklemektedir.

Çin ile ABD arasında sosyal sistemleri ve dış politikaları açısından temel farklılıklar bulunmaktadır. Yine de her iki taraf, sosyal sistemlerine bakılmaksızın, ülkelerin kendi ilişkilerini tüm devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne riayet etme, diğer devletlere karşı saldırgan tavırlar sergilememe, diğer devletlerin içişlerine karışmama ilkelerine göre yürütmeleri ve eşitlik, karşılıklı menfaat ve barış içinde bir arada yaşamaları gerektiği konusunda mutabık kaldılar. Uluslararası uyuşmazlıklar, güç kullanımına veya tehdidine başvurulmadan bu temelde çözüme kavuşturulmalıdır. ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti bu ilkeleri birbirleriyle olan ilişkilerinde de uygulamaya hazırdır.

Uluslararası ilişkilerin bu ilkelerini göz önünde bulunduran iki taraf şu hususları dile getirdi:

— Çin ile ABD arasındaki ilişkilerin normalleşmesine yönelik ilerleme tüm ülkelerin çıkarınadır;

— her iki ülke de uluslararası arenadaki askeri çatışma tehlikesini azaltmak istemektedir;

— iki ülke de Asya-Pasifik bölgesinde üstünlük kurmaya çalışmamalı ve başka bir ülke veya ülke grubunun böyle bir üstünlük kurma çabasına da karşı çıkmalıdır;
— iki ülke de herhangi bir üçüncü şahıs ya da ülke adına müzakere etmeye veya başka bir ülkeyle diğer devletlerle ilgili anlaşmalara girmeye hazır değildir.
Her iki taraf da herhangi bir büyük ülkenin başka ülkelere karşı bir başkasıyla iş birliği yapmasının ya da büyük ülkelerin dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda bölmesinin dünyadaki tüm halkların menfaatine aykırı olacağı görüşündedir.
İki taraf, Çin ile ABD arasında uzun süredir devam eden ciddi anlaşmazlıkları tekrar gözden geçirmiştir. Çin tarafı tutumunu yeniden teyit etti: Tayvan meselesi, Çin ile ABD arasındaki ilişkilerin normalleşmesini engelleyen çok önemli bir meseledir; Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti, Çin'in tek yasal hükümetidir; Çin'in bir vilayeti olan Tayvan, uzun süre önce ana vatana iade edilmiştir; Tayvan'ın kurtuluşu, Çin'in bir iç meselesidir ve başka hiçbir ülkenin müdahale etme hakkı yoktur ve tüm ABD kuvvetleri Tayvan'dan tamamen geri çekilmeli ve askeri üslerini de boşaltmalıdır. Çin hükümeti, "tek Çin, tek Tayvan", "bir Çin, iki hükümet", "iki Çin" ve "bağımsız Tayvan" meydana getirmeyi amaçlayan veya "Tayvan'ın statüsü, belirlenmek üzere beklemektedir"i ileri süren her türlü faaliyete ve görüşe kesinlikle karşı çıkmaktadır.
ABD tarafının açıklamasına göre, "ABD; her iki yakadaki tüm Çinlilerin Tayvan Boğazı'nı koruduğunu fakat Çin'in tek ve Tayvan'ın da Çin'in bir parçası olduğunu kabul etmektedir. ABD hükümeti bu durumu tartışmaya açmayacaktır. ABD hükümeti, Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde çözüme kavuşmasını en az Çinliler kadar istediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu beklentiyle tüm ABD kuvvetlerinin Tayvan'dan geri çekileceği ve askeri üslerin de boşaltılacağı teyit edilmektedir. Bu arada ABD, bölgedeki gerginlik azaldıkça askerlerini Tayvan'dan kademeli olarak geri çekip askeri üsleri de boşaltacaktır.
Her iki taraf, iki halk arasındaki ufkun genişletilmesinin arzu edildiği konusunda hemfikirdi. Bu amaç doğrultusunda iki taraf bilim, teknoloji, kültür, spor ve gazetecilik gibi belirli alanları tartışıp insanlar arası temasların ve değişimlerin her iki taraf için de yararlı olacağı konusunda mutabık kaldılar. Taraflar, bu tür temasların ve değişimlerin daha da geliştirilmesini kolaylaştırmayı taahhüt eder.
İkili ticaretin de karşılıklı fayda sağlayacağı görüşünde birleşen iki taraf eşitlik ve karşılıklı fayda temelli ekonomik ilişkilerin her iki ülke halkının yararına olduğu konusunda hemfikir oldular. Her iki taraf, iki ülke arasındaki ticaretin geliştirilmesini kolaylaştırmaya karar vermiştir.
İki taraf da iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesini daha da ilerletmek için somut istişarelerde bulunmak üzere zaman zaman üst düzey bir ABD temsilcisinin Pekin'e gönderilmesi ve ortak çıkarlar hakkında görüş alışverişinde bulunulmaya devam edilmesi de dahil olmak üzere çeşitli kanallar aracılığıyla temas halinde kalacakları konusunda anlaştılar.
Her iki taraf, bu ziyaretten elde edilen kazanımların iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni umutlar açacağı yönündeki beklentisini dile getirmektedir. İki taraf da iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin sadece Çin ve Amerikan halklarının çıkarına değil aynı zamanda Asya'daki ve dünyadaki gerginliğin gevşemesine de katkıda bulunacağına inanmaktadır.
Başkan Nixon, Bayan Nixon ve Amerikan ekibi, Çin Halk Cumhuriyeti hükümetinin ve halkının gösterdiği nazik misafirperverlikten dolayı kendilerine teşekkürlerini sundular.

XXV

Hanoi Zar Atıyor

[1] - Konuşma metni yazarlığından bakış açısıyla Safire'ın bu konu hakkında yaptığı açıklamaya şu yayından ulaşılabilir: Before the Fall (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1975), s. 417-420.
[2] - Bkz., Örneğin, RN: The Memoirs of Richard Nixon (New York: Grosset & Dunlap, 1978), s. 591.
[3] - RN, s. 590-591.

XXVI

Moskova'ya Gizli Gezi

[1] - Bkz., Elmo R. Zumwalt, Jr., On Watch: A Memoir (New York: Quadrangle Books / The New York Times Book Co., 1976), s. 152-163.

[2] - New York Times, 9 Şubat 1972. Los Angeles Times, 4 Şubat'ta sadece ABM'ye yönelik bir anlaşma yapılması fikrine bile geri dönmüştü.

[3] - Bkz., Örneğin., Tad Szulc, "How Kissinger Did It: Behind the Vietnam Cease-Fire Agreement", Foreign Policy, no. 15 (Yaz 1974) ve The Illusion of Peace (New York: The Viking Press, 1978), s. 544-545. Szulc, bunun ABD'nin karşılıklı geri çekilme talebinden vazgeçtiği ilk belirgin ateşkes önerisi olduğunu iddia ediyor. Aslında Başkan'ın 7 Ekim 1970 tarihli konuşmasında yerinde bir ateşkes önerilmişti. Karşılıklı bir geri çekilmeyi müzakere etme beklentisinden 31 Mayıs 1971'deki gizli teklifte vazgeçildi; esasında tek taraflı geri çekilmelerimizin hızlandırılması sürecinde de zımnen vazgeçilmişti. 11 Ekim 1971 tarihli gizli teklifimizde ve Başkan'ın 25 Ocak 1972 tarihli konuşmasında alenen yeniden ateşkes teklifinde bulunuldu. 1971-72 tekliflerimizde ileri sürdüğümüz karşılıklı geri çekilmeden geriye kalan tek şey "Hindiçin ülkeleri arasındaki mevcut sorunlar yine Hindiçin tarafları arasında bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü ve birbirlerinin meselelerine müdahil olmama yönünde karşılıklı saygı çerçevesinde çözüleceği" hükmüydü. Çözülecek sorunlar arasında, Hindiçin ülkelerinin tüm silahlı kuvvetlerinin kendi ülke sınırları içinde kalması ilkesinin uygulanması yer almaktadır.

[4] - Bkz., RN, s. 592.

XXVII
Hesaplaşma

[1] - New York Times, 5 Ocak 1973.

[2] - Nixon'ın 30 Nisan'da bana gönderdiği bilgi notundan alıntılar yayımlanmıştır. RN: The Memoirs of Richard Nixon (New York: Grosset & Dunlap, 1978), s. 593-594.

[3] - Bkz., RN, s. 594.

[4] - 8 Mayıs'ta liderlerin olduğu toplantıya katılmadım. Bu konu hakkındaki açıklamalar şu yayında bulunabilir: William Safire, Before the Fall (Garden City: Doubleday & Co., 1975), s. 422-427.

[5] - Senatörlerin alıntıları, Congressional Quarterly, 13 Mayıs 1972.

[6] - New York Times başyazısı, 9 Mayıs 1972.

[7] - *New York Times, Washington Post, Christian Science Monitor ve Boston Globe başyazıları, 10 Mayıs 1972.*

[8] - Marvin Kalb ve Bernard Kalb, Kissinger (Boston: Little, Brown & Co., 1974), s. 310.

[9] - Bu bilgi notu alıntısı, RN, s. 606-607.

XXVIII
Moskova Zirvesi

[1] - Bkz., Örneğin, Washington Post, 18 Mayıs 1972.

[2] - Marvin Kalb ve Bernard Kalb, Kissinger (Boston: Little, Brown & Co., 1974), s. 328.

[3] - 1972 yılına ait ABD-Sovyet bildirisinin Orta Doğu'yla ilgili kısmın metni şöyleydi:
Her iki taraf bu hususla ilgili görüşlerini öne sürmüştür. Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı Kararı uyarınca Orta Doğu'da bir barış anlaşması yapılmasına ilişkin desteklerini yeniden teyit etmişlerdir. BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Büyükelçi Jarring'in yakinen ilgilendiği üzere, ilgili tarafların yapıcı bir iş birliğine girdiklerinin önemine dikkat çekilerek, Jarring'in misyonunun başarısına katkıda bulunma isteklerini doğrulayan ABD ve SSCB, aynı zamanda Orta Doğu'da barışın sağlanması için üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye hazır olduklarını beyan etmişlerdir. ABD ve SSCB açısından bölgede barışın sağlanmasıyla Orta Doğu'nun normalleşmesi için beklenen olasılıkların önü açılacak ve özellikle bu bölgede askerî açıdan gerginliklerin de azalmasıyla birlikte ileriye dönük adımların atılması mümkün olacaktır.

[4] - Mayıs 1972 zirvesi görüşmeleri sonucunda Gromiko ile birlikte hazırlanan "genel çalışma ilkeleri" aşağıdaki gibidir:
1. Nihai anlaşma, tüm tarafları ve aralarındaki meseleleri kapsayacak şekilde etraflı olmalıdır. Böyle bir anlaşma, uygulamanın aşamalar halinde gerçekleşmesine veya bazı sorunların ve anlaşmazlıkların öncelik temelinde çözüme kavuşturulmasına mâni olmaz.
2. Anlaşma, İsrail kuvvetlerinin 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesine ilişkin hükümleri içermelidir.

3. İcap etmesi durumunda sınırların yeniden düzenlenmesi, ilgili taraflar arasında isteğe bağlı şekilde yapılan anlaşmaya tabi olmalıdır.
4. Güvenlikle alakalı karşılıklı olarak yapılacak düzenlemeler, askerden arındırılmış bölgeleri, BM personelinin Şarm El-Şeyh'te geçici olarak görevlendirilmelerini ve Sovyetler Birliği ve ABD'nin de gerekli katılımıyla en geçerli uluslararası garantileri içerebilir.
5. Anlaşmalar neticesinde savaş hali sona ermeli ve barış sağlanmalıdır.
6. Tiran Boğazı ve Süveyş Kanalı boyunca seyrüsefer serbestisi olmalıdır. Bu hüküm, tamamen Mısır'ın Kanal üzerindeki egemenliği ile tutarlıdır.
7. İsrail de dahil olmak üzere Orta Doğu'daki tüm devletlerin bağımsızlığını ve egemenliğini kabul etmek, anlaşmanın dayandırılması gereken temel ilkelerden biridir.
Tek Taraflı Belirtilen Hususlar:
ABD'nin tutumu, anlaşmaların tamamlanmasının ardından belli bir aşamada anlaşmayı imzalayan taraflar arasındaki müzakereleri içermesi gerektiği yönündedir.
Sovyetler Birliği'nin tutumu, Filistinli mülteciler meselesinin adil bir temele dayanarak ve BM kararlarına uygun olarak çözüme kavuşması gerektiği yönündedir.

XXIX

Zirve Sonrası

[1] - Konvansiyonel revizyonist görüş, George W. Ball'un Washington Star'da 14-16 Mart 1979'da yayımlanan bir dizi yazısının yanı sıra Ball'un 17 Şubat 1979'da Economist dergisinin editörüne yazdığı mektupta gayet güzel bir şekilde örneklerle açıklanmıştır.
[2] - Washington Post'un 7 Haziran ve 27 Temmuz 1971 tarihli başyazılarını, 7 Ekim 1972 ve 21 Şubat 1973 tarihli başyazılarıyla karşılaştırınız.

XXX

Sedat, Sovyetleri Sınır Dışı Ediyor

[1] - Bkz., Anwar el-Sedat, In Search of Identity (New York: Harper and Row, 1978), s. 219, 221-222. Sedat, 20 Kasım 1977'de İsrail Knesset'e hitaben yaptığı konuşmada aynı noktaya değinmişti.
[2] - Bkz., Marilyn Berger, "Envoy 'Paper' Compromises U.S. in Mideast" Washington Post, 29 Haziran 1971.
[3] - *Sedat, In Search of Identity, s. 225.*
[4] - Bkz., Bölüm XXVIII, not 4.
[5] - *Sedat, In Search of Identity, s. 229.*
[6] - a.g.e.

XXI

Çıkmazdan Dönüm Noktasına

[1] - İlgili makalenin ABD taslağı şöyleydi:
Komitenin Oluşumu aşağıdaki gibi olacaktır:
— Vietnam Cumhuriyeti Hükümeti tarafından atanacak Vietnam Cumhuriyeti temsilcileri;
— NLF tarafından atanacak NLF temsilcileri;
— Güney Vietnam'daki çeşitli siyasi ve dini eğilimlerin temsilcilerinin, Vietnam Cumhuriyeti Hükümeti veya NLF ile herhangi bir bağlantısı olmasa da bu temsilciler Vietnam Cumhuriyeti Hükümeti ile NLF arasında yapılacak anlaşmaya göre atanacaktır.
Başkan Thieu ve ekibi bize aşağıdaki gibi bir taslak önerisi sundular:
Komite, SVN'deki [Güney Vietnam] tüm siyasi, dini güçlerin ve eğilimlerin temsilcilerinden oluşacaktır. NLF yukarıdakilerden biri olarak kabul edilecektir. Temsilciler karşılıklı anlaşma çerçevesinde atanacaktır.

Spesifik olmayı tercih ettik çünkü bu sayede Hanoi'ye etkisi azaltılmış bir üçlü formül önerisinde bulunmuş oluyorduk. Taslağımız, koalisyon hükümetini eşit şekilde ikiye bölecek ve Saygon'a da veto hakkı verecek bir seçim komisyonuna dönüştürüyordu. Bizim görüşümüze göre, Saygon'un formülasyonu kendi içinde de pek mantıklı değildi çünkü bu durumda NLF, Saygon'un Komite'deki temsilcilerini bile veto edebilecekti.

[2] - Bkz., RN: The Memoirs of Richard Nixon (New York: Grosset & Dunlap, 1978), s. 690.

[3] - Bkz., Charles W. Colson, Born Again (Old Tappan, NJ: Chosen Books, Inc., 1976), s. 76.

[4] - Hanoi'nin orijinal taslağı ile 11 Ekim'de ileri sürülen versiyonun karşılaştırılması neticesinde bir değerlendirme yapılabilir. Le Duc Tho'nun 8 Ekim tarihli taslağı:

Ateşkesin hemen ardından iki Güney Vietnamlı taraf ulusal uyum, eşitlik, karşılıklı saygı ve karşılıklı bir bütünlük inşa etme ruhu içinde, Güney Vietnam halkının barışa, bağımsızlığa, demokrasiye ve tarafsızlığa duydukları özlem doğrultusunda, üç kısımdan oluşacak Milli Mutabakat Yönetimi'ne karar vermek ve diğer tüm iç meseleleri çözüme kavuşturmak için istişarelerde bulunacaktır. Ateşkesin yürürlüğe girmesinin ardından İki Güney Vietnamlı taraf en geç üç ay içinde Güney Vietnam'ın iç meselelerine ilişkin bir anlaşma imzalayacaklardır.

11 Ekim'deki versiyon şu şekildedir:

Ateşkesin hemen ardından iki Güney Vietnamlı taraf, üç kısımlı Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi adındaki idari yapıyı oluşturmak için ulusal uzlaşma ve uyum, karşılıklı saygı ve karşılıklı bir bütünlük inşa etme ruhu içinde istişarelerde bulunacaktır. Konsey, oy birliği ilkesine göre faaliyet gösterecektir. Ulusal Uzlaşma ve Milli Mutabakat Konseyi'nin görevleri belirlendikten sonra iki Güney Vietnamlı taraf daha düşük düzeylerdeki konseylerin oluşumu hakkında istişarede bulunacaktır. Ateşkesin yürürlüğe girmesinin ardından üç ay içinde iki Güney Vietnamlı taraf, Güney Vietnam halkının barışa, bağımsızlığa ve demokrasiye duydukları özlem doğrultusunda Güney Vietnam'ın iç meseleleri üzerinde mümkün olan en kısa sürede uzlaşıma varıp anlaşma imzalayacaktır.

Daha sonraki müzakerelerde "idari yapı" ifadesinin çıkartılmasından sonra bu hükmün etkisi azalmıştır çünkü "idari yapı" ifadesinin Vietnam dilindeki tercümesi tartışmalara yol açmıştı. Bkz., Bölüm XXXIII.

XXXII

Barışa Uzanan Zahmetli Yol

[1] - RN: The Memoirs of Richard Nixon (New York: Grosset & Dunlap, 1978), s. 693.

[2] - Bkz., Örneğin, Nixon'ın 15 Mart 1973 tarihli basın toplantısı; 29 Mart 1973'teki açıklamaları; Nixon ve Thieu'nun 3 Nisan 1973'teki ortak bildirileri; Savunma Bakanı Richardson 1 Nisan 1973'te "Meet the Press" programında; Richardson'ın 2 Nisan 1973'te ABD Senatosu Silahlı Hizmetler Komitesi'ne verdiği ifade; Richardson 3 Nisan 1973'te Temsilciler Meclisi Ödenekler Komitesi'nin önüne çıkmadan önce gazetecilere söyledikleri; Marvin Kalb'in benimle yaptığı röportaj, CBS-TV, 1 Şubat 1973; Büyükelçi William Sullivan'ın 28 Ocak 1973'te "Meet the Press" adlı programda söyledikleri ve ABD Kongresi, Senato, Ödenekler Komitesi, Acil Durum Askeri Yardım ve Güney Vietnam'a Ekonomik ve İnsani Yardım gibi diğer kaynaklardan ulaşılanlar, 1975, Ödenekler Komitesi'nin önünde yapılan oturumlar, 94. Kong., 1. oturum, 1975, s. 19-24.

[3] - 20 Ekim'de Hanoi'ye gönderdiğim mesajda bu hususla ilgili güvenceleri tekrar dile getirmiştim: Kamboçya ile ilgili olarak, ABD tarafı 26-27 Eylül ve 8 ve 11 Ekim 1972'de Dr. Kissinger ile özel olarak yapılan toplantılarda Özel Danışman Le Duc Tho tarafından dile getirilen aşağıdaki açıklamalara dayanarak faaliyet göstermektedir:

— "Vietnam ve Kamboçya'daki savaşla ilgili hususlar birbiriyle yakından bağlantılıdır: Vietnam'da savaş bittiğinde, Kamboçya'da savaşın devam etmesi için hiçbir neden yoktur" (27 Eylül);

— "Vietnam sorunu çözüldüğünde, Kamboçya meselesi de kesinlikle çözüme kavuşacaktır ve Vietnam Savaşı'nın sona ermesi, Kamboçya'daki savaşı belki de hemen bitirecek çok büyük bir etki yaratacaktır" (8 Ekim);

— "DRV'nin kendisi de dahil olmak üzere tüm yabancı kuvvetlerin Kamboçya'daki askeri faaliyetlerine son vermesi ve Kamboçya'dan geri çekilmesi ve tekrar girmemesi ilkesine riayet edileceği konusunda hemfikir olunmuştur" (26 Eylül);

— "DRV, Güney Vietnam ve Laos'ta riayet edeceği ilkeler doğrultusunda Kamboçya'da da aynı ilkelere riayet edecektir; diğer bir ifadeyle Kamboçya'ya asker, silah ve savaş malzemesi taşımaktan imtina edecektir" (11 Ekim) ve
— "18. Madde'de de [daha sonra 23] belirtildiği üzere, bu anlaşmadaki hükümler anlaşmanın imzalandığı gün yürürlüğe girer" (11 Ekim).
11 Ekim 1972'de Dr. Kissinger tarafından açıklandığı şekilde ABD, Kamboçya konusunda anlaşmaya varılması beklenirken oradaki mevcut durumu tehlikeye atacak saldırı amaçlı faaliyetlerin gerçekleşmesi halinde, bu tür operasyonların 15. Madde'ye (b) [daha sonra 20 (b)] ve bu anlaşmanın dayandığı varsayımlara aykırı olacağı yönündeki görüşünü tekrar dile getirmektedir. Bu açıklamaları 21 Ekim'de yazılı bir mesajla doğrulayan Hanoi, "Kamboçya'da barışın yeniden sağlanmasına aktif olarak katkıda bulunacağına" dair yazılı bir de güvence ekledi.

[4] - İşleri daha da karmaşık hale getiren şey Nixon'ın tamamen farklı bir sorunla uğraşmadan önceki gün gönderilen mesajlara da tepki veriyor gibi görünmesiydi. Kayıtlarda doğrulanmasa da Nixon, Hanoi'ye gitmeye kararlı olduğuma inanıyor gibiydi. 21 Ekim'de aldığı telgrafı, anılarında kanıt olarak (RN, s. 699) sunan Nixon, oldukça farklı bir durumla ilgilendiğini belirtiyor.
21 Ekim sabahı, Güney Vietnam ekibi anlaşmada yapılmasını istediği yirmi üç değişikliği ileri sürdüğünde, bu hususları Kuzey Vietnamlılarla nerede ve nasıl gündeme getireceğimiz sorunuyla karşı karşıya kalmıştık. Hanoi'yi kamuoyuna açıklama yapmaktan alıkoymak için "shedyule"yle yola devam etmem, Hanoi'ye gitmem, istenilen değişiklikleri ileri sürmem ve böylece anlaşmanın imzalanmasını seçimden sonraki bir tarihe ertelemek için ziyaretimi bir bahane olarak kullanmam gerektiğini önerdim. Mesajım Washington'a gece ulaştığından yaklaşık on iki saat boyunca hiçbir şey yapılamadı. (RN, s. 699'da telgrafımdan yapılan alıntı, istediği değişiklikler yapıldığı takdirde Saygon'un belgeyi onaylayacağı beklentisine girdiğim zaman gönderdiğim daha eski bir telgraftan.) O sırada Thieu, o gün için planlanan toplantıyı iptal etmiş ve Bunker'ın hâlihazırda anlatılmış olan hakaretlere maruz kalmasına neden olmuştu. Bu şartlar altında ben de ilk önerimi geri çektim. İlk mesajıma cevap gelmeden önce Haig'e telgraf çektim: "Burada herhangi bir olay çıkmasını önlemek için elimden geleni yapacağım. Her halükârda, Thieu'nun bundan ne kazancı olacağını bilmiyorum. Hanoi gezisini iptal etmek için bir bahane bulacağım." Nedense çektiğim ikinci telgrafın ulaşıp ulaşmadığını bilmediğim gibi herhangi bir cevap da gelmemişti. Fakat Hanoi'ye gideceğimi belirttiğim ilk telgraf gitgide artan bir şekilde hararetli yazışmaların ana konusu olmuştu çünkü bu arada hepsi de artık önemini yitirmişti.

XXXIII

"Barış Yakında"

[1] - McGovern'ın pozisyonu 10 Ekim 1972'de yaptığı konuşmada dile getirildi; ayrıca bkz., 4 Nisan 1972'de "Today" adlı programa çıktı ve programda söyledikleri UPI tarafından New Hampshire'da yayımlandı, 9 Şubat 1972. (Yeniden Laos ve Kamboçya).

[2] - New York Times, 6 Kasım 1972. McGovern'ın "Meet the Press" hakkındaki ifadeleri, Washington Post'ta yer almaktadır, 30 Ekim 1972.

[3] - Oriana Fallaci, Interview with History. (Boston: Houghton Mifflin Co., 1977), bölüm 1.

[4] - Bkz., John Osborne, The New Republic, 16 Aralık 1972, tekrar basılmıştır, The Fourth Year of the Nixon Watch (New York: Liveright, 1973), s. 200-201.

[5] - Bkz., Bölüm XXXII, not 2.

[6] - William Shawcross alıntısı, "Sihanouk's Case," The New York Review of Books, 22 Şubat 1979.

[7] - RN: The Memoirs of Richard Nixon (New York: Grosset & Dunlap, 1978), s. 721.

[8] - Başkan'ın 6 Aralık'ta bana gönderdiği mesajın tam metni. RN, s. 729-730'da.

[9] - RN, s. 731.

[10] - RN, s. 733.

[11] - RN, s. 736.

[12] - Örneğin, Marvin Kalb ve Bernard Kalb, Kissinger (Boston: Little, Brown & Co., 1974), s. 413.

[13] - *Christian Science Monitor, 21 Aralık 1972*; *Washington Post, 21 Aralık 1972.*

[14] - Guenter Lewy, America in Vietnam (New York: Oxford University Press, 1978), s. 413-414 (dipnotlar çıkarılmıştır).

[15] - Beyaz Saray çalışanlarının o anki ruh halleriyle ilgili faydalı bir açıklama. William Safire, Before the Fall (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1975), s. 666-670.
[16] - Charles W. Colson, Born Again (Old Tappan, NJ: Chosen Books, Inc., 1976), s. 79-80.

FOTOĞRAFLAR

Seçilmiş Başkan Nixon, basın toplantısında Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak atanmamı açıklarken, Pierre Oteli, 2 Aralık 1968. (Arkamda; Nixon'ın dış politika konularındaki yardımcısı Richard V. Allen).

Beyaz Saray'ın bodrum katındaki ofisimde masamda, Mayıs 1969.

Askeri konulardaki yardımcım Albay Alexander Haig ve idari konulardaki yardımcım Lawrence S. Eagleburger ile birlikte, Mayıs 1969.

Dışişleri Bakanı William Rogers ile Bakanlık'taki odasında hoş bir an, 1969'un başları.

İdari Ofis Binası'nda Nixon'ın saklanma yerine giden merdivenlerde. Nixon, Savunma Bakanı Melvin Laird ve (sağda) Basın Sözcüsü Ronald Ziegler.

İlk Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısından önce yerlerimizi ararken, 21 Ocak 1969. Soldan: General Earle G. Wheeler, Genelkurmay Başkanı; Richard Helms, CIA Direktörü; HAK; Dışişleri Bakanı Rogers; Başkan Yardımcısı Spiro Agnew (sırtı kameraya dönük); Savunma Bakanı Laird (kısmen görünüyor); Hazine Bakanı David M. Kennedy.

Babam Louis ve Annem Paula Kissinger.

Çocuklarım, David ve Elizabeth, eski Başkan Lyndon B. Johnson ve eşi ile tanışırken.

Vali Rockefeller ve yardımcısı Jim Cannon San Clemente'de Nixon'ı ziyaret ederken, 3 Eylül 1969.

Vali Rockefeller ile Ulusal Basın Kulübü'nde öğle yemeğinde, 31 Ekim 1972.
Soldan: HAK, Happy Rockefeller, Jim Cannon, Vali Rockefeller.

Midway toplantısına giderken Başkanlık uçağında, Haziran 1969. Soldan: Başkan, Rogers, Laird, General Earle Wheeler (Genelkurmay Başkanı), General Creighton Abrams (Vietnam komutanı), Amiral John McCain (Pasifik Komutanı), HAK, Henry Cabot Lodge (Paris müzakerelerine katılan büyükelçi), Ellsworth Bunker (Güney Vietnam Büyükelçisi).

Nixon ve Başkan Nguyen Van Thieu Midway'de, 8 Haziran 1969.

Başkan Eisenhower'ın cenazesi için gelen Batı Almanya Şansölyesi Kurt Kiesinger Beyaz Saray'da, 1 Nisan 1969.

Mildenhall RAF üssünde İngiltere Başbakanı Harold Wilson ile birlikte, 3 Ağustos 1969.

İngiltere Başbakanı Edward Heath ile yemek yemek için Chequers'ta mola verirken, 3 Ekim 1970. (Solda: Rogers, Nixon, Heath, ABD Protokol Şefi Emil Mosbacher.

Batı Almanya Şansölyesi Willy Brandt ve Brandt'in yardımcısı Egon Bahr (ortada) ile Münih'te, 9 Eylül 1972.

Emekli olduktan sonra eski Japonya Başbakanı Eisaku Sato ile birlikte, Tokyo, Şubat 1973.

Ürdün Kralı Hüseyin Beyaz Saray'da, 8 Nisan 1969.

Yeni Ürdün Büyükelçimiz Dean Brown Amman'a (ve Ürdün krizi için) yola çıkmadan önce San Clemente'de, 4 Eylül 1970.

Büyükelçiler David Bruce ve Ellsworth Bunker ile strateji belirleme toplantısı, 22 Temmuz 1970.

Vietnam'ın gerçekleşmesi yakın ateşkes girişimini tartışmak üzere İrlanda'da toplantı yaparken, 3 Ekim 1970. Soldan: Bruce, Nixon, Rogers, HAK, Habib.

Laos operasyonunun planlanması, Ocak 1971. Soldan: Helms, HAK, Rogers, Nixon, Laird, Amiral Thomas Moorer (Genelkurmay Başkanı).

Laos operasyonu başladıktan sonra istişare ederken, 10 Şubat 1971.

Gideceğim yeri bilen üç meslektaşım tarafından Pakistan'a vardığımda beni karşılarlarken, 8 Temmuz 1971. Soldan: ABD Büyükelçisi Joseph Farland, HAK, Dışişleri Bakanı Sultan Khan, and Pakistan'ın ABD Büyükelçisi Hilaly.

Yasak Şehir Turu. Ön sıra, soldan: Huang Hua, HAK, Chi Ch'ao-chu, Çin Müzeler Müdürü. Arka sıra, soldan: Winston Lord, Richard Smyser, Ajan Jack Ready, tanımlanamayan, John Holdridge, Ajan Gary McLeod

Pekin'den döndüğümde Nixon beni San Clemente'de karşılarken, 13 Temmuz 1971. (Helikopterin merdiveninde Al Haig).

Çin gezimden sonra, Eylül 1971.

Hindistan-Pakistan krizi ortaya çıktığında Yeni Delhi'de Başbakan Indira Gandi'yi ziyaret ederken, 7 Temmuz 1971. (Ortada; ABD Büyükelçisi Kenneth Keating).

Hazine Bakanı John Connally
(fotoğraf çekildiğinde Connally görevden ayrılmıştı, Temmuz 1972).

San Clemente'de, Ağustos 1971.

Çin'e yapacağım ikinci seyahatim için yola çıkmadan önce gazetecilerle birlikte,
16 Ekim 1971.

Nixon'ın İdari Ofis Binası'ndaki saklanma yerinde, Kasım 1971.

Kanal. Sovyet Büyükelçisi Anatoli Dobrinin ile Harita Odasında (Mart 1972).

Sovyet Ticaret Bakanı Nikolay Patoliçev, Kuzey Vietnam'ın bombalanmasından üç gün sonra Nixon'ı ziyaret ederken, 11 Mayıs 1972. Oturanlar, soldan: Peter Flanigan, Dobrinin, Patoliçev, Nixon, Peter Peterson, HAK.

Zirvede. Nixon'la Kremlin'de yürüyüş, Mayıs 1972.

Başkan, Sovyet halkına seslenirken Bayan Nixon'la beraber Kremlin'de bu konuşmayı televizyondan seyrederken, 29 Mayıs 1972.

Dobrinin'le birlikte Potomac'ta Sovyet hidrofil botunun içindeyken, Ağustos 1972.

Brejnev ile Kremlin'de, Eylül 1972. Soldan: Gromiko, Dobrinin, Brejnev, Sukhodrev, HAK.

Başbakan Chou En-lai, ziyafet konuşmasını yaparken, Şubat 1972.

Hangzhou'daki Başkanlık Konuk Evi, Şubat 1972.

Çin'de Strateji Konferansı. Soldan: Haldeman, HAK, Nixon, Ziegler.

Başkan Thieu Saygon'da beni karşılarken, 17 Ağustos 1972. (Solda: Büyükelçi Ellsworth Bunker).

Moskova gezim ve Le Duc Tho ile yaptığım görüşmeden sonra istişare ederken, 16 Eylül 1972.

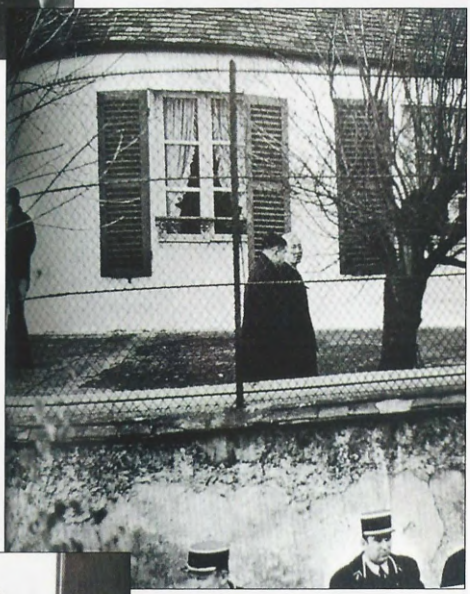
Vietnam'la ilgili dönüm noktasından sonra kahvaltıda bu konuyu tartışırken, 13 Ekim 1972. Soldan: Rogers, Nixon, HAK, Haig.

Başı dertten kurtulmayan Kamboçya lideri Lon Nol ile birlikte, 22 Ekim 1972.

San Clemente'den Washington'a dönerken Başkanlık uçağında, 7 Kasım 1972.

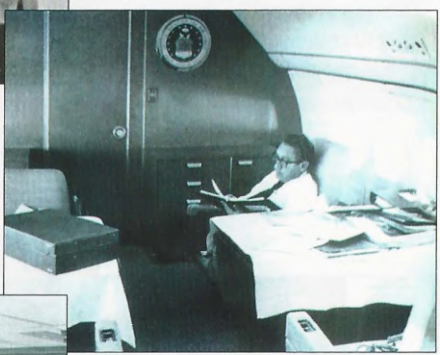
Müzakerelerin tekrar başlaması sırasında Le Duc Tho, yardımcısı Nguyen Co Thach ile bahçede istişare ederken, Gif-sur-Yvette, Fransa, 20 Kasım 1972.

Paris'te sonuçsuz kalan Aralık müzakereleri sırasında yakın çalışma ekibimle birlikte, Aralık 1972. Soldan: Peter Rodman, HAK, Winston Lord, Al Haig, William Sullivan, David Engel, John Negroponte (oturan).

Aralık müzakereleri sırasında Büyükelçinin konutunda, Paris, Aralık 1972.

Vietnam anlaşmasını paraflamak için Paris'e giderken, 23 Ocak 1973.

Paris'e giderken, 23 Ocak 1973. Soldan: HAK, Lord, Negroponte (arkasına yaslanan), Rodman

Vietnam anlaşmasının paraflanması, 23 Ocak 1973. Soldan: Heyward Isham. Sullivan. HAK, George Aldrich (ayakta duruyor), Winston Lord.
Alt: Le Duc Tho, Vietnam anlaşmasını paraflarken, 23 Ocak, 1973. Sağında oturan, Xuan Thuy: solunda oturan, Nguyen Co Thach. Benim solumda, Aldrich; sağımda, Sullivan.

Paraflamanın ardından, 23 Ocak 1973. Soldan: Thach, Thuy, tercüman Nguyen Dinh Phuong, Le Duc Tho, HAK

Paraflamanın ardından dışarıda el sıkışırken, 23 Ocak 1973. Kleber Caddesi, Paris (Le Duc Tho'nun sağında, Xuan Thuy).

Beyaz Saray Yıllarım, ABD Başkanı'nın Ulusal Güvenlik İşleri'nden Sorumlu Yardımcısı olan Henry A. Kissinger'ın ilk dört yılını (1969-1973) kapsamaktadır.

Kissinger'ın zamanla sınırlı olmayan anıları, bugün bile başucu kitabı niteliğindedir.

Kissinger, ABD diplomasisini yönlendiren en büyük uzmanlardan biridir. Fikirleriyle ABD müesses nizamının ve dış politikasının en kılcal damarlarına kadar sirayet etmiş isimlerin başında gelir.

ABD'nin 56. Dışişleri Bakanı olan ve Almanya'da doğan Dr. Kissinger, 1938 yılında ABD'ye gelmiş, 1943 yılında ABD vatandaşlığına kabul edilmiştir.

ABD ordusunda görev yapan ve Harvard Üniversitesi'ne giren Dr. Kissinger, daha sonra da fakülte üyesi olmuştur. Aldığı ödüller arasında Nobel Barış Ödülü, Başkanlık Özgürlük Madalyası ve Hürriyet Madalyası yer almaktadır.

ISBN: 978-6257369602

9 786257 369602

Kopernik